A. R. I/72

R 3774

5.–

Columella

R XVI 1931 : 731

R. 32.

L.
IVNII
MODERATI
COLVMELLAE
DE RE RVSTI
CA LIBRI
XII.

Eiusdem de Arboribus liber,
separatus ab
aliis.



LVGDVNI APVD SEB.
GRYPHIVM,
1541.

pidi seligant oratorẽ, cuius imitentur eloquentiam, mensurarum, & numerorũ modum rimantes, placitæ disciplinæ consectentur magistrũ uocis, & cantus modulatorem: nec minus corporis gesticulatorem scrupulosissimè requirant saltationis, ac musicæ rationis studiosi. Iamq; qui ædificare uelint, fabros et architectos aduocent: qui nauigia mari cõcredere, gubernãdi peritos: qui bella moliri, armorum & militiæ gnaros: & ne singula persequar, ei studio, quod quis agere uelit, cõsultissimum rectorem adhibeat. Denique animi sibi quisq; formatorẽ præceptoremq; uirtutis è cœtu sapientium arcessat. Sola res rustica, quæ sine dubitatione proxima, & quasi cõsanguinea sapientiæ est, tam discentibus egeat, quàm magistris. Adhuc enim scholas rhetorum, & (ut dixi) geometrarũ, musicorumq;, uel quod magis mirandum est, contẽptissimorum uitiorum officinas gulosius cõdiendi cibos, & luxuriosius fercula struendi, capitumq; & capillorum cõcinnatores non solum esse audiui, sed & ipse uidi. Agricolationis neq; doctores, qui se profiterentur, neq; discipulos cognoui. Cùm etiam si prædictarũ artium professoribus ciuitas egeret, tamen sicut apud priscos florere posset Resp. Nam sine ludicris artibus, atque etiam sine causidicis olim satis felices fuere futuræq; sunt urbes. At sine agricultoribus nec consistere mortales, nec ali posse manifestũ est. Quò magis prodigij simile est, quod accidit, ut res corporibus nostris, uitæq; utilitati maximè conueniens, minimam usq; in hoc tẽpus cõsummationẽ haberet, idq; sperneretur genus amplificãdi, retinẽdiq; patrimonij, quod omni crimine caret. Nam cætera diuersa, & quasi repugnãtia dissident à iustitia. Nisi æquius existimamus cepisse prædam ex militia, quæ nobis nihil sine sanguine & cladibus alienis affert. An bellũ perosis, maris & negotiationis

tionis alea sit optabilior, ut rupto naturæ fœdere terrestre animal homo, uentorũ, & maris obiectus iræ, se fluctibus audeat credere, semperq; ritu uolucrũ, lõginqui littoris peregrinus, ignotum pererret orbẽ? An fœneratio probabilior sit, etiã his inuisa, quibus succurrere uidetur? Sed ne caninum quidem, sicut dixere ueteres, studiũ præstantius locupletissimũ quenq; adlatrãdi, & cõtra innocentes, ac pro nocentibus neglectũ à maioribus, à nobis etiã concessum intra mœnia, & in ipso foro latrocinium? An honestius duxerim mercenarij saltatoris mẽdacissimũ aucupiũ circumuolitantis limina potẽtiorum, somnumq; regis sui rumoribus inaugurãtis: neq; enim roganti, quid agatur intus, respondere serui dignantur. An putẽ fortunatius à catenato repulsum ianitore sæpe nocte sera foribus ingratis adiacere, miserrimoq; famulatu per dedecus, fasciũ decus, & imperium, profuso tamen patrimonio, mercari? Nam nec gratuitæ seruituti, sed donis rependitur honor: quæ si & ipsa, & eorum similia bonis fugienda sunt, superest (ut dixi) unum genus liberale, & ingenuum rei familiaris augendæ, quod ex agricolatione cõtingit. Cuius præcepta si uel temere ab indoctis, dum tamen agrorũ possessoribus antiquo more administrarentur, minus iacturæ paterentur res rusticæ: nam industria dominorũ cum ignorantiæ detrimentis multa pensaret. Nec quorum cõmodum ageretur, tota uita uellent imprudentes negotij sui conspici, eoq; discendi cupidiores agricolationẽ pernoscerẽt. Nunc et ipsi prædia nostra colere dedignamur, & nullius momenti ducimus, peritissimum quenq; uillicum facere, uel si nescium, certè uigoris experrecti, quò celerius, quod ignoret, addiscat. Sed siue fundum locuples mercatus est, è turba pedisequorum, lecticariorumq; defectissimum annis, & uiribus,

in agrũ relegat (cũ istud opus nõ solũ scientiã, sed & uiridẽ ætatẽ cũ robore corporis, ad labores sufferẽdos desideret) siue mediarũ facultatũ dominus ex mercenarijs aliquẽ iã re cusantẽ quotidianũ illud tributũ, qui uectigalis esse nõ possit, ignarũ rei, cui præfuturus est, magistrũ fieri iubet. Quæ cùm animaduertam, sæpe mecum retractans, ac recogitans, quàm turpi consensu deserta exoluerit disciplina ruris, uereor, ne flagitiosa, & quodãmodo pudenda, aut inhonesta uideatur ingenuis. Verùm cùm plurimis monumentis scriptorum admonear, apud antiquos nostros fuisse gloriæ curam rusticationis (ex qua Quintius Cincinnatus obsessi consulis & exercitus liberator, ab aratro uocatus ad Dictaturam uenerit, ac rursus fascibus depositis, quos festinantius uictor reddiderat, quàm sumpserat Imperator, ad eosdem iuuencos, & quatuor iugerũ auitum hæredium redierit. Itemq; C. Fabritius, & Curius Dentatus, alter Pyrrho finibus Italiæ pulso, domitis alter Sabinis, accepta quæ uiritim diuidebãtur captiui agri, septem iugera, non minus industriè coluerit, quàm fortiter armis quæsierat. Et ne singulos intempestiuè nunc persequar, cùm tot alios Romani generis intuear memorabiles duces, hoc semper duplici studio floruisse, uel defendendi, uel colẽdi patrios, quæsitos'ue fines) intelligo luxuriæ, et delitijs nostris pristinum morẽ, uirilemq; uitam displicuisse. Omnes enim (sicut M. Varro iam tẽporibus auorũ conquestus est) patres familiæ falce, et aratro relictis, intra murum correpsimus, & in circis potius ac theatris, quàm in segetibus & uinetis manus mouemus: attonitiq; miramur gestus effœminatorum, quòd à natura sexũ uiris denegatum, muliebri motu mẽtiantur, decipiantq; oculos spectantium. Mox deinde ut apti ueniamus ad ganeas, quotidianã cruditatem Laconicis excoquimus, &

& exucto sudore sitim quærimus, noctesq; libidinibus, & ebrietatibus, dies ludo, uel somno consumimus. Ac nosmetipsos ducimus fortunatos, quòd nec oriẽtem Solẽ uidemus, nec occidentem: itaq; istam uitam socordem persequitur ualetudo. Nam sic iuuenũ corpora fluxa & resoluta sunt, ut nihil mors mutatura uideatur. At mehercule uera illa Romuli proles assiduis uenatibus, nec minus agrestibus operibus exercitata, firmissimis præualuit corporibus, ac militiã belli, cùm res postulauit, facilè sustinuit, durata pacis laboribus, semperq; rusticam plebẽ præposuit urbanæ. Vt enim qui in uillis intra consepta morarentur, quàm qui foris terram molirentur, ignauiores habitos: sic eos, qui sub umbra ciuitatis intra mœnia desides cunctarentur, quàm qui rura colerent administrarent'ue opera colonorũ segniores uisos. Nundinarũ etiam conuentus manifestum est propterea usurpatos, ut nonis tantummodo diebus urbanæ res agerentur, reliquis administrarentur rusticæ: illis enim temporibus, ut antè iam diximus, proceres ciuitatis in agris morabantur, & cùm consilium publicum desiderabatur, à uillis arcessebantur in senatum. Ex quo qui eos cuocabant, Viatores nominati sunt: is'que mos dum seruatus est perseuerantissimo colendorum agrorum studio, ueteres illi Sabini Quirites, atqui'que Romani, quanquàm inter ferrum, & ignes hosticisq; incursionibus uastatæ fruges, largius tamen condidere, quàm nos, quibus diuturna permittente pace prolatare licuit rem rusticam. Itaque in hoc Latio & Saturnia terra, ubi dij cultus agrorum progeniem suam docuerant, ibi nunc ad hastam locamus, ut nobis ex transmarinis prouincijs aduehatur frumentum, ne fame laboremus: & uindemias condimus ex insulis Cycladibus, ac regionibus Bæticis, Gallicis'que. Nec mirum,

cùm sit publicè cõcepta,& cõfirmata iam uulgaris existimatio,rẽ rusticã sordidũ opus,& id esse negotiũ,quod nullius egeat magisterio præceptoris. At ego,cùm aut magnitudinẽ totius rei,quasi quandã uastitatẽ corporis,aut partium eius,uelut singulorũ membrorũ numerũ recenseo,uereor ne supremus antè me dies occupet,quàm uniuersam disciplinã ruris posim cognoscere. Nam qui se in hac scientia perfectũ uolet profiteri,sit oportet rerũ naturæ sagacissimus,declinationũ mundi nõ ignarus,ut exploratũ habeat,quid cuique plagæ cõueniat,quid repugnet:syderum ortus & occasus memoria repetat,ne imbribus,uẽtisq; imminentibus opera inchoẽt,laboremq; frustretur. Cœli,& anni præsentes mores intueatur:neq; enim semper eũdem, uelut ex præscripto,habitũ gerunt:nec omnibus annis eodem uultu uenit æstas,aut hyems: nec pluuium semper est uer,aut humidus autumnus. Quæ prænoscere sine lumine animi,& sine exquisitissimis disciplinis non quẽquã posse crediderim. Iam ipsa terræ uarietas,& cuiusq; soli habitus,quid nobis neget,quid promittat, paucorũ est discernere. Contemplatio uerò cunctarũ in ea disciplina partium quãdo cuiq; cõtingit,ut & segetũ, arationumq; percipere usum, et uarias dissimilimasq; terrarũ species pernoscere,quarũ nõnullæ colore,nonnullæ qualitate fallunt, atq; in alijs regionibus nigra terra,quam pullam uocant, ut in Campania, est laudabilis : in alijs pinguis rubrica melius respondet quibusdam (sicut in Africa Numidia) putres arenæ fœcunditate uel robustissimum solum uincunt. In Asia Mysiaq; densa,& glutinosa terra maximè exuberat. Atq; in his ipsis habere cognitum, quid recusет collis,quid cãpestris positio,quid cultus,quid syluester ager, quid humidus,& graminosus,quid siccus,& spurcus, ratione

tione quoq; dispicere:& in arboribus,uinetisq;, quorum infinita sunt genera, conserendis, ac tuendis,& in pecoribus parandis,cõseruandisq;, quoniam & hanc adsciuimus quasi agriculturæ pærtem, cum separata sit ab agricolatione pastoralis scientia . Nec ea tamen simplex: quippe aliud exigit equinum,atq; aliud bubulum armentum, aliud pecus ouillum , & in eo ipso dissimilem rationem postulat tarentinum,atque hyrtum, aliud caprinum, & id ipsum aliter curatur mutilũ,& raripilũ,aliter cornutũ,et setosum,quale est in Cilicia. Porculatoris uerò,& subulci diuersa professio,diuersæ pastiones,nec eundẽ glabræ sues,dẽsæq;,cœli statũ nec eandẽ educationẽ,cultũue quærunt. Et ut à pecoribus recedã, quorũ in parte auium cohortaliũ,& apium cura posita est, quis tanti studij fuit, ut super ista,quæ enumerauimus, tot nosset species insitionum? tot putationũ? tot pomorũ holerũq; cultus exercere? tot generibus ficorũ, sic ut rosarijs impenderet curã,cũ à pleriſq; etiã maiora negligantur? quanquã & ista iam nõ minima uectigalia multis esse cœperunt. Nã prata & salicta,genistæq; & arundines,quamuis tenuẽ,nihilominus aliquam desiderãt industriã. Post hanc tam multarũ,tamq; multiplicium rerũ prædicationẽ non me præterit,si quem desideramus agricolam , quemq; describimus , exegero à participibus agrestium operũ tardatũ iri studia discentiũ, qui tam uariæ,tamq; uastæ scientiæ desperatione cõterriti, nolent experiri,quod se assequi posse diffidẽt. Veruntamẽ quod in oratore iam M. Tul. rectissimè dixit,Par est eos qui generi humano res utilissimas conquirere,& perpensas,exploratasq; memoriæ tradere cõcupierint,cuncta tentare. Nec si uel illa præstantis ingenij uis, uel inclytarum artium defecerit instrumentũ, confestim debemus ad otiũ

& inertiam deuolui, sed quod sapienter sperauimus, perse ueranter cõsectari. Summũ enim culmen affectantes, satis honestè uel in secundo fastigio conspiciemur. An Latiæ musæ non solos adytis suis Acciũ et Vergilium recepere, sed eorũ & proximis & procul à secundis sacras cõcessere sedes? Nec Brutũ, aut Cælium, Pollionem ue cũ Messala, et Catulo deterruere ab eloquẽtiæ studio fulmina illa Ciceronis. Nam neq; ille ipse Cicero territus cesserat tonãtibus Demostheni, Platoniq;: nec parẽs eloquẽtiæ deus ille Mæonius uastißimis fluminibus facũdiæ suæ posteritatis studia restinxerat. Ac ne minoris quidem famæ opifices per tot iam secula uidemus laborem suum destituisse qui Protogenẽ, Appellẽq; cũ Parrhasio mirati sunt. Nec pulchritudine Iouis Olympij, Mineruæq; Phidiacæ sequẽtis ætatis attonitos piguit experiri Bryaxim, Lysippũ, Praxitelem, Polycletum, quid efficere, aut quousq; progredi possent. Sed in omni genere scientiæ, & summis admiratio, ueneratioq;, & inferioribus merita laus contingit. Accedit huc, quòd ille, quem nos perfectũ esse uolumus agricolam, si quidem artis cõsummatæ non sit, nec in uniuersa rerum natura sagacitatem Democriti, uel Pythagoræ nõ fuerit consecutus, & in motibus astrorum, uentorumq; Metonis prouidentiam, uel Eudoxi, & in pecoris cultu doctrinã Chironis ac Melampodis, & in agrorum soliq; molitione Triptolemi aut Aristei prudẽtiam, multũ tamẽ profecerit, si usu Tremellios, Sasernasq; & Stolones nostros æquauerit. Potest enim nec subtilißima, nec rursus, qd' aiunt, pingui Minerua res agrestis administrari. Nã illud procul uero est, quod pleriq; crediderũt, facilimã esse, nec ullius acuminis rusticationem. De cuius uniuersitate nihil attinet plura nunc disserere, quandoquidẽ cunctæ partes eius

eius destinatis aliquot uoluminibus explicandæ sunt, quas ordine suo tunc demum persequar, cũ præfatus fuero quæ reor ad uniuersam disciplinam maximè pertinere.

Præcepta quæ sequantur qui rustícari uelint. CAP. I.



QVI studiũ agricolatiõi dederit, antiquißima sciat hæc sibi aduocanda, prudentiã rei, facultatẽ impendẽdi, uoluntatẽ agẽdi. Nam is demum cultißimũ rus habebit, ut ait Tremellius, qui & colere sciet, & poterit, & uolet: neq; enim scire, aut uelle, cuiquam satis fuerit sine sumptibus, quos exigunt opera. Nec rursus faciendi, aut impendendi uoluntas profuerit sine arte: quia caput est in omni negotio, nosse quid agẽdum sit, maximeq; in agricultura, in qua uolũtas, facultasq; citra sciẽtiã sæpe magnã dominis afferunt iacturam, cum imprudẽter facta opera frustrantur impensas. Itaq; diligens paterfamilias, cui cordi est ex agri cultu certam sequi rationem rei familiaris augendæ, maximè curabit, ut ætatis suæ prudentißimos agricolas de quaq; re consulat, & commentarios antiquorum sedulò scrutetur, atq; æstimet, quid eorũ quisq; senserit, quid præceperit. An uniuersa quæ maiores prodiderunt, huius tẽporis culturæ respondeant, an aliqua dissonent. Multos enim iam memorabiles autores cõperi persuasum habere, longo æui situ qualitatem cœli, statumq; mutari, eorumq; consultißimum astrologiæ professorem Hipparchum prodidisse, tempus fore, quo cardines mundi loco mouerẽtur, idq; etiã non spernendus autor rei rusticæ Saserna uidetur adcredidisse. Nam eo libro, quẽ de agricultura scriptũ reliquit, mutatũ cœli statum sic colligit, quòd quæ regiones antea propter hyemis assiduã uiolentiam

tiam nullam ſtirpẽ uitis aut oleæ depoſitam cuſtodire po-
tuerint, nunc mitigato iam & intepeſcente priſtino frigo
re largißimis oliuitatibus, Liberiq; uindemijs exuberent.
Sed hæc ſiue falſa, ſeu uera ratio eſt, literis aſtrologiæ con
cedatur. Cætera non diſſimulanda erunt agrorum cultori
præcepta ruſticationis, quæ cũ plurima tradiderint Pœni
ex Africa ſciptores, multa tamẽ ab his falsò prodita coar-
guunt noſtri coloni, ſicut Tremellius, qui quærẽs id ipſum
tamen excuſat, quòd Italiæ & Africæ ſolum, cœlumq; di-
uerſæ naturæ, nequeat eoſdẽ prouentus habere. Quæcũq;
ſunt autẽ, quæ propter diſciplinam ruris noſtrorũ tempo-
rum cũ priſcis diſcrepent, non deterrere debent à lectione
diſcentẽ. Nam multò plura reperiuntur apud ueteres, quæ
nobis probãda ſint, quàm quæ repudiãda. Magna porrò
& Græcorũ turba eſt, de ruſticis rebus præcipiens, cuius
princeps celeberrimus uates non minimum profeßioni no
ſtræ cõtulit Heſiodus Bœotius. Magis deinde eam iuuere
fontibus orti ſapientiæ Democritus Abderites, Socraticus
Xenophon, Tarẽtinus Architas, Peripatetici magiſter ac
diſcipulus Ariſtoteles cũ Theophraſto. Siculi quoq; non
mediocri cura negotium iſtud proſecuti ſunt. Hieron, &
Epicarmus diſcipulus, Philometor, et Attalus. Athenæ uerò
ſcriptorũ frquentiã pepererunt, è queis probatißimi auto
res Chæreas, Ariſtandros, Amphilochus, Euphron, Chre-
ſtus Euphronis, nõ, ut multi putant, Amphipolites qui &
ipſe laudabilis habetur agricola, ſed indigena ſoli Attici.
Inſulæ quoq; curã iſtam celebrauerunt, ut teſtis eſt Rho-
dius Epigenes, Chius Agathocles, Euagon, & Anaxipo-
lis Thaſij. Vnius quoq; de ſeptem Biantis illius populares
Menander, & Diodorus in primis ſibi uendicauerunt a-
gricolationis prudentiam. Nec his ceſſere Mileſij Bac-
chius

chius & Mnaſſeas, Antigonus Cymæus Pergamenus, A-
pollonius, Dion Colophonius, Hegeſias Maronites. Nam
quidem Diophanes Bithynius Vticenſem totũ Dionyſiũ
Pœni Magonis interpretẽ per multa diffuſum uolumina,
ſex epitomis circunſcripſit. Et alij tamen obſcuriores, quo-
rum patrias non accepimus, aliquod ſtipẽdium noſtro ſtu
dio contulerunt. Hi ſunt Androtion, Aeſchrion, Ariſtome-
nes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionyſius περὶ φυτῶν,
Euphorion. Nec minori fide pro uirili parte tributum no
bis intulerunt Lyſimachus, & Cleobolus, Meneſtratus,
Pleutiphanes, Perſis, Theophilus. Et ut agricolationẽ Ro
mana tandem ciuitate donemus (nam adhuc iſtis autoribus
Græcæ gentis fuit) iam nunc M. Catonem Cenſorium il-
lum memoremus, qui eam Latinè loqui primus inſtituit.
Poſt hunc duos Saſernas patrem & filium, qui eam dili-
gentius erudierunt, ac deinde Scrofam Tremellium, qui eã
eloquentem reddidit, & M. Terentium, qui expoliuit,
mox Vergilium, qui carmine quoq; potentem fecit. Nec
poſtremo quaſi pædagogi eius meminiſſe dedignemur
Iulij Higinij. Veruntamẽ ut Carthaginienſem Magonem
ruſticationis parentem maximè ueneremur. Nam huius
octo & uiginti memorabilia illa uolumina ex ſenatuſcon
ſulto in Latinum ſermonẽ conuerſa ſunt. Non minorem
tamen laudẽ meruerunt noſtrorũ temporũ uiri Cornelius
Celſus, & Iulius Atticus. Quippe Cornelius totum cor-
pus diſciplinæ quinq; libris cõplexus eſt. Hic de una ſpe-
cie culturæ pertinentis ad uites ſingularem librum edidit.
Cuius uelut diſcipulus duo uolumina ſimilium præceptorũ
de uineis Iulius Græcinus cõpoſita facetius, eruditius po-
ſteritati tradenda curauit. Hos igitur Publi Siluine prius
quàm cum agricolatione contrahas, aduocato in conſi-
lium

lium: nec tamen sic mente dispositus uelut summam totius rei sententijs eorũ consecuturus: quippe eiusmodi scriptorum monumenta magis instruunt, quàm faciunt artificem. Vsus, & experientia dominantur in artibus: neq; est ulla disciplina, in qua nõ peccãdo discatur: nam ubi quid perperam administratũ cesserit improsperè, uitatur quod fefellerat, illuminatq; rectã uiam docẽtis magisteriũ. Quare nostra præcepta non consummare scientiam, sed adiuuare promittunt, nec statim quisquam compos agricolationis erit his perlectis rationibus: nisi & obire eas uoluerit, & per facultates potuerit. Ideoq; hæc uelut adminicula studiosis promittimus, non profutura per se sola, sed cũ alijs. Ac ne ista quidem prædia, ut diximus, non assiduus labor, & experientia uillici, non facultates, ac uoluntas impendendi tantũ pollent, quantum uel una præsentia domini: quæ nisi frequens operibus interuenerit, ut in exercitu cũ abest imperator, cuncta cessant officia: maximeq; reor hoc significantem Pœnum Magonem suorum scriptorũ primordium talibus auspicatum sententijs. Qui agrum parabit, domum uendat, ne malit urbanum, quàm rusticum larem colere. Cui magis cordi fuerit urbanum domicilium, rustico prædio non erit opus: quod ego præceptum, si posset his temporibus obseruari, non immutarem. Nunc quoniam plerosq; nostrum ciuilis ambitio sæpe euocat, ac sæpius detinet euocatos, sequitur, ut suburbanum prædium commodissimum esse putem, quò ut occupato quotidianus excursus facile post negotia fori contingat. Nam qui longinqua, ne dicam transmarina, rura mercantur, uelut hæredibus patrimonio suo, & quod grauius est, uitiis cedunt seruis suis, quoniam quidẽ & illi tam longa dominorum distantia corrumpuntur, & corrupti post flagitia,

tia, quæ commiserunt, sub expectatione successorum rapinis magis quàm culturæ studeant.

Qualiter dispositus fundus maximè probetur. CAP. II.

CEnseo igitur in propinquo agrum mercari, quò & frequenter dominus ueniat, & frequentius se uenturum, quàm sit uenturus, denunciet. Sub hoc enim metu cũ familia uillicus erit in officio. Quicquid uerò dabitur occasionis ruri moretur, quæ nõ sit mora segnis, nec umbratilis: nam diligentem patremfamiliâs decet agri sui particulas omnes, & omni tempore anni frequentius circumire, quò prudentius naturam soli, siue in frondibus, & herbis, siue iam maturis frugibus cõtempletur: nec ignoret quicquid in eo rectè fieri poterit. Nam illud uetus est, & Catonis, agrum pessimè multari, cuius dominus quid in eo faciendum sit, nõ docet, sed audit uillicum. Quapropter uel à maioribus traditũ, possidenti, uel empturo fundum præcipua cura sit scire, quod maximè regionis genus probetur, ut uel careat inutili, uel mercetur laudabilem. Quòd si uoto fortuna subscripserit, agrũ habebimus salubri cœlo, uberi gleba, parte cãpestri, parte alia collibus uel ad orientem, uel ad meridiem molliter deuexis, terrenisq;, alijs cultis, atq; alijs syluestribus et asperis, nec procul à mari, aut nauigabili flumine, quo deportari fructus, & per qd' merces inuehi possint. Cãpus in prata, & arua, salictaq;, & arũdineta digestus, ædificio subiaceat. Colles alij uacui arboribus, ut solis segetibus seruiãt, quæ tamẽ modicè siccis, ac pinguibus cãpis melius, quàm præcipitibus locis proueniunt. Ideoq; etiã celsiores agri frumentarij planicies habere, & quãmollissimè deuexi, ac simillimi debẽt esse cãpestri positioni. Alij deinde colles oliuetis, uinetisq;, & earũ

futuris

futuris pedamentis uestiantur: materiam, lapidemq́;, si necessitas ædificandi coëgerit: nec minus pecudibus pascua præbere possint. Tum riuos decurrentes in prata, et hortos, & salicta, uiuæ aquæ salientes demittant, nec absint greges armentorum, cæterorumq́; quadrupedum culta, & dumeta pascentium: sed hæc positio, quam desideramus, difficilis & rara paucis contingit. Proxima est huic, quæ plurima ex his habet, tolerabilis, quæ non paucissima.

Quæ præcipuè respiciendo agro, antè, quàm ematur, notanda sunt. CAP. III.

PORcius quidĕ Cato censebat in emendo, inspiciendoq́; agro præcipuè duo esse consideranda, salubritatem cœli, & ubertatem loci: quorum si alterum deesset, ac nihilo minus quis uellet incolere, mente esse captum, atq; eũ ad agnatos, & gentiles deducendum. Neminem enim sanum debere facere sumptus in cultura sterilis soli, nec rursus pestilenti quamuis feracissimo, pinguiq́; agro dominũ ad fructus peruenire. Nam ubi sit cũ orco ratio ponenda, ibi non modo perceptionĕ fructuum, sed & uitam colonorum esse dubiam, uel potius mortĕ quæstu certiorem. Post hæc duo principalia, subiungebat illa non minus intuenda, uiam, & aquam, & uicinum. Multum conferre agris iter cõmodum: primum quod est maximũ, ipsam præsentiam domini, qui libentius cõmeaturus sit, si uexationem uiæ nõ reformidet: deinde ad uehenda & exportãda utensilia, quæ res frugibus conditis auget precium, & minuit impensas rerum inuectarũ, quia minoris apportentur eò, quò facili nisu perueniatur. Nec non nihil esse etiã paruo uehi, si cõductis iumentis iter facias, quod magis expedit, q̃ tueri propria. Seruos quoq; qui secuturi patremfamiliâs sint, non ægrè iter pedibus ingredi. De bonitate aquæ ita omnibus

omnibus clarum est, ut pluribus non sit disserĕdum. Quis enim dubitet eam maximè probatã haberi, sine qua nemo nostrum uel prosperæ, uel aduersæ ualetudinis uitam proroget? De uicini commodo non est quidem certum, quem nonnunquã mors, aliæq́; nobiscum diuersæ causæ mutãt. Et ideo quidam respuunt Catonis sententiam, qui tamen multum uidentur errare: nam quemadmodũ sapientis est, fortuitos casus magno animo sustinere, ita dementis est, ipsum sibi malam facere fortunam: quod facit, qui nequã uicinũ suis numis parat, cùm à primis cunabulis, si modò liberis parentibus est oriundus, audisse potuerit,

Μὴ ὃ ἄν θοῦς ἀπόλοιτ' ἃ μὴ γείτων κακὸς ἔιη.

quod non solùm de boue dicitur, sed etiã de omnibus partibus rei nostræ familiaris: adeò quidem, ut multi prætulerint carere penatibus, & propter iniurias uicinorũ sedes suas profugerint, nisi aliter existimamus diuersum orbem gẽtes uniuersas petijsse, relicto patrio solo, Achæos dico, & Hiberos, Albanos quoq;, nec minus Siculos: & ut primordia nostra contingã, Pelasgos, Aborigines, Arcadas, quàm quia malos uicinos ferre non potuerãt. Ac ne tantùm de publicis calamitatibus loquar, priuatos quoq; memoria tradidit, & in regionibus Græciæ, & in hac ipsa Hesperia detestabiles fuisse uicinos, nisi Autolicus ille cuiquam potuit tolerabilis esse cõterminus, aut Auẽtini montis incola Palatinis ullum gaudiũ finitimus suis Cacus attulit. Malo enim præteritorũ, quàm præsentiũ meminisse, ne uicinũ meum nominĕ, qui nec arborĕ prolixiorĕ stare nostræ regionis, nec inuiolatum seminariũ, nec pedamenti quicquã adnexum uineæ, nec etiã pecudes negligentius pasci finit. Iure igitur, quantũ mea fert opinio, M. Portius talem pestĕ uitare cẽsuit. Et in primis futurũ agricolã

præmonuit,ne ſua ſponte ad eam perueniret. Nos ad cætera præcepta illud adijcimus,quod ſapiens unus de ſeptẽ in perpetuum poſteritati pronuntiauit, μέτρον ἄριστον, adhibendum modum menſuramq; rebus, idq; ut non ſolum aliud acturis, ſed & agrũ paraturis dictum intelligatur, ne maiorem quàm ratio calculorũ patiatur, emere uelit: nam huc pertinet præclara noſtri poëtæ ſententia:

Laudato ingentia rura, Exiguum colito.

Quod uir eruditiſsimus, ut mea fert opinio,traditũ uetus præceptũ numeris ſignauit: quippe acutiſsimam gentem Pœnos dixiſſe conuenit, Imbecilliorẽ agrum,quàm agricolã eſſe debere:quoniã cùm ſit colluctandũ cum eo,ſi fundus præualeat,allidi dominũ. Nec dubium quin minus reddat laxus ager nõ rectè cultus,q̃ angustus eximiè. Ideoq; poſt reges exactos Liciniana illa ſeptena iugera,quæ plebis tri.uiritim diuiſerat,maiores quæſtus antiquis retulere, quàm nunc nobis præbent ampliſsima ueruacta. tanta quidẽ Curius Dẽtatus,quẽ paulò antè retulimus,proſpero ductu parta uictoria ob eximiã uirtutẽ deferente populo præmij nomine quinquaginta ſoli iugera,ſupra cõſularẽ, triumphalemq; fortunã putauit eſſe. Repudiatoq; publico munere populari,ac plebeia menſura cõtentus fuit. Mox etiã cùm agrorũ uaſtitatẽ uictoriæ noſtræ,& internitiones hoſtium feciſſent, criminoſum tamen ſenatori fuit ſupra quĩquaginta iugera poſſediſſe. Suaq; lege C. Licinius dãnatus eſt,quòd agri modũ,quẽ in magiſtratu rogatione tribunitia promulgauerat, immodica poſſidendi libidine tranſcendiſſet: nec magis quia ſuperbum uidebatur tantũ loci detinere, quàm quia flagitioſum quos hoſtis profugiendo deſolaſſet agros,nouo more ciuem Romanum ſupra uires patrimonij poſſidẽdo deſerere. Modus ergo qui in

in omnibus rebus,etiam parandis agris adhibebitur: tantum enim obtinendũ eſt,quanto eſt opus,ut emiſſe uideamur,quo potiremur,nõ quo oneraremur ipſi, atque alijs fruendũ eriperemus,more præpotentiũ, qui poſsident fines gentium,quos ne circumire equis quidem ualent, ſed proculcandos pecudibus, & uaſtandos, ac populandos feris derelinquunt,aut occupatos nexu*ciuium,& erga- *crurum.
ſtulis tenent. Modus autem erit ſua cuiq; moderata uoluntas, facultasq;. Neq; enim ſatis eſt, ut iam prius dixi, poſsidere uelle,ſi colere non poſsis.

De ſalubritate regionum. CAP. IIII.

SEquitur deinceps Cæſonianum præceptum, quo fertur uſus etiam Cato, mercaturis agrum eſſe reuiſendũ ſæpius cum,quem uelint mercari. Nam prima inſpectione neq; uitia,neq; uirtutes abditas oſtendit,quæ mox retractantibus facilius apparent. Inſpectionis quoq; uelut formula nobis à maioribus tradita eſt. Agri pinguis,ac læti, de cuius qualitate dicemus ſuo loco,cùm de generibus terræ diſſeremus. In uniuerſum tamẽ quaſi teſtificandũ, atq; ſæpius prædicandũ habeo, quod primo iam Punico bello dux inclytiſsimus M. Attilius Regulus dixiſſe memoratur,fundũ,ſicuti ne fœcundiſsimi quidẽ ſoli, cùm ſit inſalubris,ita nec effœti,ſi uel ſaluberrimus ſit,parandũ: quod Attilius ætatis ſuæ agricolis, maiore cum autoritate ſuadebat peritus uſu. Nam Pupiniæ peſtilentis ſimul,et exilis agri cultorẽ fuiſſe eum loquuntur hiſtoriæ. Quapropter cùm ſit ſapientis,non ubiq; emere, nec aut ubertatis illecebris,aut delitiarũ concinnitate decipi: ſic uerè induſtrij patrisfamiliâs eſt,quicquid aut emerit,aut acceperit, facere fructuoſum,atq; utile: quoniam & grauioris cœli multa remedia priores tradiderũt, quibus mitigetur peſtifera

ſtifera lues,& in exili terra cultoris prudẽtia,ac diligentia maciẽ ſoli uincere poteſt. Hæc autẽ cõſequemur,ſi uerißimo uati,uelut oraculo crediderimus dicenti,

Ventos,& uarium cœli prædiſcere morem
Cura ſit,ac patrios cultuſq́;,habituſq́; locorum,
Et quid quæq; ferat regio,& quid quæq; recuſet.

Nec cõtenti tamẽ autoritate uel priorũ uel præſentiũ colonorũ,noſtra prætermiſerimus exẽpla, nouaq́; quæ tentauerimus,experimẽta. Quod etſi per partes nõnunquam damnoſum eſt,in ſumma tamẽ fit cõpendioſum,quòd nullus ager ſine profectu colitur: ſimul attentando poſſeſſor efficit,ut in id formetur,quod maximè præſtare poßit, ea res etiã feracißimos agros utiliores reddit. Itaq; nuſquã experimentorũ uarietas omittenda eſt: Longeq́; etiam in pingui ſolo magis audendũ,quoniã nec laborẽ, nec ſumptum fruſtratur effectus. Sed quoniã refert qualis fundus, & quomodo colatur,tũ uilla qualiter ædificetur,et quàm utiliter diſponatur. Multos enim deerraſſe,memoria prodidit,ſicut præſtãtißimos uiros L. Lucullũ,& Q. Scæuolam,quorũ alter maiores,alter minus amplas,quàm poſtulauit modus agri,uillas extruxit,cùm utrũq; ſit cõtrarem familiarẽ. Diffuſiora enim cõſepta, nõ ſolùm pluris ædificamus,ſed etiã impẽſis maioribus tuemur: at minora cùm ſunt,quàm poſtulat fundus,dilabitur fructus,nã et humidæ res,& ſiccæ,quas terra progenerat,facilè uitiãtur, ſi aut nõ ſunt,aut ꝓpter anguſtias, ĩcõmoda ſunt tecta quibus infrãtur. Pro portione etiã facultatum,quàm optimè paterfamiliâs debet habitare,ut & libẽtius rus ueniat, et degat in eo. Iucundius utiq; uiro, ſi etiã matrona comutabitur,cuius ut ſexus,ita animus eſt delicatior,quamobrem amœnitate aliqua demerenda erit, quo patiẽtius moretur cum

cum uiro. Elegãter igitur ædificet agricola, nec ſit tamẽ ædificator,atq; areæ idẽ tantũ cõplectatur, quod ait Cato,quantũ ne uilla fundũ quærat,neue fundus uillã: cuius uniuerſum ſitũ qualẽ oporteat eſſe, nunc explicabimus. Quod inchoatur ædificiũ,ſicut ſalubri regione, ita ſaluberrima parte regionis debet cõſtitui:nã circunfuſus aër, atq; corruptus plurimas affert corporibus noſtris cauſas offenſarũ. Sunt quædam loca, quæ ſolſtitijs minus cõcaleſcunt,ſed frigoribus hyemis intolerabiliter horrent, ſicut Thebas ferunt Bœotias. Sunt quæ tepẽt hyeme,ſed æſtate ſæuißimè candẽt,ut affirmãt Euboïcam Calcidẽ. Petatur igitur aër calore,& frigore tẽperatus, quem ferè medius obtinet collis,quòd neq; depreſſus hyeme pruinis torpet, aut torret æſtate uaporibus,neq; elatus in ſumma montiũ perexiguis uentorũ motibus,aut pluuijs omni tẽpore anni ſæuit. Hæc igitur eſt medij collis optima poſitio, loco tamẽ ipſo paululũ intumeſcente,ne cùm à uertice torrens imbribus conceptus effluxerit,fundamenta conuellat.

De aqua. CAP. V.

SIt autem uel intra uillã, uel extrinſecus inductus fons perennis,lignatio,pabulumq́; uicinũ. Si deerit fluens unda,putealis quæratur ĩ uicino, quæ nõ ſit hauſtus profundi,nõ amari ſaporis,aut ſalſi:hæc quoq; ſi deficiẽt,& ſpes arctior aquæ manãtis coëgerit,uaſtæ ciſternæ hominibus,piſcinæq; pecoribus inſtruãtur,colligẽdæ aquæ tãdẽ pluuiali,quæ ſalubritati corporis eſt accõmodatißima: ſed ea ſic habetur eximia, ſi fictilibus tubis in cõtectã ciſternã deducatur:huic,ꝓxima fluẽs aqua è mõtibus oriunda,ſi ꝑ ſaxa præceps deuoluitur, ut eſt in Guarceno Cãpaniæ. Tertia putealis,uel collina, uel quæ nõ iſima ualle reperitur. Deterrima paluſtris,quæ pigro lapſu repit. Peſtilens

ſilens, quæ in palude ſemper cõſiſtit. Hic idẽ tamẽ humor quãuis nocẽtis naturæ, temporibus tamẽ hyemis edomitus imbribus miteſcit, ex quo cœleſtis aqua maximè ſalubris intelligitur, quòd etiã uenenati liquoris eluit perniciẽ: ſed hãc potui ꝓbatiſſimã diximus. Cæterùm ad æſtuũ tẽperãdos calores, & amœnitatẽ locorũ, plurimũ cõferũt ſaliẽtes riui, quos, ſi cõditio loci patietur, qualeſcũq;, dũmodo dulces, utiq; perducẽdos in uillã cẽſeo. Sin ſummotus longius à collibus erit amnis, & loci ſalubritas, editioráq; ſitus ripæ pmittet ſuperponere uillã ꝓſpiciẽti, cauẽdũ tamen erit, ut à tergo potius, q̃ præ ſe flumẽ habeat, et ut ædificij frons auerſa ſit ab ĩſeſtis eius regiõis uẽtis, et amiciſſimis aduerſa, cùm pleriq; amnes æſtate uaporatis, hyeme frigidis nebulis caligẽt: quæ, niſi ui maiore inſpirãtiũ uẽtorũ ſubmouẽtur, pecudibus, hominibuſq; cõferũt peſtem. Optime aũt ſalubribus, ut dixi, locis ad oriẽtẽ, uel ad meridiẽ: grauibus ad ſeptẽtrionem uilla cõuertitur, eademq; ſemp mare rectè cõſpicit, cùm pulſatur, ac fluctu reſpergitur, nũquàm ex ripa, ſed paulùm ſummota à littore. Nã præſtat à mari longo potius interuallo, quàm breui refugiſſe, quia media ſunt ſpatia grauioris halitus: nec paludẽ quidẽ uicinã eſſe oportet ædificijs, nec iũctã militarẽ uiã, quòd illa caloribus noxiũ uirus eructat, & infeſtis aculeis armata gignit animalia, quæ in nos dẽſiſſimis examinibus inuolãt. Tum etiã natricũ, ſerpentiumq; peſtes hyberna deſtitutas uligine, cœno & fermentata colluuie uenenatas emittit, ex quibus ſæpe contrahũtur cæci morbi, quorum cauſas ne medici quidem perſpicere queunt. Sed & anni toto tempore ſitus atq; humor inſtrumentum ruſticum, ſupellectilemq;, & inconditos, conditoſq; fructus corrũpit. Hæc autem prætereuntium uiatorum populationibus

bus, & aſſiduis diuertentium hoſpitijs infeſtat rem familiarem, propter quæ cenſeo eiuſmodi uitare incommoda, uillamq; nec in uia, nec peſtilenti loco, ſed procul, & editiore ſitu condere, ut frons eius ad orientem æquinoctialem directa ſit. Nam eiuſmodi poſitio medium, temperatumq; libramentum uentorum hyemalium, & æſtiuorum tenet: quantoq; fuerit ædificij ſõlum pronius orienti, tanto & æſtate liberius capere perflatus, & hyemis procellis minus infeſtari, & matutino regelari ortu poterit, ut concreti rores liqueſcant: quoniam ferè peſtilens habetur, quod eſt remotum ac ſiniſtrum ſoli, & apricis flatibus, quibus ſi caret, nulla alia uis poteſt nocturnas pruinas, & quodcunq; rubiginis aut ſpurcitiæ reſedit, ſiccare atq; detergere. Hæc autẽ cùm hominibus afferant perniciem, tum & armẽtis, & uirẽtibus eorumq; fructibus. Sed quiſquis ædificia uolet in decliuibus areis extruere, ſemper ab inferiore parte auſpicetur, quia cùm ex depreſſiore loco fuerint orſa fundamenta, non ſolùm ſuperficiem ſuam facile ſuſtinebũt, ſed & pro fultura, & ſubſtructione fungentur, aduerſus ea, quæ mox, ſi fortè uillam prolatare libuerit, ad ſuperiorem partem applicabuntur: quippe ab imo præſtructa ualenter reſiſtent contra ea, quæ poſtmodum ſuperpoſita incumbẽt: at ſi ſumma pars cliui fundata, propriã molem ſuſceperit, quidquid ab inferiore mox appoſueris, fiſſum erit, rimoſumq;. Nam nouum cum ueteri adſtruitur, rimoſoq; recens, ædificium quaſi ſurgenti reluctans oneri cedit, & quod prius extructum imminebit cedenti paulatimq; degrauatum pondere ſuo præceps attrahetur. Igitur id ſtructuræ uitium cùm primùm ſtatim fundamenta iaciuntur euitandum eſt.

De poſitione uillæ. CAP. VI.

Modus autem, membrorumq; numerus aptetur uniuerso concepto, & diuidatur in tres partes, urbanam, rusticam, & fructuariã. Vrbana rursus in hyberna, & æstiua, sic digeratur, ut spectent hyemalis temporis cubicula brumalẽ orientem: cœnationes, æquinoctialẽ occidentem. Rursus æstiua cubicula spectent meridiẽ æquinoctialẽ, sed cœnationes eiusdem tẽporis prospectent hybernum orientẽ. Balnearia occidenti æstiuo aduertantur, ut sint post meridiẽ, & usq; in uesperũ inlustria. Ambulationes meridiano æquinoctiali subiectæ sint, ut hyeme plurimum solis, & æstate minimum recipiant. At in rustica parte, magna & alta culina ponetur, ut & cõtignatio careat incendij periculo, & in ea commodè familiares omni tempore anni morari queant. Optimè solutis seruis cellæ meridiẽ æquinoctialẽ spectantes fient: uinctis quàm salubberrimũ subterraneũ ergastulum plurimis, sitq; id angustis illustratũ fenestris, atq; à terra sic editis, ne manu contingi possint. Pecudibus fient stabula, quæ neq; frigore, neq; calore infestentur. Domitis armẽtis duplicia bubilia sint, hyberna, atq; æstiua. Cæteris autẽ pecoribus, quæ intra uillã esse cõuenit, ex parte tecta loca, ex parte sub dio parietibus altis, circunsepta, ut illic per hyemem, hic per æstatẽ sine uiolentia ferarum conquiescãt. Sed omnia stabula sic ordinentur, ne quis humor influere possit: & ut quisq;, qui ibi cõceptus fuerit, quàm celerrime dilabatur, ut nec fundamẽta parietum corrũpantur, nec ungulæ pecudũ. Lata bubilia esse oportebit pedes decem, uel minimè nouẽ: quæ mensura & ad procũbendũ pecori, & iugario ad circumeundum laxa ministeria præbeat. Non altius edita esse præsepia conuenit, quàm ut bos, aut iumentum sine incõmodo stans uesci possit. Villico iuxta ianuã fiat habit

habitatio, ut intrantium exeuntiumq; cõspectum habeat. Procuratori supra ianuam ob easdem causas, & is tamen uillicũ obseruet ex uicino, sitq; utriq; proximũ horreum, quò cõferatur omne rusticũ instrumẽtũ, & intra ad ipsum clausus locus, quo ferramenta cõdantur. Bubulcis, pastoribusq; cellæ ponantur iuxta sua pecora, ut ad eorũ curã sit opportunus excursus. Omnes tamen quàmproximè alter ab altero debẽt habitare, ne uillici diuersas partes circũeuntis sedulitas distẽdatur, & ut inter se diligẽtiæ, & negligentiæ cuiusq; testes sint. Pars autem fructuaria diuiditur in cellam oleariam, torcularią, cellam uinariã, defrutariam, fœnilia, palearią, & apothecas, & horrea, ut ex ijs quæ sunt in plano, custodiã recipiant humidarũ rerum tanquã uini aut olei uenaliũ. Siccæ autẽ res congerantur tabulatis, ut frumẽta, fœnum, frondes, palea, cæteraq; pabula. Sed granaria, ut dixi, scalis adeãtur, & modicis fenestellis aquilonibus inspirẽtur. Nã ea cœli positio maximè frigida & minimè humida est, quæ utraq; perennitatẽ cõditis frumentis afferunt. Eadem ratio est in plano sitæ uinariæ cellæ, quæ summota procul esse debet à balneis, furno, sterquilinio, reliquisq; immunditijs tetrũ odorem spirãtibus: nec minus à cisternis, aquis ue salientibus, ex quibus qui extrahitur humor, uinum corrumpit. Neque me præterit sedem frumẽtis optimã quibusdã uideri horreũ camera contectum, cuius solum terrenum prius quàm consternatur perfõsum, & amurca recenti non salsa madefactum, uelut signinũ opus pauiculis cõdensatur. Tum deinde cum exaruit simuli modo pauimẽta testacea, quæ pro aqua receperint amurcã mistam calci, & arenæ supersternuntur, & magna ui pauiculis inculcãtur, atq; expoliuntur, omnesq; parietum, & soli iuncturæ testaceis puluinis

fibulantur. Nam ferè cum his partibus ædificia rimas egerunt, caua præbent, & latebras subterraneis animalibus. Sed et lacubus distinguũtur granaria, ut separatim quæq; legumina ponantur. Parietes oblinuntur amurca subacto luto, cui pro paleis admista sunt arida oleastri, uel si ea nõ sunt, oleæ folia. Deinde cum prædictũ tectiorum inaruit, rursus amurca respergitur, qua siccata frumentum infertur. Ea res ab noxa curculionũ, & similium animaliũ cõmodissimè uidetur conditas fruges defendere, quæ nisi dili genter repositæ sint, celeriter ab ijs consumuntur. Sed id genus horrei, quod scripsimus, nisi sit in sicca positione uillæ, quamuis granum robustissimũ corrumpit situ: qui si nullus adsit, possunt etiam defossa frumenta seruari, sicut transmarinis quibusdã prouincijs, ubi puteorũ in modum, quos appellant Syros, exhausta humus, editos à se fructus recipit. Sed nos in nostris regionibus, quæ redundant uligine, magis illam positionẽ pẽnsilis horrei, & hanc curã pauimentorũ, & parietũ probamus, quoniã, ut retuli, sic emunita sola, & latera horreorũ prohibent curculionẽ, quod genus exitij cùm incidit, multi opinantur arceri posse, si exesæ fruges in horreo uentilentur, & quasi refrigerẽtur. Id autem falsissimũ est: neq; enim hoc facto expelluntur animalia, sed immiscentur totis aceruis: qui si maneant immoti, summis tantũ partibus infestantur, quoniam infra mensurã palmi non nascitur curculio, longeq; præstat id solũ, quod iam uitiatũ est, quàm totũ periculo subijcere: nam cùm exiget usus, facilè est eo sublato, quod uitiatum erit, integro inferiore uti: sed hæc, etsi extrinsecus, non tamẽ intempestiuè uideor hoc loco retulisse. Torcularia præcipuè, cellæq; oleariæ calidæ esse debent, quia commodius omnis liquor uapore soluitur, ac frigoribus magis

magis constringitur. Oleum, quod minus prouenit, si congelatur, fracescet: sed ut calore naturali est opus, qui contingit positione cœli, et declinatione, ita nõ est opus ignibus, aut flammis, quoniã fumo & fuligine sapor olei corrũpitur. Propter quod torcular debet à meridiana parte illustrari, necesse ne habeamus ignes lucernãq; adhibere, cùm premetur olea. Cortinale ubi defrutum fiat, nec angustum, nec obscurum sit, ut sine incõmodo minister, qui sapam decoquet, uersari possit. Fumariũ quoq;, quo materia, si nõ sit iampridẽ cæsa, festinato siccetur, in parte rusticæ uillæ fieri potest iunctum rusticis balneis, nam eas quoq; refert esse, in quibus familia, sed tãtũ ferijs, lauetur. Neq; enim corporis robori cõuenit frequẽs usus earum. Apothecæ rectè superponẽtur his locis, unde plerũq; fumus earũ exoritur, quoniã uina celerius uetustescunt, quæ fumi quodã tenore præcocem maturitatẽ trahũt. Propter quod & aliud tabulatũ esse debebit, quo admoueantur, ne rursus nimia suffitione medicata sint. Quod ad uillæ pertinet situ, partiumq; eius dispositionẽ, satis dictũ est. Circa uillã deinceps hæc esse oportebit, furnũ & pistrinum, quantũ futurus numerus colonorũ postulauerit. Piscinas minimũ duas, alterã, quæ anseribus, ac pecoribus seruiat: alterã in qua lupinũ, uimina, et uirgas, atq; alia quæ sunt usibus nostris apta, maceremus. Sterquilinia quoq; duo sint, unũ, quod noua purgamẽta recipiat, & in annũ conseruet: alterum ex quo uetera uehantur: sed utrunq; more piscinarum deuexum leni cliuo, et extructum pauitumq; solum habeat, ne humorem transmittant. Plurimum enim refert non adsiccato succo fimum uires continere, et assiduo macerari liquore, ut siqua interiecta sint stramentis aut paleis, spinarum, uel graminum semina, intereant, nec

in

in agrũ exportata ſegetes herbidas reddant. Ideoq; periti ruſtici quidquid ouilibus, ſtabuliſq; cõuerſum progeſſerunt, ſuperpoſitis uirgeis cratibus tegunt, nec areſcere uentis ſinunt, aut ſolis incurſu patiũtur exuri. Area, ſi cõpetit, ita cõſtituenda eſt, ut uel à domino, uel certè à procuratore deſpici poſſit. Eaq; optima eſt ſilice conſtrata, quòd & celeriter frumenta deterũtur, nõ cedẽte ſolo pulſibus ungularũ, tribularumq;, & eadẽ euentilata mũdiora ſunt, lapillisq; carẽt, & glebulis, quas per triturã fere terrena remittit area. Huic aũt nubilariũ applicari debet, maximeq; in Italia propter incõſtantiã cœli, quò collata ſemitrita frumẽta protegãtur, ſi ſubitaneus imber inceſſerit. Nam in trãſmarinis quibuſdam regionibus, ubi æſtas pluuia caret, ſuperuacuum eſt. Pomaria quoq; & hortos oportet ſepto circundari, & eſſe in propinquo, atq; in ea parte, quò poſſit omnis ſtercorata colluuies cortis, balineorumq;, & oleis expreſſa amurcæ ſanies influere: nam ciuſmodi quoq; lætatur alimentis, & olus & arbor.

De officijs patrisfamilias. CAP. VII.

His omnibus ita uel acceptis, uel compoſitis præcipua cura domini requiritur, cùm in cæteris rebus, tum maximè in hominibus. Atque hi uel coloni, uel ſerui ſunt ſoluti, aut uincti. Comiter agat cum colonis, facilemq; ſe præbeat, & auarius opus exigat, quàm penſiones, quoniam & minus id offendit, & tamen in uniuerſum magis prodeſt. Nam ubi ſedulò colitur ager, plerunq; cõpendiũ, nũquam (niſi ſi cœli maior uis, aut prædonis inceſſit) detrimentum affert, eoq; remiſſionẽ colonus petere non audet. Sed nec dominus in unaquaque re, cui colonum obligauerit, tenax eſſe iuris ſui debet, ſicut in diebus pecuniarum, ut lignis, & cæteris paruis acceſſionibus exigendis, quarum

quarum cura maiorem moleſtiam, quàm impenſam ruſticis affert. Nec ſanè eſt uindicandum nobis quicquid licet. Nam ſummum ius antiqui ſummam putabãt crucem. Nec rurſus in totum remittendum, quoniam uel optima nomina non appellando fieri mala, fœnerator Alphius dixiſſe ueriſſime fertur. Sed & ipſe noſtra memoria ueterem conſularem, uirumq; opulentiſſimum L. Voluſium aſſeuerãtem audiui, patrisfamilias felicißimum fundum eſſe, qui colonos indigenas haberet, & tanquam in paterna poſſeſſione natos, iam inde à cunabulis longa familiaritate retineret. Ita certè mea fert opinio, rem malam eſſe frequentem locationem fundi, peiorem tamen urbanum colonum, qui per familiam mauult agrum, quàm per ſe colere. Saſerna dicebat ab eiuſmodi homine ferè pro mercede litem reddi. Propter quod operam dandam eſſe, ut & ruſticos, & eoſdem aßiduos colonos retineamus, cùm aut nobiſmetipſis non licuerit, aut per domeſticos colere nõ expedierit, quod tamen non euenit, niſi in his regionibus, quæ grauitate cœli, ſoliq; ſterilitate uaſtantur. Cæterum cùm mediocris adeſt & ſalubritas, & terræ bonitas, nunquàm non ex agro plus ſua cuiq; cura reddidit, quàm coloni: nunquàm non etiam uillici, niſi ſi maxima uel negligẽtia ſerui, uel rapacitas interuenit. Quæ utraq; peccata plerunq; uitio domini uel cõmitti, uel foueri, nihil dubiũ eſt: cum liceat, aut cauere, ne talis præficiatur negotio: aut iam præpoſitus, ut ſubmoueatur, curare. In lõginquis tamen fundis, in quos nõ eſt facilis excurſus patrisfamilias, cùm omne genus agri tolerabilius ſit ſub liberis colonis, quàm ſub uillicis ſeruis habere, tum præcipuè frumentarium, quem minimè (ſicut uineas aut arbuſtum) colonus cuertere poteſt, & maximè uexant ſerui, qui boues elocant

cant,eosdemq́;,& cætera pecora male pascunt,nec industriè terram uertunt,longeq́; plus imputant seminis iacti, quàm quod seuerint: sed nec quod terræ mandauerint sic adiuuant,ut rectè proueniat: idq́; cùm in aream contulerunt,per trituram quotidie minuunt uel fraude,uel negligentia. Nam & ipsi diripiunt,& ab alijs furibus nõ custodiunt. Sed nec conditum cum fide, rationibus inferunt: ita fit,ut & actor,& familia peccent,& ager sæpius infametur: quare talis generis prædium, si, ut dixi, domini præsentia cariturum est,censeo locandum.

De pecore,& pecorum magistris. CAP. VIII.

PRoxima est cura de seruis,cui quenq; officio præponere conueniat, quosq́;& qualibus operibus destinare. Igitur præmoneo, ne uillicum ex eo genere seruorum, qui corpore placuerunt,instituamus: ne ex eo quidẽ ordine,qui urbanas,ac delicatas arteis exercuerit. Socors & somniculosum genus id mãcipiorum,otijs,campo,circo,theatris, aleæ, popinæ, lupanaribus consuetum, nunquàm non easdem ineptias somniat,quas cùm in agricolturã transtulit,non tantum in ipso seruo, quantũ in uniuersa re detrimenti dominus capit. Eligendus est rusticis operibus ab infante duratus & inspectus experimẽtis: Si tamẽ is nõ erit,de ijs præficiatur,qui seruitutẽ laboriosam tolerauerunt. Iamq́; is transcenderit ætatem primæ iuuẽtæ,necdum senectutis attigerit:illa ne & autoritatem detrahat ad imperiũ,cùm maiores dedignentur parcre adolescẽtulo:hæc ne laboriosissimo succumbat operi. Mediæ igitur sit ætatis,& firmi roboris, peritus rerum rusticarum, aut certè maximè curæ,quò celerius addiscat. Nam non est nostri negotij alterum imperare, & alterum docere: neque enim rectè opus exigere ualet, qui quid, aut

aut qualiter faciendum sit, ab subiecto discit. Potest etiã illiteratus,dũmodo tenacissimæ sit memoriæ,rem satis commodè administrare. Eiusmodi uillicũ Cornelius Celsus ait, sæpius numos domino,quàm librum afferre, quia nescius literarũ uel ipse minus posit rationes confingere,uel per alium propter conscientiã fraudis timere. Sed qualicunq; uillico contubernalis mulier assignanda est,quæ cõtineat eum,& in quibusdam rebus tamen adiuuet. Idemq́; actori præcipiendum est,ne conuictum cum domestico, multoq́; minus cum extero habeat. Nonnũquam tamen eum, quem assiduè sedulum,& fortem in operibus administrandis cognouerit,honoris causa mensæ suæ die festo dignetur adhibere. Sacrificia,nisi ex præcepto domini,ne fecerit. Aruspices,sagasq́;,quæ utraq; genera uana superstitione rudeis animos ad impensas, ac deinceps ad flagitia compellunt,ne admiserit: neq; urbem,neq; ullas nundinas nouerit, nisi emendæ, uendendæue pertinentis ad se rei causa. Villicus enim,quod ait Cato,ambulator esse nõ debet, nec egredi terminos, nisi ut addiscat aliquã culturã, & hoc si ita in uicino est,ut citò remeare possit. Semitas, nouosq́; limites in agro fieri ne patiatur,neue hospitem, nisi amicum, familiaremq́; domini necessarium receperit. Vt ab his arcẽdus,ita exhortãdus est ad instrumẽtorũ,ferramentorumq́; curam,ut duplicia quàm numerus seruorũ exigit,refecta,& reposita custodiat, nequid à uicino petendũ sit,quia plus in operis seruorũ, quàm in pretio rerum eiusmodi cõsumitur. Cultam uestitamq́; familiã magis utiliter quàm delicatè habeat, munitamq́; diligẽter à uento, frigore,pluuiaq́;, quæ cuncta prohibẽtur pellibus manicatis,centonibus cõfectis,uel sagis cucullis. Id si fiat,nullus dies tam intolerabilis est,quo non sub diuo moliri aliquid

quid posit. Nec tantum operis agrestis sit artifex, sed & animi, quantũ seruile patitur ingenium, uirtutibus instructus, ut neq; remisse, neq; crudeliter imperet. Semperq; alios ex melioribus foueat, parcat tamen etiam minus bonis, ita ut potius timeant eius seueritatẽ, quàm crudelitatẽ detestẽtur. Id cõtingere poterit, si maluerit custodire subiectos, ne peccent, quàm negligentia sua cõmittere, ut puniat delinquentes. Nulla est autẽ maior uel nequissimi hominis custodia, quàm operis exactio: ut iusta reddãtur, ut uillicus semper se repræsentet. Sic enim & magistri singulorum officiorum sedulò munia sua exequẽtur, & cæteri post defatigationem operis quieti, ac somno potius, quàm delitijs operam dabunt. Iam illa uetera, sed optimi moris, quæ nunc exoleuerunt, utinam possint obtineri: ne conseruo ministro quoquam, nisi in re domini, utatur: ne cibum, nisi in conspectu familiæ, capiat: neu'ue alium, quàm qui cæteris præbetur: sic enim curabit, ut & panis diligenter confiat, & reliqua salubriter apparẽtur. Ne extra fines, nisi à se missum, progredi sinat: sed nec ipse mittat, nisi magna necessitate cogẽte. Ne'ue negotietur sibi, pecuniamq; domini, aut animalibus, aut rebus alijs promercalibus occupet. Hæc enim negotiatio curam uillici auocat, nec unquã patitur eum cum rationibus domini paria facere. Sed ubi numeratio exigetur, rem pro numis ostendit. In uniuersum tamen hoc maximè obtinendum ab eo est, ne quid se putet scire, quod nescit, quæratq; semper addiscere quod ignorat. Nam cum multũ prodest peritè quid facere, tum plus obest perperã fecisse. Vnum enim ac solum dominatur in rusticatione, quicquid exigit ratio culturæ semel facere, quippe cùm emendatur uel imprudentia, uel negligentia, iam res ipsa decoxit. Nec in tantum postmodum

dum exuberat, ut & rem amissam restituat, & quæstum temporum præteritorum resarciat. In cæteris seruis hæc fere præcepta seruanda sunt, quæ me custodisse non pœnitet, ut rusticos, qui modò non incommodè se gessissent, sæpius quàm urbanos, familiariusq; alloquerer, & cum comitate domini leuari perpetuum laborum eorum intelligerem. Nonnunquam etiam iocarer, & plus ipsis iocari permitterem. Iam illud sæpe facio, ut quasi cum peritioribus de aliquibus operibus nouis deliberem, & per hoc cognoscam cuiusq; ingenium, quale, quamq; sit prudens. Tum etiam lubentius eos id opus aggredi uideo, de quo secum deliberatum, & consilio ipsorum susceptum putant: nam illa solennia sunt omnibus circumspectis, ut ergastuli mancipia recognoscant, ut explorent, an diligenter uincta sint, an ipsæ sedes custodiæ satis tutæ, munitæq; sint: num uillicus aut alligauerit quempiam domino nesciente, aut reuinxerit: nam utrunque maximè seruare debet, ut & quem paterfamiliãs tali pœna multauerit, uillicus nisi eiusdem permissu compedibus non eximat: & quem ipse sua sponte uinxerit, antè, quàm sciat dominus, non resoluat: tantoq; curiosior inquisitio patrisfamiliãs debet esse pro tali genere seruorum, ne aut in uestiarijs, aut in cæteris præbitis iniuriosè tractentur, quanto & pluribus subiecti, ut uillicis operum magistris, ut ergastularijs, magis obnoxij perpetiendis iniurijs, & rursus sæuitia atque auaritia læsi magis timendi sunt. Itaque diligens dominus, cùm & ab ipsis, tum & absolutis, quibus maior est fides, quærat an ex sua constitutione iusta percipiant. Atque ipse panis, potionisq; bonitatem gustu suo exploret, uestem, manicas, pedumq; tegmina recognoscat. Sæpe etiam querendi potestatem faciat, de ijs, qui aut cru

deliter eos, aut fraudulenter infestent. Nos quidem aliquanto iustè dolentes, tam uindicamus, quàm animaduertimus in eos, qui seditionibus familiam concitant, qui calumniantur magistros suos: ac rursus præmio prosequimur eos, qui strenuè, atque industriè se gerunt. Fœminis quoque fœcundioribus, quarum in sobole certus fuerit numerus, honorari debet, otiam nonnunquam, & libertatem dedimus, cùm complures natos educassent: nam cui tres erant filij, uacatio: cui plures, libertas quoq; contingebat. Hæc enim iustitia, & cura patris familiàs multum confert augendo patrimonio. Sed & illa meminerit, cùm è ciuitate remeauerit, deos penates adorare: deinde si tempestiuum erit, confestim: si minus, postero die fines oculis perlustrare, & omnes partes agri reuisere atq; æstimare, nunquid absentia sua de disciplina, & custodia remiserit. Num aliqua uitis, num arbor, num fruges absint: tum etiam pecus & familiam recenseat, fundiq; instrumentum, & suppellectilem: quæ cuncta si per plureis annos facere instituerit, bene moratam disciplinam, cùm senectus aduenerit, obtinebit. Nec erit ulla eius ætas annis ita confecta, ut spernatur à seruis.

Qualis corporaturæ mancipia, cuiq; operi contribuenda sunt. CAP. III.

Dicendum etiam est, quibus operibus quenq; habitum corporis aut animi contribuendum putemus. Magistros pecoribus oportet præponere sedulos, ac frugaliſsimos, ea res utraq; plus quàm corporis statura, roburq; confert huic negotio, quoniam id ministerium custodiæ diligentis & artis officium est. Bubulco quamuis necessaria, non tamen satis est indoles mentis, nisi cum uastitas uocis, & habitus metuendum pecudibus efficit. Sed tempe

ret

ret uires clementia, quoniam terribilior debet esse, quàm sæuior, ut & obsequãtur eius imperijs, & diutius perennent boues non confecti uexatione simul operum, uerberumq;. Sed quæ sint magistrorum munia, quæq; bubulcorum, suo loco repetam. Nunc admonuisse satis est, nihil in his, in illis plurimum referre uires & proceritatem. Nam longiſsimum quenq; aratorem, sicut dixi, faciemus, & propter id, quod paulò antè retuli, & quòd in re rustica nullo minus opere fatigatur prolixior, quia in arando stiuæ penè rectus innititur: mediastinus qualiscũq; status potest esse, dummodo perpetiendo labori sit idoneus. Vineæ non sic altos, quemadmodum latos, & lacertosos uiros exigunt. Nam is habitus fossuris, & putationibus, cæterisq; earum culturis magis aptus. Minus in hoc officio, quàm in cæteris agricolatio frugalitatem requirit, quia & in turba, & sub monitore uinitor opus facere debet. Ac plerunque uelocior animus est improborum hominum, quàm desiderat huius operis conditio: non solùm enim fortem, sed & acuminis strenui ministrum postulat. Ideoq; uineta plurimum per alligatos excoluntur. Nihil tamen eiusdem agilitatis homo frugi non melius, quàm nequam faciet. Hoc interposui, nequis existimet in ea me opinione uersari, qua malim per noxios, quàm per innocentes rura colere. Sed & illud censeo, ne confundantur opera familiæ, sic ut omnes omnia exequãtur. Nam id minimè conducit agricolæ, seu quia nemo suum propriũ aliquod esse opus credit, seu quia cùm enixus est, non suo, sed communi officio proficit, ideoq; labori multum se subtrahit: nec tamen uiritim malefactum deprehenditur, quod fit à multis: propter quod separandi sunt aratores à uinitoribus, & uinitores ab aratori-

bus,ijsq; à mediastinis. Classes etiã nõ maiores, quàm denũm hominũ faciundæ, quas decurias appellauerunt antiqui, & maximè pbauerũt, quòd is numeri modus in opere cõmodissimè custodiretur, nec præeuntis monitoris diligentiã multitudo cõfunderet. Itaq; si latior est ager, in regiones deducẽdæ sunt eæ classes, diuidũdumq; ita opus, ut neq; singuli, bini ue sint, quoniã dispersi nõ facilè custodiũtur. Nec tamẽ supra decẽ, ne rursus ubi nimia turba sit, id opus ad se pertinere singuli nõ existiment: hæc ordinatio nõ solùm cõcitat æmulationẽ, sed & deprehendit ignauos. Nam cum certamine opus excitetur, tum in cessanteis animaduersio iusta, & sine querela uidetur adhiberi. Sed nimirũ dum quæ maximè prouidenda sunt agricolæ futuro præcipimus, de salubritate, de uia, de uicino, de aqua, situ uillæ, fundi modo, colonorum, & seruorum generibus, officiorum, operumq; distributione, tempestiuè per hæc ad ipsum iam terræ cultum peruenimus, de quo pluribus libro insequente mox disseremus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. II.

Terram nec senescere, nec fatigari, si stercoretur. CAP. I.

VAERIS ex me Publi Siluine, quod ego sine cunctatione nõ recuso docere, cur priore libro ueterũ opinionẽ ferè omnium, qui de cultu agrorum locuti sunt, à principio confestim repulerim, falsamq; sentẽtiã repudiauerim, censentium

censentium longo æui situ, longiq; iam temporis exercitatione fatigatam, & effœtam humum consenuisse. Nec te ignoro cùm & aliorum illustrium scriptorum, tum præcipuè Tremellij autoritatem reuereri, qui cùm plurima rusticarum rerum præcepta simul eleganter, & scitè memoriæ prodiderit, uidelicet illectus nimio fauore priscorum de simili materia differentium, falsò credidit parentem omnium terram, sicut muliebrem sexum ætate anili iam confectam, progenerandis esse fœtibus inhabilem. Quod ipse quoque confiterer, si in totum nullæ fruges prouenirẽt. Nam & hominis tum demum declaratur sterile senium, non cùm desinit mulier trigeminos, aut gemmos parere, sed cùm omnino nullum conceptum edere ualet. Itaque transactis iuuentæ temporibus, etiam si longa uita supersit, partus tamen annis denegatus, non restituitur. At è contrario seu sponte, seu quolibet casu destituta humus, cùm est repetita cultu, magno fœnore cessationis colono respondet. Non ergo est exiguarum frugum causa terræ uetustas, si modò cùm semel inuasit senectus, regressum non habet, nec reuirescere, aut repubescere potest: sed ne lassitudo quidem soli minuit agricolæ fructum. Neque enim prudentis est adduci tanquam in hominibus nimia corporis exercitatione, aut oneris alicuius pondere, sic cultibus, & agitationibus agrorum fatigationem succedere. Quid ergo est, inquis, quod asseuerat Tremellius intacta, & syluestria loca, cùm primùm cœperint cultu exuberare, mox deinde non ita respondere labori colonorum? Videt sine dubio quid eueniat, sed cur id accidat, non peruidet: neque enim idcirco rudis, & modò ex syluestri habitu in aruum transducta fœcundior haberi terra debet, quòd sit requietior & iunior,

sed quòd multorum annorum frondibus, & herbis, quas suapte natura progenerabat, uelut saginata largioribus pabulis facilius edendis educandisq; frugibus sufficit. At cum perruptæ rastris, & aratris radices herbarum, ferroq; succisa nemora frondibus suis desierunt alere matrem, quæq; temporibus autumni frutetis & arboribus delapsa folia superiaciebantur, mox conuersa uomeribus, & inferiori solo, quod plerunque est exilius, permista, atque absumpta sunt, sequitur, ut destituta pristinis alimentis macrescat humus. Non igitur fatigatione, quemadmodum plurimi crediderunt, nec senio, sed nostra scilicet inertia minus benignè nobis arua respondent. Licet enim maiorem fructum percipere, si frequenti & tempestiua & modica stercoratione terra refoueatur. De cuius cultu dicturos nos priori uolumine polliciti, iam nunc differemus.

Quot sint genera terreni, quot deinde species generibus subiungantur: quod solum maxime probetur. CAP. II.

CAllidissimi rusticarum rerum Siluine genera terreni tria esse dixerunt: campestre, collinum, montanum. Campum non æquissima situm planicie, nec perlibrata, sed exiguè prona. Collem clementer, & molliter assurgentem. Montem non sublimem & asperum, sed nemorosum & herbidum maximè probauerunt. His autem generibus singulis senæ species contribuuntur: soli pinguis uel macri, soluti uel spissi, humidi uel sicci: quæ qualitates inter se mistæ uicibus, & alternatæ, plurimas efficiunt agrorũ uarietates: eas enumerare non est artificis agricolæ. Neq; enim artis officium est, per species, quæ sunt innumerabiles, euagari: sed ingredi per genera, quæ possunt cogitatione

tatione mentis, & ambitu uerborum facilè copulari. Recurrendum est igitur ad qualitatum inter se dissidentium, quasi quasdam coniunctiones, quas Græci συζυγίας ἐναντιοτήτων, nos discordantium comparationes tolerabiliter dixerimus. Atque etiam significandum est ex omnibus quæ terra progeneret, plura campo magis quàm colle, plura pingui solo quàm macro lætari. De siccancis & riguis non comperimus utra numero uincant, cum utique penè infinita sint, quæ siccis, quæq; humidis locis gaudẽt, sed ex his nihil non melius resoluta humo, quàm densa prouenit. Quod noster quoq; Vergilius cum & alias fœcundi arui laudes retulisset, adiecit,

Et cui putre solum, nanq; hoc imitamur arando.

Neq; enim aliud est colere, quàm resoluere, & fermẽtare terram, ideoq; maximos quæstus ager præbet. Idem pinguis ac putris, quia cum plurimũ reddat, minimũ poscit: & quod postulat, exiguo labore atq; impensa conficitur. Præstantissimũ igitur tale solum iure dicatur. Proximum deinde huic pinguiter densum, quod impensam coloni, laboremq; magno fœtu remuneratur. Tertia est ratio loci rigui, quia sine impẽsa fructum reddere potest. Hanc primam Cato esse dicebat, qui maximè redditum pratorum cæteris anteponebat: sed nos de agitatione terræ nunc loquimur, non de situ. Nullum deterius habetur genus, quàm quod est siccum, pariter & densum, & macrum, quia cum difficulter tractetur, tum ne tractatum quidem gratiam refert: nec relictum pratis, uel pascuis abunde sufficit. Itaque hic ager siue exercetur, seu cessat, colono est pœnitendus, ac tanquam pestilens refugiendus. Nam ille mortem facit, hic teterrimam comitem mortis famem. Si tamen Græcis camœnis habemus fidem clamitantibus,

λιμῷ δ' ὄικτιστον θανέειν, καὶ πότμον ἐπισπεῖν. Sed nunc potius uberioris soli meminerimus, cuius demonstranda est duplex ratio, culti & syluestris: de syluestri regione in aruorum formam redigenda prius dicemus, quoniam est antiquius facere agrum, quàm colere. Incultum igitur locum consideremus, siccus, an humidus, nemorosus arboribus, an lapidibus confragosus, iunco'ne sit, an gramine uestitus, ac filicis alijs'ue frutetis impeditus: si humidus erit, abundantia uliginis ante siccetur fossis. Earum duo genera cognouimus, cæcarum & patentium, spissis atque cretosis regionibus apertæ relinquuntur: at ubi solutior humus est, aliquæ fiunt patentes, quædam etiam obcæcantur, ita ut in patentes ora hiantia cæcarum competant: sed & patentes latius, & apertas summa parte decliues'q; & ad solum coarctatas, imbricibus supinis simules facere conueniet: nam quarum recta sunt latera, celeriter aquis uitiantur, & superioris soli lapsibus replentur. Opertæ rursus obcæcari debebunt, sulcis in altitudinem trepidaneam depressis, qui cùm parte dimidia lapides munutos, uel nudam glaream receperint, æquentur superiecta terra, quæ fuerat effossa. Vel si nec lapis erit, nec glarea, sarmentis connexus uelut funis informabitur in eam crassitudinem, quam solum fossæ posit angustè, quasi accommodatam coarctatámque capere. Tum per imum contendetur, ut super calcatis cupressinis, uel pineis, aut si eæ non erunt, alijs frondibus terra contegatur, in principio atque exitu fossæ more ponticulorum binis saxis tantummodo pilarum uice constitutis, & singulis superpositis, ut eiusmodi constructio ripam sustineat, ne præcludatur humoris illapsu atque exitu. Nemorosi, frutetosi'q; tractus duplex cura est, uel extirpandis radicitus

citus arboribus & remouendis, uel, si raræ sint, tantum succidendis, incendendis'q;, & inarandis. At saxosum facile est expedire lectione lapidum, quorum si magna est abundantia, uelut quibusdã substructionibus partes agri sunt occupandæ, ut reliquæ emundentur: uel in altitudinem sulco depresso lapides obruendi, quod tamen ita faciendum erit, si suadebit operarum uilitas. Iunci & graminis pernicies, repastinatio est: filicis frequens extirpatio, quæ uel aratro fieri potest, quoniam intra biennium sæpius conuulsæ moriuntur: celerius etiam, si eodem tempore stercores, & lupino uel fabа cõseras, ut cum aliquo reditu medearis agri uitio. Nanque constat filicem sationibus & stercoratione facilius interimi. Verum & si subinde nascentem falce decidas, quod uel puerile opus est, intra prædictum tempus uiuacitas eius absumitur. Sed iam expedienti rudis agri rationem sequitur cultorum noualium cura, de qua mox quid censeam profitebor, si quæ antè discenda sunt aruorum studiosis præcepero. Plurimos antiquorum, qui de rusticis rebus scripserunt, memoria repeto, quasi confessa, nec dubia signa pinguis, ac frumentorum fertilis agri prodidisse, dulcedinem soli propriam herbarum & arborum prouentum, nigrum colorem uel cinereum. De cæteris ambigo, de colore satis admirari non possum cum alios, tum Cornelium Celsum, non solum agricolationis, sed uniuersæ naturæ prudentem uirum, sic & sententia, & uisu deerrasse, ut oculus eius tot paludes, tot etiam campi salinarum non occurrerent, quibus ferè contribuuntur prædicti colores. Nullum enim temerè uidemus locum, qui modò pigrum contineat humorem, non eundem uel nigri, uel cinerei coloris, nisi fortè in eo fallor ipse, quòd non putem aut in

solo limosæ paludis, & uliginis amare, aut in maritimis areis salinarum gigni posse iacta frumenta: sed est manifestior hic antiquorum error, quàm ut pluribus argumentis conuincendus sit: non ergo color, tanquam certus autor, testis est bonitatis aruorum. Et ideo frumentarius ager, id est pinguis magis alijs qualitatibus æstimandus est. Nam ut fortissimæ pecudes diuersos ac penè innumerabiles, sic etiam robustissimæ terræ plurimos & uarios colores sortitæ sunt. Itaq; considerandum erit, ut solum, quod excolere destinamus, pingue sit. Per se tamen id parum est, si dulcedine careat, quod utrũq; satis expedita nobis ratione cõtingit discere: nam perexigua cõspergitur aqua gleba, manuq; subigitur, ac si glutinosa est, & quouis leuissimo tactu pressa inhæresci, & picis in morem ad digitos lentescit habendo, ut ait Vergilius. Eademq; illisa humo non dissipatur, ea res admonet nos inesse tali materiæ naturalem succum, & pinguitudinem. Sed & si uelis scrobibus egestam humum recõdere, & recalcare, cùm aliquo quasi fermento abundauerit, certum erit esse eam pinguem: cùm defuerit, exilem: cùm æquauerit, mediocrem: quanquàm ista quæ nunc retuli, non tam uera possunt uideri, quàm si sit pullula terra, quæ melius prouentu frugũ approbatur. Sapore quoque sic dignoscemus, si ex ea parte agri, quæ maximè displicebit, effossæ glebæ, & in fictili uase madefactæ, dulci aqua permisceãtur, ac more sculenti uini diligenter colatæ gustu explorentur: nam qualem traditũ ab eis retulerit humor saporem, talem esse dicemus eius soli: sed citra hoc experimentum multa sunt, quæ & dulcem terram, & frumentis habilem significent, ut iuncus, ut calamus, ut gramen, ut trifolium, ebulum, rubi pruni syluestres, & alia complura, quæ etiam indagatoribus aquarũ nota,

nota, non nisi dulcibus terræ uenis educantur. Nec contentos esse nos oportet prima specie summi soli, sed diligenter exploranda est inferioris materiæ qualitas, terrena nec'ne sit. Frumentis autem sat erit, si æquè bona suberit bipedana humus: arboribus altitudo quatuor pedũ abundè est. Hæc cum ita explorauerimus, agrum sationibus faciendis expediemus. Is autem non minimum exuberat, si curiosè & scitè subigitur: quare antiquissimi ferè omnes formam huius operis conscripsere, quam uelut scita legemq; in proscindendis agris sequantur agricolæ. Igitur in opere boues arctè iunctos habere conuenit, quò speciosius ingrediantur sublimes, & elatis capitibus, ac minus colla eorum labefactentur, iugumq; melius aptum ceruicibus insidat. Hoc enim genus iuncturæ maximè probatum est. Nam illud, quod in quibusdã prouincijs usurpatur, ut cornibus illigetur iugum, ferè repudiatum est ab omnibus, qui præcepta rusticis conscripserũt, neq; immeritò: plus enim queunt pecudes collo & pectore conari, quàm cornibus. Atque hoc modo tota mole corporis, totoq; pondere nituntur: at illo, retractis & resupinis capitibus excruciantur, ægreq; terræ summam partem leui admodum uomere sauciant. Et ideo minoribus aratris moliuntur, qui non ualent altè perfossam noualium terram rescindere: quod cum fit, omnibus uirentibus plurimum confert: nam penitus aruis sulcatis maiore incremento segetum, arborumq; fœtus grandescunt. Et in hoc igitur à Celso dissentio, qui reformidans impensam, quæ scilicet largior est in amplioribus armẽtis, censet exiguis uomeribus & dentalibus terrã subigere, quò minoris formæ bubus administrari id possit, ignorans plus esse reditus in ubertate frugum, quàm impendij, si maiora mercemur

mur armenta, præsertim in Italia, ubi arbustis atq; oleis consitus ager altius resolui ac subigi desiderat, ut et summæ radices uitium, olearumq; uomeribus rescindantur: quæ si maneant, frugibus obsint, et inferiores penitus subacto solo facilius capiant humoris alimentum. Potest tamen illa Celsi ratio Numidiæ, & Aegypto cõuenire, ubi plerunque arboribus uiduum solum frumentis seminatur. Atq; eiusmodi terrã pinguibus arenis putrem ueluti cinerem solutam, quamuis leuissimo dente moueri satis est. Bubulcum autem per proscissum ingredi oportet, alternisq; uersibus obliquum tenere aratrum, & alternis recto plenoq; sulcare, sed ita ne cubi crudum solum, & immotum relinquat, quod agricolæ scamnum uocant. Boues, cùm ad arborem uenerint, fortiter retinere ac retardere, ne in radicem maiore nisu uomis impactus colla commoueat, neue aut cornu bos ad stipitem uehementius offendat, aut extremo iugo truncum delibet, ramumq; deplantet, uoce potius quàm uerberibus terreat. Vltimaq; sint opus recusantibus remedia, plagæ. nunquàm stimulo lacessat iuuencum, quod retrectantem, calcitrosumq; eum reddit, nonnunquam tamen admoneat flagello. Sed nec in media parte uersuræ consistat, detq; requiem in summa, ut spe cessandi totum spatium bos agilius enitatur. Sulcum autem ducere longiorem, quàm pedum centumuiginti, contrarium pecori est, quoniã plus æquo fatigatur, ubi hunc modum excesßit. Cùm uentum erit ad uersuram, in priorẽ partem iugũ propellat, & boues inhibeat, ut colla eorum refrigescant, quæ celeriter conflagrant (nisi assiduè refrigerẽtur) & ex eo tumor, ac deinde ulcera inuadunt. Nec minus dolabra, quàm uomere bubulcus utatur, & præfractas stirpes, summasq; radices, quibus ager arbusto consitus

tus implicatur, omnes resõdiat, ac persequatur.

Quæ cura adhibenda sit bubus ab opere disiunctis. CAP. III.

Boues cùm ab opere disiunxerit, substrictos cõfricet, manibusq; comprimat dorsum, & pellem reuellat, nec patiatur corpori adhærere, quia id genus morbi maximè est armẽtis noxiũ. Colla subigat, merumq; faucibus, si æstuauerint, infundat. Satis autẽ est singulis binos sextarios præbere: sed antè ad præsepia boues religari non expedit, quàm sudare, atq; anhelare desierint: cùm deinde tempestiuè potuerint uesci, non multum, nec uniuersum cibum, sed partibus, & paulatim præbere conuenit. Quem cùm absumpserint, ad aquam duci oportet, sibiloq; allectari, quò libentius bibant, tum demum reductos largiori pabulo satiari. Hactenus de officio bubulci dixisse abunde est. Sequitur, ut tempora quoque subigendi arui præcipiamus.

Quo tempore campi arandi sint, & quomodo. CAP. IIII.

Pingues campi, qui diutius continent aquam, proscindendi sunt anni tempore iam incalescente, cùm omneis herbas ediderint, neq; adhuc earum semina maturuerint, sed tam frequentibus densisq; sulcis arandi sunt, ut uix dignoscatur in utram partẽ uomer actus sit, quoniam sic omnes radices herbarum perruptæ necãtur. Sed & compluribus iterationibus sic resoluatur ueruactum in puluerem, ut, uel nullam, uel exiguam desideret occationem, cùm seminauerimus. Nam ueteres Romani dixerunt malè subactum agrum, qui satis frugibus occandus sit: eum porrò an rectè aretur, frequenter explorare debet agricola. Nec tantùm uisu, qui fallitur nonnunquã,

super

ſuperfuſa terra latentibus ſcamnis, uerumetiam tactu, qui minus decipitur, cùm ſolidi rigoris admota pertica tranſuerſis ſulcis inſeritur: ea ſi æqualiter, ac ſine offenſione penetrauit, manifeſtum eſt totum ſolum deinceps eſſe motum: ſin autem ſubeunti durior aliqua pars obſtitit, crudum ucruactum eſſe demonſtrat. Hoc cùm ſæpius bubulci fieri uident, non committunt ſcamna facere. Igitur uliginoſi campi proſcindi debent poſt Idus menſis Aprilis. Quo tempore cùm arati fuerint diebus interpoſitis circa ſolſtitium, quod eſt nonum, uel octauum Calendas Iulias, iteratos eſſe oportebit, ac deinde circa Septembris Calendas tertiatos. Cùm id tempus ab æſtiuo ſolſtitio conuenit inter peritos rei ruſticæ non eſſe arandum, niſi ſi magnis, ut ſit nonnunquam, ac ſubitaneis imbribus, quaſi hybernis pluuijs terra permaduerit. Quod cùm accidit, nihil prohibet, quò minus menſe Iulio ueruacta ſubigantur: ſed quandocunque arabitur, obſeruabimus, ne lutoſus ager tractetur, neue exiguis nimbis ſemimadidus, quam terram ruſtici uariam carioſamq; appellant. Ea eſt cùm poſt longas ſiccitates leuis pluuia ſuperiorem partem glebarum madefecit, inferiorẽ non attingit. Nam quæ limoſa uerſantur arua, toto anno deſinunt poſſe tractari, nec ſunt habilia ſementi, aut occationi, aut ſationi. At rurſus, quæ uaria ſubacta ſunt, continuo triennio ſterilitate afficiuntur. Medium igitur temperamentum maximè ſequamur in arandis agris, ut neq; ſucco careant, nec abundent uligine. Quippe nimius humor, ut dixi, limoſos, lutoſosq; reddit: at quæ ſiccitatibus aruerunt, expediri probè non poſſunt: nam uel reſpuitur duritia ſoli dens aratri, uel ſi qua parte penetrauit, non minutè diffindit humum, ſed uaſtos ceſpites cõuellit, quibus

bus obiacẽtibus impeditum aruum minus rectè poteſt iterari, quia ponderibus glebarũ, ſicut aliquibus obſtantibus fundamẽtis uomis à ſulco repellitur: quo euenit, ut in iteratione quoque ſcamna fiant, & boues iniquitate operis maximè multentur. Accedit huc, quòd omnis humus quãuis lætiſſima, tamen inferiorem partem ieiuniorem habet, eamq; attrahunt excitatæ maiores glebæ. Quò euenit, ut infœcundior materia miſta pinguiori ſegetem munus uberem reddat, tum etiam ratio ruſtici aggrauatur exiguo profectu operis. Iuſta enim fieri nequeunt, cùm induruit ager. Itaque ſiccitatibus cenſeo quod iam proſciſſum eſt, iterare, pluuiamq; opperiri, quæ madefacta terra, facilem nobis culturam præbeat. Sed iugerum talis agri quatuor operis expeditur: nam commodè proſcinditur duabus, una iteratur, tertiatur dodrante, in lirã ſtatim redigitur quadrante opere. Liras autem ruſtici uocant eaſdem porcas, cùm ſic aratum eſt, ut inter duos latius diſtantes ſulcos medius cumulus ſiccam ſedem frumentis præbeat. Colles pinguis ſoli peracta ſatione trimeſtri menſe Martio, ſi uerò tepor cœli, ſiccitasq; regionis ſuadebit, Februario ſtatim proſcindendi ſunt. Deinde de Aprili medio uſq; in ſolſtitium iterandi, tertiandiq;. Septembri, circa æquinoctium ac totidem operis, quot uliginoſi campi excolitur iugerum talis agri. Sed in arãdo maximè eſt obſeruandũ, ſemper ut tranſuerſus mons ſulcetur. Nam hac ratione difficultas accliuitatis infringitur, laborq; pecudum, & hominum cõmodiſſimè ſic minuitur. Paulum tamen quotieſcũq; iterabitur, modò in elatiora, modò in depreſſiora cliui obliquum agi ſulcum oportebit, ut in utranque partem reſcindamus, nec eodem ueſtigio terram moliamur. Exilis ager planus, qui aquis abundat, primùm aretur,

ultima

ultima in parte mensis Augusti. Subinde Septembri sit iteratus, paratusq; sementi circa æquinoctium. Expeditior autem labor eiusmodi solo est, eò quòd pauciores impenduntur operæ, nam tres uni iugero sufficiunt. Item graciles cliui non sunt æstate arandi, sed circa Septẽbres Calendas: quoniam si ante hoc tempus proscinditur, effœta, & sine succo humus æstiuo sole peruritur, nullasq; uirium reliquias habet. Itaq; optimè inter Calendas, & Idus Septembris aratur, ac subinde iteratur, ut primis pluuijs æquinoctialibus conseri possit: neque in lira, sed sub sulco talis ager seminandus est.

Exilis terra quomodo stercoretur. CAP. V.

PRius tamen, quam exilem terram iteremus, stercorare conueniet, nam eo quasi pabulo gliscit. In campo rarius, in colle spissius, acerui stercoris instar quinque modiorum disponentur, atque in plano pedes interualli quoquo uersus octo, in cliuo duobus minus relinqui satcrit, sed id nobis decrescente luna fieri placet, nam ea res herbis liberat segetes. Iugerum autem desiderat, quod spissius stercoratur, uehes quatuor & uiginti, quod rarius, duodeuiginti. Disiectum deinde protinus fimum inarari, & obrui conuenit, ne solis halitu uires amittat, & ut permista humus prædicto alimento pinguescat. Itaque cùm in agro disponentur acerui stercoris, non debet maior modus eorum dissipari, quàm quem bubulci eodem die possint obruere.

De generibus seminum. CAP. VI.

QVoniam seměti terram docuimus præparare, nunc seminum genera persequemur. Prima, et utilissima sunt hominibus frumenta, triticum, & semen adoreũ. Tritici genera complura cognouimus. Verum ex his maximè

serendum est, quod robus dicitur, quoniam & pondere, & nitore præstet. Secunda conditio est habenda siliginis, cuius species in pane præcipua pondere deficitur. Tertium erit trimestre, cuius usus agricolis gratissimus. Nam ubi propter aquas, aliam'ue causam matura satio est omissa, præsidium ab hoc petitur. Id genus est siliginis. Reliquæ tritici species, nisi si quos multiplex uarietas frugum, & inanis delectat gloria, superuacuæ sunt. Adorei autem plerunque uidimus in usu genera quatuor. Far, quod appellatur clusinum, candoris nitidi. Far, quod uocatur uennuculum rutilum, atq; alterum candidum, sed utrunque maioris ponderis, quàm clusinum. Semen trimestre, quod dicitur halicastrum, idq; pondere, & bonitate est præcipuum. Sed hæc genera tritici, & adorei, propterea custodienda sunt agricolis, quòd rarò quisquam ager ita situs est, ut uno semine contenti esse possimus, interueniente parte aliqua uel uliginosa, uel arida. Triticum autem sicco loco melius coalescit. Adoreum minus infestatur humore.

De generibus leguminum. CAP. VII.

LEguminum genera cum sint complura, maximè grata, & in usu hominum uidentur, faba, lenticula, pisum, phaselus, cicer, cannabis, milium, panicum, sesama, lupinum, linum etiam, & ordeum, quia ex eo ptisana est. Item pabulorum optima sunt medica, & fœnum Græcũ, nec minus uicia. Proxima deinde ciccra, & eruum, & farrago, quæ est ex ordeo: sed de his prius diſseremus, quæ nostra causa seminantur, memores antiquissimi præcepti, quo monemur, ut locis frigidis nouissimè, tepidis celerius, calidis ocyssimè seramus. Nunc autem proinde, ac si temperatæ regioni præcepta dabimus.

Quod sit seminandi tempus. CAP. VIII.

PLacet nostro poëtæ adoreum, atque etiam triticum non antè seminare, quàm occiderint Vergiliæ, quod ipsum numeris sic edisserit:

At si triticeam in messem, robustaq; farra
Exercebis humum, solisq; instabis aristis,
Antè tibi eoæ Atlantides abscondantur.

Absconduntur autem altero & trigesimo die post autumnale æquinoctium, quod ferè conficitur nono Calend. Octobris, propter quod intelligi debet tritici satio dierum sex & quadraginta ab occasu Vergiliarum, qui fit ante diem IX. Calend. Nouemb. ad Brumæ tempora. Sic enim seruant prudentes agricolæ, ut quindecim diebus prius, quàm conficiatur bruma, totidemq; post eam confectam neque arent, neque uitem, aut arborem putent. Nos quoque non ambigimus in agro temperato, & minimè humido sementem sic fieri debere. Cæterum locis uliginosis, atq; exilibus, aut frigidis, aut etiam opacis plerunq; citra Calendas Octobris seminare conuenire, dum sicca tellure licet, dum nubila pendent, ut prius conualescant radices frumentorum, quàm hybernis imbribus, aut gelicidijs, pruinisue infestentur. Sed quamuis tempestiuè sementis confecta erit, cauebitur tamen, ut patentes liras, crebrosq; sulcos aquarios, quos nonnulli elices uocant, faciamus, & omnem humorẽ in colliquias, atq; inde extra segetes deriuemus. Nec ignoro quosdam ueteres autores præcepisse, ne seminarentur agri, nisi cùm terra pluuijs permaduisset. Quod ego, si tempestiuè competat, magis cõducere agricolæ non dubito. Sed si, quod euenit nonnunquam, seri sunt imbres, quamuis sitienti solo rectè semen committitur, idq; etiam in quibusdam prouincijs, ubi status cœli talis est, usurpatur. Nam quod sicco loco ingestum, & inoccatum

occatum est, perinde ac si repositum in horreo non corrumpitur: atq; ubi uenit imber multorum dierum sementis uno die surgit. Tremellius quidẽ asseuerat, prius quàm impleuerit, ab auibus, aut formicis sata edi, ubi æstiuis serenitatibus ager aret. Idq; etiam sæpius non experti, uerum adhuc esse comperimus. Magis aptè tamen in eiusmodi agris adoreum, quàm triticum seritur, quoniam folliculum, quo continetur, firmum & durabilem aduersus longioris temporis humorem habet.

Quot seminum modios iugerum postulet, & medicinæ seminum. CAP. IX.

IVgerum agri pinguis plerunq; modios tritici quatuor, mediocris quinq; postulat: adorei modios nouem, si est lætum solum, si mediocre, decem desiderat. Nam quamuis de mensura minus autoribus conuenit, hanc tamen uideri commodissimam docuit noster usus, quem siquis sequi recusat, utatur præceptis eorum, qui bene uberem campum in singula iugera tritici quinq;, & adorei octo modijs obseruare præcipiunt. Atque hac portione mediocribus agris semina præbẽda censent. Nobis ne istam quidem, quam prædiximus, mensuram semper placet seruari, quòd eam uariat aut loci, aut temporis, aut cœli conditio. Loci, cùm uel in campis, uel collibus frumentum seritur, atq; his uel pinguibus, uel mediocribus, uel macris. Temporis, cùm autumno, aut etiam ingruente hyeme frumenta iacimus. Nam prima sementis rarius serere permittit, nouissima spissius postulat. Cœli, cùm aut pluuium, aut siccum est. Nam illud idem quod prima sementis, hoc quoque ultima desiderat. Omne autem frumentum maximè campo patente, & ad solem prono, apricoque & soluto lætatur. Collis enim quamuis

granum robustius aliquanto, minus tamen tritici reddit. Densa, cretosa'que & uliginosa humus siliginem, & far adoreum non incommodè alit. Ordeum nisi solutum, & siccum locum non patitur. Atque illa uicibus annorum requietum, agitatum'que alternis, & quàm lætissimum uolunt aruum. Hoc nullam mediocritatem postulat: nam uel pinguissima, uel macerrima humo iaciatur, perit: illa post continuos imbres, si necessitas exigat, quamuis adhuc limoso & madente sole sparseris, iniuriam sustinent. Hoc si lutoso commiseris, emoritur. Siliginis autem, uel tritici, si mediocriter cretosus uliginosus ue ager est, etiam paulò plus, quàm ut prius iam dixi, quinque modijs ad sationem opus est. At si siccus, & resolutus locus, idemq; uel pinguis, uel exilis est, quatuor: quoniam & è contrario macer tantundem seminis poscit. Nam nisi rarè conseritur, uanam, & minutam spicam facit. At ubi ex uno semine pluribus culmis fruticauit, etiam ex rara segete densam facit. Inter cætera quoque non ignorare debemus, quintam partem seminis amplius occupare agrum consitum arbusto, quàm uacuum, & apertum. Atque adhuc de satione autumnali loquimur, hanc enim potissimam ducimus. Sed & est altera, cum cogit necessitas, trimestrem uocant agricolæ. Ea locis prægelidis ac uinosis, ubi æstas est humida, & sine uaporibus, rectè committitur. Cæteris admodum rarò respondent, quam tamen ipsam celeriter, & utiq; ante æquinoctium uernum conueniet peragere. Si uerò locorum, & cœli conditio patietur, quantò maturius seuerimus, tantò commodius proueniet. Neque enim est ullum, sicut multi crediderunt, natura trimestre semen, quippe idem iactum autumno melius respondet. Sed sunt nihilo minus quædam alijs potiora, quæ sustinent ueris tepores,

tepores, ut siligo, & ordeum galaticum, & halicastrum, granum'que fabæ marsicæ. Nam cætera robusta frumenta semper ante hycmem seri debent in regionibus temperatis. Solet autem salsam nonnunquam & amaram uiginem uomere terra, quæ quamuis natura iam sata manante noxio humore corrumpit, & locis glabrentibus sine ulla stirpe seminum areas reddit. Ea glabreta signis adhibitis notari conuenit, ut suo tempore uitijs eiusmodi medeamur. Nam ubi uel uligo, uel aliqua pestis segetem enecat, ibi columbinum stercus, uel si id non est, folia cupressi conuenit spargi, & inarari. Sed antiquissimum est, omnem inde humorem, facto sulco, deducere, aliter uana erunt prædicta remedia. Nonnulli pelle hyænæ satoriam trimodiam uestiunt, atque ita ex ea, cum paulum immorata sunt semina iaciunt, non dubitantes prouentura, quæ sic sata sint. Quædam etiam subterraneæ pestes adultas segetes radicibus subsectis enecant. Id ne fiat, remedio est, aquæ mistus succus herbæ, quam rustici sedum appellant: nam hoc medicamine una nocte semina macerata iaciuntur. Quidam cucumeris anguinei humorẽ expressum, & eiusdem tritam radicem diluunt aqua, similiq; ratione madefacta semina terræ mandant. Alij hac eadem aqua uel amurca insulsa, cum cœpit infestari seges, perfundunt sulcos, & ita noxia animalia summouent. Illud deinceps præcipiendum habeo, ut demessis segetibus iam in area futuro semini cõsulamus. Nam quod ait Celsus, ubi mediocris est fructus, optimã quanq; spicã legere oportet, separatimq; ex ea semen reponere: cum rursus amplior messis prouenerit, quidquid exteretur, capistrio expurgandum erit, & semper quod propter magnitudinẽ ac pondus in imo subsederit, ad semen reseruandum: nam id plurimum prodest,

quia quamuis celerius locis humidis, tamen etiam siccis frumenta degenerant, nisi cura talis adhibeatur. Neque enim dubium est, ex robusto semine posse fieri non robustum: quod uerò protinus exile natum sit, nunquàm robur accipere manifestum est. Ideoq; Vergilius cum & alia tum & hoc de seminibus præclarè sic disseruit:

Vidi ego lecta diu, & multo spectata labore
Degenerare tamen, ni uis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret. sic omnia fatis
In peius ruere, ac retro sublapsa referri.

Granum autem rutilum si cum diffissum est, eundem colorem interiorem habet, integrum esse non dubitamus. Quod extrinsecus albidum, intus etiam conspicitur candidum, leue, ac uanum intelligi debet: nec nos tanquam optabilis agricolas fallat siligo. Nam hoc tritici uitium est, & quamuis candore præstet, pondere tamen uincitur. Verum in humido statu cœli rectè prouenit, & ideo locis manantibus magis apta est. Nec tamen ea longè nobis, aut magna difficultate requirenda est. Nam omne triticum solo uliginoso post tertiam sationem conuertitur in siliginem. Proximus est his frumentis usus ordei, quod rustici hexastichum, quidam etiam cantherinum appellant, quoniam & alia animalia, quæ ruri sunt, melius quàm triticum: & hominem salubrius quàm malum triticum pascit. Nec aliud in egenis rebus magis inopiam defendit. Seritur soluta, sicca'que terra, & uel prænalida uel exili, quia constat arua segetibus eius macescere: propter quod pinguissimo agro, cuius nimijs uiribus noceri non possit, aut macro, cui nihil aliud commiititur. Altero sulco seminari debet post æquinoctium media ferè sementi, si læto solo: si gracili, maturius. Iugerum quinque modij occupabunt

pabunt. Id'que ubi paulum maturuerit, festinantius, quàm ullum aliud frumentum demetendum erit. Nam & fragili culmo, & nulla uestitum palea granum eius celeriter decidit, ijsdem'que de causis facilius teritur, quàm cætera. Sed cum eius messem sustuleris, optimum est noualia pati anno cessare: si minus, stercore saturare, & omne uirus, quod adhuc inest terræ, propulsare. Alterum quoque genus ordei est, quod alij distichum, galaticum nonnulli uocant, ponderis, & candoris eximij, adeò ut tritico mistum egregia cibaria familiæ præbeat. Seritur quàm pinguissimis, sed frigidis locis circa Martium mensem. Melius tamen respondet, si clementia hyemis permittit, cùm seminatur circa Idus Ianuarias. Iugerum sex modios postulat. Inter frumenta etiam panicum & milium ponenda sunt, quamuis iam leguminibus ea contribuerim: nam multis regionibus cibarijs eorum coloni sustinentur. Leuem, solutam'que humum desiderant. Nec in sabuloso solo, sed in arena quoque proueniunt, modò humido cœlo, uel riguo solo, nam siccum cretosum'que reformidant. Ante uer seri non possunt, quoniam teporibus maximè lætantur: ultima tamẽ parte Martij mensis cõmodissimè terræ committuntur. Nec impensa graui sationem cultoris onerant, quippe sextarijs ferè quatuor iugerum implent. Frequentem tamen exigunt sarritionem, & runcationem, ut herbis liberentur. Ea cum spicas ediderunt, prius quàm semina hient æstibus, manu carpuntur, & suspensa in sole cum assiccata fuerint, recõduntur, atq; ita reposita perennat diutius quam cætera. Panis ex milio conficitur, qui antè quàm refrigescat, sine fastidio potest absumi. Panicum pinsitum, & cuolutum furfure, sed & milium quoque pultem, quauis inopia, maximè

cum lacte non fastidiendam præbet.

Quod solum cuiq; legumini conueniat. CAP. X.

QVoniam de frumentis abunde præcepimus, de leguminibus deinceps disseramus. Lupini prima ratio est, quòd & minimum operarum absumit, & uilissimè emitur, & maximè ex ijs, quæ seruntur, iuuat agrum. Nam uineis iam emaciatis, & aruis optimum stercus præbet, ac uel effœto solo prouenit, uel repositum in granario patitur æuum. Boues per hyemem coctum maceratumq; probè alit. Famem quoq;, si sterilitas annonæ incessit hominibus, commodè propulsat. Spargitur statim ex area. Atque id solum omnium leguminum non desiderat requiem in horreo, siue Septembri mense ante æquinoctium, seu protinus à calendis Octobris crudis noualibus ingeras. Et qualitercunque obruas, sustinet coloni negligentiam. Teporem tamen autumni desiderat, ut celeriter confirmetur. Nam si non ante hyemem conualuerit, frigoribus affligitur. Reliquum quod seminis supererit, in tabulatum, quò fumus peruenit, optime reponis. quoniam si humor inuasit, uermes gignit, qui simulatq; oscilla lupinorum ederunt, reliqua pars enasci non potest. Id ut dixi, exilem amat terram, & rubricam præcipuè. Nam cretam reformidat, limosoq; non exit agro. Iugerum decem modij occupant. Ab hoc rectè phaselus terræ mandabitur, uel in ueruacto, uel melius pingui, & restibili agro. Nec amplius quatuor modijs iugerum obseritur. Simulis quoque ratio est pisi, quod tamen facilem, & solutam terram desiderat, tepidumq; locum & cœlum frequentis humoris. Eadem mensura iugerum, uel modio minus quàm phaselum, licet obserere primo tempore sementis ab

tis ab æquinoctio autumnali. Fabæ pinguissimus locus, uel stercoratus destinatur, & si ueruactum erit in ualle situm, quod à superiore parte succum accipit, prius tamen iaciemus semina, deinde proscindemus terrã, proscissamq; in liram reuocabimus, occabimusq;, quo altius largiore humo contegatur. Nam id plurimũ refert, ut radices enatorum seminum penitus demersæ sint. Sint autem proximæ messis, occupandum erit restibile, defectis stramentis quatuor & uiginti uehes stercoris in iugerum disponemus, dissipabimusq;. Et similiter cum semen crudo solo ingesserimus, inarabimus, imporcatum'que occabimus, quamuis sint, qui negent locis frigidis oportere occari fabam, quia extantes glebæ à gelicidijs adhuc eam teneram uindicent, & aliquem teporem frigore laboranti præbeant. Sunt etiam qui putent in aruis hanc eandem uice stercoris fungi, quod sic ego interpretor, ut exilimem nõ sationibus eius pingueſcere humum, sed minus hanc quàm cætera semina uim terræ consumere. Nam certum habeo frumentis utiliorem agrum esse, qui nihil, quàm qui istam siliquam proximo anno tulerit. Iugerum agri, ut Tremellio, quatuor, ut nobis uidetur, fabæ sex occupant modij, si solum pingue sit: si mediocre paulò amplius. Ea'que nec macrum, nec nebulosum locum patitur. Densa tamen humo sæpe commodè respondet. Media sementi pars seri, & pars ultima debet, quæ septimuncialis satio dicitur. Tempestiua frequentius, nonnunquam tamen sera, melior est. Post brumam parum rectè seritur, pessimè uere, quamuis sit etiam trimestris faba, quæ mense Februario seratur. quinta parte amplius, quàm matura, sed exiguas paleas, nec multam siliquam facit. Veteres itaq; rusticos plerunque dicenteis audio, malle se matura fabalia

quàm fructum trimestrem. Sed quocunque tempore anni seretur, opera danda erit, ut quantum destinauerimus in sationẽ, tantum quintadecima luna, si tamen ea non transcurret eo die solis radios, quod Græci ἀκτινοβολεῖν uocant. Si minus, quartadecima utiq; adhuc crescente lumine spargatur, etiam si confestim totum semen operiri non poterit. Nihil enim nocebitur ei nocturnis roribus, aliisue ex causis, dum à pecore & auibus uindicetur. Priscis autem rusticis, nec minus Vergilio prius amurca, uel nitro macerari eam, & ita seri placuit:

Lætior ut fœtus siliquis fallacibus esset.

Et quamuis igni exiguo properata madescent.

Nos quoq; sic medicatam cõperimus, cùm ad maturitatem perducta sit, minus à curculione infestari. Sed & illud quod deinceps dicturi sumus, experti præcipimus, silente luna fabam uellito ante lucẽ. Deinde cũ in area exaruerit, confestim prius quàm luna incrementum capiat, excussam refrigeratamq; in granarium conferto. Sic condita à curculionibus erit innoxia. Maximeq; ex leguminibus ea, & sine iumentis teri, & sine uento purgari expeditissimè sic poterit. Modicus fasciculorum numerus resolutus in extrema parte areæ collocetur, quem per longissimum eius, mediumq; spatium tres uel quatuor homines promoueant pedibus, & baculis furcillisue contundant: deinde cum ad alteram partem aræ peruenerint, in aceruum culmos regerant. Nam semina excussa in area iacebunt, superq; ea paulatim eodem modo reliqui fasciculi excutientur. Ac durissimæ quidem acus resectæ, separatæq; erunt à cudentibus: minutæ uerò, quæ de siliquis cum faba resederunt, aliter secernentur. Nam cum aceruus paleis, granisq; mistus in unum fuerit coniectus, paulatim ex eo uentilabris per longius

longius spatium iactetur, quo facto, palea, quæ leuior est, citra decidet: faba, quæ longius emittetur, pura cò perueniet, quò uentilator eam iaculabitur. Lentem sementi media, crescenti luna usq; in duodecimam, solo tenui & resoluto, uel pingui & sicco maximè loco seri conuenit: nam in flore facilè luxuria & humore corrumpitur, quæ ut celeriter prodeat, & ingrandescat, antequam seratur, fimo arido permisceri debet, & cum ita quatuor, aut quinque diebus requieuerit, spargi. Sationes eius duas seruamus, alteram maturam per mediam sementim, seriorem alteram mense Februario. Iugerum agri paulò plus quàm modius occupat. Ea ne curculionibus absumatur (nam etiam dum est in siliqua, estur) curandum erit, ut cùm extrita sit, in aquam demittatur, & ab inani, quæ protinus innatat, separetur solida: tum in sole siccetur, & radice silphij trita cum aceto aspergatur, defricetuṙq;, atque ita rursus in sole siccata, & mox refrigerata recondatur, si maior est modus, in horreo: si minor, in uasis olearijs, salsamentarijs'que, quæ repleta cum confestim gypsata sint, quandocunq; in usus prompserimus, integram lentem reperiemus. Potest tamen etiam citra istam medicationem ci neri mista commodè seruari. Lini semen, nisi magnus est eius in ea regione quam colis prouentus, & pretium proritat, serendum non est: agris enim præcipuè noxium est: itaq; pinguissimum locum, & modicè humidum poscit. Scritur à Calend. Octob. in ortum Aquilæ, qui est VII. Idus Decemb. Iugerum agri octo modijs obseritur. Nonnullis placet macro solo quàm spississimũ semen eius committi, quo tenuè linum proueniat. Idem etiam si læto solo seratur mense Februario, x. modios in iugerum iaci oportere dicunt. Sesama, quæ rigantur maturius, quæ carent

rent humore, ab æquinoctio autumnali serenda sunt, in Idus Octob. putre solum, quod Campani pullum uocant, plerunq; desiderant: non deterius tamen etiam pinguibus harenis, uel congestitia humo proueniunt: tantumq; seminis, quantum milium panicumq;, interdum etiam duobus sextarijs amplius in iugerum spargitur. Sed hoc quidem semen Ciliciæ Syriæq; regionibus ipse uidi mense Iunio Iulioq; conseri, & per autumnum cùm permaturuerit, tolli. Cicercula quæ piso est similis, mense Ianuario, aut Februario seri debet læto loco, cœlo humido. Quibusdam tamen Italiæ locis ante Calend. Nouemb. seritur. Tres modij iugerum implent. Nec ullum legumen minus agro nocet, sed rarò respondet, quoniam nec siccitates, nec austros in flore sustinet, quæ utraq; incommoda ferè eo tempore anni sunt quo defloresçit. Cicer quod arietinum uocatur, itemq; alterius generis quod punicum, seri mense Martio toto potest, cœlo humido, loco quàm lætissimo. Nam etiã id terram lædit: atq; ideo improbatur à callidioribus agricolis, quod tamen si seri debeat, pridie macerãdum erit, ut celerius enascatur. Iugero modij tres abũde sunt. Cãnabis solum pingue stercoratumq;, & riguum, uel planum, atq; humidum, & altè subactum, deposcit. In quadratum pedem seruntur grana sex eius seminis Arcturo exoriente, quod est ultimo mense Februario circa sextum aut quintum Calend. Mart. Nec tamen usq; in æquinoctium uernum, si sit pluuius cœli status, improbè seretur. Ab his leguminibus ratio est habenda naporum raporumq;, nam utraque rusticos implent. Magis tamen utilia rapa sunt, quia & maiore incremento proueniunt, & nõ hominem solùm, uerum etiam boues pascũt, præcipuè in Gallia, ubi hyberna cibaria prædictis pecudibus id olus præbet. Solum

lum putre, & solutum res utraq; desiderat, nec densa nascitur humo. Sed rapa campis & locis humidis lætantur. Napus deuexam amat, & siccã, tenuiq; propiorem terram. Itaque glareosis, sabulosisq; aruis melior exit, lociq; proprietas utriusque semen commutat. Nanq; in alio solo rapa biennio sata conuertuntur in napum, in alio napus raporum accipit speciem. Riguis locis utrunque rectè ab solstitio seritur, siccis ultima parte mensis Augusti, uel prima Septembris. Subactum solum pluribus iterationibus aratri uel rastri, largoq; stercore satiatum postulãt. Nam id plurimum refert, nõ solùm quòd melius ea proueniunt, sed quòd etiam post fructum eorum sic tractatum solum segetes opimas facit. Iugerum agri non amplius quatuor sextarijs raporũ seminis obserendum est, quarta parte amplius napis spargendum, quia non in uentrem latescunt, sed tenuem radicem deorsum agunt. Atque hæc hominum caussa serenda censemus, illa deinde pecudum.

De genere pabulorum, & de medica, uicia, farragine, auena, fœno græco, eruo, & cicera. CAP. XI.

PAbulorum genera complura, sicut medicam, & uiciam, farraginem quoque ordeaceam, & auenam, fœnum græcum, nec minus eruum, & cicera. Nam cætera neque enumerare, ac minus serere dignamur, excepta tamen cythiso, de qua dicemus in ijs libris, quos de generibus surculorũ conscripsimus. Sed ex ijs, quæ placent, eximia est herba medica, quòd cum semel seritur, decem annis durat: quòd per annum, deinde rectè quater, interdum etiam sexies demetitur, quòd agrum stercorat, quòd omne emaciatum armentum ex ea pingueſcit, quòd ægrotanti pecori remedium est, quòd iugerum eius toto anno

tribus

tribus equis abunde sufficit. Seritur, ut deinceps præcipiemus. Locum in quo medicam proximo uerè saturus es, proscindito circa Calendas Octobris, & eum tota hyeme putrescere sinito. Deinde Calendis Februarijs diligenter iterato, & lapides omnes egerito, glebasq; effringito. Posteà circa Martium mensem tertiato, & occato. Cùm sic terram subegeris, in morem horti areas latas pedum denûm, longas pedum quinquagenûm facito, ut per semitas aqua ministrari possit. Aditusque utraque parte runcantibus pateat: deinde uetus stercus injicito, atque ita mense ultimo Aprilis serito tantum, quantum ut singuli cyathi seminis locum occupent decem pedum longum, & quinq; latum: quod ubi feceris, ligneis rastris, id enim multum cõfert, statim iacta semina obruantur, nam celerrimè sole aduruntur. Post sationem ferro tangi locus non debet. Atq;, ut dixi, ligneis rastris sarriendus, & identidẽ runcandus est, ne alterius generis herba inualidam medicam perimat. Tardius messem primam eius facere oportebit, cum iam seminum aliquam partem ejecerit. Posteaquam uoles teneram, cum prosiluerit, deseces licet, & iumentis præbeas. Sed inter initia parcius, dum cõsuescant, ne nouitas pabuli noceat. Inflat enim, & multum creat sanguinem. Cum secueris autem, sæpius eam rigato. Paucos deinde post dies, ut cœperit fruticare, omneis alterius generis herbas eruncato. Sic culta, sexies in anno demeti poterit, & permanebit annis decem. Viciæ autem duæ sationes sunt. Prima, quam pabuli causa circa æquinoctium autumnale serimus, septem modios eius in unum iugerum. Secunda, qua sex modios mense Ianuario, uel etiam serius iacimus semini progenerando. Vtraque satio potest cruda terra fieri, sed melius proscissa, id'que genus præcipuè

præcipuè non amat rores, cum seritur. Itaque post secundam diei horam, uel tertiam spargendum est, cum iam omnis humor sole uento'ue detersus est: neque amplius projici debet, quàm quod eodem die possit operiri. Nam si nox incessit, quantulocunq; humore prius, quàm obruatur, corrumpitur. Obseruandum erit, ne ante quintam & uigesimam lunam terræ mandetur. Aliter satæ ferè limacem nocere comperimus. Farraginem in restibili stercoratissimo loco, & altero sulco serere conuenit. Ea fit optima cum cantherini ordei decem modijs iugerum obseritur circa æquinoctium autumnale, sed impendentibus pluuijs, ut consita, rigata'que imbribus celeriter prodeat, & confirmetur ante hyemis uiolentiam. Nam frigoribus cum alia pabula defecerunt, ea bubus cæterisq; pecudibus optimè defecta præbetur, & si depascere sæpius uoles, usq; in mensem Maium sufficit. Quòd si etiam semen uoles ex ea percipere, à Calend. Martijs pecora depellenda, & ab omni noxa defendenda est, ut sit idonea frugibus. Similis satio auenæ, quæ autumno sata, partim cæditur in fœnum, uel pabulum, dum adhuc uiret, partim semini custoditur. Fœnum Græcum, quod siliquam uocant rustici, duo tempora sationum habet, quorum alterum est Septembris mensis (cum pabuli causa seritur) ijsdem diebus quibus uicia circa æquinoctium: alterum autem mensis Ianuarij ultimo, uel primo Februarij, cum in messem seminatur: sed hac ratione iugerum sex modijs, illa septem occupamus: utraque cruda terra non incommodè fit: datur'que opera, ut spissè aretur, nec tamen altè: nam si plus quatuor digitis adobrutũ est, semen eius non facilè prodit: propter quod nonnulli prius quàm serant, minimis aratris proscindunt, atque ita iaciunt semina, & sarculis ad

lis adobruunt. Eruum autem lætatur loco macro, nec humido, quia luxuria plerunque corrumpitur. Potest & autumno seri, nec minus post brumam Ianuarij parte nouissima, uel toto Februario, dum ante Calendas Martias: quem mensem uniuersum negant agricolæ huic legumini conuenire, quòd eo tempore satum pecori sit noxium, & præcipuè bubus, quos pabulo suo cerebrosos reddat. quinque modijs iugerum obseritur. Cicera bubus erui loco, fresa datur in Hispania bætica, quæ cum suspensa mola diuisa est, paulum aqua maceratur, dum lentescat. Atque ita musta paleis subtritis pecori præbetur. Sed erui duodecim libræ satisfaciunt uni iugo, ciceræ sexdecim: eadem hominibus non inutilis, neque iniucunda est. Sapore certè nihilo differt à cicercula, colore tantum discernitur: nam est obsoletior, & nigro propior: seritur primo uel altero sulco, mense Martio, ita ut postulat soli lætitia: quòd eadem quatuor modijs, nonnunquam & tribus, interdum etiam duobus ac semodio iugerum occupat.

Quemadmodum, & quot operis unumquodq; legumen cõlatur. CAP. XII.

QVoniam quando quidq; serendum sit persecuti sumus, nunc quemadmodum quotq; operis singula eorum, quæ retulimus colenda sint, demonstrabimus. Peracta sementi, sequens cura est sarritionis, de qua non conuenit inter autores. Quidam negant eam quicquam proficere, quòd frumenti radices sarculo detegantur, aliquæ etiam succidantur, ac si frigora incesserint, post sarritionem gelu frumenta enecentur. Satius autem esse ea tempestiuè runcari & purgari. Pluribus tamen sarriri placet, sed neque eodem modo, neque ijsdem temporibus usquequaq; fieri. Nam in agris siccis & apricis, simulac primùm

mùm sarritionem pati queant segetes, debere eas permota terra adobrui, ut fruticare possint: quod ipsum ante hyemem fieri oportere, deinde post hyemem iterari. In locis autem frigidis, & palustribus plerunq; transacta hyeme sarriri, nec adobrui, sed plana sarritione terram permoueri. Multis tamen nos regionibus aptam esse hyemalem sarritionem comperimus, duntaxat ubi & siccitas cœli, & tepores permittunt. Sed nec istud ubique fieri censemus, uerum incolarum consuetudine uti: sunt enim regionum propria munera, sicut Aegypti & Africæ, quibus agricola post sementem, ante messem segetem non attingit, quoniam cœli conditio, & terræ bonitas ea est, ut uix ulla herba exeat, nisi ex semine iacto, siue quia rari sunt imbres, seu quia qualitas humi sic se cultoribus præbet. In ijs autem locis, ubi desideratur sarritio, non antè sunt attingendæ segetes, etiam si cœli status permittit, quàm cùm sata sulcos cõtexerint. Triticumq; & adoreum cùm quatuor fibras habere cœperint, ordeum cùm quinque, fãba & cætera legumina cùm quatuor digitis à terra extiterit, rectè sarrientur. Excepto tamen lupino, cuius semini contraria est sarritio, quoniam unam radicem habet, quæ siue ferro succisa est, seu uulnerata, totus frutex emoritur. Quod etiam si non fieret, superuacuus tamen esset cultus, cùm sola hæc res adeò non infestetur herbis, ut ipsa herbas perimat. At aliæ segetes uel quæ humidæ moueri possunt, melius tamen siccæ sarriuntur, quoniam sic tractatæ non infestantur rubigine, hordeum uerò nisi siccissimum tangi non debet. Fabam multi ne sarriendam quidem putant, quòd & manibus, cùm maturuerit, ducta secernatur à cætera runcatione, & internatæ herbæ fœno reseruentur. Cuius opinionis etiam Cor-

nelius Celsus est, qui inter cæteras dotes leguminis hanc quoq; enumerat, quòd sublata faba fœnum ex eodem loco secari posse dicat. Sed mihi uidetur pessimi agricolæ, committere, ut satis herba proueniat. Frugibus enim plurimũ detrahitur, si relinquitur runcatio. Neq; enim est rustici prudentis magis pabulis studere pecudum, quàm cibis hominum, cùm præsertim liceat illa quoque cultu pratorum consequi: adeoq; fabam sarriendam censeo, ut existimem debere ter sarriri, nam sic cultam comperimus non solùm multiplicare fructum, sed exiguã portionẽ in ualuulis habere. Fresæq; eius & expurgatæ modium penè tam plenum esse, quàm integræ, cùm uix minuatur mẽsura detractis putamnibus. Atq; in totũ, sicut antè iam diximus, hyberna sarritio plurimũ iuuat diebus serenis, ac siccis post brumam confectam mense Ianuario, si gelicidia non sint. Ea porrò sic debet fieri, ne radices satorum lædantur, & ut potius adobruantur, cumulisq; exaggerentur, ut latius se frutex humi diffundat. Id prima sarritione feciſſe proderit, secunda oberit, quia cùm pullulare desijt frumentũ, putrescit si adobrutum est. Nihil itaq; amplius in iteratione, quàm remoliri terra debet æqualiter: eamq; transacto æquinoctio uerno statim peragi oportet intra dies uiginti antè, quàm seges in articulum eat, quoniam serius sarrita corrumpitur insequentibus æstiuis siccitatibus, & caloribus. Subiungenda deinde est sarritioni runcatio, curandumq; ne florentem segetem tangamus, sed aut antea, aut mox cùm defloruerit. Omne autem frumentum, & hordeum, quicquid deniq; non duplici semine est, spicam à tertio ad quartum nodum emittit, & cùm totam edidit, octo diebus defloresçit, ac deinde grandesçit diebus quadraginta, quibus post florem ad maturitatẽ deuenit. Rursus

sus quæ duplici semine sunt, ut faba, pisum, lenticula, diebus XL. florent, simulq; grandescunt.

Pro modo cuiusq; agri quot operæ designentur. CAP. XIII.

ET ut iam percenseamus quot operis in aream perducantur ea, quæ terræ credidimus. Tritici modij quatuor, uel quinq;, bubulcorum operas occupant quatuor, occatoris unam, sarritoris duas primũ, & unã cùm iterum sarriuntur, runcatoris unam, messoris unam & dimidiam: in totum summa operarum decem & dimidia. Siliginis modij quinq;, totidẽ operas desiderant. Sesami modij nouem, uel decem, totidem operas quot tritici modij quinq; postulant. Hordei modij quinq; bubulci operas tres exigunt, occatoriam unam, sarritoriã unam & dimidiã, messoriam unam. Summa operarum sex & dimidia. Fabæ modij quatuor, uel sex, in ueruacto duas operas bubulcorum detinent, at in restibili unam. Occantur sesquiopera, sarriuntur sesquiopera, iterum sarriuntur una opera, & tertio una, metuntur una. Summa fit operarum octo, uel septem. Viciæ modij sex, uel septẽ, in ueruacto bubulcorum duas operas uolunt, in restibili unam: item, occantur una opera, metuntur una. Summa fit operarum quatuor uel trium. Erui modij quinque totidem operis conseruntur, occantur una: item singulis sarriuntur, runcantur, metunturq;: cuncta sex operas occupant. Siliquæ modij sex, uel septem totidem operis obruuntur, metuntur una. Phaseoli modij quatuor obruuntur totidem operis, occãtur una, metuntur una. Ciceræ, uel cicerculæ modij quatuor, operas bubulcorum tres postulant, occantur opera una, runcantur una, uelluntur una. Summa fit sex operarum. Lentis sesquimodius totidẽ operas desiderat, occatur

una, ſarritur duabus, rũcatur una, uellitur una. Summa fit operarũ octo. Lupini modij decẽ, obruũtur una, occantur una, metũtur una. Milij ſextarij quatuor, totidemq; panici, bubulcorũ operas occupãt quatuor, occãtur operis tribus, ſarriũtur tribus: quot operis carpãtur incertũ eſt. Ciceris modij tres, operis totidẽ ſeminãtur, occãtur duabus, ſarriũtur una, runcantur una, uelluntur tribus. Summa fit decẽ operarũ. Lini decẽ modij, uel octo, quatuor iugis cõſeruntur, occãtur operis tribus, runcãtur una, uellũtur tribus. Sũma fit undecim operarũ. Seſami ſextarij ſex, tribus iugis à proſciſsione colũtur, occãtur operis quatuor, ſarriuntur quatuor, & ſarriũtur iterũ duabus, metũtur duabus. Summa fit operarũ quindecim. Cannabis ſeritur, ut ſuprà docuimus: ſed incertũ eſt quantã impẽſam, curamq; deſideret. At medica obruitur non aratro, ſed ut dixi, ligneis raſtellis. Iugerum agri eius occatur duabus, ſarritur una, metitur una. Hac conſummatione operarum colligitur poſſe agrum ducentorum iugerum ſubigi duobus iugis boum, totidemq; bubulcis, & ſex mediaſtinis, ſi tamen uacet arboribus: at ſi ſit arbuſtum, eundem modum Sacerna tribus hominibus adiectis aſſeuerat probè ſatis excoli: quæ nos ratio docet ſufficere poſſe iugũ boum tritici centũ uigintiquinq; modijs totidemq; leguminum, ut ſit in aſſem autumnalis ſatio modiorum ducentorũ quinquaginta: & poſt hanc nihilominus conſerat trimeſtrium modios quinq; & ſeptuaginta. Hoc deinde ſic probatur. Semina, quæ quarto ſulco ſeruntur in iugeribus uigintiquinq;, deſiderãt bubulcorũ operas CXV. Nã proſcinditur is agri modus, quãuis duriſsimi, quinquaginta operis, iteratur quinq; & uiginti, tertiatur & conſeritur XL. Cætera legumina occupãt operas LX. id eſt mẽſes duos.

Pluuiales

Pluuiales quoq; & feriarum computãtur, quibus nõ aratur, dies quinq; & XL. item peracta ſementi, quibus requieſcũt, dies XXX. Sic in aſſe fiunt octo mẽſes, et dies X. Superſunt tamẽ de anno tres reliqui menſes, et dies V. & XX. quos abſumamus aut in ſatione trimeſtriũ, aut in uecturis fœni, et pabulorũ, et ſtercorũ, aliorumq; utenſiliũ.

Quæ legumina aruis noceant, quæq; proſint. CAP. XIIII.

SEd ex ijs, quæ retuli, ſeminibus, idem Sacerna putat alijs ſtercorari & iuuari agros, alijs rurſus peruri, & emaciari. Stercorari lupino, faba, uicia, eruo, lente, cicercula, piſo. De lupino nihil dubito, atq; etiã depabulari uicia, ſi tamẽ eã uiridẽ defectã cõfeſtim aratrũ ſubſequatur, & quod falx reliquerit prius quàm inareſcat, uomis reſcindat, atq; obruat: id enim cedit pro ſtercore: nam ſi radices eius defecto pabulo relictæ inaruerint, ſuccũ omnem ſolo auferẽt, uimq; terræ abſument. Quod etiam in faba, cæterisq; leguminibus, qbus terra gliſcere uidetur, ueriſimile eſt accidere, ut niſi protinus ſublata meſſe eorũ proſcindatur, nihil ijs ſegetibus, quæ deinceps in eo loco ſeminari debent, profuturum ſit. Ac de ijs quoq; leguminibus, quæ uellũtur, Tremellius obeſſe maximè ait ſolo uirus ciceris, & lini: alterum quia ſit ſalſæ, alterum quia ſit feruidæ naturæ, quod etiã Vergilius ſignificat dicendo,

Vrit enim lini campum ſeges, urit auenæ,
Vrunt letheo perfuſa papauera ſomno.

Neq; enim dubiũ, quin & ijs ſeminibus infeſtetur ager, ſicut etiã milio, et panico. Sed omni ſolo, quod prædictorum leguminum ſegetibus fatiſcit, una præſens medicina eſt, ut ſtercore adiuues, & abſumptas uires hoc uelut pabulo refoueas. Nec tantũ propter ſemina, quæ ſulcis aratri

 commit

committuntur, uerumetiam propter arbores, ac uirgulta, quæ maiorem in modũ lætantur eiusmodi alimento. Quare si est, ut uidetur agricolis utilissimum, diligentius de eo dicendum existimo cum priscis autoribus, quamuis non omissa res, leui tamen admodum cura sit prodita.

De generibus stercoris. CAP. XV.

TRia igitur stercoris genera sunt præcipua, quod ex auibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus constit. Auium primũ habetur, quod ex columbarijs egeritur. Deinde quod gallinæ, ceteræq; uolucres edunt, exceptis tamẽ palustribus, aut nantibus, ut anatis & anseris: nã id noxiũ quoq; est. Maximè tamè columbinũ probamus, qd' modicè sparsum terrã fermẽtare cõperimus. Secundũ deinde qd' homines faciũt, si et alijs uillæ purgamẽtis immisceatur, quoniã per se naturæ est feruentioris, & idcirco terrã perurit. Aptior est tamẽ surculis hominis urina, quã sex mensibus passus fueris ueteraſcere, si uitibus aut pomorũ arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat: nec solũ ea res maiorẽ facit prouentũ, sed etiã saporem, & odorẽ uini, pomorumq; reddit meliorẽ. Potest & uctus amurca, quæ salem nõ habet, permista huic cõmodè frugiferas arbores, & præcipuè oleas rigare. Nam per se quoque adhibita multum iuuat. Sed usus utriusq; maximè per hyemem est: & adhuc uere ante æstiuos uapores, dum etiam uites, & arbores ablaqueatæ sunt. Tertium locum obtinet pecudum stercus, atq; in eo quoque discrimen est, nam optimum existimatur, quod asinus facit, quoniam id animal lentissime mandit, ideoq; facilius concoquit, & bene cõfectum, atq; idoneum protinus aruo fimum reddit. Post hæc quæ diximus, ouillũ, & ab hoc caprinum est, mox cæterorum iumẽtorum, armentorumq;.

Deterri

Deterrimum ex omnibus suillum habetur. Quinetiam satis profuit cineris usus & fauillæ. Frutex uerò lupini succisus optimi stercoris uim præbet. Nec ignoro quoddam esse ruris genus, in quo neque pecora neque auis haberi possint, attamen inertis est rustici eo quoque loco defici stercore. Licet enim quamlibet frondem, licet è uepribus compitusq; congesta colligere. Licet filicem sine iniuria uicini, etiam cum officio decidere, & permiscere cum purgamentis cortis. Licet depressa fossa, qualem stercori reponendo primo uolumine ficri præcipimus, cinerem, cœnumq; cloacarum, & culmos, cæteraq; quæ euerrũtur, in unum congerere, sed eodem medio loco robustam materiam defigere conuenit: nãq; ea res serpentum noxam latere in stercore prohibet. Hæc ubi uiduus pecudibus ager, nam ubi greges quadrupedum uersantur, quædam quoti die, ut culina, & caseale, quædam pluuijs diebus, ut bubilia & ouilia debent emundari. At si tantum frumentarius ager est, nihil refert genera stercoris separari, sin autem surculo, & segetibus, atq; etiam pratis fundus est dispositus, generatim quoque reponendum est, sicut caprarum & auium. Reliqua deindè in prædictum locum cõcauum congerenda, & assiduo humore sationda sunt, ut herbarum semina culmis, cæterisq; rebus immista putrescãt. Aestiuis deinde mensibus non aliter, ac si repastines, totum stercquilinium rastris permusceri oportet, quo facilius putrescat, & sit aruis idoneũ. Parum autem diligentes existimo esse agricolas, apud quos minores singulæ pecudes tricenis diebus minus quàm singulas, itẽq; maiores denas uehes stercoris efficiunt, totidemq; singuli homines, qui nor solum ea purgamenta quæ ipsi corporibus edunt, sed & quæ colluuies cortis & ædificij quotidie gignit, con-

trahere & cõgerere possunt. Illud quoq; præcipiendũ hoc, stercus omne quod tempestiuè repositũ anno requieuerit, segetibus esse maximè utile. Nam & uires adhuc solidas habet, & herbas non creat. Quanto autem uetustius sit, minus prodesse, quoniam minus ualeat. Itaque pratis quàm recentissimum debere injici, quòd plus herbarum progeneret: idq; mense Februario luna crescente fieri oportere: nam ea quoq; res aliquãtum fœni fructum adiuuat. De cætero usus stercoris qualis in quaq; re debeat esse, tum dicemus, cum singula persequemur.

Quibus temporibus agri stercorandi sunt. CAP. XVI.

INterim qui frumentis arua præparare uolet, si autũno sementẽ facturus est, mense Septembri, si uere, qualibet parte hyemis modicos aceruos luna decrescẽte disponit, ita ut plani loci iugerũ duodeuiginti, cliuosi quatuor & uiginti uebes stercoris teneãt: &, ut paulò prius dixi, nõ antea dissipet cumulos, quàm erit saturus. Si tamen alicua causa tempestiuã stercorationẽ facere prohibuerit, secida ratio est, antè quàm sarrias more seminantis ex auiariis pulucrem stercoris per segetem spargere. Si & is nõ erit, caprinũ manu iacere, atq; ita terram sarculis permiscere, ea res lætas segetes reddit. Nec ignorare colonos oportet, sicuti refrigescere agrũ, qui nõ stercoretur, ita pinguri si nimium stercoretur, magisq; conducere agricolæ, requẽter id potius, quàm immodicè facere. Nec dubiũ, cuin aquosus ager maiorem eius copiam, siccus minorem desideret. Alter quòd assiduus humoribus rigens hoc adhibito regelatur. Alter quòd per se tepens siccitatibus, hoc assumpto largiore torretur, propter quod nec deesse ei talẽ materiã, nec superesse oportet. Si tamen nullũ genus stercoris

suppetet, ei multum proderit feciſſe, quod M. Columellam patruum meum doctiſſimum & diligentiſſimũ agricolam ſæpenumero uſurpaſſe memoria repeto, ut ſabuloſis locis cretam ingereret: cretoſis ac nimium denſis, ſabulum: atq; ita non ſolum ſegetes lætas excitaret, uerumetiã pulcherrimas uineas efficeret. Nam idem negabat ſtercus uitibus ingerendum, quòd ſaporem uini corrũperet: melioremq; cenſebat eſſe materiã uindemijs exuberãdis, congeſtitiã, uel de uepribus, uel deniq; aliam quamlibet arceſſitam, & aduectã humũ. Iam uero, ut ego reor, ſi deficiatur omnibus rebus agricola, lupini certè expeditiſſimũ præſidium non deeſſe, quod cùm exili loco circa Idus Septẽbris ſparſerit, & inarauerit, idq; tẽpeſtiuè uomere uel ligone ſuccideriſ, uim optimæ ſtercorationis exhibebit. Succidi autem lupinũ ſabuloſis locis oportet, cũ ſecundũ florem: rubricoſis, cũ tertiũ egerit. Illic dum teneru eſt conuertitur, ut celeriter ipſum putreſcat, permiſceaturq; gracili ſolo: hic iã robuſtius, quòd ſolidiores glebas diutius ſuſtineat, & ſuſpendat, ut eæ ſolibus æſtiuis uaporatæ reſoluantur.

Quẽadmodũ ex aruo prata fiãt. CAP. XVII.

ATque hæc arator ex equi poterit, ſi non ſolùm, quæ retuli genera pabulorum, prouiderit, uerumetiam copiam fœni, quò melius armenta tueatur, ſine quibus terrã commode moliri difficile eſt: & ideo neceſſarius ei cultus eſt etiã prati, cui ueteres Romani primas in agricolatione tribuerũt. Nomen quoq; indiderunt ab eo, quòd protinus eſſet paratum, nec magnũ laborem deſideraret. M. quidem Porcius & illa cõmemorauit, quòd nec tempeſtatibus affligeretur, ut aliæ partes ruris, minimiq; ſumptus egens, per omneis annos præberet reditũ: neq; eum ſimplicem, cum etiam in pabulo non minus redderet, quàm

in fœno. Eius igitur animaduertimus duo genera, quorũ alterum est siccaneum, alterum riguum. Læto pinguiq; campo non desideratur influens riuus, meliusq; habetur fœnum, quod suapte natura succoso gignitur solo, quàm quod irrigatũ aquis elicitur, quæ tamen sunt necessariæ, si macies terræ postulat. Nam & in densa & resoluta humo quamuis exili, pratum fieri potest, cum facultas irrigandi datur. Ac nec campus concauæ positionis esse, neq; collis prærupti debet: ille ne collectam diutius contineat aquam: hic ne statim præcipitem fundat. Potest tamen mediocriter accliuis, si aut pinguis est aut riguus ager, pratum fieri. At planicies maximè talis probatur, quæ exiguè prona non patitur diutius imbres, aut influentes riuos immorari: aut si quis eam superuenit humor, lentè prorepit. Itaque si palus in aliqua parte subsidens restagnat, sulcis deriuanda est. Quippe aquarum abundantia atque penuria graminibus æquè est exitio.

Quemadmodũ facta prata colãtur. CAP. XVIII.

CVltus autem pratorũ magis curæ, quàm laboris est. Primùm ne stirpes aut spinas ualidioris q; incremẽti herbas inesse patiamur: atque alias ante hyemem, & per autumnũ extirpemus, ut rubos, uirgulta, iuncos: alias per uer euellamus: ut intuba, ac solstitialeis spinas: ac neque suem uelimus impasci, quoniã rostro suffodiat, & cespites excitet, neq; pecora maiora, nisi cùm siccissimũ solum est, quoniam demergunt ungulas, & atterunt, scinduntq; radices herbarũ. Tum deinde macriora, & pendula loca mense Februario luna crescẽte fimo iuuãda sunt. Omnesq; lapides, & si qua obiacẽt falcibus obnoxia colligi debẽt, ac longius exportari, summittiq; pro natura locorum, aut temporius, aut serius. Sunt etiam quædam prata situ uetustatis

statis obducta ueteri uel crasso musco, quibus mederi solent agricolæ seminibus de tabulato superiectis, uel ingesto stercore, quorũ neutrũ tantùm prodest, quantùm si cinerem sæpius ingeras, ea res muscum enecat. At tamẽ pigriora sunt ista remedia, cùm sit efficacissimũ de integro locum exarare. Sed hoc si prata cœpimus, facere debemus: sin autẽ noua fuerint instituenda, uel antiqua renouanda (nam multa sunt, ut dixi, quæ negligentia exolescant, & fiant sterilia) ea expedit interdũ etiã frumẽti caussa exarare, quia talis ager post lõgã desidiã lætas segetes affert. Igitur cum locum, quẽ prato destinauerimus, æstate proscissum, subactumq; sæpius per autumnum rapis, uel napis, uel etiam faba cõseremus: insequẽte deinde anno, frumento: tertio diligẽter arabimus, omnesq; ualidiores herbas, & rubos, & arbores, quæ interueniunt radicitus extirpabimus: nisi, si fructus arbusti id facere nos prohibuerit: deinde uiciam permistam seminibus fœni seremus, tum glebas sarculis resoluemus, & inducta crate coæquabimus, grumosq;, quos ad uersurã plerunq; tractæ faciunt crates, dissipabimus ita, ut necubi ferramentum fœnisecæ possit offendere. Sed eam uiciã nõ cõuenit antè desecare, quàm permaturuerit, & aliqua semina subiacẽti solo iecerit. Tum fœnisecã messorẽ oportet inducere, & desectam herbam religare, & exportare, deinde locũ rigare, si fuerit facultas aquæ, si tamen terra densior est, nam in resoluta humo non expedit inducere maiorẽ uim riuorũ, prius quàm cõspissatum, & herbis colligatum sit solum, quoniã impetus aquarũ proluit terram, nudatisq; radicibus gramina nõ patitur coalescere, Propter quod nec pecora quidem oportet teneris adhuc & subsidẽtibus pratis immittere, sed quotics herba prosiluerit falcibus desecare. Nam

pecudes

pecudes,ut antè iam dixi,molli ſolo infigũt ungulas, atq; interruptas nõ ſinunt herbarũ radices ſerpere,& cõdenſare.altero tamẽ anno minora pecora poſt fœniſicia permittemus admitti,ſi modò ſiccitas , & cõditio loci patietur.Tertio deinde cùm pratũ ſolidius,ac durius erit, poterit etiã maiores recipere pecudes:ſed in totũ curandũ eſt, ut ſecundũ Fauonij exortum,menſe Februario,circa Idus immiſtis ſeminibus fœni,macriora loca, & utiq; celſiora ſtercorẽtur:nã editior cliuus præbet etiã ſubiectis alimẽtum,cùm ſuperueniẽs imber , aut manu riuus perductus, ſuccũ ſtercoris in inferiorẽ partem ſecum trahit:atq; ideo ferè prudentes agricolæ etiã in aratis collem magis,quàm uallem ſtercorant,quoniam,ut dixi, pluuiæ ſemper omnẽ pinguiorem materiam in ima deducunt.

Quemadmodum ſucciſum fœnum tractari,& condi debeat. CAP. XIX.

FOenum autẽ demetitur optimè antè,quàm inareſcat, nam & largius percipitur,& iucundiorẽ cibum pecudibus præbet.Eſt autẽ modus in ſiccãdo, ut neq; peraridum,neq; rurſus uiride colligatur : alterũ quòd omnem ſuccũ ſi amiſit,ſtramẽti uicẽ obtinet:alterũ quòd ſi nimũ retinuit,in tabulato putreſcit : ac ſæpe concaluit, ignem creat,& incendiũ:nõnunquã etiã cum fœnum cecidimus, imber oppreſſit,quòd ſi permaduit, inutile eſt udũ mouere:meliusq; patiemur ſuperiorem partẽ ſole ſiccari. tunc demum cõuertemus, & utrunq; ſiccatum coartabimus in ſtriam,atq; ita manipulos uinciemus:nec omnino cunctabimur,quò minus ſub tectũ cõgeratur,uel ſi nõ competit, ut aut in uillã fœnum portetur,aut in manipulos colligatur.Certè quicquid ad eum modum,quo debet , ſiccatum erit,in metas extrui cõueniet,easq; ipſas in anguſtiſsimos uertices exacui. Sic enim cõmodiſsimè fœnum defenditur à pluuijs,quæ etiã ſi non ſint,non alienum tamẽ eſt prædictas metas facere,ut ſi quis humor herbis ineſt, exudet, atq; excoquatur in aceruis,propter quod prudẽtes agricolæ,quamuis iam illatam tecto non antè cõponunt,quàm per paucos dies tenuere congeſtum,ut in ſe concoqui,& deferueſcere patiantur.Sed & iam fœniſicia ſequitur cura meſsis,quam ut rectè poſsimus percipere , prius inſtrumenta præparanda ſunt,quibus fruges coguntur.

De area conſtituenda. CAP. XX.

AReа quoq; ſi terrena erit,ut ſit ad trituram ſatis habilis,primùm radatur,deinde cõfodiatur, permiſtisq; paleis cum amurca , quæ ſalem non accepit, extergatur: nam ea res à populatione murium, formicarumq; frumẽta defendit:tum æquata pauiculis, uel molari lapide condenſetur,& rurſus ſubiectis paleis inculcetur,atq; ita ſolibus ſiccanda relinquatur.Sunt tamen qui potius adiacẽtium fabalium partem trituræ deſtinãt , areamq; demeſſa faba & lecta expoliunt, nam dum à pecudibus legumina proculcantur,herbæ etiam ungulis atteruntur , atque ita glabreſcit,& fit idonea trituris area.

De meſſe facienda,& de tritura. CAP. XXI.

SEd cùm matura fuerit ſeges,antè,quàm torreatur uaporibus æſtiui ſideris,qui ſunt uaſtiſsimi per ortũ Caniculæ celeriter demetatur.Nam diſpẽdioſa eſt cunctatio. Primùm,quòd auibus prædam, cæterisq; animalibus præbet : deinde quòd grana , & ipſæ ſpicæ culmis arentibus & ariſtis celeriter decidunt. ſi uerò procellæ uentorum, aut turbines inceſſerint,maior pars ad terrã deſluit: propter quæ recraſtinari non debet: ſed æqualiter flauẽtibus iam ſatis,antè,quàm ex toto grana indureſcãt,cùm rubicundum

cundum colorem traxerunt, meßis facienda eſt, ut potius in area, & in aceruo, quàm in agro grandeſcãt frumẽta: cõſtat enim ſi tempeſtiuè deciſa ſint, poſteà capere incrementũ. Sunt autẽ metendi genera cõplura, multi falcibus uerriculatis, atq; ijs uel roſtratis, uel denticulatis medium culmũ ſecant, multi mergis, alij pectinibus ſpicam ipſam legũt, idq; in rara ſegete facilimũ, in denſa difficilimũ eſt. Quòd ſi falcibus ſeges cum parte culmi demeſſa ſit, protinus in aceruũ, uel in nubilarium cõgeritur, & ſubinde opportunis ſolibus torrefacta proteritur. Sin autem ſpicæ tantũmodo reciſæ ſunt, poſſunt in horreum conferri, & deinde per hyemẽ, uel baculis excuti, uel exteri pecudibus. At ſi competit, ut in area teratur frumentũ, nihil dubium eſt, quin equis melius, quàm bubus ea res cõficiatur, & ſi pauca iuga ſunt, adijcere tribulã & traham poßis, quæ res utraq; culmos facilimè cõminuit. Ipſæ autẽ ſpicæ melius fuſtibus tunduntur, uannisq; expurgantur. At ubi paleis immiſta ſunt frumenta, uento ſeparentur: ad eã rem Fauonius habetur eximius, qui lenis, æqualisq; æſtiuis mẽſibus perflat, quem tamẽ opperiri lenti eſt agricolæ: quia dum expectatur, ſæua nos hyems deprehendit. Itaque in area detrita frumenta ſic ſunt aggerenda, ut omni flatu poßint excerni. At ſi compluribus diebus undique ſilebit aura, uannis expurgentur, ne poſt nimiam uentorum ſegnitiem uaſta tempeſtas irritum faciat totius anni laborem. Pura deinde frumenta, ſi in annos recõdũtur, repurgari debent: nã quãto ſunt expolitiora, minus à curculionibus exeduntur: ſin protinus uſui deſtinantur, nihil attinet repoliri, ſatisq; eſt in umbra refrigerari, & ita granario inferri. Leguminũ quoq; nõ alia cura eſt, quàm reliquorũ frumentorũ: nam ea quoq; uel ſtatim abſumuntur, uel

uel reconduntur, atq; hoc ſupremum eſt aratoris emolumentum percipiendorum ſeminum quæ terræ crediderat.

Quæ per ferias liceat agricolæ, & quæ non liceat facere. CAP. XXII.

SEd cùm tam otij, quàm negotij rationem reddere maiores noſtri cenſuerint, nos quoq; monẽdos eſſe agricolas exiſtimamus, quæ ferijs facere, quæq; non facere debeant. Sunt enim, ut ait poëta, quæ feſtis exercere diebus,

Fas, & iura ſinunt. riuos deducere nulla
Religio uetuit, ſegeti prætendere ſepem,
Inſidias auibus moliri, incendere uepres,
Balantumq; gregem fluuio merſare ſalubri.

Quanquam Pontifices negent ſegetem ferijs ſepiri debere. Vetant quoq; lanarum cauſa lauari oues, niſi propter medicinam. Verg. quòd liceat ferijs flumine abluere gregem, præcepit, & idcirco adiecit, fluuio merſare ſalubri. Sunt enim uitia, quorũ cauſa pecus utile ſit lauare. Ferijs autem ritus maiorũ etiam illa permittit, fax pinſere, faces incidere, candelas ſebare, uineam cõductam colere, piſcinas, lacus, foßas ueteres tergere, et purgare, prata ſicilire, ſtercora æquare, fœnum in tabulata componere, fructus oliueti conductos cogere, mala, pyra, ficos pandere, caſeũ facere, arbores ſerendi cauſa, collo uel mulo clitellario afferre, ſed iuncto aduehere non permittitur, nec apportata ſerere, neq; terram aperire, neq; arborem collucare: ſed ne ſementem quidem adminiſtrare, niſi prius catulo feceris: nec fœnum ſecare, aut uincire, aut uehere, ac ne uinde miam quidem cogi per religiones pontificum ferijs licet: nec oues tondere, niſi prius catulo feceris. Defrutũ quoq; facere, & defrutare uinum licet. Vuas, itemq; oliuas cõditui legere licet. Pellibus oues ueſtiri non licet. In horto

quicq

quicquid olerum causa facias, omne licet. Ferijs publicis hominem mortuum sepelire nõ licet. M. Porcius Cato mulis, equis, asinis nullas esse ferias dixit. Idemq; boues permittit coniungere lignorum, & frumentorũ aduehendorum causa, nos apud Pontifices legimus ferijs tantũ denicalibus mulos iungere non licere, cæteris licere. Hoc loco certum habeo quosdam cùm solennia festorum percẽsuerim, desideraturos lustrationũ, cæterorumq; sacrificiorũ, quæ pro frugibus fiunt, morem priscis usurpatũ. nec ego abnuo docendi curã: sed differo in eum librum, quem componere in animo est, cùm agricolationis totam disciplinã præscripsero. Finem interim præsentis disputationis faciam, dicturus exordio sequente, quæ de uineis, arbustisq; prodidere ueteres autores, quæq; ipse mox comperi.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. III.

Quod genus uitis conueniat cuicq; solo, & statui cœli. CAP. I.

HACTENVS aruorum cultus, ut ait præstantissimus poëta. Nihil enim prohibet nos, P. Siluine, de ijsdem rebus dicturos celeberrimi carminis auspicari principia. Sequitur arborum cura, quæ pars rei rusticæ uel maxima est. Earum species diuersæ, & multiformes sunt, quippe uarij generis (sicut autor idem refert) nullis hominum cogentibus ipsæ sponte sua ueniunt: multæ etiam nostra manu satæ procedunt. Sed quæ non ope humana gignuntur,

tur, syluestres, ac feræ, sui cuiusque ingenij semina gerunt. At quibus labor adhibetur, magis aptæ sunt frugibus. De eo igitur prius genere dicendum est, quod nobis alimenta præbet. Idq; tripartitò diuiditur. Nam ex surculo uel arbor procedit, ut olea: uel frutex, ut palma campestris: uel tertium quiddam, quod nec arborem nec fruticem propriè dixerim, ut est uitis. Hanc nos cæteris stirpibus iure præponimus, non tantum fructus dulcedine, sed etiam facilitate, per quam omni penè regione, & omni declinatione mundi, nisi tamen glaciali, uel præseruida, curæ mortalium respondet. Tamq; felix campis, quàm collibus prouenit, & in densa non minus, quàm in resoluta, sæpe etiam gracili, atq; pingui terra, siccaq; & uliginosa. Tum sola maximè utranque patitur intemperiẽ cœli, uel sub axe frigido, æstiuo, procellosoq;. Refert tamen cuius generis, aut quo habitu uitem pro regionis statu colere censeas: neque enim omni cœlo solo'ue cultus idem: neque est idem stirpis eius genus: quod'que præcipuum est, ex omnibus non facile dictu est, cùm suum cuique regioni magis aut minus aptum esse doceat usus. Exploratum tamen habebit prudens agricola genus uitis habile campo, quod nebulas pruinamq; sine noxa perfert, cœli'que siccitatem, uentos'que patitur. Pingui & uberi dabit agro gracilem uitem, nec natura nimis fœcundam: macro feracem: terræ densæ uehementem, multa'que materia frondentem: resoluto, & læto solo rari sarmenti: humido loco sciet non rectè mandari fructus teneri, & amplioris acini, sed calloſi, & angusti, frequentisq; uinacei: sicco rectè contribui diuersæ quoque naturæ semina. Sed & post hæc non ignorabit domnus loci, plus posse qualitatem cœli frigidam, uel caldam, siccam, uel rosidam, grandinosam, uentosam'que, uel

placidam, serenam, uel nebulosam. Frigidæq; aut nebulosæ duorum generum uites aptabit, seu præcoques, quarum maturitas frugum præcurrit hyemem: seu firmi, duri'que acini, quarum inter caligines uuæ defloresc unt, & mox gelicidijs ac pruinis, ut aliæ, caloribus mitescunt: uentoso quoq; & tumultuoso statu cœli fidentes easdem tenaces, ac duri acini committet. rursus calido teneriores uberioresq; cõcredet: sicco destinabit eas, quæ pluuijs aut continuis roribus putrescũt: rosido, quæ siccitatibus laborant: grandinoso, quæ solijs duris latisq; sunt, quo melius protegant fructum: nam placida & serena regio nullam non recipit: commodißime tamen eam, cuius uel uuæ uel acini celeriter decidunt. At si noto est eligendus uineis locus, & status cœli, sicut censet uerißime Celsus, optimum est solum, nec densum nimis, nec resolutum, soluto tamen propius: nec exile, nec lætißimum, proximum tamen uberi: nec campestre nec præceps, simile tamen edito campo: nec siccum, nec uliginosum, modicè tamen rosidum: quod fontibus non in summo, non in profundo terræ scaturiat, sed ut uicinum radicibus humorem subministret, cumq; nec amarum, nec salsum, ne saporem uini corrumpat, & incrementa uirentium ueluti quadam scabra rubigine coërceat, si modò credimus Vergilio dicenti,

Salsa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix, ea nec mansuescit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina seruat.

Cœlum porrò neq; glaciale, uinea, sicut prædixi, nec rursus æstuosum desiderat. Calido tamen potius quàm frigido lætatur, imbribus magis quàm serenitatibus offenditur, & solo sicco quàm nimis pluuio est amicior: perflatu modico leniq; gaudet, procellis obnoxia est, atque hæc maximè

maximè probabilis est cœli & soli qualitas.

Quæ uites suburbanis regionibus ad escam conserendæ sunt. CAP. II.

VItis autem uel ad escam, uel ad effusionem deponitur. Ad escam non expedit instituere uineta, nisi cum tam suburbanus est ager, ut ratio postulet inconditum fructum mercantibus uelut promum uendere, quæ cum talis est conditio, maximè præcoques, & duracinæ, tum deniq; purpureæ, & bumasti, dactyliq; & rhodiæ, libycæ quoque & cerauniæ. Nec solum quæ iucunditate saporis, uerumetiam quæ specie commendari possint, conseri debent, ut stephanitæ, ut tripedaneæ, ut unciariæ, ut cydonitæ. Item quarum uuæ temporibus hyemis durabiles uasis conduntur, ut uenuculæ, ut nuper in hos usus exploratæ, numisianæ. At ubi uino consulimus, uitis eligitur, quæ & in fructu ualet, & in materia: quòd alterum ad redditus coloni, alterum ad diuturnitatem stirpis plurimum cõfert. Sed ea tum præcipua est, si nec nimis celeriter spondet, & primo quoque tempore defloresc it, nec nimis tarde mitescit: quinetiam pruinas, & caliginem, & carbunculum facilè propulsat, eademq; nec imbribus putrescit, siccitatibus abolescit. Talis nobis eligatur uel mediocriter fœcunda, si modò is locus habetur, in quo gustus nobilis pretiosus'que fluit: nam si sordidus aut uilis est, feracißimam quanque serere conducit, ut multiplicatione frugum redditus augeatur. Fere autem omni statu locorum campestria largius uinum, sed iucundius afferunt colliua: quæ tamen ipsa modico statu cœli magis exuberant Aquiloni prona, sed sunt generosiora sub Austro. Nec dubium quin sit ea nonnullarum uitium natura, ut pro locorum situ bonitate uini modò uincat, modò superetur. Solæ traduntur aminneæ ex-

cepto cœli ſtatu nimis frigido, ubicunq; ſint etiam ſi degenerent, ſibi comparatæ magis aut minus probi guſtus uina præbere, & cæteras omneis ſapore præcedere. Eæ, cũ ſint unius nominis, non unam ſpeciem gerunt. Duas germanas cognouimus, quarũ minor ocyus & melius defloreſcit, habilis arbori, nec non iugo: illic pinguẽ terram, hic mediocrem deſiderat, longeq; præcedit maiorem, quia & imbres & uentos fortius patitur: nam maior celeriter in flore corrumpitur, & magis in iugis, quàm in arboribus. ideoq; nõ eſt uineis apta, uix etiam arbuſto, niſi præpingui & uuida terra: nam nec mediocri ualet, multoq; minus in exili: prolixarum frequentia materiarũ, foliorumq;, & uuarum, & acinorum magnitudine dignoſcitur: internodius quoq; rarior, largis fructibus à minore ſuperatur, guſtu non uincitur, & hæ quidẽ utranq; amineæ. Verum & aliæ duæ gemmæ, quæ ab eo quòd duplices uuas exigunt gemellæ uocantur, auſterioris uini, ſed æquè perennis: Earum minor uulgo notiſſima: quippe Campaniæ celeberrimos Veſuuij colles, ſurrentinoſq; ueſtit. Hilaris inter æſtiuos Fauonij flatus, Auſtris affligitur. Cæteris itaq; partibus Italiæ non tam uineis, quàm arbuſto eſt idonea, cum prædictis regionibus cõmodiſſime iugum ſuſtineat materiam, fructumq;, niſi quòd duplicẽ non abſimilẽ minori germanæ egerit, ſicut maior gemina minori germanæ: quæ tamen minor hoc melior eſt, quòd fœcundior etiã mediocri ſolo: nam illã niſi præpingui non reſpõdere iam dictũ eſt. Lanatam quoque amineã quidam maximè probant, quæ hoc uocabulum nõ ideo uſurpat, quòd ſola ex omnibus amineis, uerum quòd præcipuè caneſcit lanugine. Sanè boni uini, ſed leuioris, quàm ſuperioris, crebrã quoq; materiã fundit, atque ideo propter pampini denſitatẽ ſæpe parũ rectè defloreſcit, eademq;

demq; maturo fructu celeriter putreſcit. Super hunc numerum, quẽ retulimus, ſingularis habetur aminea maiori gemmæ non diſſimilis, primùm ſpecie pãpini & trunci, ſed uini ſapore aliquãto inferior, quamuis generoſiſſimus ſit, proximæ præferenda etiã proprijs uirtutibus: nam & feracior eſt, & flore melius exuitur, ſpiſſaq; et albidas uuas, ac tumidioris acini gerit, gracili aruo non deſciſcit: atque ideo inter uberrimas uites numeratur. Nomentanæ uini nobilitate ſubſequuntur amineas, fœcunditate uerò etiã præueniunt: quippe cum ſe frequenter impleant, & id, quod ediderunt, optime tueantur. Sed earum quoq; feracior eſt minor, cuius & folium parcius ſcinditur, & materia nõ ita rubet, ut amineis, à quo colore rubellianæ nuncupãtur: eædemq; feciniæ, quòd plus quàm cæteræ fecis afferunt. Id tamen incõmodum repenſant uuarum multitudine, quas & in iugo, ſed & in arbore melius exhibent. Ventos & imbres ualenter ſufferunt, & celeriter defloreſcunt, & ideo citius miteſcunt, omnis incõmodi patientes, præter caloris: nam quia minuti acini, & duræ cutis uuas habent, æſtibus cõtrahuntur. Pingui aruo maximè gaudent, quòd ubertatem aliquam natura gracilibus & exilibus uuis præbere ualet. Frigidum ac roſidum ſolum, & cœlum cõmodiſſime ſuſtinent eugeniæ, dum ſunt in Albano colle: nam mutato loco uix nomini ſuo reſpõdent. nec minus Allobrogicæ, quarum uini iucunditas cum regione mutatur. Magnis etiam dotibus tres apianæ cõmendantur, omnes feraces, iugoq; & arboribus ſatis idoneæ generoſior tamen una, quæ nudis folijs eſt: nam duæ lanatæ quamuis frondibus & palmitum pari facie fluxuræ, qualitate ſunt diſpariles, cum tardius altera recipiat cariem uetuſtatis. Pingui ſolo feraciſſimæ, mediocri quoq; fœcundæ, præcoquis fructus.

Ideoq; frigidis locis aptißimæ, uini dulcis, sed capiti, nervis, uenisq; non aptæ, nisi maturè lectæ: pluuijs, uentisque, & apibus afferunt prædam, quarum uocabulo propter hanc expopulationem cognominantur: atque hæ pretiosi gustus celeberrimæ. Posſunt tamen etiam secundæ notæ uites prouentu & ubertate commendari, qualis est biturica, qualis basilica, quarum minorem cocolubem uocant Hispani, longe omnium primis utræq; proximæ: nam & uetustatem uinum earum patitur, & ad bonitatem aliquam per annos uenit. Iam uerò ipsæ fœcunditate præstant omnibus quas antè retuli, tum etiam patientia: quippe turbines, imbresq; fortißimè sustinent, & cõmodè fluunt nec deficiunt macro solo. Frigora melius quàm humores sustinẽt, humores commodius quàm siccitates, nec caloribus tamen contristantur. Visulæ deinde ab his & minor argitis terræ mediocritate lætantur: nam in pingui nimijs uiribus luxuriant, in macra tenues & uacuæ fructu ueniunt. Amiciores iugo quàm arboribus, sed argitis etiam in sublimibus fertilis uastis materijs & uuis exuberat, humilimis tabulatis aptior. Visula breuem materiam & latum folium exigit, cuius amplitudine fructus suos optime aduersus grandinem tuetur: qui tamen nisi primo quoq; tẽpori maturi legantur, ad terram decidunt: humoribus etiam prius quàm defluant putrescunt. Sunt & heluolæ quas nonnulli uarias appellant, neq; purpureæ, neq; nigræ, ab heluo (nisi fallor) colore uocitatæ: melior est nigrior abundantia uini, sed hæc sapore pretiosior: color acinorum in neutra conspicitur æqualis, utraq; candidi musti alterna uice annorum plus aut minus afferunt: melius arborẽ, sed & iugum commodè uestiunt: mediocri quoq; solo fœcũdæ, sicut pretiæ minor, & maior: sed eæ generositate uini magis commendantur,

mendantur, & frequentibus materijs frondent, & cito maturescunt. Albuelis utilior, ut ait Celsius, in colle, quàm in campo: in arbore, quàm in iugo: in summa arbore, quàm in ima, ferax & materiæ frequẽtis, & uuæ: nam quæ Græculæ uites sunt, ut mareoticæ, thasiæ, psithiæ, sophortiæ sicut habent probabilem gustum, ita nostris regionibus & raritate uuarum, & acinorum exiguitate minus fluunt. Inerticula tamen nigra, quam quidam Græci amethyston appellant, potest in secunda quasi tribu esse, quòd & boni uini est, & innoxia, unde etiam nomen traxit, quòd iners habetur in tentandis neruis, quamuis gustu non sit hebes. Tertium gradum facit earum Celsius, quæ fœcunditate sola commẽdantur, ut tres heluenaciæ, quarum duæ maiores nequaquam minori bonitate & abundantia musti pares habentur: earum altera, quam Galliarum incolæ emarcum uocant, mediocris uini: & altera, quam longam appellant, eandemq; auaram sordidi, nec tam largi quàm ex numero uuarum, quas prima spes promittit. Minima & optima è tribus facilime folio dignoscitur: nam rotundißimum omnium id gerit, atque est laudabilis, quòd siccitates maximè perfert, quòd frigora sustinet, dum tamẽ sine imbribus sit, quòd nonnullis locis etiam uinum eius in uetustatem diffunditur, quòd præcipuè sola acerrimum quoq; solum fertilitate sua commendat. At spionia dapsilis musto & amplitudine magis uuarum, quam numero fertilis, ut oleaginia, ut murgentina, eademq; pompeiana, ut numisiana, ut uenucula eademq; scirpula, atque sticula ut nigra fregellana, ut merica, ut retica, ut omnium quas cognouimus copiosißima arcelaca maior, à multis argitis falsò existimata. Nam has nuper mihi cognitas pergulanam dico, & irtiolam, fœreolamq; non facilè assequerem

quo gradu habendæ sint: quòd & si satis fœcundas scio, nondum tamen de bonitate uini, quod afferunt, iudicare potui: unam etiam præcocem uitem nobis ante hoc tempus incognitã in Græca cõsuetudine dracontion uocitari comperimus, quæ fœcunditate iucunditatéue arcelacæ basilicæq; & bituricæ comparari posit, generositate uini amineæ. Multa præterea sunt genera uitium, quarũ nec numerum, nec appellationes cum certa fide referre possumus. Neque enim, ut ait poëta, numero comprehendere refert:

Quem qui scire uelit, Libyci uelit æquoris idem
Discere quàm multæ zephyro uersentur harenæ.

Quippe uniuersæ regiones, regionumq; pene singulæ partes habent propria uitium genera, quæ consuetudine sua nominant: quædam etiam stirpes cum locis uocabula mutauerunt, quædam propter mutationes locorũ, sicut suprà diximus, etiã à qualitate sua discesserunt, ita ut dignosci non possint: ideoq; in hac ipsa Italia, ne dicã in tam diffuso terrarum orbe, uicinæ etiã nationes nominibus eorum discrepant, uariantq; uocabula: quare prudẽtis magistri est eiusmodi nomenclationis aucupio quo potiri nequeant, studiosos nõ demorari: sed illud in totum præcipere, quod et Celsus ait, & ante eum M. Cato, Nullum genus uitium conserendum esse nisi fama, nullum diutius conseruandum nisi experimẽto probatum: atq; ubi multa inuitabunt regionis commoda, ut nobilem uitem conseramus, generosam requiremus, inquit Iulius Græcinus, ubi nihil erit, aut non multum, quod proritet, feracitatem potius sequemur: quæ non eadẽ portione uincitur pretio quàm uincit abundantia: Sed de hac sententia, quanquam & ipse paulò antè id censuerim, quid tamen arcanius iudicem, suo loco mox dicam. Propositum est enim docere qua ratione uineæ pariter

ter feraces & preciosæ, fluxuræ possint constitui.

Nihil magis rusticis conuenire, quàm uitem colere. CAP. III.

NVnc prius quàm de satione uitium differam, non alienum puto, uelut quoddam fundamentum iacere disputationi futuræ, ut ante perpensum & exploratum habeamus, an locupletet patremfamiliãs uinearum cultus: est enim penè adhuc superuacuum de his cõserendis præcipere, dum quod prius est nondũ concedatur, an omnino sint habendæ. Idq; adeò plurimi dubitent, ut multi refugiant, & reformident talem positionem ruris, atque optabiliorem pratorum possessionem, pascuorumque uel syluæ cæduæ iudicent: nam de arbusto etiam inter autores non exigua pugna fuit, abnuente Sacerna genus id ruris, Tremellio maximè probante, sed & hanc sententiam suo loco æstimabimus. interim studiosi agricolationis hoc primum docendi sunt, uberrimum esse reditum uinearum, atq; ut omittam ueterem illam felicitatem aruorum, quibus & ante iam M. Cato, & mox Terẽtius Varro prodidit singula iugera uinearum sexcenas urnas uini præbuisse: id enim maximè asseuerat in primo libro rerum rusticarum Varro: nec una regione prouenire solitum, uerùm & in Fauẽtino agro, & in Gallico, qui nunc Pyceno contribuitur: hæc ijs certè temporibus. Sed Nomentana regio nunc celeberrima fama est illustris, & præcipuè quam possidet Seneca, uir excellentis ingenij, atq; doctrinæ, cuius in prædijs uinearũ iugera singula culleos octonos reddidisse plerunq; compertum est: nam illa uidentur prodigialiter in nostris Ceretanis accidisse, ut aliqua uitis apud te excederet uuarum numerum duorum millium, & apud me octogenæ stirpes insitæ intra biennũ septẽ

nos culleos peræquarent, ut primæ uineæ centenas amphoras iugeratim præberent, cum prata, & pascua, & syluæ, si centenos sestertios in singula iugera efficiant, optime domino consulere uideantur: nam frumenta maiore quidem parte Italiæ quando cum quarto responderint, uix meminisse possumus. Cur ergo res infamis est? nō quidem suo, sed hominū inquit uitio Græcinus. Primum, quòd in explorandis seminibus nemo adhibet diligentiam, & ideo pessimi generis pleriq; uineta conserunt, deinde sata non ita enutriunt, ut antè conualescant, ac prosiliant, quàm retorrescant, sed & si fortè adoleuerint, negligenter colunt. Iam illud à principio nihil referre censent, quem locum conserant, immo etiam seligunt deterrimam partem agrorum, tanquam sola sit huic stirpi maximè terra idonea, quæ nihil aliud ferre possit. Sed ne ponendi quidem rationem, aut perspiciunt, aut perspectam exequuntur: tum etiam dotem, id est, instrumentum rarò uineis præparant, cum ea res si omissa sit, plurimas operas, nec minus arcam patris familiás semper exhauriat. Fructum uerò plerique quàm uberrimum præsentem consectantur, nec prouident futuro tempori, sed quasi planè in diem uiuant, sic imperant uitibus, & eas multis palmitibus onerant, ut posteritati non consulant. Hæc omnia uel certè plurima ex his cum commiserint, quiduis malunt quàm suam culpam confiteri: queruntur q; nō respondere sibi uineta, quæ uel per auaritiam, uel inscitiam, uel per negligentiam perdiderunt. At siqui cum scientia sociauerint diligentiam, non ut ego existimo tricenas uel quadragenas certè, sed ut Græcinus minimum computans, licet, inquit, amphoras uicenas percipient ex singulis iugeribus, omneis istos, qui fœnum suum, et olera amplexantur, incremẽto patrimonij

monij facilè superabunt: nec in hoc errat, quippe ut diligens ratiocinator calculo posito uidet id genus agricolationis maximè rei familiari conducere. Nam ut amplissimas impensas uineæ poscant, non tamen excedunt septem iugera unius operam uinitoris, quem uulgus quidem parui æris, uel de lapide noxium posse comparari putat: sed ego plurimorum opinioni dissentiens, pretiosum uinitorem in primis esse censeo, isq; licet sit emptus sex, uel potius sestertijs octo milibus, cũ ipsum solum septẽ iugerum totidem milibus numorum partum, uineasque cum sua dote, id est, cũ pedamentis, & uiminibus binis milibus in singula iugera positas duco: fit tum in assem consummatum pretium sestertiorum XXIX. milium. Huc accedunt semisses usurarum sestertia tria milia, & quadringenti octoginta numi biennij temporis, quo uelut infantia uinearum cessat à fructu. Fit in assem summa sortis, & usurarum XXXII. milium quadringentorum LXXX. numorum. quod quasi nomen si, ut fœnerator cum debitore, ita rusticus cum uineis suis fecerit, eius summæ, ut in perpetuum prædictam usuram semissium dominus constituat, percipere debet in annos singulos mille septingentos quadraginta sestertios numos, qua computatione uincit tamen reditus VII. iugerum secundum opinionem Græcini, usuram trium milium quadringentorum octoginta numorum. Quippe, ut deterrimi generis sint uineæ, tamen si cultæ singulos utiq; culleos uini, singula earum iugera peræquabunt: utq; trecentis numis quadragenæ urnæ ueneant, quod minimum pretium est annonæ, consumant tamen septem cullei sestertia duo milia, & centum numos: ea porrò summa excedit usuram semissium: atq; hic calculus quem posuimus, Græcini rationem continet: sed nos

extirp

extirpanda uineta censemus, quorum singula iugera minus, quàm ternos culleos præbent, & adhuc tamè sic computauimus, quasi nullæ sint uiuiradices, quæ de pastinato eximantur: cum sola ea res omnem impẽsam terreni pretio suo liberet, si modo non prouincialis, sed Italicus ager est: neque id cuiquam dubium esse debet, cum & nostram, & Iulij Attici rationem dissexerit. Nos iam enim uicena milia malleolorum per uineæ iugerum inter ordines pãgimus. Ille minus quatuor milibus deponit, cuius ut uincat ratio, nullus tamen uel iniquissimus locus nõ maiorem quæstũ reddet, quàm acceperit impensam. Sit quidẽ, ut cultoris negligentia sex milia seminum intereant, reliqua tamen decem milia tribus milibus nummorum libẽter, & cum lucro redemptor emerit, quæ summa tertia parte superat duo milia sestertia, quanti cõstare iugerum uinearum prædiximus: quanquam nostra cura in tantum iam processit, ut nõ inuiti sestertijs sexcẽtis numis, singula milia uiuiradicis à me rustici mercentur. Sed uix istud alius præstiterit: nam nec quisquam nobis facilè crediderit, tantam in agellis esse nostris abundantiã uini, quãtam tu Syluine nouisti. Mediocre itaq;, uulgatumq; pretiũ uiuiradicis posui, quò celerius nullo dissentiente perduci possent in nostram sententiam, qui propter ignorantiam genus hoc agricolationis reformidãt. Siue ergo pastinatiõis reditus, seu futurarum spes uindemiarum cohortari nos debet ad positionẽ uinearum, quas cum docuimus rationis esse conserere, nunc institutionis earum præcepta dabimus.

Quæ obseruare debet, qui uineas instituit. CAP. IIII.

CVi uineta facere cordi est, præcipuè caueat, ne alienæ potius curæ, quàm suæ credere uelit, ne ue mercetur

cetur uiuiradicem. Sed genus surculi probatissimum domi conserat, faciatq; uitiarium, ex quo possit agrũ uineis uestire: nam quæ peregrina ex diuersa regione semina transferuntur, minus sunt familiaria nostro solo, quàm uernacula: eoq; uelut alienigena reformidant mutatam cœli lociq; positionem. Sed nec certam generositatis fidem pollicentur, cum sit incertum, an is, qui conseruerit ea, diligenter exploratum, probatumq; genus surculi deposuerit. Quamobrem biennij spatium longum esse minimè existimandum est, intra quod utique tempestiuitas seminum respondet, cum semper, ut dixi, plurimum retulerit exquisiti generis stirpem deposuisse. Post hæc deinde meminerit accuratè locum uineis eligere, de quo cum iudicauerit, maximam diligentiam sciat adhibendam pastinationi: quam cum peregerit, non minore cura uitem conserat: & cum seruerit, summa sedulitate culturæ seruiat: id enim quasi caput & columen est impensarum, quoniam in eo consistit, melius an segnius terræ mandauerit paterfamiliãs pecuniam, quàm in otio tractare. Igitur unumquodq; eorum, quæ præposui, suo iam prosequar ordine.

Quali solo, & quomodo uitiarium faciendum sit. CAP. V.

VItiarium neq; iciuna terra, neq; uliginosa faciendum est: succosa tamen, & mediocri potius, quàm pingui, tametsi ferè omnes autores huic rei lætissimum locum destinauerũt. Quod ego minimè reor esse pro agricola: nam depositæ stirpes ualido solo, quamuis celeriter cõprehendant, atq; prosiliant, tamen cũ sint uiuiradices factæ prius quàm transferantur, retorrescunt, nec adolescere queunt. Prudentis autẽ coloni est ex deteriori terra potius in meliorem, quàm ex meliore in deteriorem transferre. Propter quod

quod mediocritas in electione loci maximè probatur, quoniam in confinio boni maliq; posita est. Siue enim postmodum necessitas postulauerit tempestiua semina iciuno solo committere, non magnam sentient differentiam, cum ex mediocri terra in exilem translata sunt, siue lætior ager conserendus est, longè celerius in ubertate coalescunt. Rursus tenuissimo solo uitiarium facere minimè rationis est, quoniam malleolorũ pars maior deperit, & quæ superest tardè fit idonea translationi. Ergo mediocris, & modicè siccus ager uitiario est aptissimus, isq; bipalio prius subigi debet, quæ est altitudo pastinationis, cum in duos pedes, & semissem conuertitur humus, ac deinde tripedaneis relictis spatijs, per quæ semina excolantur, in singulis ordinibus, qui ducenos quadragenos pedes obtinent, sexcẽteni malleoli pangendi sunt: is numerus consumat per totũ iugerum seminum milia quatuor & uiginti. Verum hanc curam præuenit inquisitio, & electio malleolorum: nam ut sæpe iam retuli, quasi fundamentum est prædictæ rei, probatissimum genus stirpis deponere.

Qualis, & ex quibus partibus uitis malleolus legendus sit. CAP. VI.

SEd electio dupliciter facienda est: non enim solùm fœcundam esse matrem satis est, ex qua semina petuntur, sed adhibenda ratio est subtilior, ut ex his partibus trunci sumantur, quæ & genitales sunt, & maximè fertiles. Vitis autem fœcunda, cuius progeniem studemus submittere, non tantum debet eò æstimari, quòd uuas complures exigit: potest enim trunci uastitate id accidere, & frequentia palmitum, nec tamen eam feracem dixerim, cuius singulæ uuæ in singulis sarmentis conspiciuntur, sed si per unumquenq; pampinum maior numerus uuarum dependet, si ex sing

ex singulis gemmis compluribus materijs cum fructu germinat: si deniq; etiam è duro uirgam cum aliquibus racemis citat, si etiam nepotum fructu, grauida est, ea sine dubitatione ferax destinari debet legendo malleolo. Malleolus autẽ nouellus est, palmes innatus prioris anni flagello, cognominatusq; à similitudine rei, quòd in ea parte, quæ deciditur ex uetere sarmento prominens utrinq; malleoli speciem præbet. Hunc ex fœcundissima stirpe legendũ censemus omni tempore, quo uineæ putantur, ac super terram gemmis tribus, uel quatuor extantibus diligenter obruendum loco modice humido non uiginoso, dum tamen antiquissimũ sit cõsiderare, ne uitis ex qua is sumitur, ancipitẽ floris habeat euentum, ne difficulter acinus ingrandescat, ne aut præcoquẽ, aut seræ maturitatis fructũ afferat: nam illa uolucribus, hæc etiam tempestatibus hyemis infestatur. Tale porrò genus non una cõprobatur uindemia: potest enim uel anni prouentu, uel alijs de causis etiam naturaliter infœcunda uitis semel exuberare. Sed ubi plurium uelut emeritis annorum stipendijs fides surculo cõstitit, nihil dubitandum est de fœcunditate: nec tamen ultra quadriennum talis extenditur inquisitio: id enim tempus ferè uirentium generositatẽ declarat, quo sol in eandem partẽ signiferi per eosdem numeros redit, per quos cursus sui principium cœperat, quem circuitũ meatus dierum integrorum mille quadringentorum sexagintaunius ἀποκατάστασιν uocant studiosi rerum cœlestium.

Quomodo fœcunditatem uitis explores. CAP. VII.

SEd certum habeo, P. Siluine, iamdudum te tacitum requirere, cuius generis sit ista fœcunda uitis, quam nos tam accurate describimus, ac ne de ijs aliqua significetur

cetur, quæ uulgò non habentur feraciſſimæ: plurimi nanq; bituricam, multi ſpioniam, quidam baſilicam, nonnulli arcelacam laudibus efferunt. Nos quoque hæc genera non fraudamus teſtimonio noſtro, ſunt enim largiſſimi uini: ſed propoſuimus docere uineas eiuſmodi conſerere, quæ nec minus uberes fructus prædictis generibus afferant, & ſint pretioſi ſaporis, uelut aminei, uel certè non procul ab eo guſtu: cui noſtræ ſententiæ ſcio pene omnium agricolarum diuerſam eſſe opinionem, quæ de amineis inueterata longo iam tempore conualuit, tanquam natali & ingenita ſterilitate laborantibus, quo magis nobis ex alto repetita compluribus exemplis firmanda ratio eſt, quæ deſidia, nec minus imprudentia colonorũ damnata, & uelut ignorantiæ tenebris obcæcata luce ueritatis caruit. Quare non intempeſtiuum eſt nos ad ea præuerti, quæ uidentur hunc publicum errorem corrigere poſſe.

Quæ ſpectanda ſit qualitas in eo ſolo, quod uineis deſtinaueris. CAP. VIII.

IGitur ſi rerum naturam P. Siluine, uelut acrioribus mentis oculis intueri uelimus, reperiemus parem legem fœcunditatis eam dixiſſe uirentibus, atque hominibus, cæteriſq; animalibus, nec ſic alijs nationibus, regionibus ue proprias tribuiſſe dotes, ut alijs in totum ſimilia munera denegaret: quibuſdam gentibus numeroſam progenerandi ſobolem dedit, ut Aegyptijs, & Afris, quibus gemini partus familiares, ac penè ſolennes ſunt: ſed & Italici generis eſſe uoluit eximiæ fœcunditatis Albanas Curiatiæ familiæ trigeminorum matres. Germaniam decorauit altiſſimorum hominum exercitibus, ſed & alias gentes non in totum fraudauit præcipuæ ſtaturæ uiris. Nam & M. Tullius Cicero teſtis eſt Romanum fuiſſe ciuem Næuium

Nævium Pollionem pede longiorem quàm quenquã longiſſimũ: & nuper ipſi uidere potuimus in apparatu pompæ Circenſium ludorũ Iudææ gentis hominem procerioremcelſiſſimo Germano. Tranſeo ad pecudes. Armentis ſublimibus inſignis Meuania eſt, Liguria paruis. Sed & Meuaniæ bos humilis, & Liguriæ nonnunquam taurus eminentis ſtaturæ conſpicitur. India perhibetur molibus ferarũ mirabilis, pari tamen in hac terra uaſtitate beluas progenerari quis neget? cum intra mœnia noſtra natos animaduertamus elephantos. Ad genera frugum redeo. Myſiam, Libyamq; largis aiunt abundare frumentis, nec tamen Appulos, Campanosq; agros opimis deſici ſegetibus. Tmolon, & Corycion florere croco. Iudæam & Arabiam pretioſis odoribus illuſtrem haberi, ſed nec noſtram ciuitatem prædictis egere ſtirpibus, quippe cum pluribus locis urbis, iam caſiam frondentem conſpicimus, iam tuream plantam, florentesq; hortos myrrha & croco. His tamẽ exemplis nimirum admonemur curæ mortalium obſequentiſſimã eſſe Italiam, quæ penè totius orbis fruges, adhibito ſtudio colonorum, ferre didicerit: quo minus addubitamus de eo fructu, qui uelut indigena, peculiarisq; & uernaculus eſt huius ſoli. Neq; enim dubiũ eſt maſſici, ſurrentiniq;, & albani, atque cecubi agri uites omnium, quas terra ſuſtinet, in nobilitate uini principes eſſe.

Quomodo Amineas feraces facias. CAP. IX.

FOecunditas ab his forſan deſideratur, ſed & hæc adiuuari poteſt cultoris induſtria: nam ſi, ut paulò antè retuli, benigniſſima rerum omnium parens natura quaſq; genteis atq; terras ita muneribus proprijs ditauit, ut tamen cæteras non in uniuerſum ſimilibus dotibus fraudaret: cur eam dubitemus etiam in uitibus prædictam legem

seruasse? ut quamuis earum genus aliquod præcipuè fœcundum esse uoluerit, tanquam biturice, aut basilice, non tamen sic amineũ sterile reddiderit, ut ex multis millibus eius ne paucissimæ quidem uites fœcundæ, tanquã in Italicis hominibus Albanæ illæ sorores reperiri posint. Id autem cum sit ueri simile, tum etiam uerũ esse nos docuit experimentum, cum & in Ardeatino agro, quem multis tẽporibus ipsi antè possedimus, & in Carseolano, itemq; in Albano generis aminei uites huiusmodi notæ habuerimus, numero quidem perpaucas, uerum ita fertiles, ut in iugo singulæ ternas urnas præberent, in pergulis autem singulæ denas amphoras peræquarent. Nec incredibilis debet in amineis hæc fœcũditas uideri: nam quemadmodũ Terentius Varro, & ante eum M. Cato possent affirmare, sexcentenas urnas priscis cultoribus singula uinearum iugera fudisse, si fœcunditas amineis defuisset? quas plerunq; solas antiqui nouerant, nisi putamus ea quæ nuper, ac modò planè longinquis regionibus accersita notitiæ nostræ sunt tradita, biturici generis, aut basilici uineta eos coluisse, cum uetustissimas quasq; uineas adhuc existimemus amineas. Siquis ergo tales, quales paulò antè possedisse me retuli, amineas pluribus uindemijs exploratas notet, ut ex his malleolos feracissimos eligat, posset is pariter generosas uineas & uberes efficere: nihil enim dubiũ est, quin ipsa natura sobolem matri simílem esse uoluerit. Vnde etiam pastor ille in Bucolicis ait,

Sic canibus catulos similes, sic matribus hœdos
Noram.

Vnde sacrorum certaminum studiosi pernicissimarũ quadrigarum semina, diligenti obseruatione custodiunt, & spem futurarum uictoriarũ concipiunt propagata sobole gener

generosi arměti: nos quoq; pari ratione uelut olympionicarum equarum, ita feracissimarum aminearum seminibus electis largæ uindemiæ spem capiamus: neq; est quod temporis tarditas quenquã deterreat, nam quidquid moræ est, in exploratione surculi absumitur. Cæterum cum fœcunditas uitis comprobata est, celerrime insitionibus ad maximum numerum perducitur. eius rei testimonium tu præcipuè Publi Siluine perhibere nobis potes, cũ pulchre memineris à me duo iugera uinearum intra tempus biennij ex una præcoque uite, quam in Ceretano tuo possides, insitione facta consummata. Quemnam igitur existimas uitium numerum intra tantundem temporis interseri posse duorum iugerum malleolis, cum sint ipsa duo iugera unius uitis progenies? quare si, ut dixi, laborem & curam uelimus adhibere, facilè prædicta ratione tam feraces aminei generis uineas cõstituemus, quàm biturici, aut basilici: tantum retulerit, ut in transferendis seminibus similem statum cœli, lociq;, & ipsius uitis habitum obseruemus, quoniã plerũq; degenerat surculus, si aut situs agri, aut aëris qualitas repugnent, aut etiã si ex arbore in iugum defertur. Itaq; de frigidis in frigida, de calidis in similia, de uineis in uineas transferemus: magis tamẽ ex frigido statu stirps aminea potest calidũ sustinere, quàm ex calido frigidum, quoniam omne uitis genus, tum maxime prædictũ, naturaliter lætatur tepore potius, quàm frigore. Sed & qualitas soli plurimum iuuat, ut ex macro aut mediocri trãsducatur in melius: nam quod assuetũ est pingui, nullo modo maciẽ terræ patitur, nisi sæpius stercores. Atq; hæc de cura eligẽdi malleoli generatim præcepimus: nunc illud propriè specialiter, ut nõ solũ ex fœcũdissima uite, sed etiam è uitis parte feracissima semina eligantur.

Ex qua uitis parte semina eligenda sunt. CAP. X.

FEracissima autẽ semina sunt, non ut ucteres autores tradiderunt, extrema pars eius quod caput uitis appellant, id est ultimũ & productissimũ flagellũ: nam in eo quoq; fallũtur agricolæ. Sed erroris est causa prima species, & numerus uuarũ, qui plerũq; conspicitur in productissimo sarmento, quæ res nos decipere non debet: id enim accidit nõ palmitis ingenita fertilitate, sed loci opportunitate, quia reliquas trunci partes humor omnis & alimentũ, quod à solo ministratur trãscurrit, dum ad ultimum perueniat: naturali enim spiritu omne alimentum, uirẽtis quasi quædã anima per medullã trunci ueluti per siphonẽ, quẽ diabeten uocãt mechanici, trahitur in summum. Quò cùm peruenerit, ibi consistit, atq; consumitur. Vnde etiam materiæ uehementissimæ reperiuntur aut in capite uitis, aut in crure uicino radicibus: sed & eæ stirpes, quæ è duro citantur, duplici ex causa probatæ sunt, quòd à fœtu uacant, quodq; ex proximo terræ integro atq; illibato succo aluntur: & illæ fertiles ac firmæ, quia è tenero prorepunt, & quidquid, ut suprà dixi, ad eas alimenti peruenit, indiuiduum est. Mediæ sunt maccrrimæ, quia transcurrit hinc parte aliqua interceptus, illinc à se tractus humor. Non debet igitur ultimũ flagellum quasi fœcundũ obseruari, etiam si plurimũ afferat, siquidẽ loci ubertate in fructũ cogitur: sed id sarmentum quod media uite situm, nõ importuna quidẽ parte deficit, ac numeroso fœtu benignitatem suã ostendit. Hic surculus translatus rarius degenerat, cum ex deteriore statu meliorẽ sortitur: siue enim pastinato deponitur, siue trũco inseritur, largioribus satiatur alimentis, quàm prius, cum esset in egeno

egeno. Itaque custodiemus, ut à prædictis locis, quos humorosos rustici uocant, semina legamus, tamẽ quæ attulisse fructũ antea animaduerterimus: nã si fœtu uacua sint, quamuis laudabilẽ partẽ uitis nihil censemus ad feracitatem conferre malleolo: quare uitiosissima est eorum agricolarum opinio, qui minimum referre credunt, quot uuas sarmentũ habuerit, dum ex uite fertili legatur, & non ex duro trunco enatum, quod pampinariũ uocant. Hæc autẽ opinio, quæ orta est ex insciti a seminum eligendorum, primum parum fœcundas uineas, deinde etiam nimis steriles reddit. Quis enim omnino iam per tam longam seriem annorum agricolæ malleolum legenti præcepit ea quæ paulò antè retulimus? Immo quis non imprudentissimum quenque, et cum, qui nihil aliud operis facere ualeat, huic negotio delegat? Itaque ex hac consuetudine ueniunt imprudentissimi ad rem maximè necessariam, deinde etiam infirmissimi: nam & inutilissimus quisque, ut dixi, qui nullum alium laborem ferre queat, huic officio applicatur. Is porrò etiam si quam scientiam eligendi malleoli habet, eam propter infirmitatem dissimulat, aut seponit: & ut numerum, quem uillicus imperauit, explere possit, nihil curiose, nihil religiose administrat: unũq; est ei propositũ peragere operis sui pensum, cum tamẽ & ut sciat, & quod scit exequatur, hoc solum præceptum à magistris accepit, ne pampinariam uirgam deplantet, cætera omnia ut seminibus contribuat. Nos autem primum rationem secuti, nunc etiam longi temporis experimentum, non aliud semen eligimus, nec frugiferum esse ducimus, nisi quod in parte genitali fructum attulerit. Nam illud quidem, quod loco sterili lætum, robustumq; sine fœtu processit, fallacem fœcunditatis imaginem præfert, nec

ullam generandi uim poßidet. Id procul dubio uerum eſſe ratio nos admonet, ſi modò ut in corporibus noſtris propria ſunt officia cuiuſq; membri, ſic & frugiferarũ ſtirpium partibus propria munia. Videmus hominibus inſpiratam uelut aurigam rectricemq; membrorum animã, ſenſusq; iniectos ad ea diſcernenda, quæ tactu, naribus, auribusq;, & oculis indagãtur, pedes ad greſſum cõpoſitos, brachia ad complexum: ac ne per omnes uices miniſteriorum uagetur inſolenter oratio, nihil aures agere ualẽt quod eſt oculorum, nihil oculi quod aurium, nec generãdi quidem data eſt facultas manibus aut plantis, ſed quod hominibus ignotũ uoluit eſſe genitor uniuerſi uẽtre protexit, ut diuina præditus ratione rerum æternus opifex, quaſi quibuſdam ſecretis corporis in arcano atq; operto ſacra illa ſpiritus elemẽta cum terrenis primordijs miſceret, atq; hanc animãtis machinæ ſpeciẽ effingeret. Hac lege pecudes, ac uirgulta progenuit, hac uitium genera figurauit, quibus eadem ipſa mater ac parens primum radices uelut fundamenta quædam iecit, ut ijs quaſi pedibus inſiſteret. Truncum deinde ſuperpoſuit uelut quandam ſtaturam corporis, & habitus: mox ramis diffudit quaſi brachijs. Tum caules & pampinos elicuit, uelut palmas, eorumq; alios fructu donauit, alios fronde ſola ueſtiuit ad protegẽdos tutandosq; partus. Ex his igitur, ut ſuprà diximus, ſi non ipſa membra genitalia cõceptu atq; fœtu grauida, ſed tanquam tegmina & umbracula corũ, quæ fructibus uidua ſunt, legerimus, umbræ ſcilicet nõ uindemiæ laborabimus. Quid ergo eſt cur quamuis nõ ſit è duro pampinus, ſed è tenero natus, ſi tamen orbus eſt, etiam in futurum quaſi ſterilis damnatur à nobis? Modò enim diſputatio noſtra colligebat unicuiq; corporis parti proprium

prium eſſe attributũ officium, quod ſcilicet ei cõuenit, ut malleolo quoq;, qui opportuno loco natus eſt, fœcũditatis uis adſit, etiam ſi interim ceſſet à partu. Nec ego abnuerim in hoc me inſtitiſſe argumentari: ſed & illud maximè profiteor, palmitem, quamuis frugifera parte enatum, ſi fructũ non attulerit, ne uim quidem fœcunditatis habere: nec hoc illi ſententiæ repugnat. Nam & homines quoſdã non poſſe generare, quamuis omnium membrorũ numero conſtante, manifeſtũ eſt, ne ſit incredibile, ſi genitali loco uirga nata fructu careat, carituram quoq; eſſe fœtu. Itaq; ut ad cõſuetudinẽ agricolarũ reuertar, eiuſmodi ſurculos, qui nihil attulerint, ſpadones appellãt, quod non faceret, niſi eos ſuſpicarentur inhabiles frugibus, quæ & ipſa appellatio rationem mihi ſubiecit non eligendi malleolos, quamuis probabili parte uitis enatos, ſi fructũ non tuliſſent: quanquàm & hos ſciam non in totum ſterilitate affectos: nam cõfiteor pampinarios quoq; cum è duro proreperint, tempore anni ſequentis acquirere fœcunditatem, & ideo in reſecem ſubmitti, ut progenerare poßit. Verũ eiuſmodi partum cõperimus, non tam ipſius reſecis, quàm materni eſſe muneris. Nam quia inhæret ſtirpi ſuæ, quæ eſt natura ferax, miſtus adhuc parentis alimentis, & fœcundi partus ſeminibus, ac uelut altricis uberibus eductus, paulatim fructum ferre condiſcit. At quæ citra naturæ quandam pubertatem, immatura atq; intempeſtiua planta direpta trunco, uel terræ, uel etiam ſtirpi receſæ inſeritur, quaſi puerilis ætas, ne ad coitum quidem, nedum ad conceptũ habilis uim generandi uel in totum perdit, uel certè minuit. Quare magnopere cenſeo in eligendis ſeminibus adhibere curam, uti fructuoſa parte uitis palmites legamus eos, qui futuram fœcunditatem iam toto fructu promittunt.

mittunt. Nec tamen contenti simus singulis uuis, maximeq; probemus eos, qui numerosissimis fœtibus conspiciuntur. An non opilionem laudabimus ex ea matre sobolem propagantem, quæ geminos enixa sit, & caprarium summittentẽ fœtus earum pecudum, quæ trigemino partu commendantur? uidelicet quasi semper sit parentum fœcunditati proles respõsura, & nos sequamur in uitibus hanc ipsam rationem, tanto quidem magis, quòd compertum habeamus naturali quadam malignitate desciscere interdum, quamuis diligenter probata semina, idq; nobis poëta uelut surdis ueritatis indulget dicendo,

Vidi lecta diu, & multo spectata labore
Degenerare tamen, ni uis humana quotannis
Maxima quæq; manu legeret, sic omnia fatis
In peius ruere, ac retro sublapsa referri.

Quod non tantùm de seminibus leguminum, sed in totam agricolationis rationem dictum esse intelligendum est. Si modò longi temporis obseruatione cõperimus, quod certè comperimus, eum malleolum, qui quatuor uuas tulerit, deputatum, & in terram depositum à fœcũditate materna sic degenerare, ut interdum singulis, nonnunquam etiam binis uuis minus afferat. Inquantum autem censemus defecturos eos, qui binos, aut ferè singulos fœtus in matre tulerint, cum etiam feraciſsimi translationẽ sæpe reformident: itaq; huius rationis demonstratorem magis esse me, quàm inuentorẽ, libenter profiteor, nequis existimet fraudari maiores nostros laude merita: nam id ipsum censuisse eos non dubium est, quãuis nullo alio sit scripto proditũ, exceptis quæ retulimus metris Vergilij. Et hic tamẽ ut de seminibus leguminũ præcipiatur. Cur enim aut è duro nata uirgam, aut etiã ex fœcũdo malleolo, quem ipsi probassent,

bassent, decisam sagittã repudiabãt, si nihil interesse dicebant, ex quo loco semina legerentur? Nunc quia uim fœcunditatis certis quasi membris inesse non dubitabant, idcirco pampinarium, & sagittam uelut inutiles ad deponendum prudentiſsimè damnauerunt. Quod si ita est, nihil dubium est multo magis ab his improbatum esse etiam illum palmitem, qui frugifero loco natus, fructum non attulisset. Nam, si sagittam, id est, superiorem partem malleoli, uituperandam censebant, cùm esset eadem pars surculi frugiferi, quanto magis uel ex optima uitis parte natum flagellum, si est sterile improbatum ab his, ratio ipsa declarat? Nisi tamen (quod est absurdum) credidcrunt id translatum, & abscisſum à sua stirpe, destitutumq; materno alimento, frugiferum, quod in ipsa matre nequam fuisset. Atq; hæc & fortsitàn pluribus dicta sunt, quàm exigebat ratio ueritatis, minus tamen multis, quàm postulabat prauè detorta, & inueterata opinio rusticorum.

Quæ spectandæ qualitates in eo solo, quod uineæ destinaueris. CAP. XI.

NVnc ad reliquum ordinem propositæ disputationis redeo. Sequitur hanc eligendi malleoli curam pastinationis officiũ, si tamen antè de qualitate soli cõstiterit, nam eum quoq; plurimum & bonitati, & largitati frugum cõferre nihil dubium est, ac prius, quàm ipsum perspiciamus, illud antiquiſsimũ censemus, rudẽ potius eligendum agrum, si sit facultas, quàm ubi fuerit seges, aut arbustum: nã de uinetis, quæ lõgo situ exoleuerũt, inter omnes autores constitit, peſsima esse si referere uelimus, quòd & inferius solum pluribus radicibus sit impeditum, ac uelut irretitũ, & adhuc non amiserit uirus, & cariem illã uetustatis, quibus hebetata quasi aliquibus uenenis humus torpeat.

pedat. Quam ob causam syluestris ager præcipuè est eligẽdus, qui etiã si frutetis, aut arboribus obsessus est, facilè extricatur, quòd suapte natura quæcunq; gignuntur, non penitus, nec in profundum radices agunt, sed per summũ terræ dispergunt, atq; deducunt, quibus ferro recisis, atq; extirpatis, parum, quod supereſt, inferioris soli rastris licet effodere, & in fermentum cõgerere, atq; componere: si tamen rudis terra non sit, proximũ est uacuum arboribus aruum: si nec hoc est, rarissimũ arbustum, uel oliuetũ quod non fuerit maritum, uineis destinatur. Vltima est, ut dixi, conditio restibilis uineæ: nã si necessitas facere cogit, prius quicquid est residuæ uitis extirpari debet: deinde totum solum sicco fimo, aut, si id non sit, alterius generis quamrecentissimo stercorari, atq; ita conuerti, & diligentissimè refossas omnes radices in summũ regeri, atq; comburi. Tunc rursus uel stercore uetusto, quia nõ gignit herbas, uel de uepribus egesta humo pastinatũ largè cõtegi. At ubi pura noualia arboribus sunt libera, consyderandũ est antè, quàm pastinemus, surcularis, nec ne sit terra: idq; facilimè exploratur per stirpes, quæ sua spõte proueniũt. Neq; enim est ullum tandiu uiduũ solum uirgultis, ut non aliquos surculos progeneret tanquam pyros syluestres, & prunos, uel rubos certè. Nam hæc quãuis genera spinarũ sint, solent tamen fortia, & læta, & grauida fructu consurgere. Igitur si non retorrida, & scabra, sed leuia, & nitida, & prolixa, fœcundaq; uiderimus, eam intelligemus esse terram surcularem. Sed hoc in totum ad illud, quod uineis præcipuè est idoneum, propriè consyderandum, ut prius retuli, si facilis est humus, & modicè resoluta, quam diximus pullam uocitari, nec quia sola ea, sed quia sit habilis maximè uinetis. Quis enim uel mediocris agric

agricola nesciat etiam durissimum tophum, uel carbunculum, simulatq; sunt confracti, & in summo regesti tempestatibus, gelu ue, nec minus æstiuis putrescere caloribus, ac resolui, cosq; pulcherrimè radices uitium per æstatem refrigerare, succumq; retinere? quæ res alendo surculo sunt accommodatissimæ. Simuli quoque de causa probari solutam glaream, calculosumq; agrum, & mobilem lapidem, si tamen hæc pingui glebæ permista sunt, nam eadem ieiuna maximè culpantur. Est autem (ut mea fert opinio) uineis amicus etiam silex, cui superpositum est modicum terrenum, quia frigidus, & tenax humoris per ortum caniculæ non patitur sitire radices. Higinius quidem secutus Tremellium præcipuè montium ima, quæ à uerticibus defluentem humum receperint, uel etiam ualles, quæ fluminum alluuie, & inundationibus concreuerint, aptas esse uineis asseuerat, me non dissentiente. Cretosa humus utilis habetur uiti, nam per se ipsa creta, qua utuntur figuli, quamq; nonnulli argillam uocant, inimicissima est: nec minus ieiunus sabulo, & quicquid, ut ait Iulius Atticus, retorridum surculum facit. Id autem solum uel uliginosum est, uel salsum, uel amarum, & uel siticulosum, & peraridum. Nigrum tamẽ, & rutilum sabulonem, qui sit humidæ terræ permistus, probauerũt antiqui, nam carbũculosum agrum, nisi stercore iuues, macras uineas efficere dixerunt. Grauis est rubrica, ut idem Atticus ait, & ad comprehendendum radicibus iniqua. Sed alit eadem uitem, cùm tenuit, uerùm est in opere difficilior, quòd neq; humentẽ fodere possis, quòd sit glutinosissima, nec nimium siccam, quia ultra modum prædura.

Quæ Iulius Græcinus tradiderit de terra uineali. CAP. XII.

Sed

SEd ne nunc per infinitas terreni ſpecies euagemur, non intempeſtiuè cõmemorabimus Iulij Græcini conſcriptam uelut formulam, ad quam poſita eſt limitatio terræ uinealis. Idem enim Græcinus ſic ait: Eſſe aliquã terram calidam, uel frigidam, humidam, uel ſiccam, raram, uel denſam, leuem, aut grauem, pinguem, aut macram: ſed neque nimium calidum ſolum poſſe tolerare uitem, quia inurat, neq; prægelidum, quoniam uelut ſtupentes, & congelatas radices nimio frigore moueri non ſinat, neque humidum, quoniam cùm ſe promunt uites, modico tepore euocant humorem terræ iuſto maiorẽ, qui putrefacit depoſita ſemina. Rurſus nimiam ſiccitatem deſtituere plantas dicit naturali alimento, aut in totum necare, aut ſcabras, & retorridas facere. Perdenſam humum cœleſtes aquas non ſorbere, nec facilè perflari, facilimè perrumpi, & præbere rimas, quibus ſol ad radices ſtirpium penetret: eademq; uelut conclauſa, & coarctata ſemina comprimere, atq; ſtrangulare. Raram ſupra modum uelut per infundibulũ tranſmittere imbres, & ſole, ac uento penitus ſiccari, atq; exareſcere. Grauẽ terram uix ulla cultura uincibilem, leuem uix ulla ſuſtineri, pinguiſſimã, & lætiſſimam luxuria, macram, ac tenuem ieiunio laborare. Opus eſt, inquit, inter has tam diuerſas inæqualitates magno temperamẽto, quod in corporibus quoq; noſtris deſideratur, quorum bona ualetudo calidi, & frigidi, humidi, & aridi, dẽſi, & rari, certo, & quaſi examinato modo continetur. Nec tamẽ hoc temperamentum in terra, quæ uineis deſtinetur, pari momento libratum eſſe debere ait, ſed in alteram partẽ propẽſius, ut calidior terra ſit, quàm frigidior, ſiccior quàm humidior, rarior quàm dẽſior, & ſiqua ſunt his ſimilia, ad quæ cõtemplationem ſuam dirigat, qui uineas inſtituet: quæ cuncta (ſicut ego reor) magis proſunt, cùm ſuffragatur etiã ſtatus cœli, cuius regionem, quã ſpectare debeãt uineæ, uetus eſt diſſenſio, Saſerna maximè probante ſolis ortũ, mox deinde meridiẽ, tum occaſum, Tremellio Scroſa præcipuã poſitionẽ meridianã cenſente, Vergilio de induſtria occaſum ſic repudiante,

Neue tibi ad ſolem uergant uineta cadentem.

Democrito, & Magone laudãtibus cœli plagam ſeptentrionalem, quia exiſtimẽt ei ſubiectas feraciſſimas fieri uineas, quæ tamẽ bonitate uini ſuperentur. Nobis in uniuerſum præcipere optimũ uiſum eſt, ut in locis frigidis meridiano uineta ſubijciãtur, tepidis orienti aduertantur, ſi tamen nõ infeſtabũtur auſtris, eurisq;, uelut oræ maritimæ in Bætica. Sin autem regiones prædictis uẽtis fuerint obnoxiæ, melius aquiloni, uel fauonio cõmuttentur, nam frigentibus prouincijs, ut Aegypto, & Numidia, uni ſeptẽtrioni rectius opponẽtur, quibus omnibus diligenter exploratis, tum demum paſtinationem ſuſcipiemus.

Quomodo terra paſtinetur. CAP. XIII.

EIus autem ratio cum Italici generis futuris agricolis, tum etiam prouincialibus tradenda eſt, quoniam in longinquis, & remotis regionibus iſtud genus uertendi, & ſubigendi agri minimè uſurpatur, ſed aut ſcrobibus, aut ſulcis uineæ plerunq; cõſeruntur. Scrobibus uineta ſic ponuntur. Quibus uitem mos eſt ſcrobibus deponere, ferè per tres longitudinis pedes, perq; duos in altitudinẽ, cauato ſolo quantum latitudo ferramenti patitur, malleolos utrinq; iuſta latera foſſarum cõſternunt, & aduerſis ſcrobium frontibus curuatos erigũt. duabusq; gemmis ſupra terram eminere paſſi repoſita humo cætera coæquãt, quæ faciunt in eadẽ linea intermiſſis totidem pedum ſcamnis,

dum

dum peragant ordinem. Tum deinde relicto ſpatio prout cuiq; mos eſt uineas colenti, uel aratro, uel bidẽte, perſequentes ordinem inſiſtunt. Et ſi foſſore tantũ terra uerſetur, minimum eſt quinq; pedum interordinium, ſeptẽ maximum: ſin bubus, & aratro, minimũ eſt ſeptẽ pedum, ſatis amplũ decem. Nonnulli tamẽ omnem uitem per denos pedes in quincuncem diſponũt, ut more noualiũ terra trãſuerſis, aduerſiſq; ſulcis proſcindãtur. Id genus uineti non conducit agricolæ, niſi ubi lætiſſimo ſolo uitis amplo incremento cõſurgit. At qui paſtinationis impenſam reformidant, ſed aliqua tamẽ parte paſtinationẽ imitari ſtudẽt, paribus alternis omiſſis ſpatijs, ſenum pedum latitudinis ſulcos dirigũt: fodiuntq; & exaltant in tres pedes, ac per latera foſſarum uitem, uel malleolum diſponunt. Auarius quidam dupondio, & dodrante altum ſulcum, latum pedum quinq; faciunt: deinde ter tanto amplius ſpatiũ crudum relinquunt: atq; ita ſequentem ſulcum infodiũt: quod cùm per definitum uinetis locum fecerint in lateribus ſulcorum uiuiradices, uel deciſos quàm recentiſſimos palmites nouellos erigunt, cõſitis compluribus inter ordinaria ſemina malleolis, quos poſteaquàm conualuerint crudo ſolo quod emiſſum eſt, tranſuerſis ſcrobibus propagent, atq; ordinẽt uineã paribus interuallis: ſed eæ, quas retulimus, uinearũ ſationes, pro natura, & benignitate cuiuſq; regionis aut uſurpãdæ, aut repudiãdæ ſunt nobis. Nunc paſtinandi agri propoſitum eſt rationem tradere. Ac primum ex omni ſiue arbuſtiuo, ſiue ſylueſtri loco, quem uineis deſtinauerimus, omnis frutex, atq; arbor erui, et ſummoueri debet, ne poſteà foſſorẽ moretur, neue iam paſtinatũ ſolũ iacentibus mollibus imprimatur, & exportãtiũ ramos, atq; trũcos ingreſſu proculcetur. Neq; enim parũ refert

refert ſuſpenſiſſimũ eſſe paſtinatum, & ſi fieri poſſit, ueſtigio quoq; inuiolatũ, ut mota æqualiter humus nouelli ſeminis radicibus quancũq; in partẽ prorepſerint, molliter cedat, ne incrementa duritia ſua reuerberet, ſed tenero uelut nutritio ſinu recipiat, & cœleſtes admittat imbres: eoſq; alendis ſeminibus diſpẽſet: ac ſuis omnibus partibus ad educandã prolem nouam conſpiret. Campeſtris locus altè duos pedes, & ſemiſſem infodiẽdus eſt, accliuis regio treis. Præruptior uerò collis uel in quatuor pedes uertendus, quoniã cùm à ſuperiore parte in inferiorẽ detrahitur humus, uix iuſtum paſtinationi præbet regeſtũ: niſi multo editiorem ripam, quàm in plano feceris. Rurſus depreſſis uallibus minus altè duobus pedibus deponi uineã non placet. Nam præſtat non conſerere, quàm in ſumma terra ſuſpendere. Niſi tamen ſi ſcaturigo paluſtris obuia (ſicut in agro Rauennate) plus quàm ſeſquipedẽ prohibeat infodere. Primum autem prædicti operis exordiũ eſt, non ut huius temporis pleriq; faciunt agricolæ, ſulcum paulatim exaltare, & ita ſecũdo, uel tertio gradu peruenire ad deſtinatã paſtionis altitudinẽ. Sed protinus æqualiter linea poſita rectis lateribus perpetuam foſſam educere, & poſt tergum motam humũ cõponere, atq; in tantũ deprimere, donec altitudinis menſurã datam ceperit: tum per omne ſpatiũ gradus æquãliter mouenda linea eſt: obtinendumq; ut eadem latitudo in imo reddatur, quæ cœpta eſt in ſummo: opus eſt autem perito, ac uigilante exactore, qui ripã erigi iubeat, ſulcumq; uacuari, ac totum ſpatiũ crudi ſoli cum emota iam terra committi, ſicut præcepi ſuperiore libro, cum arandi rationẽ traderem, monendo necubi ſcãna omittantur, & quod eſt durum, ſummis glebis obtegatur: ſed huic operi exigẽdo quaſi quandã machinã commenti

maio

maiores nostri, regulam fabricauerũt, in cuius latere uirgula prominens ad eam altitudinem, qua deprimi sulcum oportet, contingit summam ripæ partem. Id genus mensuræ ciconiam uocant rustici.



Sed ea quoq; fraudem recipit, quoniam plurimum interest, utrum eam pronam, an rectam ponas: nos itaque huic machinæ quasdam partes adiecimus, quæ contendentium litem, disputationemq; dirimerent. Nam duas regulas eius latitudinis, qua pastinator sulcum facturus est in speciem Græcæ literæ x decussauimus, atque ita mediæ parti, qua regulæ cõmittuntur, antiquam illam ciconiam infiximus, ut tanquam suppositæ basi ad perpendiculum normata insisteret: deinde transuersæ quæ est in latere uirgulæ, fabrilem libellam supposuimus.

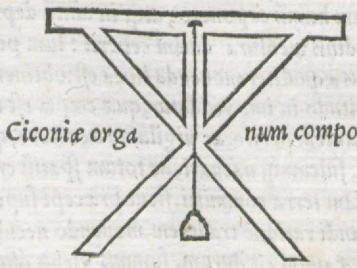

Sic compositum organum, cum in sulcem demissum est, litem

tem domini, & conductoris sine iniuria deducit. Nam stella, quam diximus Græcæ literæ faciem obtinere, pariter imæ fossæ solum metitur, atq; perlibrat, quia siue pronum, seu resupinũ est, positione machinæ deprehenditur: quippe prædictæ uirgulæ superposita libella alterutrum ostendit, nec patitur exactorem operis decipi: sic permensum, & perlibratum opus in similitudinem ueruacti semper procedit: tantumq; spatij linea promota occupatur, quantum effossus sulcus longitudinis, ac latitudinis obtinet, atq; id genus præparandi soli probatissimum est.

Quot modis uitis ponatur aut in prouincijs, aut in Italia.

CAP. XIIII.

SEquitur opus uineæ cõserendæ, quæ uel uere, uel autũno tempestiuè deponitur. Vere melius, si aut pluuius, aut frigidus status cœli est, aut ager pinguis, aut cãpestris, & uliginosa planicies: rursus autũno si sicca, si calida est aëris qualitas, si exilis, atq; aridus campus, si macer præruptusue collis: uernæq; positiõis dies ferè quadraginta sunt ab Idibus Februarijs usq; in æquinoctium: rursus autũnalis ab Idibus Octob. in Cal. Decẽbres. Sationis autem duo genera malleoli, uel uiuiradicis, quod utrunq; ab agricolis usurpatur, & in prouincijs magis malleoli: neq; enim seminarijs student, nec usum habent faciendæ uiuiradicis: hanc sationem cultores Italiæ pleriq; iure improbauerunt, cum plurimis dotibus præstet uiuiradix. Nam minus interit, cũ & calorẽ, & frigus, & cæteras tempestates propter firmitatem facilius sustineat: deinde adolescit maturius, ex quo euenit, ut celerius quoq; sit tẽpestiua edẽdis fructibus, tum etiam nihil dubium est sæpius translatũ: potest tamen malleolus protinus in uicem uiuiradicis conseri soluta, & facili

terra:cæterum densa,& grauis utiq; uitem desyderat.

Meliorem esse positionem pastinato solo quàm nouali. CAP. XV.

SEritur ergo prius in emundata, inoccataq;, & æquata pastinatione,macro solo quinis pedibus inter ordines omissis:mediocri, senis: in pingui uerò septenûm pedum spatia danda sunt, quò largiora uacent interualla, per quæ frequentes,prolixæq; materiæ diffundantur:hæc in quincuncem uinearum metatio expeditissima ratione conficitur:quippe linea per totidem pedes, quot destinaueris interordiniorum spatijs purpura, uel quolibet alio conspicuo colore insuitur:eaq; sic denotata per repastinatum intenditur, & iuxta purpuram calamus defigitur: atque ita paribus spatijs ordines diriguntur: quod deinde cum est factum, fossor insequitur, scrobemq; alternis omissis per ordinem spatijs à calamo ad proximum calamum non minus altum quàm duos pedes & semissem planis locis refodit,accliuibus in dupondium & dodrantem, præcipitibus etiam in tres pedes:in hãc mensuram scrobibus depressis uiuiradices ita deponuntur,ut à media scrobe singulæ & in diuersum sternantur,& contrarijs frontibus fossarum ad calamos erigantur. Satoris autem officium est primum quàm recentissimam,& si fieri possit,eodem momento,quo sercre uelit, de seminario transferre plantam diligenter exemptam & integram:deinde eam uelut ueteranam uitem totam exputare, & ad unã materiam firmissimam redigere,nodosque,& cicatrices alleuare: si quæ etiam radices(quod maximè cauendum est, ne fiat in eximẽdo)laborauerint,eas amputare,sic deinde curuatam deponere,ne duarum uitium radices implicentur: id enim uitare facile est per imũ solum iuxta diuersa latera fossarũ dispositis

dispositis paucis lapidibus,qui singuli nõ excedant quinq; librale pondus. Hi uidentur (ut Mago prodit) & aquas hyemis,& uapores æstatis propulsare radicibus: quẽ secutus Vergilius tutari semina,& muniri sic præcipit:

Aut lapidem bibulum,aut squallẽtes insode conchas:

& paulo pòst: -Iamq; reperti

Qui saxo super,atq; ingentis pondere testæ

Vrgerent:hoc effusos munimen ad imbres,

Hoc ubi hiulca siti findit canis æstifer arua.

Idemq; Pœnus autor probat uinacea permista stercori depositis seminibus in scrobem uires mouere, quòd illa prouocent,& eliciant nouas radiculas: hoc per hyemem frigentem,& humidã scrobibus inferre calorẽ tempestiuum, ac per æstatẽ uirentibus alimentũ,& humorẽ præbere. Si uerò solũ,cui uitis committitur,uidetur exile, longius accersitam pinguẽ humum scrobibus inferre censet: quod an expediat,regionis annona,operarumq; ratio nos doccbit.

Quæ mensura pastinandi soli abunde sit uineis. CAP. XVI.

EXiguè humidum pastinatum sationi conuenit: melius tamen uel arido,quàm lutoso semen committitur: idq; cum supra summã scrobem cõpluribus internodijs productum est,quod de cacumine supereſt, duabus gemmis tantum suprà terrã relictis amputatur,& ingesta humo scrobis completur. Coæquato, deinceps pastinato malleolus ordinarijs uitibus interserendus est: cumq; sat erit medio spatio,quod uacat inter uites per imam lineam depangere.Sic enim melius & ipse cõualescit, & ordinarijs seminibus modicè uacuum solum ad culturam præbebit iter: in eadem deinde linea, in qua uiuiradix obtinebit ordinem suum,præsidij causa quorum ex numero propagare possit in

sit in locũ demortuæ uitis, quinq; malleoli pangendi sunt, per spatium pedis, isq; pes à medio interordinio sumitur, ut ab utraque parte paribus interuallis distent: tali constitioni Iulius Atticus abunde putat esse malleorum sexdecim millia. Nos tamen plus quatuor millibus conserimus, quia negligentia cultorum magna pars deperit, & interitu seminum cætera, quæ uirent, rarescunt.

Quemadmodum, & quo tempore uitis serenda sit. CAP. XVII.

DE positione surculi non minima disputatio fuit inter autores: quidam totum flagellum sicut erat matri detractum crediderunt sationi conuenire: idq; per gemmas quinas, uel etiam senas partiti complures taleolas terræ mandauerunt. Quod ego minime probo, magisq; assentior his autoribus, qui negauerunt esse idoneam frugibus superiorem partẽ materiæ, solamq; eam, quæ est iuncta cum uetere sarmento, probauerunt. Cæterum omnem sagittam repudiauerunt. Sagittam rustici uocant nouissimam partem surculi, siue quia longius receßit à matre, & quasi micuit, atq; prosiluit, seu quia cacumine attenuata prædicti teli speciem gerit. Hanc ergo prudentißimi agricolæ negauerunt conseri debere: nec tamẽ sententiæ suæ rationem nobis prodiderũt, uidelicet quæ ipsis in re rustica multum callẽtibus prompta erat, & ante oculos penè expositæ: omnis enim fœcundus pampinus intra quintam, aut sextam gemmam fructu exuberat, reliqua parte quãuis longißima uel cessat, uel perexiguos ostẽdit racemos: quam ob causam sterilitas cacuminis iure ab antiquis incusata est. Malleolus autẽ sic ab ijsdẽ pangebatur, ut nouello sarmẽto pars aliqua ueteris hæreret: sed hanc positionẽ dãnauit usus. Nam quicquid ex uetere materia relictum erat, depressum, atq; obrutum

obrutum celeriter humore putrescebat, proximasq; radices teneras, & uixdum prorũpentes uitio suo enecabat: quod cum acciderat, superior pars seminis retorrescebat. Mox Iulius Atticus, & Cornelius Celsus ætatis nostræ celeberrimi autores patrem, atque filium Sacernam secuti, quicquid residui fuit ex uetere palma per ipsam commissuram, qua nascitur materia noua, resecuerunt, atq; ita cum suo capitulo sarmentum depresserunt.

Quæ obseruare debet qui uitem ponit. CAP. XVIII.

SED Iulius Atticus prætorto capite, & recuruato, ne pastinum effugiat, prædictum semen demersit. Pastinũ uocant agricolæ ferramentum bifurcum, quo semina panguntur: unde etiam repastinatæ dictæ fuere uineæ ueteres, quæ refodiebantur: hæc enim propria appellatio restibilis uineti erat: nunc antiquitatis imprudens consuetudo quicquid emoti soli uineis præparetur, repastinatum uocat: sed redeamus ad propositum, uitiosa est (ut mea fert opinio) Iulij Attici satio, quæ contortis capitibus malleolum recipit: eiusq; rei uitandæ non una ratio est. Primum, quòd nulla stirps antè quàm deponatur, uexata, & infracta melius prouenit, quàm quæ integra, & inuiolata sine iniuria deposita est: deinde quicquid recuruum, & sursum uersus spectans, demersum est: cum tempestiuum eximitur, in modum hami repugnat obluctanti fossori: & uelut uncus infixus solo antè quàm extrahatur, prærumpitur. Nam fragilis est ea parte materia, qua torta, & recuruata cum deponeretur, cœperat uitium, propter quod perfractam maiorem partem radicum amittit. Sed ut incommoda ista præteream, certè illud, quod est inimicißimum, dißimulare nequeo. Nam paulò antè cum de summa parte sarmenti di-

ſputarem, quam ſagittam dixeram uocitari, colligebam fore intra quintam, uel ſextam gemmam, quæ ſint proximæ ueteri ſarmento fructus medij. Hanc ergo fœcundam partem conſumit, qui contorquet malleolum, quoniam & ea pars, quæ duplicatur, tres gemmas uel quatuor obtinet, & requi duo, uel tres fructuarij oculi penitus in terram deprimantur, merſíq; non materias, ſed radices creant: ita euenit, ut quod in ſalicto cõſerendo uitaueramus, id ſequamur in eiuſmodi malleolo, quem neceſſe eſt facere longiorem, ſi uolumus detortum depangere: nec dubiũ, quin gemmæ cacumini proximæ, quæ ſunt infœcundæ, in eo relinquantur, ex quibus pampini pullulant uel ſteriles, uel certè minus feraces, quos ruſtici uocãt racemarios: quid quod plurimum intereſt, ut malleolus, qui deponitur ea parte, qua eſt à matre deciſus, coaleſcat, & celeriter cicatricẽ ducat. Nam ſi id factũ non eſt, uelut per fiſtulã, ita per apertam uitis medullam nimius humor trahitur, idemq; trũcum cauat: unde formicis, alijſq; animalibus, quæ putreſaciunt crura uitium, latebræ præbentur: hoc autem euenit retortis ſeminibus: cum enim per exemptionem imæ partes eorũ perfractæ ſunt, apertæ medullæ deponuntur: atq; irrepentibus aquis, prædictiſque animalibus celeriter ſeneſcunt, quare pãgendi optima eſt ratio recti malleoli, cuius imum caput, cum conſertũ eſt bifurco paſtini, angustis faucibus ferramenti facilè continetur, ac deprimitur: idq; ſarmentũ ſic depreſſum citius coaleſcit. Nam & radices è capite, qua reciſum eſt, æquè mittit: quæ cùm excreuerunt, cicatricem obducunt, & alioquin plaga ipſa deorſum ſpectans nõ tantum recipit humorem, quantũ illa, quæ reflexa, et reſupina more infundibuli per medullam tranſmittit quicquid aquarum cœleſtium ſuperfluit.

Quàm

Quàm longus debet eſſe malleolus.

CAPVT XIX.

LOngitudo, quæ debeat eſſe malleoli, parum certa eſt, quoniam ſiue crebras gemmas habet, breuior faciendus eſt: ſeu raras, longior: attamen nec maior pede, nec dodrante minor eſſe debet. hic ne per ſumma terræ ſitiat æſtatibus: ille ne depreſſus altius cùm adoleuerit, exemptionem difficilem præbeat. ſed hæc in plano. Nam in cliuoſis, ubi terra decurrit, poteſt palmipedalis deponi. Vallis & uliginoſi campi ſitu ſerimus etiam trigẽmem, qui eſt paulò minor dodrante, longior utique ſemipede, is'que non ab eo trigẽnis dictus eſt, quòd omnino trium oculorum eſt, cùm ferè circa plagam, qua matri abſciſſus eſt, plenus ſit gemmarum, ſed quòd his exceptis, quibus eſt frequens in ipſo capite, tres deinceps articulos, totidemq; gemmas habet. Super cætera illud quoq; ſiue malleolum, ſiue uiuiradicem ſerentem præmoneo, ne ſemina exareſcant, immodicũ uentum, ſolemq; uitare, qui uterq; non incõmodè arcetur obiectu ueſtis, aut cuiuslibet denſi tegminis. Veruntamen præſtat eligere ſationi ſilentis, uel certè placidi ſpiritus diem. Nam ſol umbraculis facilè depellitur. Sed illud etiã, quod nondum tradidimus, antè quàm diſputationi clauſulam imponamus, dicendum eſt, an plurium generum uites habendæ ſint, eæq; ſeparatæ, & diſtinctæ ſpecialiter, an confuſæ, & miſtæ cateruatim. Prius diſſeremus de eo, quod primùm propoſuimus.

Quot genera uitium ponenda ſint.

CAPVT XX.

PRudentis igitur agricolæ eſt uitem, quam præcipuè probauerit, nulla interueniente alterius notæ ſtirpe conſerere, numerumq; quammaximum eius ſemper auge-

re. Sed prouidentis est diuersa quoq; genera deponere: neque enim unquam sic mitis, ac temperatus est annus, ut nullo incommodo uexet aliquod uitis genus: siue enim siccus est, id, quod humore proficit, contristatur, seu pluuius, quod siccitatibus gaudet, seu frigidus, & pruinosus, quod non est patiens uredinis, seu feruens, quod uaporem non sustinet. Ac ne nunc mille tempestatum iniurias persequar, semper est aliquid, quod uineas offendat: igitur si unum genus seuerimus, cùm id acciderit, quod ei noxium est, tota uindemia priuabimur. Neq; enim ullum erit subsidium, cui diuersarum notarum stirpes non fuerint: at si uarij generis uineta fecerimus, aliquid ex ijs inuiolatum erit, quod fructum perferat: nec tamen ea causa nos debet compellere ad multas uitium uarietates, sed quod iudicaueri-mus eximium genus, id, quantæ multitudinis possumus, efficiamus: quod deinde proximum à primo, tum quod est tertiæ notæ, uel quartæ, quodq; eatenus uelut lectarum quoddam contenti simus tetartæo, satis est enim per quatuor, uel summum quinq; genera uindemiæ fortunam opperiri: de altero quod mox proposueram, nihil dubito, quin per species digerendæ uites, deponendæq; sint in proprios hortos semutis, ac decumanis distinguendæ: nec quod ipse potueram à meis familiaribus obtinere, ut ante me quisquam eorum, qui quammaximè id probauerit, effecerit. Est enim omnium rusticorum operum difficilimum, quia, & summam diligentiam legendis desyderat seminibus, & nonnihil discernendis, in quo maxima plerunq; felicitate, & prudentia opus est, sed interdum (quod ait diuinus autor Plato) rei nos pulchritudo trahit, uel ea consectandi, quæ propter infirmitatem commortalis naturæ consequi nequeamus. Istud tamen, si ætas suppetat, & scientia,

tia, facultasq; cũ uoluntate congruant, non ægerrimè perficiemus, quamuis non omnino minimè ætatis spacio perse uerandũ sit, ut magnus numerus per aliquot annos discernatur: neq; enim omne tempus permittit eius rei iudicium: nam uites, quæ propter similitudinẽ coloris, aut trunci, flagellorum'ue dignosci nequeũt, maturo fructu, foliisq; declarantur, quã tamen diligentiã nisi per ipsum patrem fãliâs exhiberi posse nõ affirmauerim: nã credidisse uillico, uel etiã uinitori secordis est, cũ qd' lõgè sit facilius, adhuc ppaucissimis agricolis cõtigerit, ut nigri uini stirpe careãt quãuis color uuæ posit uel ab imprudẽtissimo deprehẽdi.

Vtrum distinctis generibus uitium horti conserendi sint. CAP. XXI.

ILla tamen una mihi ratio suppetit, celerrimè quod proposuimus efficiendi, si sint ueteranæ uineæ, ut separatorum surculorum cuiusque generis singulos hortos inseramus, sic paucis annis multa nos milia malleolorum ex insitis percepturos: atque ita discreta semina per regiones consituros, nihil dubito: eius porrò faciendæ rei nos utilitas multis de causis compellere potest: & ut à leuioribus incipiam, primum quòd ad omnem rationem uitæ, non solum agricolationis, sed cuiusq; disciplinæ, prudentem delectant impensius ea, quæ proprijs generibus distinguntur, quàm quæ passim uelut abiecta, & quodã aceruo confusa sunt. Deinde quòd uel alienissimus rusticæ uitæ, si in agrũ tempestiuè cõsitum ueniat, summa cum uoluptate naturæ benignitatẽ miretur, cum istinc biturícæ fructibus opimæ, hinc pares ijs heluolæ respondent. Illinc arcellæ, rursus illinc spioniæ, basilicæ'ue cõueniant, quibus alma tellus annua uice (uelut æterno quodã puerperio) læta, mortalibus distenta musto demittit ubera. Inter quæ fauẽte libero fœ-

tis palmitibus, uel generis albi, uel flauentis, ac rutili, ue purpureo nitore micãtis, undiq; uersicoloribus pomis gra uidus collucet autumnus. Sed hæc quãuis plurimum delectent, utilitas tamen uincit uoluptatẽ. Nam & paterfamiliâs libẽtius ad spectaculũ rei suæ quãto est ea luculentior descendit, & quod de sacro numine poëta dicit,

Et quocunq; deus circum caput egit honestum.

Verùm quocunq; domini præsentis oculi frequẽter accessere, in ea parte maiorem in modum fructus exuberat. Sed omitto illud, quod in descriptis etiã uitibus cõtingere potest, illa, quæ sunt maximè spectanda, persequar. Diuersæ notæ stirpes nec pariter defloresc unt, nec ad maturitatem simul perueniunt. Quã ob causam, qui separata generibus uineta nõ habet, patiatur alterum incõmodum necesse est, ut aut serum fructum cum præcoque eleuet, quæ res mox acorẽ facit, aut si maturitatẽ serotini expectet, amittat uindemiam præcoquem, quæ plerunq; populationibus uolucrum, pluuijsq;, aut uẽtis lacessita dilabitur. Si ucrò interiectibus capere cuiusq; generis fructũ aueat, primùm necesse est, ut uindemiatorũ aleam subeat, neq; enim singulis totidem antistites dare potest, qui obseruent, quiq; præcipiant, ne acerbæ uuæ cũ maturis demetantur: deinde etiam quarum uitium maturitas cõpetit, cum diuersæ notæ sint, melioris gustus ab deteriore corrumpitur, confusus'que in unum multarũ sapor, uetustatis impatiẽs fit: atq; ideo necessitas cogit agricolam musti annonam expedire, cũ plurimum pretio accedat, si uenditio uel in annũ, uel in æstatem certè deferri possit. Iam illa generũ separatio summã cõmoditatem habet, quòd uinitor suam cuiq; facilius putationẽ reddet, cum scit cuius notæ sit hortus, quẽ deputet: idq; in uineis non consemineis obseruari difficile est, quia maior

maior pars putationis per id tempus administratur, quo uitis neq; foliũ notabile gerit, ac multũ interest plures ne an pauciores materias pro natura cuiusq; stirpis uinitor summittat prolixis'ue flagellis incitet, an angusta putatione uitem coërceat. Quin etiam quã cœli partẽ spectat genus quodq; uineti plurimum refert, neq; enim omni calido statu, nec rursus frigido lætatur, sed est proprietas in surculis, ut alij meridiano axe conualescant, quia rigore uitiantur: alij septentrionem desiderent, quia cõtristentur æstu, quidam temperamento lætentur orientis, uel occidentis. Has differentias seruat pro situ, & positione locorum, qui genera per hortos separat. Illam quoq; non exiguam sequitur utilitatem, quòd & laborem uindemiæ minorem patitur, & sumptum. Nam & quæ matureſcere incipiunt, tempestiuè leguntur, & quæ nondum maturitatem cœperunt uuæ, sine dispendio differuntur. Nec pariter uetus, atq; tẽpestiuus fructus præcipitat uindemiam, cogitq; plureis operas quantocunque pretio conducere. Iam & illud magnæ dotis est posse gustum cuiusq; generis nõ mistum, sed uere merum condere, ac separatim reponere, siue est ille biturícus, seu basilicus, seu spionicus, quæ genera cum sic diuisa sunt, quia nihil interuenit diuersæ naturæ, quod repugnet, per potus tamen nobilitantur: neq; enim post annos quindecim, uel paulò plures deprehendi potest ignobilitas in gustu, quoniam ferè omne uinum post id tẽpus eam qualitatem sortitur, ut uetustate acquirat bonitatem. Quare, ut dicere instituimus, utilissima est generum dispositio, quam si tamen obtinere non possis, secunda est ratio, ut diuersæ notæ non alias conseras uites, quàm quæ saporem consimilem, fructumq; maturitatis eiusdem præbeant. Potes iam (si te cura pomorum

rum tangit) ultimis ordinibus in ea uineti fine, quæ subiacet septentrionibus, ne cum increuerint, obumbrent, cacumina ficorum, pirorum'ue, & malorum depangere, quæ uel inseras interposito biennij spatio, uel si generosa sint, adulta transferas. Hæc de positione uinearũ. Superest pars antiquissima, ut præcipiamus etiam cultus earũ, de quibus sequenti uolumine pluribus disseremus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. IIII.

Contra opinionem Attici, & Celsi non esse satis altos scrobes bipedaneos uineaticis seminibus. CAP. I.

CVM de uineis conserendis librum à me scriptum Publi Siluine compluribus agricolationis studiosis relegissẽs, quosdam reperitos esse ais, qui cætera quidem nostra præcepta laudassent, unum tamen atque alterum reprehendissent, quippe seminibus uineaticis nimium me profundos censuisse fieri scrobes adiecto dodrante super altitudinem bipedaneam, quam Celsus, & Atticus prodiderant, singulasq; uiuiradices singulis adminiculis parum prudenter contribuisse, cum permiserint ijdem illi autores minore sumptu gemmis diductis duo continua per ordinem uestire pedamẽta, quæ utraque ambiguam magis habent æstimationem, quam ueram. Etenim (ut quod prius proposui, prius refellam) si contenti bipedanea scrobe futuri sumus, quid ita censemus altius pastinare tam humili mensura uitem

uitem posituri? Dicet aliquis, ut sit inferior tenera subiacens terra, quæ non arceat, nec duricie sua repellat nouas irrepentes radiculas. Istud quidẽ contingere potest etiam si ager bipalio moueatur, & deprimantur semina in regesto, quod est fermentatum, plus dupondio semisse: nam semper in plano refusius egesta humus tumidior est, quàm gradus soli crudi: nec sanè positio seminum sibi altum cubile substerni desiderat. Verum abunde est semipedaneam consitis resolutam uitibus terram subijcere, quæ uelut hospitali, atque etiam materno sinu recipiat incrementa uirentium. Exemplum eius rei capiamus in arbusto, ubi cum scrobes defodimus, admodum exigui puluеris uiuiradici subijcimus. Verior igitur causa est depressius pastinandi, quoniam iugata uineta melius consurgunt altioribus demissa scrobibus, nam bipedanei uix etiam prouincialibus agricolis approbari possunt, apud quos humili statu uitis plerunque iuxta terram coërcetur. Cumq; iugo destinatur, altiore fundamento stabilienda sit, & si modo scandit excelsius, plus alimenti, terræq; desyderat. Et ideo in maritandis arboribus nemo minorem bipedanea scrobem uitibus comparat. Cæterum illa parum prosunt agricolarum studio præcipua commoda humilis positionis, quòd & celeriter adolescant semina, quæ non fatigantur multo soli pressa pondere, fiantq; uberiora, quæ leniter suspensa sunt. Nam utraque ista Iulij Attici ratio conuincitur exemplo arbustiuæ positionis, quæ scilicet multo uaLidiorem, fertilioremq; stirpem reddit, quod non facerent si non laborarent altius demersa semina. Quid quòd repastinata humus, dum est recens soluta, laxaq; uelut fermento quodam intumescit? cum deinde non longissimam cepit uetustatem, cõdensata subsidit, ac uelut innatantes radices

uitium

uitium ſummo ſolo deſtituit? Hoc autem minus accidit noſtræ ſationi, in qua maiore menſura uitis demittitur. Nam quòd in profundo ſemina frigore laborare dicuntur, nos quoq; non diffitemur. Sed non eſt dupondij, & dodrantis altitudo, quæ iſtud efficere poßit, cum præſertim, quod paulò antè retulimus, depreßior arbuſtiuæ uitis ſatio tamen effugiat prædictum incommodum.

Non oportere unius uiuiradicis duos palos ueſtire, ſed ſingula ſemina ſingulis adminiculis eſſe contribuenda. CAP. II.

ALterum illud, quòd minori impenſa duos palos uniꝰ ſeminis flagellis cenſent maritari, falſum eſt. Siue enim caput ipſum demortuum eſt, duo uideantur ſtatumina, & mox uiuiradices totidem ſubſtituendæ ſunt, quæ numero ſuo rationem cultoris onerant. Siue uiuit, & ut ſæpe uenit, uel nigri eſt generis, uel parum fertilis, non in uno, ſed in pluribus pedamentis fructus claudicat, quanquam etiam generoſæ ſtirpis uitem ſic in duos palos diuiſam rerum ruſticarum prudentiores exiſtimant minus fertilem fore, quia cratem factura ſit. Et idcirco ueteres uineas mergis propagare potius, quàm totas ſternere idem ipſe Atticus præcipit, quòd mergi mox facilè radicantur, ita ut quæq; uitis ſuis radicibus tanquam proprijs fundamentis innitatur. Hæc autẽ, quæ toto proſtrata corpore cũ inferius ſolum quaſi cancellauit, atq; irretiuit, cratem facit, & pluribus radicibus inter ſe connexis angitur, nec aliter quàm ſi multis palmitibus grauata deficit. Quare per omnia prætulerim duobus potius ſeminibus depoſitis, quàm unico periclitari, nec id uelut compendiũ conſectari, quod in utranque partem longe maius afferre poßit diſpendium. Sed iam prioris libri diſputatio repetit à nobis promiſſum

promiſſum ſequentis exordium.

Nouam conſitionem uineæ, niſi magna, & aſsidua cultura adiuuetur, celeriter interire. CAP. III.

IN omni genere impenſarum (ſicut ait Græcinus) pleriq; noua opera fortius auſpicantur, quàm tuentur perfecta. Nam quidã, ut inquit, ab inchoato domos extruunt, nec perædificatis cultum adhibent. Nõnulli ſtrenuè fabricant nauigia, nec cõſummata perinde inſtruunt armamentis, miniſtriſq;: quoſdã emacitas in armentis, quoſdã exercet in cõparandis mancipijs, ſed ijſdem tuendis nulla cura tangit. Multi etiam beneficia quæ in amicos contulerunt, leuitate deſtruunt. Ac ne iſta Siluine miremur, liberos ſuos nonnulli nuptijs, uotiſ́que quæſitos auarè nutriunt, nec diſciplinis, aut cæteris corporis excolunt inſtrumentis. Quid ijs colligitur? ſcilicet plerunque ſimili genere peccari etiam ab agricolis, qui pulcherrime poſitas uineas ante quàm pubeſcãt, uarijs ex cauſis deſtituunt. Alij ſumptum annuum refugientes, & hunc primum reditum certiſsimum exiſtimantes impendere nihil, quaſi planè fuerit neceſſe uincas facere, quas mox auaritia deſereret. Nonnulli magna potius, quàm culta uineta poſsidere pulchrum eſſe ducunt. Cognoui iam plurimos, qui perſuaſum haberent, agrum bonis, ac malis rationibus colendum. At ego, cum omne genus ruris, niſi diligenti cura, ſciteq; exerceatur, fructuoſum eſſe non poſſe iudicem, tum uel maximè uineas. Res enim eſt tenera, infirma, iniuriæ maximè impatiens, quæ plerunq; nimio labore, & ubertate conſumitur, peritq; ſi modum non adhibeas, fœcunditate ſua. Cum tamen aliquatenus ſe confirmauit: & ueluti iuuenile robur accepit, negligentiam ſuſtinet. Nouella

uerò

uerò, dum adoleſcit, niſi omnia iuſta perceperit, ad ultimam redigitur maciem, et ſic intabeſcit, ut nullis deinceps impenſis recreari poſſit. Igitur ſumma cura ponenda ſunt quaſi fundamenta, & ut membra infantium à primo ſtatim die conſitionis formanda, quod niſi fecerimus, omnis impenſa incaſſum recidat, nec prætermiſſa cuiuſq; rei tempeſtiuitas reuocari queat. Experto mihi crede Siluine, bene poſitam uineã boniq; generis, et bono cultore nunquã non cum magno fœnore gratiam reddidiſſe. Idq; non ſolum ratione, ſed etiam exẽplo nobis idem Græcinus declarat eo libro, quem de uineis ſcripſit, cum refert ex patre ſuo ſæpe ſe audire ſolitum Paridium quendam Veterenſem uicinum ſuum duas filias, & uineis conſitum habuiſſe fundum, cuius partem tertiam nubenti maiori filiæ dediſſe in dotem, ac nihilo minus æquè magnos fructus ex duabus partibus eiuſdem fundi percipere ſolitum. Minorem deinde filiã nuptui collocaſſe in dimidia parte reliqui agri. Nec ſic ex priſtino reditu detraxiſſe. Quo quid conijcit? niſi melius ſcilicet poſtea cultam eſſe tertiam illam fundi partem, quàm antea uniuerſam.

Proſterni uitem in ſcrobem, & recuruatam uſque ab imo ſolo rectam calamo applicari oportere. CAP. IIII.

ET nos igitur Publi Siluine magno animo uineas ponamus, ac maiore ſtudio colamus. quarum conſitionis ſola illa commodiſſima ratio eſt, quam priore tradidimus exordio, ut facta in paſtinato ſcrobe, tota uitis à media ferè parte ſulci proſternatur, et ad frontem eius ab imo uſq; recta materies erigatur, calamo'que applicetur, id enim præcipuè obſeruandum eſt, ne ſimulis ſit alueo ſcrobs, ſed ut expreſſis angulis uelut ad perpendiculum frontes eius dirig

dirigantur. Nam uitis ſupina, & uelut recũbens in alueo depoſita, poſteaquã ablaqueatur uulneribus obnoxia eſt. Nam dum exaltare fortius orbẽ ablaqueationis foſſor ſtudet, obliquã uitem plerũq; ſauciat, & nonnunquã præcidit. Meminerimus ergo uſq; ab imo ſcrobis ſolo rectũ admuniculo ſarmentum applicare, & ita in ſummum perducere. Tum cætera, ut priore libro præcepimus, ac deinde duabus gemmis ſuper extantibus terrã coæquare. Deinde malleolo inter ordines poſito crebris foſſionibus paſtinatum reſoluere, atq; in puluerẽ redigere. Sic enim malleoli, & uiuiradices, & reliqua ſemina, quæ depoſuerimus, conualeſcent, ſi mollis, ac tenera humus nullis herbis irrepentibus humorẽ ſtirpibus præbuerit, nec duritia ſoli nouellas adhuc plantas uelut arcto uinculo compreſſerit.

A' conſitione omnibus menſibus fodiendũ, & curandũ, ne herbæ naſcantur. CAP. V.

NVmerus autem uertendi ſoli bidentibus (ut uerum fatear) definiendus non eſt, cum quanto crebrior ſit, plus prodeſſe foſſionẽ conueniat. Sed quoniã impenſarum ratio modũ poſtulat, ſatis pleriſq; uiſum eſt, ex Calendis Martijs uſq; in Octobres trigeſimo quoq; die nouella uineta cõfodere, omnesq; herbas, & præcipuè gramina extirpare, quæ niſi manu eligũtur, & in ſummũ reijciũtur, quantulacũq; parte adobruta ſunt, reuiuiſcunt, & uitium ſemina ita perurunt, ut ſcabra, atq; retorrida efficiant.

De pampinatione malleolis, & uiuiradicibus facienda. CAP. VI.

EA porrò ſiue malleolo, ſeu uiuiradice depoſuimus, optimũ eſt ab initio ſic formare, ut frequenti pampinatione ſuperuacua detrahãtur: nec patiamur plus quàm in unam materiam uires, & omne alimentũ conferre, pri-

mò tamẽ bini pampini ſummittũtur, ut ſit alter ſubſidio, ſi alter fortè deciderit. Cum deinde paulũ induruere uirgæ, tum deteriores ſingulæ detrahũtur. Ac ne quæ relictæ ſunt procellis uentorũ decutiãtur, molli, & laxo uinculo adſurgentes ſubſequi conueniet, dum clauiculis ſuis quaſi quibuſdã manibus adminicula comprehendãt. Hoc ſi operarum penuria facere prohibet in malleolo, quẽ & ipſum pampinare cenſemus: at certè in ordinarijs uitibus utique obtinendũ eſt, ne pluribus flagellis emaciẽtur, niſi ſi propaginibus futuris proſpiciemus. Sed ut ſingulis materijs ſeruiant, quarũ incrementa eligere debebimus, applicato longiore adminiculo, per quod prorepãt in tantum, ut ſequentis anni iugum exuperent, & in fructũ curuari poſſint. Ad quam menſurã cum increuerint, cacumina infringenda ſunt, ut potius craßitudine conualeſcant, quàm ſuperuacua longitudine attenuẽtur. Idem tamen ſarmentũ, quod in materiam ſubmittimus, ab imo uſq; in tres pedes, & ſemiſſem pampinabimus, & omnes eius intra id ſpatium nepotes enatos ſæpius decerpemus. Quicquid deinde ſuprà germinauerit, intactum relinqui oportebit. magis enim conueniet proximo autumno fálce deputari ſuperiorẽ partem, quàm æſtiuo tẽpore pampinari, quoniã ex eo loco, unde nepotem ademeris, confeſtim alterum ſundit, quo enato, nullus relinquitur oculus in ipſa materia, qui ſequenti anno cum fructu germinet.

Tempeſtiuam eſſe pampinationem, qua digito palmites deiciuntur. CAP. VII.

OMnis autẽ pampinationis ea eſt tempeſtiuitas, dum adeò teneri palmites ſunt, ut leui tactu digiti decutiantur. Nam ſi uehemẽtius induruerint, aut maiore niſu conuellendi ſunt, aut fálce deputandi, quod utrunq; uitandum

dum eſt. Alterũ quia lacerat matrem, ſi reuellere coneris. Alterũ quia ſauciat, quod in uiridi, & adhuc ſtirpe immatura fieri noxiũ eſt. Neq; enim eatenus plaga cõſiſtit, qua ueſtigiũ fecit acies: ſed æſtiuis caloribus fálce uulnus penitus impreſſum, latius inareſcit ita, ut nõ minimã partem de ipſo matris corpore enecet. Atq; ideo ſi iam caulibus duris fálcem adhibere neceſſe eſt, ij paululum ab ipſa matre recidẽdi, & uelut reſeces relinquendi ſunt, qui caloris excipiant iniuriam, catenus qua naſcuntur à latere palmitis. Vltrà enim non ſerpit uaporis uiolentia. In malleolo ſimilis ratio eſt pampinãdi, & in longitudinem eliciẽdi materiã, ſi eo uelimus adminiculo uti, quod ego ſæpe feci: ſed ſi propoſitum eſt utiq; recidere, ut bino potius utamur, cum ad unum pampinum iam redegeris, & ipſe exceſſerit pedalẽ longitudinem, decacuminare conueniet, ut in ceruicem potius confirmetur, & ſit robuſtior. Atq; hæc poſitorum ſeminum prima cultura eſt.

Per autumnum ablaqueandam eſſe uineam. CAP. VIII.

SEquens deinde tempus (ut prodidit Celſus, & Atticus, quos in re ruſtica maximè noſtra ætas probauit) ampliorẽ curam depoſcit. Nam poſt Idus Octobris priuſquam frigora inuadant, uitis ablaqueanda eſt, quod opus adopertas oſtendit æſtiuas radiculas, easq; prudens agricola ferro decîdit. Nam ſi paſſus eſt conualeſcere, inferiores deficiunt, atque euenit, ut uinea ſumma parte terreni radices agat, quæ & frigore infeſtentur, & caloribus maiorem in modum æſtuent, ac uehemẽter ſitire matrem in ortu caniculæ cogant. Quare quicquid intra ſeſquipedem natum eſt, cum ablaqueaueris, recidendũ eſt. Sed huius non eadem ratio eſt, quæ amputandi, quæ traditur in

ſuperiori parte uitis. Nam minime adleuanda plaga eſt, minimeq; applicãdum ferramentum ipſi matri, quoniam ſi iuxta truncum radicem præcideris, aut ex cicatrice plures enaſcentur, aut hyemalis, quæ ex pluuijs cõſiſtit in lacuſculis ablaqueationis aqua brumæ cõgelationibus noua uulnera peruret, & ad medullam penetrabit, quod ne fiat, recidere ab ipſo codice inſtar unius digiti ſpatio cõueniet, atq; ita radiculas præcidere, quæ ſic ademptæ nõ amplius pullulant, & à cætera noxa truncum defendunt. Hoc opere cõſummato, ſi eſt hyẽs in ea regione placida, patens uitis relinquenda eſt, ſin uiolentior, id facere nos prohibet, ante Idus Decembris prædicti lacuſculi æquãdi ſunt. Si uerò etiã prægelida frigora regionis eius ſuſpecta erunt, aliquid fimi, uel, ſi eſt cõmodius, colũbini ſtercoris, aut in hũc uſum præparatæ ueteris urinæ ſenos ſeſtarios, antè quàm uitẽ adobruas, radicibus ſuperfundes. Sed ablaqueare omnibus autũnis oportebit, primo quinquennio, dum uitis cõualeſcat: ubi uerò truncus adoleuerit, ferè triennio intermittendus eſt eius operis labor. Nã & minus ferro crura uitium læduntur, nec tam celeriter radiculæ inueterato iam codice enaſcuntur.

Quemadmodum ablaqueata uinea putetur. CAP. IX.

ABlaqueationem deinde ſequitur talis putatio, ut ex præcepto ueterũ autorũ uitis ad unã uirgulã reuocetur, eáq; recidatur duabus gemmis iuxta terrã relictis. Quæ putatio nõ debet ſecundũ articulũ fieri, ne reformidet oculus, ſed medio ferè internodio ea plaga obliqua falce fit, ne ſi trãſuerſa fuerit cicatrix, cœleſtẽ ſuperincidentẽ aquã cõtineat. Sed nec ad eam partẽ, qua eſt gẽma, uerùm ad poſteriorem declinatur, ut in terram potius deuexa

uexa, quàm in germen delacrymet. Namq; defluens humor cæcat oculum, nec patitur frondeſcere.

Quod ſit optimũ tempus putãdi. CAP. X.

PVtandi autem duo ſunt tempora, melius autem (ut ait Mago) uernum, antè quàm ſurculus progerminet, quoniam humoris plenus facilem plagam, & leuem, & æqualem accipit, nec falci repugnat. Hunc autem ſecuti ſunt Celſus, & Atticus. Nobis neq; anguſta putatione coërcenda ſemina uidentur, niſi ſi admodum inualida ſunt, neq; utiq; uerno recidenda. Sed primo quidẽ anno, quo ſunt poſita, frequentibus foſſionibus, omnibus menſibus dum frondent, ac pampinationibus adiuuãda ſunt, ut robur accipiant. Nec plus quàm uni materiæ ſeruiãt, quã ut educauerint, autumno, uel uere ſi magis cõpetit, abradenda, & nepotibus, quos pampinator in ſuperiore parte omiſerat, liberãda cenſemus, atq; ita in iugũ imponenda. Ea enim leuis, & recta ſine cicatrice uinea eſt, quæ ſe primi anni flagello ſupra iugũ extulit. Quod tamen apud paucos agricolas, & raro contingit. Ideoq; prædicti autores primitias uitis reſecare cenſuerunt. Sed nec utique uerno omnibus regionibus melior putatio eſt: nã ubi cœlũ frigidum eſt, ea ſine dubio eligenda eſt. Vbi uerò aprica loca ſunt, molleſq; hyemes, optima, & maximè naturalis eſt autumnalis, quo tempore diuina quadã lege, & æterna fructum cum fronde ſtirpes deponunt.

Quomodo malleolus reſecandus ſit. CAP. XI.

HOc facere ſiue uiuiradicem, ſiue malleolum conſueueris, cenſeo: nam illam ueterem opinionem damnauit uſus, non eſſe ferro tangendos anniculos malleolos, quòd aciem reformident: quod fruſtra Vergilius, & Saſerna, Stoloneſq;, & Catones timuerunt, qui non ſolùm

in eo errabant, quòd primi anni capillamenta ſeminum intacta patiebantur, ſed & poſt biennium cùm uiuiradix recidenda erat, omnem ſuperficiem amputabant ſolo tenus iuxta ipſum articulum, ut è duro pullularet: nos autẽ magiſter artium docuit uſus primi anni malleolorum fõrmare incrementa, nec pati uitem ſuperuacuis frondibus luxuriantem ſylueſcere: nec rurſus in tantum coërcere, quantum antiqui præcipiebant, ut totam ſuperficiem amputemus: nam id quidem maximè contrarium eſt. Primùm quòd cùm ad terram decideris, ſemina (uelut intolerabili affecta uulnere) pleraq; intereunt, & nonnulla etiã, quæ pertinaciter uixerunt, minus fœcundas materias affe runt: ſiquidẽ è duro quæ pullulant, omnium confeßione, pãpinaria ſæpißimè fructu carent. Media igitur ratio ſequẽda eſt, ut neq; ſolo tenus malleolũ recidamus, nec rurſus in longiorẽ materiã ,puocemus: ſed annotato ſuperioris anni pollice ſupra ipſam cõmiſſuram ueteris ſarmenti unã, uel duas gemmas relinquemus, ex quibus germinet.

Quemadmodum pedanda ſit uinea, & de canterio. CAP. XII.

PVtationem ſequitur iam pedandæ uineæ cura: uerùm hic annus nondum uehementer palum, aut ridicam deſiderat: notatum eſt enim à me plerunq; tenerã uineam melius adminiculo modico, quàm uehemẽti palo adquieſcere: itaq; aut ueteres (ne nouæ radicem agant) arũdines binas ſingulis uitibus applicabimus, aut ſi regionis cõditio permittit, uetera deponemus haſtilia, quibus adnectãtur ſingulæ trãſuerſæ perticæ in imã partẽ ordinis, quod genus iugi canteriũ uocant ruſtici: plurimum id refert eſſe, quod paulùm infra curuationem uitis prorepens pampinus ſtatim apprehendat, & in tranſuerſa potius ſe fundat, quàm in edita, uentoſq; facilius ſuſtineat ſubnixus canterio. Idq; iugum intra quartum pedem cõueniet alleuari, dum ſe uinea corroboret in pedationem.

Quomodo uitis alliganda ſit. CAP. XIII.

DEinde ſequitur alligator, cuius officiũ eſt, ut rectam uitem producat in iugum, quæ ſiue iuxta palum eſt poſita, ut quibuſdã placuit autoribus, obſeruare debebit, qui adnectit, ne in alliganda materia flexum pali (ſi fortè curuus eſt) ſequendum putet, nam ea res uncam uitem facit, ſiue (ut Attico, & nonnullis alijs agricolis uiſum eſt) inter uitem & palum ſpatium relinquetur, quod nec mihi diſplicet. Recta arundo adiungenda ſtirpi eſt, & ita per crebra retinacula in iugum perducenda. Vinculi genus quale ſit, quo religantur ſemina, plurimum refert. Nam dum nouella uinea eſt, quàm molliſſimo nectenda eſt, quia ſi uimunibus ſalicis, aut ulmi ligaueris, increſcens uitis ſeipſam præcidit. Optima eſt ergo geniſta, uel paludibus deſectus iuncus, aut ulua. non peßime tamen in umbra ſiccata faciunt in hunc uſum arundinum quoq; fõlia.

Malleolis iugum imponendum, & quàm altè canterius alleuandus ſit. CAP. XIIII.

SEd & malleorum ſimilis cura agenda eſt, ut ad unam aut duas gemmas deputatis autumno, uel uere prius quàm germinẽt, iungentur. is, ut dixi canterius propius à terra, quàm uitibus ordinarijs ſubmittendus eſt: neq; enim editior eſſe debet pedali altitudine, ut ſit quo teneri adhuc pãpini ſe capreolis illigent ſuis, ne uentis explantentur. inſequitur deinde fõſſor, qui crebris bidentibus æqualiter & minutim ſoli terga cõuertat: hanc planam fõſſurã maximè nos probamus: nam illa, quã in Hiſpania hybernam appellant, cum terra uitibus detrahitur, & in media

ſpatia interordiniorum cõfertur, ſuperuacua nobis uidetur, quia iam præceßit autumnalis ablaqueatio, quæ & nudauit ſummas, & ad inferiores peruenit radiculas, & hybernos tranſmuſit imbres: numerus autem foßionis, aut idem debet eſſe, qui primi anni, aut una minus: nam utiq; frequenter ſolum exercendum eſt, dum id incremento ſuo uites inumbrent, nec patiantur herbam ſubcreſcere. Pampinationis eadem debet eſſe ratio huius anni, atq; prioris. adhuc enim compeſcenda, quaſi pueritia ſeminum eſt, nec plus quàm in unum flagellum eſt ſubmittenda: tanto quidem magis, quòd tenera eius ætas non ſuſtinet, & fœtu, & materijs onerari.

Quemadmodum nouella uinea frequentanda eſt, & propagines faciendæ ſint. CAP. XV.

SEd cùm annicula, menſiumq; ſex ad uindemiam perducta eſt, ſublato fructu protinus frequentanda eſt, & præſidiarij malleoli propagandi ſunt, qui in hunc uſum fuerant depoſiti: uel ſi ne hi quidẽ ſunt, ex ordinaria uite in alterum palum mergus eſt attrahendus: nam plurimum intereſt, adhuc noua conſitione, pedamen omne ueſtiri: nec mox uineam tum ſubſeri, cum fructus capiendus eſt: mergi genus eſt, ubi ſupra terram iuxta adminiculũ uitis curuatur, atq; ex alto ſcrobe ſummerſa perducitur ad uacantem palum: tum ex arcu uehementer citat materiam, quæ protinus applicata ſuo pedamẽto ad iugũ euocatur. Sequẽte deinde anno inſecatur ſuperior pars curuaturæ, uſq; ad medullam, ne totas uires matris propagatum flagellum in ſe trahat, & ut paulatim condiſcat ſuis radicibus ali, bima deinde præciditur proximè palmam, quæ ex arcu ſummiſſa eſt: & id, quod à matre abſciſſum recens erit, confeſtim altè circunfoditur, & ſcrobiculo facto ad imum

imum ſolum præciditur, adobruiturq;, ut & radices deorſum agat, nec ex propinquo negligenter in ſumma terra reſectum progerminet: tempus autẽ non aliud magis idoneum eſt hunc mergum amputandi, quàm ab Idib. Octob. in Idus Nouemb. ut hybernis menſibus ſuas radices confirmet, nam ſi uere id fecerimus, quo gemmare palmites incipiunt, matris alimentis ſubitò deſtitutus langueſcit.

Quo tempore uiuiradix transferenda ſit. CAP. XVI.

EAdem ratio eſt in transferendo malleolo: nam in ſecundo autumno, ſi cœli, & loci qualitas patitur, commodiſſime poſt Idus Octob. exemptus conſeritur: ſinautem aliqua terræ, uel aëris repugnat iniuria, tempeſtiuitas eius in proximum uer differtur: neque diutius in uineis relinquendus eſt, ne ſoli uires abſumat: & ordinaria ſemina infeſtet: quæ quanto celerius liberata ſunt conſortio uiuiradicum, tanto facilius conualeſcunt: at in ſeminario licet trimam, atq; etiam quadrimam uitem reſectam, uel anguſtè putatam cuſtodire, quoniam non conſulitur uindemiæ: cum menſem trigeſimum exceſſerit poſita uinea, id eſt tertio autumno uehementioribus ſtatuminibus ſtatim impedanda eſt, idq; non ut libet, aut fortuitò faciendum: nam ſiue prope truncum defigitur palus, pedali tamen ſpatio recedendum eſt, ne aut premat, aut radicem uulneret, & ut foſſor ab omni parte ſemina circunfodiat: iſq; palus ſic ponendus eſt, ut frigorum, & Aquilonum excipiat uiolentiam, uitemq; protegat, ſiue medio interordinio pangetur, uel defodiendus eſt, uel prius paxillo perforato ſolo, altius adigendus, quò facilius & iugum, & fructum ſuſtineat. Nam quanto propius truncus cum radice ſtatuitur, etiam leuiter defixa ſtabilior eſt, quoniã

contingens uitem mutua uice sustinetur, & sustinet. Statuminibus deinde firmora iuga sunt alliganda, eaq; uel saligneis perticis, uel compluribus quasi fasciculis arundinum connectuntur, ut rigorem habeant, nec pandantur onere fructuũ: nam binæ iam materiæ singulis seminibus summittẽdæ erunt, nisi si tamẽ gracilitas uitis alicuius angustiorem putationem desyderabit, cuius unus palmes, atque idem paucorum oculorum erit relinquendus.

Quomodo iugum faciendum sit. CAP. XVII.

PErticæ iugum firmius faciũt, minusq; operosum, arundines pluribus operis iugantur, quoniã & pluribus locis nectuntur: eaq; inter se conuersis cacuminibus uinciendæ sunt, ut æqualis crassitudo totius iugi sit: nam si cacumina in unum competunt, imbecillitas eius partis grauata pondere iam maturũ fructum prosternit, & canibus, ferisq; reddit obnoxiũ. At cum iugum in fascem pluribus arundinibus alterna cacuminum uice ordinatum est, ferè quinquẽnij præbet usum: neq; enim est alia ratio putationis, aut cæteræ culturæ, quàm quæ primi biẽnij: nam & autumnalis ablaqueatio sedulò facienda, nec minus uacantibus palis propagines applicandæ: hoc enim opus nunquam intermittendũ est, quin omnibus instauretur annis. Neq; enim ea, quæ seruntur à nobis, immortalia esse possunt, attamen æternitati eorũ sic consulimus, ut demortuis seminibus alia substituamus: nec ad occidionẽ uniuersum genus perduci patimur compluriũ annorum negligẽtia: quinetiã crebræ fossiones dandæ, quamuis posit una detrahi culturæ prioris anni: pãpinationes quoq; sæpe adhibẽdæ: neq; enim satis est semel, aut iterũ tota æstate uiti detrahere frondẽ superuacuã. Præcipuè autẽ decutienda sunt omnia, quæ infra trunci caput egerminauerint: item si oculi

si oculi singuli sub iugo binos pampinos emiserint, quãuis largos fructus ostendãt, detrahẽdi sunt eis singuli palmites, quò lætior, quæ supereſt materia cõsurgat, & reliquum melius educet fructũ: post quadragesimũ & alterũ mẽsem pfecta uindemia, sic instituẽda est putatio, ut submissis pluribus flagellis, uitis in stellam diuidatur. Sed putatoris officium est pedali ferè spatio circa iugum uitem compescere, ut è capite quicquid tenerum est, per brachia emissum prouocetur, & per iugum inflexũ præcipitetur, ad eam mensuram, quæ terram non possit contingere: sed modus pro uiribus trunci seruandus est, ne plures palmites submittantur, quàm quibus uitis sufficere queat: ferè autem prædicta ætas læto solo, truncoq; tres materias, raro quatuor desyderat, quæ per totidem partes ab alligatore diuidi debent: nihil enim refert iugum in stellam decussari, atque diduci, nisi & palmites adiugentur: quam tamen formam non omnes agricolæ probauerunt, nam multi simplici ordine fuere contenti: uerùm stabilior est uinea, & oneri sarmentorum, & fructui ferendo, quæ ex utraq; parte iugo deuincta pari libramento uelut anchoris quibusdam distinetur: tum etiam per plura brachia materias diffundit, & facilius eas explicat undique subnixa, quàm quæ in simplici canterio frequentibus palmitibus stipatur: potest tamen, si uel parum latè disposita uinea, uel parum fructuosa, cœlumq; non turbidum, nec procellosum habeat, uno iugo contenta esse: nam ubi magna uis, & incursus est pluuiarum, procellarumq;, ubi frequentibus aquis uitis labefactatur, ubi præcipitibus cliuis uelut pendens plurima præsidia desyderat, ibi quasi quadrato circunfirmanda est agmine: calidis uerò, & siccioribus locis in omnem partem iugum porrigendum est, ut prorepentes

repentes undiq; pampini iungantur, & condẽsati cameræ more, terram sitientem obumbrent: contrà frigidis, & pruinosis regionibus simplices ordines instituendi, nam & sic facilius insolatur humus, & fructus percoquitur, perflatumq; salubriorem habet: fossores quoq; liberius, & aptius iactant bidentes, meliusq; perspicitur à custodibus fructus, & commodius legitur à uindemiatore.

Quomodo in hortulos uineæ diuidendæ sint. CAP. XVIII.

SEd quando uineta placuerit ordinare, centenæ stirpes per singulos hortos semitis distinguantur: uel (ut quibusdã placet) in semiiugera omnis modus dirimatur, quæ distinctio præter illud commodum, quòd plus solis, & uenti uitibus præbet, tum etiam oculos, & uestigia domini (res agro saluberrima) facilius admittit, certamq; æstimationẽ in exigendis operibus præbet: neq; enim falli possumus per paria interualla iugeribus diuisis. Quinetiam ipsa hortulorum descriptio quanto est minoribus modulis consita, fatigationem ueluti minuit, & simul eos, qui opera moliuntur, ad festinãdum inuitat: nam ferè uastitas instantis laboris animos debilitat: nonnihil etiam prodest uires, & prouẽtum cuiusq; partis uinearũ nosse, ut æstimemus, quæ magis, aut minus colenda sint. Vindemiatoribus quoq; hæ semitæ, & iugum, pedamentaq; sarrientibus opportunam laxitatem præbent, per quam uel fructus, uel statumina portentur.

De positione iugi, & quatenus à terra leuandum. CAP. XIX.

DE positione iugi quatenus à terra leuandum sit, hoc dixisse abunde est, humilimam esse quatuor pedum, celsissimam septem. Quæ tamen in nouellis seminibus uitanda

tanda est. Neq; enim hæc prima constitutio uinearum esse debet, sed per annorum longam seriem ad hanc altitudinem uitis perducenda est. Cæterum quanto humidius est solum, & cœlũ, humidioresq; uenti, tanto est altius attollendũ iugum. Nam lætitia uitium patitur se celsius euagari, fructusq; summotus à terra minus putrescit: & hoc uno modo perflatur uentis, qui nebulam, & rorem pestiferum celeriter adsiccant, multumq; ad deflorescendum, & ad bonitatem uini conferunt. Rursus exilis terra, & accliuis, torrensq; æstu, uel quæ uehementibus procellis obnoxia est, humilius iugum poscit. At si cuncta competunt uoto, iusta est altitudo uineæ pedum quinq;, nec tamen dubium, quin uites tanto melioris saporis præbeant mustum, quanto in editiora iuga consurgunt.

De cura, & modo alligandarum uitium. CAP. XX.

PEdatam uineam, iugatamq; sequitur alligatoris cura, cui antiquissimum esse debet, ut suprà dixi, rectam conseruare stirpem, nec flexum ridicæ persequi, ne prauitas statuminum ad similitudinem sui uitem configuret. Id non solùm ad speciem plurimum refert, sed ad ubertatem, & ad firmitatẽ, perpetuitatemq;. Nam rectus truncus similem sui medullam gerit, per quam uelut quodam itinere sine flexu, atq; impedimẽto facilius terræ matris alimenta meant, & ad summum perueniunt. At quæ curuæ sunt, & distortæ, nõ æqualiter alligantur, inhibẽtibus nodis, & ipso flexu incursum terreni humoris ueluti salebris, retardante. quare cùm ad summum palum recta uitis extenta est, capistro cõstringitur, ne fœtu grauata subsidat, curueturq;. tum ex eo loco quod proximũ iugo ligatum est, brachia disponuntur in diuersas partes, palmæq;

palmæq; ſuperpoſitæ deorſum uerſus curuantur à uinculo: itaq; id quod iugo dependet, fructu impletur: rurſuſq; curuatura iuxta uinculum materiã exprimit. Quidã eam partem, quam nos præcipitamus, ſupra iugum porrigũt, & crebris uiminibus innexis continent, quos ego minimè probandos puto. Nam dependentibus palmitibus, neque pluuiæ, neq; pruinæ, grandines ue tantum nocent, quantum religatis, & quaſi tempeſtatibus oppoſitis. ijdẽ tamẽ palmites prius quàm fructus miteſcãt, uariantibus adhue, & acerbis uuis religari debent, quo minus roribus queãt putreſcere, aut uentis, feriſq; deuaſtentur. Iuxta decumanum, atq; ſemitas palmites intrinſecus flectendi ſunt, ne prætereuntium incurſu lædantur. & hac quidem ratione tempeſtiua uitis ad iugũ perducitur. Nam quæ uel infirma, uel breuis eſt, ad duas gemmas recidẽda eſt, quo uehementiorẽ fundat materiam, quæ protinus emucet in iugũ.

Nouella uinea quomodo putanda ſit.

CAP. XXI.

QVinquennis uineæ nõ alia eſt putatio, quàm ut figuretur, quemadmodum ſuprà inſtituimus, ne ue ſuperuacetur. Sed ut caput trunci pedali ferè ſpatio ſit inferius iugo, quaterniſq; brachijs, quæ duramẽta quidam uocant, diuidatur in totidem partes. Hæc brachia ſat erit interim ſingulis palmitibus in fructũ ſummitti, donec uineæ iuſti ſint roboris. cũ aliquot deinde annis, quaſi iuuenilem ætatem ceperint, quot palmites relinqui debeãt, incertum eſt. Nam loci lætitia plures, exilitas pauciores deſiderat. Siquidem luxurioſa uitis niſi fructu compeſcitur, male defloreſcit, & in materiam, frondemq; effunditur: infirma rurſus, cum onerata eſt, affligitur. Itaque pingui terra ſingulis brachijs licebit bina iungere flagella, nec

nec tamen numeroſius onerare, quàm ut una uitis octo ſer uiat palmitibus, niſi ſi admodum nimia ubertas plureis po ſtulabit. illa enim pergulæ magis, quàm uineæ figurã obti net, quæ ſupra hunc modũ materijs diſtenditur: nec debemus cõmittere, ut brachia pleniora trunco ſint: uerum aſſi duè, cum è lateribus eorũ flagella licuerit ſummittere, am putanda erunt ſuperiora duramẽta, ne iugum excedãt, ſed nouellis palmis ſemper uitis renouetur, quæ ſi ſatis excre uerint, iugo ſuperponãtur: ſin aliqua earũ uel perfracta, uel parum procera fuerit, locumq; idoneũ obtinebit, unde uitis anno ſequẽti renouari debeat, in pollicem tõdeatur, quem quidã cuſtodem, alij reſecem, nonnulli præſidiariũ appellant, id eſt, ſarmentũ gemmarum duarum, uel trium, ex quo cum proceſſere fructiferæ materiæ, quicquid eſt ſuprà uetuſti brachij amputatur, & ita ex nouello palmite uitis pullulaſcit. Atq; hæc ratio bene inſtitutarum uinearum in perpetuum cuſtodienda erit.

Quemadmodum ueteranæ uineæ reſtituantur. CAP. XXII.

SI uerò aliter formatas acceperimus uineas, & multorum annorum negligentia ſuperuenerint iugum, conſyderandum erit, cuius longitudinis ſint duramina, quia excedunt prædictam menſurã. Nam ſi duorũ pedum, aut paulò amplius fuerint, poterit adhuc uniuerſa uinea ſub iugum mitti. Si autem palus trunco eſt applicitus, is à uite ſummouetur, & in medio ſpatio duorum duraminum ad lineam pangitur, trãſuerſa deinde uitis ad ſtatumen perducitur, atq; ita iugo ſubijcitur. At ſi duramenta eius longius exceſſerint, aut in quartum, uel etiam in quintum ſtatumen prorepſerint, maiore ſumptu reſtituentur mergis. His nanque, quod nobis maximè placet, propagata celerrime

rime prouenit. Hoc tamen si uetus, & exesa est superficies trunci, maiorem, at si robusta, & integra, minorem operam desyderat. Quippe hyberno tempore ablaqueata fimo satiatur, angusteq; deputatur, & inter quartum, ac tertium pedem a terra uiridissima parte corticis acuto mucrone ferramenti uulneratur. Frequẽtibus deinde fossuris terra permiscetur, ut incitari uitis possit, & ab ea maximè parte, quæ uulnerata est, pampinum fundere. Plerunq; autem germen de cicatrice procedit, quod siue longius prosiluerit, in flagellum summittitur, siue breuius, in pollicem, siue admodum exiguum in furunculum, is exquolibet uel minimo capillamento fieri potest. Nam ubi unius, aut alterius sólij pampinus prorepsit è duro, dũmodo ad maturitatem proueniat, sequente uere si non abnodatus, neq; abrasus est, uehementem fundit materiam: quæ cum conualuit, & quasi brachium fecit, licet tunc superuacuatã partem duramenti recidere, & ita reliquam iugo subijcere. Multi sequẽtes compendium temporis, tales uineas supra quartũ pedem detruncant, nihil reformidantes eiusmodi resectionem, quoniam ferè plurimarum stirpium natura sic se commodat, ut iuxta cicatricem nouellis frondibus repullulescant. Sed hæc quidem ratio minimè nobis placet, siquidẽ uastior plaga nisi habeat superpositam ualentem materiam, qua possit inolescere, solis halitu torretur: mox deinde roribus putrescit, & imbribus. Attamen cum est utique uinea recidenda, prius ablaqueare, deinde paulùm infra terram cõuenit amputare, ut superiecta humus uim solis arceat, & è radicibus nouellos prorumpentes caules transmittat, qui possint uel sua maritare statumina, uel siqua sunt uidua in propinquo propaginibus uestire. Hæc autem ita fieri debebunt, si uineæ altius positæ,

sitæ, nec in summo labenteis radices habebunt, & si boni generis erunt, nanque aliter incaßum dependitur opera, quoniam degeneres etiam renouatæ pristinum seruabunt ingenium, atque summa parte terræ uix adhærebunt, & deficient antè, quàm conualescant. Altera ergo uinea fructuosis potius surculis inserenda erit, altera funditus extirpanda & reserenda, si modo soli bonitas suadebit, at si cum eius uitio consenuit, nullo modo restituendam censemus. Loci porrò uitia sunt, quæ ferè ad internitionem uineta perducunt, macies, & sterilitas, terra salsa, uel amara, uligo, præceps, & prærupta positio, nimium opaca, & soli auersa, ualles arenosæ, arenosus etiam tofus, & plus iusto ieiunus sabulo, nec minus terreno carens, ac nuda glarea, & siqua est proprietas similis, quæ uitem non alit: Cæterum si uacat ijs, & horũ simulibus incommodis, potest ea ratione fieri restibilis uinea, quam priore libro præcepimus. Illa rursus mali generis uineta, quæ quamuis robusta sint, propter sterilitatem fructu carent, ut diximus, emendantur insitione facta, de qua suo loco disßeremus, cum ad eam disputationem peruenerimus.

Quemadmodum eædem putentur.

CAPVT XXIII.

NVnc quoniam parum uidemur de putatione uinearum locuti, maximè necessariam partem propositi operis diligentius persequemur. Placet ergo si mitis, ac temperata permittit in ea regione, quam colimus, cœli clementia, facta uindemia secundum Idus Octobris auspicari putationem, cum tamen æquinoctiales pluuiæ præcesserint, & sarmenta iustam maturitatem cœperint, nam siccitas seriorem putationem facit. Sin autem cœli status frigidus, & pruinosus hyemis uiolentiam denuntiat,

in Idus Febr. hanc curam differemus. Atq; id licebit facere, si erit exiguus possessionis modus. Nam ubi ruris uastitas electionem nobis temporis negat, ualentissimam quanque partem uineti frigoribus, macerrimam uere, uel autumno, quin etiam per brumam meridiano axi oppositas uites, aquiloni per uer, & autumnum deputari conueniet. Nec dubium, quin sit horũ uirgultorum natura talis, ut quanto maturius detonsa sint, plus materiæ, quanto serius, plus fructus afferant.

Quæ bonus uinitor in constituta iam uinea uitare aut sequi debeat. CAP. XXIIII.

QVandocunque igitur uinitor hoc opus obibit, tria præcipuè custodiat. Primum, ut quammaxime fructui consulat. deinde, ut in annum sequentem quamlætissimas iam hinc eligat materias. tum etiam, ut quamlongissimam perennitatem stirpi acquirat. Nam quicquid ex his omittitur, magnum affert domino dispendium. Vitis autem cùm sit per quatuor diuisa parteis, totidem cœli regiones aspicit. Quæ declinationes cùm contrarias inter se qualitates habeant, uariam quoque postulant ordinationem pro conditione suæ constitutionis à parte uitium. Igitur ea brachia, quæ septentrionibus obiecta sunt, paucissimas plagas accipere debent, & magis si putabuntur ingruentibus iam frigoribus, quibus cicatrices inuruntur. Itaque una tantummodo materia iugo proxima, & unus infra eam custos erit sumittendus, qui uitem mox in annum renouet. At è contrario per meridiem plures palmites submittantur, qui laborantem matrem feruoribus æstiuis opacent, nec patiantur ante maturitatem fructum inarescere. Orientis, atque occidentis haud sanè magna est in putatione differentia, quoniam solem pari horarum

rarum numero sub utroque axe uitis accipit. Modus itaque materiarum is erit, quem dictabit humi, atque ipsius stirpis lætitia. Hæc in uniuersum, illa per parteis custodienda sunt. Nam ut ab una uite quasi à quibusdã fundamentis incipiam, semper circa crus dolabella dimouenda terra est. Et si soboles, quam rustici suffraginem uocant, radicibus adhæret, diligenter explãtanda, ferroq; alleuanda est, ut hybernas aquas respuat. Nam præstat ex uulnere sobolem repullescentem uellere, quàm nodosam, & scabram plagam relinquere. Hoc enim modo celeriter cicatricem ducit, illo cauatur, atq; putrescit. Percuratis deinde quasi pedibus crura ipsa, truncíq; circũspiciẽdi sunt, ne aut pampinarius palmes internatus, aut uerucæ similis furunculus relinquatur, nisi si iugo superiecta uitis, desyderabit ab inferiore parte reuocari. Si uerò trunci pars secta solis aflatu peraruit, aut aquis, noxijs ue animalibus, quæ per medullas irrepunt, cauata uitis est, dolabella conueniet expurgare, quicquid emortuum est: deinde falce eradi uiuo tenus, ut à uiridi codice ducat cicatricem. Neque est difficile, mox alleuatas plagas terra, quam prius amurca madefeceris, linire: nam & teredinem, formicamq; prohibet. Solem etiam, & pluuias arcet eiusmodi litura, propter quæ celerius coalescit, & fructum uiridem conseruat. Cortex quoq; aridus, fissusq; per summa trunci dependens corpore tenus delibrãdus est, quòd & melius uitis quasi sordibus liberata conualescit, & minus uino fecis affert. Iam uerò muscus, qui more compedis crura uitium deuincta comprimit, situq; & ueterno macerat, ferro distringendus, & eradendus est. Atque hæc in ima parte uitis. Nec minus ea, quæ in capite seruanda sint, deinceps præcipiantur. Plagæ, quas in duro uitis accipit, obliquæ, ro-

tundæq; fieri debent, nam citius conualescunt, & quandiu cicatricem non obduxerint, commodius aquam fundunt. Transuersæ plus humoris & excipiunt, & cõtinent. Eam culpam maximè uinitor fugito. Sarmenta lata, uetera, male nata, contorta, deorsum spectantia recidito. Nouella, & fructuaria recta summittito. Brachia tenera, & uiridia seruato. Arida, & uetera falce amputato. Vngues custodum annotinos resecato. In quatuor fermè pedes supra terram uitem elatam totidem brachijs componito, quorum singula spectent decussati iugi partes. tum uel unum flagellum, si macrior uitis erit, uel duo, si plenior, brachio cuiq; summittito, eáque iugo superposita præcipitato. Sed meminisse oportebit, ne in eadem linea, unoq; latere brachij esse duas materias, plures ue patiamur. Nanq; id maximè uitẽ infestat, ubi nõ omnis pars brachij pari uice laborat, atq; æqua portione succum proli suæ dispensat, sed ab uno latere exugitur. Quo fit ut ea uena, cuius omnis humor assumitur, uelut icta fulgure arescat. Vocatur etiã fõcaneus palmes, qui solet in bifurco medius prorepere, & idcirco cum prædicto uocabulo rustici appellant, quòd inter duo brachia, quà se diuidit uitis, enatus uelut fauces obsidet, atq; utriusq; duramenti alimẽta præripit. Hunc ergo tãquã æmulũ diligẽter ijdẽ amputant, & abnodãt, priusquam corroboretur. Si tamen ita præualuit, ut alterutrum brachium afflixerit, id quod imbecillius est, tollitur, & ipse fõcaneus summittitur. Reciso enim brachio, æqualiter utrique parti uires mater sumministrat. Igitur caput uitis pendens infra iugum constituito, unde se pandant quatuor (ut dixi) brachia, in quibus quotannis uitis renouetur, amputatis ueteribus, et summissis nouis palmitibus, quarũ delectus scitè faciendus est. Nã ubi magna materiarũ facultas est, putator

putator custodire debet, ne aut proximas duro, id est, à trũco, et capite uitis relinquat, aut rursus extremas. Nam illæ minimum uindemiæ conferunt, cùm exiguum fructũ præbent, simules scilicet pampinarijs, hæ uitẽ exhauriunt, quia nimio fœtu onerant, & usq; in alterum, ac tertiũ palum, quod uitiosum esse diximus, se extendunt. Quare medio in brachio cõmodissimè palmæ summittentur, quæ nec spem uindemiæ destituant, nec emacient stirpem suam, nonnulli fructus auidius eliciunt, extrema & media flagella summittendo, nec minus proximum duro sarmentum in custodem resecando, quod faciendũ, nisi permittentibus soli, & trũci uiribus minimè censeo. Nam ita se induũt uuis, ut nequeãt maturitatem capere, si benignitas terræ, atq; ipsius trunci lætitia non adsit, subsidiarius, idemque custos in pollicem resecari non debet, cùm palmæ, ex quibus proximi fructus sperantur, idoneo loco sitæ sunt. Nam ubi ligaueris eas, & in terrã spectantes deflexeris, infra uinculum materias exprimes. At si longius, quàm ritus agricolarum permittit, & à capite uitis emicuerit, & brachijs in aliena iugorum compluuia perrepserit, custodem ualidum, & quàm maximum iuxta truncum duorum articulorum, uel trium relinquemus, ex quo quasi pollice, proximo anno citata materia formetur in brachium, ut sic recisa uitis, ac renouata intra iugum contineatur. Sed in summittendo custode hæc maximè sunt obseruanda. Primùm, ne resupina cœlum, sed prona potius plaga terram spectet: sic enim & gelicidijs ipsa se protegit, & ab sole obumbratur: deinde ne sagittæ, sed ungulis quidem similis fiat refectio: nam illa celerius, & latius èmoritur, hæc tardius, & angustius reformidat. Quodq; etiam usurpari uitiosissimè animaduerto, maximè uitandum est. Nam dum seruiunt decori, quo

sit breuior custos,& similis pollici,iuxta articulũ sarmentum recidunt. Id autẽ plurimum officit, quoniã secundum plagam posita gemma pruinis,et frigore, tum deinde æstu laborat. Optimum est igitur medio ferè internodio subsidiarium tondere palmitem, deuexamq; resectionem facere post gemmam,ne (ut iam anteà diximus) superlachrymet,& gemmantem cæcet oculum. Sed si resecis facultas nõ erit,circunspiciẽdus est surunculus, qui quamuis angustissime præcisus in modum uerrucæ proximo uere materiam exigat,quam uel in brachium, uel in fructuarium remittamus: si neque is reperiatur, saucianda ferro est, atque exulceranda uitis in ea parte, qua pampinum studemus elicere. Iam uerò ipsos palmites, quos uindemiæ præparamus, clauiculis, ac nepotibus liberandos magnopere censeo. Sed in ijs recidendis alia conditio est, atque alia in ijs, quæ procedunt è trunco, nam quicquid est, quod è duro prominet, uehementius applicata falce abnodatur, atque eraditur quò celerius obducat cicatricem. Rursus quicquid è tenero processit, sicut nepos, parcius detondetur, quoniam ferè coniunctam gerit ab latere gemmam, cui consulendum est, ne falce destringatur, pressius enim si abnodes applicato ferro, aut tota tollitur, aut cõuulneratur: propter quod palmes, quem mox in germinatione citauerit, imbecillis, ac minus fructuosus erit: tum etiam magis obnoxius uentis, scilicet, quia infirmus de cicatrice prorepserit. Ipsius autem materiæ, quam summittemus longitudini modum difficile est imponere. Plericq; tamẽ in tantũ prouocant, ut curuata, et præcipitata per iugũ nequeat terrã contingere. Nos subtilius dispiciẽda illa censemus: primùm uitis habitũ, nam si robusta est, ampliores materias sustinet: deinde soli quoq; pinguitudinem

nem, quæ nisi adest, quãuis ualidissimã uitem celeriter necabimus procerioribus emaciatam flagellis. Sed longi palmites non mensura, uerum gemmarũ numero æstimantur: nam ubi maiora sunt spatia inter articulos, licet cousq; materiam producere, dum penè terrã contingat: nihilo minus enim paucis frondescet pampinis. At ubi spissa internodia, frequentesq; oculi sunt, quamuis breue sarmentum, multis palmitibus uirescit, & numeroso fœtu exuberat. Quare modus talis generis necessariò maximè est adhibendus, ne procerioribus fructuarijs oneretur. Et ut consyderet uinitor proximi anni magna, nec'ne fuerit uindemia. Nã post largos fructus parcendũ est uitibus, et ideo angustè putandum, post exiguos, imperandum. Super cætera illud etiam censemus, ut duris, tenuissimisq; et acutissimis ferramentis totũ istud opus exequamur: obtusa enim, & hebes, & mollis falx putatorẽ moratur, eoq; minus operis efficit, et plus laboris affert uinitori. Nam siue curuatur acies, quod accidit molli, siue tardius penetrat, quod euenit in retuso, & crasso ferramento, maiore nisu est opus. Tum etiam plagæ asperæ, atq; inæquales, uites lacerãt. Neq; enim uno, sed sæpius repetito ictu res transigitur. Quo plerũq; fit, ut quod præcidi debeat, perfringatur, et sic uitis laniata, scabrataq; putrescat humoribus, nec plagæ consanentur. Quare magnopere monendus putator est, ut prolixet aciem ferramẽti, et quantum possit, nouaculæ similem reddat. Nec ignoret in quaq; re, qua parte falcis utendum sit. Nam plurimos per hanc inscitiam uastare uineta comperi.

Figura falcis. CAP. XXV.

EST autẽ sic disposita uinitoriæ falcis figura, ut capulo pars proxima, quæ rectam gerit aciem, culter ob similitudinem nominetur. Quæ flectitur, sinus: quæ à flexu

procurrit, scalprum. Quæ deinde adunca est, rostrũ appellatur. Cui superposita semiformis Lunæ species, securis dicitur. Eiusq́; uelut apex pronus imminens, mucro uocatur. Harum partium quæque suis muneribus fungitur, si modò uinitor gnarus est. Nam cum in aduersum pressa manu desecare quid debet, cultro utitur: cum autem retrahere, sinu, cum alleuare, scalpro: cum incauare, rostro: cum ictu cædere, securi: cum in angusto aliquid expurgare, mucrone. Maior autem pars operis in uineam ductim potius, quàm cæsim facienda est. Nam ea plaga, quæ sic efficitur, uno uestigio alleuatur. Prius enim putator applicat ferrũ, atque ita quæ destinauit præcidit. Qui cæsim uitem petit, si frustratus est (quod sæpe euenit) pluribus ictibus stirpem uulnerat. Tutior igitur, & utilior putatio est: quæ (ut retuli) ductu falcis non ictu conficitur.

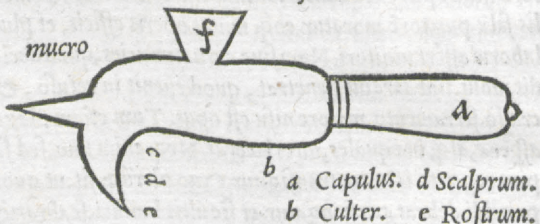

a Capulus. d Scalprum.
b Culter. e Rostrum.
c Sinus. f Securis.

De cura adminiculandæ, iugandæq́; uineæ. CAP. XXVI.

HIs peractis, sequitur (ut antè iam diximus) adminiculandæ, iugandǽque uineæ cura, cui stabiliendæ melior est ridica palo, neq; ea quælibet: nam est præcipua cuneis fissa olea, quercus, & suber, ac si qua sunt similia robora. Tertium obtinet locum pedamen teres: id́que maximè probatur ex iunipero, & lauru, & cupressu. Rectè etiam

etiam faciunt ad eam rem syluestres pinus, atq; etiam sambuci probabilis usus: tamen in his hæc, eorumq́; similia pedamenta post putationem retractanda sunt, partesq́; eorum putres dedolandæ. Atq; alia conuertenda, quæ synceritatem habent, alia summouenda, quæ uel cariosa, uel iusto breuiora sunt, eorumq́; in uicem idonea reponenda, iacentia statuenda, declinata corrigenda. Iugo si non erit opus noua sartura, recentia uincula inserãtur. Si restituendum uidebitur ante quàm uitis palo applicetur, perticis, uel arundinibus connectatur, ac tum demum (sicut in nouella præcipimus) uitem iuxta caput, infraq́; brachia colligemus cum radica, idq́; facere nõ oportebit omnibus annis eodem loco, ne uinculum incidat, & truncum strangulet. Brachia deinde sub stella quadripartitò locabimus, tenerosq́; palmites super iugum ligabimus nihil repugnãtes naturæ, sed ut quisquis obsequetur, leuiter curuabitur, ne de flexu frangatur, néue iam tumentes gemmæ detergeantur: atq; ubi duæ materiæ per unam partẽ iugi mittentur, media pertica interueniat, directæq́; palmæ per iugorum compluuia decurrant, & uelut mersæ cacuminibus in terram despiciant. Id ut scitè fiat, meminerit alligator, ne retorqueat sarmẽtum, sed tantũ inflexũ deuinciat, & ut omnis materia, quæ nihil potest præcipitari, iugo superponatur, ut potius innixa perticæ, quàm è uinculo pendeat. Sæpe enim notaui per imprudentiã rusticos subijcere iugo palmã, et ita colligare, ut solo uimine suppẽdeat. quæ uinea cũ accipit pampini, & uuarũ pondus, infringitur.

Quæ bonus uinitor in constituta iam uinea uitare, aut sequi debeat. CAP. XXVII.

SIc deinde ordinata uineta festinabimus emundare, sarmentisq́;, & calametis liberare. Quæ sicco tamen solo

legenda sunt, ne lutosa humus inculcata maiorem fossori laborem præbeat, qui protinus adhuc silentibus uineis inducendus est. Nam si palmis incipientibus, progemmãtibusq; fossorem immiseris, magnam partem uindemiæ decusseris. Igitur ante, quam gemment, per diuortium ueris, atq; hyemis quamaltissimè fodiendæ uineæ sunt, quo lætius, atq; hilarius pullulent. Eæq; ubi se frondibus, & uuis uestierint, teneris caulibus necdum adultis modus adhibendus est. Idemq; uinitor, qui antè ferro, nunc manu decutiet, umbrasq; compescet, ac superuacuos pampinos deturbabit. Nam id plurimum refert, non insciтè facere, siquidem uel magis pampinatio, quàm putatio uitibus consulit. Nam illa quamuis multum iuuat, sauciat tamen, & resecat: hæc clementius sine uulnere medetur, & anni sequentis expeditiorem putationem facit. Tum etiam uitem minus cicatricosam reddit, quoniam id ex quo uiride, & tenerum decerptum est, celeriter consanescit. Super hæc materiæ, quæ fructum habent, melius conualescunt, & uuæ commodius insolatæ percoquuntur. Quare prudentis est, ac maximè callentis uinitoris æstimare, ac dispicere, quibus locis in annum debeat materias summittere, nec orbos tantũ detrahere palmites, uerum etiam frugiferos, si supra modum se numerus eorũ profuderit: siquidem euenit, ut quidam oculi trigeminis palmis egerminent, quibus binos detrahere oportet, quò commodius singulos alumnos educent. Est enim sapientis rustici reputare, num maiore fructu uitis se induerit, quàm ut perferre eũ possit. Itaq; non solùm frondem superuacuam debet decerpere, quod semper faciendũ est, uerùm interdum partẽ aliquam fœtus decutere, ut ubere suo grauatam uitem leuet. Idq; faciet uarijs de causis pampinator industrius, etiam si non erit

erit maior fructus, quàm ut matureſcere queat. Si autem cõtinuis superioribus annis dapsili prouentu fatigata uitis fuerit, requiescere, ac refici par erit, & sic futuræ materiæ consulendum. Nam cacumina flagellorum confringere luxuriæ comprimendæ causa uel è dura parte, aut à trunco surgẽtes pampinos submouere oportebit, nisi ad renouandam uitem unus, atque alter seruandus est. Tum è capite quicquid inter brachia uiret explantare: atq; eos, qui per ipsa duramenta steriles, nequicquam matrẽ occupant, palmites detergere, cuiuslibet uel pueri est officium.

Quomodo pampinari, & quot fossuris uinea excoli debeat. CAP. XXVIII.

TEmpus autem pampinationis antè, quàm florem uitis ostendat, maximè est eligendũ, sed & postea licet eandem repetere. Medium igitur eorum dierum spatium, quo acini formantur uinearum, nobis aditum negat, quippe florentem fructum mouere non expedit, pubescentem uerò, & quasi adolescentem cõuenit religare, foliisq; omnibus nudare, tum & crebris fossionibus implere, nam fit uberior pulueratione. Nec inficior plerosq; ante me rusticarum rerũ magistros tribus fossuris cõtentos fuisse: ex quibus Græcinus, qui sic refert, Potest uideri satis esse constitutam uineam ter fodere. Celsus quoque, & Atticus consentiunt tres esse motus in uite, seu potius in omni surculo naturales: unum, quo germinet: alterum, quo floreat: tertium, quo matureſcat. Hos ergo motus censent fossionibus concitari. Non enim natura, quod uult satis efficit, nisi eam labore cum studio iuueris. Atque hæc colendarum uinearum cura est, quæ finitur uindemia.

De inserendis uitibus, & insitione tuenda. CAP. XXIX.

Redeo

REdeo nunc ad eam partem disputationis, qua sum professus uitium inserendarum, tuendarumq; insitionum præcepta. Tempus inserendi Iulius Atticus tradidit ex Calend. Nouemb. in Calendas Iunias quoad posse custodiri surculum, siue gemmã affirmat. Eoq; debemus intelligere nullam partẽ anni excipi, si sit sarmentis alendis facultas. Id porrò in alijs stirpium generibus, quæ firmioris, & succosioris libri sunt, posse fieri sanè cõcesserim. In uitibus nimis temere tot mensium rusticis insitionẽ permussam dissimulare non est fidei meæ, non quòd ignorem brumæ temporibus aliquãdo insitam uitem cõprehendere: sed non quid in uno uel altero experimento casu fiat: uerùm quid certa ratione plerunq; proueniat discentibus, præcipere debemus. Etenim si exiguo numero periclitandũ sit, in quo maior cura temeritati medetur, possum aliquatenus conniuere. Cum uerò uastitas operis etiam diligentissimi agricolæ curam distendat, omnem scrupulum summouere debemus. Est enim contrariũ quod Atticus præcipit. Nam idem per brumam negat rectè putari uineam. Quæ res, quamuis minus lædat uitem, merito tamẽ fieri prohibetur, quòd frigoribus omnis surculus rigore torpet, nec propter gelicidia corticem mouet, ut cicatricem consanet. Atque idem Atticus non prohibet eodem ipso tempore inserere, quod tum, & totius obtruncatione uitis, & cum eiusdem resectionis fissura præcipit fieri. Verior itaq; ratio est inserendi tepentibus iam diebus post hyemem, cum & gemmas, & corticem naturaliter mouent, nec frigus ingruit, quod posit aut surculũ insitũ, aut fissuræ plagã inurere. Permiserim tamen festinantibus autumno uitem inserere, quia non dissimilis est eius aëris qualitas uernæ: sed quocunq; quis tempore destinauerit inserere, non aliam sciat esse

esse curam surculis explorandis, quàm quæ tradita est prio re libro, cum de malleolis eligendis præcepimus, quos ubi generosos, & fœcundos, & quàm maturissimos uiti detraxerit, diem quoq; tepidum, silentemq; à uentis eligat. Tum consideret surculum teretem, solidiq; corporis, nec fungosæ medullæ crebris etiam gemmis, & breuibus internodijs: nam plurimum interest non esse longum sarmentum, quod inseratur, & rursus plures oculos, quibus egerminet, inesse. Itaq; si sunt longa internodia, necesse est ad unam, uel summum duas gemmas recidere surculum, ne proceriorem faciamus, quàm ut tempestates, & uentos, & imbres immobilis pati possit. Inseritur autem uitis uel rescissa, uel integra perforata terebra: sed illa frequentior, & penè omnibus agricolis cognita insitio: hæc rarior, & paucis usurpata: de ea igitur prius disseram, quæ magis in consuetudine est. Reciditur uitis plerunq; supra terram, nonnunquam tamen & infrà, quò loco magis solida est, atq; enodis: cum iuxta terram insita est, surculus adobruitur cacumine tenus: at cum editior est à terra, fissura diligenter subacto luto linitur, atq; superposito musco ligatur, quòd & calores, & pluuias arceat: tẽperatur ita surculus, ut calamo nõ absimilis, coagmentet fissurã, sub qua nodus in uite desideratur, qui quasi alliget eam fissuram, nec rimam patiatur ultrà procedere. Is nodus etiã si quatuor digitis à resectione abfuerit, illigari tamen cum prius quàm uitis findatur, conueniet, ne cum scalpro factum fuerit iter surculo, plus iusto plaga hiet: calamus autem non amplius tribus digitis debet alleuari: æqualiter ex ea parte, qua raditur, ut sit leuis, eaque rasura ita deducitur, ut medullam contingat uno latere, atque altero paulò ultra corticem distringatur, figuretúrq; in speciem cunei, sic ut

ſic ut ab ima parte acutus ſurculus, latere altero ſit tenuior, atque altero plenior, perq; tenuiorem partem inſertus eo latere arctetur quo eſt plenior, & utrinque contingat fiſſuram. Nam niſi cortex cortici ſic applicetur, ut nullo loco trãsluceat, nequit coaleſcere. Vinculi genus ad inſitionem non unum eſt: alij uiminibus obſtringunt: nonnulli circundant libro fiſſuram: plurimi ligant iunco, quod eſt aptiſsimum. Nam uimen, cum inaruit, penetrat, & inſecat corticẽ, propter quod molliora uincula magis probamus, quæ cũ circunuenere truncum, adactis arundineis cuneolis arctantur: ſed antiquiſsimum eſt, & ante hæc abſaqueari uitem, radices'que ſummas, uel ſoboles amputari, & poſt hæc adobrui truncum: is'que cum comprehendit, aliam rurſus exigit curam, nam ſæpius pampinandus eſt, cum germinat, frequentius'que detrahendæ ſunt ſoboles, quæ à lateribus, radicibuſq; prorepunt: tum quod ex inſito profundit ſubligandum, ne uento ſurculus motus labefactetur, aut explantetur tener pampinus, qui cum excreuit, nepotibus orbandus eſt, niſi ſi propter penuriam, & caluitium loci ſumitur in propagines autumnus: deinde falcem maturis palmitibus admouet: ſed putationis inſitis cuſtoditur ea ratio, ut ubi nulla deſideratur propago, unus ſurculus euocetur in iugũ: alter ita recidatur, ut adæquetur plaga trunco, ſic tamẽ nequid radatur è duro: pampinandum non aliter eſt, quàm in nouella uiuiradice: putandum uerò ſic, ut uſq; in quartum annum parcius imperetur, dum plaga trunci ducat cicatricem: atq; hæc per fiſſuram inſitarum eſt ordinatio, in illa autem quæ fit per terebrationẽ, primũ ex uicino fructuoſiſsimã oportet cõſiderare uitem, ex qua (uelut traducẽ inhærentẽ matri) palmitẽ attrahas, et per foramẽ tranſmittas: hæc enim tutior, & certior eſt inſitio, quoniã & ſi proximo uere nõ comprehendit, ſequente certè, cũ increuit, coniungi cogitur, et mox à matre reciditur, atq; ita ſuperficies inſitæ uitis uſq; ad receptũ ſurculũ obtrũcatur: huius traducis ſi nõ eſt facultas, tum detractũ uiti quàm recentiſsimũ eligitur ſarmẽtum, & leuiter circumraſum, ut cortex tantũ detrahatur, aptatur foramini, atq; ita luto circumlinitur reſecta uitis, ut totus truncus alieni generis uiti ſeruiat: quod quidẽ nõ fit in traduce, qui à materno ſuſtinetur ubere, dum inoleſcat: ſed aliud eſt ferramentũ, quo priores uitẽ perforabãt: aliud, quod ipſe uſu nunc magis aptum cõperi. Nam antiqua terebra, quã ſolam ueteres agricolæ nouerãt, ſcobem faciebat, perurebatq; eam partẽ, quam perforauerat, deuſta porrò raro reuireſcebat, uel cum priore coaleſcebat, in eaq; nec inſitus ſurculus cõprehendebat: tum etiam ſcobis nunquam ſic eximebatur, ut nõ inhæreret foramini: ea porrò interuentu ſuo prohibebat corpus ſurculi corpori uitis applicari: nos terebram, quam gallicam dicimus, ad hanc inſitionem cõmenti longè habiliorẽ, utilioremq; comperimus, nam ſic excauat truncum, ne foramen inurat: quippe non ſcobem, ſed ramenta facit, quibus exẽptis, plaga leuis relinquitur, quæ facilius omni parte ſedentẽ ſurculũ contingat, nulla interueniente lanugine, quam excitabat antiqua terebra: igitur ſecũdum uernum æquinoctium perfectam uitium inſitionem habeto, locisq; aridis, & ſiccis nigram uitem inſerito, humidis albam: neque eſt ulla eius propagandi neceſsitas, ſi modo tam mediocris eſt craſſitudo trunci, ut incrementum inſiti plagam poſsit cõtegere, & niſi tamen uacuus locus demortui capitis uitem repoſcit: quod cũ ita eſt, alter ex duobus ſurculis mergitur, alter eductus ad iugum in fructum ſummittitur: neq; inutile ex

tile ex ea uite, quam merseris, enascentes in arcu propaginis pampinos educare, quos positis mox, si ita competet, uel propagare, uel ad fructum relinquere.

De ratione pedaminum, uiminum, & de salicto. CAP. XXX.

QVoniam constituendis, colendisq; uineis, quæ uidebantur utiliter præcipi posse, dissèruimus, pedaminum, iugorumq; & uiminũ prospiciendorũ tradenda ratio est: hæc enim quasi quædam dotes uineis ante præparantur, quibus si deficitur agricola, causam faciẽdi uineta non habet, cum omnia, quæ sunt necessaria extra fundum quærenda sint: nec emptionis tantum (sicut ait Atticus) precium onerat uitis rationẽ, sed est etiam cõparatio molestissima: conuehenda sunt enim tempore iniquissimo hyberno, quare salices uiminales, atq; arũdineta, uulgaresq; syluæ uel cõsultò constitæ è castaneis prius facienda sunt. Viminaliũ (ut Atticus putat) singula iugera, sufficere possunt quinis, & uigenis iugeribus ligandæ uineæ: arundineti singula iugera, uigenis iugandis: castaneti iugerum, totidem palandis, quot arundineti iugandis: salicẽ uel riguus ager, uel uliginosus optimè, nec incõmodè tamen alit planus, et pinguis, atq; is debet conuerti bipalio (ita enim præcipiunt ueteres) in duos pedes & semissem salicto destinatũ solum: nec refert cuius generis uimen seras, dum sit lentissimũ, putant tamen tria esse genera præcipuè salicis, Græcæ, Gallicæ, Sabinæ, quam plurimi uocant amerinam. Græca flaui coloris est, Gallica obsoleti purpurei, & tenuissimi uiminis. Amerina salix gracilẽ uirgam, & rutilã gerit. Atq; hæ uel cacuminibus, uel taleis deponũtur, perticæ cacuminum modicæ plenitudinis, quæ tamen dipondiarij orbiculi crassitudinem non excedant, optimè panguntur

guntur, eousq; dum ad solidũ demittantur, taleæ sesquipedales terreno immersæ paululũ obruuntur. Riguus locus spatia laxiora desyderat, eaq; senum pedum per quincuncem rectè faciũt, siccaneus spissiora sic, ut sit facilis accessus colẽtibus ea, quinũ pedũ interordinia esse abunde est, ut tamen in ipsa linea cõsitionis alterna uacuis intermissis bipedaneis spatijs consistant semina. Satio est eorum prius, quàm germinent, dum silent uirgæ, quas arboribus detrahi siccas conueniet. Nam rosidas si recideris, parum prosperè proueniunt: ideo pluuij dies in exputanda salice uitantur: fodienda sunt primo triennio salicta crebrius, ut nouella uineta, cum deinde cõualuerint, tribus fossuris contenta sunt, aliter culta celeriter deficiunt. Nam quamuis adhibeatur cura, plurimæ salices intereunt, quarum in loco ex propinquo mergis propagari debent, curuatis, & defossis cacuminibus, quibus restituatur quicquid interciditur: anniculus deinde mergus decidatur à stirpe, ut suis radicibus tanquam uitis ali possit.

De genista. CAP. XXXI.

PEr arida loca, quæ genus id uirgultorum non recipiunt, genistam postulant, eius cùm sit satis firmum, tum etiam lentissimũ est uinculum. Seritur autem semine, quod cùm est natũ, uel defertur bima uiuiradix, uel relicta cùm id tempus excessit, omnibus annis more segetis iuxta terrã demeti potest: cætera uincula, qualia sunt ex rubo, maiorem operam, sed in egeno tamen necessariam exigunt: perticalis ferè salix eundem agrum, quem uiminalis, desyderat, melior tamen riguo prouenit, atq; ea taleis conseritur, & cùm germinauit ad unam perticam summittitur, crebroq; foditur, atq; exherbatur, nec minus, quàm uinea pampinatur, ut in longitudinẽ ramorum potius, quàm in

latitudinem euocetur:sic culta quarto demum anno cedi-
tur. Nam quæ uinculis præparatur,potest annicula præ-
cidi ad semissem supra duos pedes, ut è trunco fruticet,
& in brachia uelut humilis uinea disponatur:si tamẽ sic-
cior fuerit ager,bima potius resecabitur.

De arundinetis. CAP. XXXII.

ARundo minus altè pastinatur, melius tamen bipalio
seritur: ea cùm sit uiuacissima, nec recuset ullum lo-
cũ,prosperius resoluto,quàm denso,humido, quàm sicco,
uallibus,quàm cliuis,flumnũ ripis,& limitibus,ac uepre-
tis commodius,quàm medijs agris deponitur:seritur bul-
bus radicis, seritur & talea calami, nec minus toto pro-
sternitur corpore: bulbus tripedaneis interuacãtibus spa-
tijs obrutus anno celerius maturam perticam præbet: ta-
lea,& tota arundo serius prædicto tempore euenit:sed si-
ue recisa in dupondium,& semissem talea, siue totæ arun
dines prostratæ deponãtur, extent earum cacumina opor
tet,quòd si obruta sunt,totæ putrescũt:sed cultus arundi-
netis primo triẽnio non alius est,quàm cæteris: cùm dein-
de consenuit,repastinãdum est:ea est autem senectus,cùm
uel exaruit situ,& inertia plurium annorũ,uel ita densa-
tum est,ut gracilis,& cannæ similis arundo prodeat. Sed
illud deintegro refodi debet, hoc potest intercidi, & dis-
rarari,quod opus rustici castrationem uocant:quæ tamen
resectio arundineti cæca est, quia non apparet in terra
quid aut tollendum sit,aut relinquendum:tolerabilius ta-
men arũdo castratur antè,quàm cæditur:quatenus calami
uelut indices demonstrant,quid eruendum sit: tempus re-
pastinandi,& conserendi est prius, quàm oculi arundinũ
egerminent:cæditur deinde post brumam. Nam usq; in id
tempus incrementum capit,ac tum compescitur,cùm ob-
rigant

rigant hyberno frigore,fodiendum quoties & uineta:sed
& macies eius,cinere,uel alio stercore iuuanda est, pro-
pter quod cæsum pleriq; incendunt arundinetum.

De castaneis,& castanetis. CAP. XXXIII.

CAstanea roboribus proxima est, & ideo stabiliendis
uineis habilis,eius enim in repastinato nux posita ce
leriter emicat,& post quinquenniũ cæsa more salicti re-
creatur,atq; in palũ formata ferè usq; in alterã cæsionem
perẽnat:ea pullã terrã,et resolutã desiderat,sabuloñ hu-
midũ, uel refractum tofum nõ respuit:opaco, & septen-
trionali cliuo lætatur,spissum solũ, & rubricosum refor-
midat:seritur ab Nouẽbri mẽse per totã hymẽ sicca ter-
ra,& repastinata in altitudinẽ dupondij,& semũsis: nu-
ces in ordinẽ semipedalibus:ordines autẽ quinũm pedum
spatijs dirimũtur:in altitudinẽ dodrãtis castanea depres-
sis sulcis committitur,qui ubi nucibus sunt consiti prius,
quàm cõplanẽtur,breues arundines ab latere castanearũ
panguntur, ut per hos sationis indices cautius fodi, &
runcari possint:simul atq; semina stillauerint, & iam bi-
ma transferri queunt,interuellũtur,ac bini pedes arbuscu
lis uacui relinquũtur,ne densitas plantas emaciet: spissius
autẽ semen propter uarios casus deponitur : nam interdũ
prius quàm enascatur, aut siccitatibus nux inarescit, aut
aquarũ abundantia putrescit:interdum subterraneis ani-
malibus sicuti muribus,& talpis infestatur : propter quæ
sæpe nouella castaneta calueſcunt: atq; ubi frequentanda
sunt,melius ex uicino,si cõpetit(mergi more)pertica de-
clinata,ppagatur,quàm exẽpta reseritur: hæc enim uelut
immota sua sede uehementer germinat, at quæ radicitus
exẽpta,& deposita est,biennio reformudat, propter quod
compertum est commodius nucibus, quàm uiuiradicibus

eiusmodi syluas instituì: spatia huiusce sationis, quæ suprà scripta sunt, capita castanearum recipiunt M. M. D. CCCLXXX. cuius summæ (sicut ait Atticus) ex facili iugera singula præbebũt statuminũ duodena millia: etenim taleæ propius stirpem recisæ quadrifidas plerunq; ac deinde secũdæ taleæ eiusdem arboris bifidas ridicas sumministrant: qđ genus fissilis adminiculi manet diutius, quàm teres palus. Cultus eiusdẽ est fossionis, positionisq;, qui uineæ supputari debet bima, quinetiam trima, nam bis ferro repetenda est ueris principio, ut incitetur eius proceritas: potest etiã quercus simili ratione seri, uerum biennio tardius, quàm castanea deciditur: propter quod ratio postulat tempus potius lucrari, nisi si dumosi, glareosiq; montes, atq; ea genera terræ, quæ suprà diximus, glandẽ magis, quàm castaneam postulabunt. Hæc de uineis Italicis, uinearumq; instrumentis, quantum reor, nõ inutiliter, & abunde disserui, mox agricolarũ prouincialiũ uineaticos, nec minus nostratis, & Gallici arbusti cultus traditurus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. V.

Quemadmodum datas formas agrorum metiri debeas. CAP. I.

SVPERIORIBVS libris, quos ad te de constituẽdis, colẽdisq; uineis Siluine scripserã, nonnulla defuisse dixisti, quæ agrestiũ operũ studiosi desiderarẽt: neq; inficior aliqua me præterijsse, quãuis inquirentẽ sedulò, quæ nostri seculi

seculi cultores, quæq; ueteres literarum monumẽtis prodiderunt: sed cum sim professus rusticæ rei præcepta, nisi fallor, nõ asseuerauerã, quæ uastitas eius scientiæ cõtineret, cuncta me dicturũ, sed plurima: nam illud in unius hominis prudentiã cadere nõ poterat: neq; enim est ulla disciplina, aut ars, quæ singulari cõsummata sit ingenio: quapropter ut in magna sylua boni uenatoris est indagãter feras quamplurimas capere, nec cuiquam culpæ fuit non omnes cepisse, ita nobis satis, abundeq; est, tam diffusæ materiæ, quam suscepimus, maximã partem tradidisse: quippe cum in ea uelut omissa desiderentur, quæ nõ sunt propria nostræ professionis, ut proxime cum de commetiendis agris rationem M. Trebellius noster à me requireret, uicinum adeò atq; coniunctum esse censebat demonstranti quemadmodum agrum pastinaremus, præcipere etiam pastinatum quemadmodum metiri debeamus, quod ego non agricolæ, sed mensoris officium esse dicebam, cum præsertim ne architecti quidem, quibus necesse est mensurarum nosse rationem, dignentur cõsummatorum ædificiorum, quæ ipsi disposuerint, modũ comprehẽdere, sed aliud existiment professioni suæ conuenire, aliud eorum, qui iam extructa metiuntur, & imposito calculo perfecti operis rationẽ computant, quo magis ueniam tribuẽdam esse nostræ disciplinæ censeo, si eatenus progreditur, ut dicat, qua quidq; ratione faciendum, non quantum id sit, quod effecerit. Verũ quoniã familiariter à nobis tu quoq; Siluine præcepta mensurarũ desideras, obsequar uoluntati tuæ, cum eo, ne dubites id opus geometrarũ magis esse quàm rusticorum, desq; ueniam, siquid in eo fuerit erratum, cuius scientiã mihi non uindico: sed ut ad rem redeã, modus omnis areæ pedali mensura comprehenditur, qui

digitorum est XVI. pes multiplicatus in passus, & actus, & climata, & iugera, & stadia, cēturiasq;, mox etiam in maiora spatia procedit. Passus pedes habet quinq; : actus minimus (ut ait M. Varro) latitudinis pedes quatuor, longitudinis habet pedes CXX. Clima quoquouersus pedum est LX. actus quadratus undiq; finitur pedibus CXX. hoc duplicatum facit iugerum, & ab eo, quod erat iunctum, nomen iugeri usurpauit: sed hunc actum prouinciæ Baticæ rustici agnam uocant : ijdemq; triginta pedum latitudinem, & CLXXX. longitudinem porcam ducunt : at Galli candetum appellant in arcis urbanis, spatium centum pedum, in agrestibus autem pedum C L. quod aratores cadetum nominant : semiiugerum quoq; arepennem uocant: ergo (ut dixi) duo actus iugerum efficiunt longitudine pedum CCXL. latitudine pedū CXX. quæ utræquæ summæ inter se multiplicatæ quadratorū faciūt pedum uigintioctomillia & octingentos: stadiū deinde habet passus CXXV. id est pedes DCXXV. quæ octies multiplicata efficit mille passus, sic ueniunt quinquemillia pedum. Centuriam nunc dicimus (ut idem Varro ait) ducentorum iugerū modum: olim autē ab centum iugeribus uocabatur cēturia, sed mox duplicata nomen retinuit : sicuti tribus dictæ primum à partibus populi tripartito diuisi, quæ tamen nunc multiplicatæ pristinum nomen possident : hæc non aliena, nec procul à ratiocinio, quod traditurі sumus, breuiter præfari oportuit : nunc ueniamus ad propositum. Iugeri partes non omnes posuimus, sed eas, quæ cadunt in æstimationem facti operis, nam minores persequi superuacuū fuit pro quibus nulla merces dependitur. Igitur (ut diximus) iugerum habet quadratorum pedum uigintioctomillia & octingentos, qui pedes

pedes efficiūt scrupula CCLXXXVIII. ut autem à minima parte, id est ab dimidio scrupulo incipiam, pars quingenteſimaſeptuageſimaſexta pedes efficit quinquaginta: id est iugeri dimidium scrupulū: pars ducenteſimaoctogeſimaoctaua pedes centū: hoc est scrupulū: pars CXLIIII. pedes CC. hoc est scrupula duo: pars septuageſimaſecunda, pedes CCCC. hoc est sextula, in qua sunt scrupula quatuor. Pars quadrageſimaocta, pedes DC. hoc est sicilicus, in quo sunt scrupula sex. Pars uigeſimaquarta, pedes milleducētos, hoc est semūcia, in qua sunt scrupula XIII. pars duodecima duomillia & quadringentos, hoc est uncia, in qua sunt scrupula XXIIII. pars sexta, pedes quatuormillia & octingentos, hoc est Sextans, in quo sunt scrupula XLVIII. pars quarta pedes septēmillia et ducētos, hoc est Quadrans, in quo sunt scrupula LXXII. Pars tertia pedes nouemmillia & sexcentos, hoc est Triens, in quo sunt scrupula XCVI. Pars tertia & unaduodecima, ped. duodecimmillia, hoc est Quincunx, in quo sunt scrupula CXX. pars dimidia pedes quatuordecim millia & quadringentos, hoc est Semis, in quo sunt scrupula CXLIIII. Pars dimidia & unaduodecima, pedes sexdecim millia & octingentos, hoc est Septunx, in quo sunt scrupula CLXVIII. Partes duæ tertiæ, pedes decemnouē millia & ducētos, hoc est Bes, in quo sunt scrupula CXCII. Partes tresquartæ, pedes unum & uiginti millia & sexcentos, hoc est Dodrās, in quo sunt scrupula CCXVI. pars dimidia & tertia. ped. uigintiquatuormillia, hoc est Dextans, in quo sunt scrupula CCXL. Partes duæ tertiæ & una quarta, pedes uigintisexmillia & quadringentos, hoc est Deunx, in quo sunt scrupula CCLXIIII. Iugerum pedes uigintioctomillia & octingentos, hoc est As, in quo sunt

ſcrupula CCLXXXVIII. Iugeri autem modus ſi ſemper quadraret, & in agendis menſuris in longitudinem habe ret pedes CCXL. in latitudinẽ pedes CXX. expeditiſsimũ eſſet eius ratiocinium, ſed quoniam diuerſæ agrorum for= mæ ueniunt in diſputationẽ, cuiuſq; generis ſpecies ſubij= ciemus, quibus quaſi formulis utemur.

De uariis agrorum formis, & eorum dimenſionibus. CAP. II.

OMnis ager aut quadratus, aut longus, aut cuneatus, aut triquetrus, aut rotundus, aut etiã ſemicirculi, uel arcus, nonnunquam etiam plurium angulorum formam exhibet. Quadrati menſura facilima eſt: nam cùm ſit un= diq; pedum totidem, multiplicantur in ſe duo latera, & quæ ſumma ex multiplicatione effecta eſt, eã dicemus eſſe quadratorum pedum: tanquam eſt locus quoquouerſus C. pedum: ducimus centies centenos, fiunt decemmillia. Dice= mus igitur eum locum habere decemmillia pedum quadra torum, quæ efficiunt iugeri trientem, & ſextulã, pro qua portione operis effecti numerationem facere oportebit.

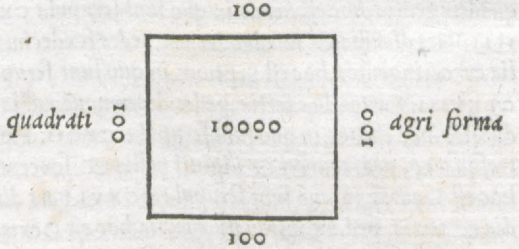

At ſi lõgior fuerit, quàm latior, ut exẽpli cauſa iugeri fõr ma pedes habeat longitudinis CCXL. latitudinis pedes CXX. ita ut paulò antè dixi, latitudinis pedes cũ longitu= dinis pedibus ſic multiplicabis centies uicies duceni qua= drag

drageni fiunt uigintioctomillia, & octingẽti. Dicemus iu gerum agri tot pedes quadratos habere. Similiterq; fiet de omnibus agris, quorũ longitudo maior ſit latitudine.

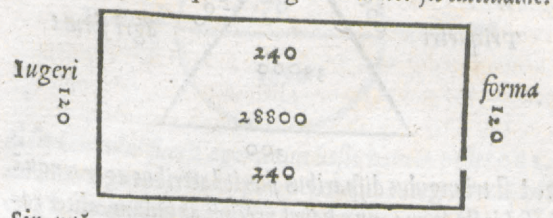

Sin autẽ cuneatus ager fuerit, ut puta lõgus pedes centũ: latus ex una parte pedes XX. & ex altera pedes decem, tunc duas latitudines componemus, fiet utraq; ſumma pe des XXX. Huius dimidia pars eſt quindecim, quã cum lon gitudine multiplicãdo efficiemus pedes mille & quingen tos. Hos igitur in eo cuneo quadratos pedes eſſe dicemus, quæ pars erit iugeri ſemuncia, & ſcrupula tria.

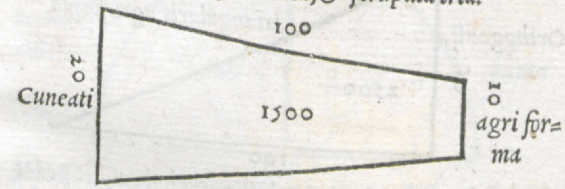

At ſi tribus paribus lateribus triquetrum metiri debueris, hanc formã ſequêris. Eſto ager triãgulus pedum quoquò uerſus tricentorũ. Hunc numerũ in ſe multiplicato, fiunt ped. nonagintamillia. Huius ſummæ partẽ tertiã ſumito, id eſt, triginta milia: item ſumito decumã, id eſt, nouemmillia. Vtranq; ſummã cõponito, fiunt pedes triginta nouẽmillia. Dicemus hãc ſummã pedum quadratorũ eſſe in eo trique tro. Quæ mẽſura efficit iugerũ, & trientem, & ſicilicũ.

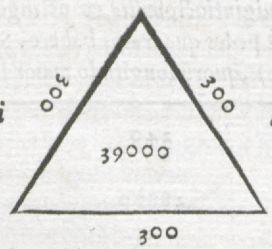

Sed si triangulus disparibus fuerit lateribus ager tanquã in subiecta forma, quæ habet rectum angulum, aliter ratiocinium ordinabitur. Esto unius lateris linea, quæ facit angulum rectum pedum quinquaginta, & alterius pedũ centũ. Has duas summas in se multiplicato, quinquagies cẽteni fiunt quinquemillia. Horũ pars dimidia duomillia quingeni: quæ pars iugeri unciam, & scrupulum efficit.

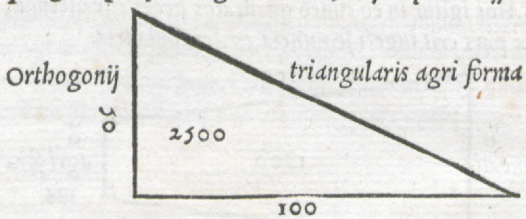

Si rotundus ager erit, ut circuli speciem habeat, sic pedes sumito. Esto area rotunda, cuius diametros habeat pedes LXX. Hoc in se multiplicato, septuagies septuageni fiũt quatuormillia & noningenti. Hanc summã undecies multiplicato, fiunt pedes quinquagintatriamillia nongenti. Huius summæ quartamdecimam subduco, scilicet pedes triamilliaoctingẽti, & quinquaginta. Hos esse quadratos in eo circulo dico. Quæ summa efficit iugeri sexcunciã, scrupula duo & dimidium.

Rotun

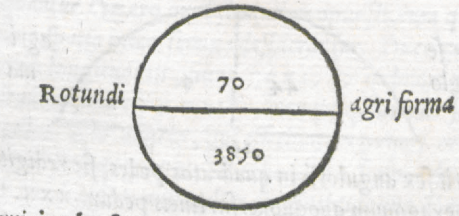

Si semicirculus fuerit ager, cuius basis habeat pedes CXL. curuaturæ autẽ latitudo pedes LXX. oportebit multiplicare latitudinẽ cũ basi, septuagies cẽteni quadrageni fiũt nouẽmillia et octingẽti. Hæc undecies multiplicata fiunt cẽtũ septẽmillia et octingẽti. Huius summæ quartadecima est septẽmillia & septingẽti. hos pedes esse dicemus in semicirculo, qui efficiũt iugeri quadrantẽ scrupula quinq;.

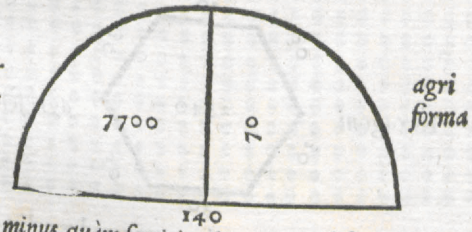

Si autẽ minus, quàm semicirculus erit, arcũ sic metiemur. Esto arcus, cuius basis habeat pedes XVI. latitudo autem pedes IIII. Latitudinẽ cum basi pono. Fit utrunq; pedes XX. Hoc duco quater, fiunt LXXX. horũ pars dimidia est XL. Itẽ sexdecim pedũ, qui sunt basis pars dimidia VIII. hi VIII. in se multiplicati fiũt LXIIII. Quartamdecimã partẽ duco, ea efficit pedes IIII. paulò amplius, hoc adijcies ad quadraginta. Fit utraque summa pedes XLIIII. hos in arcu quadratos esse dico, qui faciunt iugeri dimidium scrupulum quinta, & uigesima parte minus.

Minor semicirculo



agri forma

Si fuerit sex angulorũ in quadratos pedes, sic redigitur. Esto hexagonum quoquouersus lineis pedum XXX. *Latus unũ in se multiplico tricies triceni fiunt* DCCCC. *Huius summæ tertiam partem statuo* CCC. *eiusdem partem decumam* XC. *Fiunt* CCCXC. *Hoc sexies ducẽdum est, quoniã sex latera sunt, quæ consummata efficiũt duomilliatricenteni & quadraginta. Tot igitur pedes quadratos esse dicemus. Itaq; erit iugeri uncia dimidio scrupulo, & decima parte scrupuli minus.*

Hexagoni



agri forma

Inter uites pangendas quot pedes relinquendi sint. CAP. III.

His igitur uelut primordijs talis ratiocinij perceptis non difficiliter mensuras inibimus agrorum, quorũ nunc omneis persequi species & longum, & arduum est. Duas etiam nunc formulas præpositis adijciã, quibus frequenter utuntur agricolæ in disponendis seminibus. Esto ager longus pedes milleducentos, latus pedes CXX. *in eo uites disponẽdæ sunt ita, ut quini pedes inter ordines relin*

linquantur. Quæro quot seminibus opus sit, cum quinum pedum spatia inter semina desiderantur. Duco quintam partem longitudinis, fiunt CCXL. *& quintam partem latitudinis, hoc est* XXIIII. *bis utrisq; summis semper singulos asses adijcio, qui efficiunt extremos ordines, quos uocant angulares. Fit ergo altera summa ducentorum quadraginta unius, altera uigintiquinque. Has summas sic multiplicato, quinquies & uicies duceniquadrageni singuli. fiunt sexmillia & uigintiquinque. Totidem dices opus esse seminibus.*

Semina inter quinos pedes.

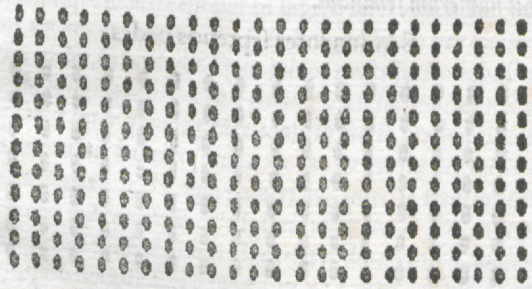

Similiter inter senos pedes si uoles ponere, duces sextam partem longitudinis milleducentorum, fiunt CC. *& sextam latitudinis* CXX. *id est* XX. *His summis singulos asses adijcies, quos dixi angulares esse. Fiunt* CCI. *&* XXI. *Has summas inter se multiplicabis uicies, & semel ducentos & unum, atque ita efficies quatuormillia ducentos & uigintiunum. Totidem seminibus opus esse dices.*

Semina

Semina inter ſenos pedes.

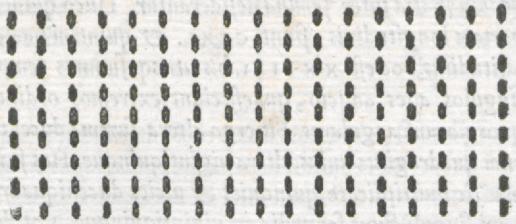

Similiter ſi inter ſeptenos pedes ponere uoles ſeptimam partem longitudinis, & latitudinis duces, & adijcies aſſes angulares, eodem modo, eodemq; ordine conſummabis numerum ſeminum.

Semina inter ſeptenos pedes.



Denique quotcunque pedum ſpatia facienda cenſueris, totam partem longitudinis, & latitudinis duces, & prædictos aſſes adijcies. Hæc cum ita ſint, ſequitur uti iugerũ agri, qui habet pedes CCXL. *longitudinis, & latitudinis pedes* CXX. *recipiat inter pedes ternos (hoc enim ſpatium minimum eſſe placet uitibus ponendis) per longitudinem ſemina* LXXXI. *per latitudinem inter quinos pedes ſemina* XXV. *Qui numeri inter ſe multiplicati fiunt ſeminum duomillia & uigintiquinque.*

Semina

Semina inter ternos pedes.

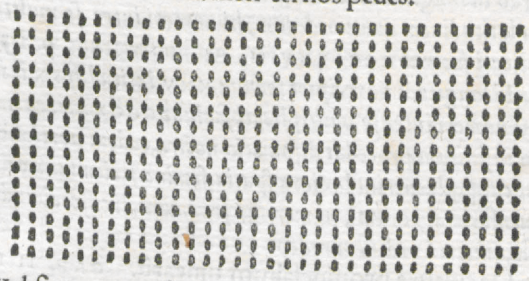

Vel ſi quoquouerſus inter quaternos pedes uinea erit diſpoſita, longitudinis ordo habebit ſemina LXI. *latitudinis* XXXI. *qui numeri efficiũt in iugero uites milleoctingentas & nonagintaunã, uel ſi in longitudinem per quaternos pedes, in latitudinẽ per quinos pedes fuerit diſpoſita, ordo longitudinis habebit ſemina* LXI. *latitudinis* XXV. *quòd ſi inter quinos pedes conſitio fuerit, per longitudinem ordinis habebit ſemina* XLIX. *& rurſus per latitudinem ſemina* XXV. *qui numeri duo inter ſe multiplicati efficiũt milleducentũ & uigintiquinq;. At ſi per ſenos pedes eundẽ uitibus locum placuerit ordinare, nihil dubium eſt, quin longitudini dandæ ſint* XLI. *uites, latitudini autem uigintiuna. Quæ inter ſe multiplicatæ efficiũt numerum* DCCCLXI. *Sin autem inter ſeptenos pedes uinea fuerit conſtituenda, ordo per longitudinem recipiet capita trigintaquinque, per latitudinem* XVIII. *qui numeri inter ſe multiplicati efficiunt* DCXXX. *Totidem dicemus ſemina præparanda. At ſi inter octonos pedes uinea conſeretur, ordo per longitudinem recipiet ſemina* XXXI. *per latitudinem autem* XVI. *qui numeri inter ſe multiplicati efficiunt* CCCCXCVI. *At ſi inter nouenos pedes,*

ordo

ordo in longitudinem recipiet semina uigintiseptem, & in latitudinem quatuordecim, hi numeri inter se multiplicati faciunt CCCLXXVIII. At si inter denos pedes, ordo longitudinis recipiet semina XXV. latitudinis XIII. Hi numeri inter se multiplicati faciunt CCCXXV. & ne in infinitum procedat disputatio nostra, eadem portione, ut cuiq; placuerint laxiora spatia, semina faciemus. Ac de mensuris agrorum, numerisq; seminum dixisse abunde sit, nunc ad ordinem redeo.

De cultura prouincialium uinearũ. CAP. IIII.

VInearum prouincialium plura genera esse comperi. Sed ex ijs, quas ipse cognoui, maximè probantur, uelut arbusculæ, breui curæ sine adminiculo per se stãtes: deinde quæ pedaminibus adnixæ singulis iugis imponuntur, eas rustici canteriatas appellant. Mox quæ defixis arundinibus circũmunitæ per statumina calamorum materijs ligatis in orbiculos, gyrosq; flectũtur, eas nonnulli characatas uocant. Vltima est conditio stratarũ uitium, quæ ab enata stirpe confestim uelut proiectæ per humum porriguntur. Omnium autem sationis ferè eadem est conditio. Nam uel scrobe, uel sulco semina deponuntur, quoniam pastinationis expertes sunt externarũ gentiũ agricolæ: quæ tamen ipsa penè superuacua est ijs locis, quibus solum putre, & per se resolutum est: nanq; hoc imitamur arando (ut ait Vergilius) quod etiam pastinando: itaque Campania, quoniã uicinum ex nobis capere potest exemplum, non utitur hac molitione terræ, quia facilitas eius soli minorẽ operam desyderat: sicubi autem densior ager prouincialis rustici maiorem poscit impensam, quod nos pastinãdo efficimus, ille sulco facto consequitur, ut laxius subacto solo deponat semina.

Repet

Repetitio eorum, quæ dicta sunt, per singula genera. CAP. V.

SEd ut singula earum, quæ proposui, uinearum genera persequar, prædictũ ordinem repetam. Vitis, quæ sine adminiculo suis uiribus consistit, solutiore terræ scrobe, densiore sulco ponenda est. Sed & scrobes, & sulci plurimum prosunt, si in locis temperatis, in quibus æstas non est perferuida, ante annum fiant, quàm uineta conserantur: soli tamen antè bonitas exploranda est. Nam si ieiuno, atq; exili agro semina deponentur, sub ipsum tempus sationis scrobs, aut sulcus faciendus est. Si ante annum fiant, quàm uinea conseratur, scrobs in longitudinem, altitudinemq; defossus tripedaneus abunde est, latitudine tamen bipedanea: uel si quaternûm pedum spatia inter ordines relicturi sumus, commodius habemus eandem quouersus dare mensuram scrobibus, non amplius tamen quàm in tres pedes altitudinis depressis. Cæterũ quatuor angulis semina applicabuntur subiecta minuta terra, & ita scrobes adobruentur. Sed de spatijs ordinum eatenus præcipiendum habemus, ut intelligant agricolæ siue aratro uineas culturi sint, laxiora interordinia relinquenda, siue bidentibus angustiora: sed neque spatiosiora, quàm decem pedum, neque contractiora quàm quatuor. Multi tamen ordines ita disponunt, ut per rectam lineam binos pedes, aut ut plurimum, ternos inter semina relinquant. Trãsuersa rursus laxiora spatia faciãt, per quæ uel fossor, uel arator incedat. Sationis autem cura nõ alia debet esse, quàm quæ tradita est à me tertio uolumine. Vnum tamen huic consitioni Mago Carthaginiensis adijcit, ut semina ita deponantur, ne protinus totus scrobs terra complea-
tur, sed dimidia ferè pars eius sequente biennio paulatim

adæquetur. Sic enim putat uitem cogi deorsum agere radices. Hoc ego siccis locis fieri utiliter non negauerim, sed ubi aut uliginosa regio est, aut cœli status imbrifer, minimè faciundũ censeo. Nam consistens in semiplenis scrobibus nimius humor antè, quàm cõualescãt, semina necat. Quare utilius existimo repleri quidem scrobes stirpe deposita, & cùm semina comprehẽderint, statim post æquinoctium autũnale debere diligenter, atq; altè ablaqueari, & recisis radiculis, si quas in summo solo citauerint, post paucos dies adobrui: sic enim utrunq; incommodum uitabitur, ut neque radices in superiorẽ partem euocentur, neq; immodicis pluuijs parum ualida uexẽtur semina: ubi uerò iam corroborata fuerint, nihil dubium est, quin cœlestibus aquis plurimũ iuuentur. Itaque locis, quibus clemẽtia hyemis permittit, adapertas uites relinquere, & tota hyeme ablaqueatas habere eas cõueniet. De qualitate autem seminũ inter autores non cõuenit. Alij malleolo protinus conseri uineam melius existimant, alij uiuiradice: de qua re quid sentiam, iam superioribus uoluminibus professus sum. Et nunc tamẽ hoc adijcio, esse quosdã agros, in quibus nõ æquè bene trãslata semina, quàm immota respõdeant, sed istud rarißimè accidere. Notandũ itaq; & diligẽter explorandũ esse, & quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recusẽt: depositam ergo stirpem, id est, malleolũ, uel uiuiradicem formare sic conuenit, ut uitis sine pedamine consistat: hoc autem protinus effici non potest. Nam nisi adminiculũ teneræ uiti, atque infirmæ contribueris, prorepens pampinus terræ se applicabit: itaque posito semini arundo adnectitur, quæ uelut infantiam eius tueatur, atque educet, producatq; in tantam staturam, quantam permittit agricola: ea porrò non debet esse sublimis: nam

usque

usq; in sexquipedem coërcendũ est: cùm deinde robur accipit, et iam sine adiumẽto cõsistere ualet, aut capitis, aut brachiorum incremẽtis adolescit: nam duæ species huius quoq; culturæ sunt: alij capitatas uineas, alij brachiatas magis probãt, quibus cordi est in brachia uitẽ cõponere, conuenit ut à summa parte, qua decisa nouella uitis est, quicqd iuxta cicatricẽ citauerit, cõseruari, & in quatuor brachia pedalis mẽsuræ diuidere, ita ut omnẽ partẽ cœli singula aspiciãt: sed hæc brachia non statim primo anno procera summittũtur, ne oneretur exilitas uitis, sed cõplu ribus putationibus in prædictã mẽsurã educuntur: deinde ex brachijs, quasi quædã cornua, pmunẽtia relinqui oportet, atq; ita totã uitẽ omni parte in orbẽ diffundi: putationis autẽ ratio eadẽ est, quæ in iugatis uitibus: uno tantum differt, quòd pro materijs longioribus pollices quaternũ, aut quinũ gẽmarũ relinquũtur. pro custodibus autẽ bigẽmes reseces fiunt: in ea deinde uineã quam capitatã diximus, iuxta ipsam matrẽ usq; ad corpus sarmentũ detrahitur, una aut altera tantummodò gemma relicta, quæ ipsi trũco adhæret: hæc autẽ riguis, aut pinguißimis locis fieri tutò potest, cum uires terræ, & fructũ, et materias ualent præbere: maximè autẽ aratris excolũt, qui sic formatas uineas habẽt, & eam rationẽ sequũtur detrahẽdi uitibus brachia, quod ipsa capita sine ulla extantia neq; aratro, neq; bubus obnoxia sunt: nam in brachiatis plerunq; fit, ut aut crure, aut cornibus boum ramuli uitiũ defringantur, sæpe etiam & stiua, dum sedulus arator uomere perstringere ordinem, & quàm proximã partem uitium excolere studet: atque hæc quidem cultura uel brachiatis, uel capitatis uitibus antè, quàm gemment, adhibetur: cum deinde germinauerint, fossor insequitur, ac bi-

dentibus eas partes ſubigit, quas bubulcus nõ potuit pertingere: nox ubi materias uitis exigit, inſequitur pampinator, & ſuperuacuos deterget, fructuoſoſq; palmites ſubmittit, qui cum indurauerunt, uelut in coronã religantur: hoc duabus ex cauſis fit, una, ne libero excurſu in luxuriã prorepant, omniaq; alimẽta pampini abſumant, altera ut religata uitis rurſus aditũ bubulco, foſſoriq; in excolẽda ſe præbeat. Pampinãdi autẽ modus is erit, ut opacis locis, humidiſq;, et frigidis æſtate uitis nudetur, foliaq; palmitibus detrahãtur, ut maturitatẽ fructus capere poſſit, & ne ſitu putreſcat: locis autẽ ſiccis, calidiſq;, & apricis, ut è cõtrario palmitibus uuæ contegantur, etſi parum pampinoſa uitis eſt, aduectis frondibus, & interdũ ſtramentis fructus muniatur. M. quidem Columella patruus meus uir illuſtribus diſciplinis eruditus, ac diligentiſſimus agricola Bæticæ prouinciæ ſub ortu caniculæ palmeis tegetibus uineas adumbrabat, quoniã plerunq; dicti ſyderis tempore quædam partes eius regionis ſic infeſtantur Euro, quem incolæ Vulturnum appellãt, ut niſi tegminibus uites opacẽtur, uelut halitu flammeo fructus uratur: atq; hæc capitatæ, brachiatæq; uitis cultura eſt. nam illa, quæ uno iugo ſuperponitur, aut quæ materijs ſummiſſis arundinum ſtatuminibus per orbem cõnectitur, ferè eandem curam exigit, quam iugata: nonnullos tamen in uineis characatis animaduerti, & maximè eluenaci generis prolixos palmites, quaſi ppagines ſummo ſolo adobruere, deinde rurſus ad arundines erigere, & in fructũ ſummittere, quos noſtri agricolæ mergos, Galli candoſocos uocãt: eoſq; adobruũt ſimplici ex cauſa, quòd exiſtiment plus alimẽti terrã præbere fructuarijs flagellis: itaq; poſt uindemiã uelut inutilia ſarmenta decidunt, & à ſirpe

pe ſummouẽt: nos autem præcipimus eaſdem uirgas, cum à matre fuerint præciſæ, ſicubi demortuis uitibus ordines uacent, aut ſi nouellam quis uineã inſtituere uelit, pro uiuiradice ponere, quoniã quidem partes ſarmentorũ quæ fuerãt obrutæ, ſatis multas habent radices, quæ depoſitæ ſcrobibus, confeſtim comprehendant. Supereſt reliqua illa cultura proſtratæ uineæ, quæ niſi uiolẽtiſſimo cœli ſtatu ſuſcipi nõ debet: nam & difficilẽ laborem colonis exhibet, nec unquã generoſi ſaporis uinum præbet: atq; ubi regionis cõditio ſolam eam culturam recipit, bipedaneis ſcrobibus malleolus deponitur, qui cum egerminauit, ad unam materiã reuocatur: eaq; primo anno cõpeſcitur in duas gemmas: ſequẽte deinde, cũ palmites profudit, unus ſummittitur, cæteri decutiuntur: at ille, qui ſummiſſus eſt, cum fructum edidit, in eam longitudinem deputatur, uti iacens non excedat interordinij ſpatium: nec magna eſt putationis differẽtia cubantis, & ſtantis rectæ uineæ, niſi quòd iacenti uiti breuiores materiæ ſummitti debent, reſeces quoq; anguſtius in modum furunculorum relinqui, ſed poſt putationem: quam utique autumno in eiuſmodi uineæ fieri oportet, ut uitis tota deflectatur in alterum interordinium, atq; ita pars ea, quæ fuerat occupata, uel fõditur, uel aratur, & cum exculta eſt, eandem uitem recipit, ut altera quoq; pars excoli poßit: de pampinatione talis uineæ parum inter autores conuenit: alij negant eſſe nudandam uitem, quo melius contra iniuriam uentorum, ferarumq; fructum abſcondat, alijs placet parcius pampinari, ut et uitis non in totum ſuperuacuis frondibus oneretur, & tamen fructum ueſtire, aut protegere poßit, quæ ratio mihi quoq; commodior uidetur.

De ulmarijs faciendis. CAP. VI.

SEd iam de uineis satis diximus, nunc de arboribus præcipiendũ est: qui uolet frequens, & dispositum arbustum paribus spatijs, fructuosumq; habere, operã dabit ne emortuis arboribus rarescat, ac primam quanq; senio, aut tempestate afflictam summoueat, et in uicẽ nouellam sobolem substituat: id autem facilè consequi poterit, si ulmorum seminarium paratum habuerit: quod, & quomodo, & qualis generis faciendum sit, non pigebit deinceps præcipere: ulmorum duo esse genera conuenit: gallicum, & uernaculum: illud atinia, hoc nostrâs dicitur. Atiniam ulmum Tremelleius Scrofa non ferre samaram (quod est semen eius arboris) falsò est opinatus: nam rariorem sine dubio creat, & idcirco plerisq; & sterilis uidetur, seminibus inter frondem, quam prima germinatione edit, latentibus: itaq; nemo iam serit ex samera, sed ex soboli-bus: est autem ulmus longè lætior, & procerior, quàm nostras, frondemq; iucundiorem bubus præbet: qua cum assiduè pecus alueris, & posteà generis alterius frondem dare institueris, fastidium bubus affert: itaq; si fieri poterit, totum agrum genere uno atiniæ ulmi conseremus: si minus, dabimus operam, ut in ordinibus disponendis pari numero uernaculas, & atinias alternemus, ita semper mista fronde utemur, & quasi hoc condimento illectæ pecudes fortius iusta cibariorum conficient: sed uitem maximè opulus uidetur alere, deinde ulmus, pòst etiam fraxinus. Opulus, quia raram, neq; idoneam frondẽ pecori præbet, à plerisq; repudiata est. Fraxinus, quæ capris, & ouibus gratissima est, nec inutilis bubus, locis asperis, montosis, quibus minus lætatur ulmus, rectè seritur: ulmus, quòd & uitem commodissimè patitur, & iucundissimum pabulum bubus affert, uarijsq; generibus soli

soli prouenit, à plerisq; referitur: itaq; cui arbustum nouum instituere cordi est, seminaria ulmorum, uel fraxinorum parentur ea ratione, quam deinceps subscripsimus: nam opuli melius cacuminibus, in arbusto protinus deponuntur. igitur pingui solo, & modicè humido bipalio terrã pastinabimus, ac diligenter occatam, & resolutam, uerno tempore in aream componemus, sameram deinde, quæ iam rubicundi coloris erit, & compluribus insolatã diebus iacuerit, ut aliquem tamen succũ, et lentorẽ habeat, inijciemus areis, & eas totas seminibus spissè contegemus, atq; ita cribro putrem terram duos altè digitos incernemus, & modicè rigabimus, stramentisq; areas cooperiemus, ne prodeuntia cacumina seminum ab auibus prærodantur: ubi deinde prorepserint plantæ, stramenta colligemus, & manibus herbas carpemus: idq; leuiter, & curiosè faciendum est, ne adhuc teneræ, breuesq; radiculæ ulmorum conuellantur, atq; ipsas quidem areas ita angustè compositas habebimus, ut qui runcaturi sunt medias partes earum facilè manu contingant: nam si latiores fuerint ipsis seminibus, quæ proculcata erunt, noxam capiẽt. Aestate deinde prius quàm sol oriatur, aut ad uesperũ, seminaria conspergi potius, quàm rigari debent: & cùm ternûm pedum plantæ fuerint, in aliud seminarium transferri, ac ne radices altius agant (quæ res postmodum in eximendo magnum laborem affert, cùm plantas in aliud seminarium transferre uolumus) oportebit non maximos scrobiculos sesquipede inter se distãtes fodere: deinde radices in nodum si breues, uel in orbẽ coronæ similem, si longiores erunt, inflecti, & oblitas fimo bubulo scrobiculis deponi, ac diligenter circũculcari: possunt etiam collectæ cum stirpibus plantæ eadem ratione disponi: quod in atinia ul-

mo fieri neceſſe eſt, quæ non ſeritur è ſamera, ſed hæc ulmus autũni tẽpore melius, quàm uere diſponitur, paulatimq; ramuli eius manu detorquentur, quoniam primo biennio, ferri reformidat ictum, tertio demũ anno acuta fálce abraditur, atque ubi translationi iam idonea eſt, ex eo tempore autumni, quo terra imbribus permaduerit, uſq; in uernũ tempus antè, quàm radix ulmi in eximendo delibretur, rectè ſeritur. igitur in reſoluta terra ternũm pedũ quoquò uerſus faciendi ſcrobes: at in denſa, ſulci eiuſdem altitudinis, qui arbores recipiant præparandi: ſed deinde in ſolo roſido, & nebuloſo conſcrendæ ſunt ulmi, ut earum rami ad orientem, & in occidentem dirigantur, quo plus ſolis mediæ arbores, quibus uitis applicata, & religata innititur, accipiant. Quòd ſi etiam frumentis conſulemus, uberi ſolo intra quadraginta pedes, exili ubi nihil ſeritur, intra uiginti arbores diſponantur: cùm deinde adoleſcere incipient, fálce formandæ, & tabulata inſtituenda ſunt: hoc enim nomine uſurpant agricolæ ramos, truncosq; prominentes, eosq; uel propius ferro compeſcunt, uel longius promittunt, ut uites laxius diffundantur: hoc in ſolo pingui, melius illud in gracili: tabulata inter ſe ne minus ternis pedibus abſint, atq; ita formẽtur, ne ſuperior ramus in eadem linea ſit, qua inferior: nã demiſſũ ex eo palmitem germinantem inferior atteret, & fructum decutiet: ſed quacunque arborem ſeueris, eam biennio proximo putare non oportet: pòſt deinde ſi ulmus exiguum incrementũ recipit, uerno tempore, antè quàm librum demittat, decacuminanda eſt iuxta ramulum, qui uidebitur eſſe nitidiſſimus, ita tamen uti ſupra eum trunco ſtirpem dodrantalem relinquas, ad quam ductus, & applicatus ramus alligetur, & correptus cacumen arbori præbeat.

Deinde ſtirpem poſt annũ præcidi, & alleuari oportet: quòd ſi nullum ramulum arbor idoneum habuerit, ſatis erit nouẽ pedes à terra relinqui, & ſuperiorẽ partem detruncari, ut nouæ uirgæ, quas emiſerit, ab iniuria pecoris tutæ ſint: ſed ſi fieri poterit, uno ictu arborẽ præcidi, ſi minus, ſerra deſecari, & plagã fálce alleuari oportebit, eãq; plagam luto paleato contegi, ne ſole, aut pluuijs infeſtetur. Poſt annum, aut bienniũ, cùm enati ramuli rectè conualuerint, ſuperuacuos deputari, & idoneos in ordinem ſummitti conueniet: quæ ulmus à poſitione bene prouenerit, eius ſummæ uirgæ fálce debent enodari. At ſi robuſti ramuli erunt, ita ferro amputẽtur, ut exiguam ſtirpem prominentem trunco relinquas. Cùm deinde arbor conualuerit, quicquid fálce contingi poterit, exputandũ eſt, alleuandumq; eatenus, ne plaga corpori matris applicetur. Vlmum autem nouellam ſic fórmare conueniet: loco pingui octo pedes à terra, ſine ramo relinquendi, ucl in aruo gracili ſeptẽ pedes: ſupra quod ſpatiũ deinde per circuitum in tres partes arbor diuidenda eſt, ac tribus lateribus ſinguli ramuli ſubmittendi, primo tabulato aſſignentur. mox de ternis pedibus ſuperpoſitis, alij rami ſummittendi ſunt, ita ne ijſdem lineis, quibus in ſuperiore poſiti ſint. in eademq; ratione uſq; in cacumẽ ordinãda erit arbor, atq; in frõdatione cauendũ, ne aut prolixiores pollices fiant, qui ex amputatis uirgis relinquũtur, aut rurſus ita alleuentur, ne ipſe trũcus lædatur, aut delibretur, nam parũ gaudet ulmus, quæ in corpus nudatur: uitandumq; ne de duabus plagis una fiat, cùm talem cicatricẽ non facilè cortex comprehendat. Arboris autem perpetua cultura eſt, non ſolùm antè diligẽter eadem diſponere, ſed etiam truncum circunfodere, & quicquid frondis enatum fuerit, alternis

annis aut ferro amputare, aut astringere, ne æmula umbra uiti noceat. cùm deinde arbor uetustatē fuerit adepta, propter ramū uulnerabitur ita, ut excauetur usq; in medullā, quà sit exitus humori, quem ex superiore parte conceperit. uitē quoq; antè quam ex toto arbor prævalescat, conserere cōuenit. At si tenerā ulmum maritaueris, nouā sufferet, si uetustam uitem applicueris, cōiugem necabit: ita sibi pares esse ætate, & uiribus arbores, uitesq; conuenit. Sed arboris maritandæ causa scrobis uiuiradici fieri debet, latus pedū duorū, altus leui terra: totidem pedum, graui, dupondio, & dodrāte, longius pedū sex, aut minimū quinq;: absit autem hic ab arbore ne minus sesquipedali spatio. Nam si radicibus ulmi iunxeris, male uitis cōprehendet, & cùm tenuerit, incremento arboris opprimetur. Hunc scrobem, si res permittit, autūno facito, ut pluuijs, & gelicidijs maceretur. Circa uernum deinde æquinoctiū binæ uites, quo celerius ulmū uestiant, pedem inter se distantes scrobibus deponēdæ: cauendumq; ne aut septētrionalibus uentis, aut rorulentæ, sed siccæ serātur. Hanc obseruationem nō solùm in uitium positione, sed in ulmorū, cæterarumq; arborū præcipio, & uti cùm de seminario eximuntur, rubrica notetur una pars, quæ nos admoneat, ne aliter arbores cōstituamus, quàm quemadmodū in seminario steterint. plurimum enim refert, ut eam partem cœli spectent, cui ab tenero consueuerūt: melius autem locis apricis, ubi cœli status neq; prægelidus, neq; nimium pluuius est, autūni tempore, & arbores, & uites post æquinoctiū deponuntur. Sed eæ ita cōserendæ sunt, ut summā terram, quæ aratro subacta sit, semipedem altè substernamus, radicesq; omnes explicemus, & depositas stercoremus (ut ego existimo) si minus terra subacta operiamus, & circū-

calc

calcemus ipsum seminis codicem, uites in ultimo scrobe deponi oportet, materiasq; earum per scrobem porrigi, deinde ad arborem erigi, atque ab iniuria pecoris caueis emuniri. Locis autē feruidis semina septentrionali parte arbori applicanda sunt: locis frigidis à meridie, temperato statu cœli, aut ab oriente, aut ab occidente, ne toto die solem, uel umbram patiantur. Proxima deinde putatione melius existimat Celsus ferro abstineri, ipsosq; coles in modum coronæ contortos arbori circundari, ut flexura materias profundat, quarum ualidissimam sequente anno caput uitis faciamus. Me autem longus docuit usus, multo utilius esse primo quoque tempore falcem uitibus admouere, nec superuacuis sarmentis pati sylvescere. Sed eam quoque, quæ primo summittetur, materiam ferro coërcendam censeo usq; in alteram, uel tertiam gemmam, quo robustiores palmites agat: qui cum primum tabulatū apprehenderint, proxima putatione disponetur omnibus annis, alioquin in superius tabulatum: excitabitur relicta sæpe una materia, quæ applicata trunco cacumen arboris spectet. Iāq; uiti cōstitutæ certa lex ab agricolis imponitur: pleriq; ima tabulata materijs frequentant: uberiorem fructum, & magis facilem cultum sequentes. At qui bonitati uini student, in summas arbores uitē promouent, ut quæq; materiæ se deuectæ in celsissimū quenq; ramum extendūt sic, ut summa uitis summā arborem sequatur, id est ut duo palmites extremi trunco arboris applicentur, qui cacumē eius spectent, & prout quisq; ramus conualuit, uitem accipiat. Plenioribus ramis plures palmites alius ab alio separati imponantur, gracilioribus pauciores. Vitisq; nouella tribus toris ad arborē religetur, uno qui est in crure arboris à terra quatuor pedibus distans: altero, qui sum-

ma

ma parte uitem capit:tertio, qui mediam uitem complectitur. Torum imum imponi tum oportet, cum uires uiti adimut,interdum enim necessarius habetur, cum aut arbor sine ramis truncata est,aut uitis prævalens in luxuriã euagatur. Cætera putationis ratio talis est, ut ueteres palmites,quibus proximi anni fructus pependit, omnes recidantur,noui circuncisis undique capreolis, & nepotibus,qui ex his nati sunt,amputati committantur. & si læta uitis est,ultimi potius palmites per cacumina ramorum præcipitentur:si gracilis,trunco proximis: si mediocris, medijs:quoniam ultimus palmes plurimũ fructum affert, proximus nimium,uitemq; exhaurit,atque attenuat: maximè autem prodest uitibus,omnibus annis resolui. Nam & commodius enodantur,& refrigerantur,cum alio loco alligatæ sunt,minusq; lædũtur, ac melius cõualescunt, atque ipsos palmites ita tabulatis superponi conuenit, ut à tertia gemma,uel quarta religati dependeant, eosq; nõ constringi,ne sarmentum uimine præcidatur. Quòd si ita longe tabulatum est,uti materia parũ cõmodè in id perduci possit,palmitem ipsum uiti alligatum supra ternam gemmã religabimus:hoc ideo fieri præcipimus, quia quæ pars palmitis præcipitata est,fructu induitur. At quæ uinculo adnexa sursum tendit, ea materias sequente anno præbet. Sed ipsorum palmitum duo genera sunt. Alterũ, quod ex duro prouenit, quod quia primo anno plerunq; frondem sine fructu affert,pampinarium uocant. Alterũ, quod ex anniculo palmite procreatur, quod quia protinus creat,fructuarium appellant, cuius ut semper habeamus copiã in uinea,palmitis partes ad tres gemmas religandæ sunt,ut quicquid intra uinculum est,materias exigat. Cum deinde annis,& robore uitis conualuit, traduces

ces in proximã quanq; arborẽ mittendæ,easq; post biennium amputare, simulatq; alias teneriores transmittere conuenit:nam uetustate uitem fatigant. nõnunquã etiam cum arborem totam uitis comprehendere nequit, ex usu fuit partem aliquam eius deflexam terræ immergere, & rursus ad eandẽ arborem duas, uel tres propagines excitare,quò pluribus uitibus circumuenta celerius uestiatur. Viti nouellæ pampinarium dimitti non oportet, nisi necessario loco natus est,ut uiduũ ramum maritet. ueteribus uitibus loco nati palmites pampinarij utiles sunt,& pleriq; ad tertiã gemmam resecti optimè submittũtur. Nam in sequenti anno materias fundunt. Quisquis autẽ pampinus loco natus in exputando, uel alligando fractus est, modò ut aliquam gemmam habuerit,extolli non oportet, quoniam proximo anno uel ualidiorem materiam ex una creabit. Præcipites palmites dicuntur, qui de hornotinis uirgis enati in duro alligantur. Hi plurimum fructus afferunt,sed plurimũ matri nocẽt. Itaq; nisi extremis ramis, aut si uitis arboris cacumen superauerit, præcipitari palmitem non oportet. Quòd si tamẽ id genus colis propter fructum summittere quis uelit,palmitem intorqueat. Deinde alliget,& præcipitet. Nam & post eum locũ, quem intorseris,lætam materiam citabit, & præcipitata minus uirium in se trahet,quamuis fructu exuberet. Præcipitem uerò plus anno pati non oportet. Alterum est genus palmitis,quod de nouello nascitur, & in tenero alligatũ dependet: (materiam uocamus) ea & fructũ & noua flagella bene procreat, & iam si ex uno capite duæ uirgæ summittantur,tamen utraq; materia dicitur. Nam pampinarius quam uim habeat, suprà docui. Focaneus est, qui inter duo brachia uelut in furca de medio nascitur. Eum

colem

colem deterrimum esse comperi, quòd neq; fructum ferat, & utraq; brachia inter quæ natus est, attenuet: itaq; tollendus est. Pleriq; uitem ualidam, & luxuriosam falsò crediderunt feraciorem fieri, si multis palmitibus submissis oneretur. Nã ex pluribus uirgis plures pampinos creat, & cum se multa fronde cooperit, peius defloret, nebulasq;, & rores diutius continet, omnemq; uuam perdit. Validam ergo uitem in ramos diducere censeo, & traducibus dispergere, atque diradiare, cæterosq; uinearios coles præcipitare, & si nimis luxuriabitur, solutas materias relinquere, ea ratione uitem feraciorem facere. Sed ut densum arbustum commendabile fructu, & decore est, sic ubi uetustate rarescit, pariter inutile, & inuenustum est. Quod ne fiat, diligentis patrisfamiliàs est, primam quãque arborem senio defectam tollere, ut in eius locum nouellam restituere uitem queat, nec tam uiuiradice frequentare (ea & si sit facultas) quàm (quod est longè melius) ex proximo propagare. Cuius utriusque ratio consimilis est ei, quam tradidimus. Atque hæc de Italico arbusto satis præcepimus.

De arbusto Gallico. CAP. VI.

Est & alterum genus arbusti Gallici, quod uocatur rumpotinum. Id desiderat arborẽ humilem, nec frondosam. Cui rei maximè uidetur idonea opulus. Ea est arbor corno similis, quinetiam cornus, & carpinus, & ornus, nonnunquam & salix à plerisque in hoc ipsum disponitur. Sed salix nisi in aquosis locis, ubi aliæ arbores difficiliter comprehendunt, ponẽda non est, quia uini saporem infestat. Potest etiã ulmus sic disponi, ut adhuc tenera decacuminetur, ne altitudinem quindecim pedũ excedat. Nam ferè ita constitutum rumpotinetum animaduerti

uerti, ut ad octo pedes locis siccis, & cliuosis, ad duodecim locis planis, & uliginosis tabulata disponantur. Plerunq; autem ea arbor in tres ramos diuiditur, quibus singulis ab utraque parte complura brachia summittuntur, tum omnes penè uirgæ ne umbrent eo tempore, quo uitis putatur, abraduntur. Arboribus rumpotinis si frumentum non inseritur, in utrãq; partem uiginti pedum spatia interueniunt. At si segetibus indulgetur, in alteram partem quadraginta pedes, in alteram uiginti relinquuntur. Cætera simili ratione, atq; in arbusto Italico administrantur, ut uites longis scrobibus deponantur, ut eadem diligentia curetur, atq; in ramis deducatur, ut noui traduces omnibus annis inter se ex arboribus proximis cõnectantur, & ueteres decidantur. Si tradux traducem non contingit, media uirga inter eas deligetur. Cùm deinde fructus pondere urgebit, subiectis adminiculis sustineatur. Hoc autem genus arbusti, cæteraq; omnes arbores quãto altius arantur, & circunfodiuntur, maiore fructu exuberant, quod an expediat patrifamiliàs facere cultus docet.

De generibus olearum. CAP. VII.

Omnis tamen arboris cultus simplicior, quàm uinearum est, longeq; ex omnibus stirpibus minorem impensam desiderat olea, quæ prima omnium arborum est, nam quamuis non continuis annis, sed ferè altero quoque fructum afferat, eximia tamen eius ratio est, quòd leui cultu sustinetur, & cum se non induit, uix ullam impensam poscit: sed & siquam recipit, subinde fructus multiplicat: neglecta compluribus annis nõ ut uinea deficit, eoq; ipso tempore aliquid etiam interim patrifamiliàs præstat, & cùm adhibita cultura est, uno anno emendatur. Quare etiam nos in hoc genere arboris diligenter præcipere censuimus.

ſuimus. Olearum, ſicut uitium, plura genera eſſe arbitror, ſed in meam notitiam decem modò peruenerunt. Pauſia, algiana, liciniana, ſergia, neuia, culminia, orchis, regia, circites, murtea. Ex quibus bacca iucũdiſſima eſt pauſiæ, ſpecioſiſſima eſt regiæ, quæ potius eſcæ, quàm oleo eſt idonea. Pauſiæ tamen oleum ſaporis egregij, dum uiride eſt, uetuſtate corrumpitur. Orchis quoque, & radius melius ad eſcam, quàm in liquorem ſtringitur. Oleum optimum licinia dat, plurimũ ſergia: omnisq; olea, & maior ferè ad eſcam, minor oleo eſt aptior. Nulla ex his generibus, aut perferuidum, aut gelidum ſtatum cœli patitur. Itaq; æſtuoſis locis ſeptentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Sed neque depreſſa loca, neq; ardua, magisq; modicos cliuos amat, quales in Italia Sabinorum, uel tota prouincia Bætica uidemus. Hanc arborẽ pleriq; exiſtimãt ultra miliarium ſexageſimum à mari, aut non uiuere, aut non eſſe feracem. Sed in quibuſdam locis rectè ualet. Optimè uapores ſuſtinet pauſia, frigus ſergia. Aptiſſimum genus terræ eſt oleis, cui glarea ſubeſt, ſi ſuperpoſita creta ſabulo admiſta eſt. Nõ minus probabile eſt ſolum, ubi pinguis ſabulo eſt. Sed & denſior terra, ſi uuida, & læta eſt, commodè recipit hanc arborem. Creta ex toto repudianda eſt, magis etiam ſcaturiginoſa, & in qua ſemper uligo conſiſtit. Inimicus eſt etiam ager ſabulo macer, & nuda glarea. Nam & ſi non emoritur in eiuſmodi ſolo, nunquàm tamen conualeſcit. Poteſt tamen in agro frumentario ſeri, uel ubi arbutus, aut ilex ſteterant. Nam quercus etiam exciſa radices noxias oliueto relinquit, quarum uirus enecat oleam. Sed hæc in uniuerſum de toto genere huius arboris habui uobis dicere. Nunc per partes culturam eius exequar.

De

De ſeminarijs oliuarum faciendis. CAP. IX.

SEminarium oliueto præparetur cœlo libero, terreno modicè ualido, ſed ſuccoſo, neq; denſo, neq; ſoluto ſolo, potius tamẽ reſoluto. id genus terræ ferè nigræ eſt, quã cum in tres pedes paſtinaueris, & alta foſſa circũdederis, ne aditus pecori detur, fermẽtari ſinito. Tum ramos nouellos proceros, & nitidos, quos comprehenſos manus poſſit circũuenire, hoc eſt manubrij craſſitudine feraciſſimos arboribus adimito, & ex his quàm recẽtiſſimas taleas recidito, ita ut ne corticem, aut ullam aliam partem, quàm quæ ſerra præciderit, lædas: hoc autem facilè contingit, ſi prius uaram feceris, & eam partem, ſupra quam ramum ſecaturus es, fœno, aut ſtramentis texeris, ut molliter, & ſine noxa corticis taleæ ſuperpoſitæ ſecentur. Taleæ deinde ſexquipedales ſerra præcidantur, atq; earum plagæ utraque parte falce leuentur, & rubrica notentur, ut ſic quemadmodum in arbore ſteterat ramus, ita parte ima terram, & cacumine cœlũ ſpectans deponatur. Nam ſi inuerſa mergatur, difficulter comprehendet, & cùm ualidius conualuerit, ſterilis in perpetuum erit. Sed oportebit talearum capita, & imas partes miſto fimo cum cinere oblinire, & ita totas eas immergeri, ut putris terra quatuor digitis altè ſuperueniat. Sed binis indicibus ex utraq; parte humantur: hi ſunt de qualibet arbore breui ſpatio iuxta eas poſiti, et in ſumma parte inter ſe uinculo connexi, ne facilè ſinguli deijciantur. Hoc facere utile eſt propter foſſorum ignorantiã, ut cum bidentibus, aut ſarculis ſeminarium colere inſtitueris, depoſitæ taleæ nõ lædãtur. Quidã melius exiſtimãt hortulis excolere, & chorda ſimili ratione diſponere: ſed utrunq; debet poſt uernũ æquinoctiũ ſeri, & quàm frequentiſſimè ſeminarium pri-

mo anno sarriri, postero, & sequẽtibus, cùm iam radiculæ seminum conualuerint, rastris excoli. Sed biennio à putatione abstineri, tertio anno singulis seminibus binos ramulos relinqui, & frequenter sarriri seminarium conueniet. Quarto anno ex duobus ramis infirmior amputandus est, sic excultæ quinquennio arbusculæ habiles translationi sunt. Plantæ autem in olueto disponuntur optimè siccis, minimeq; uliginosis agris per autumnũ, lætis, & humidis uerno tempore paulò antè, quàm germinent. Atq; ipsis scrobes quaternum pedum præparantur anno antè: uel si tempus non largitur, prius quàm deponantur arbores, stramentis incendantur scrobes, ut eos ignis putres faciat, quos sol, & pruina facere debuerat. Spatium inter ordines minimum esse debet, pingui, & frumẽtario solo sexagenum pedum in alteram partem, atque in alteram quadragenum: macro, nec idoneo segetibus quinum & uicenûm pedum. Sed in Fauonium dirigi ordines conuenit, ut æstiuo proflatu refrigerentur. Ipsæ autem arbusculæ hoc modo possunt transferri, antè quàm explantes arbusculam, rubrica notato partem eius, quæ meridiẽ spectat, ut eodem modo, quo in seminario erat, deponatur. Deinde ut arbusculæ spatiũ pedale in circuitu relinquatur, atq; ita cum suo cespite planta eruatur. Qui cespes in eximẽdo ne resoluatur, modicos surculos uirgarũ inter se connexos facere oportet. eosq; pilæ, quæ eximitur, applicare, & uiminibus ita innectere, ut constricta terra uelut inclusa teneatur. Tum subruta parte ima leuiter pilã cõmouere, & suppositis uirgis alligare, atq; plantam transferre. Quæ ante quàm deponatur, oportebit solũ scrobis imum fodere bidentibus, deinde terram aratro subactam (si tamen pinguior erit summa humus) immittere, & ita ordei

ordei semina substernere, & si constet in scrobibus aqua, ea omnis haurienda est antè quàm demittantur arbores: deinde ingerendi minuti lapides, uel glarea mista pingui solo, depositisq; seminibus latera scrobis circuncidenda, & aliquid stercoris interponendum. Quòd si cum ea terra planta non conuenit, tum optimum est omni fronde priuare truncum, atq; leuatis plagis, fimoq; , & cinere oblitis in scrobem, uel sulcũ deponere. Truncus autem aptior translationi est, qui brachij crassitudinem habet. Poterit enim longè maioris incrementi, & robustioris transferri, quem ita conuenit poni, ut si non periculum à pecore habeat, exiguus admodum supra scrobem emineat, lætius enim frondet: si tamen incursus pecoris aliter uitari non poterit, celsior truncus constituetur, ut sit innoxius ab iniuria pecorum, atq; etiam rigandæ sunt plantæ, cum siccitates incesserunt, nec nisi post biennium ferro tangendæ: ac primo surculari debent, ita ut simplex stylus altitudinem maximi scrobis excedat: deinde arando ne coxam bos, aliamue partem corporis offendat: optimum est etiam constitutas plantas circummunire caueis, deinde constitutum iam, & maturum oliuetum in duas partes diuidere, quæ alternis annis fructu induantur, neque enim olea continuo biennio uberat. Cum subiectus ager consitus non est, arbor coliculum agit, cum seminibus repletur, fructum affert, ita sic diuisum oliuetum omnibus annis æqualem reditum adfert. Sed id minime bis anno arari debet: & bidentibus altè circunfodiri. Nam post solstitium cum terra æstibus hiat, curandum est, ne per rimas sol ad radices arborum penetret. Post æquinoctium autumnale ita sunt arbores ablaqueandæ, ut à superiore parte, si olea in cliuo sit, incilia excitentur, quæ limosam

aquam ad codicem deducant. Omnis deinde soboles, quæ ex uno stirpe nata est, quotannis extirpanda est, ac tertio quoq; fimo uel pabulandæ sunt oleæ. Atq; eadem ratione stercorabitur oliuetū, quam in secundo libro proposui, tamen segetibus prospicietur. Ac si ipsis tantūmodo arboribus satis seruaueris, singulis stercoris caprini sex libræ, stercoris sicci modij singuli, uel amurcæ i singulis cōgius. Stercus autumno debet inijci, ut permistum hyemi radices oleæ calefaciat. Amurca ualentibus infundenda est: nā per hyemē si uermes, atq; alia suberunt animalia, hoc medicamento necantur. Plerunq; etiam locis siccis, & humidis, arbores musco infestantur, quē nisi ferramēto resecueris, nec fructum, nec lætam frondem olea inducet. Quinetiam compluribus interpositis annis oliuetum putandum est: nam ueteris prouerbij meminisse conuenit, Eum, qui aret oliuetum, rogare fructum: qui stercoret, exorare: qui cædat, cogere. Quod tamen satis erit octauo anno fecisse, ne fructuarij rami subinde amputentur. Solent etiam quamuis lætæ arbores fructū non afferre. Eas terebrari gallica terebra conuenit, atq; ita in foramen uiridem talcā oleastri demitti, sic uelut inita arbor fœcundo semine fertilior exstat. Sed & sine ablaqueatione adiuuanda est amurca insulsa cum suilla, uel nostra arina uetere, cuius utriusq; modus seruatur. Nam maximæ arbori, ni tantundem aquæ misceatur, urna abundè erit. Solent etiam uitio soli fructum oleæ necare. Cui rei sic medebimur: altis gyris ablaqueabimus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus, minus'ue circundabimus: sed minima arbor modicum postulat. Hoc remedio si nihil fuerit effectum, ad præsidium insitionis confugiendum erit. Quemadmodum autem olea inserenda sit, postmodū dicemus. Nonnunquam etiam in

in olea unus ramus cæteris aliquanto est lætior, quem nisi recideris, tota arbor contristabitur. Ac de oliuetis hactenus dixisse satis est. Superest ratio pomiferarum arborum, cui rei deinceps præcepta dabimus.

De arboribus pomiferis. CAP. X.

Locum pomarij, priusquam semina seras, circummunire macerijs oportet, uel sepe, uel fossa præcipiti, ut non solum pecori, sed & homini transitū negare ualeat: quoniam si sæpius cacumina hominis manu tractata, aut à pecoribus prærosa sunt, in perpetuū semina incrementum capere nequeunt. Generatim autē disponere arbores utile est, maximè etiam ne imbecilla à ualētiore premātur, quia nec uiribus, nec magnitudine par est, imparíq; spatio temporis adolescit. Terra, quæ uitibus apta est, etiā arboribus est utilis: ante annū, quàm seminare uoles, scrobē fodito, ita sole, pluuijs'ue macerabitur, & quod positum est, citò cōprehendet. At si eodem anno & scrobē facere, & arbores serere uoles, minimū ante duos menses scrobes fodito, posteà stramentis incēsis calefacito: quos si latiores, patentioresq; feceris, lætiores, ubcrioresq; fructus percipies. Sed scrobis clibano similis fiat, cuius imū summo patētius est, ut laxius radices uagentur, ac minus frigoris hyeme, minusq; æstate uaporis per angustum os penetret, etiam ut cliuosis locis terra, quæ in cum congesta est, à pluuijs non abluatur. Arbores raris interuallis serito, ut cum creuerint spatiū habeant, quo ramos extendāt: nam si spisse posueris, nec infrà serere quid poteris, nec ipsæ fructuosæ erunt nisi interuulseris: itaq; inter ordines quadragenos pedes, minimumq; tricenos relinquere conuenit. Semina lege crassa, non munus, quàm manubrium bidentis, recta, leuia, procera, sine ulceribus, integro libro, ea bene, &

celeriter comprehendent. Si ex uctcribus ramis ſumes, de ijs quoq;, qui quotannis bonos, & uberiores fructus affe-runt, eligito, ac illos magis qui ſunt contra ſolem, quàm qui umbris, ramis, aut plantis continentur. Sed antè quàm arbuſculas transferas, nota quibus uentis antea fuerant conſtitutæ, poſtea manus admoucto, ut de cliuo, & ſicco in humidum agrum transferas. Triſurcam maximè po-nito. Ea extet minime tribus pedibus. Si eodem ſcrobe duas, aut tres arbuſculas uoles conſtituere, curato, ne in-ter ſeſe contingant, quoniam mutuo contactu aut compu-treſcèt, aut uermibus interibũt. Cùm ſemina depones, de-xtra, ſiniſtráq; uſq; in imum ſcrobem faſciculos ſarmẽto-rũ brachij craſsitudinis demittito, ita ut ſupra terram pau lulum extent, per quos æſtate paruo labore aquam radi-cibus ſumminiſtrare poſsis. Arbores, ac ſemina cũ radici-bus autũno ſerito, hoc eſt circa Calendas, & Idus Octo-bris. Primo uere antè quàm germinẽt, arbores deponito: ac ne tinea moleſta ſit ſeminibus ficulneis, in imũ ſcrobẽ lentiſci talcam inuerſo cacumine demittito. Ficũ frigori-bus ne ſerito. Loca aprica, calculoſa, glareoſa, interdũ & ſaxoſa amat. Eiuſmodi arbor cito conualeſcit, ſi ſcrobes amplos, patentesq; feceris. Ficorum genera, & ſi ſapore, atque habitu diſtant, uno modo, ſed pro differentia agri ſeruntur. Locis frigidis autumni temporibus, & aquo-ſis præcoques ponito, ut ante pluuiam fructum deligas. Locis calidis hybernas ſerito: at ſi uoles ficum, quamuis non natura, ſeram facere, tum groſſulos, priorem ue fru-ctum decutito, iterum alterum edet, quem in hyemem differet: nonnunquam etiam, cùm frondere cœperunt ca-cumina fici ferro ſumma prodeſt amputare, ſic firmiores arbores, & feraciores fiunt: ac ſemper conueniet, ſimul-atque folia agere cœperint ficus, rubricam amurcam di-

luere, & cum ſtercore humano ad radicem infundere. Ea res efficit uberiorem fructum, & farctum fici pleniorem, ac meliorem. Serendæ ſunt autem præcipuè liuianæ, afri-canæ, calcidicæ, ſulcæ, lydiæ, calliſtrutiæ, topiæ, rhodiæ, libycæ, hybernæ, omnes etiam biferæ, & triferæ floſculi. Nucem Græcam ſerito circa Cal. Febr. quæ prima gem-maſcit: agrum durum, calidum, ſiccum deſyderat. Nã in locis diuerſis nucẽ ſi depoſueris, plerũq; putreſcit. Antè quàm nucem deponas, in aqua mulſa, nec nimis dulci ma-cerato. ita iucundioris ſaporis fructum, cum adoleuerit, præbebit, & interim melius, atq; celerius frondebit. Ter-nas nuces in trigonũ ſtatuito, ut nux à nuce minimè pal-mo abſit, & anceps ad ſauonium ſpectet. Omnis autẽ nux unam radicem mittit, & ſimplici ſtylo prorepit. Cùm ad ſcrobis ſolum radix peruenit, duritia humi coërcita recur uatur, & ex ſummo duũm ramorum ambas radices emit-tit. Nucem Græcam, & auellanam tarentinam facere hoc modo poteris. In quo ſcrobe deſtinaueris nuces ſerere, in eo terram minutam pro modo ſemipedis ponito, ibiq; ſe-men ferulæ repangito. Cùm ferula fuerit enata, eam findi-to, & in medulla eius ſine putamine nucem Græcam, aut auellanam abſcõdito, & ita adobruito. Hoc ante Calend. Martias facito, uel etiã inter Nonas, et Idus Mart. Eodẽ tempore iuglandem, & pineam, & caſtaneã ſerere opor-tet. Malum punicum ab eodẽ tempore uſq; in Cal. Apri-lis rectè ſeritur. Quòd ſi acidum, aut minus dulcem fru-ctum ferat, hoc modo emẽdabitur. Stercore ſuillo, & hu-mano, urinaq; uetere radices rigato. Ea res & fertilem arborem reddet, & primis annis fructũ uinoſum, & poſt quinquennium dulcem, & apyrenum facit. nos exiguum admodum laſaris uino diluimus, & ita cacumina arboris

ſumma obleuimus. Eares emendabit acorẽ malorũ. Mala punica ne in arbore rũpantur, remedio ſunt lapides tres, ſi cum ſeres arborẽ, ad radicẽ ipſam collocaueris: at ſi iã arborem ſatam habueris, ſcillam ſecundũ radicem arboris ſerito. Alio modo cùm iã matura mala fuerint ante, quàm rumpantur, ramulos, quibus dependent, intorqueto, eodẽ modo ſeruabuntur incorrupta etiã toto anno. Pyrum autumno ante brumam ſerito, ita ut minimè dies XXV. ad brumã ſuperſint: quæ ut ſit ferax, cùm adoleuerit, altè eã ablaqueato, & iuxta ipſam radicem truncum findito, & fiſſurã cuneo tedæ pineæ adigito, & ibi relinquito, deinde abſumpta ablaqueatione, cinerẽ ſupra terram iniicito. Curandum eſt autẽ, ut quàm generoſiſſimis pyris pomaria cõſeramus. Ea ſunt cruſtumina, regia, ſignina, tarẽtina, quæ ſyria dicũtur, purpurea, ſuperba, ordeacea, aniciana, neuiana, fauoniana, lateritana, dolabelliana, turraniana, uolema, mulſa, præcocia, uenerea, & quædam alia, quorũ enumeratio nũc longa eſt. Præterea malorũ genera exquirẽda maximè ſcãdiana, matiana, orbiculata, ſoctiana, peluſiana, amerina, ſyrica, melimela, cydonia, quorũ genera tria ſunt ſtruthia, chryſomeliana, muſtea. Quæ omnia nõ ſolùm uoluptatẽ, ſed etiã ſalubritatem afferunt. Sorbi quoq;, et armeniaci, atq; perſici nõ minima eſt gratia. Et mala ſorba pruna poſt mediam meſſem uſq; in Idus Febr. ſerito. Mororum ab idibus Febru. uſq; ad æquinoctium uernum ſatio eſt. Siliquam Græcam, quam quidam κεράτιον uocant, & perſicũ ante brumam per autumnum ſerito. Amygdala ſi parũ ferax erit, forata arbore lapidẽ adijcito, & in librum arboris inoleſcere ſinito. Omnium autem generũ ramos, circa Cal. Martias in hortis ſubacta, & ſtercorata terra ſupra'puluinos arearum diſponere conuenit: danda eſt opera, ut dum teneros ramulos habent, ueluti pampinẽtur, & ad unũ ſtylũ primo anno ſemina redigãtur, & cùm autumnus inceſſerit, antè quàm frigus cacumina adurat, omnia fõlia decerpere expedit, & ita craſſis arundinibus, quæ ab una parte nodos integros habeant, uelut pileis induere, atq; ſic à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Poſt uigintiquatuor deinde menſes ſiue transferre, & diſponere in ordinem uoles, ſiue inſerere, ſatis tutè utrunq; facere poteris.

De inſitione arborum. CAP. XI.

OMnis ſurculus omni arbori inſeri poteſt, ſi nõ eſt ei cui inſeritur, cortice diſſimilis. Si uerò etiam ſimilem fructum, & eodem tempore affert, ſine ſcrupulo egregiè inſeritur. Tria genera porrò inſitionum antiqui tradiderunt. Vnum, quo reſecta, & fiſſa arbor reſectos ſurculos accipit. Alterum quo reſecta inter librũ & materiã ſemina admittit, quæ utraq; genera uerni temporis ſunt. Tertium, quo ipſas gemmas cum exiguo cortice in partẽ ſui delibratam recipit, quam uocant agricolæ emplaſtrationem, uel, ut quidam, inoculationem. Hoc genus inſitionis æſtiuo tempore optimè uſurpatur, quarum inſitionum rationẽ cùm tradiderimus, à nobis quoq; repertam docebimus. Omnes arbores ſimulatq; gemmas agere cœperint, luna creſcente inſerito, oluam autem circa æquinoctium uernum uſq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inſerere uoles, & ſurculos ad inſitionem ſumpturus es, uideto, ut ſit tenera, & ferax, nodiſq; crebris, & cùm primùm germina tumebũt de ramulis anniculis, qui ſolis ortũ ſpectabũt, & integri erũt, eos legito craſſitudine digiti minimi, ſurculi ſint bifurci, uel trifurci. Arborẽ, quam inſerere uoles, ſerra diligẽter exſecato ea parte, qua maximè nitida, &

ſine cicatrice eſt,dabisq; operam,ne librũ lædas. Cum deinde truncum recideris,acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum tenuem ferreũ,uel oſſeum inter corticem, & materiam ne minus digitos tres, ſed conſideratè demittito,ne lædas, aut rumpas corticem. Poſteà ſurculos, quos inſerere uoles,falce acuta ex una parte deradito tãtum,quantũ cuneus demiſſus ſpatij dabit, atq; ita, ne medullas,neue alterius partis corticem lædas. Vbi ſurculos paratos habueris,cuneum uellito,ſtatimq; ſurculos in ea foramina,quæ cuneo adacto inter corticẽ,& materiã feceris,demittito. Ea autem fine,qua adraſeris,ſurculos ſic inſerito,ut ſemipede,nec amplius de arbore extent, ſuprà deinde muſcum imponito,& ita ligato,ne pluuia dilabatur. Quoſdã tamen magis delectat in trunco arboris locũ ſeminibus ſerra facere, inſectasq; partes tenui ſcalpello leuare,atq; ita ſurculos aptare. Si puſillã arborem inſerere uoles,imam abſcindito, ita ut ſexquipede è terra extet,& cum deinde præcideris,plagam diligenter leuato, & medium truncũ acuto ſcalpello permodicè findito, ita ut fiſſura digitorũ trium ſit in ea: deinde cuneum,quo diducatur,inſerito,& ſurculos ex utraq; parte deraſos dimittito,ſic ut librum ſeminis libro arboris æqualẽ facias. Cum ſurculos diligẽter aptaueris,cuneum eximito, & arborem,ut ſuprà dixi,alligato: deinde terram circa arborem adaggerato uſq; ad ipſum inſitum. ea res à uẽto, & calore maximè tuebitur. Hoc tertium genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſimum, nõ omni generi arborum idoneum eſt, ſed ferè recipiunt talem inſitionem, quæ humidum, ſuccoſumq;, & ualidum librum habent,ſicut ficus. Nam & lactis plurimum mittit, & corticem robuſtum habet. optime itaq; inſeritur caprifici ramus. Ex arbore,de qua inſerere

inſerere uoles,nouellos et nitidos ramos eligito. in ijſdẽq; obſeruato gemmam,quæ bene apparebit, certumq; ſpem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis circunſignato, ut gemma media ſit,et ita acuto ſcalpello circuncidito,delibratoq; diligenter, ne gemmam lædas: poſteà item alterius arboris,quam emplaſtraturus es, nitidiſſimũ ramum eligito, & eiuſdem ſpatij corticem circuncidito, & materiam delibrato: deinde in eam partem, quã nudaueris,præparatum emplaſtrum aptato, ita ut alteræ delibratæ parti conueniat. ubi ita hæc feceris, circa gemmam bene alligato,cauetoq; ne lædas ipſum germẽ. deinde cõmiſſuras,& uincula luto oblinito ſpatio relicto, ut gemma libera uinculo non urgeatur. arboris autem inſitæ ſobolẽ,& ramos ſuperiores præcidito,nequid ſit,quo poſſit ſuccus euocari, aut ne cui magis, quam inſito ſeruiat. poſt XXI. diem ſoluito emplaſtrũ. & hoc genere optimè etiam inſeritur olea. Quartũ illud genus inſitionis iã docuimus,cùm de uitibus diſputauimus. Itaq; ſuperuacuũ eſt hoc loco repetere traditam rationem terebrationis. Sed cum antiqui negauerint poſſe omne genus ſurculorum in omnem arborem inſeri,et illam quaſi finitionem, qua nos paulò antè uſi ſumus,ueluti quandã legem ſanxerint, eos tantũ ſurculos poſſe coaleſcere,qui ſint cortice, ac libro, & fructu conſimiles ijs arboribus,quibus inſeruntur,exiſtimauimus errorem huius opinionis diſcutiendum,tradendamq; poſteris rationem, qua poßit omne genus ſurculi omni generi arboris inſeri. quod ne longiore exordio legentẽ fatigemus, unum quaſi exemplũ ſubijciemus, quo poßit omne genus ſurculi omnibus arboribus inſeri. Scrobem quoquò uerſus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longè fodito,ut extremi rami oleæ poßint eã contingere:

in

in scrobẽ deinde fici arbusculam deponito, diligentiamq; adhibeto, ut robusta, & nitida fiat. Post triennium, cum iam satis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui uidetur nitidissimus, deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa, atq; ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inserere uoles, relinque. tum arborem fici detrunca, plagamq; leua, & mediam cuneo finde. cacumina deinde oliuæ, sicuti matri cohærent, ex utraq; parte abrade, & ita fissuræ fici insere, cuneumq; exime, diligenterq; ramulos colliga, ne qua ui reuellantur, sic interposito triennio conualescet ficus cum olea, & tum demũ quarto anno, cum bene coierint, uelut propagines, ramulos oliuæ à matre resecabis. hoc modo omne genus in omnem arborem inseres. At prius quàm finem libri faciamus, quoniã ferè species surculorum omnium persecuti sumus, prioribus libris, de Cythiso dicere nunc tempestiuum est.

De Cythiso. CAP. XII

CYthisum in agro esse quàm plurimũ maxime refert, quòd gallinis, apibus, capris, bubus quoq;, & omni generi pecudũ utilissimus est, quòd ex eo cito pinguescit, & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quòd octo mensibus uiridi eo pabulo uti, & posteà arido possis. præterea in quolibet agro, quamuis macerrimo celeriter comprehendit: omnem iniuriam sine uoxa patitur. mulieres quidem, si lactis inopia premuntur, cythisum aridum in aquam macerari oportet, & cùm tota nocte permaduerit, postero die expressi succi ternas heminas permiscri modico uino, atq; ita potandum dari, sic & ipsæ ualebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythisi uel autumno circa idus Octobr. uel uerè fieri potest. Cum terram bene subegeris, areolas facito, ibiq; uelut

uelut ocymi semẽ cythisi autumno serito. Plantas deinde uere disponito, ita ut inter se quoquouersus quatuor pedũ spatia distent. Si semen non habueris, cacumina cythisorũ uere deponito, & stercoratam terram circumaggerato. Si pluuia non incesserit, rigato quindecim proximis diebus, simulatq; nouam frondem agere cœperit, sarrito, & post triennium deinde cædito, & pecori præbeto. Equo abunde est uiridis pondo x v. bubus pondo uicena, cæterisq; pecoribus pro portione uirium. Potest etiam ante Septembrem satis commodè ramis cythisus seri, quoniam facilè comprehendit, & iniuriam sustinet. Aridum si dabis, parcius præbeto, quoniam uires maiores habet, priusq; aqua macerato, & exemptum paleis permisceto. Cythisum cũ aridum facere uoles, circa mensem Septembrem, ubi semẽ eius grandescere incipiet, cædito, paucisq; horis, dũ flaccescat, in sole habeto: deinde in umbra exsiccato, et ita cõdito. Hactenus de arboribus præcepisse abunde est, reddituro pecoris curam, & remedia sequenti uolumine.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER VI.

SCIO quosdam Publi Siluine, prudentes agricolas pecoris, gregariorumq; pastorum abnuisse curam, et eam uelut inimicam professionis suæ disciplinam constantissimè repudiasse: neque inficior id eos aliqua ratione fecisse, quasi sit agricolæ contrarium pastoris propositum: cùm ille quàmmaximè subacto, & puro

puro solo gaudeat, hic nouali, graminosóq́: ille fructum è terra speret, hic è pecore. Ita fit, ut quod arator abominatur, contrà pastor optet herbarum prouentum. Sed in his tam discordantibus uotis est tamẽ quædã societas, atq; coniunctio, quoniam & pabulum è fundo plerunque domesticis pecudibus magis, quàm alienis depascere ex usu sit, & copiosa stercoratione, quæ contingit è gregibus, terrestres fructus exuberare. Nec tamen ulla regio est, in qua modo frumenta gignantur, quæ nõ, ut hominũ, ita armentorũ adiumento iuuetur: unde etiam iumenta nomen à re traxere, quòd nostrũ laborẽ, uel onera subuectando, uel arando iuuarent. Itaq; sicut ueteres Romani præcepe runt, ipse quoq; censeo tam pecorum, quàm agrorum cultũ pernoscere. Nam in rusticatione uel antiquissima est ratio pascendi, eademq; quæstuosissima: propter quod nomina quoq; & pecuniæ, & peculij tracta uidẽtur à pecore: quoniã id solũ ueteres possederunt, & adhuc apud quasdam gentes unum hoc usurpatur diuitiarum genus: & nunc apud nostros quidem colonos alia res uberior nulla est, ut etiam M. Cato credidit, qui consulenti quam partẽ rei rusticæ exercendo celeriter locupletari posset, respondit, si bene pasceret: rursusq; interroganti quid deinde faciendo satis uberes fructus percepturus esset, affirmauit si mediocriter pasceret: cæterum de tam sapiente uiro piget dicere, quod eum quidã autores memorant, quidnã quærenti cuidam tertium in agricolatione quæstuosum esset, assecurasse, si quis uel male pasceret, cum præsertim maius dispendium sequatur inertem, & insciũ pastorem, quàm prudentem, diligentem´que compendium. De secundo tamen responso, dubium non est, quin mediocrem negligentiam domini fructus pecoris exuperet. Quam ob rem

rem nos quoque hanc partem rei rusticæ Siluine: quanta ualuimus industria, maiorum secuti præcepta, posteritati mandauimus. Igitur cùm sint duo genera quadrupedum, quorum alterum paramus in consortium operum, sicut bouem, mulam, equum, asinum: Alterum uoluptatis, ac reditus, & custodiæ causa, ut ouem, capellam, sucm, canem, de eo genere primùm dicemus, cuius usus nostri laboris est particeps. nec dubium, quin (ut ait Varro) cæteras pecudes bos honore superare debeat, præsertim autẽ in Italia, quæ ab hoc nuncupationem traxisse creditur, quòd olim Græci tauros ἰταλοὺς uocarẽt, & in ea urbe, cuius mœnibus condendis mas, & fœmina aratro terminum signauerũt, uelut pecus: quòd item Athenis Cereris, & Triptolemi fertur minister: quòd inter fulgentissima sydera particeps cœli: quòd deinde laboriosissimus adhuc hominis socius in agricultura: cuius tanta fuit apud antiquos ueneratio, ut tam capitale esset bouem necasse, quàm ciuem. Ab hoc igitur promissi operis capiamus exordium.

De bubus parandis, atq; emendis, earumq; forma. CAP. I.

QVæ in emendis bubus sequẽda, quæq; uitanda sint, non ex facili dixerim, cùm pecudes pro regionis cœliq; statu, & habitum corporis, & ingenium animi, & pili colorẽ gerant: aliæ formæ sunt Asiaticis, aliæ Gallicis, Epiroticis aliæ: nec tantum diuersitas prouinciarum, sed ipsa quoq; Italia partibus suis discrepat. Campania plerũq; boues progenerat albos et exiles, labori tamẽ & culturæ patrij soli nõ inhabiles. Vmbria uastos, & albos, eademq; rubros: nec minus probabiles animis, quàm corporibus. Hetruria & Latium compactos, sed ad opera fortes. Apenninus durissimos, omnemq; difficultatẽ tolerantes

rantes, nec ab aſpectu decoros: quæ cùm tam uaria & diuerſa ſint, tamẽ quædã quaſi cõmunia, & certa præcepta in emẽdis iuuencis arator ſequi debet, eáq; Mago Carthaginienſis ita prodidit, ut nos deinceps memorabimus. Parãdi ſunt boues nouelli, quadrati, grãdibus membris, cornibus proceris, ac nigrãtibus, & robuſtis, fronte lata & criſpa, hirtis auribus, oculis, & labijs nigris, naribus reſimis patuliſq;, ceruice lõga, & toroſa, palearibus amplis, & penè ad genua promiſſis, pectore magno, armis uaſtis, capaci & tanquã implẽte utero, lateribus porrectis, lumbis latis, dorſo recto planoq;, uel etiã ſubſidente, clunibus rotundis, cruribus cõpactis ac rectis, ſed breuioribus potius, quàm longis, nec genibus improbis, ungulis magnis, caudis longiſſimis, & ſetoſis, piloſiſq;, corpore denſo, breuiq;, colore rubeo, uel fuſco, tactu corporis molliſſimo.

De bubus domandis. CAP. II.

TAlis notæ uitulos oportet, cùm adhuc teneri ſunt, conſueſcere manu tractari, ad præſepia religari, ut exiguus in domitura labor corum, & minus ſit periculi: uerùm neq; ante tertium, neq; poſt quintũ annum iuuencos domari placet, quoniã illa ætas adhuc tenera eſt, hæc iam prædura: eos autẽ, qui de grege feri cõprehenduntur, ſic ſubigi conuenit. Primùm omnium ſpatioſum ſtabulũ præparetur, ubi domitor facilè uerſari, & unde digredi ſine periculo poſſit. Ante ſtabulũ nullæ anguſtiæ ſint, ſed aut campus, aut uia latè patens, ut cùm producentur iuuenci, liberum habeant excurſum, ne pauidi aut arboribus, aut obiacenti cuilibet rei ſe implicent, noxamq; capiant. In ſtabulo ſint ampla præſepia, ſupraq; trãſuerſi aſſeres in modum iugorum à terra ſeptem pedibus elati configantur, ad quos religari poſſint iuuenci: diẽ deinde, quo do

quo domituram auſpiceris, liberum à tempeſtatibus, & à religionibus matutinum eligito: canabinuſq; funibus cornua iuuencorum ligato: ſed iaculi, quibus copulantur, lanatis pellibus inuoluti ſint, ne tenera fronte ſub cornua lædantur: cùm deinde buculos comprehenderis, extra ſtabulum producito, & ad ſtipites religato ita, ut exiguum laxamenti habeant, diſtentq; inter ſe aliquanto ſpatio, ne in colluctatione alter alteri noceat: ſi nimis aſperi erunt, patere unum diem noctemq; deſæuiant, ſimulatque iras contuderint, manu producantur, ita ut & aliquis antè, & à tergo complures, qui ſequantur, retinaculis eos contineant, & unus cum claua ſalignea procedens modicis ictibus ſubinde impetus eorum coërceat: ſin autem placidi & quieti boues erunt, uel eodem die, quo alligaueris, ante ueſperũ licebit producere, & docere per mille paſſus compoſitè, ac ſine pauore ambulare: cum domum perduxeris, arctè ad ſtipites religato, ita ne capite moueri poſſint: tum demum ad alligatos boues, neq; à poſteriore parte, neq; à latere, ſed aduerſus placidè, & cum quadam uocis adulatione uenito, ut accedentẽ conſueſcant aſpicere: deinde nares perfricato, ut hominem diſcant odorari. Mox etiam conuenit tota tergora & tractare, & reſpergere mero, quo familiariores bubulco fiant: uentri quoq;, & ſub femina manum ſubijcere, ne ad eiuſmodi tactum poſtmodum pauescant, & ut ricini, qui plerunq; feminibus inhærent, eximantur: itaq; cum fit, à latere domitor ſtare debet, ne calce contingi poſſit. Poſt hæc diductis malis, educito linguam, totumq; eorum palatũ ſale defricato, libralesq; offas in præſulſæ adipis liquamine tinctas, lingula demittito, ac uini ſingulos ſextarios per cornu faucibus infundito: nam per hæc blandimẽta triduo ferè man

ſueſcunt, iugumq; quarto die accipiunt, cui ramus illigatur, & temonis uice trahitur: interdũ & pondus aliquod iniungitur, ut maiore niſu laboris exploretur patientia, poſt eiuſmodi experimenta uacua ploſtro ſubiungẽdi, & paulatim longius cum oneribus producendi ſunt. Sic perdomiti mox ad aratrum inſtituantur, ſed in ſubacto agro ne ſtatim difficultatem operis reformidẽt, neue adhuc tenera colla, dura proſciſsione terræ contundant. Quemadmodum autem bubulcus in arando bouem inſtituat, primo præcepi uolumine: curandum ne in domitura bos calce, aut cornu quenquam contingat: nam niſi hæc caueantur, nunquàm eiuſmodi uitia, quãuis ſubacta, eximi poterunt. Verum iſta ſic agẽda præcipimus, ſi ueteranũ pecus nõ aderit: nam ſi aderit, expeditior, tutiorq; ratio domandi eſt, quam nos in noſtris agris ſequimur: nam ubi plauſtro, aut aratro iuuencum conſueſcimus, ex domitis bubus ualentiſsimũ, eundemq; placidiſsimũ cum indomito iungimus, qui & procurrentem retrahat, & cunctantem producat. ſi uerò non pigeat iugũ fabricare, quo tres iungantur, hac machinatione cõſequemur, ut etiam contumaces boues grauiſsima opera non recuſent: nam ubi piger iuuencus medius inter duos ueteranos iũgitur, aratroq; iniuncto terrã moliri cogitur, nulla eſt imperium reſpuendi facultas: ſiue enim efferatus proſilit, duorum arbitrio inhibetur: ſeu conſiſtit, duobus gradientibus etiam obſequitur: ſeu conatur decumbere, à ualentioribus ſubleuatus trahitur: propter quæ undiq; neceſsitate contumaciam deponit, & ad patientiam laboris pauciſsimis uerberibus perducitur: eſt etiam poſt domituram mollioris generis bos, qui decũbit in ſulco: cum non ſæuitia, ſed ratione cenſeo emendandũ: nam qui ſtimulis, aut ignibus, alijsq; tormentis

mentis id uitiũ eximi melius iudicant, ueræ rationis ignari ſunt, quoniã peruicax contumacia plerunq; ſæuientem fatigat. Propter quod utilius eſt citra corporis uexationẽ fame potius, & ſiti cubitorem bouem emendare: nam eum uehementius afficiunt naturalia deſideria, quàm plagæ. Itaque ſi bos decubuit, utiliſsimum eſt ſic pedes eius uinculis obligari, ne aut inſiſtere, aut pgredi, aut paſci poſſit: quo facto inedia, & ſiti compulſus deponit ignauiam, quæ tamẽ rariſsima eſt in pecore uernaculo: lõgeq; omnis bos indigena melior eſt quàm peregrinus: nam neque aquæ, nec pabuli, nec cœli mutatione tentatur, neq; infeſtatur cõditione regionis, ſicut ille, qui ex planis, & campeſtribus locis, in montana, & aſpera perductus eſt, uel ex montanis in campeſtria: itaq; etiam, cum cogimur ex longinquo boues arceſſere, curandum eſt, ut ex ſimulibus patrijs locis traducantur: item cuſtodiendum eſt, ne incorporatione, uel ſtatura, uel uiribus impar cum ualẽtiore iungatur: nam utraque res inferiori celeriter affert exitium. Mores huius pecudis probabiles habentur, qui ſunt propiores placidis, quàm concitatis: ſed non inertes, qui ſunt uerentes plagarum, & acclamationum, ſed fiducia uiriũ, nec auditu, nec uiſu pauidi, nec ad ingredienda flumina, aut pontes formidoloſi, multi cibi edaces, uerum in eo conficiendo lenti: nam hi melius concoquunt: ideoq; robora corporum citra maciem conſeruant, qui ex commodo, quàm qui feſtinanter mandunt. Sed tam uitium eſt bubulci pinguem, quàm exilem bouem reddere: humilis enim, & modica corporatura pecoris operarij debet eſſe, neruiſq;, & muſculis robuſta: non adipibus obeſa, ut nec ſui tergoris mole, nec labore operis degrauetur. Sed quoniam quæ ſequenda ſunt in emendis, domandiſq; bobus

tradidimus, tutelam eorum præcipiamus.

De boum cura, & cibariis. CAP. III.

BOues calore sub diuo, frigoribus intra tectum manere oportet: itaq; hybernæ stabulationi eorũ præparanda sunt stramẽta, quæ mẽse Augusto intra dies triginta sublatæ messis præcisa, in aceruũ extrui debent: horum desectio cũ pecori, tum agro est utilis: liberãtur arua sentibus, qui æstiuo tempore per caniculæ ortum reciſi, plerunq; radicitus intereunt, & stramentis pecoris subiecti plurimum stercoris efficiunt: hæc cũ ita curauerimus, tum & omne genus pabuli præparabimus, dabimusq; operam, ne penuria cibi macrescat pecus. Boues autem rectè pascendi non una ratio est: nam si ubertas regionis uiride pabulũ sumministrat, nemo dubitat, quin id genus cibi cæteris præponendum sit: quod tamen nisi riguis, aut rosidis locis non contingit: itaq; in ijs ipsis uel maximum commodum est, quòd sufficit una opera duobus iugis, quæ eodem die alterna temporum uice uel arant, uel pascuntur siccioribus agris. Ad præsepia boues alendi sunt, quibus pro conditione regionum cibi præbentur: eosq; nemo dubitat, quin optimi sint uicia in fascem ligata, & cicercula, itemq; pratense fœnum. minus commodè tuemur armentum paleis, quæ ubiq; & quibusdam regionibus solæ præsidio sunt, eæ probantur maximè ex milio, tum ex ordeo, mox etiam ex tritico: sed iumentis iustam operã reddentibus, ordeum præter has præbetur: bobus autem pro temporibus anni pabula dispẽsantur. Ianuario mense singulis fresi, & aqua macerati erui quaternos sextarios mistos paleis dare conuenit, uel lupini macerati modios, uel cicerculæ maceratæ semodios, & super hæc affatim paleas, licet etiã si sit leguminũ inopia, & eluta, et siccata uinacia

uinacia, quæ de lora eximuntur, cum paleis miscere. Nec dubiũ est, quin ea lõgè melius cũ suis folliculis antè, quàm eluantur, præberi possint: nam & cibi, & uini uires habent, nitidumq;, & hilare, & corpulentum pecus faciunt: si grano abstinemus, frondis aridæ corbis pabulatoria modiorũ uiginti sufficit, uel fœni pondo triginta, uel si nõ, modius uiridis laureæ & ilignea frondis, sed his, si regionis copia permittat, glans adijcitur, quæ nisi ad satietatem detur, scabiem parit: potest etiam si prouentus uilitatem facit, semodius fabæ fresæ præberi. Mense Februario plerunq; eadem cibaria sufficiunt. Martio, & Aprili debet ad fœni pondus adijci, quia terra proscinditur: sat autem erit pondo quadragena singulis dari: ab Idibus tamẽ mensis Aprilis usque in Idus Iunias uiride pabulum rectè secatur: potest etiam in Calend. Iulias frigidioribus locis idem præstari: à quo tempore in Calend. Nouemb. tota æstate, & deinde autumno satientur fronde, quæ tamẽ nõ antè est utilis, quàm cùm maturuerit uel imbribus, uel assiduis roribus: probaturq; maximè ulmea, post fraxinea, et ab hac populnea: ultimæ sunt ilignea, & quernea, & laurea, sed post æstatem necessariæ deficiẽtibus cæteris, possunt etiam & folia ficulnea probè dari, si sit eorũ copia, aut stringere arbores expediat: ilignea tamen uel melior est quernea, sed eius generis, quod spinas non habet: nam id quoque uti iuniperus respuitur a pecore propter aculeos. Nouembri mense, ac Decembri, per sementem quantum appetit bos, tantum præbendum est: plerunq; tamen sufficiunt singulis modij glandis, & paleæ ad satietatem datæ, uel lupini macerati modij, uel erui aqua conspersi sextarij VII. p misti paleis, uel cicerculæ similiter cõsperſæ sextarij XII. misti paleis, uel singuli modij uinaceorum

rum, si ijs, ut suprà dixi, largè paleæ adijciantur: uel si nihil horum est, per se fœni pondo quadraginta.

De uitijs boum, & medicinis. CAP. IIII.

SEd non proderit cibis satiari pecora, nisi omni adiuuentur diligentia, ut salubri sint corpore, uiresq; conseruẽt: quæ utraq; custodiũtur largè dato per triduũ medicamẽto, quod cõponitur pari pondere triti lupini, cupressiq;, et cũ aqua, nocte una sub diuo habito: idq; quater anno fieri debet ultimis temporibus ueris, æstatis, autumni, hyemis: sæpe etiã langor, & nausea discutitur, si integrũ gallinaceum crudum ouum iciunis faucibus inseras, ac postero die spicas ulpici, uel allij cum uino conteras, & in naribus infundas: neq; hæc tantũ remedia salubritatẽ faciunt. Multi & largo sale miscẽt pabula: quidã marrubiũ dederũt cum oleo, & uino, quidã porri fibras, alij grana thuris, alij sabinã herbã, rutamq; cum mero diluunt. Eaq; medicamẽta potanda præbẽt. Multi caulibus uitis albæ, & ualuulis erui bubus medẽtur: nõnulli pellem serpentis obtritam cum uino miscent. Est etiam remedio, cum dulci uino tritum serpillum, & concisa, & in aqua macerata scylla. Quæ omnes prædictæ potiones triũ heminarum singulis diebus per triduum datæ, aluum purgant, depulsisq; uitijs, recreant uires, maximè tamẽ habetur salutaris amurca, si tantundem aquæ miscas, & ea pecus insuescas: quæ protinus dari non potest, sed primo cibi asperguntur: deinde exigua portione medicatur aqua, mox pari mensura mista datur ad satietatem.

Quæ sint, quibus pestilentia ingruit gregi, & quæ remedia adhibenda. CAP. V.

NVllo autem tempore, & minimè æstate utile est boues in cursum concitari, nam ea res aut cit aluum, aut

aut mouet febrem. Cauendum quoque est, ne ad præsepia sus, aut gallina perrepat. Nam hoc, quod decidit, immistũ pabulo, bubus affert necem, & id præcipuè, quod egerit sus ægra, pestilentiã facere ualet, quæ cùm in gregem incidit, confestim mutandus est cœli status, & in plures partes distributo pecore longinquæ regiones petendæ sunt, atq; ita segregãdi à sanis morbidi, nequis interueniat, qui contagione cæteros labefaciat. Itaq; cùm ablegabũtur, in ea loca perducendi sunt, quibus nullum impascitur pecus, ne aduentu suo etiam illis tabem afferant. Euincendi sunt autem quãuis pestiferi morbi, & exquisitis remedijs propulsandi. Tunc panacis, & eryngij radices fœniculi seminibus miscẽdæ, & cum defruti, ac moliti tritici farina, candentiq; aqua conspergendæ, eoq; medicamine saliuandum ægrotum pecus. Tum paribus casiæ myrrhæq;, & thuris ponderibus, ac tantundẽ sanguinis marinæ testudinis miscetur potio, cum uini ueteris sextarijs tribus, & ita per nares infunditur. Sed ipsum medicamentum ponderis sex unciæ diuisum, portione æqua per triduum cum uino dedisse sat erit. Præsens etiam remedium cognouimus radiculæ, quam pastores consiliginem uocãt. Ea in Marsis montibus plurima nascitur, omniq; pecori maximè est salutaris. Læua manu effoditur ante solis ortum, sic enim lecta maiorem uim creditur habere. Vsus eius traditur talis, ænea subula pars auriculæ latissima circũscribitur, ita ut manãte sanguine tanquã o literæ ductus appareat orbiculus. Hoc & intrinsecus, & ex superiore parte auriculæ cùm factum est, media pars descripti orbiculi eadẽ subula transuitur, & facto foramini prædicta radicula inseritur, quam cùm recens plaga comprehẽdit, ita continet, ut clabi non possit: in eam deinde auriculam omnis uis morbi,

pestilens q; uirus elicitur, donec pars, quæ subula circunscripta est, demortua excidat, & minimæ partis iactura caput conseruatur. Cornelius Celsus etiam uisci folia cum uino trita per nares infundere iubet. Hæc facienda, si gregatim pecora laborant: illa deinceps, si singula.

Quod remedium adhibetur boui cruditate laboranti. CAP. VI.

CRuditatis signa sunt crebri ructus, ac uentris sonitus, fastidia cibi, neruorum intentio, hebetes oculi. Propter quæ bos neque ruminat, neq; lingua se deterget. Remedio erunt aquæ calidæ duo congij, & mox triginta brassicæ caules modicè cocti, et ex aceto dati. Sed uno die abstinendū est alio cibo. Quidam clausum intra tecta continent, ne pasci possit. Tum lentisci, oleastriq; cacuminū pondo IIII. & libra mellis una trita permiscēt aquæ congio, quam nocte una sub dio habent, atq; ita faucibus infundunt. Deinde interposita hora macerati erui quatuor libras obijciunt, aliaq; potione prohibent. Hoc per triduū fieri, dum omnis causa languoris discutiatur. Nam si neglecta cruditas est, & inflatio uentris, & intestinorū maior dolor insequitur, qui nec capere cibos sinit, gemitus exprimit, locoq; stare non patitur, sæpe decūbere, & agitare caput, caudamq; crebrius agere. Manifestum remedium est proximam clunibus partem caudæ uinculo uehementer obstringere, uiniq; sextariū cum olei hemina faucibus infundere, atq; ita citatum per mille & quingentos passus agere. Si dolor permanet, ungulas circunsecare, & uncta manu per anum inserta fimum extrahere, rursusq; agere currentem. Si nec hæc profuit res, caprifici aridæ conteruntur, & cum dodrante aquæ calidæ dantur. Vbi nec medicina processit, myrti syluestris foliorum duæ libræ

bræ deligantur, totidemq; sextarij calidæ aquæ missi per uas lignеum faucibus infunduntur. Atq; ita sub cauda sanguis emittitur, qui cum satis profluxit, inhibetur papyri ligamine. Tum concitatè agitur pecus cousq;, dū anhelet. Sunt & ante detractionem sanguinis illa remedia, tribus heminis uini tres unciæ pinsiti allij permiscentur, & post eam potionem currere cogitur. Vel salis sextans, cum cepis decem conteritur, & admisto melle decocto collyria immittuntur aluo, atq; ita citatus bos agitur.

Quo remedio sedatur dolor uentris, & intestinorum pecoris. CAP. VII.

VEntris quoq; et intestinorū dolor sedatur uisu nantium, & maximè anatis, quam si cōspexerit, cui intestinum dolet, celeriter tormento liberatur. Eadem anas maiore profectu mulos, & equinum genus conspectu suo sanat. Sed interdum nulla prodest medicina. Sequitur torminum uitium, quorum signum est cruenta, & mucosa uentris proluuies. Remedia sunt cupressini quindecim coni, totidemq; gallæ, & utrorumq; ponderum uetustissimus caseus, quibus in unum tunsis admiscētur austeri uini quatuor sextarij, qui pari mensura per quatriduū dispensati dantur: nec desint lentisci, myrtiq;, & oleastri cacumina uiridis. Aluus corpus, ac uires carpit, operiq; inutilem reddit: quæ cum accident, prohibendus erit bos potione per triduum, primoq; die cibo abstinēdus. Sed mox cacumina oleastri, & arūdinis, itē baccæ lentisci, & myrti dandæ, nec potestas aquæ, nisi quamparcissimè faciendа est. Sunt qui teneræ laurus caulium libram, cum abrotani macerati pari portione dent, cum aquæ calidæ duobus sextarijs, atq; ita faucibus infundant, eademq; pabula, ut suprà diximus, obijciant. Quidam uinaceorum duas li

bras torrefaciunt, & ita cõterunt, & cum totidem sextarijs uini austeri, potandum medicamentũ præbent, omniq; alio humore prohibent, nec minus cacumina prædictarũ arborum obijciunt. Quod si neq; uentris restiterit citata proluuies, neq; intestinorum, ac uentris dolor, cibosq; respuet, & prægrauato capite, si sæpius, quàm consueuit, lacrymæ ab oculis, & pituita à naribus profluent, usque ad ossa frons media uratur, auresq; ferro scindantur. Sed uulnera facta igne, dum sanescunt, defricare bubula urina conuenit. At ferro rescissa melius pice, & oleo curantur.

De uitiosis incrementis linguæ. CAP. VIII.

SOlent etiam fastidia cibo afferre uitiosa incrementa linguæ, quas ranas ueterinarij uocant. Hæc ferro reciduntur, & sale cum allio pariter trito uulnera defricantur, donec lacessita pituita decidit. Tum uino perluitur os, & interposito unius horæ spatio uirides herbæ, uel frondes dantur, dum facta ulcera cicatrices ducant. Si neque ranæ fuerint, neq; aluus citata, & nihilo minus cibos non appetet, proderit allium pinsitum cum oleo per nares infundere, uel sale, uel cunela defricare fauces, uel eandem partem allio tunso, & hallecula linire. Sed hæc his solum fastidium est.

De febre boum. CAP. IX.

FEbricitanti boui conuenit abstineri cibo uno die. Postero deinde exiguum sanguinem ieiuno sub cauda emitti, atque interposita hora modicæ magnitudinis coctos braßicæ coliculos triginta ex oleo, & garo saluiati more demitti, eamq; escam per quinque dies ieiuno dari. Præterea cacumina lentisci, aut olcæ, uel tenerrimã quanque frondem, aut pampinos uitis obijci, tum etiam spongia labra detergeri, & aquam frigidam ter die præberi potandam. Quæ medicina sub tecto fieri debet, nec ante sanitatem bos emitti. Signa febricitantis, manantes lacrymæ, grauatum caput, oculi compreßi, fluidum saliuis os, longior, & cum quodam impedimento tractus spiritus, interdum & cum gemitu.

De tussi boum. CAP. X.

REcens tußis optimè saluiato farinæ ordeaceæ discutitur. Interdum magis prosunt gramina concisa, & his admista fresa fãba. Lẽtes quoq; ualuulis exemptæ, & minutæ molitæ, miscentur aquæ calidæ Sextarij duo, factaq; sorbitio per cornu infunditur. Veterẽ tußim sanant duæ libræ hyssopi macerati sextarijs aquæ tribus. Namid medicamentum teritur, & cum lentis minutæ, ut dixi, molitæ sextarijs quatuor more saluiati datur, ac posteà aqua hyssopi per cornu infunditur. Porri etiam succum oleo, uel ipsa fibra cum ordeacea farina contrita remedio est. Eiusdem radices diligenter lotæ, & cũ farre triticeo pinsitæ, ieiunoq; datæ, uetustißimam tußim discutiunt. Facit idem pari mensura eruum sine ualuulis cum torrefacto ordeo molitum, & saluiati more in fauces demißum.

Suppurationis remedia. CAP. XI.

SVppuratio melius ferro rescinditur, quàm medicamẽto. Expressius deinde sinus ipse, qui eam continebat, calida bubula urina eluitur, atque linamentis pice liquida, & oleo imbutis colligatur. Vel si collui ea pars non potest, lamina candẽti seuum caprinum, aut bubulum instillatur. Quidam, cum uitiosam partem inusserunt, urina uetere eluunt, atq; ita æquis ponderibus incocta pice liquida cum uetere axungia linunt.

Claudicanti boui quod remedium adhibeatur. CAP. XII.

Sanguis

SAnguis dimissus in pedes claudicationem affert. quod cum accidit, statim ungula inspicitur. tactus autẽ feruorem demonstrat: nec bos uitiatã partẽ uehemẽtius premi patitur. Sed si sanguis adhuc supra ungulas in cruribus est, fricatione assidua discutitur: uel cum ea nihil profuit, scarificatione demitur. At si iam in ungulis est, inter duos ungues cultello leuiter aperies. Postea linamẽta sale, atq; aceto imbuta applicãtur, ac solea spartea pes induitur, maximeq; datur opera, ne in aquã pedẽ mittat, & ut siccè stabuletur. Hic idẽ sanguis nisi emissus fuerit, saniem creabit, qui si suppurauerit, tardè procurabitur: ac primo ferro circũcisus, et expurgatus, deinde pannis aceto, & sale, & oleo madentibus inculcatis, mox axungia uetere, & seuo hircino pari pondere decoctis, ad sanitatẽ perducitur. Si sanguis in inferiore parte ungulæ est, extrema pars ipsius unguis ad uiuũ resecatur, & ita emittitur, ac linamẽtis pes inuolutus spartea munitur. Mediam ungulã ab inferiore parte nõ expedit aperire, nisi eo loco iam suppuratio facta est. Si dolore neruorum claudicat, oleo, & sale genua, poplitesq;, & crura cõfricanda sunt, donec sanetur. Si genua intumuerint, calido aceto fouẽda sunt, & lini semẽ, aut miliũ detritum, conspersumq; aqua mulsa imponendũ: spongiæ quoq; feruenti aqua imbutæ, & expressæ, atq; melle litæ rectè genibus applicantur, ac fasceis circundantur. Quòd si tumori subest aliquis humor, fermentum, uel farina ordeacea ex passo, aut aqua mulsa decocta imponitur: & cum maturuerit suppuratio, rescinditur ferro, eaq; emissa, ut suprà docuimus, linamentis curatur. Possunt etiã (ut Cornelius Celsus præcipit) lilij radix, aut scylla cum sale, uel sanguinalis herba, quàm πολύγονον Græci appellant, uel marrubiũ ferro reclusa

clusa sanare. Ferè autẽ omnis dolor corporis, si sine uulnere est, recens melius fomentis discutitur: uetus uritur, & supra ustum, butyrum, uel caprinus instillatur adeps.

Ad scabiem remedia, & ad morsum rabiosi canis, uel lupi, nec non & ad coriaginem. CAP. XIII.

SCabies extenuatur trito allio defricto: eodemq; remedio curatur rabiosæ canis, uel lupi morsus, qui tamen & ipse imposito uulneri uetere salsamẽto, æquè bene sanatur. Et ad scabiem præsentior alia medicina est, cuniculabubula, & sulphur conteruntur, admistaq; amurca cùm oleo, aqua, aceto incoquuntur. Deinde tepefactis scissum alumen tritum spargitur. Id medicamentum candẽte sole illitum maximè prodest. Vlceribus gallæ tritæ remedio sunt. Nec minus succus marrubij cum fuligine. Est & infesta pestis bubulo pecori, coriaginem rustici appellant, cum pellis ita tergori adhæret, ut apprehensa manibus deduci à costis non possit. Ea res non aliter accidit, quàm si bos aut ex langore aliquo ad maciem perductus est, aut sudans in opere faciendo refrixit, aut si sub onere pluuia madefactus est. Quæ quoniam perniciosa sunt, custodiendum est, ut cùm ab opere boues redierint, adhuc æstuãtes, anhelantesq; uino aspergãtur, et offæ adipis faucibus eorum inserantur. Quòd si prædictum uitiũ inhæserit, proderit decoquere laurum, et ea calda fouere terga, multoq; oleo, & uino confestim subigere, ac per omnes partes aprehẽdere, & attrahere pellẽ. Idq; optimè fit sub dio sole feruente. Quidam fraces uino, & adipe commiscent, eoq; medicamento post fomenta prædicta utuntur.

Ad exulcerationem pulmonis, & palati, atq; ceruicis tumorem. CAP. XIIII.

Est

EST etiam illa grauis pernicies, cùm pulmones exulcerantur: inde tussis, & macies, & ad ultimũ phthisis inuadit. Quæ ne mortem afferant, radix coryli insusta ita, ut suprà docuimus, perforatæ auriculæ inseritur, tũ porri succus instar heminæ pari olei mensuræ miscetur, & cum uini sextario potandus datur diebus cõpluribus. Interdum & tumore palati cibos respuit, crebrumq; suspirium facit, & hanc speciem præbet, ut bos in latus pendere uideatur: ferro palatum opus est sauciare, ut sanguis profluat, & exemptum ualuulis eruum maceratum, uiridemq; frondem, uel aliud molle pabulum, dum sanetur, præbere. Si in opere collũ cõtusum erit, præsentissimũ est remediũ sanguis de aure emissus: aut si id factũ non erit, herba, quæ uocatur auia, cũ sale trita, & imposita. Si ceruix mota, & deiecta est, cõsiderabimus quã in partẽ decli net, et ex diuersa auricula sanguinẽ detrahemus. Ea porrò uena, quæ in aure uidetur esse amplissima, sarmento prius uerberatur: deinde cũ ad ictũ intumuit, cultello soluitur, & postero die iterũ ex eodẽ loco sanguis emittitur, ac biduo ab opere datur uacatio. Tertio deinde die leuius iniungitur labor, & paulatim ad iusta perducitur. Quòd si ceruix in neutrã partẽ deiecta est, mediaq; intumuit, ex utraq; auricula sanguis emittitur, qui cùm intra biduum, cum bos uitium cœpit, emissus nõ est, intumescit collum, neruiq; tenduntur, & inde nata duricies iugũ nõ patitur. Tali uitio cõperimus aureũ esse medicamẽtum ex pice liquida, & bubula medulla, & hircino seuo, & uetere oleo æquis ponderibus compositum, atq; incoctum. Hac compositione sic utendum est, cùm disiungitur ab opere in ea piscina, ex qua bibit tumor ceruicis aqua madefactus subsiccatur, prædictoq; medicamento defricatur

catur, & illinitur. Si ex toto propter ceruicis tumorẽ iugum recuset, paucis diebus requics ab opere danda est. Tum ceruix aqua frigida defricanda, & spuma argenti illinẽda est. Celsus quidẽ tumenti ceruici herbam, quæ uocatur auia, ut suprà dixi, contundi, & imponi iubet. Clauorũ, qui ferè ceruicem infestant, minor molestia est: nam facilè operanti lucerna instillatur. Potior tamẽ ratio est cu stodiendi, ne nascãtur, neue colla caluescãt, quæ non aliter glabra fiunt, nisi cũ sudore, aut pluuia ceruix in opere madefacta est: itaq; cùm id accidit, ueteri lateri later cõteritur, eoq; intrito prius, quàm disiungãtur, colla cõspergi oportet: deinde cùm id siccum erit, subinde oleo imbui.

Ad talum, seu ungulam læsam remedia. CAP. XV.

SI talum, aut ungulam uomer læserit, picem duram, & axungiam cum sulfure, & lana succida inuolutam candente ferro supra uulnus inurito. Quod idem remedium optimè facit exempta stirpe, si fortè surculum calcauerit, aut acuta testa, uel lapide ungulam pertuderit, quæ tamen si altius uulnerata est, latius ferro circunciditur, & ita inuritur, ut suprà præcepi: deinde spartea calceata per triduum suffuso aceto curatur. Idem si uomer crus sauciarit, marina lactuca, quam Græci πόδαγραν uocant, admisto sale imponitur. Subtriti pedes cluuntur calefacta bubula urina: deinde fasce sarmentorum incenso, cùm iam ignis in fauillam recidit, feruentibus cineribus cogitur insistere, ac pice liquida cum oleo, uel axungia cornua eius linuntur. Minus tamen claudicabunt armenta, si opere disiunctis multa frigida lauentur pedes: & deinde suffragines, coronæ, ac discrimen ipsum, quò diuisa est bouis ungula, uetere axungia defricetur.

Ad

Ad cõuulsos armos, & cornua præfracta. CAP. XVI.

SAepe etiam uel grauitate longioris, uel cùm in proscindendo, aut duriori solo, aut obuiæ radici oblúctatus cõuellit armos. Quod cùm accidit, è prioribus cruribus sanguis nuttẽdus est: si dextrum armum læsit, in sinistro: si læuum, in dextro: si uchementius utrunq; uitiauit, item in posterioribus cruribus uenæ soluentur. Præfractis cornibus linteola sale, atque aceto, & oleo imbuta superponuntur, ligatisq; per triduum eadem infunduntur. Quartò demũ axungia pari pondere cum pice liquida, & cortice pineo, leuigatoq; imponitur. Et ad ultimum cum iam cicatricem ducunt, fuligo infricatur. Solent etiam neglecta ulcera scatere uermibus, qui si mane perfunduntur aqua frigida, rigore contracti decidunt: uel si hac ratione non possunt eximi, marrubium, aut porrum conteritur, & admisto sale imponitur: id celerrime necat prædicta animalia. Sed expurgatis ulceribus, confestim adhibenda sunt linamẽta cũ pice, & oleo, uetereq; axungia: & extra uulnera eodem medicamento circunliniẽda, ne infestentur à muscis, quæ ubi ulceribus insederunt, uermes creant.

Ad ictus serpentis, & noxiorum animalium. CAP. XVII.

ESt etiam mortifer ijs serpentis ictus, est & magnorum animalium noxium uirus, nam & uipera, & cæcilia sæpe cum in pascua bos improuidè supercubuit, lacessita onere morsum imprimit. Musq; araneus, quem Græci σκυτάλην appellãt, quamuis exiguis dentibus, non exiguam pestem molitur. Venena uiperæ depellit super scarificationem ferro factam herba, quam uocant personatam, trita & cum sale imposita. Plus etiam eiusdem radix contusa

contusa prodest: uel Symonianũ trifolium, quod inuenitur cõfragosis locis efficacissimũ traditur, odoris grauis, neq; absimilis bitumini, & idcirco Græci eam ἀσφάλτον appellant, nostri autẽ propter figurã uocant acutũ trifoliũ: nã longis, & hirsutis foliys uiret, caulemq; robustiorem facit, quam pratẽse. Huius herbæ succus uino mistus infunditur faucibus, atq; ipsa folia, cum sale trita malagmatis more, scarificationi intenditur: uel si hanc herbam uiridẽ tempus anni negat, semina eius collecta, & leuigata cũ uino dantur potanda, radicesq; cum suo caule tritæ, & farina, & sale commistæ ex aqua mulsa scarificationi superponũtur. Est etiã præsens remediũ, si conteras fraxini tenera cacumina quinq; librarũ cum totidem uini, & duobus sextarijs olei, expressumq; succũ faucibus infundas. Itẽq; cacumina eiusdẽ arboris cum sale trita læsæ parti superponas. Cæciliæ morsus tumorẽ, suppurationemq; molitur. Idem facit etiã muris aranei. Sed illius sanatur noxa subula ænea, si locum læsum cõpungas, cretaq; cimolia ex aceto linas. Mus perniciẽ, quam intulit, suo corpore luit: nã animal ipsum oleo mersum necatur, & cũ imputruit, cõteritur, eoq; medicamine morsus muris aranei linitur. Vel si id non adest, humorq; ostendit iniuriã dentium, cuminum conteritur, eiq; adijcitur exiguum picis liquidæ, & axungiæ, ut lentorẽ malagmatis habeat. Id impositũ perniciem commouet. Vel si antequàm tumor discutiatur, in suppurationem conuertitur, optimum est ignea lamina cõuersionẽ resecare, & quicquid uitiosi est, inurere, atq; ita liquida pice cum oleo linire: solet etiam ipsum animal uiuum creta figulari circũdari: quæ cum siccata est, collo boum suspenditur: ea res innoxium pecus à morsu muris aranei præbet. Oculorũ uitia plerunq; melle sanantur: nã

siue intumuerũt, aqua mulsa triticeæ farinæ cõspergitur, & imponitur, siue album in oculo est, montanus sal, Hispanus, uel Ammoniacus, uel etiã Cappadocus minutè tritus, & immistus melli uitium extenuat: facit idem trita spiæ testa, & per fistulam ter die oculo inspirata: facit & radix, quã Græci σίλφιον uocant, uulgus autẽ nostra consuetudine laserpitium appellat: huius quantocunq; ponderi decem partes salis ammoniaci adijciuntur, eaq; pariter trita oculo similiter infunduntur, uel eadem radix cõtusa, & cum oleo lentisci inuncta uitiũ expurgat: epiphoram supprimit polenta cõsperſa mulsa aqua, & in supercilia, genasq; imposita, pastinacæq; agrestis semina, & succus armoraceæ, cũ melle conlinita oculorũ sedant dolorẽ: sed quotiescunq; mel, aliusue succus remedijs adhibetur, circunliniendus erit oculus pice liquida cũ oleo, ne à muscis infestetur: nam & ad dulcedinẽ mellis, aliorumq; medicamentorum non hæ solæ, sed & apes aduolant.

Remedia ad haustã hirudinem. CAP. XVIII.

MAgnam etiam perniciem sæpe affert hirudo hausta cum aqua: ea adhærens faucibus sanguinem ducit, & incremento suo trãsitum cibis præcludit: si tam difficili loco est, ut manu detrahi non possit, fistulam, uel arundinem inserito, & ita calidum oleum infundito: nam eo contactu animal confestim decidit. Potest etiam per fistulam deusti cimicis nidor immitti, qui ubi superponitur igni, fumum emittit, & conceptum nidorem fistula usq; ad hirudinem perfert, isq; nidor depellit hærentem: si tamen uel stomachum, uel intestinum tenet, calido aceto per cornu infuso necatur: has medicinas quãuis bubus adhiberi præceperimus, posse tamen ex his plurima etiam omni maiori pecori conuenire nihil dubium est.

Dema

De machina facienda, qua clausa, iumenta curentur. CAP. XIX.

SEd & machina fabricanda est, qua clausa, iumenta, boues q; curentur, ut et propior accessus ad pecudem medentibus sit, nec in ipsa curatione quadrupes reluctando remedia respuat: est autem talis machinæ forma, roboreis axibus compingitur solum, quod habet in longitudinẽ pedes nouem, & in latitudinem pars prior dupondiũ semissem, pars posterior quatuor pedes: huic solo septenũm pedũ stipites recti ab utroq; latere quaterni applicantur: ij autẽ in ipsis quatuor angulis affixi sunt, omnesq; trãsuersis sex temonibus quasi uacerræ inter se ligantur, ita ut à posteriore parte, quæ latior est, uelut in caueã quadrupes possit induci, nec exire alia parte prohibentibus aduersis axiculis: primis autẽ duobus statuminibus iponitur firmũ iugũ, ad quod iumẽta capistrãtur, uel boũ cornua religantur, ubi possunt etiam numelli fabricari, ut inserto capite descẽdentibus per foramina regulis ceruix teneatur: cæterũ corpus laqueatũ & distentũ temonibus obligatur, sicq; immotum animal medentis arbitrio est expositũ: hæc ipsa machina communis erit omnium maiorum quadrupedũ.

De tauri forma. CAP. XX.

QVoniam de bubus satis præcepimus, opportunè de tauris, uaccisq; dicemus. Tauros maximè membris ampliſsimis, moribus placidis, media ætate probandos censeo: cætera ferè eadem omnia in his obseruabimus, quæ in bubus eligendis: neq; enim alio distat bonus taurus à constrato, nisi quòd huic torua facies est, uegetior aspectus, breuiora cornua, torosior ceruix, & ita uasta, ut sit maxima portio corporis, uentre paulò substrictiore, qui magis rectus, & ad ineundas fœminas habilis sit.

De forma uaccæ. CAP. XXI.

VAccæ quoque probantur altißimæ formæ, longæq́; maximis uteris, frontibus latißimis, oculis nigris, & patentibus, cornibus uenuſtis, & leuibus, & nigrantibus, piloſis auribus, compreſſis malis, palearibus, & caudis amplißimis, ungulis modicis, et modicis cruribus: cætera quoque ferè eadem in fœminis, quæ & in maribus deſyderantur, & præcipuè ut ſint nouellæ, quoniam, cum exceſſerint annos decem, fœtibus inutiles ſunt. Rurſus minores bimis iniri non oportet. Si ante tamen conceperint, partũ earum remoueri placet, ac per triduum, ne laborent, ubera exprimi, poſteà mulctra prohiberi.

Quotannis delectus faciendus. CAP. XXII.

SEd & curandum eſt omnibus annis in hoc æquè, atq; in reliquis gregibus pecoris, ut delectus habeatur: nam & enixæ, & uetuſtæ, quæ gignere deſierunt, ſummouendæ ſunt, & utiq; tauræ, quæ locum fœcundarũ occupant, ablegandæ, uel aratro domandæ, quoniam laboris, & operis non minus, quàm iuuenci propter uteri ſterilitatem patientes ſunt. Eiuſmodi armentum maritima, & aprica hyberna deſiderat: æſtate, opaciſſima nemorum, ac montium alta magis, quàm plana paſcua: nam melius nemoribus herbidis, & frutetis, & arectis, quàm lapidoſis locis durãtur ungulæ: nec tam fluuios, riuoſq; deſyderãt, quàm lacus manu factos, quoniam fluuialis aqua, quæ ferè frigidior eſt, partum abigit, & cœleſtis iucundior eſt. Omnis tamen extremi frigoris tolerantior equino armento uacca eſt, ideoq́; facile ſub dio hybernat.

De conceptis, & ſtabulis faciendis. CAP. XXIII.

SEd laxo ſpatio conſepta facienda ſunt, ne in anguſtijs conceptum altera alterius elidat, & ut inualida fortioris

tioris ictus effugiat: ſtabula ſunt optima ſaxo, aut glarea ſtrata, non incommoda tamen etiam ſabuloſa: illa, quòd imbres reſpuant: hæc, quòd celeriter ſorbeant, tranſmittantq́;: ſed utraq; deuexa ſint, ut humorem effundãt, ſpectentq; ad meridiẽ, ut facilè ſiccentur, et frigidis uentis nõ ſint obnoxia. Leuis autẽ cura paſcui eſt: nã ut lætior herba conſurgat, ferè ultimo tempore æſtatis incenditur: ea res & teneriora pabula recreat, & ſentibus uſtis fruticẽ ſurrecturũ in altitudinẽ compeſcit: ipſis uerò corporibus affert ſalubritatẽ iuxta conſeptum ſaxis, & canalibus ſal ſuperiectus, ad quem ſaturæ pabulo libenter recurrunt, cũ paſtorali ſigno quaſi receptui canitur: nam id quoq; ſemp crepuſculo fieri debet, ut ad ſonũ buccinæ pecus, ſi quod in ſyluis ſubſtiterit, ſepta repetere cõſueſcat: ſic enim recognoſci grex poterit, numeruſq; cenſeri, ſi ueluti ex militari diſciplina intra ſtabularij caſtra manſerint: ſed non eadem in tauros exercentur imperia, qui freti uiribus per nemora uagantur, liberoſq́; egreſſus, reditusq́; habent, nec reuocantur, niſi ad coitus fœminarum.

Quæ ætas idonea ad admiſſuram. CAP. XXIIII.

EX his qui quadrimi minores ſunt, maioresq́; quàm duodecim annorum, prohibentur admiſſura: illi quoniam quaſi puerili ætate ſeminandis armentis parum habentur idonei: hi, quia ſenio ſunt effœti. Menſe Iulio fœminæ maribus plerunq; permittendæ, ut eo tempore conceptos proximo uere adultis iam pabulis edant. Nam decem menſibus uentrem perferunt, neq; ex imperio magiſtri, ſed ſua ſponte marem patiuntur. Atq; in id ferè, quod dixi tempus, naturalia congruunt deſyderia, quoniam nimietate uerni pabuli pecudes exhilaratæ laſciuiunt: quòd ſi aut fœmina recuſat, aut non appetit taurus, eadem ra-

tione, qua fastidientibus equis mox præcipiemus. Elicitur cupiditas odore genitalium admoto naribus. Sed & pabulum circa tempus admissuræ subtrahitur fœminis, ne eas steriles reddat nimia corporis obesitas, & tauris adijcitur, quò fortius ineant, unumq; marem quindecim uaccis sufficere abunde est: qui ubi iuuencam superuenit, certis signis comprehẽdere licet, quem sexum generauerit, quoniam si parte dextra desiluit, marem seminasse manifestum est, si læua fœminam: id tamen uerum esse non aliter appareret, quàm ubi post unum coitũ forda non admittit taurũ: quod et ipsum rarò accidit. Nam quamuis plena fœtu nõ expletur libidine, adeò ultra naturæ terminos etiam in pecudibus plurimũ pollent blandæ uoluptatis illecebræ. Sed non dubiũ est, ubi pabuli sit lætitia, posse omnibus annis partũ educari: at ubi penuria est, alternis submitti: quod maximè in operarijs fieri placet, ut & uituli annui temporis spatio lacte satientur, nec forda simul operis, & uteri grauetur onere, quæ cùm partum edidit, nisi cibis fulta est, quamuis bona nutrix labore fatigata nato subtrahit alimentũ. Itaq; & fœtæ cythisius uiridis & torrefactũ ordeũ, maceratumq; eruũ præbetur, uel tenero olere commisto, torrido, molitoq; milio, & per unã noctem lacte macerato saluiatur: melius etiã in hos usus altinæ uaccæ probantur, quas eius regionis incolæ ceuas appellant: eæ sunt humilis staturæ, lactis abundantes, propter quod remotis earum fœtibus, generosum pecus alienis educatur uberibus: uel si hoc præsidiũ non adest, faba fresa, et uinũ rectè tolerat, idq; præcipuè in magnis gregibus fieri oportet.

Remedia ad lumbricos uitulorum. CAP. XXV.

SOlent autem uitulis nocere lumbrici: qui ferè nascuntur cruditatibus. Itaq; moderandum est, ut bene concoquant

coquant: aut si iam tali uitio laborant, lupini semicrudi conteruntur, & offæ saluiati more faucibus ingerũtur: potest etiã cum arida fico, & eruo cõteri herba santonica, & formata in offam, sicut saluiatũ demitti: facit idẽ axũgiæ pars una tribus partibus hyssopi permista. Marrubij quoq; succus, & porri ualet eiusmodi necare animalia.

De castrandis uitulis. CAP. XXVI.

CAstrare uitulos Mago cẽset, dum adhuc teneri sunt, neq; id ferro facere, sed fissa ferula cõprimere testiculos, & paulatim confringere. Idq; optimum genus castrationũ putat, quod adhibetur ætati teneræ sine uulnere. Nã ubi iã induruit, melius bimus, quàm anniculus castratur. Idq; facere uel autumno Luna decrescẽte præcipit, uitulũq; ad machinã deligare: deinde prius, quam ferrum admoueas, duabus angustis ligneis regulis (ueluti forcipibus) apprehẽdere testiũ neruos, quos Græci κριμαστῆρας ab eo appellant, quòd ex illis genitales partes dependent, quibus cõprehensis, statim testes ferro resecare, & expressos ita rescindere, ut extrema pars eorũ adhærens prædictis neruis relinquatur. Nã hoc modo nec cruptione sanguinis periclitatur iuuencus, nec in totũ effœminatur adempta omni uirilitate, formaq; seruata maris, generandi uim deposuit, quam tamen ipsam nõ protinus amittit. Nam si patiaris eum à recẽti curatione fœminã inire, constat ex eo posse generari. Sed minime id permittendũ, ne profluuio sanguinis intercat: uerũ uulnera eius sarmẽtitio cinere cũ argenti spuma linẽda sunt, abstinendusq; eo die ab humore, & exiguo cibo alendus. Sequẽti triduo uelut æger cacuminibus arborũ, & desecto uiridi pabulo oblectandus, prohibendusq; multa potione. Placet etiam pice liquida, & cinere, cũ exiguo oleo ulcera ipsa post

triduum linire, quo & celerius cicatricem ducant, nec à muscis infestentur. Hactenus de bubus dixisse abunde est.

De equis. CAP. XXVII.

QVibus cordi est educatio generis equini, maximè cõuenit prouidere autorẽ industrium, & pabuli copiam, quæ utraq; uel mediocria possunt alijs pecoribus adhiberi. summam sedulitatem, & largam satietatem desyderat equinum pecus. quod ipsum tripartitò diuiditur. est enim generosa materies, quæ circo, sacrisq; certaminibus equos præbet. est mularis, quæ precio fœtus sui comparatur generoso. est & uulgaris, quæ mediocres fœminas, maresq; progenerat: ut quæq; est præstantior, ita ubere cãpo pascitur. Gregibus autẽ spatiosa, & palustria, necnõ mõtana pascua eligenda sunt, rigua, nec unquam siccanea, uacua ue magis, quàm stirpibus impedita, frequenter mollibus potius quàm proceris herbis abundãtia. Vulgaribus equis passim maribus, ac fœminis pasci pmittitur, nec admissuræ certa tempora seruãtur. Generosis circa uernum æquinoctiũ mares iungentur, ut eodẽ tempore, quo conceperint, iam lætis, & herbidis cãpis post anni messem paruo cum labore fœtũ educent. nam mense duodecimo partum edunt. Maximè itaq; curandũ est prædicto tempore anni, ut tam fœminis, quam admissarijs desyderãtibus coëundi fiat potestas, quoniã id præcipuè armentũ si prohibeas, libidinis extimulatur furijs, unde etiam ueneno inditum est nomen ἱπόμανες, quòd equinæ cupidini similem mortalibus amorem accendant. Nec dubium quin aliquot regionibus tanto flagrẽt ardore coëundi fœminæ, ut etiã si marẽ non habeant, assidua, & nimia cupiditate figurãtes sibi ipsæ uenerem (cohortalium more auium) uento concipiant. Quæ enim poëta licentius dicit:

Scilicet

Scilicet ante omnes furor est insignis equarum:
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumpsere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, transq; sonantem
Ascanium, superant montes, & flumina tranant,
Continuoq; auidis ubi subdita flamma medullis,
Vere magis, quia uere calor redit ossibus, illæ
Ore omnes uersæ in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptantq; leucis auras, & sæpe sine ullis
Coniugijs, uento grauidæ (mirabile dictu)
Saxa per & scopulos, & depressas conualles
Diffugiunt, non Eure tuos, neq; solis ad ortus
In Boream, Caurumq;, aut unde nigerrimus Auster
Nascitur, & pluuio contristat frigore cœlum.

Cum sit notissimum etiam in sacro monte Hispaniæ, qui procurrit in occidentem iuxta oceanum, frequẽter equas sine coitu uentrem pertulisse, fœtumq; educasse, qui tamẽ inutilis est, quòd triennio prius quam adolescat, morte absumitur. Quare, ut dixi, dabimus operã, ne circa æquinoctium uernum equæ desyderijs naturalibus angantur. Equos autem pretiosos reliquo tempore anni remouere oportet à fœminis, ne aut cum uolent, incant, aut si id facere prohibeãtur, cupidine solicitati noxam contrahãt. itaq; uel in longinqua pascua marem placet ablegari, uel ad præsepia contineri. eoq; tempore, quæ uocatur à fœminis, roborandus est largo cibo, & appropinquãte uere ordeo, eruoq; saginandus, ut ueneri superfit, quantoq; fortior inierit, firmiora semina præbeat futuræ stirpi. Quidam etiam præcipiunt eodem ritu, quò mulos, admissariũ saginare, ut hac sagina hilaris plurimis fœminis sufficiat. ueruntamen nec minus, quàm quindecim, nec rursus plu-

res quàm uiginti, unus debet implere, isq; admissuræ potest trimus adhiberi, & usq; ad annos uiginti plerunque idoneus esse. Quòd si admissarius iners in uenerem est, odore perfricatur detersis spongia fœminæ locis, & admota naribus equi. Rursus si equa marē nō patitur, detrita scylla naturalia eius linuntur, quæ res accendit libidinem. nonnunquā ignobilis quoq; uulgaris elicit cupidinē coëundi. Nam ubi admotus ferē tentauit obsequium, fœmina abducitur, & iā patiētiori generosior equus imponitur, inde maior prægnantibus adhibēda cura est, largoq; pascuo firmandæ. Quòd si frigore hyemis herbæ defecerint, tecto cōtineātur, ac neq; opere, neq; cursu exercēātur, neq; frigori committantur, nec in angusto, clausoue, ne aliæ aliarum conceptus elidant, nam hæc omnia incōmoda fœtum abigunt. quod tamen si aut partu, aut abortu equa laborauit, remedio erit filicula trita, & aqua tepida permista, dataq; per cornu. Sin autem prosperè cessit, minime manu contingendus pullus erit. Nam læditur etiam leuissimo contactu. tantum cura adhibebitur, ut & amplo, & calido loco cum matre uersetur, ne aut frigus adhuc infirmo noceat, aut mater in angustijs eum obterat. Paulatim deinde producendus erit, prouidendumq; ne stercore ungulas adurat. mox cum firmior fuerit, in eadem pascua, in quibus mater est, dimittendus, ne desyderio partus sui laboret equa. Nam id præcipuè genus pecudis amore natorum, nisi fiat potestas, noxam trahit. Vulgari fœminæ solenne est omnibus annis parere, generosam conuenit alternis continere, quo firmior pullus lactè materno laboribus certaminum præparetur.

De ætate admissarij, & quis pullus generetur. CAP. XXVIII.

Marem

MArem putant minorem trimo nō esse idoneū admissuræ, posse uerò usq; ad uigesimum annum progenerare, fœminam bimam recte concipere, ut post tertiū annum enixa fœtū educet, eamq; post decimū non esse utilē, quòd ex annosa matre tarda sit, atque iners proles, quæ siue ut fœmina, siue ut masculus cōcipiatur, nostri arbitrij fore Democritus affirmat, qui præcipit, ut cum progenerari marem uelimus, sinistrum testiculum admissarij lineo funiculo, alio'ue quolibet obligemus, cùm fœminam, dextrū: idemq; in omnibus penè pecudibus faciendum censet.

De indole, & forma equi. CAP. XXIX.

CVm uerò natus est pullus, confestim licet indolem æstimare, si hilaris, si intrepidus, si neq; conspectu, nouæq; rei auditu terretur, si ante gregem procurrit, si lasciuia, & alacritate interdū & cursu certans æquales exuperat, si fossam sine cunctatione transilit, pontem, flumenq; transcendit. Hæc erunt honesti animi documēta. Corporis uerò forma cōstabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, breuibus auriculis, et arrectis, ceruice molli, latāq; nec longa, densa iuba, & per dextrā partē profusa, lato, & musculorū toris numeroso pectore, grādibus armis, & rectis lateribus inflexis, spina duplici, uētre substricto, tenuibus paribus, & exiguis, latis lumbis et subsidētibus, cauda longa, & setosa, crispāq;, æqualibus, atq; altis, rectisq; cruribus, tereti genu, paruoq;, neq; introrsus spectanti, rotūdis clunibus, feminibus torosis, ac numerosis, duris ungulis, & altis, et concauis, rotundisq;, quibus coronæ mediocres superpositæ sunt: sic uniuersim corpus cōpositū, ut sit grande, sublime, erectum, ab aspectu quoq; agile, & ex longo, quantū figura permittit, rotundū. Mores autē laudantur, qui sunt ex placido, & ex concitato mitissimi.

Nam

Nam hi & ad obsequia reperiuntur habiles, & ad certamina laborũ patientissimi. equus bimus ad usum domesticũ rectè domatur, certaminibus autem expleto triennio, sic tamen ut post quartum demum annum labori committatur. Annorum notæ cum corpore mutantur: nam dum bimus, & sex mensium est, medij dentes superiores, & inferiores cadunt: cùm quartum agit annũ, ijs, qui canini appellantur, deiectis, alios affert: intra sextum deinde annum, molares superiores cadunt. Sexto anno, quos primos mutauit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cauatos gerit. Nec posteà quot annorum sit, manifestò cõprehendi potest. Decimo tamen anno tempora cauari incipiunt, & supercilia nonnunquam canescere, & dentes prominere. Hæc, quæ ad animũ, & mores, corpusq;, & ætatem pertinent, dixisse satis habeo. Nunc sequitur curam rectè, & minus ualentium demonstrare.

De cura, & medicina equorum. CAP. XXX.

SI sanis est macies, celerius torrefacto tritico, quàm ordeo reficitur, sed & uini potio danda est, ac deinde paulatim eiusmodi cibi subtrahendi immistis ordeo furfuribus, dum consuescat faba, & puro ordeo ali. Nec minus quotidie corpora pecudum, quàm hominum defricanda sunt: ac sæpe plus prodest pressa manu subegisse terga, quàm si longissimè cibos præbeas, multum autem refert robur corporis, ac pedum seruare: quod utrunq; custodiemus, si idoneis temporibus ad præsepia, ad aquã, ad exercitationem pecus duxerimus, curæq; fuerit, ut stabulentur sicco loco: ne humore madescant ungulæ: quod facilè euitabimus, si aut stabula roboreis axibus constrata, aut diligenter subinde emundata fuerit humus, & palcæ superiectæ. Plerunq; iumenta morbos concipiunt lassitudine, et æstu,

æstu, nonnunquã & frigore, & cùm suo tempore urinam nõ fecerint: uel si sudãt, & à concitatione confestim biberint: uel si cùm diu steterint, subitò ad cursum extimulata sunt. Lassitudini quies remedio est, ita ut in fauces oleum, uel adeps uino mista infundatur: frigori fomenta adhibentur, caputq;, & spina tepenti adipe uel uino liniuntur: si urinã non facit, eadem ferè remedia sunt. nã oleũ immistũ uino super ilia, & renes infunditur, & si hoc parũ profuit, melle decocto, & sale collyrium tenue inditur fòrami ni, quò meat urina, uel musca uiua, uel thuris mica, uel de bitumine collyriũ inseritur naturalibus. Hæc eadem remedia adhibentur, si urina genitalia deusserit. Capitis dolorẽ indicant lacrymæ, quæ profluunt, auresq; flaccidæ, et cervix cum capite aggrauata, et in terram summissa. Tũ rescinditur uena, quæ sub oculò est, & os calda fouetur, ciboq; abstinetur primo die. In postero autem potio ieiuno tepidæ aquæ præbetur, ac uiridc gramen, tum uetus fœnũ, uel molle stramentum substernitur, crepusculoq; aqua iterũ datur, parumq; ordei cum uitiæ libris II. S. ut perexigua portione cibi ad iusta perducatur. Si equo maxillæ dolẽt, calido aceto fouendæ, & axungia uetere confricãdæ sunt, eadẽq; medicina tumẽtibus adhibenda est. Si armos læserit, aut sanguinẽ demiserit, medio ferè in utroq; crure uenæ soluãtur, & thuris polline cũ eo, qui profluit, sanguine immisto, armi linãtur, & ne plus iusto exinaniatur, stercus ipsius iumenti fluẽtibus uenis ad motũ fascijs obligetur. Postero quoq; die ex ijsdẽ sanguis detrahatur, eodẽq; modo curetur, ordeoq; abstineatur exiguo fœno dato. Postridie deinde usq; in diẽ sextũ porri succus instar triũ cyathorũ mistus cũ olei hemina faucibus p cornu infundatur. Post sextũ diẽ lentè ingredi cogatur, et cùm ambula

bulaucrit,in piſcinã demitti eũ conueniet, ita ut natet: ſic paulatim firmioribus cibis adiutus ad iuſta perducetur. At ſi bilis moleſta iumento eſt,uenter intumeſcit, nec emittit uẽtos. Manus ũcta inſeritur aluo,et obſeſſi naturales exitus adaperiuntur,exemptoſq; ſtercore poſita cunila bubula & herba pedicularis cũ ſale trita, & decocta melli miſcẽtur,atq; ita facta colyria ſubijciũtur,quæ uẽtrẽ mouẽt, bilemq; omnẽ deducũt. Quidam myrrhæ tritæ quadrantẽ cũ hemina uini faucibus infundũt,& anũ liquida pice oblinũt. Alij marina aqua lauant aluũ,alij recenti muria. Solent etiam uermes quaſi lumbrici nocere inteſtinis,quorũ ſigna ſunt,ſi iumẽta cum dolore crebro uolutantur, ſi admouẽt caput utero,ſi caudã ſæpius iactant. Præſens medicina eſt,ita ut ſuprà ſcriptũ eſt, inſerere manũ, & ſimum eximere: deinde aluũ marina aqua, uel muria dura lauare, poſteà radicẽ capparis tritã cũ ſeſtario aceti faucibus infundere: nam hoc modo prædicta intereunt animalia.

Ad tuſsim. CAP. XXXI.

OMni autem imbecillo pecori altè ſubſternendum eſt, quò mollius cubet. Recens tuſsis celeriter ſanatur, pinſita lente,et à ualuulis ſeparata,minuteq; molita. Quæ cum ita facta ſunt, ſeſtarius aquæ calidæ in eandem menſuram lentis miſcetur,et faucibus infunditur,ſimuliſq; medicina triduo adhibetur, ac uiridibus herbis, cacuminibuſq; arborum recreatur ægrotum pecus. Vetus autem tuſsis diſcutitur porri ſucco trium cyathorum cum olei hemina faucibus infuſo, ijsdemq; ut ſuprà monuimus, cibis præbitis. Impetigines,& quicquid ſcabies occupat, aceto & alumine defricantur. Nonnunquàm, ſi hæc permanent,paribus ponderibus permiſtis nitro,& ſciſſo alumine,cum aceto linuntur. Papulæ ſiruentiſsimo ſole uſq; eò ſtrigi

ſtrigile raduntur, quoad eliciatur ſanguis: tum ex æquo miſcentur radices agreſtis herbæ,ſulfurq;,& pix liquida cum alumine. Et eo medicamine prædicta uitia curantur.

Ad intertriginem,& ſcabiem. CAP. XXXII.

INtertrigo bis in die ſubluitur aqua calida. Mox decocto, ac trito ſale cum adipe defricatur, dum ſaniei uis emanat. Scabies mortifera huic quadrupedi eſt, niſi celeriter ſuccurritur: quæ,ſi leuis eſt,inter initia candenti ſub ſole uel cædria,uel oleo lentiſci linitur, uel urticæ ſemine, & oleo detritis,uel unguine ceti, uel quod in lancibus ſalitus thynnus remittit. Præcipuè tamen huic noxæ ſalutaris eſt adeps marini uituli: ſed ſi iam inueterauerit, uehementioribus opus eſt remedijs, propter quod bitumen,& ſulfur,& ueratrum pici liquidæ, axungiæq; ueteri commiſta pari pondere incoquuntur,atq; ea compoſitione curãtur,ita ut prius ſcabies ferro eraſa, perluatur urina: Sæpe etiam ſcalpello uſque ad uiuum reſecare,& amputare ſcabiẽ profuit,atq; ita factis ulceribus mederi liquida pice,atq; oleo,quæ expurgant, & replẽt uulnera æquè: quæ cũ expleta ſunt,ut celerius cicatricẽ,& pilum ducant,maximè proderit fuligo ex aheno ulceri infricata.

Ad muſcas,& oculorum dolores. CAP. XXXIII.

MVſcas quoque uulnera infeſtantes ſummouebimus pice,& oleo,uel unguine miſtis, & infuſis, cætera erui farina rectè curãtur. Cicatrices oculorũ ieiuna ſaliua,& ſale defricatæ extenuãtur: uel cũ fuſili ſale trita ſepiæ teſta,uel ſemine agreſtis paſtinacæ pinſito,& per linteum ſuper oculos expreſſo. Omniſq; dolor oculorum inunctione ſucci plantaginis,cum melle attico, uel ſi id non eſt,utiq; thymino celeriter leuatur: nonnunquam etiam

per nares

per nares profluuium sanguinis periculũ attulit. Idq; repressum est infuso naribus uiridis coriandri succo.

Ad fastidia ciborum, & labem pestiferam remedia. CAP. XXXIIII.

INterdum & fastidio ciborum languescit pecus. Eius remediũ est genus seminis, quod git appellatur. Cuius duo cyathi triti adiunguntur olei cyathis tribus, & uini sextario, atq; ita faucibus infunduntur. Et nausea discutitur, etiam si caput allij tritum cum uini hemina sæpius potandum præbeas. Suppuratio melius ignea lamina, quàm frigido ferramento reseratur, & expressa posteà linamẽtis curatur. Est etiam illa pestifera labes, ut intra paucos dies equæ subita macie, & deinde morte corripiantur. quod cum accidit, quaternos sextarios gari singulis per nares infundere utile est, si minoris formæ sunt: nam si maioris, etiam congios. Et res omnem pituitam per nares elicit & pecudem expurgat.

De equarum rabie. CAP. XXXV.

RAra quidem, sed & hæc est equarum nota rabies, ut cùm in aqua imaginem suam uiderint, amore inani capiantur. Et per hunc oblitæ pabuli, tabe cupidinis intereant. Eius uesaniæ signa sunt, cum per pascua ueluti extimulatæ cõcursant, subinde ut circũspiciẽtes requirere, ac desyderare aliqd uideãtur. Mẽtis error discutitur, si deducas ad aquam. Tum demum speculatæ deformitatẽ suam, pristinæ imaginis abolẽt memoriã. Hæc de uniuerso equarũ genere satis dicta sunt. Illa proprie præcipienda sunt ijs, quibus mularum greges curæ est submittere.

De mulis. CAP. XXXVI.

IN educando genere mularũ antiquissimũ est diligenter exquirere, atq; explorare parentem futuræ prolis fœminam, fœminam, & marem: quorum si alter non est idoneus, labat etiam quod ex duobus fingitur. Equam conuenit in annos decem, quousq; amplissimæ, atque pulcherrimæ formæ sit, membris fortibus patientissimam laboris eligere, ut discordantem utero suo generis alieni stirpem insitam facile recipiat, ac perferat, & ad fœtum non solum corporis bona, sed & ingenij conferat: nam cum difficulter iniecta genitalibus locis animẽtur semina, tum etiam concepta diutius in partum adolescunt, ut quæ peracto anno mense tertiodecimo uix eduntur, natisq; inhæret plus sordiæ paternæ, quàm uigoris materni. Veruntamen ut equæ dictos in usus minore cura reperiuntur, ita maior est labor eligendi maris, quoniam sæpe iudicium probantis frustretur experimentum. Multi admissarij specie tenus mirabilissimam sobolem forma, uel sexu progenerant. Nam siue parui corporis fœminas fingãt, siue etiam speciosi, plures mares, quàm fœminas, reditum patris familiæ minuunt. At quidam contempti ab aspectu, preciosissimorum seminum feraces sunt, nonnunquam aliqui generositatem suam natis exhibent, sed hebetes uoluptate, rarissime solicitantur ad uenerẽ. Huiuscemodi mari sensim magistri subadmouere debẽt generis eiusdẽ fœminã, quoniam simulia simulibus familiariora fecit natura. Ita enim efficitur, ut eius obiectu, cum mas etiam superiectu eblanditus est, uelut incensus, & obcæcatus cupidine, subtracta, quam petierat, fastiditæ imponatur equæ.

Ad temperandum fæuitiam admissarij in libidinem furentis. CAP. XXXVII.

EST & alterum genus admissarij furentis in libidinem, quod nisi astu inhibeatur, affert gregi perniciem. Nam & sæpe uinculis abruptis grauidas inquietat, & cum

cum admittitur, ceruicibus, dorsisq; fœminarum imprimit morsus: quod ne faciat, pauliſper ad molam uinctus amoris sæuitiam labore tẽperat, & sic ueneri modestior admittitur. Nec tamen aliter admittendus est etiam clementioris libidinis, quoniam multum refert naturaliter sopitum pecudis ingenium modica exercitatione concuti, atq; excitari, uegetioremq; factum marem fœminæ iniungi, ut tacita quadam ui semina ipsa principijs agilioribus figurentur. Mula autem non solum ex equa, & asino, sed ex asina, & equo, itemq; onagro & equa generatur. Quidam uerò non dissimulandi autores, ut Marcus Varro, & ante eum Dionysius, ac Mago prodiderunt, mularum fœtus regionibus Africæ adeò non prodigiosos haberi, ut tam familiares sint incolis partus earũ, quàm sint nobis equarum. Neq; tamen ullum est in hoc pecore, aut animo, aut forma præstantius, quàm quod seminabit asinus: quanquam possit huic aliquatenus cõparari, quod progenerat onager, nisi & indomitum, & seruitio cõtumax syluestri more, strigosum patris præferat habitum. Itaque ciusmodi admissarius nepotibus magis, quàm filijs utilior est: nam ubi asina, ex onagro natus admittitur equæ, per gradus infracta feritate quicquid ex eo prouenit, paternam formam, & modestiam, fortitudinẽ, celeritatemq; auitam refert. Qui ex equo, & asina concepti generantur, quamuis à patre nomen traxerint, quòd hinni uocantur, matri per omnia magis simules sunt. Itaq; commodissimum est asinum destinare mularum generi seminando, cuius (ut dixi) species experimento est specioſior. Veruntamẽ ab aspectu nõ aliter probari debet, quàm ut sit amplissimi corporis, ceruice ualida, robustis ac latis costis, pectore musculoso, & uasto, feminibus lacertosis, cruribus cõpactis, coloris ni

ris nigri, uel maculosi: nam murinus cum sit in asino uulgaris, tum etiam non optimè respondet in mula: neque nos uniuersa quadrupedis species decipiat, si qualẽ probamus, cõspicimus. Nam quemadmodũ arietum, quæ sunt in linguis, & palatis maculæ, plerunq; in uelleribus agnorum deprehenduntur: ita si discolores pilos asinus in palpebris, aut auribus gerit, sobolem quoq; frequenter facit diuersi coloris, qui & ipse etiam si diligentissimè in admissario exploratus est, sæpe tamen dominum decipit: nam interdum etiam citra prædicta signa dissimiles sui mulas fingit: quod accidere nõ aliter reor, quàm ut auitus color primordij seminis mistu reddatur nepotibus. Igitur qualẽ descripsi asellum, cum est à partu statim genitus, oportet matri statim subtrahi, & ignoranti equæ subijci. Ea optimè tenebris fallitur: nam obscuro loco partu eius admoto, prædictus quasi ex ea natus alitur. Cui deinde cum decẽ diebus insueuit equa, semper postea destinãti præbet ubera. Sic nutritus admissarius equas diligere cõdiscit. Interdum etiã, quamuis materno lacte sit aducatus, potest à tenero cõuersatus equis familiariter earũ consuetudinẽ appetere. Sed non oportet minorẽ, quàm trimũ admitti. Atq; idipsum si concedatur, uere fieri conueniet, cũ & defecto uiridi pabulo, et largo ordeo firmãdus, nonnunquã etiam saliuandus erit. Nec tamẽ teneræ fœminæ cõmittetur: nam nisi prius ea marem cognouit, adsilientẽ admissarium calcibus proturbat, & iniuria depulsum etiam cæteris equis reddit inimicũ. Id ne fiat, degener, & uulgaris asellus admouetur, qui solicitet obsequia fœminæ: neq; is tamen inire sinitur. Sed, si iam est equa ueneris patiens, cõfestim abacto uiliore, pretioso mari iungitur. Locus est ad hos usus extructus (machinã uocant rustici) qui duos parietes adq 2 uerso

uerso cliuulo inædificatos habet,& angusto interuallo sic inter se distantes,ne fœmina conluctari, aut admissario ascendenti auertere se possit. Aditus est ex utraq; parte,sed ab inferiore clatris munitus, ad quæ capistrata imo cliuo constituitur equa,ut & prona melius ineuntis semina recipiat, & facilem sui tergoris ascensum ab editiori parte minori quadrupedi præbeat, quæ cum ex asino conceptum edidit, partum sequenti anno uacua nutrit, id enim utilius est,quam quod quidam faciunt:ut & fœtam nihilo minus admisso equo impleant. Annicula mula rectè à matre repellitur, & amota montibus, aut feris locis pascitur, ut ungulas duret,sitq; postea lõgis itineribus habilis:nam clitellis aptior mulus:illa quidem agilior: sed utrq; sexus & uiam rectè graditur, & terram commodè proscindit, nisi pretium quadrupedis rationem rustici oneret,aut campus graui gleba robora boum deposcat.

De medicinis eorum. CAP. XXXVIII.

MEdicinas huius pecoris plerunq; iam in alijs generibus edocui: propria tamen quædam uitia mularum non omittam, quorum remedia subscripsi. Febrienti mulæ cruda brassica datur. Suspiriosæ sanguis detrahitur, & cum sextario uini atq; olei thuris semuncia, marrubij succus instar heminæ mistus infunditur. Suffraginosæ ordeacea farina imponitur,mox suppuratio ferro recluſa linamentis curatur:uel gari optimi sextarius cum libra olei per narem sinistram demittitur. Admisceturq; huic medicamini trium, uel quatuor ouorum albus liquor separatis uitellis. Femina secari, & interdum inuri solent. Sanguis demissus in pedes, ita ut in equis emittitur: uel si est herba, quam ueratrum uocant rustici, pro pabulo cedit. Est βοσκημος, cuius semen detritum,& cum uino datum prædicto

dicto uitio medetur. Macies & lãguor submouetur sæpius data potione, quæ recipit semuncià triti furfuris, ouumq; crudum, & tritæ myrrhæ pondus denarij. Hæc tria uino admiscentur, atque ita faucibus infunduntur. Sed & tussi, dolori'que uentris eadem ista æquè medentur. Ad maciem nulla res tantum,quantum medica potest:ea herba uiridis nec tardè tamen arida fœni uice saginat iumenta: uerum modicè danda,ne nimio sanguine stranguletur pecus. Lassæ,& æstuanti mulæ adeps in fauces demittitur,merumq; in os suffunditur. Cætera exequemur in mulis,sicut prioribus huius uoluminis partibus tradidimus, quæ curam boum,equarumq; continent.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. VII.

De asello. CAP. I.

DE MINORE pecore dicturus P. Silui ne principium tenebit minor Arcadiæ, ulis hic, uulgarisq; asellus, cuius pleriq; rusticarum rerum autores in emendis, tuendisq; iumentis præcipuam rationem uolunt esse,nec iniuria. Nam etiam eo rure, quod pascuo caret, contineri potest exiguo, & qualicunque pabulo contentus. Quippe uel fõlijs,spinisq;,uel perticis salignis alitur, uel obiecto fasce sarmentorum. Paleis uerò, quibus penè omnes regiones abundant, etiam gliscit. Tum imprudentis custodis negligentiam fortissimè sustinet: plagarum, & penuriæ tolerantissimus: propter quæ tardius

deficit, quàm ullum aliud armentum. Nam labores & fa-
mis maximè patiens, rarò morbis afficitur. Huius anima-
lis tam exiguae tutelae plurima, & necessaria opera supra
portionem respondent, tum & facilem terram qualis in
Bætica, totaq; Libye sit, leuibus aratris proscindat, & nõ
minio põdere uehicula trahat. Sæpe etiam, ut celeberrimus
poëta memorat,

_Tardi costas agitator asselli
Vilibus aut onerat pomis, lapidemq; reuertens
Incussum, aut atræ massam picis urbe reportat.

Iam uerò molarum, & conficiendi frumenti penè soien-
nis est huius pecoris labor. Quare omne rus tanquam ma-
ximè necessarium desiderat asellum, qui, ut dixi, pleraque
utensilia & uehere in urbem, & reportare collo, uel dor-
so commodè potest. Qualis autem species eius uel cura
probatissima sit, superiore libro, cum de precioso præ-
ciperetur, satis dictum est.

De Ouibus emendis tuendisq. CAP. II.

POst maiores quadrupedes ouilli pecoris secunda ratio
est, quæ prima fit, si ad utilitatis magnitudinem re-
feras. Nam id præcipuè nos contra frigoris uiolentiam
protegit, corporibusq; nostris liberaliora præbet uelami-
na. Tum etiam casei, lactisq; abundantia non solum agre-
stes saturat, sed etiam elegantium mensas iucundis, & nu-
merosis dapibus exornat. Quibusdam uerò nationibus fru
menti expertibus uictum commodat, ex quo Nomadum,
Getarumq; plurimi γαλακτοπότωα dicuntur. Igitur id pecus,
quamuis mollissimum sit, ut ait prudentissimè Celsus, ua-
letudinis tutissimæ est, minimeq; pestilentia laborat. Ve-
rum tamen eligendum est ad naturam loci: quod semper
obseruari non solum in hoc, sed etiam in tota ruris disci-
plina

plina Vergilius præcipit, cum ait:

Nec uerò terræ ferre omnes omnia possunt.

Pinguis, & campestris situs proceras oues tolerat: graci-
lis, & collinus quadratas: syluestris & montosus exiguas:
pratis, planisq; noualibus tectum pecus commodissimè pa
scitur. Idq; non solum generibus, sed etiam coloribus plu-
rimum refert. Generis eximij maiestas, calabras, appulasq;
nostri existimabãt, earumq; optimas tarẽtinas. Nunc gal
licæ pretiosiores habentur, carumq; præcipuè altinates.
Item quæ circa Parmam, & Mutinam macris stabulantur
campis. Color albus cum sit optimus, tum etiam est utilis-
simus, quòd ex eo plurimi fiunt, neq; hic ex alio. Sunt etiã
suapte natura pretio commendabiles pullus, atque fuscus,
quos præbẽt in Italia Pollentia, in Bætica Corduba. Nec
minus Asia rutilos, quos uocant ἐρυθροὺς. Sed & alias ua-
rietates in hoc pecoris genere docuit usus exprimere. Nã
cum in municipium Gaditanum ex uicino Africæ miri co
loris syluestres, ac feri arietes, sicut aliæ bestiæ munera-
rijs deportarentur, M. Columella patruus meus acris uir
ingenij, atq; illustris agricola quosdam mercatus in agros
transtulit, & mansuefactos tectis ouibus admisit. Eæ pri-
mum hirtos, sed paterni coloris agnos ediderunt, qui de-
inde & ipsi tarentinis ouibus impositi, tenuioris uelleris
arietes progenerauerunt. Ex his rursus quicquid concep-
tum est, maternam mollitiem, paternum, & auitum re-
tulit colorem. Hoc modo Columella dicebat, qualemcunq;
speciem, quæ fuerit in bestijs, per nepotũ gradus mitigata
feritate, redijsse. Ad propositũ reuertar. Ergo duo genera
sunt ouilli pecoris, molle, & hirsutum. Sed in utroque uel
emendo plura communia, quædam tamen sunt propria ge
neroſi, quæ obseruari conueniat. Communia in emendis

gregibus ferè illa, si cãdor lanæ maximè placet. nunquam cãdidissimos mares legeris, quoniã ex albo sæpe fuscus editur partus, ex erythræo uel pullo nunq̃ generatur albus.

De arietibus eligendis. CAP. III.

ITaq; non solum ea ratio est probandi arietis, si uellere candido uestitur, sed etiã si palatũ, atq; lingua concolor lanæ est. Nam cũ hæ corporis partes nigræ, aut maculosæ sunt, pulla uel etiã uaria nascitur proles. idq; inter cætera eximie talibus numeris significauit idem, qui supra:

Illum autem, quamuis aries sit candidus ipse,
Nigra subest udo tantum cui lingua palato,
Reijce, ne maculis infuscet uellera pullis
Nascentum.

Vna eademq; ratio est in erythræis, & nigris arietibus, quorum similiter (ut iam dixi) neutra pars esse debet discolor lanæ, multoq; minus ipsa uniuersitas tergoris maculis uariet. ideo nisi lanatas oues emi non oportet, quo melius unitas coloris appareat: quæ nisi præcipua est in arietibus, paternæ notæ plerũq; natis inhærent. Habitus autem maximè probatur, cũ est altus, atq; procerus, uentre promisso, atq; lanato, cauda longissima, densiq; uelleris, fronte lata, testibus amplis, intortis cornibus, non quia magis hic sit utilis (nam est melior mutilus aries) sed quia minime nocent. Intorta potius, quàm surrecta, & patula cornua. quibusdam tamen regionibus, ubi cœli status uuidus, uentosusq; est, capros & arietes optauerimus uel amplissimis cornibus, quòd ea porrecta, altaq; maximam partem capitis à tempestate defendant. Itaq; si plerunq; est atrocior hyems, hoc genus eligemus, si clementior, mutilum probabimus marem, quoniam est illud incommodum in cornuto, quòd cum sentiat se uelut quodam naturæ loco capitis armatum, frequenter in pugnam procurrit, & fit in fœminas quoq; procacior. Nam riualem (quamuis solus admissuræ non sufficit) uiolentissime persequitur. Nec ab alio tempestiuum patitur iniri gregem, nisi cum est fatigatus libidine. Mutilus autem, cum se tanquam exarmatum intelligat, nec ad rixã promptus est, & in uenere mitior. Itaq; capri, uel arietis petulci sæuitiã pastores hac astutia repellũt, mensuræ pedalis robustam tabulam configunt aculeis, & aduersam fronti cornibus religant. ea res ferum prohibet à rixa, cũ stimulatum suo ictu ipsum se sauciat. Epicharmus autẽ Syracusanus, qui pecudũ medicinas diligentissimè conscripsit, affirmat pugnacem arietem mitigari terebra secundũ auriculas fõratis cornibus, quà curuantur in flexu. Eius quadrupedis ætas ad progenerandum optima est trima: nec tamen inhabilis usq; in annos octo. Fœmina post bimatum maritari debet. Iuuenisq; habetur quinquennis: fatiscit post annum septimum. Igitur, ut dixi, mercaberis oueis intonsas: uariam, & canam comam improbabis, quòd sit incerti coloris. Maiorem trima dente minacem sterilem repudiabis. eliges bimam uasti corporis, ceruice prolixa, prolixi uilli, nec asperi, lanosi, & ampli uteri: nam uitandus est glaber, & exiguus. Atq; hæc ferè communia sunt in comparandis ouibus. Illa etiã tuendis, humilia facere stabula, sed in longitudinem potius, quàm in Latitudinem porrecta, ut simul hyeme calida sint, nec angustiæ fœtus oblidant. ea poni debent contra mediũ diem: nanq; id pecus, quamuis ex omnibus animalibus uestitissimum, frigoris tamen impatientissimũ est, nec minus æstiui uaporis. itaq; cohors clausa sublimi macerie præponi uestibulo debet, ut sit in eam tutus exitus æstiuandi. deturq; opera, nequis humor subsistat, ut semper quamaridissimis filicibus, uel culmis

stabula constrata sint, quo purius, & mollius incubent fœ-
caula. tæ. Sint quala mũdißima, ne qua earũ ualetudo, quæ præ-
cipuè custodienda est, infestetur uligine. Omni autem
pecudi larga præbenda sunt alimenta. Nã uel exiguus nu-
merus, cùm pabulo satiatur, plus domino reddit, quàm ma-
ximus grex, si senserit penuriam: sequeris autem noualia
non solùm herbida, sed quæ plerunque uidua sunt spinis,
utamurq; sæpius autoritate diuini carminis:

Si tibi lanitium curæ est, primùm aspera sylua,
Lappæq;, tribuliq; absint.

Quoniam ea res, ut ait idem, scabras oues reddit, cum ton
sis illotus adhæsit sudor: & hirsutis secuerunt corpora ue-
pres: tum etiam quotidie minuitur lana, quæ quanto pro-
lixior in pecore concrescit, tanto magis obnoxia est rubis,
quibus uelut hamis inuncata à pascentium tergoribus auel
litur: molle uerò pecus etiam uelamen, quo protegitur,
amittit, atq; id non paruo sumptu reparatur: inter auto-
res ferè constat primùm esse admissuræ tempus uernum pa
rilibus, si sit ouis matura: sin uerò fœta circa Iulium men-
sem. Prius tamen haud dubie probabilius, ut messem uin-
demia, fructum deinde uineaticum fœtura pecoris exci-
piat, & totius autumni pabulo satiatus agnus ante mœsti-
tiam frigorum, atq; hyemis ieiuniũ confirmetur. Nam me-
lior est autumnalis uerno, sicut ait uerißimè Celsus, quia
magis ad rem pertinet, ut antè æstiuum quàm hybernum
solstitiũ conualescat: solusq; ex omnibus animalibus bru-
ma commodè nascitur: ac si res exigit, ut plurimi mares
progenerandi sint, Aristoteles uir callidißimus rerum na-
turæ præcipit admissuræ tempore obseruare siccis diebus
halitus septentrionales, ut contra uentum gregem pasca-
mus, & cum spectans admittatur pecus: at si fœminæ ge-
nerandæ

nerandæ sunt, austrinos flatus captare, ut eadem ratione
matrices ineãtur. Nam illud, quod priore libro docuimus,
ut admissarij dexter, uel etiã sinister uinculo testiculus obli
getur, in magnis gregibus operosum est. Post fœturã dein-
de longinquæ regionis pascua petiturus opilio, ferè omnẽ
sobolem pastioni reseruet suburbanæ: uillicus enim teneros
agnos, dum adhuc herbæ sunt expertes, lanio tradit, quo-
niam & paruo sumptu deuehuntur, ijs summotis, fructus
lactis ex matribus nõ minor percipitur. Summutti tamẽ etiã
in uicinia urbis quandoq; oportebit. Nam uernaculũ pecus
peregrino longe est utilius. Nec committi debet, ut totus
grex effœtus senectute dominum destituat: cum præsertim
boni pastoris uel prima cura sit annis omnibus in demor-
tuarũ, uitiosarumq; ouium locum totidẽ, uel etiã plura ca-
pita substituere, quoniã sæpe frigorum, atq; hyemis sæui-
tia pastorẽ decipit, & eas oues interimit, quas ille tempore
autumni ratus adhuc esse tolerabiles, nõ summouerat: quo
magis etiã propter hos casus, nisi ualidißima, quæ nõ com
prehendatur hyeme, nouaq; progenie repleatur numerus,
quod qui faciet, seruare debebit, ne minori quadrimæ, ne-
ue ei, quæ exceßit annos octo, prolem submittat: neutra
enim ætas ad educandum est idonea: tum etiam quod ex ue
tere materia nascitur, plerunque congeneratum parentis
senium refert. Nam uel sterile, uel imbecillum est. Partus
uerò incipientis pecoris non secus, quàm obstetricum more
custodiri debet, neq; enim aliter hoc animal, quàm mulie-
bris sexus enititur, sæpiusq; etiam quanto est omnis ratio-
nis ignarum, laborat in partu: quare ueterinariæ medici-
næ prudens esse debet pecoris magister, ut si res exigat,
uel integrum conceptum, cùm transuersus hæret locis ge-
nitalibus, extrahat: uel ferro diuisum citra matris perni-
ciem

ciem partũ educat, quod Græci uocãt ἐμβρύου ἄκος. Agnus autem, cùm est editus, erigi debet, atq; uberibus admoueri, tum etiam eius diductum os preßis humectare papillis, ut condiscat maternum trahere alimentum: sed prius, quàm hoc fiat, exiguum emulgendum est, quod pastores colostram uocant: ea nisi aliquatenus emittitur, nocet agno: qui biduo quo natus est, cum matre clauditur, ut & ea partum suum foueat, & ille matrem agnoscere condiscat. Mox deinde quandiu nõ lasciuit, obscuro, & calido septo custodiatur: posteà luxuriantem uirgea cum comparibus area claudi oportebit, ne uelut puerili nimia exultatione macescat: cauendumq; est, ut tenerior separetur à ualidioribus, quia robustus angit imbecillũ: satisq; est mane prius, quam grex procedat in pascua: deinde etiã crepusculo redeuntibus saturis ouibus admiscere agnos, qui cùm firmi esse cœperint, pascendi sunt intra stabulum cythiso, uel medica, tum etiam furfuribus, aut si permittit annona, farina ordei, uel erui: deinde, ubi conualuerint, circa meridiem pratis, aut noualibus uillæ contiguis matres admouendæ sunt, & à septo emittendi agni, ut condiscant foris pasci. De genere pabuli, ut & antè diximus, & nunc eorum, quæ omissa sunt, meminerimus, iucundißimas herbas esse, quæ aratro proscißis aruis nascantur: deinde quæ pratis uligine carentibus: palustres, syluestresq; minimè idoneas haberi: nec tamen ulla sunt tam blanda pabula, aut etiam pascua, quorum gratia non exolescat usu continuo, nisi pecudum fastidio pastor occurrerit præbito sale, quod uelut ad pabuli condimentum per æstatem canalibus ligneis impositum cùm è pastu redierint oues, lambunt, atq; eo sapore cupidinem bibendi, pascendiq; concipiunt. At contrà penuriæ hyemis succurritur obiectis intra

intra tectum per præsepia cibis: aluntur autem commodißimè repositis ulmeis, uel ex fraxino frondibus, uel autumnali fœno, quod cordum uocatur: nam id mollius, & ob hoc iucundius est, quàm maturum: cythiso quoque & satiua uicia pulcherrimè pascuntur: necessariæ tamen, ubi cætera defecerunt, etiam ex leguminibus paleæ: nam per se ordeum, uel fresa cum suis ualuulis faba, uel cicercula sumptuosior est, quàm ut suburbanis regiõibus exiguo pretio poßit præberi: sed si uilitas permittit, haud dubie sunt optima. De temporibus autem pascendi, & ad aquam ducendi per æstatem non aliter sentio, quàm ut prodidit Maro:

Luciferi primo cùm sydere frigida rura
Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratißimus herba.
Inde ubi quarta sitim cœli collegerit hora,
Ad puteos, aut alta greges ad stagna—
Perducamus, medioq; die, ut idem, ad uallem,
Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingenteis tendit ramos, aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacra nemus accubat umbra.

Rursus deinde iam mitigato uapore compellantur ad aquam, etiam per æstatem id faciendum, & iterum ad pascua producendum

Solis ad occasum, cùm frigidus aëra uesper
Temperat, & saltus reficit iam rosida luna.

Sed obseruandum est sydus æstatis per emersum caniculæ, ut ante meridiem grex in occidentem spectans agatur, & in eam partem progrediatur, post meridiem in orientem: siquidem plurimum refert, ut pascentiũ capita sint obserua soli, qui plerunq; nocet animalibus oriente prædicto sydere. Hyeme, & uere matutinis temporibus intra septa

ſepta contineantur,dum dies aruis gelicidia detrahat:nam pruinoſa ijs diebus herba pecudi grauedinẽ creat, uẽtrẽq; proluit: quare etiã frigidis,humidisq; tẽporibus anni ſemel tantum ei poteſtas aquæ ſacienda eſt:tum qui ſequitur gregẽ circunſpectus,ac uigilãs(id quod omnibus & omnium quadrupedum cuſtodibus præcipitur)magna clementia moderetur. Idemq; duci propior quàm domino, & in cogẽdis,recipiendisq; ouibus adclamatione,ac baculo minetur:nec unquã telum emittat in eas: neq; ab his longius recedat:nec aut recubet,aut conſidat: nam niſi procedit, ſtare debet,quoniam grex quidem cuſtodis officium, ſublimem,celſiſſimamq; oculorum ucluti ſpeculã deſyderat, ut neq; tardiores,& grauidas,dum cũctantur,neq; agiles,& fœtas,dũ procurrũt,ſeparari à cæteris ſinat,ne fur,aut beſtia hallucinãtẽ paſtorẽ decipiat:ſed hæc cõia ferè ſunt in oĩ pecore ouillo:nunc quæ ſunt genero ſi propria dicemus.

De ouibus tectis. CAP. IIII.

GRæcum pecus,quod pleriq; tarentinum uocant, niſi cum domini præſentia eſt,uix expedit haberi: ſiquidem & curam & cibum maiorem deſyderat: nam cum ſit uniuerſum genus lanigerum cæteris pecudibus mollius, tum ex omnibus tarentinum eſt molliſſimum, quod nullam domini,aut magiſtrorum inertiam ſuſtinet,multo´que minus auaritiam,nec æſtus,nec frigoris patiens. Raro foris, plerunq; domi alitur,& eſt auidiſſimum cibi,cui ſi detrahitur fraude uillici,clades ſequitur gregem: ſingula capita per hyemem rectè paſcuntur ad præſepia tribus ordei, uel freſæ cũ ſuis ualuulis fabæ,aut cicerculæ quatuor ſextarijs,ita ut & aridam frondem præbeat, aut ſiccam, uel uiridem medicam,cythiſum´ue,tum etiam cordi fœni ſeptena pondo, aut leguminum paleas adſatim. Minimus agnis

agnis uẽdundis in hac pecude,nec ullus lactis reditus haberi poteſt:nam & qui ſummoueri debent, pauciſſimos poſt dies quàm editi ſunt,immaturi ferè mactantur, orbæ´que natis ſuis matres alienæ ſoboli præbent ubera:quippe ſinguli agni binis nutricibus ſummittuntur, nec quicquam ſubtrahi ſummiſſis expedit,quo ſaturior lactis agnus celeriter confirmetur, & parta nutrici conſociata minus laboret in educatione fœtus ſui: quam ob cauſam diligenti cura ſeruandum eſt,ut & ſuis quotidie matribus, & alienis non amantibus, agni ſubrumentur. Plures autem in eiuſmodi gregibus,quàm in hirtis maſculos enutrire oportet:nam prius quàm fœminas inire poſſint mares caſtrati, cum bimatum expleuerint, enecantur: & pelles eorum propter pulchritudinẽ lanæ maiore pretio,quàm alia uellera mercantibus traduntur:liberis autem campis,& omni ſurculo,ruboq; uacantibus ouem græcam paſcere memineri mus,ne,ut ſuprà dixi,et lana carpatur,& tegumen: nec tamen ea minus ſedulã curam ſoris,quia nõ quotidie procedit in paſcua,ſed maiorem domeſticã poſtulat:nam ſæpius detergenda et refrigerãda eſt:ſæpius eius lana diducenda, uinoq;,& oleo inſuccanda:nonnunquam etiã tota eſt eluenda,ſi dici permittit apricitas:idq; ter anno fieri ſat eſt. ſtabula uerò frequenter euerrenda, & purgãda, humorq; omnis urinæ deuerrendus eſt, qui commodiſſimè ſiccatur perforatis tabulis, quibus ouilia conſternuntur, ut grex ſupercubet: nec tantum cœno, aut ſtercore, ſed exitioſis quoq; ſerpentibus tecta liberentur,quod ut fiat,

Diſce & odoratum ſtabulis incendere cædrum,
Galbaneoq; agitare graues nidore chelydros.
Sæpe ſub immotis præſepibus aut mala tactu
Vipera delituit,cœlumq; exterrita fugit,

Aut

Aut tecto assuetus coluber.– Quare, ut idem iubet,
Cape saxa manu, cape robora pastor,
Tollentemq; minas, & sibila, colla tumentem
Deijce.– Vel ne istud cũ periculo facere necesse sit, mulie bres capillos, aut ceruina sæpius ure cornua: quorũ odor maxime nõ patitur stabulis prædictam pestẽ cõsistere. Tonsuræ certum tempus anni per omnes regiones seruari non potest, quoniam nec ubiq; tardè, nec celeriter æstas ingruit: & est modus optimus consyderare tempestates, quibus ouis, neque frigus, si lanam detraxeris, neque æstum si nondum detonderis, sentiat: uerum ea quandocunque detonsa fuerit, ungi debet tali medicamine, succus excocti lupini, ueterisq; uini sex, & amurca pari mensura miscentur, eoq; liquamine tonsa ouis imbuitur, atq; ubi per triduum delibuto tergore medicamina perbiberit, quarto die, si est uicinia maris, ad littus deducta mersatur: si minus est, cœlestis aqua sub dio salibus in hũc usum durata paulũ decoquitur: eaq; grex perluitur: hoc modo curatum pecus anno scabrum fieri non posse Celsus affirmat, nec dubiũ est, quinetiam ob eam rem lana quoq; mollior atq; prolixior renascatur.

Medicinæ pecoris ouilli. CAP. V.

ET quoniam recensuimus cultum, curamq; rectè ualentium, nunc quemadmodum uitijs, aut morbo laborantibus subueniendum sit, præcipiemus, quanquam pars hæc exordij penè tota iam exhausta sit, cum de medicina maioris pecoris priore libro disputaremus, quia cum sit ferè eadẽ corporum natura minorum, maiorumq; quadrupedum, paucæ, paruæq; morborum, & remediorũ differentiæ possunt inueniri: quæ tamen quantulæcunq; sint, non omittentur à nobis. Si ægrotat uniuersum pecus, ut &

ut & antè præcepimus, & nũc (quod remur esse maximè salutare) iterũ adseueramus in hoc casu, quod est remediũ præsentißimũ: pabula mutemus, & aquationes totius regionis, & aliũ quæramus statũ cœli, curemusq;, si ex calore, & æstu cõcepta pestis inuasit, ut opaca rura, si inuasit frigore, ut eligãtur aprica. Sed modice, ac sine festinatione persequi pecus oportebit, ne imbecillitas eius longis itineribus aggrauetur, nec tamen in totũ pigre, ac segniter agere: nam quemadmodũ fessas morbo pecudes uehementer agitare, & extendere non conuenit, ita conducit mediocriter exercere, & quasi torpentes excitare, nec pati ueterno conseneſcere, atq; extingui: cum deinde grex ad locum fuerit perductus in lacinias colonis distribuatur: nam particulatim facilius quàm uniuersus conualescit, siue quia ipsius morbi halitus minor est in exiguo numero, seu quia expeditius cura maior adhibetur paucioribus. Hæc ergo, & reliqua (ne nunc eadem repetamus) quæ superiore exordio percensuimus, obseruare debemus, si uniuersæ laborabunt: illa, si singulæ. Oues frequentius, quàm ullum aliud animal infestantur scabie, quæ ferè nascitur, sicut noster memorat poëta,

–Cum frigidus imber
Altius ad uiuum persedit, & horrida cano
Bruma gelu.– Vel post tonsurã, si remedium prædicti medicaminis non adhibeas, si æstiuum sudorem mari, uel flumine non abluas, si tonsum gregem patiaris syluestribus rubis, ac spinis sauciari: si stabulo utaris, in quo mulæ, aut equi, aut asini steterunt: præcipuè tamen exiguitas cibi maciem, macies autem scabiem facit: hæc ubi cœpit irrepere, sic intelligitur, uitiosum locum pecudes, aut morsu scalpunt, aut cornu, uel ungula tundunt, aut arbori adfricant,

fricant,parietibuśue detergent: quod ubi aliquam facientem uideris,comprehendere oportebit, & lanam diducere,nam subest aspera cutis,& uelut quædam prurigo,cui primo quoq; tempore occurrendum est, ne totam progeniem coinquinet,& quidem celeriter, cum & alia pecora,tum præcipuè oues contagione uexentur: sunt autem complura medicamina, quæ idcirco enumerabimus, non quia cunctis uti necesse sit, sed quoniam nonnullis regionibus quædam reperiri nequeunt,ex pluribus aliquod inuentum remedio sit.Facit autẽ commodè primùm ea compositio,quam paulò antè demonstrauimus,si ad fecem,& amurcã, succumq; decocti lupini misceas portione æqua detritum album elleborum: potest etiam scabriciem tollere succus uiridis cicutæ:quæ uerno tempore,cùm iam caulem nec adhuc semina facit,decisa contunditur,atque expressus humor eius fictili uase reconditur, duabus urnis liquoris, admisto salis torridi semodio: quod ubi factum est,oblĩtum uas in sterquilinio defoditur,ac toto anno fimi uapore concoctum,mox promitur: tepefactumq; medicamentum linitur scabræ parti, quæ prius aspera testa, uel pumice defricta redulceratur:eidem remedio est amurca duabus partibus decocta, item uetus hominis urina testis candẽtibus inusta:quidam tamen hanc ipsam subiectis ignibus quinta parte minuunt, admiscentq; pari mensura succum uiridis cicutæ. Deinde figularibus tritis, & picis liquidæ,& fricti salis singulos sextarios infundunt: facit etiam sulfuris triti, & picis liquidæ modus æqualis igne lento coactus: sed Georgicum carmen affirmat, nullam esse præstantiorem medicinam,

Quàm si quis ferro potuit rescindere summum
Vlceris os,alitur uitium,uiuitq; tegendo.

Itaq;

Itaq; reserandum est, & ulcera medicamentis curandum. Subijcit deinde æquè prudenter febricitantibus ouibus,de talo uel inter duas ungulas sanguinem emitti oportere: nam plurimum id quidem,

Profuit incensos æstus auertere,& inter
Ima ferire pedis salientem sanguine uenam.

Nos etiam sub oculis, & de auribus sanguinem detrahimus.Claui quoq; dupliciter infestant ouẽ,siue cùm subluuies, atq; intertrigo in ipso discrimine ungulæ nascitur, seu cùm idem locus tuberculũ habet,cuius media ferè parte canino similis extat pilus, eiq; subest uermiculus. Subluuies,& intertrigo pice per se liquida, uel alumine & sulfure,atq; aceto mistis rite eruentur, uel tenero punico malo,prius quàm grana faciat,cum alumine pinsito, superfusóq; aceto, uel æris ærugine infriata, uel combusta galla cum austero uino leuigata,& superposita: tuberculum,cui subest uermiculus,ferro quamacutissimè circunsecari oportet,ne,dum amputatur etiã,quod infrà est, animal uulneremus:id enim cùm sauciatur, uenenatã saniem mittit,qua respersum uulnus ita insanabile facit, ut totus pes amputandus sit:& cùm tuberculum diligenter circũcideris,candens scuum uulneri per ardentem tedã instillato.Ouem pulmonariam similiter ut suem curari conuenit,inserta per auriculam, quam ueterinarij consiliginem uocant:de ea iam diximus, cùm maioris pecoris medicinã tradidimus:sed is morbus æstate plerunque concipitur, si defuit aqua, propter quod uaporibus omni quadrupedi largius bibendi potestas danda est. Celso placet, si est in pulmonibus uitium,acris aceti tantum dare, quãtum ouis sustinere possit,uel humanæ ueteris urinæ tepefactæ triũ heminarum instar per sinistrã narem corniculo infunde-

re,atq; axungiæ ſextantem faucibus inſerere.Eſt etiã inſanabilis ſacer ignis,quã puſulã uocant paſtores : ea niſi compeſcitur intra primã pecudem, quæ tali malo correpta eſt,uniuerſum gregem contagione proſternit:ſic quidem quòd nec medicamẽtorum,nec ferri remedia patitur. Nam penè ad omnẽ tactum excandeſcit : ſola tamẽ ea fomenta non aſpernatur lactis caprini, quod infuſum tantũ ualet,ut & blandiatur igneam ſæuitiam, differens magis occidionem gregis,quàm prohibẽs. Sed Aegyptiæ gentis autor memorabilis Dolus Mendeſius, cuius commenta, quæ appellantur Græcè ὑπομνήματα, ſub nomine Democriti falsò produntur,cenſet propter hanc ſæpius,ac diligẽter ouium terga perſpicere,ut ſi fortè ſit in aliqua tale uitium deprehenſum,confeſtim ſcrobem defodiamus in limine ſtabuli,& uiuam pecudem,quæ fuerit puſuloſa, reſupinam obruamus,patiamurq; ſuper obrutam meiere totum gregem, quòd eo facto, morbus propulſetur. Bilis æſtiuo tempore non minima pernicies potione depellitur humanæ ueteris urinæ,quæ ipſa remedio eſt etiam pecori arcuato. At ſi moleſta pituita eſt,cunelæ bubulæ, uel nepetæ ſylueſtris ſurculi lana inuoluti naribus inſeruntur, uerſanturq;,donec ſternutet ouis. Fracta pecudum nõ aliter,quàm hominũ crura ſanãtur,inuoluta lanis oleo, atq; uino inſuccatis, & mox circundatis ferulis conligata. Eſt etiam grauis pernicies herbæ ſanguinariæ,quam ſi paſta eſt ouis,toto uentre diſtenditur,cõtrahiturq;, & ſpumam quãdam tenuem tetri odoris expuit. Celeriter ſanguinem mitti oportet ſub cauda in ea parte,quæ proxima eſt clunibus,nec minus in labro ſuperiore uena ſoluenda eſt. Suſpirioſe laborantibus,auriculæ ferro reſcindendæ,mutandæq; regiones,quod in omnibus morbis, ac peſtibus fieri debere

debere cenſemus. Agnis quoque ſuccurrendum eſt uel febricitantibus, uel ægritudine alia affectis : qui ubi morbo laborant,admitti ad matres non debent, ne in eas perniciem transferant. Itaq; ſeparatim mulgendæ ſunt oues,et cœleſtis aqua pari menſura lacti miſcenda eſt,atq; ea potio febricitantibus danda:multi lacte caprino iiſdem medentur,quod per corniculum infunditur faucibus. Eſt etiã mentigo,quam paſtores oſtiginem uocant, mortifera lactentibus. Ea plerunq; fit, ſi per imprudentiam paſtoris emiſſi agni, uel etiam hœdi roſidas herbas depauerint, quod minime cõmutti oportet. Sed cum id factum eſt,uelut ignis ſacer, os, atq; labra fœdis ulceribus obſidet. Remedio ſunt hyſſopus,& ſal æquis ponderibus contrita. Nam ea miſtura palatum,atq; lingua, totumq; os perfricatur. Mox ulcera lauantur aceto,& tunc pice liquida, cũ adipe ſuillo perlinũtur. Quibuſdam placet æruginis tertiam partem duabus ueteris axungiæ portionibus commiſcere, tepefactoq; uti medicamine. Nonnulli folia cupreſſi trita miſcent aquæ,& ita perluunt ulcera, atq; palatum. Caſtrationis autem ratio iam tradita eſt. Neq; enim alia in agnis,quàm in maiore quadrupede ſeruatur.

De caprino pecore. CAP. VI.

ET quoniam de ouiarico ſatis dictum eſt,ad caprinum pecus nunc reuertar. Id autem genus dumeta potius, quàm campeſtrẽ ſitum deſiderat:aſperisq; etiam locis, ac ſylueſtribus optime paſcitur. Nã nec rubos auerſatur,nec uepribus offenditur,& arbuſculis,frutetisq; maximè gaudet. Ea ſunt arbutus, atq; alaternus, cythiſusq; agreſtis. Nec minus ilignei,querneiq; frutices, qui in altitudinem nõ proſiliunt. Caper,cui ſub maxillis binæ uerruculæ collo dependent,optimus habetur,amplißimi corporis, cru-

ribus craßis,plena,& breui ceruice,flaccidis,& prægra-
uantibus auribus,exiguo capite,nigro, denſoq́;, & niti-
do,atq; longißimo pilo. Nam & ipſe tundetur

Vſum in caſtrorum,ac miſeris uelamina nautis.

Eſt autem menſium ſeptem ſatis habilis ad procrean-
dum,quoniam immodicus libidinis, dum adhuc uberibus
alitur, matrem ſtupro ſuperuenit, & ideo celeriter, &
ante ſex annos conſeneſcit,quòd immatura ueneris cupi
dine primis pueritiæ tẽporibus exhauſtus eſt. Itaq; quin-
quennis parum idoneus habetur fœminis implendis. Ca-
pella præcipuè probatur ſimilima hirco,quem deſcripſi-
mus,ſi etiam eſt uberis maximi,& lactis abundantißimi.
Hanc pecudẽ mutilam parabimus quieto cœli ſtatu. Nã
procelloſo,atq; imbrifero cornuta ſemper. Nam & omni
regione maritos gregum mutilos eſſe oportebit, quoniã
cornuti ferè pernicioſi ſunt propter petulãtiam. Sed nu-
merum generis huius maiorem, quàm centum capitũ ſub
uno clauſo non expedit habere,cum lanigeræ mille pari-
ter commodè ſtabulentur. Atq; ubi capræ primum com-
parantur,melius eſt unum gregem totum,quàm ex pluri
bus particulatim mercari,ut nec in paſtione ſeparatim la-
ciniæ deducantur,& in caprili maiore concordia quietè
conſiſtant. Huic pecudi nocet æſtus,ſed magis frigus, &
præcipuè fœtæ,quæ gelicidio hyemis conceptũ fecit. Nec
tamen ea ſola creant abortus, ſed etiam glans cum citra
ſatietatem data eſt. Itaq; niſi poteſt affatim præberi, non
eſt gregi permittenda. Tempus admiſſuræ per autumnum
ferè ante menſem Decembrem præcipimus, ut propin-
quante uere gemmantibus frutetis, cum primũ ſyluæ no-
ua germinant fronde, partus edatur. Ipſum uerò caprile
uel naturali ſaxo,uel manu conſtratum eligi debet, quo-
niam

niam huic pecori nihil ſubſternitur. Diligensq́; paſtor
quotidie ſtabulũ cõuerrit,nec patitur ſtercus, aut humorẽ
conſiſtere,lutuḿue fieri,quæ cuncta ſunt capris inimica.
Parit autem, ſi eſt generoſa proles, frequenter duos,non-
nunquã trigeminos. Peßima eſt fœtura cũ matres bimæ,
ternos hœdos efficiunt. Qui ubi editi ſunt, eodem modo,
quo agni educantur, niſi quòd magis hœdorum laſciuia
compeſcenda,& arctius cohibenda eſt. Tum ſuper lactis
abundantiã ſamera,uel cythiſus,aut edera præbenda, uel
etiã cacumina lentiſci, aliæq́; tenues frondes obijciendæ
ſunt. Sed ex geminis ſingula capita,quæ uidentur eſſe ro-
buſtiora,in ſupplementũ gregis reſeruantur,cætera mer-
cãtibus tradũtur. Anniculæ,uel bimæ capellæ (nam utraq;
ætas partum edit) ſubmitti hœdum non oportet. Neque
enim educare,niſi trima debet. Sed anniculæ cõfeſtim de-
pellenda ſoboles,bimæ tandiu admittenda, dum poſſit eſſe
uendibilis. Nec ultra octo annos matres ſeruandæ ſunt,
quòd aßiduo partu fatigatæ ſteriles exiſtãt. Magiſter au-
tem pecoris acer, durus, ſtrenuus, laboris patientißimus,
alacer,atq; audax eſſe debet,& qui per rupes,per ſolitu-
dines,per uepres facilè uadat, & non ut alterius generis
paſtores ſequatur,ſed plerũq; ut antecedat gregẽ. Quare
eum eſſe maximè ſtrenuum opus eſt. Capellæ,dum dumeta
paſcunt,capris cedunt,ſubinde quæ cedit compeſci debet,
ne procurrat. Sed placidè,ac lentè pabuletur,ut & largi
ſit uberis,& non ſtrigoſißimi corporis.

De medicina caprarum. CAP. VII.

ALia nanq; genera pecorum, cùm peſtilentia uexan-
tur,prius morbo,& langoribus maceſcunt, ſolæ ca-
pellæ quamuis opimæ,atq; hilares ſubitò cõcidunt, uelut
aliqua ruina gregatim proſternãtur. Id accidere maximè

solet ubertate pabuli. Quamobrem statim cum unam, uel alterā pestis perculit, omnibus sanguis detrahendus. Nec tota die pascendæ, sed medijs quatuor horis intra septa claudendæ. Sin alius langor infestat, pabulo medicantur arundinis, & albæ spinæ radicibus, quas cùm ferreis pilis diligēter contuderimus, admiscemus aquam pluuialem, solamq; potandam pecori præbemus. Quòd si ea res ægritudinem non depellit, uendēda sunt pecora. uel si neq; id cōtingere potest, ferro necāda, saliendaq;. Mox interposito spatio cōueniet alium gregem reparare. Nec tamen antè quàm pestilens tempus anni, siue id fuit hyemis, uertatur æstate: siue autumni, uere mutetur. Cum uerò singulæ domo laborabunt, eadem remedia, quæ etiam ouibus adhibebimus. Nam cū distendetur aqua cutis, quod uitium Græci uocant ὑδρώπα, sub armo pellis leuiter incisa pernicio-sum transmittet humorē, tum factum uulnus pice liquida curetur. Cum effœtæ loca genitalia tumebūt, aut secundæ non respōderint, defruti sextarius, uel cū id defuerit, boni uini tantundem faucibus infundatur, & naturalia cerato liquido repleantur. Sed ne nunc singula persequar, sicut in ouillo pecore prædictum est, caprino medebimur.

Caseī faciendi ratio. CAP. VIII.

CAsei quoq; faciendi non erit omittenda cura, utique longinquis regionibus, ubi mulctram deuehere non expedit. Is porrò si tenui liquore cōficitur, quācelerrime uendendus est, dum adhuc uiridis succum retinet, si pingui, & opimo longiorē patitur custodiam, sed lacte fieri debet syncero, & quàm recētissimo. Nam requietum, uel mistum celeriter acorem concipit. Id plerunq; cogi agni, aut hœdi coagulo, quāuis posit & agrestis cardui flore cōduci, & seminibus gneti, nec minus ficulneo lacte, quod emittit

emittit arbor, si eius uirentē saucies corticem. Verùm optimus caseus est, qui exiguum medicaminis habet. Minimū autem coagulū recipit sinum lactis argentei pondus denarij. Nec dubium, quin fici ramulis glaciatus caseus iucundissimè sapiat. Sed mulctra, cùm est repleta lacte, non sine tepore aliquo debet esse. Nec tamen admouenda est flammis, ut quibusdā placet, sed haud procul igne constituenda, & confestim cùm concreuit, liquor in fiscellas, aut in calathos, uel formas transfirendus est. nam maximè refert primo quoq; tempore serum percolari, & à cōcreta materia separari. Quam ob causam rustici nec patiūtur quidem sua sponte pigro humore defluere, sed cùm paulò solidior caseus factus est, pondera superponunt, quibus exprimatur serum: deinde ut formis, aut calathis exēptus est, opaco, ac frigido loco, ne possit uitiari, quamuis mundissimis tabulis componitur, aspergitur tritis salibus, ut exudet acidum liquorem. Atque ubi duratus est, uehementius premitur, ut conspissetur. Et rursus torrido sale contingitur, rursusq; ponderibus condensatur. Hoc cùm per dies nouem factum est, aqua dulci eluitur, & sub umbra cratibus in hoc factis, ita ordinatur, ne alter alterum caseus cōtingat, & ut modicè siccetur: deinde quò tenerior permaneat, clauso neq; uentis obnoxio loco stipatur per cōplura tabulata. Sic neq; fistulosus, neq; salsus, neq; aridus prouenit. Quorū uitiorū primū solet accidere, si parū pressus: secundū, si nimio sale imbutus: tertium, si sole exustus est. Hoc genus caseī potest etiā trans maria permitti. Nā is, qui recēs intra paucos dies absumi debet, leuiore cura conficitur, quippe fiscellis exemptus in salem, muriamq; demittitur, & mox in sole paulum siccatur. Nōnulli antè quàm pecus numellis inducant, uirides pineas nuces in

mulctrã demittunt,& mox super eas emulgent,nec sepa-
rant,nisi cùm transmiserint in formas coactam materiam.
Ipsos quidã uirides cõterunt nucleos, & lacti permiscẽt,
atq; ita congelant. Sunt qui thymum contritum,cribroq;
colatum cum lacte cogant. Similiter qualiscunq; uelis sa-
poris efficere possis adiecto quod elegeris,cõdimento. Illa
uerò notissima est ratio faciũdi casei, quem dicimus manu
pressum. Nãq; is paulùm gelatus in mulctra dum est tepe
factus,rescinditur,& feruente aqua perfusus,uel manu fi-
guratur,uel buxeis formis exprimitur. Est etiã nõ ingrati
saporis muria perduratus,atq; ita maligni ligni,uel culmi
fumo coloratus. Sed iam redeamus ad originem.

De suibus,& eorum medicinis. CAP. IX.

IN omni genere quadrupedum speciẽs maris diligẽter
eligitur,quoniã frequẽter patri similior est progenies,
quàm matri. Quare etiam in suillo pecore probandi sunt
totius quidã corporis amplitudine eximij,et qui quadrati
potius,quàm qui longi,aut rotũdi sunt, uentre promisso,
clunibus uastis, nec perinde cruribus, aut unguli,pceris,
amplæ,& glãduloſæ ceruicis,rostris breuibus,& resupi-
nis. Maximeq; qd'ad rẽ pertinet,quàm salacissimos opor
tet esse mares, qui & ab annicula ætate cõmodè progene
rant,dum quadrimatũ agãt: possunt tamen etiã semestres
implere fœminã. Scrofæ probãtur longissimi status,& ut
sint reliquis membris simules descriptis uerribus. Si regio
frigida,& pruinosa est,quàm durissimæ, densæq;,& ni-
græ setæ grex eligẽdus est. Si temperata,atq; aprica,gla-
*pistrinale brũ pecus,uel etiam*pristinale albũ potest pasci. Fœmina
sus habetur ad partus edendos idonea ferè usq; in annos
septẽ,quæ quanto fœcũdior est,celerius senescit. Annicu-
la non improbè cõcipit, sed iniri debet mense Februario.

Quatuor

Quatuor quoq; mẽsibus fœta,quinto parere,cùm iam her
bæ solidiores sunt,ut & firma lactis maturitas porcis cõ-
tingat,et cùm desierint uberibus ali,stipula pascãtur,cæ-
terisq; leguminũ caducis frugibus. Hoc autẽ fit lõginquis
regionibus,ubi nihil nisi submittere expedit. Nam subur-
banis lactens porcus ære mutãdus est: sic enim mater non
educãdo,labori subtrahitur,celeriusq; iterũ cõceptũ par-
tum edet. Idq; bis anno faciet. Mares uel cùm primùm
ineunt semestres,aut cùm sæpius progenerauerunt,trimi,
aut quadrimi castrãtur,ut possint pinguescere. Fœmunis
quoq; uuluæ ferro exulcerãtur,& cicatricibus claudũtur,
ne sint genitales. Quod facilè nõ intelligo, quæ ratio cõ-
pellat, nisi penuria cibi:nam ubi est ubertas pabuli, sub-
mittere prolẽ semper expedit. Omnẽ porrò situ rurís pe-
cus hoc usurpat:nã & montibus, & campis cõmodè pa-
scitur,melius tamẽ palustribus agris,quàm sitiẽtibus. Ne-
mora sunt cõueniẽtissima,quæ uestiuntur quercu, subere,
fago,cerris,ilicibus,oleastris,tamaricibus,corylis, pomife-
risq; syluestribus,ut sunt albæ spinæ, Græcæ siliquæ,iu-
niperus,lotos,pinus,cornus,arbutus,prunus,& paliurus,
atq; achrades pyri. Hæc enim diuersis temporibus mite-
scũt,ac penè toto anno gregẽ saturãt. At ubi penuria est
arborũ,terrenũ pabulum cõsectabimur,& sicco limosum
præferemus,ut paludẽ rimẽtur,effodiãtq; lumbricos, atq;
in luto uolutẽtur,quod est huic pecori gratissimum, quin
etiã ut aquis abuti possint:nãq; & id feciſſe maximè per
æstatẽ profuit, & dulceis eruisse radiculas aquatilis syl-
uæ,tanquã scyrpi,iunciq;,& degeneris arundinis, quam
uulgus cannã uocat: nã quidẽ cultus ager opimas reddit
sues,cùm est graminosus, & pluribus generibus pomorũ
cõsitus,ut per anni diuersa tempora,mala,pruna,pyrum,

multi

multiformes nuces, ac ficũ præbeat: nec tamẽ propter hæc parcetur horreis: nã sæpe de manu dandũ est, cũ foris deficit pabulũ, propter quod plurima glans uel cisternis in aquã, uel fumo tabulatis recõdenda est. Fabæ quoq;, & siliquiũ leguminũ, cùm uilitas permittit, faciẽda est potestas, et utiq; uere, dum adhuc lactãt. Viridia pabula suibus plerunq; nocẽt: itaq; mane prius, quàm procedant in pascua, cõditiuis cibis sustinẽdæ sunt, ne immaturis herbis citetur aluus. Eoq; uitio pecus emacietur: nec ut cæteri greges uniuersi claudi debẽt, sed per porticus haræ faciẽdæ sunt, quibus aut à partu, aut etiã prægnãtes includantur: nam præcipuè sues cateruatim, atq; incõditæ, cùm sint pariter inclusæ, super alias aliæ cubãt, & fœtus elidũt. Quare, ut dixi, iunctæ parietibus haræ cõstruendæ sunt in altitudinem pedũ quatuor, ne sus trãsilire septa queat: nam cõtegi nõ debet, ut à superiore parte custos numerũ porcorũ recenseat, & siquẽ decumbens mater oppresserit, cubanti subtrahat. Sit autem uigilans, impiger, industrius, nauus omniũ, quas pascit. Et matricum, & iuniorum meminisse debet, ut uniuscuiusq; partum consideret. Semper obseruet enitentem: claudatq; ut in hara fœtum edat. Tum denotet protinus quotq;, & quales sint nati, & curet maximè nequis sub nutrice aliena educetur: nã facilime porci, si euaserint haram, muscent se, & scrofa cum decubuit, æquè alieno, ac suo præbet ubera. Itaq; porculatoris maximum officium est, ut unamquanq; cum sua prole claudat, qui si memoria deficitur, quo minus agnoscat cuiusque progeniẽ, pice liquida eandẽ notam scrofæ, & porcis imponat, & siue per literas, siue per alias formas unũquenq; fœtum cum matre distinguat: nam in maiore numero diuersis notis opus est, ne confundatur memoria custodis

stodis. Attamen quia id facere gregibus amplis uidetur operosum, commodißimum est haras ita fabricare, ut limen earum in tantam altitudinem consurgat, quantum posßit nutrix euadere, lactens autem supergredi non possit. Sic nec alienus irrepit, & in cubili suam quisq; matrẽ nidus expectat, qui tamen non debet octo capitum numerum excedere. Non quin ignorem fœcunditatem scrofarum maioris esse numeri, sed quia celerrime fatisci t, quæ plures educat. Atq; eæ quibus partus summittitur, cocto sunt ordeo sustinendæ, ne ad maciem summam perducantur, & ex ea ad aliquam perniciem. Diligens autem porculator frequenter suile conuerrat, & sepius haras: nam quamuis prædictum animal in pabulationẽ spurcè uersetur, mundißimum tamen cubile desyderat. Hic ferè cultus est suilli pecoris rectè ualentis.

De medicina suum. CAP. X.

SEquitur ut dicamus, quæ sit cura uitiosi. Febricitantium signa sunt, cum obstipæ sues trãsuersa capita ferunt, ac per pascua subitò cum paululum procurrerunt, consistunt, et uertigine correptæ concidũt. Earum notanda sunt capita, quam in partem proclinẽtur, ut ex aduersa parte de auricula sanguinem mittamus. Item sub cauda duobus digitis à clunibus intermißis uenam feriamus, quæ est in eo loco satis ampla, eamq; sarmento prius oportet uerberari, deinde ab ictu uirgæ tumentem ferro rescindi, detractoq; sanguine colligari saligneo libro, uel etiam ulmeo. Quod cũ fecerimus, uno, aut altero die sub tecto pecudem continebimus, & aquam modicè calidam quantam uolẽt, farinæq; ordeaceæ singulos sextarios præbebimus. Strumosis sub lingua sanguis mittendus est, qui cum profluxerit, sale trito cum farina triticea confricari totum os conueniet.

conueniet. Quidam præsentius putant esse remedium, cum per cornu singulis ternos cyathos gari demittunt. deinde fissas taleas ferularum lineo funiculo religant: & ita collo suspẽdunt, ut strumæ ferulis contingantur. Nauseantibus quoq; salutaris habetur eburnea scobis sale frícto, et fabæ minutæ fresæ commista, ieiunisq; prius quàm in pascua prodeant obiecta. Solet etiam uniuersum pecus ægrotare ita, ut emacietur, nec cibos capiat, productumq; in pascua medio campo procumbat, & quodam ueterno pressum somnos æstiuo sub sole captet. quod cum facit, totus grex tecto clauditur stabulo, atq; uno die abstinetur potione, & pabulo: postridie radix anguinei cucumeris trita, & commusta cum aqua datur sitientibus: quam cum pecudes biberunt, nauseа correptæ uomitant, atq; expurgantur, omniq; bile depulsa cicercula, uel faba, dura muria consperſa, deinde (sicut hominibus) aqua calida potanda permittitur. Sed cùm omni quadrupedi per æstatem sitis sit infesta, tũ suillo maximè est inimica, quare nõ ut capellã, uel ouẽ, sic & hoc animal bis ad aquã duci præcipimus, sed si fieri potest, iuxta flumẽ, aut stagnũ per ortũ caniculæ detineri, quia cũ sit æstuosissimũ, nõ est cõtentũ potione aquæ, nisi obesã illuuiem, atq; distẽtã pabulis aluum demerserit, ac refrigerauerit: nec ulla re magis gaudet, quàm riuis, atq; cœnoso lacu uolutari. Quòd si locorum situs repugnat, ne ita fieri possit, puteis extracta et largè canalibus immissa præbẽda sunt pocula, quibus nisi affatim satiẽtur, pulmonariæ fiunt. Isq; morbus optime sanatur auriculis inserta cõsiligine: de qua radicula diligẽter, ac sæpius iam locuti sumus. Solet etiam uitiosi splenis dolor eas infestare, quod accidit, cum siccitas magna prouenit, & ut Bucolicon loquitur poëma,

Strata

Strata iacent passim sua quæq; sub arbore poma.

Nam pecus insatiabile est, sues enim, dum dulcedinem pabuli consectantur, supra modum æstate splenis incremento laborant. Cui succurritur, si fabricentur canales ex tamaricibus, & rusco, repleanturq; aqua, & deinde sitientibus admoueantur. Quippe ligni succus medicabilis, epotus intestinum tumorem compescit.

De castratione suum. CAP. XI.

CAstrationis autem in hoc pecore duo tempora seruantur, ueris, & autumni: & eius administrandæ duplex ratio. Prima illa quam iam tradidimus, cùm duobus uulneribus impressis per unamquanq; plagã singuli exprimuntur testiculi: altera est speciosior, sed magis periculosa, quam tamen non omittam. Cum uirilem partẽ unã ferro resectam detraxeris, per impressum uulnus scalpellum inserito, & mediam quasi cutem, quæ interuenit duobus membris genitalibus, rescindito: atq; uncis digitis alterum quoq; testiculum educito, sic fiet una cicatrix adhibitis cæteris remedijs, quæ prius docuimus. Illud autem, quod pertinet ad religionem patrisfamiliãs, non reticendum putaui: sunt quædam scrofæ, quæ mandunt fœtus suos: quod cum fit, non habetur prodigium: nam sues ex omnibus pecudibus impatientissimæ famis sunt, ita ut aliquando si indigeant pabuli, non tantũ alienam (si liceat) sobolem, sed etiã suam consumant. De armentis, cæterisq; pecudibus, & magistris, per quos quadrupedum greges humana solertia domi, forisq; curantur, atq; obseruantur (nisi fallor) satis accuratè disserui.

De canibus. CAP. XII.

NVnc, ut exordio priore sum pollicitus, de mutis custodibus loquar. quanquàm canis falsò dicitur mutus

tus custos: nam quis hominum clarius, aut tanta uociferatione bestiam, uel furem prædicat, quàm iste latratu? quis famulus amãtior domini? quis fidelior comes? quis custos incorruptior? quis excubitor inueniri potest uigilantior? quis denique ultor, aut uindex constantior? quare uel in primis hoc animal mercari, tueriq; debet agricola, quod & uillam, & fructus, familiamq;, & pecora custodit. cius autem parãdi, tuendiq; triplex ratio est: nanq; unũ genus aduersus hominũ insidias eligitur, & id uillã, quæq; iuncta sunt uillæ, custodit: at alterum propellendis iniurijs hominũ, ac ferarũ, & id obseruat domi stabulũ, fòris pecora pascentia. Tertiũ uenandi gratia cõparatur, idq; non solùm nihil agricolã iuuat, sed & auocat, desidẽq; ab opere suo reddit: de uillatico igitur, & pastorali dicendũ est: nã uenaticus nihil pertinet ad nostram professionẽ. Villæ custos eligẽdus est amplissimi corporis, uasti latratus, canoriq;, ut prius auditu maleficum, deinde etiã conspectu terreat, & tamen nõnunquã, ne uisus quidẽ horribili fremitu suo fuget insidiantẽ: sit autem coloris unius, isq; magis eligatur albus in pastorali, niger in uillatico: nam uarius in neutro est laudabilis: pastor albũ probat, quoniã est feræ dissimilis, magnoq; opus interdũ discrimine est in propulsandis lupis sub obscuro mane, uel etiam crepusculo, ne si non sit albo colore cõspicuus, pro lupo canem feriat. Villaticus, qui hominum maleficijs opponitur, siue luce clara fur aduenerit, terribilior niger conspicitur, siue nocte, ne conspicitur quidẽ propter umbræ similitudinẽ, quamobrẽ tectus tenebris canis tutiorẽ accessũ habeat ad insidiantẽ: probatur quadratus potius, quàm lõgus, aut breuis, capite tam magno, ut corporis uideatur pars maxima, deiectis, & propendentibus auribus, nigris, uel glaucis oculis acri lumine

lumine radiantibus, amplo, uillosoq; pectore, latis armis, cruribus crassis, et hirtis, cauda breui, uestigiorũ articulis, & unguibus amplissimis, q Græcè γαμφαὶ appellãtur. Hic erit uillatici canis status præcipuè laudandus: mores autẽ neq; mitissimi, neq; rursus truces, atq; crudeles, q illi furẽ quoq; adulãtur, hi etiã domesticos inuadũt: satis est seueros esse, nec blandos, ut nonnunquã etiã cõseruos iratius intueantur, semper excandescãt in exteros. Maximè autẽ debent in custodia uigilaces cõspici, nec erronei, sed assidui, & circũspecti magis, quàm temerarij: nam illi nisi qd' certum cõpererunt, nõ indicant: hi uano strepitu, & falsa suspicione cõcitãtur. Hæc idcirco memorãda credidi, quia non natura tantũ, sed etiam disciplina mores facit, ut cùm emẽdi potestas fuerit, ciusmodi probemus, & cũ educabimus domi natos, talibus institutis formemus. Nec multum refert an uillatici corporibus graues, & parum ueloces sint: plus enim cominus, & in gradu, quàm eminus, & in spatioso cursu facere debẽt: nã semper circa septa, & intra ædificium cõsistere, imò ne longius quidẽ recedere debent, satisq; pulchrè funguntur officio, si & aduenientẽ sagaciter adoriũtur, & latratu cõterrent: nec patiuntur propius accedere, uel cõstantius appropinquantẽ uiolenter inuadũt. Primùm est enim nõ adtentari, secundum est lacessitũ fortiter, & perseueranter uindicari: atq; hæc de domesticis custodibus, illa de pastoralibus. Pecuarius canis neq; tam strigosus, aut pernix debet esse, quàm qui damas, ceruosq;, & uelocissima sectatur animalia, nec tam obesus, aut grauis, quàm uillæ, horreiq; custos, sed & robustus nihilominus, et aliquatenus promptus, ac strenuus, quoniã & ad rixam, & ad pugnã, nec minus ad cursum comparatur, cùm & lupi repellere insidias, & raptorem

ferũ cõsequi fugiẽtẽ, prædã excutere, atq; auferre debeat: quare status eius lõgior, productiorq; ad hos casus magis habilis est, quàm breuis, aut etiã quadratus, quoniam (ut dixi) nõnunquam necessitas exigit celeritate bestiam consectãdã: cæteri artus simules membris uillatici canis æquè probantur. Cibaria ferè eadem sunt utrique generi præbenda. Nam si tam laxa rura sunt, ut sustineant pecorum greges, omnes sine discrimine canes ordeacea farina cum sero commodè pascit. Sin autem surculo cõsitus ager sine pascuo est, farreo, uel triticeo pane satiendi sunt, admisto tamen liquore coctæ fabæ, sed tepido, nam feruens rabiem creat: huic quadrupedi neq; fœminæ, neq; mari, nisi post annum permuttenda uenus est, quæ si teneris conceditur, carpit & corpus, & uires, animosq; degenerat. Primus effœtæ partus amouẽdus est, quoniam tiruncula nec rectè nutrit, & educatio totius habitus aufert incremẽtum. Mares iuueniliter usq; in annos decem progenerant: post id tempus ineundis fœminis nõ uidentur habiles, quorũ seniorum pigra soboles existit. Fœminæ concipiunt usq; in annos nouẽ, nec sunt utiles post decimũ. Catulos sex mẽsibus primis, dum corroborentur, emitti non oportet, nisi ad matrẽ lusus, ac lasciuiæ causa, posteà & cathenis per diem continendi, & noctibus soluendi, nec unquam eos, quorum generosam uolumus indolem conseruare, patiemur alienæ nutricis uberibus educari, quoniã semper & lac, & spiritus maternus longè magis ingenij, atq; incrementa corporis auget: quòd si effœta lacte deficitur, caprinum maximè cõueniet præberi catulis, dum fiant mẽsium quatuor: nominibus autem nõ longissimis appellandi sunt, quò celerius quisq; uocatus exaudiat, nec tamen breuioribus, quàm quæ duabus syllabis enũtientur, sicuti

Græcum

Græcum est σκύλαξ, Latinũ ferox: Græcum λάκων, Latinũ celer: uel fœmina, ut sunt Græca ἀκωκή, ἄλκη, ξώμη, Latina lupa, cerua, tigris. Catulorum caudas post diem quadragesimum, quàm sint editi, sic castrare conueniet: neruus est, qui per articulos spinæ prorepit, usq; ad ultimam partẽ caudæ: is mordicus comprehensus, & aliquatenus eductus abrumpitur: quo facto, neq; in longitudinem cauda fœdum capit incrementum, & (ut plurimi pastores affirmant) rabies arcetur letifer morbus huic generi.

De morbis & medicinis canum. CAP. XIII.

FErè autem per æstatem sic muscis aures canum exulcerantur, sæpe ut totas amittant: quod ne fiat, amaris nucibus contritis liniendæ sunt. quòd si ulceribus iã præoccupatæ fuerint, coctam picem liquidã suillæ adipi uulneribus stillari conueniet: hoc eodem medicamine contacti ricini decidunt. Nã manu non sunt uellendi, ne, ut antè prædixeram, faciant ulcera. Pulicosæ cani remedia sunt, sume cyminum tritum pari pondere, cum ueratro, aquaq; mustum, & inlinitum, seu cumeris anguinei succum: uel si hæc non sunt, uetus amurca per totum corpus infusa. Si scabies infestabit, cythisi, & sisami tantundem conterito, & cum pice liquida permisceto, uitiosamq; partem linito: quod medicamentum putatur etiam hominibus esse cõueniens: eadem pestis, si fuerit uehementior, cedrino liquore aboletur: reliqua uitia sicut in cæteris animalibus præcepimus curanda sunt. Hactenus de minore pecore. mox de uillaticis pastionibus, quæ continẽt uolucrum, piscium q;, & syluestrium quadrupedum curam, sequenti uolumine præcipiemus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER VIII.

De uillaticis pastionibus. CAP. I.

QVAE ferè consummabāt Publi Siluine ruris exercendi, colendiq; scientiā, quæq; pecuariæ negotiationis exigebat ratio, septem memorauimus libris. hic nunc sequētis numeri titulū posidebit, nec quia proximam, propriamq; rustici curā desyderent ea, quæ dicturi sumus, sed quia non alio loco, quàm in agris, aut uillis debeat administrari, & tamen agrestibus magis, quàm urbanis prosint. quippe uillaticæ pastiones, sicut pecuariæ, non minimam colono stipem conferunt, cum et auium stercore macerrimis uineis et omni surculo, atq; aruo medeantur, & eisdem familiarem focum, mensamq; pretiosis dapibus opulentent: postremo uenditorum animaliū pretio uillæ redditum augent. Quare de hoc quoque genere pastionis dicendum censui. Est autem id ferè uel in uilla, uel circa uillam. in uilla est, quod appellant Græci ὀρνιθῶνας, καὶ περιστερεῶνας, atque etiam cum datur liquoris facultas ἰχθυοτροφεῖα sedula cura exercentur. Ea sunt omnia, ut Latine potius loquamur, sicut auium cohortaliū stabula, nec minus earum, quæ conclauibus septæ saginantur, uel aquatilium animalium receptacula. rursus circa uillam ponuntur μελισσῶνας καὶ χηροτροφεῖα, quin etiam λαγοτροφεῖα studiosè administrantur, quæ nos similiter appellamus apum cubilia, apiaria: uel nantium uolucrum, quæ stagnis,

stagnis piscinisq; lætantur, auiaria: uel etiam pecudum syluestrium, quæ nemoribus clausis custodiuntur, uiuaria.

De gallinarum generibus, gallis cohortalibus parandis, & nutriendis. CAP. II.

PRius igitur de his præcipiam, quæ intra septa uillæ pascuntur: ac de alijs quidem forsitan ambigitur, an sint agrestibus posidenda. gallinarum uerò plerunque agricolæ cura solennis est. Earum genera sunt uel cohortalium, uel rusticarum, uel Africanarum. Cohortalis est auis, quæ uulgò per omnes ferè uillas conspicitur. Rustica, quæ non dissimilis uillaticæ per aucupem decipitur: eaq; plurima est in insula, quam nautæ in Ligustico mari sitam producto nomine alitis gallinariam uocitauerunt. Africana est, quam pleriq; Numidicam dicunt, meleagridi similis, nisi quòd rutilem galeam, & cristam capite gerit, quæ utraq; sunt in meleagride cærulea. Sed ex his tribus generibus cohortales fœminæ propriæ appellātur gallinæ, mares autem galli, semimares capi, qui hoc nomine uocantur, cum sint castrati, libidinis abolendæ causa. Nec tamen id patiuntur amissis genitalibus, sed ferro candente calcaribus inustis, quæ cum ignea ui consumpta sunt, facta ulcera dum consanescant, figulari creta linuntur. Huius igitur uillatici generis non spernendus est reditus, si adhibeatur educādi scientia, quam pleriq; Græcorū, & præcipuè celebrauere Deliaci. sed & ij, quoniā procera corpora, & animos ad prælia pertinaceis requirebant, præcipuè tanagricum genus, & rhodium probabant, nec minus chalcidicum, et medicum, quod ab imperito uulgo litera mutata melicum appellatur. nobis nostrum uernaculum maximè placet. omisso tamen illo studio Græcorum, qui ferociſsimū quenq; alitem certaminibus, & pugnæ præparabant. nos

enim cẽsemus instituere uectigal industrij patrisfamiliâs, non rixosarũ auium laniſtæ, cuius plerunq; totum patrimonium pignus aleæ uictor gallinaceus pyctes abſtulit. igitur cui placebit ſequi noſtra præcepta, conſyderet oportet primũ quàm multas, & cuiuſmodi parare debeat matrices: deinde qualiter eas tueri, & paſcere: mox quibus anni temporibus earum partus excipere: tum demum ut incubent, & excludant efficere: poſtremò ut commodè pulli educentur operã dare. his enim curis, & miniſterijs exercetur ratio cohortalis, quam Græci uocant ὀρνιθοτροφίαν. Parandi autem modus eſt, ducentorum capitum, quæ paſtoris unius curam diſpendant, dum tamen anus ſedula uel puer adhibeatur cuſtos uagantium, ne obſidijs hominum, aut inſidioſorum animaliũ diripiantur. Mercari porrò niſi fœcundiſſimas aues non expedit: eæ ſint rubicũdæ uel fuſcæ plumæ, nigriſq; pennis: ac ſi fieri poterit, omnes huius, et ab hoc proximi coloris eligantur. ſin aliter, euitentur albæ, quæ ferè cùm ſint molles, ac minus uiuaces, tum ne fœcundæ quidem facilè reperiuntur, atque etiam conſpicuæ, propter quod inſigne candoris ab accipitribus, et aquilis ſæpius abripiuntur. Sint ergo matrices probi coloris, robuſti corporis, quadratæ, pectoroſæ, magnis capitibus, rectis, rutiliſq; criſtulis, albis auribus, & ſub hac ſpecie quàm ampliſſimæ, nec paribus ungulis: generoſiſſimæq; creduntur, quæ quinos habent digitos, ſed ita ne cruribus emineant tranſuerſa calcaria. nã quæ hoc uirile gerit inſigne, contumax ad concubitum dedignatur admittere marem, raroq; fœcunda, etiã cum incubat, calcis aculeis oua perfringit. Gallinaceos mares niſi ſalaciſſimos habere non expedit. atque in his quoq; ſicut in feminis, idem color, idemq; numerus unguium: ſtatus altior

tior quæritur. Sublimes, ſanguineæq;, nec obliquæ criſtæ: rauidi, uel nigrantes oculi: breuia, & aduncа roſtra: maximæ, candidiſſimæq; aures: paleæ ex rutilo albicantes, quæ uelut incanæ barbæ dependent: iubæ deinde uariæ, uel ex auro flauæ per colla, ceruicesq; in humeros diffuſæ: tum latа, & muſculoſa pectora, lacertos æquè ſimiles brachijs, alæ tum proceriſſimæ: caudæ duplici ordine ſingulis utrinq; prominentibus pinnis inflexæ: quinetiã uaſta fœmina & frequẽter horrentibus plumis hirta: robuſta crura, nec longa, ſed infeſtis uelut ſudibus nocenter armata. Mores autẽ quamuis non ad pugnam, neq; ad uictoriæ laudem præparentur, maximè tamẽ generoſi probãtur, ut ſint elati, alacres, uigilaces, & ad ſæpius canẽdum prompti, nec qui facilè terreãtur: nam interdum reſiſtere debent, & protegere cõiugalem gregẽ: quin attollentẽ minas ſerpẽtem, uel aliud noxiũ animal interficere. Talibus autem maribus quinæ ſingulis fœminæ cõparantur: nam Rhodij generis, aut Medici propter grauitatẽ, neq; patres nimis ſalaces, nec fœcundæ matres, quæ tamẽ ternæ ſingulis maritantur: & cum pauca oua poſuerũt, inertes ad incubandũ, multoq; magis ad excludendũ raro fœtus ſuos educant. Itaq; quibus cordi eſt ea genera propter corporum ſpeciẽ poſſidere, cùm exceperunt oua generoſarum, uulgaribus gallinis ſubijciũt, & ab his excluſi pulli nutriũtur: Tanagrici pleriq; Rhodijs, & Medicis amplitudine pares, non multum moribus à uernaculis diſtant, ſicut & Chalcidici. Omnium tamen horum generũ nothi ſunt optimi pulli, quos cõceptos ex peregrinis maribus, noſtrates ediderunt. Nam & paternam ſpeciẽ gerunt, & ſalacitatem fœcunditatemq; uernaculam retinẽt. Pumiliones aues, niſi quem humilitas earum delectat, nec

propter fœcunditatem, nec propter alium reditum nimiũ probo, tam hercule, quàm nec pugnacẽ, nec rixosæ libidinis marem. Nam plerunq; cæteros infestat, & nõ patitur iniri fœminas, cùm ipse pluribus sufficere nõ queat: impedienda est itaque procacitas eius ampullaceo corio, quod cùm in orbiculum formatum est, media pars eius rescinditur, & per excisam partem galli pes inseritur: caq; quasi compede cohibentur feri mores. Sed, ut proposui, iam de tutela uniuersi generis præcipiam.

De gallinariis constituendis. CAP. III.

GAllinaria constitui debent parte uillæ, quæ hyberniũ spectat orientẽ: iuncta sint ea furno, uel culinæ, ut ad auem perueniat fumus, qui est huic generi præcipuè salutaris. Totius autẽ officinæ, id est, ornithonis tres cõtinuæ extruuntur cellæ, quarũ, sicuti dixi, perpetua frons oriẽti sit obuersa. In ea deinde fronte exiguus detur unus omnino aditus mediæ cellæ, quæ ipsa tribus minima esse debet in altitudinẽ, & quoquouersus pedes septẽ: in ea singuli dextro, læuoq; pariete aditus ad utràq; cellam faciẽdi sunt, iuncti parieti, qui est intrantibus aduersus. Huic autẽ focus applicetur tam longus, ut nec impediat prædictos aditus, & ab eo fumus perueniat in utranq; cellam: eæq; lõgitudinus, & altitudinis duodenos pedes habeãt, nec plus latitudinis, quàm media sublimitas: diuidãtur tabulatis, quæ supra se quaternos, et infra septenos liberos pedes habeãt, quoniã ipsa singulos occupant: utraq; tabulata gallinis seruire debẽt, & ea paruis ab oriẽte singulis illuminari fenestellis, quæ & ipsæ matutinũ exitũ præbeãt auibus ad cohortẽ, nec minus uespertinum introitum, sed curandum erit, ut semper noctibus claudãtur, quò tutius aues maneãt: intra tabulata maiores fenestræ aperiantur,

& eæ

& eæ clatris muniãtur, ne possint noxia irrepere animalia. Sic tamẽ, ut illustria sint loca, quò cõmodius habitent, auiariusq; subinde debet speculari aut incubãtis, aut parturiẽtis fœtus. Nã etiã in ijs ipsis locis ita crassos parietes ædificare cõuenit, ut excisa per ordinẽ gallinarũ cubilia recipiãt: in quibus aut oua edantur, aut excludãtur pulli: hoc enim & salubrius, & elegantius est, quàm illud, quod quidã faciunt, ut palis in parietes uehemẽter actis, uimineos qualos superimponãt: siue autẽ parietibus, ita, ut diximus, cauatis, aut qualis uimineis, præponenda erunt uestibula, per quæ matrices ad cubilia uel pariẽdi, uel incubandi causa perueniãt: neq; enim debent ipsis nidis inuolare, ne dum adsiliũt, pedibus oua cõfringant: ascẽsus deinde auibus ad tabulata per utranq; cellam datur iunctis parieti modicis asserculis, qui paulùm formatis gradibus asperantur, ne sint aduolantibus lubrici. Sed ab cohorte forinsecus prædictis fenestellis scãdulæ similiter iniungãtur, quibus irrepant aues ad requiẽ nocturnam: maximè autem curabimus, & ut hæc auiaria, & cætera, de quibus mox dicturi sumus, intrinsecus, & extrinsecus poliantur opere tectorio, ne ad aues feles habeãt, aut coluber accessum, & æquè noxiæ prohibeãtur pestes. Tabulatis insistere dormientẽ auẽ non expedit, ne suo lædatur stercore, quod cùm pedibus uncis adhæsit, podagrã creat: ea perni cies ut euitetur, perticæ dolantur in quadrũ, ne teres leuitas carũ supersilientẽ uolucrẽ non recipiat: cõquadratæ deinde foratis duobus aduersis parietibus induuntur, ita ut tabulato pedalis altitudinis, & inter se bipedalis latitudinis spatio distent: hæc erit cohortalis officinæ dispositio: cæterũ cohors ipsa, per quã uagãtur, nõ tam stercore, quam uligine careat: nã plurimum refert aquam non esse

in ea nisi uno loco, quã bibant, eamq; mundissimam: nam stercorosa pituitam cõcitat: puram tamen seruare nõ possis, nisi clausam, uasis in hunc usum fabricatis: sunt autẽ, qui aut aqua replentur, aut cibo plumbei canales, quos magis utiles esse ligneos, aut fictiles cõpertũ est: hi superpositis operculis clauduntur, & à lateribus super mediã partẽ altitudinis per spatia palmaria modicis forãtur cauis, ita ut auiũ capita possint admittere: nã nisi operculis muniantur, quãtulumcũq; aquæ, uel ciborũ ineſt, pedibus euertitur: sunt qui à superiore parte foramina ipsis operculis imponant: quod fieri non oportet: nam supersiliens auis proluuie uentris cibos, & aquam conspurcat.

De cibarijs gallinarum. CAP. IIII.

CIbaria gallinis præbentur optima, pinsitũ ordeũ, & uicia, nec minus cicercula; tum etiã miliũ, aut panicũ: sed hæc ubi uilitas annonæ permittit: ubi uerò ea est carior, excreta tritici minutè cõmodè dantur: nam per se id frumẽtũ, etiã quibus locis uilissimũ est, nõ utiliter præbetur, quia obest auibus: potest etiã loliũ decoctũ obijci, nec minus furfures modicè à farina excreti, qui si nihil habẽt farris, nõ sunt idonei, nec tantũ appetũtur. Ieiunis cythisi fõlia, seminaq; maximè probãtur, & sunt huic generi gratissima: neq; est ulla regio, in qua nõ possit huius arbusculæ copia esse uel maxima. Vinacea quamuis tolerabiliter pascãt, dari nõ debẽt, nisi quibus tẽporibus anni auis fœtus nõ edit: nã & partus raro, & oua faciunt exigua. Sed cùm planè post autumnũ cessant à fœtu, possunt hoc cibo sustineri: attamẽ quæcunq; dabitur esca per cohortẽ uagãtibus die incipiẽte, & iã in uesperũ declinãte bis diuidẽda est, ut et mane nõ protinus à cubili latius euagẽtur, & ante crepusculũ propter cibi spem tẽporius ad officinam

nam redeant, possitq; numerus capitũ sæpius recognosci: nam uolatile pecus facilè pastoris custodiam decipit. Sicus etiam puluis, et cinis ubicunq; cohortem porticus, uel tectum protegit, iuxta parietes reponendus est, ut sit, quò aues se perfundãt: nã his rebus plumã, pinnasq; emundãt: si modo credimus Ephesio Heracleto, qui ait sues cœno, cohortales aues puluere, uel cinere lauari. Gallina post primã emitti, & ante horã diei undecimam claudi debet: cuius uagæ cultus hic, quem diximus, erit: nec tamen alius clausæ, nisi quòd ea non emittitur, sed intra ornithonem ter die pascitur maiore mensura: nam singulis capitibus quaterni cyathi diurna cibaria sunt, cum uagis terni, uel bini præbeantur. Habere etiam clausam oportet amplum uestibulum, quò prodeat, & ubi apricetur: idq; sit retibus munitum, ne aquila uel accipiter inuolet, quas impensas, & curas nisi locis, quibus harum rerum uigent precia, nõ expedit adhiberi. Antiquissima est autem cum in omnibus pecoribus, tũ in hoc fides pastoris, qui nisi eã domino seruat, nullus ornithonis quæstus uincet impensas. De tutela satis dictum est: nunc reliquum ordinem prosequemur.

De seruandis, & supponendis ouis. CAP. V.

COnfecta bruma parere ferè id genus auium consuecuit. atq; earum, quæ sunt fœcundissimæ, locis tepidioribus circa Calen. Ian. oua edere incipiunt, frigidis autẽ regionibus eodem mense post idus. Sed cibis idoneis fœcunditas earum elicienda est, quo maturius partum edant. Optimè præbetur ad satietatem ordeum semicoctum: nam & maius facit ouorum incrementum, & frequentiores partus. Sed is cibus quasi condiendus est interiectis cythisi fõlijs, ac semine eiusdem, quæ utraque maximè putantur augere fœcunditatem auium. Modus autem cibariorum

riorũ sit,ut dixi,uagis binorum cyathorũ ordei, aliquid tamen admiscendũ erit cythisi, uel si id non fuerit, uiciæ, aut miliij. Curæ autem debebit esse custodi, cùm parturiẽt aues,ut habeãt quammundißimis paleis constrata cubilia, eaq; subinde conuerrat, & alia stramenta quamrecentißima reponat:nã pulicibus, alijsq; similibus animalibus replentur,quæ secũ affert auis,cum ad idem cubile reuertitur. Aßiduus autem debet esse custos,& speculari parietes,quod se facere gallinæ testantur crebris singultibus interiecta uoce acuta. Obseruare itaq; dum edant oua, & confestim circumire oportebit cubilia, ut quæ nata sunt recolligãtur,notẽturq; quæ quoq; diẽ sint ædita, ut quã recentißima supponantur glocientibus:sic enim rustici appellant aues eas,quæ uolunt incubare. Cætera uel reponantur,uel ære mutentur. Aptißima porrò sunt ad excludendum recentißima quæq;. Possunt tamen etiam requieta supponi,dum ne uetustiora sint, quàm dierum decem. Fere autem, cùm primùm partum consummauerint, gallinæ incubare cupiunt ab Idibus Ianuarijs, quod facere non omnibus permittendũ est,quoniam quidẽ nouellæ magis edendis,quàm excubandis ouis utiliores sunt. Inhibeturq; cupiditas incubandi pinnula pernares traiecta. Veteranas igitur aues ad hanc rem eligi oportebit, quæ iam sæpius id fecerint,moresq; earũ maximè pernosci,quoniã aliæ melius excubãt, aliæ æditos pullos cõmodius educãt. At è contrario quædã & sua,& aliena oua comminuũt, atq; consumunt,quod facientem protinus submouere cõueniet. Pulli autem duarum aut trium auium excluſi,dum adhuc teneri sunt,ad unam,quæ sit melior nutrix, transferri debent,sed primo quoq; die, dum mater suos, & alienos propter similitudinem dignoscere non potest. Verun

runtamen seruare oportet modum: neq; enim debet maior esse quàm triginta capitum: negant enim hoc ampliorem gregem posse ab una nutriri. Numerus ouorum, quæ subijciuntur,impar obseruatur,nec semper idem: nã primo tempore, id est mense Ianuario quindecim, nec unquam plura subijci debent,Martio xix.nec his pauciora,unum & uiginti Aprili, tota deinde æstate usque in calendas Octobris totidem. Posteà superuacua est huius rei cura,quòd frigoribus excluſi pulli plerunque intereant. Plerique tamen etiam ab æstiuo solstitio non putant bonam pullationem,quòd ab eo tempore etiam si facilem educationem habent,iustum tamen non capiunt incrementum. Verum suburbanis locis, ubi à matre pulli non exiguis precijs ueneunt,nec plerunque intereunt, probanda est æstiua educatio. Semper autem, cum supponuntur oua,consyderari debet,ut luna crescente à decima usque ad quintamdecimam id fiat: nam & ipsa suppositio per hos ferè dies est commodißima, & sic administrandum est,ut rursus cum excluduntur pulli,luna crescat. Diebus quibus animantur oua, & in speciem uolucrum conformantur,ter septenis opus est gallinaceo generi. At pauonino,et anserino,paulò amplius ter nouenis, quæ si quãdo fuerint supponenda gallinis, prius eas incubare decem diebus fœtibus alienigenis patiemur. Tum demum sui generis quatuor oua, nec plura quàm quinq; fouenda recipient. Sed & hæc quammaxima:nã ex pusillis aues minutæ nascuntur. Cum deinde quis uolet quãplurimos mares excludi,longißima quæq;,& acutißima oua subijciet,& rursus cum fœminas,quamrotundißima. Supponendi autẽ consuetudo tradita est ab ijs,qui religiosius hæc administrãt eiusmodi. Primum quàm secretißima cubilia eligunt,

ne

ne incubantes matrices ab alijs auibus inquietentur: deinde antequàm consternant ea, diligenter emundant, paleasq; quas substraturi sunt, sulfure, & bitumine, atque ardente teda perlustrant, & expiatas cubilibus inijciunt, ita factis concauatis nidis, ne ab aduolantibus, aut etiã desilientibus euoluta decidant oua. Plurimi etiam infra cubilium stramenta graminis aliquid, & ramulos lauri, nec minus allij capita cum clauis ferreis subijciunt: quæ cuncta remedia creduntur esse aduersus tonitrua, quibus uitiantur oua, pulliq; semiformes interimuntur antè, quàm toti partibus suis consumentur. Seruat autem qui subijcit, ne singula oua in cubili manu componat, sed totum ouorum numerum in alueolum lignecum conferat: deinde uniuersum leniter in præparatũ nidũ transfundat. Incubantibus autẽ gallinis iuxtà ponẽdus est cibus, ut saturæ studiosius nidis immorentur, neue longius euagatæ refrigerẽt oua, quæ quamuis pedibus ipsæ cõuertant, auiarius tamen cum desilierint matres circumire debet, ac manu uersare, ut æqualiter calore concepto facilè animẽtur. Quin etiam si qua unguibus læsa, uel fracta sunt, ut remoueat. Idq; cum fecerit, die undeuigesimo animaduertat, an pulli rostellis oua pecuderint, & auscultetur si pipiant: nam sæpe propter crassitudinem putaminum erumpere non queunt. Itaque hærentes pullos manu eximere oportebit, & matri fouendos subijcere, idq; non amplius triduo facere: nam post unum & uigesimum diem silentia oua carẽt animalibus: eaq; remouenda sunt, ne incubans inani spe diutius detineatur effœta. Pullos autem non oportet singulos, ut quisq; natus sit tollere, sed uno die in cubili sinere cũ matre, & aqua, ciboq; abstinere, dum omnes excludantur. Postero die, cũ grex fuerit effœtus, hoc modo deponitur. Cribro uitiario, uel etiam loliario, qui iam fuerit in usu,

pulli superponantur: deinde pulegij surculis fumigentur: ea resuidetur prohibere pituitam, quæ celerrimè teneros interficit. Post hæc cauea cũ matre claudẽdi sunt, & farre ordeaceo cũ aqua incocto: uel adoreo farre uino respersо modicè alendi: nã maximè cruditas uitanda est, & ob hoc tertia die cauea cum matre cõtinendi sunt, priusq; quàm emittantur ad recentẽ cibũ, singuli tẽtandi, nequid hesterni habeãt in gutture: nã si uacua nõ est ingluuies, cruditatẽ significat, abstineriq; debent, dum concoquant. Longius autẽ nõ est permittendũ teneris euagari, sed circa cauea continendi sunt, & farina ordeacea pascendi, dum corroborentur. Cauendumq; ne à serpentibus adflentur, quarũ odor tam pestilẽs est, ut interimat uniuersos: id uitatur sæpius incenso cornu ceruino, uel galbano, uel muliebri capillo: quorũ omniũ ferè nidoribus prædicta pestis submouetur. Sed & curandũ erit, ut tepidè habeãtur: nã nec calorẽ, nec frigus sustinẽt. Optimumq; est infra officinam clausos haberi cum matre, & post quadragesimum diem potestatẽ uagandi fieri. Sed primis quasi infantiæ diebus pertractandi sunt, plumulæq; sub cauda clunibus detrahendæ, ne stercore coinquinatæ durescant, & naturalia præcludãt. Quod quamuis caueatur, sæpe tamẽ euenit, ut aluus exitũ non habeat: itaq; pinna pertunditur, & iter digestis cibis præbetur. Sed & iam ualidioribus factis, atq; ipsis matribus etiã uitãda pituitæ pernicies erit. Quæ ne fiat, mundissimis uasis, & quampurissimam præbebimus aquam: nec minus gallinaria semper fumigabimus, & emundata stercore liberabimus: quòd si tamen pestis peruaserit, sunt qui spicas allij tepido malefactas oleo faucibus inferant. Quidam hominis urina tepida rigant ora, & tandiu comprimunt, dum eas amaritudo co-

gat per

gat per nares emoliri pituitæ nauſeam. Vna quoq;, quam Græci ἀχρίαν φαφύλην uocãt, cum cibo miſta prodeſt. Vel eadem pertrita, & cũ aqua potui data. Atq; hæc remedia mediocriter laborãtibus adhibentur: nã ſi pituita circũuenit oculos, & iam cibos auis reſpuit, ferro reſcindũtur genæ, & coacta ſub oculis ſanies omnis exprimitur: atq; ita paulùm triti ſalis uulneribus infriatur. Id porrò uitiũ maximè naſcitur cùm frigore, & penuria cibi laborant aues. Itẽ cùm per æſtatẽ cõſiſtens in cohortibus aqua putatur: item cùm ficus, aut uua immatura nec ad ſatietatem permiſſa eſt, quibus ſcilicet cibis abſtinẽdæ ſunt aues, eoſq; ut faſtidiãt efficit una labruſca de uepribus immatura lecta, quæ cũ farre triticeo minuto cocta obijcitur eſurientibus, eiuſq; ſapore offenſæ aues, omnẽ aſpernantur uuam. Similis ratio eſt etiã caprifici, quæ decocta cũ cibo præbetur auibus, & ita fici faſtidiũ creat. Mox quoq; ſicut in cæteris pecoribus eligẽda quæq; optima, & deteriora uẽdenda: ſeruetur etiã in hoc genere, ut per autumni tẽpus omnibus annis, cùm fructus earum ceſſat, numerus quoq; minuatur. Sũmouebimus autẽ ueteres, id eſt, quæ trimatũ exceſſerũt. Item quæ aut parum fœcundæ, aut parum bonæ nutrices ſunt, & præcipuè quæ oua uel ſua, uel aliena cõſumunt. Nec minus, quæ uelut mares cantare, atq; etiã calcare cœperũt. Itẽ ſerotini pulli, qui ab ſolſtitio nati capere iuſtũ incrementũ non potuerunt. In maſculis autem non eadem ratio ſeruabitur, ſed tandiu cuſtodiemus generoſos, quãdiu fœminã implere potuerint. Nam rarior eſt in his auibus mariti bonitas. Eodem quoq; tempore cùm parere deſinẽt aues, id eſt, ab Idibus Nouembris præcioſiores cibi ſubtrahendi ſunt, & uinacea præbẽda, quæ ſatis commodè paſcunt adiectis interdũ tritici excremẽtis.

De ouis.

De ouis. CAP. VI.

OVorum quoq; longioris temporis cuſtodia non aliena eſt huic curæ: quæ commodè ſeruantur per hyemem, ſi paleis obruas: æſtate, ſi furfuribus. Quidam prius trito ſale ſex horis adoperiunt: deinde eluunt, atq; ita paleis, aut furfuribus obruunt: nõnulli ſolida, multi etiã freſa faba coaggerant: alij ſalibus integris adoperiunt: alij muria tepefacta durant. Sed omnis ſal quemadmodum nõ patitur putreſcere, ita minuit oua, nec ſinit plena permanere, quæ res ementem deterret. Itaq; ne in muriam quidem qui dimittunt, integritatem ouorum conſeruant.

De gallinis farciendis. CAP. VII.

PInguem quoq; facere gallinam, quamuis fartoris, non ruſtici ſit officium, tamen quia non ægrè contingit, præcipiendum putaui. Locus ad hanc rem deſyderatur calidus maximè, & minimi luminis, in quo ſingulæ caueis anguſtioribus, uel ſportis incluſæ pendeant aues, ſed ita coarctatæ, ne uerſari poſſint. Verùm habeant ex utraq; parte foramina. Vnum, quò caput exeratur: alterum, quo cauda, clunesque, ut & cibos capere poſſint, & eos digeſtos ſic edere, ne ſtercore coinquinentur. Subſternatur autẽ mundiſſima palea, uel molle fœnum, id eſt, cordũ. Nam ſi dure cubant, non facilè pinguescunt. Pluma omnis è capite, & ſub alis, atq; clunibus detergetur. Illic ne pediculum creet, hic ne ſtercore loca naturalia exulceret. Cibus autẽ præbetur ordeacea farina, quæ cum eſt aqua conſperſa, & ſubacta, formantur offæ, quibus aues ſaginantur. Eæ tamen primis diebus dari parcius debent, dum plus concoquere conſueſcant. Nam cruditas uitanda eſt maximè, tantumq; præbendum, quantũ digerere poſſint: neq; antè recẽs admouenda eſt, quàm tẽtato gutture apparuerit nihil ueteris eſcæ

remansiße. Cùm deinde satiata est auis, pallulum depositã cauea dimittitur, sed ita ne uagetur, sed potius, siquid est, quod eam stimulet, aut mordeat, rostro persequatur. Hæc enim ferè cõmunis est cura farcientium. Nam illi qui uolunt non solùm opimas, sed etiã teneras aueis efficere, mulsea recente aqua prædicti generis farinam cõspergunt, & ita farciunt: nonnulli tribus aquæ partibus unam boni uini miscent, madefactoq; triticeo pane obesant auem, quæ prima luna (quoniam id quoq; custodiendum est) saginari cœpta, uigesima pergliscit. Sed si fastidiet cibum, totidem diebus minuere oportebit, quot iam farturæ processerint: ita tamen, ne tempus omne opimandi quintam & uigesimã lunam superueniat. Antiquißimum est autem maximam quanq; auem lautioribus epulis destinare. Sic enim digna merces sequitur operam, & impensam.

De palumbis, & columbis farciendis, & columbarijs constituendis.

CAP. VIII.

HAc eadem ratione palumbos, columbos'que cellares pinguißimos facere contingit: neque est tamen in columbis farciendis tantus reditus, quantus in educãdis. Nam etiam horum possesßio non abhorret à cura boni rustici. Sed id genus minore tutela pascitur longinquis regionibus, ubi liber egressus auibus permittitur, quoniã uel summis turribus, uel editißimus ædificijs aßignatas sedes frequentant patentibus fenestris, per quas ad requirendos cibos euolitant. Duobus tamen, aut tribus mensibus acceptant conditicia cibaria, cæteris scipsas pascunt seminibus agrestibus. Sed hoc suburbanis locis facere non posßunt, quoniam intercipiuntur uarijs aucupum insidijs. itaque clausæ

clausæ intra tectum pasci debent, nec in plano uillæ loco, nec in frigido, sed in edito fieri tabulatum oportet, quod aspiciat hybernum meridiem. Eiusq; parietes, ne iam dicta iteremus, ut in ornithone præcepimus, continuis cubilibus excauentur. uel si ita non competit, paxillis adactis tabulæ superponantur, quæ uel loculamenta, quibus nidificent aues, uel fictilia columbaria recipiãt præpositis uestibulis, per quæ ad cubilia perueniant. Totus autem locus, & ipsæ collumbarum cellæ poliri debent albo tectorio, quoniam eo colore præcipuè delectatur hoc genus auium. Nec minus extrinsecus leuigari parietes maxime circa fenestram, & ea sit ita posita, ut maiore parte hyberni dici solem admittat, habeatq; appositam satis amplam caueam retibus munitam, quæ excludat accipitres, & recipiat egredientes ad apricationem columbas, nec minus in agros emittant matrices, quæ ouis, uel pullis incubant, ne quasi graui perpetuæ custodiæ seruitio contristatæ senescant. Nam cum paulùm circa ædificia uolitauerint, exhilaratæ recreantur, & ad fœtus suos uegetiores redeunt, propter quos ne longius quidem euagari, aut fugere conantur. Vasa, quibus aqua præbeatur, similia esse debent gallinarijs, quæ colla bibentium admittant, & cupientes lauari propter angustias nõ recipiant. Nam id facere eas nec ouis nec pullis, quibus plerunq; incubant, expedit. Cæterum cibos iuxta parietem conueniet spargi, quoniã ferè partes eæ columbarij carent stercore. Commodißima cibaria putantur uicia, uel eruum, tum etiam lenticula, nũliumq;, & lolium, nec minus excreta tritici, & siqua sunt alia legumina, quibus etiam gallinæ aluntur. Locus autem subinde conuerri, & emundari debet. Nam quanto est cultior, tanto lætior auis conspicitur, eaq; tam fastidiosa

est, ut sæpe sedes suas perosa, si detur euolandi potestas, relinquat, quod frequenter in his regionibus, ubi liberos habent egressus, accidere solet. Id ne fiat uetus est Democriti præceptum. Genus accipitris tinunculum uocant rustici, qui ferè in ædificijs nidos facit. Eius pulli singuli fictilibus ollis conduntur, stipatisq; opercula supponuntur, & gypso lita uasa in angulis columbarij suspenduntur, quæ res auibus amorem loci sic conciliat, ne unquam deserant. Seligendæ uerò sunt ad educationem neque uetulæ, nec nimium noueliæ, sed corporis maximi. Curandumq; si fieri possit, ut pulli, quemadmodum excusi sunt, nunquàm separentur. Nam ferè, si sic maritatæ sunt, plures educant fœtus. Sin aliter, certè nec alieni generis coniunguntur, ut alexandrinæ, & campanæ. minus enim impares suas diligunt, & ideo nec multum ineunt, nec sæpius fœtant. Plumæ color non semper, nec omnibus idem probatus est: atq; ideo qui sit optimus, non facile dictu est: Albus, qui ubique uulgò conspicitur, à quibusdam non nimium laudatur, nec tamen uitari debet in ijs, quæ clauso continentur. Nam in uagis maximè est improbandus, quòd eũ facilimè speculatur accipiter. Fœcunditas autem, quamuis longè minor sit, quàm est gallinarum, maiorem tamen refert quæstum. Nam & octies anno pullos educat, si est bona matrix, & precijs eorum domini complent arcam, sicut eximius autor M. Varro nobis affirmat, qui prodidit etiam illis seuerioribus suis temporibus paria singula, millibus singulis sestertiorum solita uenire. Nam nostri pudet seculi, si credere uolumus, inueniri qui quaternis millibus nummum binas aues mercentur. Quanquàm uel hos magis tolerabiles putem, qui oblectamenta delitiarum possidendi, habendiq; causa graui ære, & argento pensent, quàm illos, qui ponticum

Ponticũ Phasim, & Scythica stagna Mæotidis eluant. Iã nunc Gangeticas, & Aegyptias aues temulẽter eructant. Potest tamen etiam in hoc auiario, sicut dictum est, saginа exerceri. Nam siquæ steriles, aut sordidi coloris interueniunt, similiter ut gallinæ farciuntur. Pulli uerò facilius sub matribus pinguescunt, si iam firmis, prius quàm subuolent, paucas subtrahas pinnas, & obteras crura, ut uno loco quiescant, præbeasq; copiosum cibum parientibus, quo & se, & eos abundantius alant. Quidam leuiter obligant crura, quoniam si frangantur, dolorem, & ex eo maciem fieri putent. Sed nihil ista res pinguitudinis efficit. Nam dum uincula exerere conantur, non conquiescunt, & hac quasi exercitatione corpori nihil adijciunt. Fracta crura non plus quàm bidui, aut summum tridui dolorem afferunt, & spem tollunt euagandi.

De alendis turturibus. CAP. IX.

TVrturum educatio superuacua est, quoniam id genus in ornithone nec parit, nec excludit. Aduolatura ita ut capitur, farturæ destinatur: eoq; leuiore cura, quàm cætere aues saginatur, uerùm non omnibus temporibus. Per hyemem, quamuis adhibeatur opera, difficulter gliscit. Et tamen, quia maior est turdi copia, precium turturum minuitur. Rursus æstate uel sua sponte, dummodo sit facultas cibi, pinguescit. nihil enim aliud, quàm obijcitur esca, sed præcipuè milium, nec quia tritico uel alijs frumentis minus crassescant, uerum quòd semine huius maximè delectantur. Hyeme tamen offæ panis uino madefactæ, sicut etiam palumbos, celerius opimant, quàm cæteri cibi. Receptacula non tanquam columbis, loculamenta, uel cellulæ cauatæ efficiuntur, sed ad lineam mutuli per parietem defixi, tegeticulas cannabinas accipiunt, prætentis retibus, quibus

prohibeantur uolare, quoniam si id faciant, corpori detrahunt. In his autem assiduè pascuntur milio, aut tritico, sed ea semina dari nisi sicca non oportet. Satiatq; semodius cibi in diebus singulis uicenos, & centenos turtures. Aqua semper recens, & quammundissima uasculis qualibus columbis, atque gallinis præbetur. Tegeticulæq; mundentur, ne stercus urat pedes, quod tamen & id ipsum diligenter reponi debet ad cultus agrorum arborumq;, sicut et omnium auium, præterquam nantium. Huius auis ætas ad saginam non tam uetus est idonea, quàm nouella. Itaque circa messem, cum iam confirmata est pullities, eligitur.

De turdis educandis. CAP. X.

TVrdis maior opera, & impensa præbetur, qui omni quidem rure, sed salubrius in eo pascũtur, in quo capti sunt. Nam difficulter in aliam regionem transferũtur, quia caueis clausi plurimu despondent: quod faciunt etiam cum eodem momento temporis à rete in auiaria coniecti sunt: itaq; ne id accidat, ueterani debent intermisceri, qui ab aucupibus in hunc usum nutriti, quasi allectores sint captiuorum, mœstitiamq; eorum mitigent interuolando. Sic enim cõsuescent & aquam, & cibos appetere feri, si mansuetos id facere uiderint: locum æquè munitum, & apricum, quàm columbi desyderant, sed in eo trãsuersæ perticæ perforatis parietibus aduersis aptantur, quibus insideant, cùm satiati cibo requiescere uolunt: eæ perticæ non altius à terra debent subleuari, quàm hominis statura patiatur, ut à stante contingi possint: cibi ponuntur ferè partibus his ornithonis, quæ super se perticas non habent, quò mundiores permaneant: semper autem arida ficus diligenter pinsita, & permista polline, præberi debet, tam largè quidem,

quidem, ut supersit: hanc quidam mandunt, & ita obijciunt. Sed istud in maiore numero facere uix expedit, quia nec paruo conducuntur, qui mandant, & ab ijs ipsis aliquantum propter iucunditatem consumitur: multi uarietatem ciborum, ne unum fastidiant, præbendam putant: ea est cùm obijciuntur myrti, & lentisci semina: item oleastri, & ederaceæ baccæ, nec minus arbuti. Ferè enim etiam in agris ab eiusmodi uolucribus hæc appetunt, quæ in auiarijs quoq; desidentium detergẽt fastidia, faciuntq; auidiorem uolaturam, quod maxime expedit. Nam largiore cibo celerius pinguescit, semper tamẽ etiam canaliculi milio repleti apponuntur, quæ est firmissima esca. Nam illa, quæ suprà diximus, pulmentariorum uice dantur: uasa quibus recens, & munda præbeatur aqua, non dissimilia sint gallinarijs: hac impensa, curaq; M. Terentius ternis sæpe denarijs singulos emptitatos esse significat auorum temporibus, quibus qui triumphabant, populo dabant epulum. At nunc ætatis nostræ luxuries quotidiana fecit hæc pretia: propter quæ ne rusticis quidem contemnendus sit hic reditus. Atque ea genera, quæ intra septa uillæ cibantur, ferè persecuti sumus: nunc de his dicendũ est, quibus etiam exitus ad agrestia pabula dantur.

De pauonibus educandis. CAP. XI.

PAuonum educatio magis urbani patrisfamiliæ, quàm tetrici rustici curam poscit. Sed ne hæc tamen aliena est agricolæ captantis undique uoluptates acquirere, quibus solitudines ruris eblandiantur. Harum autem decor auium etiam exteros, nedum dominos oblectat: itaque genus alitum nemorosis, & paruulis insulis, quales obiacent Italiæ, facilimè continetur. Nam quoniam nec sublimiter potest, nec per longa spatia uolitare, tum etiam quia fu-

ris,ac noxiorum animalium rapinæ metus non eſt,ſine cuſtode tutò uagatur,maioremq; pabuli partẽ ſibi acquirit. Fœminæ quidem ſua ſponte tanquam ſeruitio liberatæ ſtudioſius pullos enutriunt: nec curator aliud facere debet, quàm ut dici certo tempore ſigno dato,iuxta uillam gregẽ conuocet,& exiguum ordei concurrentibus obijciat, ut nec auis eſuriat,& numerus aduenientium recognoſcatur. Sed huius poſſeſſionis rara cõditio eſt,quare mediterraneis locis maior adhibenda cura eſt:eaq; ſic adminiſtretur,herbidus,ſylueſtriſq; ager planus ſublimi clauditur. maceria, cuius tribus lateribus porticus applicantur: & in quarto duæ cellæ,ut ſit altera cuſtodis habitatio,atq; altera ſtabulum pauonum:ſub porticibus deinde per ordinẽ fiunt arũdinea ſepta in modum caucarum,qualia columbarij tectis ſuperponuntur:ea ſepta diſtinguuntur uelut clatris intercurrentibus calamis,ita ut ab utroque latere ſingulos aditus habeant. Stabulum autem carere debet uligine,cuius in ſolo per ordinem figuntur breues paxilli,eorumq; partes ſummæ lingulas edolatas habent, quæ tranſuerſis fõratis perticis inducãtur:hæ porrò quadratæ perticæ eſſe debẽt, quæ paxillis ſuperponuntur,ut auem recipiant adſilientẽ: ſed idcirco ſunt exẽptiles,ut cùm res exigit, à paxillis deductæ liberum aditum conuerrentibus ſtabulum præbeãt. Hoc genus auium,cùm trimatum expleuit,optimè progenerat:ſiquidem tenerior ætas,aut ſterilis,aut parum fœcunda eſt. Maſculus pauo gallinaceam ſalacitatem habet, atque ideo quinque fœminas deſyderat:nam ſi unam,uel alteram fœtam ſæpius compreſſit: uixdum concepta in aluo uitiat oua,nec ad partum ſinit perduci, quoniam immatura genitalibus locis excidunt. Vltima parte hyemis concitantibus libidinem cibis utriuſque ſexus accendenda uenus

da uenus eſt:maximè facit ad hanc rem, ſi fauilla leui torreas fabam, tepidamq; des ieiunis quinto quoque die: nec tamen excedas modum ſex cyathorum in ſingulas aueis: hæc cibaria nõ omnibus promiſcuè ſpargenda ſunt,ſed in ſingulis ſeptis,quæ arundinibus intexi oportere propoſueram,portione ſeruata quinq; fœminarum, & unius maris ponenda ſunt cibaria,nec minus aqua,quæ ſit idonea potui: quod ubi factum eſt, mares ſine rixa deducuntur in ſua quiſq; ſepta cum fœminis,& æqualiter uniuerſus grex paſcitur:nam etiam in hoc genere pugnaces inueniuntur maſculi,qui & à cibo,& à coitu prohibẽt minus ualidos niſi ſint hac ratione ſeparati. Ferè autem locis apricis ineundi cupiditas exercet mares,cum Fauonij ſpirare cœperunt,id eſt,tempus ab idib. Februarijs ante Martium menſem. Signa ſunt extimulatæ libidinis,cum ſemetipſum ueluti murantem caudæ gemmantibus pinnis protegit: idq; cum facit,rotare dicitur. Poſt admiſſuræ tempus confeſtim matrices cuſtodiẽdæ ſunt, ne alibi quàm in ſtabulo fœtus edant,ſæpiusq; digitis loca fœminarum tẽtanda ſunt:nam in promptu gerũt oua, quibus iam partus appropinquat: itaq; includendæ ſunt enitentes, ne extra clauſum fœtum edant: maximeq; tẽporibus ijs, quibus parturiunt, pluribus ſtramentis exaggerandũ eſt auiarium,quo tutius integri fœtus excipiãtur:nam ferè pauones,cum ad nocturnã requiem uenerunt,prædictis perticis inſiſtentes,enituntur oua,quæ quo propius,ac mollius deciderint,illibatam ſeruant integritatẽ:quotidie ergo diligenter mane tẽporibus fœturæ ſtabula circumeunda erunt,& iacentia oua colligenda:quæ quanto recentiora gallinis ſubiecta ſunt,tanto commodius excluduntur: idq; fieri maxime patrisfamiliãs ratione cõducit: nam fœminæ pauones quæ non incubãt,

ter anno ferè partus edunt: at quæ fouent oua, totum tempus fœcunditatis aut excludẽdis, aut etiã educandis pullis consumunt. Primus est partus quinq; ferè ouorum. Secundus quatuor. Tertius aut trium, aut duorũ: neq; est quod committatur, ut Rhodiæ aues pauoninis incubent, quæ ne suos quidem fœtus cõmodè nutriunt, sed ueteres maximè quæq; gallinæ uernaculi generis eligantur: eæq; nouẽ diebus a primo lunæ incremẽto, nouenis ouis incubent, sintq; ex his quinque pauonina, & cætera gallinacei generis. Decimo deinceps die omnia gallinacea subtrahantur: & totidem recentia eiusdem generis supponantur, ut trigesima luna, quæ est ferè noua, cum pauoninis excludantur. Sed custodis cura non effugiat obseruare desilientem matricẽ, sæpiusq; ad cubile peruenire, & pauonina oua, quæ propter magnitudinem difficilius à gallina mouẽtur, uersare manu: idq; quo diligentius faciat, una pars ouorũ notanda est atramento, quod signum habebit auiarius an à gallina cõuersa sint. Sed, ut dixi, meminerimus cohortales quammaximas ad hanc rem præparari, quæ si mediocris habitus sunt, nõ debent amplius quàm terna pauonina, & sena generis sui fouere: cum deinde fecerit pullos ad aliam nutricem gallinacei debebunt transferri, & subinde qui nati fuerint pauonini ad unam congregari, donec quinq; & uiginti capitum grex efficiatur. Sed cum erunt editi pulli, similiter ut gallinacei primo die non amoueantur, postero die cum educatrice transferantur in caueam: primisq; diebus alantur ordeaceo farre uino respersо: nec minus ex quolibet frumento cocta pulticula, & refrigerata: post paucos deinde dies huic cibo adijciendum erit concisum porrũ tarentinũ, & caseus mollis uehementer expressus: nam serum nocere pullis manifestũ est. Locustæ quoq; pedibus

pedibus ademptis utiles cibandis pullis habentur, atq; ijs pasci debent usq; ad sextum mensem: postmodum satis est ordeum de manu præbere. Possunt autem post quintũ, & trigesimum diem quàm nati sunt, etiam in agro satis tutò educi, sequiturq; grex uelut matrem gallinã singultientẽ: ea cauea clausa fertur in agrum à pastore, & emissa ligato pede longa linea gallina custoditur, ad quam circumuolant pulli, qui cum ad satietatem pasti sunt, reducuntur in uillam persequentes, ut dixi, nutricis singultus. Satis autem conuenit inter autores, non debere alias gallinas, quæ pullos sui generis educãt, in eodẽ loco pasci: nam cum conspexerunt pauoninã prolem, suos pullos diligere desinũt, & immaturos relinquunt, perosæ uidelicet, quòd nec magnitudine, nec specie pauoni pares sint: uitia quæ gallinaceo generi nocere solẽt, eadẽ has aueis infestant: sed nec remedia traduntur alia, quàm quæ gallinaceis adhibẽtur: nam & pituita, & cruditas, & si quæ aliæ sunt pestes, ijsdem remedijs, quæ præposuimus, prohibentur. Septimũ deinde mensem cum excesserunt, in stabulo cum cæteris ad nocturnam requiem debent includi: sed erit curandum, ne humi maneant: nam qui sic cubitant, tollẽdi sunt, & supra perticas imponendi, ne frigore laborent.

De Numidicarum, & rusticarum gallinarum educatione. CAP XII.

NVmidicarum eadem est ferè, quæ pauonum educatio: cæterum syluestres gallinæ, quæ rusticæ appellantur, in seruitute non fœtant: & ideo nihil de his præcipimus, nisi ut cibus ad satietatem præbeatur, quo sint conuiuiorum epulis aptiores.

De auibus, quas Græci ἀμφίβια, Latini duplicis uitæ appellant. CAP. XIII.

Venio

VEnio nunc ad eas aues, quas Græci uocant ἀμφίβια, quia nõ tantũ terrestria, sed aquatilia quoq; desiderãt pabula, nec magis humo, quàm stagno consueuerũt: eiusq; generis anser præcipuè rusticis gratus est, quòd nec maximam curam poscit, & solertiorẽ custodiã præbet, quàm canis: nam clangore prodit insidiantem, sicut etiam memoria tradidit in obsidione capitolij, cum aduẽtu Gallorum uociferatus est, canibus silentibus: is autem non ubiq; haberi potest, ut existimat uerissimè Celsus, qui sic ait: Anser neq; sine aqua, nec sine multa herba facilè sustinetur, neq; utilis est locis consitis, quia quicquid tenerũ contingere potest, carpit. Sicubi uerò flumen, aut lacus est, herbæq; copia, nec minus iuxtà satæ fruges, id quoque genus nutriendũ est: quod etiam nos facere censemus, nõ quia magni sit fructus, sed quia minimi oneris: attamen præstat ex se pullos, atq; plumã, quam, non ut in ouibus lanam, semel demetere, sed bis anno, uere, & autumno uellere licet. atque ob has quidem causas, si permittit locorum conditio, uel paucos utiq; oportet educare, singulisq; maribus ternas fœminas destinare: nam propter grauitatem plureis inire non possunt: quinetiam intra cohortem, ut protecti sint, secretis angulis haras facere oportet, in quibus cubitent, & fœtus edant.

De anseribus educandis, & anserario constituendo. CAP. XIIII.

QVi uerò greges nantium posidere student, chenoboscia cõstituant, quæ tum demum uigebunt, si fuerint ordinata ratione tali. Cohors ab omni cætero pecore secreta clauditur, alta nouem pedum, maceria porticibusq; circundata, ita, ut in aliqua parte sit cella custodis: sub porticibus deinde quadratæ haræ cæmentis, uel etiam laterculis

culis extruũtur: quas singulas satis est habere quoquouersus pedes ternos, & aditus singulos firmis ostiolis munitos, quia per fœturam diligenter claudi debent, & extra uillam: deinde non longè ab ædificio si est stagnum, uel flumen, alia nõ quæratur aqua: sin aliter, lacus, piscinaq; manu fiant, ut sint quibus inurinare poßint aues: nam sine isto præsidio, non magis, quàm sine terreno recte uiuere queunt. Palustris quoq;, sed herbidus ager destinetur, atq; alia pabula cõserantur, ut uicia, trifoliũ, fœnum græcum, sed præcipuè genus intubi, quod ὄλυρα Græci appellant: lactucæ quoq; in hunc usum semina uel maximè serenda sunt, quoniam & molliſsimũ est olus, & libẽtißimè ab his auibus appetitur. Tum etiam pullis utiliſsima est esca, hæc cum præparata sunt, curandum est, ut mares fœminæque quamampliſsimi corporis, & albi coloris eligantur: nam est aliud genus uarium, quod à fero mitigatum domesticum factũ est: id neq; æquè fœcundũ est, nec tam precio sum, propter quod minimè nutriendum est. Anseribus admittendis tempus aptißimum est à bruma, mox ad parien dum, & ad incubandum à Calen. Martij usq; ad solstitiũ, quod fit ultima parte mensis Iunij. Ineunt autem non, ut priores aues, de quibus diximus, insistentes humi, nam ferè in flumine, aut piscinis id faciunt: singulæque ter anno pariunt, si prohibeantur fœtus suos excludere, quod magis expedit, quàm quòd ipsæ suos fouent: nam & à gallinis melius enutriuntur, & longè maior grex efficitur: pariunt autem singulis fœtibus oua, primo quina, sequenti quaterna, nouiſsimo terna: quem partum nonnulli permittunt ipsis matribus educare, quia reliquo tẽpore anni uacaturæ sunt à fœtu. Minimè autẽ concedendũ est fœminis extra septum parere, sed cũ uidebuntur sedẽ quærere, com

primendæ

primendæ sunt atq; tentandæ: nam si appropinquant partus, digito tanguntur oua, quæ sunt prima parte locorum genitalium: quam ob rem perduci ad haram debent, includiq; ut fœtum edant: idq; singulis semel feciſſe satis est, quoniã unaquæq; recurrit eôdem, ubi primo peperit: sed nouiſſimo fœtu cum uolumus ipſas incubare, notandi erũt uniuſcuiuſq; partus, ut ſuis matribus ſubijciantur, quoniã negatur anſer aliena excludere oua, niſi ſubiecta ſua quoque habuerit. Supponuntur autem gallinis huius generis oua, ſicut pauonina plurima quinq;, pauciſſima tria: ipſis autẽ anſeribus pauciſſima VII. plurima XV. Sed cuſtodiri debet, ut ouis ſubijciantur radices urticarũ, quò quaſi remedio medicãtur, ne noceri poſſit excuſſis anſerculis, quos enecant urticæ, ſi teneros pupugerint: pullis autẽ formandis excudendisq; triginta diebus opus eſt, cum ſunt frigora: nam tepidis XXV. ſatis eſt. Sæpius tamen anſer trigeſimo die naſcitur, atq; is dũ exiguus eſt, decẽ primis diebus paſcitur in hara clauſus cũ matre: poſtea cũ ſerenitas permittit, producitur in prata, & ad piſcinas: cauẽdumq; eſt, ne aut aculeis urticæ cõpungatur, aut eſuriens mittatur in paſcuum, ſed antè conciſis intubis: uel lactucæ foliis ſaturetur: nam ſi adhuc parum firmus, & indigens ciborum peruenit in paſcuum, fruticibus, aut ſolidioribus herbis obluctatur ita pertinaciter, ut collum abrumpat: milium quoque, aut etiam triticum miſtum cum aqua rectè præbetur, atq; ubi ſe paulùm confirmauit, in gregem coæqualium compellitur, & ordeo alitur: quod & matricibus præbere non inutile eſt. Pullos autem non expedit plures in ſingulas haras, quàm uicenos adijci, nec rurſus omnino cum maioribus includi, quoniam ualidior enecat infirmum. Cellas, in quibus incubitant, ſicciſſimas eſſe oportet, ſubſtra

ſubſtratasq; habere paleas, uel ſi eæ nõ ſunt, gratiſſimum quodq; fœnum: cætera eadem, quæ in alijs generibus pullorum ſeruanda ſunt, ne coluber, ne uipera, feleſq;, aut etiam muſtella poſſit aſpirare: quæ ferè pernicies ad interne tionem proſternunt teneros. Sunt qui ordeum maceratum incubantibus apponant, nec patiantur matrices ſæpius ni dum relinquere: deinde pullis excluſis primis quinq; diebus polentam, uel maceratũ far, ſicut pauonibus obijciunt. Nonnulli etiam uiride naſturtium conſectum minutatim cum aqua præbent, eaq; eis eſt eſca iucundiſſima: mox ubi quatuor mẽſium ſunt, farturæ maximus quiſq; deſtinatur, quoniam tenera ætas præcipuè habetur ad hãc rem aptiſſima: & eſt facilis harum auium ſagina: nam præter polentam, & pollinẽ ter die nihil ſanè aliud dari neceſſe eſt, dummodo largè bibendi poteſtas ſiat: ne uagandi facultas detur: ſintq; calido & tenebroſo loco: quæ res ad creandas adipes multum conferunt: hoc modo duobus menſibus pinguescunt, & ea propter etiam tenerrima pullities ſæpe XL. diebus redditur opima.

De anatibus, querquedulis, & ſimilibus. CAP. XV.

NEoſſotrophij cura ſimilis, ſed maior impenſa eſt: nam clauſæ paſcuntur anates, querquedulæ, boſchides, phalerides, ſimilesq; uolucres, quæ ſtagna, & paludes rimantur: locus planus eligitur, isq; munitur ſublimiter pedum quindecim maceria: deinde clatris ſuperpoſitis, uel grandi macula retibus contegitur, ne aut cuolandi ſit poteſtas domeſticis auibus, aut aquilis, uel accipitribus inuolandi. Sed ea tota maceries opere tectorio leuigatur extra, intraq;, ne feles, aut uipera perrepat: media deinde parte neoſſotrophij lacus defoditur in duos pedes altitudinis

titudinis, ſpaciumq; longitudini datur, & latitudini quantum loci conditio permittit. Ora lacus ne corrumpantur uiolentia reſtagnãtis undæ, quæ ſemper interfluere debet, opere ſignino conſternuntur, eaq; non in gradus oportet erigi, ſed paulatim cliuo ſubſidere, ut tanquam è littore deſcendatur in aquam. Solum autem ſtagni per circuitum, quod ſit inſtar modi totius duarum partium lapidibus inculcatis, ac tectorio muniendum eſt, ne poſſit herbas euomere, præbeatque nantibus aquæ puram ſuperficiem. Media rurſus terrena pars eſſe debet, ut colocaſijs conſeratur, alijsq; fimiliaribus aquæ uiridibus, quæ inopacant auium receptacula: ſunt enim quibus cordi eſt uel in ſyluulis tamaricum, aut ſirporum frutetis immorari: nec ob hanc tamen cauſam totus locus ſyluulis occupetur, ſed ut dixi, per circuitum uacet, ut ſine impedimento, cum apricitate diei geſtiunt aues, nandi uelocitate cõcertent. Nam quemadmodum deſiderant eſſe ubi irrepant, & ubi deliteſcentibus fluuiaticis animalibus inſidientur, ita offenduntur, ſi non ſunt libera ſpatia, qua permeent extra lacum. deinde per uicenos undique pedes gramine ripæ ueſtiantur: ſintq; poſt hunc agri modum circa maceriam, lapide fabricata, & expolita tectorijs pedalia in quadratum cubilia, quibus nidificent aues: eaq; contegantur interſitis buxeis, aut myrteis fruticibus, qui non excedant altitudinem parietum: ſtatim deinde perpetuus canaliculus humi depreſſus conſtruatur, per quem quotidie miſti cum aqua cibi decurrãt, ſic enim pabulatur id genus auium: gratiſſima eſt & eſca terreſtris leguminis panicum, & milium, necnon & ordeum, ſed ubi copia eſt, etiam glans, ac uinacea præbeantur. Aquatilibus autem cibis, ſi ſit facultas, datur cammarus, & riualis allecula, uel ſiqua ſunt incrementi

menti parui fluuiorum animalia. Tempora cõcubitus eadem quæ cæteri ſyluestres alites obſeruãt Martij, ſequentisq; menſis, per quos feſtucæ, ſurculiq; in auiarijs paſſim ſpargẽdi ſunt, ut colligere poſſint aues, quibus nidos conſtruant: ſed antiquiſſimum eſt, cum quis νεοσοτροφεῖον conſtituere uolet, ut prædictarũ auium circa paludes, in quibus plerunq; fœtant, oua colligat, & cohortalibus gallinis ſubijciat: ſic enim excluſi, educatiq; pulli deponũt ingenia ſyluestria, clauſiq; uiuarijs haud dubitanter progenerant. Nam ſi modò captas aues, quæ conſuecuere libero uictu, cuſtodiæ tradere uelis, parere cunctantur in ſeruitute. Sed de tutela nantium uolucrum ſatis dictum eſt.

De piſcinis, & piſcibus alendis. CAP. XVI.

VErùm opportunè, dum meminimus aquatilium animalium, ad curã peruenimus piſcium, quorũ reditũ quamuis alieniſſimũ agricultoribus putem (quid enim tam contrarium excogitare queam, quàm terrenum fluido) tamen non omittam, nam & harum ſtudia rerũ maiores noſtri celebrauerũt, adeò quidẽ, ut etiam dulcibus aquis marinos claudcrent piſces, atq; eadem cura mugilem, ſcarumq; nutrirent, qua nunc murena, & lupus educantur. Magni enim æſtimabat uetus illa Romuli, & Numæ ruſtica progenies, ſi urbanæ uitæ cõparetur uillatica, nulla parte copiarũ defici. quamobrẽ non ſolum piſcinas, quas ipſi cõſtruxerant, frequentabant, ſed etiam quos rerũ natura lacus fecerat, conuectis marinis ſeminibus replebant. inde uelinus, inde etiam ſabatinus, & item uulſinẽſis, & ciminus lupos, auratasq; procreauerunt, ac ſiqua ſint alia piſcium genera dulcis undæ tolerãtia. Mox iſtam curam ſequens ætas aboleuit, & lautitiæ locupletum maria ipſa, Neptunumq; clauſerunt. Et iam cum auorum memoria

circunfertur M. Philippi (uelut urbanißimum, quod erat luxurioſißimũ) factum, atq; dictum. Nam is fortè Caßini, cum apud hoſpitem cœnaret, appoſitumq; è uicino flumine lupum deguſtaſſet, atque expuiſſet, improbum factum dicto proſecutus: Peream inquit, niſi piſcem putaui. Hoc igitur periurium multorum ſubtiliorẽ fecit gulam, doctaq;, & erudita palata faſtidire docuit fluuialem lupum, niſi quem Tyberis aduerſo torrente deſatigaſſet. Itaq; Terentius Varro, Nullus eſt, inquit, hoc ſeculo nebulo, ac rhynton, qui non iam ducat, nihil ſua intereſſe, utrum eiuſmodi piſcibus, an ranis frequens habeat uiuarium. Attamen iiſdem tẽporibus, quibus hanc memorabat Varro luxuriem, maximè laudabatur ſeueritas Catonis, qui nihilo minus & ipſe tutior Luculli grandi ære ſeſtertium milliumquadringentorum piſcinas pupilli ſui uenditabat. Iam enim celebres erãt delitiæ popinales, cum ab mari deferrentur uiuaria, quorum ſtudioſißimi, uelut ante deuictarũ gentium Numantinus, & Iſauricus, ita Sergius Orata, & Licinius Muræna captorũ piſcium lætabantur uocabulis. Sed quoniam ſic mores obcalluere, non ut hæc uſitata, uerũ ut maximè laudabilia, & honeſta iudicarentur: nos quoq;, ne uideamur tot iam ſeculorum ſeri caſtigatores, hunc etiam quæſtum uillaticum patrisfamiliâs demonſtrabimus, qui ſiue inſulas, ſiue maritimos agros mercatus, propter exilitatem ſoli, quæ plerunq; littori uicina eſt, fructus terræ præcipere non poterit, ex mari reditum conſtituat. Huius autem rei quaſi primordium eſt naturam loci contemplari, quo piſcinas *facere conſtitueris: non enim omnibus littoribus omne genus piſcium haberi poteſt. Limoſa regio planum educat piſcem, uelut ſoleam, rhombum, paſſerem. Eadem quoq; maximè idonea eſt conch

*facilè

eſt conchylijs, muribus, & oſtreis, purpurarũq; tum concharum pectũculis, balanis, uel ſphõdilis. At arenoſi gurgites planos quidẽ nõ peßime, ſed pelagios melius paſcunt, ut auratas, ac dẽtices, punicasq;, & indigenas, umbras ue, uerũ cõchylijs minus apti. Rurſus optime ſaxoſum mare nominis ſui piſces nutrit, qui ſcilicet, quòd in petris ſtabulẽtur, ſaxatiles dicti ſunt, ut merulæ, turdiq;, nec minus melanuri. Atq; ut littorũ, ſic & fretorũ differentias noſſe oportet, ne nos alienigeni piſces decipiant: nõ enim omni mari poteſt omnis eſſe, ut helops, q Pãphylio Pſundo, nec alio paſcitur, ut Atlãtico fãber, qui & in noſtro Gadiũ municipio generoſißimis piſcibus adnumeratur, cumq; priſca cõſuetudine Zeũ appellamus, ut Scaurus, q totius Aſiæ, Græciæq; littoribus Sicilia tenus frequẽtißimus exit, nũquã in Liguſticũ, nec p Gallias enauit ad Hibericũ mare. Itaq; ne ſi capti quidẽ perferãtur in noſtra uiuaria, diuturni queãt poßideri. Sola ex pretioſis piſcibus murena, quãuis Tarſenſis, Carpathijq; pelagi, qd' eſt ultimũ, uernacula, quouis hoſpes freto peregrinũ mare ſuſtinet. Sed iam de ſitu piſcinarum dicendum eſt.

De poſitione piſcinæ. CAP. XVII.

STagnum cenſemus eximiè optimum, quod ſic poſitũ eſt, ut inſequens maris unda priorem ſubmoueat, nec intra conſeptum ſinat remanere ueterem: nanq; id ſimilimum eſt pelago, quod agitatum uentis aßiduè renouatur, nec cõcaleſcere poteſt: quoniam gelidum ab imo fluctum reuoluit in partem ſuperiorem. Id autem ſtagnũ uel exciditur in petra, cuius rariſßima eſt occaſio, uel in littore cõſtruitur opere ſignino. Sed utcunq; fabricatum eſt, ſi ſemper influẽte gurgite riget, habere debet ſpecus iuxta ſolum. Eorumq; alios ſimplices, & rectos, quò ſecedant

squamosi greges, alios in cochleã retortos, nec nimis spatiosos, in quibus murenæ delitescãt. Quanquàm nõnullis cõmisceri eas cum alterius notæ piscibus nõ placet, quia si rabie uexãtur, quod huic generi uelut canino solet accidere, sæuissime persequuntur squamosos, plurimosq; mãdẽdo cõsumũt. Itineraq;, si loci natura permittit, omni lateri piscinæ dari cõuenit. Facilius enim uetus submouetur unda, cum quacũq; parte fluctus urget, per aduersam patet exitus. Hos autẽ meatus fieri censemus per imã con septi partẽ. si loci situs ita cõpetit, ut in solo piscinæ posita libella septẽ pedibus sublimius esse maris æquor ostẽdat, nam piscibus stagni hæc in altitudinẽ gurgitis mẽsura abunde est. Nec dubiũ, quin quãto magis imo mari uenit unda, tanto sit frigidior, quod est aptissimũ nantibus. Sin autẽ locus, ubi uiuariũ cõstituere censemus, pari libra cum æquore maris est, in pedes nouẽ defodiatur piscina, & infra duos à summa parte cuniculus riui perducatur, curandumq; est, ut quam largissimè ueniãt, quoniã modus ille aquæ iacentis infra librã maris nõ aliter exprimitur, quàm si maior recẽtis freti uis incesserit. Multi putant in eiusmodi stagnis longos piscibus recessus, & fluxuosos in lateribus specus esse fabricãdos, quo sint opaciores æstuãtibus latebræ. Sed, si recens mare non semper stagnũ permeat, id facere contrarium est. Nam eiusmodi receptacula nec facilè nouas admittũt aquas, nec nisi difficulter ueteres emittunt: plusq; nocet putris unda, quàm prodest opacitas. Debent tamen similes uelut cellæ parietibus excauari, ut sint, quæ protegant refugientes ardorem solis, & nihilo minus facile, quam conceperint aquam, remittant. Verum meminisse oportebit, ut riuis, per quos exũdat piscina, præfigãtur æneæ foraminibus exiguis cancelli, quibus

bus impediatur fuga piscium. Si uerò laxitas permittit, è littore scopulos, qui præcipuè herbis algæ uestiuntur, nõ erit alienum per stagni spatia disponere, & quantũ cõminisci ualet hominis ingenium, repræsentare faciem ueri maris, ut clausi quamminime custodiam sentiant. hac ratione stabulis ordinatis aquatile pecus inducemus. Sitq; nobis antiquissimum meminisse etiam in fluuiatili negotio, quod in terreno præcipitur, & quid quæque ferat regio: neq; enim si uelimus, ut in mari nonnunquam conspeximus, in uiuario multitudinẽ mulorum pascere queamus, cùm sit mollissimum genus, & seruitutis indignantissimum. Raro itaque unus, aut alter de multis mullibus claustra patitur. At contrà frequenter animaduertimus intra septa pelagicos greges inertis mugilis, & rapacis lupi. Quare, ut proposueram, qualitatẽ littoris nostri cõtemplemur, si uitemus scopulos, an probemus. Turdi cõplura genera, merulasq;, & auidas mustellas, tum etiam sine macula (nam sunt & uarij) lupos includemus. Item flutas, quæ maximè probantur, murenas, & si quæ sunt aliæ saxatilis notæ, quarum pretia uigent. Nam uile nec captare quidem, nedum alere conducit. Possunt ista eadem genera etiam littoris arenosi, stagnis cõtineri. Nam quæ limo, cœnoq; lutescunt, ut antè iam dixi, conchilijs magis, & iacentibus apta sunt animalibus. Neque est eadem lacus positio, quæ recipit cubantes: atq; eadem præbentur cibaria, & prostratis piscibus, & erectis: nanque soleis, ac rhombis, & similimis animalibus, humilis in duos pedes piscina deprimitur in ea parte littoris, quæ profluo recessu nunquàm destituitur. Spissi deinde clatri marginibus infiguntur, qui super aquam semper emineant, etiam cùm maris æstus intumuerit. Mox præiaciuntur in gyrum

moles, ita ut complectantur sinu suo, nec tamen excedant stagni modum. Sic enim et maris atrocitas obiectu crepidinis frangitur, & in tranquillo consistens piscis sedibus suis non exturbatur, neque ipsum uiuarium repletur algarum congerie, quam tempestatibus eructat pelagi uiolentia. Oportebit autem nonnullis locis moles intercidi more Mæandri: paruis sed angustis itinerbus, quæ quantalibet hyemis sæuitia mare sine fructu transmittat. Hinc esca iacentium mollior esse debet, quàm saxatilium. Nam quia dentibus carent, aut lambunt cibos, aut integros hauriunt, mandere quidem non possunt. Itaque præberi conuenit tabenteis haleculas, & salibus exesam chalcidem, putremq; sardiniam, nec minus scaurorum branchias, uel quicquid intestini pelamis, aut lacertus gerit. Tum scombri, charchariq;, & elacatæ uentriculos, & ne per singula enumerem salsamentorum omnium purgamenta, quæ cetariorum officinis euerrũtur. Nos autem plura nominauimus genera, non quia cuncta cunctis littoribus exeunt, sed ut ex his aliqua, quorum erit facultas, præbeamus. Facit etiã ex pomis uiridibus adaperta ficus. Et nuces digitis infractæ sunt dandæ, nec minus elixum molle sorbum, quiq; sunt cibi sorbilibus proximi, ut mulctra, recens caseus, si loci conditio, uel lactis annona permittit: nulla tamen æquè, quàm prædictæ salsuræ pabula commode dantur, quoniam odorata sunt: omnis enim iacens piscis magis naribus escam, quàm oculis uestigat. Nam dum supinus semper cubat, sublimius aspectat, & ea, quæ in plano sunt dextra, læuaq; non facilè peruidet. Itaq; cùm salsamenta obiecta sunt, eorum sequens odorem peruenit ad cibos. Cæteri autem saxatiles, aut pelagici satis ex his, sed ex recentibus melius pascuntur. Nam & halecula modò,

capta, & cammarus, exiguusq; gobio, & quisquis deniq; est incrementi minuti piscis maiorem alit. Siquãdo tamen hyemis sæuitia non patitur eius generis escam dari, uel sordidi panis offæ, uel siqua sunt temporis poma concisa præbentur. Ficus quidem arida semper obijcitur, eximia si sit (ut Bæticæ, Numidicæq; regionum) larga. Cæterum illud cõmitti non debet, quod multi faciunt, ut nihil præbeant, quia semetipsos etiam diu clausi tolerare possint: nam nisi piscis domini cibarijs saginatur, cùm ad piscatorium forum perlatus est, macies indicat eum non esse libero mari captũ, sed de custodia elatum, propter quod plurimum pretio detrahitur. Atq; hæc uillatica pastio finem præsenti disputationi faciat, ne immodico uolumine lector fatigetur. Redibimus autem sequenti exordio ad curam syluestrium pecorum, cultumq; apum.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. IX.

VENIO nunc ad tutelam pecudum syluestrium, & apium educationem, quas & ipsas Publi Siluine uillaticas pastiones iure dixerim. Siquidẽ mos antiquus lepusculis, capreisq;, ac similibus feris iuxta uillam plerunque subiecta domuicis habitationibus ponebat uiuaria, ut & conspectu suo clausa uenatio possidentis oblectaret oculos, & cùm exegisset usus epularum, uelut è cella promerentur. Apibus quoque dabatur sedes adhuc nostra memoria, uel in ipsis uillæ parietibus

excisis, uel in protectis porticibus, ac pomarijs. Quare quoniã tituli, quem scripsimus, huic disputationi ratio reddita est, ea nunc quæ proposuimus singula persequamur.

De uiuarijs faciendis, & includendis pecudibus feris. CAP. I.

FEræ pecudes, ut capreoli, damæq; nec minus orygũ, ceruorumq; genera, & aprorũ modò lautitijs, & uoluptatibus dominorũ seruiunt, modò quæstui, ac reditibus. Sed qui uenationẽ uoluptati suæ claudunt, contenti sunt, utcũq; competit proximus ædificio loci situs, munire uiuarium, semperq; de manu cibos, & aquã præbere. Qui uerò quæstum, reditumq; desyderant, cùm est uicinum uillæ nemus (id enim refert non procul esse ab oculis domini) sine cunctatione prædictis animalibus destinatur. Et si naturalis defuit aqua, uel inducitur fluens, uel infossi lacus signino consternũtur, qui receptam pluuiatilem contineant. Modus syluæ pro cuiusq; facultatibus occupatur, ac si lapidis, & operæ uilitas suadeat haud dubie cæmentis, & calce formatus circundatur murus. Sin aliter, crudo latere, ac luto constructus. Vbi uerò neutrum patrifamiliæ cõducit, ratio postulat uacerris includi: sic enim appellatur genus clatrorũ: idq; fabricatur ex robore, quercu, uel subere: nam oleæ rara est occasio. Quicquid deniq; sub iniuria pluuiarum magis diuturnũ est, pro conditione regionis ad hunc usum eligitur. Et si ueteris arboris truncus, siue ut crassitudo postulat, erit fissilis stipes, cõpluribus locis perlatus efforatur, & in circuitu uiuarij certis interueniẽtibus spatijs defixus erigitur, deinde per transuersa laterũ caua transmittũtur ramices, qui exitus ferarũ obserent. Satis est autẽ uacerras inter pedes octonos defigere, serisq; transuersis ita clatrare, ne spatiorum laxitas, quæ

quæ foraminibus interuenit, pecudi præbeat fugam. Hoc autẽ modo licet etiam latissimas regiones, tractusq; montium claudere, sicuti Galliarũ, necnon & in alijs quibusdam prouincijs locorũ uastitas patitur: nam & fabricãdis ingens est uacerris materiæ copia, & cætera in hanc rem feliciter suppetunt. Quippe crebris fontibus abundat solum, quod est maximè prædictis generibus salutare. Tum etiam sua sponte pabula feris benignissimè subministrat, præcipueq; saltus eliguntur, qui & terrenis fœtibus, & arboreis abũdant: nam ut graminibus, ita frugibus roburneis opus habent, maximeq; laudantur, qui sunt feracissimi, querneæ glãdis, & iligneæ, nec minus *cerreæ, tum & arbuti, cæterorumq; pomorum syluestrium, quæ diligentius persecuti sumus, cum de cohortalibus pecudibus disputaremus. Nam eadem ferè sunt pecudũ syluestrium pabula, quæ domesticarum. Contentus tamen non debet esse diligens paterfamiliãs cibis, quos suapte natura terra gignit, sed temporibus anni, quibus syluæ pabulis carẽt, condita messe, clausis succurrere, ordeoq; alere, uel adoreo farre, aut faba, plurimumq; etiam uinaceis, & quicquid denique uilissimè constiterit dare. idq; ut intelligant feræ præberi, unam, uel alteram domi mansuefactam conueniet immittere, quæ peruagata totum uiuarium cunctanteis ad obiecta cibaria pecudes perducat. Nec solũ istud per hyemis penuriã fieri expedit, sed cum etiam fœtæ partus ediderint, quo melius educent natos. Itaq; custos uiuarij frequenter speculari debebit, si iam effœtæ sint, ut manu datis sustineãtur frumentis: nec uerò patiendus est oryx, aut aper, aliúe quis ferus ultra quadrimatũ seneſcere, nam usq; in hoc tempus capiunt incrementa, posteà macescunt senectute, quare dum uiridis ætas pulchritudinẽ corporis

*acernæ

conseruat ære mutandi sunt. Ceruus autem compluribus annis sustineri potest: nam diu iuuenis possidetur, quòd æui longioris uitam sortitus est. De minoris autem incrementi animalibus, qualis est lepus, hæc præcipimus, ut in ijs uiuarijs, quæ maceria munita sunt, farraginis, & olerum ferè intubi, lactucæq; semina paruulis areolis per diuersa spatia factis inijciantur. Itemq; punicum cicer, uel hoc uernaculum, nec minus ordeum, & cicercula condita ex horreo promātur, & aqua cœlesti macerata obijciantur: nā ficca non nimis ab lepusculis appetūtur. Hæc porrò animalia, uel similia his (etiam silente me) facile intelligitur, quàm non expediat conferre in id uiuarium, quod uacerrus circundatum est, siquidem propter exiguitatem corporis facile clatris subrepunt, et liberos nactæ egressus fugam moliuntur.

De apibus. CAP. II.

VEnio nunc ad alueorum curam, de quibus neq; diligentius quicquam præcipi potest, quàm ab Higinio iam dictum est, nec ornatius, quàm Vergilio, nec elegantius, quam Celso. Higinius ueterum autorum placita secretis dispersa monimētis industriè collegit. Vergilius poëticis floribus illuminauit. Celsus utriusq; memorati adhibuit modum. Quare ne attētanda quidem nobis fuit hæc disputationis materia, nisi quòd cōsummatio susceptæ professionis hanc quoq; sui partē desyderabat, ne uniuersitas inchoati operis nostri uelut membro aliquo reciso, mutila, atq; imperfecta cōspiceretur. Atq; ea, quæ Higinius fabulosè tradita de originibus apum nō intermisit, poëticæ magis licētiæ, quàm nostræ fidei cōcesserim. Nec sanè rustico dignum est scisciatari, fuerit'ne mulier pulcherrima specie Melissa, quā Iupiter in apem cōuertit, an (ut Euhemerus poëta

poëta dicit) crabronibus, et sole genitas apes, quas nymphæ Phryxonides educauerint, mox Dictæo specu Iouis extitisse nutrices, easq; pabula munere dei sortitas, quibus ipsæ paruū educauerāt alūnū. Ista enim, quāuis non dedeceant poëtam, summatim tamen, & uno tantummodo uersiculo leuiter attigit Vergilius, cum sic ait:

Dictæo cœli regem pauere sub antro.

Sed ne illud quidem pertinet ad agricolas, quando, & in qua regione primùm natæ sint. Vtrum in Thessalia sub Aristæo, an in insula Cea, ut scribit Euhemerus, an Erichthonij temporibus in monte Hymeto, ut Euthronius, an Cretæ Saturni temporibus, ut Nicāder. Nō magis quàm utrum examina, tanquam cætera uidemus animalia, concubitu sobolem procreent, an hæredē generis sui floribus eligant, quod affirmat noster Maro: & utrum euomant liquorē mellis, an alia parte reddant. Hæc enim, & his similia magis scrutantiū rerum naturæ latebras, quàm rustico rum est inquirere. Studiosis quoq; literarū gratiora sunt ista in otio legentibus, quàm negotiosis agricolis, quoniam neq; in opere, neq; in re familiari quicquàm iuuant.

Quot genera sint apum, & quod ex ijs optimum. CAP. III.

QVare reuertamur ad ea, quæ alueorum cultoribus magis apta sunt. Peripateticæ sectæ cōditor Aristoteles in ijs libris, quos de animalibus conscripsit, apū siue examinum genera complura demonstrat, earumq; alias uastas, sed glomerosas, easdemq; nigras, & hirsutas apeis habent: alias minores quidē, sed æquè rotundas, & infusci coloris, horridiq; pili. alias magis exiguas, nec tam rotundas, sed obesas tamen, et latas, coloris meliusculi, nonnullas minimas, gracilesq;, & acuti aluei ex aurcolo, uarias,

atq;

atq; leues, eiusq; autoritatem sequens Vergilius maximè probat paruulas, oblongas, leues, nitidas, ardenteis auro, & paribus lita corpora guttis, moribus etiam placidis. Nam quanto grandior apis, atq; etiam rotundior, tanto peior. Si uerò sæuior maximè peßima est, sed tamẽ iracũdia notæ melioris apium facile delinitur aßiduo interuẽtu eorum, qui curãt aluearia: nam cum sæpius tractantur, celerius mansuescunt. Durantq; si diligẽter excultæ sunt, in annos decem, nec ullum examẽ hanc ætatẽ potest excedere, quãuis in demortuarũ locũ quotannis pullos subßituant. Nam ferè decimo ab internitione anno, gens uniuersa totius aluei consumitur. Itaq; ne hoc in toto apiario fiat, semper propagãda erit soboles, obseruandumq; uere cum se noua profundent examina, ut excipiãtur, & domiciliorũ numerus augeatur: nã sæpe morbis intercipiũtur, quibus quemadmodum mederi oportet, suo loco dicetur.

Quales pastiones, & qui situs pastionum apum esse debeat. CAP. IIII.

INterim per has notas, quas iam diximus, probatis apibus destinari debent pabulationes: eæq; sint secretißimæ, ut & noster præcipit Maro, uiduæ pecudibus, apricо, & minimè procelloso cœli statu:

Quò neque sit uentis aditus, nam pabula uenti
Ferre domum prohibent: neque oues, hœdiq; petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & surgenteis atterat herbas.

Ademq; regio fœcunda sit fruticis exigui, & maximè thymi, aut origani, tum etiã tymbræ, uel nostratis cunilæ, quã saturciã rustici uocãt. Post hæc frequẽs sit incremẽti maioris surculus, ut rosmarinus, & utraq; cythisus. Est enim satiua, et altera suæ spõtis; itemq; semp uirẽs pinus, & minor

& minor ilex: nã prolixior ab omnibus improbatur. Edere quoq; nõ propter bonitatẽ recipiũtur, sed quia præbẽt plurimum mellis. Arbores uerò sunt probatißimæ rutila, atq; alba ziziphus, nec minus amarãthus, tum etiã amygdalæ, & persici, atq; pyri, deniq; pomiferarũ pleræq;, ne singulis immorer. At sylueströ cõmodißimè faciũt glãdifera robora, quin etiã terebinthus, nec dißimilis huic lentiscus, & odorata cædrus. At tiliæ solæ ex omnibus sunt nocẽtes, taxi repudiãtur. Mille præterea semina uel crudo cespite uirẽtia, uel subacta sulco, flores amicißimos apibus creãt, ut sunt in irriguo solo frutices amelli: caules acanthini, scapus asphodeli, gladiolus narcißi. At in hortẽsi lira cõsita nitẽt cãdida lilia, nec his sordidiora leucoia, tum punicæ rosæ, luteolæq;, & sarranæ uiolæ, nec minus cœlestis numinis hyacinthus, coritius itẽ, siculusq; bulbus croci deponitur, qui coloret, odoretq; mella. Iam uerò notæ uilioris innumerabiles nascuntur herbæ, cultisq;, atque pascuis regionibus, quæ fauorum ceras exuberãt, ut uulgares lapsanæ, nec his pretiosior armoratia, rapistriq; olus, et intubi sylueströ, ac nigri papaueris flores. Tum agrestis pastinaca, & eiusdẽ nominis edomita, quam Græci σκαφυλῖνον uocãt. Verùm ex cunctis, quæ proposui, quæq; omissi temporis compendia sequẽs (nam inexputabilis erat numerus) saporis præcipui mella reddit thymus. Thymo deinde proxima tymbra, serpillumq;, & origanũ. Tertiæ notæ, sed adhuc generosæ, marinus ros, & nostras cunilæ, quã dixi saturciã. Mediocris deinde gustus amarãthini, ac ziziphi flores, reliquaq;, quæ proposuimus cibaria: sed ex omnibus deterrimæ notæ mel habetur nemorẽse, q, ex sparto, atq; arbuto, puenit: uillaticũ, q, nascitur in oleribus, & stercorosis herbis. Et quoniã

situm

ſitũ paſtionum,atq; etiam genera pabulorũ expoſui,nunc de ipſis receptaculis,& domicilijs examinum loquar.

De ſedibus apum eligendis. CAP. V.

SEdes apibus collocanda eſt contra brumalem meridiem procul à tumultu,& cœtu hominum,ac pecudum, nec calido loco, nec frigido,nam utraque re infeſtantur. Hæc autem ſit ima parte uallis,& ut uacuæ cùm prodeunt pabulatum apes,facilius editioribus aduolent,& collectis utenſilibus, cum onere per procliuia non ægrè deuolent.Si uillæ ſitus ita competit,nõ eſt dubitandum,quin ædificio iunctum apiarium maceria circũdemus,ſed in ea parte,quæ tetris latrinæ, ſterquilinijq;,& balinei libera eſt odoribus.Verùm ſi poſitio repugnabit,nec maxima tamen incommoda congruent, ſic quoque magis expedit, & ſub oculis domini eſſe apiariũ: ſin autem cuncta fuerint inimica,certè uicina uallis occupetur,quò ſæpius deſcẽdere nõ ſit graue poſſidenti.Nã res iſta maximã fidẽ deſiderat, quæ quoniã rariſſima eſt interuẽtu domini tutius cuſtoditur:neq; ea curatorẽ fraudulẽtũ tãtũ, ſed etiã immundæ ſegnitiæ peroſa eſt:æquè enim dedignatur, ſi minus pure habita eſt,ac ſi tractetur fraudulẽter.Sed ubicunq; fuerint aluearia,nõ editiſſimo claudãtur muro,qui ſi metu prædonũ ſublimior placuerit,tribus elatis ab humo pedibus, exiguis in ordinẽ feneſtellis apibus ſit peruius:iũgaturq; tuguriũ,quò & cuſtodes habitent,& cõdatur inſtrumẽtũ:ſitq; maximè repletum præparatis alueis ad uſum nouorũ examinum,nec minus herbis ſalutaribus,& ſiqua ſunt alia,quæ lãguentibus adhibentur:

Palmaq; ueſtibulum,aut ingens oleaſter obumbret,
Vt cùm prima noui ducent examina reges,
Vere ſuo,ludetq; fauis emiſſa iuuentus
Vicina inuitet decedere ripa calori,
Obuiaq; hoſpitijs teneat frondentibus arbos.

Tum perennis aqua,ſi eſt facultas, inducatur uel extructo canali manu detur, ſine qua neque faui, neque mella, nec pulli deniq; figurari queunt.Siue igitur,ut dixi,præterfluens unda,uel putealis, canalibus immiſſa fuerit,uirgis,ac lapidibus aggeretur apum cauſa,

Pontibus ut crebris poſſint conſiſtere,& alas
Pandere ad æſtiuum ſolem,ſi fortè moranteis
Sparſerit,aut præceps Neptuno immerſerit Eurus.

Conſeri deinde circa totum apiarium debent arbuſculæ incrementi parui,maximeq; propter ſalubritatẽ. Nã ſunt etiam remedio languẽtibus cythiſi,tum deinde caſiæ,atq; pini, & roſmarinus, quin etiã cunilæ,& thymi frutices: itemq; uiolarũ,uel quæcũq; utiliter deponi patitur qualitas terræ. Grauis,& tetri odoris non ſolùm uirentia, ſed & quælibet res prohibeantur,ſicuti cancri nidor,cùm eſt ignibus aduſtus,aut odor paluſtri cœni, nec minus uitentur cauæ rupes,aut ualles argutæ,quas Græci ἠχοὺς uocãt.

De uaſis alueorum probandis. CAP. VI.

IGitur ordinatis ſedibus, aluearia fabricanda ſunt pro conditione regionis:ſiue illa ferax eſt ſuberis,haud dubitanter utiliſſimas aluos faciemus ex corticibus, quia nec hyeme rigent,nec candẽt æſtate,ſiue ferulis exuberat, ijs quoq;, cum ſint naturæ corticis ſimiles, è quibus cõmodè uaſa texuntur.Si neutrum aderit,opere textorio ſalicibus connectuntur: uel ſi nec hæc ſuppetent,ligno cauatæ arboris,aut in tabulas deſectæ fabricabuntur. Deterrima eſt conditio fictilium, quæ & accendũtur æſtatis uaporibus, & gelantur hyemis frigoribus. Reliqua ſunt alueorũ genera duo,ut uel ex fimo fingãtur,uel lateribus extruãtur: quorum

quorum alterum iure damnauit Celsus, quoniam maximè est ignibus obnoxium: alterum probauit, quamuis incommodum eius præcipuũ non dissimulauerit, quòd si res postulet, trãsferri non possit. Itaq; non assentior ei, qui putat nihilo minus eius generis habendas esse aluos: neq; enim solùm id repugnat rationibus domini, quòd immobiles sint, cùm uẽdere, aut alios agros instruere uelit (hoc enim commodum pertinet ad utilitatem solius patrisfamiliás) sed quòd ipsarũ apium causa fieri debet, cùm aut morbo, aut sterilitate, aut penuria locorum uexatas conueniat in aliam regionem mitti, nec propter prædictam causam moueri poterũt. hoc maximè uitandum est. Itaq; quamuis doctissimi uiri autoritatem reuerebar, tamen ambitione submota, quid ipse censerem, non omisi. Nam quod maximè mouet Celsum, ne sint stabula uel igni, uel furibus obnoxia, potest uitari opere lateritio circunstructis aluis, ut impediatur rapina prædonis, & contra flammarum uiolentiam protegantur: easdemq;, cum fuerint mouendæ, resolutis structuræ compagibus, licebit transferre.

Quemadmodum aluei collocandi sint. CAP. VII.

SEd quoniam pleriſq; uidetur istud operosum, qualiacunq; uasa placuerint collocari, debebit suggestus lapideus extendi per totum apiarium in tres pedes altitudinis, totidemq; crassitudinis, isq; sic extructus, diligenter opere tectorio leuigari, ita ne ascensus lacertis, aut anguibus, alijs ue noxijs animalibus præbeatur, superponuntur deinde, siue (ut Celso placet) lateribus facta domicilia, siue (ut nobis) aluearia, præterquã à tergo circũstructa, seu quod penè omnium in usu est, qui modo diligẽter ista curant, per ordinẽ uasa dispositа ligantur, uel lateribus, uel cæmen

cæmẽtis, ita ut singula binis parietibus angustis cõtineãtur, liberæq; frontes utrinq; sint. Nã & quà procedunt, nonnunquam patefaciẽdæ sunt, & multo magis à tergo, quia subinde curantur examina. Sin autẽ nulli parietes alueis interueniẽt, sic tamen collocandæ erunt, ut paulùm altera ab altera distet, ne, cum inspiciũtur ea, quæ in curatione tractantur, hærentẽ sibi alterã concutiat, uicinasq; apes cõterat, quæ omnẽ motum imbecillis cereis operibus suis, tanquam ruinam timent. Ordines quidẽ uasorum superinstructos in altitudinẽ treis esse abunde est, quoniam summum sic quoq; parum cõmodè curator inspicit. Oracauearum, quæ præbent apibus uestibula, proniora sint, quàm terga, ut ne insluãt imbres, & si fortè tamẽ ingressi fuerint, nõ immorentur, sed per aditum effluant. propter quod cõuenit aluearia porticibus supermuniri. sin aliter, luto punico frondibus illinitis adumbrari. quod tegmen cùm frigora, & pluuias, tum æstus arcet. Nec tamẽ ita nocet huic generi caloris æstus, ut hyems, itaq; semper ædificium sit post apiarium, quod aquilonis excipiat iniuriã, stabulisq; præbeat teporẽ. nec minus ipsa domicilia, quãuis ædificio protegantur, obuerse tamen ad hybernum orientem componi debebunt, ut apricum habeãt apes matutinũ egressum, & sint experrectiores. Nã frigus ignauiam creat, propter quod etiam foramina, quibus exitus, aut introitus datur, angustissima esse debent, ut quamminimum frigoris admittant: eaq; satis est ita forari, ne possint capere plus unius apis incrementum, sic nec uenenatus stellio, nec obscœnum scarabæi, uel papilionis genus, lucifugæq; blattæ, ut ait Maro, per laxiora spatia ianuæ fauos populantur, atq; utilissimum est pro frequentia domicilij, duos, uel tres aditus in eodem operculo distantes

inter se fieri contra fallaciam lacerti, qui uelut custos uestibuli prodeuntibus inhians apibus affert exitium, eaq; pauciores intereunt, cum licet uitare pestis obsidia per aliud uadentibus effugium.

De comparandis apibus, & quemadmodum syluestria examina capiantur. CAP. VIII.

ATq; hæc de pabulationibus, domicilijs, & sedibus eligẽdis abũde diximus: quibus prouisis, sequitur ut examina desyderemus. ea porrò uel ære parta, uel gratuita cõtingũt. Sed quas pretio cõparabimus, studiosius prædictis cõprobemus notis, & earũ frequẽtiam prius, quàm mercemur, apertis aluearibus cõsyderemus. uel si nõ fuerit inspiciẽdi facultas, certè id quod cõtemplari licet, notabimus: ut in uestibulo ianuæ cõplures consistant, & uehemẽs sonus intus murmurantiũ exaudiatur, atq; etiã (si omnes intra domicilium silentes fortè cõquiescant) labris foramini aditus admotis, & inflato spiritu ex respõdente earũ subito fremitu poterimus æstimare uel multitudinẽ, uel paucitatẽ. Præcipuè autẽ custodiendum est, ut ex uicinia potius, quàm ex peregrinis regionibus petantur, quoniã solent cœli nouitate lacessiri. quod si non cõtingit, ac necesse habuerimus longinquis itineribus aduehere, curabimus, ne salebris solicitẽtur, optimeq; noctibus collo portabũtur. Nã diebus requies danda est, & infundendi sunt grati apibus liquores, quibus intra clausum alãtur. Mox cum perlatæ domũ fuerint, si dies superuenerit, nec aperiri, nec collocari oportebit alueũ, nisi uesperi, ut apes placidæ mane post totius noctis requiẽ egrediãtur, speculariq; debemus ferè triduo, an uniuersæ se profundãt. quod cum faciunt, fugã meditãtur. Ea remedia, quibus debeant inhiberi

inhiberi, mox præcipiemus. At quæ dono, uel aucupio cõtingunt, minus scrupulosè probantur, quanquàm nec sic quidem uelim nisi optimas possidere, cum & impensam & eandem operam custodis postulent bonæ, atq; improbæ. & quod maximè refert, non sunt degeneres intermiscendæ, quæ infamẽt generosas. Nam minor fructus mellis respondet, cũ segniora interueniunt examina. Veruntamẽ quoniam interdum propter conditionẽ locorũ uel mediocre pecus (nam malum nullo quidem modo) parandum est, curam uestigandis examinibus hac ratione adhibebimus. Vbicunq; saltus sunt idonei, mellifici nihil antiquius, quàm apes, quibus utantur, uicinos eligũt fontes: eos itaq; conuenit plerunq; ab hora secunda obsideri, speculariq; quæ turba sit aquantiũ. Nam si paucæ admodũ circunuolant (nisi tamen complura capita riuorũ diductas faciunt rariores) intelligenda est earũ penuria, propter quam locum quoq; non esse mellificum suspicabimur. At si commeant frequentes, spem quoq; aucupandi examina maiorem faciunt, eaq; sic inueniuntur. Primũ quàm longè sint explorandum est, præparandumq; in hanc rem liquida rubrica, qua cum festucis illitis contigeris apum terga fontem libantium, commoratus eodem loco facilius redeuntes agnoscere poteris. At si nõ tardè id facient, scias eas in uicino consistere. Sin autẽ serius, pro moræ tempore æstimabis distantiam loci: sed cum animaduerteris celeriter redeuntes, si nõ ægrè persequeris iter uolantiũ, ad sedem perduceris examinis. In ijs autem, quæ longius meare uidebũtur, solertior adhibebitur cura, quæ talis est. arundinis internodiũ cum suis articulis exciditur, & terebratur ab latere talea, & per id foramẽ exiguo melle, uel defruto instillato, ponitur iuxta fontem. deinde cum ad odorẽ dulcis liquoris

quoris complures apes irrepserũt, tollitur talea, & apposito foramini pollice nõ emittitur, nisi una, quæ cũ euasit, fugã suã demonstrat obseruãti, atq; is, dũ suffecit, psequitur euolantẽ. Cũ deinde conspicere desijt apẽ, tũ alteram emittit: et si eandẽ petit cœli partẽ uestigijs prioribus inhæret, & si minus aliam quoq;, atq; aliã foramine adaperto patitur egredi, regionẽq; notet, ĩ quã plures reuolent, & eas persequatur, donec ad latebrã perducatur examinis: quòd si est abditũ specu, fumo elicitur, & cùm erupit, æris strepitu coërcetur. Nã statim sono territũ, uel in frutice, uel in editiore syluæ fronde considet, & à uestigatore præparato uase reconditur. Sin autem sedem habet arboris cauæ, & aut extat ramus, quem obtinent, aut sunt in ipsius arboris trunco, tunc, si mediocritas patitur, acutissima serra, quò celerius id fiat, præciditur primùm superior pars, quæ ab apibus uacat, deinde inferior quatenus uidetur inhabitari, tũ recisus utraq; parte mundo uestimẽto contegitur, quoniã hoc quoq; plurimũ refert, ac si quibus rimis hiat, illinitur, & ad locũ perfertur: relictisq; pariuis (ut iã dixi) foraminibus, more cæterarũ aluorũ collocatur. Sed indagatorẽ cõuenit matutina tempora uestigãdi eligere, ut spatiũ dici habeat, quò exploret cõmeatus apũ: sæpe enim, si serius cœpit eas denotare, etiã cùm in propinquo sunt, iustis operũ peractis se recipiunt, nec remeant, ad aquam: quò euenit ut uestigator ignoret, quàm longè fonte distet examen: sunt qui per initia ueris apiastrũ, atq; (ut ille uates ait) trita meliphilla, & cærinthæ ignobile gramẽ aliasq; colligãt similes herbas, quibus id genus animaliũ delectatur, & ita aluos perfricẽt, ut odor & succus uasi inhæreat: quæ deinde mundata exiguo melle respergant, & per nemora nõ longè à fontibus disponant, eaq; cùm

cùm repleta sunt examinibus, domum referant, sed hoc nisi locis, quibus abundant apes, facere non expedit. Nam sæpe inania uasa nacti, qui fortè prætereunt, secum auferunt: neq; tamẽ est tanti uacua perdere complura, ut uno, uel altero potiare pleno: at in maiore copia etiam si multa intercipiuntur, plus est quod in repertis apibus acquiritur. Atq; hæc est ratio capiendi syluestria examina.

Quemadmodum uernacula examina obseruantur, & in aluos condantur. CAP. IX.

DEinceps talis altera est uernacula retinendi: semper quidem custos sedulè circumire debet aluaria: neq; enim ullum tempus est, quo non curam desyderent, sed eã postulant diligentiorem, cùm uernant & exundant nouis fœtibus, qui nisi curatoris obsidio protinus excepti sunt, diffugiunt: quippe talis est apiũ natura, ut pariter quæq; plebs generetur cum regibus, qui ubi euolandi uires adepti sunt, consortia dedignantur uetustiorũ, multoq; magis imperia: quippe cùm rationabili genere mortalium, tum magis egentibus consilij mutis animalibus nulla sit regni societas: itaq; noui duces procedunt, cum sua iuuentute, quæ uno aut altero die in ipso domicilij uestibulo glomerata consistens, egressu suo propriæ desyderium sedis ostendit: eaq; uelut patria contenta est, si à procuratore protinus assignetur. Sin autem defuit custos, uelut iniuria repulsa peregrinam regionem petit: quod ne fiat, boni curatoris est uernis temporibus obseruare alueos in octauã ferè diei horam, postquam non temere se noua proripiunt agmina, eorumq; egressus regressusq; ut diligentius custodiat. Nam quædam solent, cùm subitò euaserunt, sine cunctatione se proripere: poterit exploratam fugã præscisce re uespertinis temporibus aurem singulis alueis admouendo: si

do: siquidem ferè ante triduum, quàm eruptionem facturæ sint, uelut militaria signa mouentiũ tumultus, ac murmur exoritur: ex quo, ut ueriſsimè dicit Vergilius:

Corda licet uulgi præſciſcere, nanq; moranteis
Martius ille æris rauci canor increpat, & uox
Auditur fractos ſonitus imitata tubarum.

Itaque maximè obſeruari debet, quæ iſtud faciunt, ut ſiue ad pugnam eruperint (nam inter ſe tanquam ciuilibus bellis, et cum alteris, quaſi cum exteris gentibus prælian-tur) ſiue fugæ cauſa ſe proripuerint, præſtò ſit ad utrũq; caſum paratus cuſtos, pugna quidẽ uel unius inter ſe diſſi dentis, uel duorum examinum diſcordantium facilè com-peſcitur: nam ut idem ait,

Puluueris exigui iactu compreſſa quieſcit.

Aut mulſo, paſſo ue, aut alio quouis liquore ſimili reſper-ſo uidelicet familiari dulcedine ſæuientium iras mitigãt: nam eadem mirè etiam diſſidentes reges conciliant. Sunt enim ſæpe plures unius populi duces, & quaſi procerum ſeditione plebs in partes diducitur: quod frequenter fieri prohibendum eſt, quoniam inteſtino bello totæ gentes cõ-ſumuntur. Itaq; ſi conſtat principibus gratia, manet pax incruenta. Sin autem ſæpius aciem dimicanteis notaueris, duces ſeditionũ interficere curabis: dimicantiũ uerò præ-lia prædictis remedijs ſedantur: ac deinde cùm agmen glo meratum in proximo frondentis arbuſculæ ramo conſe-derit, animaduertito, an totum examen in ſpeciem unius uuæ dependeat: idq; ſignum erit aut unum regem ineſſe, aut certè plures bona fide recõciliatos, quos ſic patieris, dum in ſuum reuolent domicilium: ſin autem duobus, aut etiam compluribus uelut uberibus diductum fuerit exa-men, ne dubitaueris & plures proceres, & adhuc iratos eſſe,

eſſe, atq; in ijs partibus, qbus maximè uideris apes glome rari, requirere duces debebis: itaq; ſucco prædictarũ her-barũ, id eſt, meliſſophylli, uel apiaſtri manu illita, ne ad ta ctũ diffugiãt, leuiter iſeres digitos, & diductas apes ſcru taberis, donec autorẽ pugnæ, quẽ elidere debes, reperias.

Quæ ſit forma regis apum. CAP. X.

SVnt autem ij reges maiores paulò, & oblongi magis quàm cæteræ apes, rectioribus cruribus, ſed munus am-plis pinnis, pulchri coloris, et nitidi, leueſq;, ac ſine pilo, ſine ſpiculo, niſi quis fortè pleniorem quaſi capillum, quẽ in uentre gerunt, aculeum putet, quo & ipſo tamẽ ad no cendum non utuntur: quidam etiã infuſci, atq; hirſuti re-periuntur, quorum pro habitu, damnabis ingenium.

Nanq; duæ regum facies, duo corpora gentis.
Alter erit maculis auro ſqualentibus ardens,
Et rutilis clarus ſquamis inſignis, & ore.

Atq; hic maxime probatur, qui eſt melior: nã deterior ſor dido ſputo ſimilis tam fœdus eſt, quàm puluere ab alto

Cùm uẽit, et ſicco terrã ſpuit ore uiator. Et, ut idẽ ait,

Deſidia, latamq; trahens inglorius aluum.

Omnes igitur duces notæ deterioris

Dede neci, melior uacua ſine regnet in aula.

Qui tamẽ & ipſe ſpoliandus eſt alis, ubi ſæpius cum exa-mine ſuo conatur eruptione facta profugere: nam uelut quadam compede retinebimus erronem ducem detractis alis, qui fugæ deſtitutus præſidio, finem regni non audet excedere, propter quod nec ditionis quidem ſuæ populo permittit longius euagari.

Quomodo apium paucitas emendetur. CAP. XI.

SEd nonnunquam necandus eſt, cum uetus alueare nu-

mero apum deſtituitur, atq; infrequẽtia eius aliquo exa-
mine replenda eſt. Itaq; cum primo uere in eo uaſe nata
eſt pullities, nouus rex eliditur, ut multitudo ſine diſcor-
dia cum parentibus ſuis conuerſetur: quòd ſi nullã pro-
geniẽ tulerint faui, duas, uel tres alueorum plebes in unũ
contribuere licebit, ſed prius reſperſas dulci liquore: tum
demum includere, & poſito cibo dum conuerſari cõſue-
ſcant, exiguis ſpiramẽtis relictis triduo ferè clauſas habe-
re. Sunt qui ſeniorem potius regem ſubmoueant, quod eſt
cõtrarium: quippe turba uetuſtior, ſi elidatur uelut qui-
dam ſenatus iunioribus pareat neceſſe eſt, & ſi quæ ſint
imperia ualidiorũ contumaciter ſpernẽtes, pœnis, ac mor
tibus afficiuntur: illud tamen incõmodum iuniori examini
ſolet accidere, cum antiquarum apiũ relictus à nobis rex
ſenectute deficit, quòd tanquã domino mortuo familia ni
mia licentia diſcordat, cui facilè occurritur, nam ex ijs al
ueis, quæ plureis habent principes, dux unus eligitur: iſq;
trãslatus ad eas, quæ ſine imperio ſunt, rector cõſtituitur.
Poteſt autẽ minore moleſtia in ijs domicilijs, quæ aliqua
peſte uexantur, paucitas apiũ emendari. Nam ubi cognita
eſt clades infrequentis aluei, quos habeat fauos oportet
conſyderare: tum deinde ceræ, quæ ſemina pullorum cõ-
tinet, partẽ recidere, in qua regij generis proles anima-
tur: eſt autem facilis conſpectu, quoniam ferè in ipſo fine
cerarum uelut papilla uberis apparet eminentior, & la-
xioris fiſtulæ, quàm ſint reliqua foramina, quibus popu-
laris notæ pulli detinẽtur. Celſus quidem affirmat in ex-
tremis fauis tranſuerſas fiſtulas eſſe, quæ cõtineant regi-
os pullos. Higinius quoq; autoritatem Græcorum ſequẽs
negat ex uernaculo (ut cæteras apes) fieri ducem, ſed in
circuitu fauorum paulo maiora, quàm ſint plebeij ſeminis
inueniri

inueniri recta foramina repleta quaſi ſorde rubri coloris,
ex qua protinus alatus rex figuretur.

De condendo examine, & eius fuga inhibenda. CAP. XII.

ESt & illa uernaculi examinis cura, ſi fortè prædicto
tempore facta eruptione patriam faſtidiens ſedem
longiorem, fuga denuntiauit. Id autem ſignificat, cum ſic
apis euadit ueſtibulũ, ut nulla intrò reuolet, ſed ſe cõfeſtim
leuet ſublimius. Crepitaculis æreis, aut teſtarum plerunq;
uulgò iacentium ſonitu terreatur fugiens iuuentus. Eaq;,
quæ uel pauidæ, cum repetierit aluũ maternã, & in eius
aditu glomerata pepẽderit, uel ſtatim ſe ad proximã fron
dem contulerit, protinus cuſtos nouum loculamentum in
hoc præparatum perliniat intrinſecus prædictis herbis:
deinde guttis mellis reſperſum admoueat. Tum manibus,
aut etiam trulla congregatas apes recondat. Atq;, uti de-
bet, adhibita cætera cura, diligenter compoſitum, & illi-
tum uas interim patiatur in eodem loco eſſe, dum adue-
ſperaſcat. Primo deinde crepuſculo tranſferat, & repo-
nat in ordinẽ reliquorum alueorum. Oportet autem etiã
uacua domicilia collocata in apiarijs habere: nam ſunt
nõnulla examina, quæ cum proceſſerint, ſtatim ſedem ſibi
quærant in proximo, eandemq; occupent, quam uacuam
repererint. Hæc ferè acquirendarum, ac etiam retinenda-
rum apium traditur cura.

Remedia apum laborantium morbo. CAP. XIII.

SEquitur ut morbo, uel peſtilentia laborantibus reme-
dia deſyderẽtur. Peſtilentiæ rara in apibus pernicies,
nec tamen aliud, quàm quod in cætero pecore præcepi-
mus, quid fieri poßit reperio, niſi ut longius aluei tranſ-

ferantur. Morborum autem facilius in his & causæ inspiciuntur, & inueniuntur medicinæ. Maximus autẽ annuus earũ labor est initio ueris, quo tithymalli floret frutex, & quo sameram ulmi promunt: nanq; sicut nouis pomis, ita his primitiuis floribus illectæ auidè uescũtur post hybernam famem, nil alioquin citra satietatem, tali nocẽte cibo, quo cùm se affatim repleuerint, profluuio alui, nisi celeriter succurritur, intereunt: nam & tithymallus maiorum quoq; animaliũ uentrem soluit, & propriè ulmus apium. Eáq; causa est, cur in regionibus Italiæ, quæ sunt eius generis arboribus consitæ, raro frequẽtes durent apes. Itaq; ueris principio si medicatos cibos præbeas, ijsdem remedijs & prouideri potest, ne tali peste uexẽtur, & cũ iam laborant, sanari: nam illud quod Higinius maiores secutus autores prodidit, ipse nõ expertus asseuerare nõ audeo, uolentibus tamen licebit experiri. Siquidem præcipit apum corpora, quæ cum eiusmodi pestis incessit, sub fauis aceruatim enectæ reperiuntur, sicco loco per hyemem reposita circa æquinoctium uernũ, cum clementia diei suaserit, post horam tertiam in solem proferre, ficulneoq; cinere obruere. Quo facto, affirmat intra duas horas cũ uiuido halitu caloris animatæ sunt, resumpto spiritu in præparatũ uas, si obijciatur, irrepere. Nos magis ne intereãt, quæ deinceps dicturi sumus, ægris examinibus exhibẽda censemus: nam uel grana mali punici tunsa, & uino amineo conspersa, uel uuæ passæ cum rore syriaco pari mensura pinsitæ, & austero uino insuccatæ dari debent: uel si per se ista frustrata sunt, omnia eadem æquis põderibus in unũ leuigata, & fictili uase cũ amineo uino inferuefacta, mox etiã refrigerata ligneis canalibus apponi. Nõnulli rorem marinum aqua mulsa decoctum, cum gelauerit, imbrici

imbricibus infusum præbent libandum. Quidam bubulã, uel hominis urinam (sicut Higinius affirmat) alueis apponũt: nec non etiam ille morbus maximè est conspicuus, qui horridas, contractasq; carpit, cũ frequẽter aliæ mortuarũ corpora domicilijs suis efferunt, aliæ intra tecta ut in publico luctu, mœsto silentio torpent. Id cum accidit, arũdineis infusi canalibus offeruntur cibi, maximè decocti mellis, & cum galla, uel arida rosa detriti. Galbanum etiã, ut eius odore medicentur, incendi conuenit, passoq;, et defruto uctere fessas sustinere. Optimè tamẽ facit amelli radix, cuius est frutex luteus, purpureus flos: ea cum uetere amineo uino decocta exprimitur, & ita liquatus, eius succus datur. Higinius quidẽ in eo libro, quẽ de apibus scripsit, Aristomachus, inquit, hoc modo succurrendum laborãtibus existimat. Primùm, ut omnes uitiosi faui tollantur, & cibus ex ĩtegro recẽs ponatur: deinde ut fumigẽtur. Prodesse etiam putat apibus uetustate corruptis examen nouũ cõtribuere, quamuis periculum sit, ne seditione consumentur, ueruntamẽ adiecta multitudine lætaturas. Sed ut cõcordes maneant, earum apiũ, quæ ex alio domicilio transferuntur, quasi peregrinæ plebis submoueri reges debere: nec tamen dubium, quin frequentißimorum examinũ faui, qui iam maturos habent pullos, transferri, & subijci paucioribus debeant, ut tanquam nouæ prolis adoptione domicilia confirmentur, sed & id cùm fiet, animaduertendũ, ut eos fauos subijciamus, quorum pulli iam sedes suas adaperiunt, & uelut opercula foraminum obductas ceras erodunt exercentes capita: nam si fauos immaturo fœtu trãstulerimus, emorientur pulli, cùm foueri desierint. Sæpe etiã uitio, quòd Græci φαγέδαιναν uocãt, intercunt. Siquidẽ cùm sit hæc apium consuetudo, ut prius tantum cerarum

confi

confingant, quantum putant explere se posse, nonnunquã euenit, ut consummatis operibus cereis, ut examen conquirendi mellis causa longius euagatum subitis imbribus, aut turbinibus in syluis opprimatur, & maiorem partem plebis amittat: quod ubi factum est, reliqua paucitas fauis complendis non sufficiat, tunc quæ uacuæ cerarum partes computrescant, & uitijs paulatim serpentibus corrupto melle ipsæ quoq; apes intereant. Id ne fiat duo populi coniungi debent, qui possint adhuc integras ceras explere: uel si non est facultas alterius examinis, ipsos fauos antè quàm putrescant, uacuis partibus acutissimo ferro liberare: nam hoc quoq; refert, ne admodum hebes ferramentum (quia non facilè penetret) uehemẽtius impressum fauos sedibus suis commoueat. Quod si factũ est, apes domicilium derelinquũt. Est & illa causa interitus, quòd interdum continuis annis plurimi flores proueniunt, & apes magis mellificijs, quàm fœtibus studẽt: itaq; nonnulli, quibus est minor harum rerum scientia, magnis fructibus delectantur, ignorantes exitiũ apibus imminere, quoniam & nimio fatigatæ opere plurimæ pereunt, nec ullis iuuentutis supplementis frequẽtatæ nouissimæ reliquæ intereũt: itaq; si tale uer inceperit, ut & prata, & arua floribus abundent, utilissimum est tertio quoq; die alueorũ exitus præcludi, exiguis foraminibus relictis, per quæ non possint apes exire, ut ab opere mellifico euocatæ, quoniam se non sperẽt posse ceras omnes liquoribus stipare, fœtibus explent. Atq; hæc ferè sunt examinũ uitio laborãtiũ remedia.

Quid quoquo tempore faciant apes, & quid earum curator facere debeat. CAP. XIIII.

DE inceps illa totius anni cura, ut idẽ Higinius commodissime prodidit. Ab æquinoctio primo, quod mense Martio circa VIII. Calendas Aprilis in octaua parte arietis conficitur, ad exortum uergiliarum dies uerni temporis habentur duodequinquaginta, per hos primùm ait apes curandas esse adapertis alueis, ut omnia purgamenta, quæ sunt hyberno tempore congesta, eximantur, & ut araneis, qui fauos corrumpũt, detractis, fumus immittatur factus incenso bubulo fimo, hic enim quasi quadam cognatione generis maximè est apibus aptus. Vermiculi quoque qui tineæ uocantur, & item papiliones enecandi sunt. Quæ pestes plerunq; fauis adhærentes decidunt, si fimo medullam bubulam misceas, & his incensis nidorem admoueas. Hac cura per id tẽpus, quod diximus, examina firmabũtur, caq; fortius operibus inseruient. Verùm maximè custodiendum est curatori, qui apes nutrit, cum aluos tractare debebit, uti pridie castius sit ab rebus uenereis, neue temulentus, nec nisi lotus ad eas accedat, abstineatq; fere ab omnibus redolẽtibus esculentis, ut sunt salsamenta, & eorum omnia eliquamina, itemq; fœtẽtibus acrimonijs allij, uel ceparũ, cæterarumq; rerum similiũ. Duodequinquagesimo die ab æquinoctio uerno, cùm fit uergiliarum exortus circa V. Idus Maias incipiunt examina uiribus, & numero augeri. Sed & ijsdem diebus intereunt quæ paucas, & ægras apes habent. Eodemq; tempore progenerantur in extremis partibus fauorum amplioris magnitudinis fœtus, quàm sint cæterarũ apum, eosq; nonnulli putant esse reges. Verùm quidam Græcorum autores οἰστρους appellãt, ab eo, quòd exagitent, neq; patiantur examina conquiescere. Itaq; præcipiunt eos necari. Ab exortu uergiliarũ ad solstitium, quod fit ultimo mense Iunio circa octauam partem cancri, ferè examinant alui, quo tempore uehemẽtius

tius custodiri debent, ne nouæ soboles diffugiant. Tuncq; pacto solstitio, usq; ad ortũ caniculæ, qui ferè dies triginta sunt, pariter frumẽta, & faui demetuntur. Sed ij quẽadmodum tolli debeãt, mox deinde, cùm de cõfectura mellis præcipiemus. Cæterũ hoc eodẽ tempore progenerari posse apes iuuenco perempto, Democritus, & Mago nec minus Vergilius prodiderunt, Mago quidẽ uentribus etiam bubulis idẽ fieri affirmat. Quã rationem diligentius prosequi superuacuũ puto, consentiens Celso, qui prudẽtissimè ait, non tanto interitu pecus istud admutti, ut sic requirẽdũ sit: uerùm hoc tempore, & usq; in autumni æquinoctiũ decimo quoq; die alui aperiendæ sunt, & fumigãdæ. Quod cùm sit molestũ examinibus, saluberrimũ tamen esse conuenit. Suffitas deinde, & æstuantes apes refrigerare oportet, cõsperſis uacuis partibus aluorũ, & quàm recentissimi rigoris aqua infusa: deinde si quid ablui non poterit, pinnis aquilæ, uel etiam cuiuslibet uastæ alitis, quæ rigorem habent, emundari. Prætereà ut tineæ, si apparuerint, cuerrantur, papiliones enecentur, qui plerunq; inter aluos morantes apibus exitio sunt. Nam & ceras erodũt, & stercore suo uermes progenerant, quos aluorũ tineas appellamus. Itaq; quo tempore maluæ florent, cum est eadem maxima multitudo, si uas æneum simile miliario uespere ponatur inter aluos, & in fundũ eius lumẽ aliquod demittatur, undique papiliones concurrunt: dumq; circa flammulam uolitant, aduruntur, quòd nec facilè ex angusto sursum euolare, nec rursus longius ab igne possunt recedere, cũ lateribus æneis circumueniantur, ideoq; propinquo ardore consumũtur. A canicula ferè post diem quinquagesimũ arcturus oritur, cũ irroratis floribus thymi, et cunilæ, thymbræq;, apes mella conficiunt: idq; optimæ notæ

tæ enitescit autumni æquinoctio, quod est ante Cal. Octobris, cùm octauam partẽ libræ sol attigit. Sed inter caniculæ, & arcturi exortum cauendum erit, ne apes intercipiantur uiolentia crabronum, qui ante aluearia plerunq; obsidiantur prodeuntibus. Post arcturi exortũ circa æquinoctium libræ (sicut dixi) fauorũ secũda est exemptio. Ab æquinoctio deinde quod cõficitur circa VIII. Cal. Octobris ad Vergiliarũ occasum diebus XI. & floribus tamaricis, & syluestribus frutetis apes collecta mella cibarijs hyemis reponunt, quibus nihil est omnino detrahendum, ne sæpius iniuria cõtristatæ, uelut desperatione rerũ profugiant. Ab occasu Vergiliarũ ad brumam, quæ ferè conficitur circa VIII. Cal. Ianuarij, in Octaua parte capricorni iam recõdito melle utũtur examina, eoq; usq; ad arcturi exortũ sustinentur. Nec me fallit Hipparchi ratio, quæ docet solstitia, & æquinoctia nõ octauis, sed primis partibus signorũ confici. Verũ in hac ruris disciplina sequor nũc Eudoxi, & Metonis, antiquorũq; fastus astrologorum, qui sunt aptati publicis sacrificijs, quia & notior est ista uetus agricolis cõcepta opinio. Nec tamẽ Hipparchi subtilitas pinguioribus, ut aiunt, rusticorum literis necessaria est. Ergo Vergiliarũ occasu primo statim cõuenit aperire aluos, & depurgare quicquid immũdi est, diligentiusq; curare, quontã per tempora hyemis nõ expedit mouere, aut patefacere uasa. Quam ob causam dũ adhuc autũni reliquiæ sunt apricissimo die purgatis domicilijs opercula intus usq; ad fauos admouenda sunt, omni uacua parte sedeis exclusa, quo facilius angustiæ cauearum per hyemem concalescant. idq; semper faciendum est etiam in ijs aluis, quæ paucitate plebis infrequentes sunt. Quicquid deinde rimarum est, aut foraminum luto,

& fimo

& fimo bubulo miſtis illinemus extrinſecus, nec niſi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et quamuis porticu protecta uaſa, nihilo minus congeſtu culmorum, & frondium ſupertegemus, quantumq; res patietur à frigore, & tẽpeſtatibus muniemus. Quidã exemptis interraneis occiſas aues intus includunt, quæ tempore hyberno plumis ſuis deliteſcentibus apibus præbent teporem. Tum etiam ſi ſunt abſumpta cibaria, commodè paſcuntur eſurientes nec niſi oſſa earum relinquunt. Sin autem faui ſufficient, permanent illibatæ. Nec quamuis amãtiſſimas munditiarum offendũt odore ſuo. Melius tamen eſſe nos exiſtimamus tempore hyberno fame laborantibus, ad ipſos aditus in canaliculis uel contuſam, & aqua madefactam ficũ aridam, uel defrutum, aut paſſum præbere. Quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit, ut inſiſtẽtes apes quaſi per ſyphonẽ ſuccum euocẽt. Vuas etiam paſſas, cum infregerimus, paulùm aqua reſperſas probè dabimus. atq; his cibarijs non ſolùm hyeme, ſed etiã quibus temporibus (ut iam ſuprà dixi) tithymallus, atq; etiã ulmi florebunt, ſuſtinendæ ſunt. Poſt cõfectam brumam diebus ferè quadraginta quicquid eſt repoſiti mellis (niſi liberalius à curatore relictũ ſit) cõſumunt, & ſæpe etiã uacuatis ceris uſq; in ortum arcturi, qui eſt ab Idibus Februarijs ieiunæ fauis accubãtes torpent more ſerpẽtũ, & quiete ſua ſpiritum conſeruant, quem tamen ne amittant, ſi longior fames inceſſerit, optimum eſt per aditum ueſtibuli ſyphonibus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum ſuſtinere, dum arcturi ortus, & hirundinis aduentus commodiores polliceantur futuras tempeſtates. Itaq;, poſt hoc tempus, cum diei permittit hilaritas, procedere audẽt in paſcua. Nam ab æquinoctio uerno ſine cunctatione, iã paſſim

paſſim uagantur, & idoneos ad fœtum decerpũt flores, atq; intra tecta cõportant. Hæc obſeruanda per anni tempora diligentiſſimè Higinius præcipit. Cæterum illa Celſus adijcit, paucis locis eam felicitatẽ ſuppetere, ut apibus alia pabula hyberna, atq; alia præbeantur æſtiua. Itaque quibus locis poſt ueris tempora flores idonei deficiunt, negat oportere immota examina relinqui, ſed uernis paſtionibus abſumptis, in ea loca transferri, quæ ſerotinis floribus thymi, & origani, thymbræq; benignius apes alere poſſunt. Quod fieri ait & Achaiæ regionibus, ubi tranſferuntur in atticas paſtiones, & Eubœa, & rurſus inſulis Cycladibus, cum ex alijs tranſferũtur Scyrum, nec minus in Sicilia cum ex reliquis eius partibus in Hyblam conferuntur. Idemq; ait ex floribus ceras fieri, ex matutino rore mella, quæ tanto meliorem qualitatem capiunt, quanto iucundiore ſit materia, cera confecta. Sed ante translationem diligenter alueos inſpicere præcipit, ueteresque, & tineoſos, & labantes fauos eximere. Nec niſi paucos, & optimos reſeruare, & ſimul etiam ex meliore flore quàm plurimi fiant: eaq; uaſa, quæ quis transferre uelit, non niſi noctibus & ſine concuſſione portare.

De melle conficiendo, & quando caſtrari debent alui. CAP. XV.

Mox uere tranſacto ſequitur, ut dixi, mellis uindemia, propter quam totius anni labor exercetur. Eius maturitas intelligitur cum animaduertimus fucos ab apibus expelli, ac fugari, quod eſt genus amplioris incrementi ſimilimum apis. Et, ut ait Vergilius, ignauum fucos pecus, & ſine induſtria fauis aſſidens. Nam neq; alimenta congerit, & ab alijs inuecta cõſumit. Veruntamẽ ad procreationem ſobolis conferre aliquid hi fuci uidentur inſi-

dentes seminibus, quibus apes figurantur. Itaq; ad fouendam & educandam nouã prolem familiarius admittuntur. Exclusis deinde pullis, extra tecta proturbãtur. Et, ut idẽ ait, à præsepibus arcent. Hos quidam præcipiunt in totũ exterminari oportere, quod ego Magoni cõsentiens faciendum non censeo, uerũ sæuitiæ modũ adhibendum. Nam nec ad occidionẽ gens interimenda est, ne apes inertia laborent, quæ cum fuci aliquam partẽ cibariorũ absumunt, sarciendo damna fiunt agiliores, nec rursus multitudinem prædonũ coalescere patiendum est, ne uniuersas opes alienas diripiant. Ergo cum rixam fucorum, et apium sæpius commutti uideris, adapertas aluos inspicies, ut siue semipleni faui sint, differantur: siue iam liquore completi, & superpositis ceris tanquã operculis obliti demetãtur. Dies uerò castrandi ferè matutinus occupandus est. neq; enim conuenit æstu medio exasperatas apes lacessiri: duobus ferramentis ad hunc usum opus est sesquipedali, uel paulò ampliore mensura factis. quorũ alterum sit culter oblõgus ex utraq; parte acie lata, uno capite aduncũ habens scalprum. alterum prima fronte planum, & acutissimum, quo melius hoc faui succidantur. illo eradantur, & quicquid sordidum deciderit, attrahatur. Sed ubi à posteriore parte nullum uestibulum patefactũ habuerit alueare, fumũ admouebimus factum galbano, uel arido fimo. Ea porrò uase fictili prunis immista conduntur: idq; uas ansatum simile augustæ ollæ figuratur, ita ut altera pars sit acutior, per quam modico foramine fumus emanet, altera latior, & ore patulo, per quam possit afflari. Talis olla, cum est alueari obiecta, spiritu admoto fumus ad apes promouetur, quæ confestim nidoris impatientes in priorẽ partem domicilij, & interdum extra uestibulum se cõferunt, atq; ubi potestas

stas facta est liberius inspiciendi, ferè, si duo sunt examina duo genera quoq; fauorũ inueniuntur. Nam etiam in concordia suum quæq; plebs morem figurandi ceras, fingendiq; obseruat. Sed omnes faui semper cauearum tectis, & paululum lateribus adhærentes, dependẽt, ita ne solũ contingant, quoniã id præbet examinibus iter. Cæterũ figura cerarũ talis est, qualis & habitus domicilij. Nam & quadrata & rotunda spatia, nec minus longa suã speciem uelut formæ quædã fauis præbent. Ideoq; non semper eiusdẽ figuræ reperiũtur faui. Sed hi qualescunq; sint, nõ omnes eximantur. Nam priore messe, dum adhuc rura pastionibus abundãt, quinta pars fauorũ: posteriore, cum iam metuitur hyems, tertia relinquẽda est. Atq; hic tamen modus non est in omnibus regionibus certus, quoniam pro multitudine florum, & ubertate pabuli apibus consulendũ est. At si ceræ dependentes in longitudinẽ decurrunt, eo ferramẽto, quod est simile cultro, insecãdi sunt faui: deinde subiectis duobus brachijs excipiendi, atq; ita promẽdi. Sin autem transuersi tectis cauearũ inhærent, tunc scalprato ferramento est opus, ut aduersa fronte impressi desecentur. Eximi autẽ debent ueteres uel uitiosi, & relinqui maximè integri, ac melle pleni. Et siqui tandem pullos continent, ut examini progenerando reseruentur. Omnis deinde copia fauorum cõferenda est in eum locum, in quo mel conficere uoles. linendaq; sunt diligenter foramina parietum & fenestrarum, nequid sit apibus peruium, quæ uelut amissas opes suas pertinaciter uestigant, & persecutæ consumunt. Itaque ex ijdem rebus fumus etiam in aditu loci faciendus est, qui propulset intrare tentantes. Castratæ deinde alui siquæ transuersos fauos in aditu habebunt, conuertendæ erunt, ut alterna uice posteriores partes uesti-

bula fiant. Sic enim proximè cum castrabuntur ueteres potius faui, quàm noui eximentur, ceraéq; nouabuntur, quæ tanto deteriores sunt, quanto uetustiores. Quòd si fortè aluearia circumstructa, & immobilia fuerint, curæ erit nobis, ut modò à posteriore, modò à priore parte castrentur: idq; fieri ante diei quintam horam debebit: deinde repeti uel post nonam, uel postero mane. Sed quotcũq; faui sunt demessi eodem die, dum tepent mella conficere conuenit. Saligneus qualus, uel tenui uimine rarius contextus saccus inuersæ metæ similis, qualis est, quo uinum liquatur, obscuro loco suspenditur: in eum deinde carptim congeruntur faui. Sed adhibenda cura est, ut separentur eæ partes cerarum, quæ uel pullos habent, uel rubras sordes: nam sunt mali saporis, & succo suo mella corrumpũt. Deinde ubi liquatum mel in subiectum alueum defluxit, transfertur in uasa fictilia, quæ paucis diebus aperta sint, dum musteus fructus defruescat: isq; sæpius ligula purgãdus est. Mox deinde fragmina fauorum, quæ in sacco remanserunt, retractata exprimuntur. Atque id secundæ notæ mel defluit, & ab diligentioribus seorsum reponitur, ne quod est optimi saporis hoc adhibito, fiat deterius.

De cera facienda. CAP. XVI.

CEræ fructus, quamuis æris exigui, nõ tamẽ omittẽdus est, cũ sit eius usus ad multa necessarius. Expressæ fauorũ reliquiæ, posteaquàm diligenter aqua dulci perlutæ sunt, in uas æneũ conjiciũtur: adiecta deinde aqua liquantur ignibus, quod ubi factũ est, cera per stramenta, uel iuncos defusa colatur: atq; iterũ similiter de integro coquitur, & in quas quisq; uoluit formas, aqua prius adiecta, defunditur: eamq; cõcretam facile est eximere, quoniã qui subest humor non patitur formis inhærere. Sed iam consummata disputa

disputatione de uillaticis pecudibus, atq; pastionibus, quæ reliqua nobis rusticarũ rerum pars supereſt, de cultu hortorum, Publi Siluine, deinceps ita, ut & tibi, & Gallioni nostro complacuerat, in carmen conferemus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE IN LIBRVM X. DE CVLTV HORTORVM, PRAEFATIO.

FOENORIS tui Siluine, quod stipulanti spoponderam tibi, reliquam pensiunculam percipe. Nam superioribus nouem libris hac minus parte debitum, quod nunc persoluo, reddideram: supereſt ergo cultus hortorum insigniter neglectus quondam ueteribus agricolis, nunc uel celeberrimus: siquidem cum parcior apud prisos esset frugalitas, largior tamẽ pauperibus fuit usus epularum, lactis copia, ferinaq; ac domesticarum pecudum carne, uelut aqua, frumentoq; summis, atq; humilimis uictum tolerantibus. Mox cum sequens, & præcipuè nostra ætas dapibus libidinosis pretia constituerit, cœnaéq; non naturalibus desiderijs, sed censibus æstimentur, plebeia paupertas summota à pretiosioribus cibis ad uulgares compellitur. Quare cultus hortorum, quoniam & fructus magis in usu est, diligentius nobis, quàm tradiderũt maiores, præcipiendus est: isq; sicut instituerã prosa oratione prioribus subnecteretur exordijs, nisi propositum meum expugnasset frequẽs postulatio tua, quæ peruicit, ut poẽticis numeris explerem Georgici carminis

omissas partes, quas tamen & ipse Vergilius significauerat, posteris post se memoranda relinquere, neq; enim aliter istud nobis fuerat audendum, quàm ex uoluntate uatis maximè uenerandi: cuius quasi numine instigante (pigrè sine dubio propter difficultatem operis, ueruntamen non sine spe prosperi successus) aggressi sumus tenuem admodum, & penè uiduatam corpore materiam, quæ tam exilis est, ut in consummatione quidem totius operis annumerari uelut particula possit laboris nostri, per se uerò & quasi suis finibus terminata nullo modo speciose confici. Nam etsi multa sunt eius quasi membra, de quibus aliquid possumus effari, tamẽ eadẽ tam exigua sunt, ut (quod aiunt Græci) ex incompræhensibli paruitate arenæ finis effici non possit. Quare quicquid est istud, quod elucubrauimus, propriam sibi laudem non uendicat, ut boni consulat, si non sit dedecori prius editis à me scriptorum monimentis: sed iam præfari desinamus.

DE CVLTV HORTORVM
LIBER X.

Hortorum quoq; te cultus Siluine docebo,
Atq; ea, quæ quõdã spatijs exclusus iniquis,
Cũ caneret lætas segetes, et munera Bacchi,
Et te magna Pales, nec non cœlestia mella,
Vergilius nobis post se memoranda reliquit.
Principio sedem numeroso præbeat horto
Pinguis ager putres glebas, resolutáq; terga
Qui gerit, & fossus gracileis imitatur arenas.
Atq; habilis natura soli, quæ gramine læto
Farturit, & rutilas ebuli creat uuida baccas.

Nam

Nam neq; sicca placet, nec quæ stagnata palude
Perpetitur querulæ semper conuitia ranæ.
Tum quæ sponte sua frondosas educat ulmos,
Palmitibusq; feris lætatur, & aspera syluis
Achrados, aut pruni lapidosis obruta pomis
Gaudet, & iniusi consternitur ubere mali,
Sed negat helleboros, & noxia galbana succo,
Nec patitur taxos, nec strenua toxica sudat,
Quamuis semihominis uesano gramine fœta
Mandragoræ pariat flores, mœstamq; cicutam,
Nec manibus nutis ferulas, nec cruribus æquè,
Terga rubi, spinisq; ferat paliuron acutis.
Vicini quoq; sint amnes, quos incola durus
Attrahat auxilio semper sitientibus hortis,
Aut fons illacrymet putei non sede profunda,
Ne grauis hausturis tendentibus ilia uellat.
Talis humus, uel parietibus, uel sepibus hirtis
Claudatur, neu sit pecori, neu peruia furi,
Neu tibi Dædaleæ quærantur munera dextræ,
Nec Polycletea, nec Phradmonis, aut Ageladæ
Arte laboretur, sed truncum forte dolatum
Arboris antiquæ numen uenerare Ithyphalli
Terribilis membri, medio qui semper in horto
Inguinibus puero, prædoni falce minetur.
Ergo age nunc cultus, & tempora quæq; serendis
Seminibus, quæ cura satis, quo sydere primum
Nascantur flores, Pestiq; rosaria gemment,
Quo Bacchi genus, aut aliena stirpe grauata
Mitis adoptatis curuetur frugibus arbos,
Pierides tenui deducite carmine Musæ.
Oceani sitiens cum iam canis hauserit undas,

Et paribus Titan orbem libraverit horis,
Cum satur autumnus quassans sua tempora pomis,
Sordidus, & musto spumantes exprimet uuas,
Tum mihi ferrato uersetur robore Palæ
Dulcis humus, si iam pluuijs defossa madebit.
At si cruda manet cœlo durata sereno,
Tum iussi ueniant decliui tramite riui,
Terra bibat fonteis, & hiantia compleat ora.
Quòd si nec cœli, nec campi competit humor,
Ingeniumq; loci, uel Iuppiter abnegat imbrem,
Expectetur hyems, dum Bacchi gnosius ardor
Aequore cæruleo celetur, uertice mundi,
Solis & aduersos metuant Atlantides ortus.
Atq; ubi iam tuto necdum confisus olympo,
Sed trepidus profugit chelas, & spicula Phœbus
Dira Nepæ, tergoq; Croti festinat equino,
Nescia plebs generis, matri ne parcite falsæ.
Ista Prometheæ genitrix fuit altera Cretæ,
Altera nos enixa parens, quo tempore sæuus
Tellurem ponto mersit Neptunus, & imum
Concutiens barathrum lethæas terruit undas.
Tumq; semel stygium regem uidere trementem
Tartara, cum pelagi streperent sub pondere manes.
Nos fœcunda manus uiduo mortalibus orbe
Progenerat, nos abruptæ tum montibus altis
Deucalioneæ cautes peperere: sed ecce
Durior, æternusq; uocat labor: eia agè segnes
Pellite nunc somnos, & curui uomere dentis
Iam uirides lacerate comas, iam scindite amictus.
Tu grauibus rastris cunctantia perfode terga,
*maria. Tu penitus * clatris eradere uiscera matris

Ne du

Ne dubita, & summi frequentia cespite mista
Ponere, quæ canis iaceant urenda pruinis,
Verberibus gelidis, iræq; obnoxia cauri,
Alliget & sæuus Boreas, Eurusq; resoluat.
Post ubi Ryphææ torpentia frigora brumæ
Candidus aprica Zephyrus regelauerit aura,
Sydereoq; polo cedet lyra mersa profundo,
Veris & aduentum nidis cantarit hirundo,
Rudere tum pingui, solido uel stercore Aselli,
Armentiue fimo satures ieiunia terræ
Ipse ferens olitor diductos pondere qualos.
Pabula nec pigeat fesso præbere nouali
Immundis, quæcunq; uomit latrina, cloacis,
Densaq; iam pluuijs, duratáq; summa pruinis
Aequora dulcis humi, repetat mucrone bidentis.
Mox bene cum glebis uiuacem cespitis herbam
Contundat marræ, uel fracti dente ligonis,
Putria maturi soluantur ut ubera campi.
Tunc quoq; trita solo splendentia sarcula sumat,
Angustosq; foros aduerso limite ducens
Rursus in obliquum distinguat tramite paruo.
Verum ubi iam puro discrimine pectita tellus,
Deposito squallore nitens sua semina poscit,
Pingit & in uarios terrestria sydera flores,
Candida leucoia, & flauentia lumina calthæ,
Narcissiq; comas, & hiantis sæua leonis
Ora feri, calathisq; uirentia lilia canis,
Nec non uel niueos, uel ceruleos hyacinthos.
Tu quæ pallet humi, quæ frondes purpurat auro,
Ponatur uiola, & nimium rosa plena pudoris.
Nunc medica panacem lacryma, succoq; salubri

Glaucea,& profugos uinctura papauera somnos
Spargite,quæq; uiros acuunt,armantq; puellas.
Iam Megaris ueniant genitalia semina bulbi,
*scilla. Et quæ*sicca legit Getulis obruta glebis,
Et quæ frugifero seritur uicina Priapo,
Excitet ut Veneri tardos eruca maritos.
Iam breue chærophylum,& torpenti grata palato
Intyba,iam teneris frondens lactucula fibris,
Alliaq; infractis spicis,& olentia latè
Vlpica,quæq; fabis habilis fabrilia miscet.
Iam siser,Assyrioq; uenit quæ semine radix,
Sectaq; præbetur madido sociata lupino,
Vt Pelusiaci proritet pocula Zythi.
Tempore non alio uili quoq; salgama merce
Capparis,& tristes inulæ,ferulæq; minaces
Plantantur,necnon serpentia gramina mentæ.
Et bene odorati flores sparguntur aneti,
Rutaq; Palladiæ baccæ uictura saporem,
Seq; lacessenti fletum factura sinapis,
Atq; oleris pulli radix,lacrymosaq; cepa
Ponitur,& lactis gustum quæ condiat herba
Deiectura quidem fronti data signa furcarum,
Vimq; suam idcirco profitetur nomine Graio.
Tum quoq; conseritur,toto quæ plurima terræ
Orbe uirens pariter plebi,regiq; superbo
Frigoribus caules,& ueri cymata mittit.
Quæ pariunt ueteres cesposo littore Cumæ,
Quæ Marrucini,quæ signia monte Lepino,
Pinguis item Capua,& Caudinis faucibus horti,
Fontibus & Stabiæ celebres,& Vesuia rura,
Doctaq; Parthenope Sebetide roscida lympha,

Quæ ducis Pompeia palus uicina Salinis
Herculeis,uitreoq; siler qui defluit amni,
Quæ duri præbent cymosa stirpe Sabelli,
Et Turni lacus,& pomosi Tyburis arua,
Brutia quæ tellus,& mater Aritia porri.
Hæc ubi credidimus resolutæ semina terræ,
Assiduo grauidam cultu,curaq; fouemus,
Vt redeant nobis cumulato fœnore messes.
Et primùm moneo largos inducere fontes,
Ne sitis exurat concepto semine partum.
At cùm fœta suos nexus adoperta resoluit,
Florida cùm soboles materno pullulat*aluo, *aruo,
Primitijs plantæ modicos tum præbeat imbres
Sedulus irrorans olitor,ferroq; bicorni
Pectat,& angentem sulcis exterminet herbam.
At si dumosis positi sunt collibus horti,
Nec summo nemoris labuntur uertice riui,
Aggere præposito cumulatis area glebis
Emineat,sicco ut consuescet puluere planta,
Nec mutata loco siccos exhorreat æstus.
Mox ubi nubigenæ Phryxi,nec portitor Helles
Signorum,& pecorum princeps caput efferet undis
Alma sinum tellus iam pandet:adultaq; poscens
Semina depositis cupient se nubere plantis,
Inuigilate uiri,tacito nam tempora gressu
Diffugiunt,nulloq; sono conuertitur annus.
Flagitat ecce suos genitrix mitissima fœtus,
Et quos enixa est partus iam quærit alendos,
Priuignasq; rogat proles,date nunc sua matri
Pignora,tempus adest,uiridi redimite parentem
Progenie,tu cinge comam,tu dissere crines.

Nunc apio uiridi crispetur florida tellus,
Nunc capitis porri longo resoluta capillo
Lætetur, mollemq; sinum staphilinus inumbret.
Nunc & odoratæ peregrino munere plantæ
Sicanijs croceæ descendant montibus Hyblæ,
Nataq; iam ueniant hilari sampsuca Canopo,
Et lacrymas imitata tuas Cinercia uirgo,
Sed melior stactis ponatur achaica myrrha,
Et male damnati mœsto qui sanguine surgunt
Aeacij flores, immortalesq; amaranthi,
Et quos mille parit diues natura colores,
Disponat plantis olitor, quos semine seuit.
Nunc ueniat quamuis oculis inimica coramble,
Iamq; salutari properet lactuca sapore,
Tristia quæ releuat longi fastidia morbi.
Altera crebra uiret, fusco nitet altera crine,
Vtraq; Cæcilij de nomine dicta Metelli.
Tertia, quæ spisso, sed puro uertice pallet,
Hæc sua Cappadocæ seruat cognomina gentis
Et mea, quam generant Tartheſi littore Gades,
Candida uibrato discrimine, candida thyrso est.
Cypros item Paphio, quam pingui nutrit in aruo
Punicea depexa coma, sed lactea crure est.
Quot facies, totidem sunt tempora quanq; serendi.
Cæciliam primo deponit Aquarius anno,
Cappadocamq; premit ferali mense lupercus.
Tuq; tuis Mauors Tartheſida pange Calendis,
Tuq; suis Paphien iterum iam pange Calendis,
Dum cupit, & cupidæ quærit se iungere matri,
Et mater facili mollissima subiacet aruo.
Ingenera nunc sunt genitalia tempora mundi.

Nunc

Nunc amor ad coitus properat, nunc spiritus orbis
Bacchatur Veneri, stimulisq; Cupidinis actus
Ipse suas adamat partes, & fœtibus implet.
Nunc pater æquoreus, nunc & regnator aquarum
Ille suam Thetyn, hic pellicit Amphitritem.
Et iam cæruleos partus enixa marito
Vtraq; nunc referat, pontumq; natantibus implet.
Maximus ipse Deum posito iam fulmine fallax
Acrisioneos ueteres imitatur amores,
Inq; sinus matris uiolento depluit imbre.
Nec genitrix nati nunc aspernatur amorem,
Sed patitur nexus flammata cupidine tellus.
Hinc maria, hinc montes, hinc totus deniq; mundus
Ver agit: hinc hominum, pecudum, uolucrumq; cupido,
Atq; amor igneſcit menti, sæuitq; medullis,
Dum satiata Venus fœcundos compleat artus,
Et generet uarias soboles, semperq; frequentet
Prole noua mundum, uacuo ne torpeat æuo.
Sed quid ego infræno uolitare per æthera cursu
Passus equos audax sublimi tramite raptos?
Ista canat maiora Deo, quem Delphica laurus
Impulit, & rerum causas, & sacra mouentem
Orgia naturæ, secretaq; fœdera cœli.
Extimulet uatem per Dindyma castra Cybelles,
Perq; Cytheronem, Nyseaq; per iuga Bacchi,
Per sua Parnassi, per omissa silentia Musis
Pierij nemoris, Bacchea uoce frementem
Delie te Pæan, & te euie euie Pæan,
Me mea Calliope cura leuiore uagantem
Iam reuocat, paruoq; iubet decurrere gyro,
Et secum gracili connectere carmina filo,

Quæ

Quæ canat inter opus muſa modulante putator
Pendulus arbuſtis, olitor uiridantibus hortis.
Quare agè quod ſequitur, paruo diſcrimine ſulci
Spargantur cæcis naſturcia dira colubris,
Indomito male ſana cibo, quas educat aluos,
Et ſatureia thymi referens, tymbræq; ſaporem,
Et tenero cucumis, fragiliq; cucurbita collo.
Hiſpida ponatur cinara, quæ dulcis Iaccho
Potanti ueniat, nec Phœbo grata canenti.
Hæc modò purpureo ſurgit glomerata corymbo,
Myrtiolo modò crine uiret, deflexaq; collo
Nunc adoperta manet, nunc pinea uertice pungit,
Nunc ſimilis calatho, ſpiniſq; minantibus horret,
Pallida nonnunquam tortos imitatur achantos.
Mox ubi ſanguineis ſe floribus induit arbos
Punica, quæ rutilo miteſcit tegmine grani,
Tempus haris ſatio, famoſaq; tunc coriandra
Naſcuntur, gracili melantia grata cumino,
Et bacca aſparagi ſpinoſa proſilit herba,
Et malache, prono ſequitur quæ uertice ſolem,
Quæq; tuas audax imitatur Niſie uiteis,
Nec metuit ſenteis, nam uepribus improba ſurgens
Achrados, indomitasq; bionias alligat alnos.
Nomine tum Graio, ceu littera proxima primæ,
Pangitur in cera docti mucrone magiſtri,
Sic & humo pingui ferratæ cuſpidis ictu
Deprimitur ſolio uiridis, pede candida, beta.
Quin & odoratis meßis iam floribus inſtat,
Iam uer purpureum, iam uerſicoloribus anni
Fœtibus alma parens cingi ſua tempora gaudet.
Iam Phrygiæ loti gemmantia lumina promunt,

Et con

Et conniuenteis oculos uiolaria ſoluunt,
Oſcitat, & leo, & ingenuo confuſa robore
Virgineas adoperta genas roſa præbet honores
Cœlitibus, templiſq; Sabæum muſcet odorem.
Nunc uos pegaſidum comites Acheloidas oro,
Mænaliumq; choros Dryadum, nymphasq; Napeas,
Quæ colitis nemus Amphryſi, quæ Theſſala tempe,
Quæ iuga Cyllenes, & opaci rura Lycæi,
Antraq; Caſtalijs ſemper rorantia guttis,
Et quæ Sicanij flores legiſtis Haleſi,
Cum Cereris proles ueſtris intenta choreis
Aequoris Aetnei uernantia lilia carpſit,
Raptaq;, lethæi coniux mox facta tyranni
Syderibus triſtes umbras, & tartara cœlo
Præpoſuit, Ditemq; Ioui, letumq; ſaluti,
Et nunc inferno potitur Proſerpina regno.
Vos quoque iam poſito luctu, mœſtoq; timore
Huc facili greſſu teneras aduertite plantas,
Telluriſq; comas ſacris optate caniſtris.
Hinc nullæ inſidiæ nymphis, non ulla rapina,
Caſta fides nobis colitur, ſanctiq; penates,
Omnia plena iocis, ſecuro plena cachinno,
Plena mero, lætisq; uirent conuiuia pratis.
Nunc uer egelidum, nunc eſt molliſſimus annus,
Dum Phœbus tener, ac tenera decumbere in herba
*Suadet, & arguto fugientes gramine fontes
Nec rigidos potare iuuat, nec ſole tepenteis.
Iamq; Dioneis redimitur floribus hortus.
Iam roſa miteſcit, Sarrano clarior oſtro.
Nec tam nubifugo Borea Latonia Phœbe
Purpureo radiat uultu, nec Syrius ardor

*Gaudet.

Sic

Sic micat, aut rutilus Pyrous, aut ore coruſco
Heſperus, eoo remeat cùm Lucifer ortu,
Nec tam ſydereo fulget Thaumantias arcu,
Quàm nitidis hilares collucent fœtibus horti.
Quare agè uel iubare exorto, iam nocte ſuprema,
Vel cum Phœbus equos in gurgite merſat Hibero.
Sic ubi odoratas prætexit amaracus umbras,
Carpite, narciſſiq; comas, ſterilisq; balauſi.
Et tu, ne Corydonis opes deſpernat Alexis,
Formoſo Nays puero formoſior ipſa
Fer calathis uiolam, & nigro permiſta liguſtro
Balſama cum caſia nectens, croceosq; corymbos,
Sparge mero Bacchi, nam Bacchus condit odores.
Et uos agreſtes, duro qui pollice molles
Demetitis flores, cano iam uimine textum
Syrpiculum ferrugineis cumulatæ hyacinthis.
Iam roſa diſtendat contorti ſtamina iunci,
Preſſaq; flammeola rumpatur fiſcina calta,
Mercibus & uernis diues Portunnus abundet,
Et titubante gradu multo madefactus Iaccho
Aere ſinus gerulus plenos grauis urbe reportet.
Sed cum maturæ flauebit meßis ariſtis,
Atq; diem gemino Titan extenderit aſtro,
Hauſerit & flammis Lernei brachia Cancri,
Allia cum cepis cereale papauer aneto
Iungite, dumq; uirent nexos deferte maniplos,
Et celebres fortis fortunæ dicite laudes
Mercibus exactis, hilarisq; recurrite in hortos.
Tum quoq; proſciſſo, riguoq; inſperſa nouali
Ozyma comprimite, & grauibus denſate cylindris,
Exurat ſata ne reſoluti pulueris æſtus,

Paruulus

Paruulus aut pulex irrepens dente laceſſat,
Neu formica rapax populari ſemina poßit.
Nec ſolum teneras audent erodere frondes
Implicitus conchæ limax, hirſutaq; campe:
Sed cum iam ualido turgeſcit lurida caule
Braßica, cumq; tument pallentia robora betæ,
Mercibus atq; olitor gaudet ſecurus adultis,
Et iam maturis quærit ſupponere falcem,
Sæpe ferus duros iaculatur Iuppiter imbres
Grandine dilapidans, hominumq;, boumq; labores,
Sæpe etiam grauidis irrorat peſtifer undis,
Ex quibus infeſtæ Baccho, glauciſq; ſalictis
Naſcuntur uolucres, ſerpitq; eruca per hortos,
Quos ſuper ingrediens exurit ſemina morſu,
Quæ capitis uiduata coma, ſpoliataq; nudo
Vertice, trunca iacent triſti conſumpta ueneno.
Hæc ne ruricolæ paterentur monſtra, ſalutis
Ipſa nouas artes uaria experientia rerum,
Et labor oſtendit miſeris, uſuſq; magiſter
Tradidit agricolis, uentos ſedare furentes,
Et tempeſtatem Thuſcis aduertere ſacris.
Hinc mala rubigo uirideis ne torreat herbas,
Sanguine lactentis catuli placatur, & extis.
Hinc caput Arcadici nudum cute fertur aſelli
Tyrrhenus fixiſſe Tages in limite ruris.
Vtq; Iouis magni prohiberet fulmina Tarchon,
Sæpe ſuas ſedes percinxit uitibus albis.
Hinc Amythaonius docuit quæ plurima Chiron,
Nocturnas crucibus uolucres ſuſpendit, & altis
Culminibus* metuit feralia carmina flere. *uetuit
Sed ne dira nouas ſegetes animalia carpent,

Z Profuit

Profuit interdum medicantem semina pingui
Palladia sine fruge salis conspergere amurca,
Innatáue laris nigra satiare fauilla.
Profuit & plantis latices infundere amaros
Marrubij, multoq; sedi contingere succo.
At si nulla ualet medicina repellere pestem,
Dardaniæ ueniant artes, nudataq; plantas
Fœmina, quæ iustis tum demum operata iuuentæ
Legibus, obscœno manat pudibunda cruore,
Sed resoluta sinus, resoluto mœsta capillo,
Ter circum areolas, & sepem ducitur horti.
Quæ cùm lustrauit gradiens (mirabile uisu)
Non aliter quàm decussa pluit arbore nimbus,
Vel teretis mali, uel tectæ cortice glandis,
Voluitur ad terram distorto corpore campe.
Sic quondam magicis sopitum cantibus anguem
Vellere Phryxeo delapsum uidit Iolchos.
Sed iam prototomos tempus decidere caules,
Et Tartheſiacos Paphiosq; reuellere thyrsos,
Atque apio fasces, & secto cingere porro,
Iamq; eruca salax fœcundo prouenit horto.
Lubrica iam lapathos, iam thanni sponte uirescunt.
Et scylla, hirsuta sepes nunc horrida rusco
Prodit, & asparagi corruda simillima filo,
Humidaq; andrachne sitientes protegit antes,
Et grauis atriplici consurgit longa faselus.
*cilyndri Tum modò dependens trichili, modò more * chelidri
Sole sub æstiuo gelidas per graminis umbras
Intortus cucumis, prægnansq; cucurbita serpit.
Vna neq; est illis facies: nam si tibi cordi
Longior est, gracili capitis quæ uertice pendet,

E' tenui collo semen lege, siue globosi
Corporis, atq; utero nimium quæ uasta tumescit,
Ventre leges medio, sobolem dabit illa capacem
Naryciæ piscis, aut actæi mellis Hymeti,
Aut habilem lymphis hamulam, Baccho'ue lagœnam,
Tum pueros eadem fluuijs innare docebit,
Liuidus ac cucumis grauida qui nascitur aluo,
Hirtus & ut coluber nodoso gramine tectus
Ventre cubat flexo, semper collectus in orbem,
Noxius exacuit morbos æstatis iniquæ.
Fœtidus hic succo, pingui quoq; semine fartus.
At qui sub trichila manantem repit ad undam.
Labentemq; sequens nimio tenuatur amore
Candidus effœtæ tremebundior ubere porcæ.
Mollior infuso calathis modo lacte gelato,
Dulcis erit, riguoq; madescit luteus aruo,
Et fert auxilium quondam mortalibus ægris.
Cùm canis Erigones flagrans Hyperionis æstu
Arboreos aperit fœtus, cumulataq; moris
Candida sanguineo manat fiscella cruore,
Tunc præcox bifera descendit ab arbore ficus,
Armenijsq;, & cereolis, prunisq; damasci
Stipantur calathi, & pomis quæ barbara Persis
Miserat (ut fama est) patrijs armata uenenis.
At nunc expositi paruo discrimine læti
Ambrosios præbent succos, oblita nocendi.
Quin etiam eiusdem gentis de nomine dicta
Exiguo properant mitescere Persica malo.
Tempestiua manent, quæ maxima Gallia donat,
Frigoribus pigro ueniunt Asiatica fœtu.
At grauis arcturi sub sydere parturit arbos

Liuia, Chalcidicis, & caunis æmula Chijs,
Purpureæq; Chelidoniæ, pinguesq; Mariscæ,
Et Challistrutis roseo quæ semine ridet,
Albaq;, quæ seruat flauæ cognomina ceræ,
Scissa Libysca simul picto quoque Lydia tergo.
Quin & Tardipedi sacris iam rite solutis
Nube noua seritur, cœli pendentibus undis
Congilis illustri mittit quam Nursia campo,
Quæq; Amiterninis defertur bunias aruis.
Sed iam maturis nos flagitat anxius uuis
Euhius, excultosq; iubet claudamus ut hortos.
Claudimus, imperioq; tuo paremus agrestes,
Ac metimus læti tua munera dulcis Iacche,
Inter lasciuos Satyros, Panasq; biformes
Brachia iactantes uetulo marcentia uino.
Et te Mænalium, te Bacchum, teq; Lyæum,
Lenæumq; patrem canimus sub tecta uocantes,
Ferueat ut lacus, & multo completa falerno
Exudent pingui spumantia dolia musto.
Hactenus aruorum cultus Siluine docebam
Syderei uatis referens præcepta Maronis,
Qui primus ueteres ausus recludere fontes
Ascreum cecinit Romana per oppida carmen.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. XI.

Quæ intra uillam agi debeant ab homine officio uillicationis præposito. CAP. I.

CLAVDIVS Augustalis tam ingenuæ naturæ, quàm eruditionis adolescens cõplurium studiorum & præcipuè agricolationum sermonibus instigatus excudit mihi, cultus hortorum prosa ut oratione componerẽ. Nec me tamẽ fallebat hic euẽtus rei, cùm prædictam materiam carminis legibus implicarem: sed tibi Publi Siluine pertinaciter expetenti uersificationis nostræ gustum negare nõ sustinebam, facturus mox, si collibuisset, quod nunc aggredior, ut olitoris curam subtexerem uillici officijs: quæ quamuis primo rei rusticæ libro uidebar aliquatenus executus, quoniam tamen eam simili desiderio noster idem Augustalis sæpius flagitabat, numerum, quem iam quasi consummaueram, uolumnũ excessi, & hoc undecimum præceptũ rusticationis memoriæ tradidi. Villicum fundo, familiæq; præponi cõuenit ætatis nec primæ, nec ultimæ: nam seruitia sic tirunculum contemnunt, ut senem, quoniam ille nondum nouit opera ruris, hic exequi iam non potest. Atq; hunc adolescentia negligentem, senectus illum facit pigrum. Media igitur ætas huic officio est aptissima: poteritq; ab anno trigesimo usque in sexagesimũ, si nõ interueniãt fortuita corporis uitia, satis ualidi fungi muneribus agricolæ. Quisquis autẽ

destinabitur huic negotio, sit oportebit idē scientissimus, robustissimusq; , ut edoceat subiectos , & ipse commodè faciat, quæ præcipit: siquidem nihil rectè sine exemplo doceatur, aut discitur. Præstatq; uillicum magistrum esse operariorum, non discipulum, cum etiam de patrefamiliâs prisci moris exemplū Cato dixerit, Male agitur cum domino, quē uillicus docet. Itaq; in œconomico Xenophōtis, quem M. Cicero Latino sermoni tradidit, uir egregius ide Ischomacus Atheniensis rogatus à Socrate utrū ne, si res familiaris desyderasset, mercari uillicum tanquam fabrum , an à se instituere consueuerit : Ego uerò inquit ipse instituo. Etenim qui me absente in meum locum substituitur , & uicarius meæ diligentiæ succedit, is ea, quæ ego, scire debet. Sed hæc nimium prisca , & eius quidem temporis fuit , quo idem Ischomacus negabat quenquam rusticari nescire. Nos autem memores ignorantiæ nostræ uigentis sensus adolescentulos, corporisq; robusti peritissimis agricolis commendemus, quorum monitionibus, uel unus ex multis (nam est difficile erudire) non solum rusticationis , sed imperandi consequatur scientiam. Quidam enim, quamuis operum probatissimi artifices, imperitandi parum prudentes, aut sæuius, aut etiam lenius agendo rem dominorum corrumpunt. Quare, sicut dixi, docēdus, & à pueritia rusticis operibus educandus, multisq; prius experimentis inspiciendus erit futurus uillicus. Nec solum an perdidicerit disciplinam ruris, sed an etiam domino fidem, ac beneuolentiam exhibeat, sine quibus nihil prodest uillici summa scientia. Potissimum autem est in eo magisterio scire, & æstimare, quale officium , & qualis labor sit cuiq; iniungendus : nam nec ualentissimus posset exequi, quod imperatur , si nesciat quid agat: nec peritissimus, si sit

sit inualidus. Qualitas ita cuiusque rei consyderanda est. Quippe aliqua sunt opera tantummodo uirium, tanquam promouendi onera, portandiq; : aliqua sociata uiribus, & arti, ut fodiēdi, arandiq;, segetes, & prata desecandi: nonnullis minus uirium, plus artis adhibetur, sicut putationibus, insitionibusq; uineti. Plurimum etiam scientia pollet in aliquibus, ut in pastione pecoris, atq; eiusdē medicina. Quorum omnium officiorū uillicus, quem iam prius dixi, æstimator bonus esse non potest, nisi fuerit etiam peritus, ut in unoquoq; corrigere queat perperam factum: neque enim satis est reprehendisse peccātem, si non doceat recti uiam. Libenter igitur eadē loquor, tam docendus est futurus uillicus, quam futurus figulus, aut faber. Et haud facile dixerim, num illa tanto expeditiora sint discentibus artificia, quanto minus ampla sunt. Rusticationis autem magna, & diffusa materia est, partesq; si uelimus eius percensere, uix numero comprehendamus. Quare satis admirari nequeo, quod primo scriptorum meorum exordio in re conquestus sum: Cæterarum artium minus uitæ necessariarū repertos antistites, agriculturæ neq; discipulos, neque præceptores inuentos : nisi magnitudo rei pepererit reuerentiam uel discendi , uel profitendi penè immensam scientiam, cum tamen non ideo turpi desperatione oportuerit eam negligi. Nā nec oratoria disciplina deseritur, quia perfectus orator nusquam repertus est: nec philosophia, quia nullus consummatæ sapientiæ : sed è contrario plurimi semetipsos exhortantur uel aliquas partes earum addiscere, quamuis uniuersas percipere non possint. Etenim quæ probabilis ratio est obmutescēdi, quia nequeas orator esse perfectus, aut in socordiam compelli, quia desponderis sapientiam? Magnæ rei, quantulunc̄uq; posse-

deris, fuisse participem, non minima est gloria. Quis ergo inquis, docebit futurum uillicum, si nullus professor est? & ego intelligo difficilimũ esse ab uno uelut autore cuncta rusticationis consequi præcepta. Veruntamen ut uniuersæ disciplinæ uix aliquem consultũ, sic plurimos partium eius inuenias magistros, per quos efficere queas perfectum uillicum: nam & arator reperitur aliquis bonus, & optimus fossor, aut fœni sector, nec minus arborator, & uinitor, tum etiã ueterinarius, & probus pastor, qui singuli rationem scientiæ suæ desyderanti non subtrahant. Igitur complurium agrestium formatus artibus, qui susceperit officium uillicationis, in primis conuictum domesticum, multoq; etiam magis externum uitet. Somni, & uini sit abstinentissimus, quæ utraque sunt inimicissima diligentiæ. Nam & ebrioso cura officij pariter cũ memoria subtrahitur, & somniculoso plurima effugiunt. Quid enim potest aut ipse agere, aut cuiquam dormiens imperare? Tum etiam sit à uenereis amoribus auersus, quibus si se dediderit, non aliud quicquam possit cogitare, quàm illud, quod diligit. Nam uitijs eiusmodi pellectus animus, nec præmium iucundius, quàm fructum libidinis, nec supplicium grauius, quàm frustrationẽ cupiditatis existimat. Igitur primus omnium uigilet, familiamq; semper ad opera cunctantem pro temporibus anni festinanter producat, & strenuè ipse præcedat. Plurimum enim refert colonos à primo mane opus aggredi, nec lentos per otium pigrè procedere. Siquidem Ischomacus idem ille, Malo inquit unius agilem, atq; industriam, quàm decem hominum negligentem, & tardam operam. Quippe plurimum affert mali, si operario meretricandi potestas fiat: nam ut in itinere cõficiendo sæpe dimidio maturius peruenit is, qui nauiter,

nauiter, & sine ullis cõcessationibus permeabit, quàm is, qui cum sit unà profectus umbras arborũ, fonticulorumq; amœnitatem, uel auræ refrigerationẽ captauit: sic in agresti negotio dici uix potest, quid nauus operarius ignauo, & cessatore præstet. Hoc igitur custodire oportet uillicum, ne statim à prima luce familia cunctanter, & languidè procedat, sed uelut in aliquod præliũ cum uigore, alacritate animi procedentẽ cum tanquam ducem strenuè sequatur, uarijsq; exhortationibus in opere ipso exhilaret laborantes. Et interdum tanquam deficienti succursurus ferramentum auferat parumper, & ipse fungatur eius officio, moneatq; sic fieri debere, ut ab ipso fortiter sit effectum. Atq; ubi crepusculũ incesserit, neminẽ post se relinquat, sed omnes subsequatur more optimi pastoris, qui è grege nullã pecudẽ patitur in agro relinqui. Tũ uerò, cum tectum subierit, idem faciat, quod ille diligẽs opilio: nec in domicilio suo statim delitescat, sed agat cuiusq; maximam curam. Siue quis (quod accidit plerũq;) sauciatus in opere noxam ceperit, adhibeat fomenta: siue alter languidior est, in ualetudinarium confestim deducat, & conuenientem ei cæteram curationẽ adhiberi iubeat. Eorum uerò, qui rectè ualebunt, non minor habenda erit ratio, ut cibus, & potio sine fraude à cellarijs præbeatur. Consuescatq; rusticos circa larem domini, focumq; familiarẽ semper epulari, atq; ipse in conspectu eorum similiter epuletur. Sitq; frugalitatis exemplum, nec nisi sacris diebus accubans cœnet, festosq; sic agat, ut fortissimum quenq;, & frugalissimum largitionibus prosequatur, nonnunquam etiam suæ mensæ adhibeat, & uelit alijs quoq; honoribus dignari. Tum etiã per ferias instrumentũ rusticũ, sine quo nullum opus effici potest, recognoscat, et sæpius inspiciat

ferramenta: eaq; semper duplicia comparet, ac subinde refecta custodiat, ne si quod in opera uitiatum fuerit, à uicino petendum sit, quia plus in operis seruorum auocãdis, quàm in pretio rerum eiusmodi depẽditur. Cultam, uestitamq; familiã utiliter magis habeat, quàm delicate, id est, munitam diligenter à frigoribus, & imbribus, quæ utraq; prohibentur optimè pellibus manicatis, & sagatis cucullis: idq; si fiat, omnis penè hyemalis dies in opere tolerari possit. Quare tam uestem seruitiorum, quam, ut dixi, ferramenta bis debebit singulis mensibus recensere: nam frequens recognitio nec impunitatis spem, nec peccandi locum præbet. Itaq; mancipia uincta, quæ sunt ergastuli, per nomina quotidie citare debebit, atque explorare, ut sint compedibus diligenter innexa: tum etiam custodiæ sedes an tuta, & rectè munita sit: nec siquem dominus, aut ipse uinxerit, sine iussu patris familiæ resoluat. Sacrificia nisi ex præcepto domini facere nesciat: aruspicẽ, sagamq; sua sponte non nouerit, quæ utraq; genera uana superstitione rudes animos infestant. Non urbem, nõ ullas nundinas nisi uendẽdæ, aut emendæ rei necessariæ causa frequẽtauerit: neq; enim coloniæ suæ terminos egredi debet, nec absentia sua familiæ cessandi, aut delinquẽdi spatium dare. Semitas, nouosq; limites in agro fieri prohibeat. Hospitem nisi ex amicitia domini quàm rarissimè recipiat: ad ministeria sua conseruos non adhibeat. Nec ulli terminos egredi (nisi magna coëgerit necessitas) permittat. Pecuniã domini neq; in pecore, nec in alijs rebus promercalibus occupet: hæc enim res auocat uillici curã, & eum negotiatorem potius facit, quàm agricolam, nec unquã sinit eum cum rationibus domini paria facere, sed ubi æris numeratio exigitur, res pro numis ostenditur. Itaq; tam istud uitare

tare debebit, quàm hercule fugiendũ uenãdi, aut aucupãdi studiũ, quibus rebus plurimæ operæ auocãtur. Iam illa, quæ etiam in maioribus imperijs difficulter custodiuntur, considerare debebit, ne aut crudelius, aut remissius agat cum subiectis: semperq; foueat bonos, & sedulos, parcat etiam minus probis, & ita temperet, ut magis eius uereãtur seueritatem, quam ut sæuitiam deteſtẽtur. Poteritq; id custodire, si maluerit cauere ne peccet operarius, quam, cum peccauerit, serò punire. Nulla est autẽ uel nequissimi hominis amplior custodia, quàm quotidiana operis exactio. Nam illud uerum est M. Catonis oraculum, Nihil agẽdo homines male agere discunt. Itaq; curabit uillicus, ut iusta reddantur. Istaq; non ægrè consequentur, si semper se repræsentauerit. Sic enim & magistri singulorum officiorũ diligenter exequẽtur sua munia: & familia post operis exercitationem fatigata cibo, quietiq; potius, ac somno, quàm maleficijs operam dabit. In uniuersa porrò uillicatiõe, sicut in cætera uita, pretiosissimũ est intelligere quenq; nescire se quod nesciat, semperq; cupere, quod ignoret addiscere. Nam etsi multum prodest scientia, plus tamen obest imprudentia, uel negligentia maximè in rusticatione, cuius disciplinæ caput semel est scisse quicquid exegerit ratio culturæ. Nam quamuis interdũ emẽdatum sit perperam factum uel imprudentia, uel negligẽtia, res tamẽ ipsa iam domino decoxit. Nec mox in tantũ exuberat, ut & iacturam capitis amissi restituat, & quæstum resarciat. Prælabentis uerò temporis fuga quàm sit irreparabilis, quis dubitet? Eius igitur memor præcipuè semper caueat, ne improuidus ab opere uincatur. Res est agrestis insidiosissima cunctãti: quod ipsum expressius uetustissimus autor Hesiodus hoc uersu significauit,

Aiu

Ἀιεὶ δ' ἀμβολιόργὸς ἀνὴρ ἄτασθαλα πάλλει.

Quare uulgare illud de arborum positione rusticis usurpatum, Serere ne dubites: id uillicus ad agri totum cultū referri iudicet: credatq; prætermissas nō duodecim horas, sed annū perijsse, nisi sua quaq; die quod instat effecerit. Nam cum proprijs penè momentis fieri quicquam debeat, si unum opus tardius quàm oporteat peractum sit, cæteræ quoq;, quæ sequuntur, culturæ, post iusta tempora serius adhibentur, omnisq; turbatus operis ordo spem totius anni frustratur: quare necessaria est menstrui cuiusque officij monitio ea, quæ pendet ex ratione syderum cœli. Nam ut ait Vergilius:

–Tam sunt arcturi sydera nobis
Hœdorumq; dies seruandi, & lucidus anguis,
Quàm quibus in patriam uentosa per æquora uectis
Pontus & ostriferi fauces tentantur Abydi.

Contra quā obseruationē multis argumētationibus disseruisse me nō inficior in ijs libris, quos aduersus astrologos cōposueram. Sed illis disputationibus exigebatur id, quod improbissimè Chaldæi pollicētur, ut certis quasi terminis, ita diebus statis aëris mutationes respondeāt. In hac autē ruris disciplina non desideratur eiusmodi scrupulositas, sed (quod dicitur pingui Minerua) quantūuis utile cōtinget uillico tēpestatis futuræ præsagiū, si persuasum habuerit, modò antè, modò pòst, interdū etiā stato die orientis, uel occidentis competere uim syderis. Nam satis prouidus erit, cui licebit ante multos dies cauere suspecta tēpora.

Quid quoq; mense faciendum sit, temporibus accommodando opera. CAP. II.

ITaq; præcipiemus quid quoque mense faciendum sit, sic temporibus accommodantes opera ruris, ut permiserit

serit status cœli. Cuius uarietatē, mutationemq;, si ex hoc commentario fuerit præmonitus uillicus, aut nūquàm decipietur, aut certè non frequenter: & ne discedamus ab optimo uate, qui ait, ille uere nouo terrā pscindere incipiat. Noui autem ueris principium non sic obseruare rusticus debet, quemadmodum astrologus, ut expectet certū diem illum, qui ueris initiū facere dicitur. Sed aliquid etiā sumat de partē hyemis, quoniam consumpta bruma, iam intepescit annus, permittitq; clementior dies opera moliri: poßunt igitur ab Idibus Ianuarijs (ut principē mensem Romani anni obseruet) auspicari culturarū officia, quorū alia ex pristinis residua consummabit, atq; alia futuri temporis inchoabit. Satis autē erit per dimidios menses exequi quodq; negotiū, quia neq; præfestinatū opus nimiū immaturè uideri poßit ante quindecim dies factū, nec rursus post totidē nimiū tardè. Idibus Ianuarijs uentosa tempestas, & incertus status. XVIII. Cal. Feb. tēpestas incerta. XVII. Cal. Feb. Sol in Aquariū transit, Leo mane incipit occidere, africus, interdū auster cum pluuia. XVI. Cal. Feb. Cancer desinit occidere, hyemat. XV. Cal. Febr. Aquarius incipit oriri. uentus africus tempestatem significat. XI. Cal. Feb. Fidicula uespere occidit, dies pluuius. IX. Cal. Febr. ex occasu pristini syderis significat tempestatem interdum etiam tempestas. VI. Calen. Febr. Leonis quæ est in pectore clara stella occidit, nonnunquā significatur hyems bipartita. V. Calend. Februar. auster, aut africus, hyemat, pluuius dies. III. Calend. Febr. delphinus incipit occidere. Item fidicula occidit. Pridie Calend. Februar. eorum, quæ suprà sunt, syderum occasus, tempestatem facit, interdum tantummodo significat. Hoc igitur semestrium, & deinceps sequentia tempestatibus annotatis

annotatis percensuimus, quò cautior uillicus (ut iam dixi) uel abstinere posit operibus, uel festinationem adhibere. Itaque ab idibus Ianuarijs, quod habetur tempus inter brumã,& aduentum fauonij,si maior est uineæ,uel arbusti modus, quicquid ex autumno putationis superfuit,repetendum est, sed ita ne matutinis temporibus uitis saucietur,quoniam pruinis,& gelicidijs nocturnis adhuc rigentes materiæ,ferrũ reformidãt. itaq; dum hæ regelare sinuntur, usq; in horam secundam, uel tertiam poterunt uepres attenuari, ne incremento suo agrum occupẽt, segetes emundari,acerui uirgarum fieri, ligna deniq; confici,ut tum demum tepenti iam die putatio administretur. apricis etiã,& macris,aut aridis locis prata iam purganda,& à pecore sunt defendẽda, ut fœni sit copia. Siccos quoq;,& pingues agros tẽpestiuũ est proscindere. Nam & uliginosi, & mediocris habitus sub æstate, uereúe agẽdi sunt. Macerrimi uerò,& aridi post æstatem,primo autumno arandi,& subinde conserendi. Sed iugerũ agri pinguis hoc tempore anni commodè duabus operis proscinditur,quia hybernis pluuijs adhuc madẽs terra facilẽ cultum sui præbet. Eodemq; mense ante Cal. Feb. sarricndæ segetes autumnales, siue illæ seminis adorei sunt,quod quidam far uernaculũ uocant,seu tritici. Eorumq; tempestiua sarritio est, cum cnata fiumẽta quatuor fibrarũ esse cœperunt. ordeũ quoq; maturum quibus supereſt opera, nunc demum sarrire debebũt. Sed & fãba candẽ culturam exigit,si iam coliculus eius in quatuor digitos altitudinis creuerit: nã prius sarriuisse nimium teneram non expedit. eruũ quidem melius priore mense,nec tamen improbè hoc ipso uel proximo seremus. Nam Martio nullo modo terræ committendũ esse rustici præcipiũt: uineæ,quæ sunt palatæ,

latæ,& ligatæ rectè iam fodiuntur. surculi,qui primi florem afferunt,statim circa idus inserendi sunt,ut cerasorũ, tuberum, amygdalarum, persicorumq; ridicis, uel etiam palis conficiendis,idoneum tempus est, nec minus in ædificia succidere arborem conuenit, sed utraq; melius fiunt luna decrescente ab uigesima usq; in trigesimã, quoniam omnis materia sic cæsa iudicatur carie non infestari. Palos una opera cædere & exputatos acuere centum numero potes. Ridicas autem querneas, siue oleagineas findere, & dedolatas utraque parte exacuere numero sexaginta. Item ad lucubrationẽ uespertinam palos decem, uel ridicas quinq; conficere,totidemq; per antelucanam lucubrationem. Materies si roborea est, ab uno fabro dolari ad unguem per quadrata debet pedũ xx. hæc erit uobis una. Pinus autem v. & xx. pedum æquè ab uno expeditur, quæ & ipsa uobis dicitur: nec minus ulmus, & fraxinus pedum xxx. cupressus autem pedum xl. tum etiam sexagenûm pedum abies,atq; populus,singulis operis ad unguem quadrantur,atque omnes hæ mensuræ similiter uobes appellantur. His etiam diebus maturi agni,& reliqui fœtus pecudũ, nec minus maiora quadrupedia charactere signari debent. Cal. Feb. Fidis incipit occidere, uentus eurinus,& interdũ auster cum grandine est. iii. nonas Feb. Fidis tota,& leo medius occidit,corus,aut septentrio,nõnunquam fauonius. Nonis Febr. mediæ partes Aquarij oriuntur,uentosa tempestas. vii. Idus Febr. Calisto sydus occidit, fauonij spirare incipiunt. vi. Idus Febr. uentosa tempestas. iii. Idus Febr. eurus. per hosce dies locis maritimis,& calidis,& siccis prata,uel arua purgantur,& in fœnum submittuntur. Reliquæ partes uinearum propter brumam,uel frigora omissæ, nunc palandæ,& alligandæ

gandæ ſunt, ne poſteà tumentes gemmæ lædantur, & oculi atterantur. Item uinearum foſsio ijſdem locis peragenda, arbuſtorumq; ſiue putatio, ſiue alligatio finienda eſt, quorum iuſta certa eſſe nõ poſſunt. Inter nonas deinde, & idus, pomorum ſeminaria faciẽda ſunt, & maturæ plantæ de ſeminarijs in ſcrobes transferendæ. Paſtinatio quoq; quæ menſe Decembri, uel Ianuario cœpta eſt, iam nunc includenda, & uitibus conſerenda eſt. Paſtinatur autem terreni iugerum ita, ut ſolum in altitudinem trium pedum defodiatur operis LXXX. uel in altitudinem dipõdij ſemiſsis, operis L. uel ad bipedalium, cui eſt altitudo duorum pedum operis XL. Hæc tamen in agro ſicco ſurculis conſerendis minima paſtinationis menſura eſt. Nam oleribus deponendis poſsit uel ſeſquipedalis altitudo ſatisfacere, quæ plerunq; in ſingula iugera triginta operis conficitur. hoc eodẽ tempore ſtercoris pars in prata digerenda, pars oleis, & cæteris arboribus inſpergenda. quinetiã uitiaria diligenter facienda, malleoliſq; quàm recentiſsimis curioſiſsimè pangenda. Populos & ſalices, & fraxinos, prius quàm frondeant, plantasq; ulmorũ nunc ponere utile eſt, aut antè ſatas nunc exputare, & circunfodere, ac ſummas earum æſtiuas radiculas amputare. Sarmenta quoq; (uineis nondum foſsis) atq; arbuſtorũ ramos è ſegetibus, aut rubos, & quicquid deniq; iacens, fodientem, uel alio genere terrã molientem poteſt impedire, nunc egerere, & ad ſepem applicare oportet. Roſaria noua conſerere, uel antiqua curare. Arundineta nunc ponere, uel etiã priſtina colere. Salicta facere, uel deputare, runcare, ac fodere. Geniſtam ſemine, uel plantis in paſtinato, uel etiam ſulco deponere. Trimeſtrium quoq; ſatio non eſt aliena huic tempori, quamuis tepidis regionibus melius adminiſtretur

ſtretur per menſem Ianuarium. Idibus Februarijs Sagittarius ueſpere occidit, uehemẽter hyemat. XVI. Cal. Martij ueſpere crater oritur, uenti mutatio. XV. Calend. Martij ſol in piſces tranſitum facit, nonnunquam uentoſa tempeſtas. XIII. & XII. Calend. Martij fauonius, uel auſter cum grandine, & nimbis. X. Calend. Martij leo deſinit occidere, uenti ſeptentrionales, qui uocantur ornithiæ, per dies triginta eſſe ſolent, tum & hirundo aduenit. IX. Calen. Martij arcturus prima nocte oritur, frigidus dies aquilone, uel coro, interdum pluuia. VIII. Cal. Martij ſagitta crepuſculo incipit oriri, uariæ tẽpeſtates: halcyonci dies uocãtur, in Atlantico quidẽ mari ſumma trãquillitas notata eſt. VII. Cal. Martij uentoſa tẽpeſtas, hirundo conſpicitur: per hos dies frigidis locis earũ rerũ, quas ſuprà ſcripſimus, tempeſtiua eſt adminiſtratio. Locis autem calidioribus, quamuis ſera, tamen neceſsaria: cæterum malleoli, & uiuiradicis poſitio huius temporis eſſe uidetur optima. Nec tamen deterior etiã inter Cal. & Idus ſequẽtis menſis, utiq; ſi non ſit feruentiſsima regio: ſi uerò etiam magis frigida, uel melior eſt. Inſitio quoq; arborum, atq; uitiũ tepidis locis hoc tempore cõmodè adminiſtrabitur. Cal. Martij africus, interdum auſter cũ grandine. VI. Nonas Martij uindemiator apparet, quẽ Græci πρυγνεφίαν dicũt, ſeptẽtrionales uenti. IIII. Nonas Martij fauonius, interdum auſter hyemat. Nonis Martij equus mane oritur, flatus aquilonis. III. Idus Martij piſcis aquilonius deſinit oriri, ſeptẽtrionales uenti. Pridie Idus Martij argonauis exoritur, fauonius, aut auſter, interdum aquilo. His diebus commodè inſtruuntur horti, de quibus ſuo loco dicam ſecretius, ne inter hanc quaſi turbã operum negligentius olitoris officia deſcripſiſſe uidear, aut

nunc ordinem reliquarum culturarum cœptum interrupisse: Igitur à Cal. Martij eximia est uitium putatio usq; in decimum Calend. Aprilium, si tamen se gẽmæ nondum moueant: surculi quoq; silentes ad insitionem nunc præcipuè, utiliterq; leguntur, & ipsa insitio uitium, atq; arborum longè nunc est optima. Frigidis quoq; locis, & humidis uitium satio nunc præcipua est, sed & ficulnea cacumina iam tumẽtia utilissimè ponũtur. Sarritura quoq; frumentorum iteratur egregiè: modios tres una opera rectè sarrit: prata purgare, & à pecore defendere iam tẽpestiuum est: locis quidem calidis, & siccis etiam à mense Ianuario, ut suprà diximus, id fieri debet, nam frigidis uel à quinquatribus prata rectè submittuntur. Scrobes omnis generis, quos eris autumno consiturus, hoc tẽpore præparare oportebit: eorum quaternarij, hoc est quoquouersus pedum IIII. si est cõmodum terrenũ, XIIII. ab uno fiunt. Ternarij autẽ XVIII. Cæterũ ad deponendas uites, uel non magni incremẽti arbores, sulcus qui sit pedum centum & uiginti, latitudine bipedanea, in altitudinem deprimi debet dipondio semisse, cumq; similiter una opera efficit. Rosarium serotinum persissum, & cultum habere iam tempus est. Oleis laborantibus circum radices amurcam, quæ salem non habeat, nunc cõueniat infundere, maximis sex congij, mediocribus arboribus urnæ satisfaciunt, cæteris æstimanda erit portio. Sed tamen quæ nihil uitij habuerint, aliquanto lætiores fient, si amurca rigẽtur insulsa. Nonnulli hoc optimum tempus esse seminarijs instituendis dixerunt. Tum etiam baccas lauri, & myrti, cæterorumq; uiridium semina in areolas dissererè præceperunt: orthocissos, & ederas ab Idibus Februarij, uel etiã Cal. Martijs poni oportere ijdẽ cẽsuerunt. Idibus Mart.

Mart. nepa incipit occidere, significat tempestatẽ. XVII. Calen. April. nepa occidit, hyemat. XVI. Calen. April. Sol in Arietẽ transitum facit, fauonius, uel corus. XII. Calen. April. equus occidit mane, septentrionales uẽti. X. Calen. April. Aries incipit exoriri, pluuius dies, interdũ ningit. IX. & VIII. Calendarum Aprilium, æquinoctium uernum tempestatem significat. Ab Idibus eadem, quæ suprà, utique peragenda sunt: optimè autem uliginosa, & pinguia loca nunc demum proscinduntur: & quæ mense Ianuario ueruacta fecimus, nunc ultima parte Martij sunt iteranda, & siquæ pergulæ uitium generosarũ, uel siquæ in agris, aut uepribus singulares arbores maritæ à putatoribus relictæ sunt, ante Calend. April. utiq; deputari debent, post quem diem sera, & infructuosa fit huiusmodi rerũ cultura. Milij quoq;, & panici hæc prima satio est, quæ peragi debet circa Idus April. utriusq; seminis sextarij quini singula iugera occupant: quinetiam pecus lanatum, cæteraq; quadrupedia tempus idoneum est castrandi. Locis autem tepidis ab Idibus Februarij usque in Idus Aprilis. In locis frigidis ab Idibus Martij usque in Idus Maias omnia rectè pecora castrãtur. Calend. April. nepa occidit mane, tempestatem significat. Nonas April. fauonius, aut auster cum grandine, nonnunquam hoc idem prædie. VIII. Idus April. uergiliæ uespere celantur, interdum hyemat. VII. Id. April. & VI. & V. austri, & africi tempestatem significant. IIII. Idus April. Sole oriente, Libra occidere incipit, interdum tempestatem significat. Pridie Idus April. suculæ celantur, hyemat. His diebus locis frigidis prima uinearum fossio utiq; ante Idus peragẽda est: quæq; mense Martio post confectũ æquinoctiũ fieri debuerunt, nunc deniq; quamprimum exequenda sunt.

Fici,uitesq; adhuc rectè inseruntur: seminaria, quæ sunt antè facta,runcari,& adhuc cõmodè fodiri possunt.Oues tarentinæ radice lanaria lauari debent, ut tonsuræ præparentur. Idibus Aprilis, ut suprà, libra occidit, hyemat. XVIII.Calend. Maias uentosa tempestas,& imbres, nec hoc constante.XV. Calend.Maias sol in taurum transitum facit,pluuiam significat.XIIII.Calend.Maias suculæ se uesperi celant,pluuiam significat.XI.Calen. Maias uer bipartitur, pluuia, & nonnunquam grando.X. Calẽd.Maias uergiliæ cum sole oriuntur,africus, uel auster,dies humidus IX. Calend.Maias prima nocte fidicula apparet,tempestatem significat. III I.Calend.Maias auster ferè cum pluuia.III.Calen.Maias mane capra exoritur,austrinus dies,interdum pluuiæ.Pridie Calen. Maias canis se uespere celat:tempestatem significat. Per hos dies eadem,quæ suprà persequemur. Possuntq;, si iam librum remittunt,inseri oleæ,uel emplastrari,cæteræq; pomiferæ arbores eodem emplastrationis genere inseri: sed & prima pampinatio rectè inchoatur, dum prorepentes oculi digito decuti possint:si qua præterea in uineis aut fossor disturbauit,aut negligentia omisit, diligens uinitor restituere debet,& fracta iuga consyderare,& resarcire,aut disiectos palos reponere, ita ne teneros pãpinos explantet:eodem tempore secundi fœtus, pecudes signari oportet.Calen.Maias hoc biduo sol unam dicitur tenere particulam.VI.Nonas Maias sucula cum sole exoritur, septentrionales uenti.V.Non.Maias centaurus totus apparet,tempestatem significat.III. Non. Maias idem sydus pluuiã significat. Pridie Nonas Maias nepa medius occidit,tempestatẽ significat. Nonis Maijs Vergiliæ exoriuntur mane,fauonius.VII. Idus Maias æstatis initiũ,

fauo

fauonius,aut corus,interdum etiam pluuia. VI. Idus uergiliæ totæ apparent,fauonius,aut corus,interdum & pluuiæ.Tertio Idus Maias fidis mane oritur,significat tempestatem.Per hos dies runcandæ segetes sunt, fœnificiæ instituendæ.Bonus operarius prati iugerum deserat, nec minus mille ducentos manipulos unus obligat, qui sint singuli quaternarum librarum. Arbores quoq; tempus est ablaqueatas circunfodere,& operire:una opera nouellas circunfodiet arbores octuaginta, mediocres LXV. magnas quinquaginta:hoc mẽse seminaria omnia crebro fodere oportebit,sed à Calẽdis Martijs usq; in Idus Septẽbres,omnibus mensibus non solum seminarijs, sed etiam nouellis uineis danda fossio est.Iisdem diebus, ubi prægelidum,& pluuium cœlum est,oleæ putantur,& emuscantur.Cæterum tepidis regionibus duobus temporibus anni facere istud oportebit. Primò ab Idibus Octob. usq; in Idus Decembres,iterum ab Idibus Febr. usque in Idus Martias:si tamen arbor librum non remittit, hoc eodem mense in pastinato seminario nouissima positio est olearis taleæ,eamq; oportet,cum panxeris, fimo, & cinere mistis oblinire,& superponere muscum,ne sole findatur: sed hoc idẽ opus melius fiet ultima parte mensis Martij, uel prima mensis April.& cæteris tẽporibus,quibus præcepimus seminaria plãtis,uel ramis cõserere.Idibus Maijs Fidis mane exoritur,auster,aut euronotus, interdum dies humidus.XVII. Calen. Iunias idẽ quod suprà.XVI.& XV.Cal.Iunias euronotus,uel auster cum pluuia. XIIII. Cal.Iun.sol in geminos introitum facit.XII.Calen.Iun. suculæ exoriuntur,septentrionales uenti,nonnunquã auster cum pluuia.X I.& X. Calend. Iunias arcturus mane occidit tempestatẽ significat.VIII.& VII.& VI.Cal.

Iun. capra mane exoritur, septentrionales uenti. Ab Idibus usq; in Calend. Iunias ueteranam uineã priusquàm florere incipiat, iterum fodere oportet, eandemq;, & cæteras omnes uineas itidem pampinare. Quod si sæpius feceris, puerilis una opera iugerum uineti pampinabit: quibusdam regionibus oues nunc tondentur, & pecoris nati, aut amissi ratio accipitur: item qui lupinum stercorandi agri causa serit, nunc demum aratro subuertit. Calen. Iun. & IIII. Non. aquila exoritur, tempestas uentosa, & interdum pluuia. VII. Idus Iun. arcturus occidit, fauonius, aut corus. IIII. Id. Iun. delphinus uespere exoritur, fauonius, interdum rorat. His diebus, si non opere uicti simus, eadem, quæ extremo mense Maio, facienda sunt: item omnes arbores fructiferæ circunfossæ aggerari debent, ut ante solstitium id opus peractum sit: quinetiam pro conditione regionis, et cœli terra uel proscinditur, uel iteratur: eaq;, si est difficilis, proscinditur operis tribus, iteratur duabus, tertiatur una. Lirantur autem iugera duo opera una: at si facilis est terra, proscinditur iugerũ duabus operis, iteratur una: lirãtur una iugera quatuor, cum in subacta iã terra latiores porcæ sulcãtur: quæ ratio colligit, ut per autumnũ facilè possint uno iugo, tritici obseri modij centum quinquaginta, cæterorumq; leguminum modij centum. Iisdem diebus area trituræ præparanda est, ut quæq; res defecta erit, in eam conferatur. Vinearum quoq; cultus, quibus maior est modus, iteratus esse debet. Ante solstitium pabulum (si facultas est) uel nunc, uel etiam superioribus XV. diebus, qui fuerint ante Calen. Iunij, pecori præberi oportet. A Cal. autem Iunijs, si iam deficit uiridis herba, usq; in ultimum autumnũ frondem cæsam præbebimus. Idibus Iunijs calor incipit. XIII. Cal. Iul. sol introitum

introitum in cancro facit, tempestatẽ significat. XI. Cal. Iunij anguifer, qui à Græcis dicitur ὀφιοῦχος, mane occidit, tempestatẽ significat. VIII. & VII. & VI. Cal. Iulij solstitium, fauonius, & calor. III. Calen. Iul. uentosa tempestas. His diebus eadem, quæ suprà. Sed & uiciam in pabulum secare oportet, priusquàm siliquæ eius durentur, ordeum metere, fabam serotinam ducere, fabam maturam conterere, & paleam eius diligenter recondere, ordeum terere, paleasq; omneis recondere, aluos castrare, quas subinde nono quoq;, aut X. die ad Calẽ. Maias consyderare, & curare oportet. Nunc autem si sunt pleni, atque operculati faui demetendi sunt. Sin autem maiore parte uacant, aut sine operculis adaperti sint, nondum esse maturos significatur, itaq; mellatio est differenda. Quidam in prouincijs transmarinis uel hoc, uel sequente mense sesama serunt. Calen. Iulijs fauonius, uel auster, & calor. Quarto Non. Iul. corona occidit mane. Pridie Non. Iul. cancer medius occidit, calor. Octauo Idus Iul. capricornus medius occidit. Septimo Idus Iul. cepheus uespere exoritur. tempestatẽ significat. Sexto Id. Iul. prodromi flare incipiũt. His diebus eadẽ, quæ suprà. Sed & prosciſſum ueruactũ optimè nunc iteratur, & syluestris ager decrescente luna utilissimè extirpatur. Idibus Iulijs procyon exoritur mane, tempestatẽ significat. Tertiodecimo Cal. Augustas sol in leonem transitum facit, fauonius. Nono Calendas Augustas Leonis in pectore clara stella exoritur, interdum tempestatem significat. Octauo Calen. Augustas aquarius incipit occidere clarè, fauonius, uel auster. Septimo Cal. Augustas canicula apparet, caligo æstuosa. Sexto Cal. Augustas aquila exoritur. IIII. Calen. Augustas leonis in pectore claræ stellæ exoriũtur, inter-

dum tempestatem significat. III. Calen. Augustas aquila occidit, significat tempestatem. His diebus locis temperatis, & maritimis messis conficitur, & intra dies triginta qua desecta est, stramenta præcisa in aceruum congeruntur. Iugerum stramentorũ opera una desecat, quibus remotis priusquàm sol acrior exurat terram, omnes arbores, quæ fuerant in segete, circunfodere, & adobruere oportet. Item quibus magna sementis præparatur, nunc debent iterare. Nam de fodiendis, colendis ue nouellis uineis, sæpius iam dixi nullum esse mensem omittendum, donec autumnale æquinoctium cõficiatur. Meminisse autẽ oportebit, ut per hos, & Augusti mẽsis dies antelucanis, & uespertinis temporibus frondem pecudibus cædamus. Item quascunque uineas culturi sumus, ne per æstum, sed mane usq; in tertiam, & à decima usq; in crepusculum fodiamus. Quibusdam regionibus sicut in Cilicia, & Pamphilia hoc mense sesama seruntur. Italiæ autẽ regionibus humidis possunt ultimo mense Iun. seri. Quinetiã tempus est ficulneis arboribus caprificũ suspendere. Quod quidã existimant idcirco fieri debere, ne fructus decidat, & ut celerius ad maturitatem perueniat. Cal. Augusti etheſiæ. Pridie Non. Augusti leo medius exoritur, tempestatẽ significat. VII. Idus Aug. aquarius occidit medius, nebulosus æstus. Pridie Idus Aug. fidis occidit mane, & autumnus incipit. His diebus eadem, quæ suprà. Nonnullis tamẽ locis faui demetuntur: qui si nõ sunt melle repleti, nec operculati, differenda est in mẽsem Octob. mellatio. Idibus Aug. delphini occasus tempestatẽ significat. XIX. Calẽ. Septemb. eiusdem syderis matutinus occasus tempestatẽ significat. XIII. Cal. Septemb. sol in uirginem transitum facit. Hoc & sequenti die tempestatẽ significat, interdum & tonat.

& tonat. Hoc eodẽ die fidis occidit. Decimo Cal. Septẽb. ex eodem sydere tempestas plerunq; oritur, & pluuia. VII. Cal. Septẽb. uindemiator exoritur mane, & arcturus incipit occidere, interdum pluuia. III. Cal. Septemb. humeri uirginis exoriuntur, etheſiæ desinũt flare, & interdum hyemat. Pridie Cal. Septemb. andromeda uesperi exoritur, interdum hyemat. His quidẽ diebus arbores ficorum inoculantur, quod genus insitionis emplastratio uocatur. Idq; licet uel commodius facere superiore mense post Idus Iul. quo tempore etiam aliarum arborum nõ nulli emplastrationẽ faciunt. Quibusdam locis, ut in Bætica maritimis regionibus, & in Africa uindemia conficitur. Sed frigidioribus regionibus puluerationem faciunt, quam uocãt rustici occationẽ, cùm omnis gleba in uineis refringitur, & resoluitur in puluerẽ. Hoc eodẽ tempore prius quàm uineæ puluerentur, si perexilis est, uel rara ipsa uitis, lupini modij tres, uel quatuor in singula iugera spargũtur, & inoccantur, qui, cùm fruticauerint, prima tum fossione conuersi satis bonum stercus uineis præbent. Multi etiam, si pluuius est status cœli, sicut suburbana regione Italiæ pampinis uitẽ spoliant, ut percoqui fructus possint, nec putrescere imbribus. At è cõtrario locis calidioribus, ut modò nominatis prouincijs, circa uindemiam adumbrantur, uel stramentis, uel alijs tegumentis uuæ, ne uentis, aut caloribus exarescant. Hoc idẽ tempus est aridis uuis, ficisq; conficiendis, de quibus quẽadmodum passæ fiant, suo loco dicemus, cùm uillicæ persequemur officia. Filix quoque, aut carex ubicunque nascitur, Augusto mense rectè extirpatur, melius tamẽ circa Idus Iulias ante caniculæ exortũ. Calẽ. Septemb. calor. Quarto Nonas Septemb. piscis austrinus desinit occidere, calor. Non. Sc-

ptembris arcturus exoritur,fauonius,uel corus. VII.Idus Septemb.piscis aquilonius desinit occidere, & capra exoritur,tempestatẽ significat.Tertio Idus Septembris fauonius,aut africus,uirgo media exoritur.His diebus locis maritimis,& calidis uindemia,& cætera, quæ suprà scripta sunt,commodè administrantur. Iteratio quoq; arationis peracta esse debet,si serius terra proscissa est.Sin autẽ celerius,etiam tertiatum solum esse conuenit.Hoc etiã tempore qui cõsueuerũt uitia condire, aquam marinam præparant,& aduectam decoquunt:de qua conficienda,cùm uillicæ officia exequar,præcipiam.Idib.Septemb.ex pristino sydere nõnunquam tempestatẽ significat. XV. Cal. Octob. arcturus exoritur, fauonius,aut africus,interdum eurus,quem quidam uulturnum appellant. XIIII. Calen. Octob.spica uirginis exoritur,fauonius,aut corus. XIII. Cal.Octobris sol in libram trãsitum facit,crater matutino tempore apparet. XI.Calẽd. Octobris pisces occidunt mane,item Aries occidere incipit,fauonius,aut corus, interdum auster cum imbribus. X.Calẽ.Octobris argonauis occidit,tempestatem significat,interdum etiam pluuiam. IX.Calend.Octobris Centaurus incipit mane oriri,tẽpestatem significat,interdum & pluuiam. VIII.Cal.Octobris:& VII.& VI.æquinoctium autumnale pluuiam significat. V.Cal.Octobris hœdi exoriuntur, fauonius,nõnunquam auster cum pluuia. IIII. Calẽ.Octobris Virgo desinit oriri,tempestatem significat.His diebus uindemiæ pluribus regionibus fiunt,quarum maturitatem alij aliter interpretati sunt. Quidam cùm uidissent partem aliquam uuarum uirescere, crediderunt tempestiuam esse uindemiam. quidam cùm coloratas, & perlucidas uuas animaduertissent:nonnulli etiam cùm pampinos,ac folia decidere

cidere consyderaßent: quæ omnia fallacia sunt, quoniam immaturis uuis eadem omnia posßũt accidere, propter intemperiem solis,aut anni. Itaq; nonnulli gustu explorare maturitatem tentauerunt, ut siue dulcis esset sapor uuæ, siue acidus, proinde æstimarent. Sed & hæc ipsa res habet aliquam fallaciam. Nam quædam genera uuarum nũquàm dulcedinem capiunt propter austeritatem nimiam. Itaque opportunum est(quod nos facimus)ipsam naturalem contemplari maturitatem. naturalis autem maturitas est,si cùm expresseris uinacea, quæ acinis celantur, iam infuscata,& nonnulla propemodum nigra fuerint. Nam colorem nulla res uinaceis potest afferre,nisi naturæ maturitas,præsertim cùm ita media parte acinorum sint, ut & à sole æstiuante,& à uentis protegatur, humorq; ipse nõ patitur ea percoqui,aut infuscari, nisi suapte natura. Hoc igitur cum exploratum habuerit uillicus, sciat uindemiam sibi esse faciendam. Sed antè quàm fructum cogere incipiat,cuncta præparanda erunt superiore (si fieri posset) mense. Si minus,certè ut ante quindecim dies dolia partim picata,partim defricata,et diligenter lota marina, uel aqua salsa,& rectè siccata. Tum & opercula,colaq;, & cætera,sine quibus probè confici mustum non potest. Torcularia uerò,& fora diligenter emundata,lotaq;.Et, si res ita exegerit,picata,præparataq; habeat ligna, quibus defrutum,& sapam decoquat. Tum etiam salem, atque odoramenta,quibus cõdire uina consueuerint, multò antè reposita esse oportet. Nec tamẽ hæc cura totum auocet cum à cætera ruris cultura. Nam & napinæ, itemq; rapinæ siccaneis locis per hos dies fiunt. Farraginaria quoq; pecori futura per hyemẽ præsidio. Itemq; siliquã, quod rustici fœnum græcum uocant, nec minus in pabu-

lũ

lum uicia nunc demum conseruntur. Tum etiam lupini hæc erit præcipua satio, quem quidam uel ab area protinus in agrum deferri putant oportere. Milium & panicum hoc tempore demetitur, quo fasеolus ad escam seritur. Nam ad præcipiendum semen ultima parte Octobris circa calendas Nouembris melius obruitur. Quare cum hæc cuncta in agris exequi debeant, posit eorum curam, quæ intra uillam facienda sunt, uillicæ delegare. Ita tamẽ, ut ipse consyderet an rectè facta sint. Calendis Octobribus, & VI. Non. interdum tempestatẽ significat. Quarto Non. Octobris auriga occidit mane, uirgo desinit occidere, significat nonnunquam tempestatem. III. Non. Octobris corona incipit exoriri, significat tempestatem. Pridie Non. Octobris hœdi oriuntur uespere, aries medius occidit. aquilo. VIII. Idus Octobris coronæ clara stella exoritur. VI. Idus Octobris uergiliæ exoriuntur uespere, fauonius, & interdum africus cum pluuia. Tertio, & pridie Idus Octobris corona tota mane exoritur, auster hybernus, & nonnunquã pluuia. Per hos dies frigidis regionibus uindemia, et cætera, quæ suprà scripta sũt, fieri solẽt. Iisdemq; regionibus frumẽta matura serũtur, et præcipuè far adoreum. Locis etiam opacis triticũ nũc rectè seritur. Et quoniam sementis mentionem fecimus, nõ intempestiuè quantũ cuiusq; seminis iugerum agri recepiat referemus. Iugerũ agri recipit tritici modios quatuor, uel quinq;, farris adorei modios nouẽ, uel decem, ordei modios quinq;, uel sex, milij, uel panici sextarios quatuor, uel quinq;, lupini modios octo, uel decem, fasеoli modios quatuor, pisi modios tres, uel quatuor, fabæ modios sex, lentis modiũ unũ, uel paulò amplius, lini seminis modios nouem, uel decẽ, cicercula modios tres, uel quatuor, ciceris modios duos, uel tres

tres, sesami sextarios quatuor, uel quinq;, uitiæ pabularis modios septem, uel octo, uiciæ seminalis modios quinq;, uel sex, erui modios quatuor uel quinque, ferraginis ordeaceæ modios septẽ, uel octo, siliquæ modios sex, medicæ singulos cyathos serere oportet in areolis longis pedum denũm, latis pedum quinũm. Canabis grana sex in pede quadrato ponuntur. Idibus Octobris, & sequenti biduo interdum tempestas, nonnunquam rorat. X III. Calend. Nouembris sol in scorpionem transitum facit. Tertiodecimo, & duodecimo Calendas Nouẽbris solis exortu uergiliæ incipiunt occidere, tempestatẽ significat. Vndecimo Calend. Nouembris tauri cauda occidit, auster, interdum pluuia. Octauo Calen. Nouembris centaurus exoriri mane desinit, tempestatem significat. Septimo Calend. Nouembris nepæ frons exoritur, tempestatẽ significat. Quinto Calendas Nouembris uergiliæ occidunt, hyemat cũ frigore, & gelicidijs. Quarto calendas Nouembris arcturus uespere occidit, uentosus dies. Tertio Calendas, & pridie Nouembris cassiope incipit occidere, tempestatem significat. Per hos dies quæcunq; semina differri debent, arbusculæq; omnis generis rectè ponuntur. Vlmi quoq; uitibus rectè maritantur, ipsæq; uites in arbustis, & uineis commodè propagantur. Seminaria runcare, & fodere tempus est. Tum etiam arbores ablaqueare, nec minus uineas, easdemq; putare. Itemq; in arbustis uitem deputare. seminaria, quæ suo tempore pampinata non sunt, arbusculæq; ficorum in seminarijs putari, & ad singulos stylos redigi debent. quæ tamen melius, dum tenera sunt, per germinationem pampinantur. Sed cum omnia in agricultura strenuè facienda sint, tum maximè sementis. Vetus est agricolarum prouerbium, Maturam sationem sæpe decipere solere,

lere,seram nunquam,quin mala sit.Itaque in totum præcipimus:ut quisque natura locus frigidus erit, is primus conseratur,ut quisque calidus nouissimus. Vicia,& faba stercorare agrum dicuntur. Lupinum nisi in florem ueteris,nihil agrũ stercoraueris. Sed nec ullares magis uacuis operarijs aut seritur, aut conditur. Nam & primis temporibus ante aliam sementim potest id obrui, & nouissimis post coactos fructus tolli. Sementi facta inoccare oportet,quod sparseris.Duo iugera tres operæ commodè occabunt,arboresq; quæ intereunt,ablaqueabunt,quamuis antiqui singulis operis singula iugera sarriri, & occari uelint.quod an rectè fieri possit, affirmare nõ ausim. Eodem tempore fossas,riuosq; purgare,et elices, sulcosq; aquarios conuenit facere.Iisdem temporibus si sit, fraxineam,si minus,orneam, si nec hæc sit,iligneam frondem bubus rectè præbebimus. Glandis quoque non inutile est singulis iugis modios singulos dare, nec tamen amplius, ne laborent,nec minus diebus x x x.præbueris. Nam si paucioribus diebus detur (ut ait Higinius) per uer scabiosi boues fiunt. Glans autem paleis immiscenda est,atq; ita bubus apponenda. Tum etiam syluam si quis barbaricam,id est consemineam uelit facere, rectè conseret glandibus, et cæteris seminibus. Tum et olea distringenda est, ex qua uelis uiride oleum efficere,quod fit optimũ ex uaria oliua,cum incipit nigrescere. Nam acerbum nisi ex alba olea fieri non debet. Calen. Nouembribus, & postridie caput tauri occidit,pluuiam significat. III. Non. Nouembris fidicula mane exoritur,hyemat,& pluit. VIII. Idus Nouembris idem sydus totum exoritur, auster, uel fauonius,hyemat. VII. Idus Nouembris stella clara Scorpionis exoritur,significat tempestatem, hyemat,uel ulturnus

turnus,interdum rorat. Sexto Idus Nouembris uergiliæ mane occidunt,significat tempestatem, hyemat. Quinto Idus Nouembris hyemis initium,auster,aut eurus, interdum rorat.His diebus usq; in Idus, quæ superiore mense facere non potueris, adhuc tolerabiliter efficies. Sed & propriè hoc obseruabis, ut pridie, quàm pleniluniũ sit, si minus certè ipso plenilunio omnem, quam saturus es, fabam uno die spargas,sed postea licebit ab auibus,& pecore defensam obruas. Eamq;, si ita cõpetierit lunæ cursus, ante Idus Nouembris occatam habeas quampinguissimo, & nouo loco,si minus quàm stercoratissimo. Satis erit in singula iugera uehes stercoris comparare numero decem & octo. Vehes autem stercoris habet modios octoginta. Ex quo colligitur oportere in denos quoquouersus pedes, modios quinos stercoris spargere. Quæ ratio docet uniuerso iugero satisfacere modios M.CCCCXL. Tum etiã cõuenit cleas ablaqueare,& si sunt parũ fructuosæ, uel cacuminibus retorridæ frõdis,magnis arboribus quaternos modios stercoris caprini circũspergere, in cæteris autẽ pro magnitudine portionẽ seruare. Eodem tempore uineis ablaqueatis columbinum stercus ad singulas uites, quod sit instar unius sextarij,uel urinæ hominis congios, uel alterius generis quaternos sextarios stercoris infundere. Iugerũ uinearũ in senos pedes positarũ duæ operæ ablaqueant. Idibus Nouembris dies incertus, sæpius tamẽ placidus. Sextodecimo Calẽdas Decembris fidis exoritur mane, auster, interdum aquilo magnus. Quintodecimo Calendas Decembris aquilo,interdum auster cum pluuia. Quartodecimo Calendas Decembris sol in sagittarium transitum facit, suculæ mane oriuntur, tempestatem significat.Duodecimo Calẽdas Decẽbris tauri cornua uesperi

ſperi occidunt,aquilo frigidus,& pluuia. Vndecimo Calẽ das Decembris ſucula mane occidit,hyemat. Decimo Ca len. Decembris lepus occidit mane,tempeſtatẽ ſignificat. Septimo Cal. Decembris canicula occidit ſolis ortu, hye mat. Pridie Calendas Decembris totæ ſuculæ occidũt, fa uonius,aut auſter,interdum pluuia. His diebus,quæ præ terita erunt,ſuperioribus opera cõſequi oportet. Ei ſi nõ plurimum ſerimus,optimũ eſt intra Calendas Decembris ſementẽ confeciſſe. Sed etiã longis noctibus ad diurnum tempus aliquid adijciendum eſt. Nam multa ſunt, quæ in lucubratione rectè aguntur. Siue enim uineas poßidemus, pali,& ridicæ poſſunt dolari,exacuiq;: ſiue regio ferulæ, uel corticis ferax eſt,apibus aluearia fieri debent: ſiue pal mæ ſpartiuæ fœcũda eſt,fiſcinæ,ſportæq;,ſeu uirgultorũ corbes ex uimine. Ac ne cætera nunc perſequar,nulla re gio nõ aliquid affert,quod ad lucubrationem cõfici poſ ſit. Nam inertis eſt agricolæ expectare diei breuitatem, præcipuè in ijs regionibus, in quibus brumales dies ho rarum nouẽ ſunt,noctesq; horarũ quindecim. Poßit etiã ſalix deciſa pridie ad lucubrationẽ expurgari,& ad ui tium ligamina præparari. Quæ ſi natura minus lenta eſt, ante dies quindecim præcidenda, & purgata in ſtercore obruẽda eſt,ut lenteſcat. Sin autem iampridem cæſa exa ruit,in piſcina maceranda eſt. Tum etiã per lucubratio nem ferramenta acuere, & ad ea facere, uel facta manu bria aptare,quorum optima ſunt ilignea, deinde carpi nea. poſt hæc fraxinea. Calẽdis Decembris dies incertus, ſæpius tamen placidus. Octauo Idus Decembris ſagitta rius medius occidit,tempeſtatem ſignificat. Septimo Idus Decembris aquila mane oritur, africus, interdum auſter, irrorat. Tertio Idus Decembris coꝛus, uel ſeptentrio, in terdum

terdum auſter cum pluuia. His diebus quæ præterita erunt ſuperiore menſe opera peragi debebunt,utiq; in locis tem peratis, aut calidis: nam frigidis rectè fieri iam non poſ ſunt. Idibus Decembris ſcorpio totus mane exoritur, hye mat. Sexto decimo Calendas Ianuarij Sol in Capricornum tranſitum facit,brumale ſolſtitium,ut Hipparcho placet, itaque tempeſtatem ſæpe ſignificat. x v. Calend. Ianuarias uentorum commutationem ſignificat. x. Calendas Ianua rias capra occidit mane,tempeſtatem ſignificat. Nono Ca lendas Ianuarias Brumale ſolſtitium(ſicut Chaldæi obſer uant) ſignificat. Sexto Calendas Ianuarias delphinus in cipit oriri mane,tempeſtatem ſignificat. Quarto Calen das Ianuarias aquila ueſpere occidit,hyemat. Tertio Ca lendas Ianuarias canicula ueſpere occidit, tempeſtatem ſi gnificat. pridie Calendas Ianuarias tempeſtas uentoſa. His diebus qui religioſius rem ruſticam colunt, niſi ſi uinea rum cauſa paſtines, negant debere terram ferro commo ueri. Itaque quicquid citra id genus effici poteſt, id ab his comprehenditur,ut olea legatur,& oleum conficiatur, ut uitis paletur,& capite tenus alligetur,ut iuga uineis im ponantur,& capiſtrentur. Cæterum palmare,id eſt,mate rias alligare hoc tempore non expedit,quia plurimæ pro pter rigorem,qui fit ex frigore,franguntur. Poßunt etiam his diebus ceraſi,& tuberes,& armeniacæ,atq; amygda læ,cæteræq; arbores,quæ primæ florent,inſeri commodè. Nonnulli etiam legumina ſerunt. Calendis Ianuarij dies incertus. Tertio Nonas Ianuarij Cancer occidit,tẽpeſtas uaria. Pridie Nonas Ianuarij media hyems,auſter multus, interdum pluuia. Non. Ianuarijs fidis exoritur mane, tem peſtas uaria. Sexto Idus Ianuarias auſter, interdum fauo nius. Quinto Idus Ian. auſter,interdum imber. Pridie Idus

Ianuarias incertus ſtatus cœli. Per hos quoq; dies abſtinẽt terrenis operibus religioſiores agricolæ, ita tamen ut ipſis Calen. Ianuarijs auſpicandi cauſa omne genus operis inſtaurent. Cæterum differant terrenam molitionem uſq; in proximam Idus. Sed nec ignorare debebit uillicus, quid uni iugo boum quoquo menſe per ſingulos dies præſtari ſatis ſit. Quare huius quoq; curæ rationem ſubijciemus. Menſe Ianuario paleas cum erui macerati ſextarijs ſex, uel paleas cum cicerculæ freſæ ſemodio, uel frondis corbem pabulatorium modiorum uiginti, uel paleas quantum uelint, & fœni pondo uiginti, uel aſſatim uiridem frondem ex ilice, uel lauro, uel quod his omnibus præſtat, farraginem ordeaceam dabit ſiccam, Februario menſe idem, Martio idem. Vel ſi opus facturi ſunt, fœni pondo quinquaginta. Aprili frondem querneam, & populneam. Ex Calend. ad Idus, uel paleas, uel fœni pondo quadraginta. Maio pabulum aſſatim, Iunio ex Calen. frondem aſſatim, Iulio idem, Auguſto idem, uel paleas ex aruo pondo quinquaginta, Septembri frondem aſſatim, Octobri frondem, & ficulnea folia, Nouemb. ad Idus frondem, uel folia ficulnea, quæ ſint corbis unius. Ex Idibus glandis modium unum paleis immiſtum, & lupini macerati modium unum paleis immiſtum, uel maturam farraginem. Decemb. frondem aridam, uel paleas cum erui ſemodio macerato, uel lupini, quod ex ſemodio macerato exierit, uel glandis modium unum, ut ſupra ſcriptum eſt, uel farraginem.

Proſa de cultu hortorum, & herbis hortenſibus. CAP. III.

ET quoniam percenſuimus opera, quæ ſuis quibusque temporibus anni uillicum exequi oporteret, memores polliciti noſtri ſubiungemus cultus hortorum, quorum æquè

æquè curam ſuſcipere debebit, ut & quotidiani uictus ſui leuet ſumptum, & aduenienti domino præbeat, quod ait poëta, inemptas ruris dapes. Democritus in eo libro, quem Georgicon appellauit, parum prudenter cenſet eos facere, qui hortis extruant monimenta, quòd neq; latere fabricata materies perennare poßit, pluuijs, ac tempeſtatibus plerunque infeſtata, neq; lapides ſupra rei dignitatem poſcat impenſa: ſi uerò amplum modum ſepire quis uelit, patrimonio eſſe opus. Ipſe igitur oſtendam rationem, qua non magna opera hortum ab incurſu hominum, pecudum'que munimus. Vetuſtiſſimi autores uiuam ſepem ſtructili prætulerunt, quia non ſolùm minorem impenſam deſyderaret, uerumetiam diuturnior immenſis temporibus permaneret: itaque uepres efficiendi conſitis ſpinis rationem talem reddiderunt. Locus, quem ſepire deſtinaueris, ab æquinoctio autumnali ſimulatque terra maduerit imbribus, circumuallandus eſt duobus ſulcis tripedaneo ſpatio inter ſe diſtantibus: modum altitudinis, & latitudinis eorum abunde eſt eſſe bipedaneum, ſed eos uacuos perhyemare patiemur præparatis ſeminibus, quibus obſerantur: ea ſint uaſtiſſimarum ſpinarum, maximeq; rubi, & paliuri, & eius, quam Græci uocant κυνόσβατον, nos ſentem canis appellamus. Horum autẽ ruborũ ſemina quammaturiſſima eligi oportet, & erui moliti farinæ immiſcere: quæ cùm eſt aqua conſperſa, illinitur uel nauticis ueteribus funibus, uel quibuslibet alijs reſtibus. ſiccati deinde funiculi reponuntur in tabulato. mox ubi bruma confecta eſt, intermiſſis quadraginta diebus circa hirundinis aduentum, cum iam fauonius exoritur, poſt Idus Februarij, ſi qua in ſulcis per hyemem conſtitit aqua, exhauritur, reſolutaq'que humus, quæ erat autumno regeſta, uſq; ad mediam ſulco-

rum altitudinem reponitur. Prædicti deinde funes de tabulato prompti explicantur, & in longitudinem per utrunque sulcum porrecti obruuntur, sed ita ut non nimium supergesta terra semina spinarum, quæ inhærent toris funiculorum enasci possint: ea ferè circa trigesimũ diem prorepunt: atq; ubi cœperunt aliquod incrementum habere, sic insuesci debent, ut in id spatium, quod sulcis interiacet, inclinentur. Oportebit autem uirgeam sepem interponere, quam superscendant sentes utriusque sulci, & sit quo interdum quasi adminiculo prius, quàm corroborentur, acquiescant. Hunc ueprem manifestum est interimi nõ posse, nisi radicitus effodere uelis: Cæterum etiam post ignis iniuriam melius renasci nulli dubiũ est: & hæc quidem claudendi horti ratio maximè est antiquis probata. Locum autem prius eligi conueniet, si permittit agri situs, iuxta uillam præcipuè pinguem, quiq; aduenientе riuo, uel si non sit fluens aqua, fõnte puteali possit irrigari. Sed ut certam perennitatis puteus habeat fidẽ, tum demum effodiendus est, cũ sol ultimas partes uirginis obtinebit, id est mense Septẽb. ante æquinoctiũ autumnale: siquidẽ tunc maximè explorãtur uires fontium, cum ex longa siccitate æstatis terra caret humore pluuiali. Prouidendũ est autem, ne hortus areæ subiaceat, ne per trituram uenti possint paleas, aut puluerem in eum perferre, nam utraq; sunt oleribus inimica. Mox ordinandi pastinandiq; soli duo sunt tempora: quoniam duæ quoque olerum sationes: nam & autumno, & uere plurima seruntur, melius tamen uere riguis locis, quoniam & nascentis anni clementia excipit prodeuntia semina, & sitis æstatis restinguitur fontibus. At ubi loci natura neque manu illatam, neque suæ sponte aquam ministrari patitur, nullum quidem aliud auxilium est,

est, quàm hyemales pluuiæ. Potest tamen etiam in siccissimis locis opus custodiri, si depressius pastinetur solum, eiusq; abunde est gradum effodere tribus pedibus, ut in quatuor consurgat regestum. At ubi copia est rigãdi, satis erit non alto bipalio, id est, munus quam duos pedes ferramento nouale conuerti. Sed curabimus, ut ager quem uere conseri oportet, autumno circa Calend. Nouemb. pastinetur: quẽ deinde uelimus autumno instituere, mense Maio conuertemus, ut aut hyemis frigoribus, aut æstiuis solibus & gleba soluatur, & radices herbarum necentur: nec multo antè stercorare debebimus, & cum sationis appropinquabit tempus, ante quintum diẽ exherbandus erit locus, stercorandusq;, & ita diligenter fossione iterandus, ut fimo terra commisceatur. Optimum uerò stercus est ad hunc usum asini, quia minimum herbarum creat, proximum ucl armenti, uel ouium si sit anno maceratum: nam quod homines faciunt, quamuis habeatur excellentissimũ, non tamen necesse est adhibere, nisi aut nudæ glareæ, aut sine ullo robore solutissimæ arenæ, cum maior scilicet uis alimenti desyderatur: igitur solũ, quod conserere uere destinauerimus, post autumnum patiemur effossum iacere brumæ frigoribus, & pruinis inurendum: quippe è contrario sicut calor æstatis, ita uis frigoris excoquit terram, fermentatamq; soluit: quare peracta bruma tum demum stercus inijcietur, & circa Idus Ianuarias humus refossa in areas diuiditur, quæ tamen sic informandæ sunt, ut facile runcantium manus ad dimidiam partem latitudinis earum perueniant, ne qui prosequuntur herbas, semina proculcare cogantur, sed potius per semitas ingrediantur, & alterna uice dimidias areas eruncent. Hæc, quæ ante sationem faciẽda sunt, dixisse abunde est. Nunc quid quo-

que tempore uel colendum, uel serẽdum sit, præcipiamus, & primum de his generibus loquendum est, quæ posſunt duobus seri temporibus, id est autumno & uere. Sunt autem semina braſsicæ, & lactucæ, cinaræ, erucæ, nasturcij, coriandri, chærephylli, aneti, pastinacæ, siseris, papaueris: hæc enim uel circa Calend. Septembres, uel melius ante Calendas Martias Februario seruntur. Locis uerò siccis, aut tepidis qualia sunt Calabriæ, & Appuliæ maritima, posſunt circa Idus Ianuarias terræ committi. Rursus quæ tantum autumno conseri debent (si tamen uel maritimum, uel apricum agrum incolimus) hæc ferè sunt, allium, cepæ capitula, ulpicum, sinapis. Sed etiam nunc quo quidque tempore terræ mandari plerunque conueniat, per menses digeramus. Ergo post Calendas Ianuarias confestim rectè ponetur lepidium. Mense autem Februario uel planta, uel semine ruta, atque asparagus, & iterum cepe semen, & porri: nec minus si uernum, & æstiuum fructum uoles habere, syriacæ radicis, & rapæ, napiq; semina obrues: nã allij, & ulpici ultima est huius temporis positio. At circa Calendas Martij locis apricis licet porrum (si iam ingranduit) transferre. Item panacem ultima parte Martij mensis. Deinde circa Calendas Aprileſ æquè porrum, atq; inulam, & serotinam plantam rutæ. Item ut maturius nascatur cucumis, cucurbita, capparis serenda est: nam semen betæ, cum punicum malum florebit, tum demum optimè seritur. Porri autem caput circa Idus Maias tolerabiliter adhuc transfertur. Post hoc, nihil ingruente æstate obrui debet, nisi semen apij, si tamen rigaturus es, sic enim optimè per æstatem prouenit. Cæterum, Augusto circa uulcanalia tertia satio est: eaq; optima radicis, & rapæ, itemq; napi, & siseris, nec minus oleris

oleris atri. atque hæc sunt sationum tempora: nunc de ijs, quæ aliquam curam desyderant, singulis loquar, quæque præteriero intelligi oportebit nullam operã postulare nisi runcatoris: de qua semel hoc dicendum est, omni tempore consulendum esse, ut herbæ exterminentur. Vlpicum quod quidam allium punicum uocant, Græci autẽ ἀφροσκόροδον appellant, longè maioris est incrementi, quàm allium: idq; circa Calend. Octobris, antè quàm deponatur ex uno capite in plura diuidetur. Habet enim uelut allium plures cohærentes spicas, eaq; cum sint diuisæ, liratim seri debent, ut in puluinis positæ minus infestentur hyemis aquis. Est autem lira simulis ei porcæ, quam in sationibus campestribus rustici faciunt, ut uliginem uitent: sed hæc in hortis minor est facienda, & per summam partem eius, id est in dorso inter palmaria spatia spicæ ulpici, uel allij (nam id quoq; similiter conseritur) disponendæ sunt: sulci liratim inter se distẽt semipedali spatio. Deinde cùm ternas fibras emiserunt spicæ, sarriantur: nam quò sæpius id factum est, maius semina capiunt incrementum: deinde antè quàm caulem faciant, omnem uiridem superficiem intorquere, & in terram prosternere conueniet, quò uastiora capita fiant. Regionibus autem pruinosis neutrum horum per autumnum seri debet, nam brumali tempore corrumpuntur: quod ferè mense Ianuario mitescit: & idcirco frigidis locis tempus optimum est allium, uel ulpicum ponendi circa Idus prædicti mensis: sed quandocunque uel conseremus, uel iam matura in tabulatum reponemus, seruabimus in ijs locis, quibus aut obruentur, aut eruentur, ut luna infra terram sit: nam sic sata, & rursus sic recondita existimantur, neq; acerrimi saporis existere, neque mandentium halitus inodorare. Multi tamen hæc ante Calen. Ianuarias mediis

diebus ſerunt menſe Decembri, ſi cœli tepor, & ſitus terræ permittit. Braßica, cùm v 1. foliorum erit, transferri debet, ita ut radix eius liquido ſimo prius illita, & inuoluta tribus algæ tæniolis pangatur: hæc enim res efficit, ut in coctura celerius madeſcat & uiridem colorem ſine nitro conſeruet. Eſt autem frigidis, & pluuijs regionibus poſitio eius optima poſt 1dus Aprilis, cuius depreſſæ plantæ, cùm tenuerint quantum olitoris ratio patitur, ſæpius ſarrita, & ſtercorata melius conualeſcit, pleniorisq; incrementi, & coliculum facit, & cymam: Nonnulli hanc eandem locis apricioribus à Calendis Martijs deponunt: ſed maior pars eius in cymam proſilit, nec poſteà hybernum caulem amplum facit, cum eſt ſemel deſecta. Poßis autem uel maximos caules bis transferre, idq; ſi facias, plus ſeminis, & maioris incrementi præbere dicuntur. Lactuca totidem foliorum quot Braßica transferri debet. Locis quidem apricis, & maritimis optimè autumno ponitur, mediterraneis, & frigidis contra hyeme non æquè commodè diſpergitur: ſed & huius quoque radix fimo liniri debet, maioremq; copiam deſyderat aquæ, ſicq; fit tenerioris folij. Sunt autem complura lactucæ genera, quæ ſuo quoq; tempore ſeri oportet: earum, quæ fuſci, & ueluti purpurei, aut etiam uiridis coloris, & criſpi folij uti Cæciliana menſe 1anuar. rectè diſeritur. At Cappadocia, quæ pallido, & pexo, denſoq; folio uiret, menſe Februario: quæ deinde candida eſt, & criſpiſſimi folij, ut in prouincia Bætica eſt finibus Gaditani municipij, menſe Mart. rectè pangitur. Eſt & cyprij generis ex albo rubicunda, leui, & tenerrimo folio, quæ in 1dib. April. commodè diſponitur. Ferè tamen aprico cœli ſtatu, quibus locis aquarum copia eſt, penè toto anno lactuca ſeri poteſt: quæ quò tardius

dius caulem faciat, cum aliquod incrementum habuerit, exiguam teſtam media parte accipiat, eo quaſi onere coërcita in latitudinem ſe diffundit: eadem eſt ratio etiam intybi, niſi quòd hyemem magis ſuſtinet: ideoq; uel frigidis regionibus proximo autumno ſeri poteſt. Cinaræ ſobolè melius per autumni æquinoctium diſponemus, ſemen commodius circa Calendas Martij ſeremus: eiusq; plantam circa Calend. Nouemb. deprimemus, & multo cinere ſtercorabimus. 1d enim genus ſtercoris huic oleri uidetur aptiſſimum. Sinape atq; coriandrum, nec minus erucam, & ozimum ita uti ſata ſunt, ſua ſede immota permanent: neq; eſt eorũ cultus alius, quàm ut ſtercorata runcentur. Poſſunt autem non ſolùm autumno, ſed & uere conſeri. Plantæ quoq; ſinapis prima hyeme translatæ plus cymæ uere afferunt. Panax utroq; tempore leui, & ſubacta terra rariſimè diſſeritur, quo maius incrementum capiat: melius tamẽ eius uerna ſatio eſt. Porrum ſi ſectiuum facere uelis, denſius ſatum præceperunt priores relinqui: & ita cum increuerit, ſecari. Sed nos docuit uſus longe melius fieri, ſi diffẽras, & eodem more, quo capitatũ modicis ſpacijs, id eſt, inter quaternos digitos depangas, & cum cõualuerit, deſeces. In eo autem, quod magni capitis efficere uoles, ſeruandum ſit, ut ante quàm translatum deponas, omnes radiculas amputes, & fibrarum ſummas parteis intondeas. Tum teſtulæ, uel conchæ, quaſi ſedes in ſingulis ſubiectæ ſeminibus adobruuntur, ut fiant capita latioris incrementi. Cultus autem porri capitati aßidua ſarritio, & ſtercoratio eſt. Nec alius tamen ſectiui, niſi quòd toties rigari, & ſtercorari, ſarririq; debet, quoties demetitur. Semen eius locis calidis menſe 1anuario, frigidis Februario ſeritur: cuius incrementum quò maius fiat, raris linteolis complura gra

na illigantur, atq; ita obruuntur. Enatum autem in ijs locis, quibus aqua submini-strari non potest, deferri debet circa æquinoctium autumni. At quibus posis humorẽ præbere, mense Maio rectè transfertur. Apium quoque posis plantis serere, nec minus semine, sed præcipue aqua lætatur, & ideo secundum fontem cõmodissime ponitur: quòd siquis id uelit lati fòlij facere, quãtum seminis posint tres digiti cõprehendere, raro linteolo illiget, & ita in areolas dispositũ releget. Vel si crispæ frondis id fieri maluerit, semen eius inditum pilæ, & saligneo palo pinsitum, expoliatum´que, similiter in linteolis ligatum obruet. Potest etiam circa hanc operam fieri crispum qualitercunque satum, si cum est natum, incremẽtum eius superuoluto cylindro coërceat. Satio eius est optima post Idus Maias usque in solstitium, nam teporem desiderat. Ferè etiam his diebus ozima seruntur, quorum cum semen obrutum est, diligenter inculcatur pauicula, uel cylindro. Nam si terram suspensam relinquas, plerunq; corrumpitur. Pastinaca, & siser, atq; inula conualescunt altè pastinato, & stercorato loco, sed quàm rarissmè ponenda sunt, ut maiora capiant incrementa. Inulam uerò interuallo trium pedum seri conuenit, quoniam uastos facit frutices, & radicibus, ut oculus harundinis serpit: nec est alius cultus horum omnium, nisi ut sarritionibus herbæ tollantur. Commodissimè autem deponentur prima parte Septembris, uel ultima Augusti parte. Atrum olus, quod Græcorum quidam uocant ἵππολίνον, nonnulli σμύρνιον pastinato loco semine debet conseri, maximè iuxta maceriam, quoniam & umbra gaudet, & qualicunque conualescit loco: idq; cum semel seueris, si non totum radicitus tollas, sed alternos frutices in semen summittas, æuo manet, paruamq; sarritionis exigit culturam.

culturam. seritur à uulcanalibus usq; in Calendas Septembris, sed etiam mense Ianuario menta dulcem desiderat uliginem, quam ob causam iuxta fontem mense Martio recte ponitur. Cuius si fortè semina defecerunt, licet de noualibus syluestre mentastrum colligere, atque ita inuersis cacuminibus disponere, quæres feritatem detrahit, atque edomitam reddit. rutam autumno semine satam mense Martio differre oportet in apricum, & cinerem aggerare, runcariq; donec conualescat, ne herbis enecetur. sed uelata manu debebit runcari, quam nisi cõtexeris, pernicioſa nascuntur ulcera. Si tamẽ per ignorantiam nuda manu runcaueris, & prurigo, atque tumor incesserit, oleo subinde perungito. eiusdem frutex pluribus annis permanet innoxius, nisi si mulier, quæ in menstruis est, contigerit eũ, & ob hoc exaruerit. Thymũ, & transmarina cunila, & serpyllum, sicut priore libro iam retuli, magis aluearia curãtibus, quàm olitoribus studiosè cõseruntur. Sed nos ea cõdimẽtorum causa (nam sunt quibusdam esculentis aptissima) non alienũ putamus etiam in hortis habere locũ neq; pinguem, neque stercoratum, sed apricum desiderant, ut quæ macerrimo solo per se maritimis plerũq; regionibus nascuntur. hæ res & semine, & plantis circa æquinoctiũ uernum seruntur, melius tamen est thymi nouellas plantas disponere, quæ cum subacto solo depressæ fuerint, ne tardè comprehendant, aridi thymi fruticem contundi oportet, atq; ita pinsito pridie quàm uolueris uti, aqua medicare, quæ cum succũ eius perceperit, depositis fruticibus infunditur, donec eos rectè confirmet. Cæterũ cunila uiuacior est, quàm ut impensius curanda sit. Lepidium cũ ante Cal. Martias habueris dispositum, uelut porrum sectiuum demetere poteris, rarius tamen. Nam post Cal. Nouemb.

secandum

secandū non erit, quoniā frigoribus uiolatum emoritur, biennio tamen sufficiet, si diligenter sarritum, & stercoratū fuerit. Multis etiā locis uiuacitatē suam usq; in annos decē prorogat. Beta florēti punico malo semine obruitur, & simulatq; quinq; fōliorū est, ut brassica differtur æstate, si riguus est hortus: at si siccaneus autumno, cum iam pluuiæ incepserint, disponi debebit, chærephyllū, itemq; olus atriplicis, quod Græci uocant ἀτράφαξιν circa Cal. Octob. obrui oportet nō frigidissimo loco. Nam si regio sæuas hyemes habet, post Idus Februarias semine differenda sunt, suaq; de sede partienda. Papauer, & anethū eandē habēt conditionē sationis, quam chærephyllum & ἀτράφαξις. Sativi asparagi, quam corudam rustici uocant, semina ferè biennio præparantur, ea cum pingui, & stercoroso solo post Idus Februarias sic obrueris, ut quantum tres digiti seminis comprehendere queunt, singulis fossulis deponas. Ferè post quadragesimum diem inter se implicantur, & quasi unitatē faciunt, quas radiculas sic illigatas, atq; connexas olitores spongias appellant. easq; post quatuor & uiginti menses in locum apricum, & bene madidum, stercoratumq; transferri conuenit. Sulci autem inter se pedali mensura distantes fiunt non amplius dodrantalis altitudinis, in quam ita spongiolæ deprimuntur, ut facilè superposita terra germinent. sed in locis siccis partibus sulcorū imis disponenda sunt semina, ut tanquā in alueolis maneant. at uliginosis è contrario in summo porcæ dorso collo canda, ne humore nimio lædantur. Primo deinde anno, cū ita cōsita sunt, asparagū quem emiserint, infringi oportet. Nam si ab imo uellere uolueris, adhuc teneris, inualidisq; radiculis tota spongiola sequetur. Reliquis annis non erit decerpendus, sed radicitus uellendus. Nam nisi ita fiat, stirpes

stirpes præfractæ angunt oculos spongiarum, & quasi excæcant, nec patiuntur asparagum emitterre. Cæterum stylus, qui nouissime autumnali tempore nascitur, non omnis est tollendus, sed aliqua pars eius in semen summittenda est. Deinde cum spinam fecerit, collectis seminibus ipsis, Scorpiones ita uti sunt, in suo loco perurendi sunt, & deinde sulci omnes consarriendi, herbæq; eximendæ, mox uel stercus, uel cinis inijciendus, ut tota hyeme succus eius pluuijs manans ad radicem perueniat. Vere deinde prius quam cœperit germinare, capreolis, quod genus bicornis ferramenti est, terra commoueatur, ut & facilius stylus emicet, & relaxa humo plenioris crassitudinis fiat radix. Raphani radix bis anno rectè seritur, Februario mense, cū uerum fructum expectamus, & Augusto mense circa uulcanalia, cum maturius. Sed hæc satio sine dubio melior habetur. cura est eius, ut terra stercorata, & subacta obruatur, pòst ubi cœperit aliquod incrementū, subinde aggeretur. Nam si super terrā emerserit, dura, & fungosa fiet. Cucumis, & Cucurbita, cum copia est aquæ, minorem curam desiderant, nam plurimum iuuantur humore. Sin autem sicco loco seri debuerint, quo rigationem ministrari non expediat, mense Februario sesquipedali altitudine sulci faciendi sunt. Post Idus deinde Martias, quasi tertia pars altitudinis sulci stramētis inditis tegenda, mox stercorata terra usq; in dimidium sulcum aggerenda, positisq; seminibus tam diu est aqua præbenda, donec enascantur: atque ubi conualescere cœperint, adiecta humo incrementa eorum prosequenda sunt, donec sulcus coæquetur. Sic exculta semina sine rigatione tota ætate satis ualebunt, fructumq; iucūdioris saporis, quàm rigua præbebunt. Aquosis autem locis primo quoq; tempore non tā

men

men ante Cal. Mar. ſemen ponendum eſt, ut deferri poſſit æquinoctio confecto. idq; de media parte cucurbitæ ſemen inuerſo cacumine ponito, ut fiat incrementi uaſtioris. Nã ſunt ad uſum uaſorum ſatis idoneæ, ſicut Alexandrinæ cucurbitæ, cũ exaruerint. At ſi eſculentæ merci præparabis, recto cacumine de collo cucurbitæ ſumptum ſemen ſerendum erit, quod prolixior, & tenuior fructus eius enaſcatur, qui ſcilicet maius cæteris inuenit precium. Sed cuſtodiendum eſt, ut quamminime ad eum locum, in quo uel cucumis, aut cucurbitæ cõſitæ ſunt, mulier admittatur. Nam ferè contactu eius langueſcunt incrementa uirentiũ. ſi uerò etiam in menſtruis fuerit, niſu quoque ſuo nouellos fœtus necabit. Cucumis tener, & iucundiſsimus fit, ſi ante quàm ſeras, ſemen eius lacte maceres. Nonnulli etiam quò dulcior exiſtat, aqua mulſa idem faciunt. Sed qui præmaturũ fructum cucumeris habere uolet, cõfecta bruma ſtercoratam terrã inditam cophynis obſerat, modicumq; præbeat humorem. Deinde cum enata ſemina fuerint, tepidis diebus, & inſolatis iuxta ædificium ſub diuo ponat, ita ut ab omni afflatu protegantur. Cæterum frigoribus, ac tempeſtatibus ſub tectum referat. idq; tandiu faciat, dum æquinoctium uernum conficiatur. poſtea totos cophynos demuttat in terram. Sic enim præcoquem fructum habebit. Poſſunt etiam, ſi ſit operæprecium, uaſis maioribus rotulæ ſubijci, quo minore labore producantur, & rurſus intra tecta recipiantur. Sed nihilo minus ſpecularibus integi debebunt, ut etiam frigoribus ſerenis diebus tutò producantur ad ſolem. Hac ratione ferè toto anno Tiberio Cæſari cucumis præbebatur. Nos autem leuiore opera iſtud fieri apud Aegyptiæ gentis Dolum Mẽdeſium legimus, qui præcipit aprico, & ſtercoroſo loco alternis ordinibus

bus ſirulas, alternis rubos in hortis conſitas habere: deinde eas cõfecto æquinoctio paululum infra terram ſecare, & ligneo ſtylo laxatis uel rubi, uel ſirulæ medullis ſtercus immittere, atq; ita ſemina cucumeris inſerere, quæ ſcilicet incremẽto ſuo coëant rubis, & ſirulis. Nam ita nõ ſua, ſed quaſi materna radice aluntur: ſicq; inſitam ſtirpem frigoribus quoque cucumeris præbere fructum. Satio ſecunda eius ſeminis ferè quinquatribus obſeruatur. Capparis plurimis prouincijs ſua ſponte noualibus naſcitur. Sed quibus locis eius inopia eſt, ſi ſerẽda fuerit, ſiccum locum deſiderabit. Is q; debebit antè circundari foſſula, quæ repleatur lapidibus, & calce, uel punico luto, ut ſit quaſi quædã lorica, ne poſſint eam perrumpere prædicti ſeminis frutices, qui ferè per totum agrum uagantur, niſi munimento aliquo prohibiti ſint. Quod tamen non tantum incommodum eſt (ſubinde enim poſſunt extirpari) quantum quod noxium uirus habent, ſuccoq; ſuo ſterile ſolum reddunt. Cultu aut nullo, aut leuiſsimo contenta eſt. Quippe quæ res etiam in deſertis agris citra ruſtici operam cõualeſcit. Seritur utroq; æquinoctio. Cepina magis frequenter ſubactam poſtulat terram, quàm altius conuerſam. Itaque ex Calendis Nouembris proſcindi ſolum debet, ut hyemis frigoribus, & gelicidijs putreſcat, intermiſsisq; quadraginta diebus, tum demum itcrari, & interpoſitis uno, ac uiginti diebus tertiari, ac protinus ſtercorari. Mox bidentibus æqualiter perfoſſum in areas diſponi deletis radicibus omnibus. Deinde ad Calendas Februarias ſereno die conueniat ſemina ſpargi, quibus aliquod ſatureiæ ſemen intermiſcendum erit, ut eam quoq; habeamus. Nam & uiridis eſui eſt iucunda, nec arida inutilis ad pulmẽtaria condienda. Sed cepina uel ſæpius, certè nõ minus debet quàm

quater

quater ſarriri. Cuius ſi ſemen excipere uoles, capita maxima generis aſcalonij, quod eſt optimum, menſe Februario diſponito quaternorum, uel etiam quinûm digitorum ſpatijs diſtantia, & cum cœperint uirere, ne minus ter conſarrito, deinde cum fecerint caulem, humilioribus quaſi canteriolis interpoſitis rigorem ſtylorum conſeruato. Nam niſi arundines tranſuerſas in modũ iugatæ uineæ crebras diſpoſueris, thalli ceparum uentis proſternentur, totumq; ſemen excutietur, quod ſcilicet non ante legendum eſt, quàm cum matureſcere cœperit, coloremq; nigrũ habere. Sed nec patiendum eſt, ut pereareſcat, aut totum decidat, uerum integri thalli uellendi ſunt, & ſole ſiccandi. Napus & rapa duas ſationes habent, & eandem culturam, quam raphanus. Melior eſt tamen ſatio menſis Auguſti. Iugerum agri quatuor ſextarios ſeminis eorum poſcit, ſed ita ut radicis ſyriacæ ſuper hanc menſuram paulò plus, quàm heminam ſeminis recipiat. Qui æſtate iſta ſeret, caueat, ne propter ſiccitates culex adhuc tenera fŏlia prorepentia conſumat. Id quoq; ut uitetur, puluis etiam, qui ſupra cameram inuenitur, uel etiam fuligo, quæ ſupra fŏcos tectis inhæret, colligi debet: deinde pridie quàm ſatio fiat, commiſceri cum ſeminibus, & aqua conſpergi, ut tota nocte ſuccum trahant. Nam ſic macerata poſtero die rectè ſeruntur. Veteres quidam autores, ut Democritus, præcipiunt, ſemina omnia ſucco herbæ, quæ ſedum appellatur, medicare, eodemq; remedio aduerſus beſtiolas uti, quod uerũ eſſe nos experientia docuit. Sed frequentius tamen, quoniam huius herbæ minus larga eſt facultas, fuligine, & prædicto puluere utimur, ſatisq; commodè tuemur his incolumtatem plantarũ. Rapæ ſemina Higinius putat poſt trituram iacentibus adhuc in area paleis inſpergi debere

bere, quoniam fiunt uaſtiora capita, cùm ſubiacens ſoli duritia non patitur in altum deſcendere. Nos iſtud ſæpe fruſtra tentauimus: itaq; rapum, & raphanũ, & napum melius exiſtimamus ſubacta terra obrui. Seruãtq; adhuc antiquorum conſuetudinem religioſiores agricolæ, qui cùm ea ſerunt, precãtur, ut & ſibi, & uicinis naſcantur. Locis frigidis, ubi timor eſt, ne autumnalis ſatio hyemis gelicidijs peruratur, arundinibus humiles canterij fiunt, ijſq; uirgæ tranſuerſæ imponuntur, & uirgis ſtramenta ſupra iaciuntur, & ſic à pruinis ſemina defenduntur. Vbi uerò apricis regionibus poſt pluuias noxia inceſſerunt animalia, quæ à nobis appellantur erucæ, Græcè autem κάμπαι nominantur, uel manu colligi debent, uel matutinis temporibus frutices olerum concuti. Sic enim dum adhuc torpent nocturno frigore, ſi deciderint, non amplius in ſuperiorem partem prorepunt. Id tamen ſuperuacuum eſt fãcere, ſi ante ſationem ſemina, uti iam prædixi, ſucco herbæ ſedi macerata ſunt: nihil enim ſic medicatis nocent erucæ. Sed Democritus in eo libro, qui Græcè inſcribitur περὶ ἀντιπαθῶν, affirmat has ipſas beſtiolas enecari, ſi mulier, quæ in menſtruis eſt, ſolutis crinibus, & nudo pede unamquãq; aream ter circumeat, poſt hoc enim decidere omnes uermiculos, & ita emori. Hactenus præcipiendum exiſtimaui de cultu hortorum, & officijs uillici, quem quamuis inſtructum, atq; eruditũ omni opere ruſtico eſſe oportere prima parte huius exordij cenſuerim, quoniam tamen plerunq; euenit, ut eorum quæ didicerimus, memoria nos deficiat, eaq; ſæpius ex commentarijs renouanda ſint, omnium librorum meorum argumẽta ſubieci, ut cùm res exegiſſet, facilè reperiri poſſit, quid in quoq; quærendum, & qualiter quidq; faciendum ſit.

C L. IVN.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. XII. ET VLTIMVS.

VILLICA.

XENOPHON Atheniensis eo libro P. Siluine, qui œconomicus inscribitur, prodidit maritale cõiugium sic cõparatũ esse natura, ut non solùm iucũdissima, uerùm etiã utilissima uitæ societas iniretur: quod iam pridem etiã Cicero ait, & ne genus humanum tẽporis longinquitate occideret, propter hoc marem cum fœmina esse coniunctum: deinde ut ex hac eadem societate mortalibus adiutoria senectutis, nec minus propugnacula præpararentur, tum etiam cùm uictus, & cultus humanus non uti feris in propatulo, ac syluestribus locis, sed domi sub tecto accurandus erat, necessarium fuit alterutrũ, foris & sub dio esse, qui labore, & industria compararet, intus qui tectis reconderet, atq; custodiret: siquidem uel rusticari, uel nauigare, uel etiam alio genere negotiari necesse erat, ut aliquas facultates acquireremus. Cum uero paratæ res sub tectum essent congestæ, alium esse oportuit, qui & illatas custodiret, & cætera conficeret opera, quæ domi deberent administrari: nam & fruges, & cætera alimenta terrestria indigebãt tecto, & ouium, cæterarumq; pecudum fœtus, atq; fructus clauso custodiẽda erant, nec minus reliqua utensilia, quibus aut alitur hominũ genus, aut etiam excolitur. Quare cum & operam, & diligentiam ea, quæ proposuimus, desyderarent, nec exigua cura foris acquirerentur, quæ domi custodiri oporteret iure, ut dixi,

dixi, à natura comparata est opera mulieris ad domesticam diligentiam, uiri autem ad exercitationem forensem & extraneam: itaq; uiro calores, & frigora perpetienda, tum etiam itinera, & labores pacis, ac belli, id est rusticationis, & militarium stipendiorum distribuit. Mulieri deinceps, quòd omnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domestica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc sexum custodiæ, & diligentiæ assignauerat, idcirco timidiorem reddidit, quàm uirilem: nam metus plurimum cõfert ad diligentiam custodiendi. Quòd autem necesse erat foris, & in aperto uictum quærentibus nonnunquam iniuriam propulsare, idcirco uirum, quàm mulierem fecit audaciorem. Quia uerò partis opibus æquè fuit opus memoria, & diligentia, non minorem fœminæ, quàm uiro earum rerum tribuit possessionem. Tum etiam quòd simplex natura non omneis res commodas amplecti uolebat, idcirco alterum alterius indigere uoluit, quoniam quod alteri deest, præstò plerunque est alteri. Hæc in œconomico Xenophon, & deinde Cicero, qui eum Latinæ consuetudini tradidit, non inutiliter disseruerunt: nam & apud Græcos, & mox apud Romanos usq; in patrum nostrorum memoriam, ferè domesticus labor matronalis fuit, tanquam ad requiem forensium exercitationum omni cura deposita patribusfamiliâs intra domesticos penates se recipientibus. Erat enim summa reuerentia cum concordia, & diligentia mista, flagrabatq; mulier pulcherrima diligentiæ æmulatione, studens negotia uiri cura sua maiora, atq; meliora reddere. Nihil conspiciebatur in domo diuiduum. Nihil, quod aut maritus, aut fœmina proprium esse iuris sui diceret, sed in commune conspirabatur ab utroq;, ut cũ forẽsibus negotijs, matronalis sedulitas in-

dustriæ rationem parem faceret. Itaq; nec uillici quidem, aut uillicæ magna erat opera, cum ipsi domini quotidie negotia sua reuiserent, atq; administrarent. Nunc uerò cũ pleræq; sic luxu, & inertia defluãt, ut ne lanificij quidem curam suscipere dignentur, sed domi sedentes confectas uestes fastidio habeant, peruersáq; cupidine pretiosiores alias à uiris pelliceant, quæ grandi pecunia, & totis penè censibus redimuntur, nihil mirum est easdem ruris, & instrumentorum agrestium cura grauari, sordidissimumq; negotium ducere paucorũ dierũ tempus in uilla morari. Quam ob causam cum in totum non solum exoleuerit, sed etiã occiderit uetus ille matrumfamiliarũ mos Sabinarum, atq; Romanarum, necessaria irrepsit uillicæ cura, quæ tueretur officia matronæ: quoniam & uillici quoq; successerunt in locum dominorum, qui quondam Prisca consuetudine non solũ coluerant: sed habitauerant rura. Verum, ne uidear intempestiuè censorium opus obiurgandis moribus nostrorum temporum suscepisse, iam nunc officia uillicæ prosequar.

Cura rei domesticæ, & præcepta, quæ uillica exequi debeat. CAP. I.

EA porrò (ut institutum ordinem teneamus, quem priore uolumine inchoauimus) iuuenis esse debet, id est non nimium puella, propter easdem causas, quas de ætate uillici retulimus, integræ quoq; ualetudinis, nec fœdi habitus, nec rursus pulcherrimi: nam illibatum robur et uigilijs, & alijs sufficiet laboribus, fœditas fastidiosum, nimia species desidiosum faciet eius contubernalem. Itaq; curandum est, ut nec uagum uillicũ, nec auersum cõtubernio suo habeamus, nec rursus intra tecta desidem, & complexibus adiacentem fœminam. Sed nec hæc tantum, quæ diximus,

ximus, in uillica custodienda sunt. Nam in primis consyderandum erit, an à uino, ab escis, à superstitionibus, à somno, à uiris remotissima sit, et ut cura eã subeat, quid memi nisse, quid in posterum prospicere debeat, ut ferè eum morem seruet, quem uillico præcepimus, quoniã pleraq; similia esse debent in uiro, atq; fœmina, & tam etiam malũ uitare, quàm præmium rectè factorum sperare. Tum elaborare, ut quàm minimam operam uillicus intra tectum impendat, cui & primo mane cum familia prodeundũ est, & crepusculo peractis operibus fatigato redeũdum. Nec tamen instituendo uillicam, domesticarum rerum uillico remittimus curam, sed tantummodo laborẽ eius, adiutrice data, leuamus. Cæterum munia, quæ domi capessenda, non in totũ muliebri officio relinquẽda sunt, sed ita delegãda ei, ut identidem oculis uillici custodiãtur. Sic enim erit diligentior uillica, si meminerit ibi esse, cui ratio frequenter reddenda sit: ea porrò persuasissimum habere debebit, aut in totum, aut certè plurimum domi se morari oportere. Tunc quibus aliquid in agro faciendum erit seruis, eos foras emittere, quibus autem in uilla quid agendum uidebitur, eos intra parietes continere, atq; animaduertere, ne diuturna cessatione frustrentur opera. Quæ domum autẽ inferuntur diligenter inspicere, ne delibata sint, et ita explorata, atq; inuiolata recipere, tum separare, quæ consumenda sunt, & quæ superfieri possunt custodire, ne sumptus annuus menstruus fiat. tum si quis ex familia cœperit aduersa ualetudine affici, uidendum erit, ut is quàm commodissimè ministretur. Nam ex huiusmodi cura nasci tur beneuolentia, nec minus obsequium. Quinetiam fidelius, quàm prius seruire student, qui conualuerint, cum est ægris adhibita diligentia.

Quemadmodum tractare debeat penora, siue cællaria. CAP. II.

POst hæc meminisse debebit, quæ inferãtur, ut idoneis, & salubribus locis recondita sine noxa permaneant. Nihil enim magis curandũ est, quàm præparare, ubi qdq; reponatur, ut cũ opus sit, ꝓmatur: ea loca qualia esse debeãt, & in primo uolumine, cum uillã cõstitueremus, et in undecimo, cum de officio uillici disputaremus, iam dicta sunt. Sed ne nũc quidẽ demonstrare breuiter pigebit: nam quod excelsissimũ est cõclaue, pretiosissima uasa, & uestẽ desiderat, quod deniq; horreũ siccum, atq; aridũ, frumẽtis habetur idoneũ, quod frigidũ cõmodissimè uinũ custodit, quod bene illustre fragilem supellectilem, atq; ea postulat opera, quæ multi lumanis indigent. Præparatis igitur receptaculis, oportebit suo quidq; loco generatim, atq; etiã specialiter nonnulla disponere: quò facilius, cùm quid expostulabit usus recipere possit: nam uetus est prouerbium, paupertatem certissimam esse, cùm alicuius indigeas, uti eo non posse, quia ignoretur, ubi proiectum iaceat, quod desideratur. Itaq; in re familiari laboriosior est negligentia, quàm diligẽtia. Quis enim dubitet nihil esse pulchrius in omni ratione uitæ dispositione, atq; ordine? quod etiã ludicris spectaculis licet sæpe cognoscere. Nam ubi chorus canentium non ad certos modos, neq; numeris præeuntis magistri consensit, dissonum quiddã, ac tumultuosum audientibus canere uidetur: at ubi certis numeris, ac pedibus uelut facta conspiratione consensit, atq; concinuit, ex eiusmodi uocum cõcordia non solùm ipsis canẽtibus amicum quiddã, et dulce resonat, uerumetiã spectãtes, audientesq; lætissima uoluptate permulcẽtur. Iam uerò in exercitu neq; mũles, neq; imperator sine ordine, ac dispo

dispositione quicquam ualeat explicare, cùm armatus inermem, eques peditem, plaustrum equites, si sint permisti confundant. Hæc eadem ratio præparationis, atq; ordinis etiam in nauigijs plurimum ualet: nam ubi tempestas incessit, & est rite disposita nauis, suo quidq; ordine locatũ armamentum sine trepidatione minister promit, cùm est à gubernatore postulatũ. Quòd si tantum hæc possunt, uel in theatris, uel in exercitibus, uel etiam in nauigijs, nihil dubiũ est, quin cura uillicæ ordinẽ, dispositionemq; rerũ, quas reponit, desyderet. Nam & unumquodque facilius cõsyderatur, cùm est assignatum suo loco, & siquid fortè abest, ipse uacuus locus admonet, ut quod deest, requiratur. Siquid uerò curari, aut cõcinnari oportet, facilius intelligitur, cum ordine suo recensetur, de quibus omnibus M. Cic. autoritatẽ Xenophõtis secutus in œconomico sic inducit Ischomachum scisciranti Socrati hæc narrantem.

Distributio instrumenti, & supellectilis. CAP. III.

PRæparatis idoneis locis instrumentũ, & supellectilẽ distribuere cœpimus: ac primũ ea secreuimus, quibus ad res diuinas uti solemus, posteà mundum mulicbrem, qui ad dies festos cõparatur, deinde ad uirilem item dierum solennium ornatum, nec minus calciamẽta utriq; sexui conuenientia: tum iam seorsum arma, ac tela seponebantur, & in altera parte instrumẽta, quibus ad lanificia utũtur. Pòst quæ ad cibum conficiendũ uasa (ut assolent) constituebãtur: inde quæ ad lauationem, quæ ad exornationem, quæ ad mensam quotidianam, atque epulationem pertinerent, exponebantur. Posteà ex ijs, quibus quotidie utimur, quod menstruum esset seposuimus, quod annuum quoq; in duas partes diuisimus: nam sic minus fallit, qui

exitus futurus sit. Hæc postquàm omnia secreuimus, tum suo quæq; loco disposuimus : deinde quibus quotidie seruuli utuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda, & conficienda pertinent, hæc ipsa ei, qui uti solet, tradidimus, & ubi ea ponerent, demonstrauimus, & ut salua essent, præcepimus. Quibus autem ad dies festos, & ad hospitum aduentũ utimur, & ad quædam rara negotia, hæc primo tradidimus, & loca singulis demonstrauimus, & cuiq; sua annumerauimus, atque annumerata ipsi exscripsimus, eumq; admonuimus, ut quodcunq; opus esset, sciret unde daret, & meminisset, atq; annotaret quid, & quãdo, & cui dedisset, & cùm recepisset, ut quidq; suo loco reponeret. Igitur hæc nobis ab antiquis per Ischomachi personam præcepta industriæ, ac diligentiæ tradiderunt, quæ nunc nos uillicæ demonstramus. Nec tamen una eius cura esse debebit, ut clausa custodiat, quæ tectis illata receperit, sed subinde recognoscat, atq; cõsyderet, ne aut supellex, uestis ue cõdita situ dilabatur, aut fruges, aliá ue utensilia negligentia, desidiá ue sua corrumpantur. Pluuijs ucrò diebus, uel cũ frigoribus, aut pruinis mulier sub dio rusticum opus obire nõ poterit, ut ad lanificium reducatur, præparatæ sint, & pectitæ lanæ, quò facilius iusta lanificio persequi, atq; exigere possit: nihil enim nocebit, si sibi, atq; actoribus, & alijs in honore seruilis uestis domi confecta fuerit, quò minus patrisfamiliás rationes onerentur. Illud uerò etiam in perpetuum custodiendũ habebit, ut eos, qui foris rusticari debebunt, cùm iam è uilla familia processerit, requirat, ac siquis (ut euenit) curã contubernalis eius intra tectum tergiuersans fefellerit, causam desidiæ scisciteur, exploretq; utrum aduersa ualetudine inhibitus restiterit, an pigritia delituerit. Et si compererit,

pererit, uel simulantẽ langorem sine cunctatione in ualetudinarium deducat: præstat enim opere fatigatũ sub custodia requiescere unum, aut alterum diem, quàm pressum nimio labore uerã noxã cõcipere. Deniq; uno loco quàm minimè oportebit eam cõsistere, neq; enim sedentaria eius opera est, sed modò ad telam debebit accedere, ac siquid melius sciat docere: si minus, addiscere ab eo, qui plus intelligat, modò eos, qui cibum familiæ conficiunt, inuisere: tum etiam culinam, & bubilia, nec minus præsepia mundanda curare. Valetudinaria quoq; uel si uacent ab imbecillis, identidem aperire, & immunditijs liberare, ut cùm res exegerit, bene ordinata, & ornata, & salubria languentibus præbeantur. Promis quoq;, & cellarijs aliquid attendentibus, aut metuentibus interuenire: nec minus interesse pastoribus in stabulis fructum cogentibus, aut fœtus ouium, aliarum ue pecudum subrumantibus : tonsuris uellerum quoq; interesse, & lanas etiam diligenter percipere, & uellera ad numerum pecoris recensere: tum insistere atriensibus, ut supellectilem exponant, & ferramẽta detersa nitidentur, atq; rubigine liberentur. Cæteraq;, si refectionẽ desyderant, fabris cõcinnãda tradantur. Postremò his rebus omnibus constitutis, nihil hanc arbitror distributionem profuturam, nisi, ut iam dixi, uillicus sæpius, & aliquando tamen dominus, aut matrona consyderauerit, animaduerteritq;, ut ordinatio constituta conseruetur. Quod etiam in bene moratis ciuitatibus semper est obseruatum, quarum primoribus, atque optimatibus, non satis uisum est bonas leges habere, nisi custodes earum diligentissimos ciues creassent, quos Græci νομοφύλακας appellãt. Horum erat officium, eos, qui legibus parêrent, laudibus prosequi, nec minus honoribus: eos autẽ, qui nõ parêrent,

pœna multare. Quod nunc scilicet faciunt, magistratus assidua iurisdictione uim legum custodientes. Sed hæc in uniuersum administranda tradidisse abunde sit.

Quæ, & qualia uasa parare debeat penoribus, & salgamis condiendis. CAP. IIII.

NVnc de cæteris rebus, quæ omissæ erant prioribus libris, quoniam uillicæ reseruabantur officijs, præcipiemus, & ut aliquis ordo custodiatur, incipiemus à uerno tempore, quoniã uere maturis herbis atq; trimestribus consummatis sationibus uacua tẽpora iam contingunt, ad ea exequẽda, quæ deinceps docebimus. Paruarum rerum curam non dedisse Pœnis, Græcisq; autoribus, atq; etiam Romanis memoria tradidit. Nam & Mago Carthaginiẽsis, & Hamilcar, quos secuti uidentur Græcæ gentis non obscuri scriptores Mnaseas, atq; Paxamus, tum demum nostri generis, postquam à bellis otium fuit, quasi quoddã tributum uictui humano conferre dedignati non sunt, ut M. Ambiuius, & Mænas Licinius, tum etiam C. Matius, quibus studium fuit pistoris, & coci, nec minus cellarij diligentius suis præceptis instituere. His autem omnibus placuit eum, qui rerum harum officium susceperit, castũ esse continentemq; oportere, quoniam totum in eo sit, ne contractentur pocula, uel cibi nisi aut ab impube, aut certè abstinẽtissimo rebus uenereis. quibus si fuerit operatus uel uir, uel fœmina, debere eos flumine, aut perenni aqua, prius quàm penora cõtingant, ablui. propter quod his necessariũ esse pueri, uel uirginis ministeriũ, per quos promantur, quæ usus postulauerit. Post hoc præceptũ locũ et uasa idonea salgamis præparari iubent: locũ esse debere auersum à sole, quàm frigidissimũ, et siccissimũ, ne situ penora mucorẽ contrahat. Vasa autẽ fictilia, uel uitrea plura potius,

tius, quàm ampla, & eorũ alia rectè picata, nõnulla tamen pura prout conditio cõdituræ exegerit. Hæc uasa dedita opera fieri oportet patẽti ore, & usq; ad imum æqualia, nec in modum doliorũ formata, ut exemptis ad usum salgamis quicquid supereſt æqualiter pondere usq; ad fundum deprimatur, cum ea res innoxia penora conseruet, ubi non innatent, sed semper sint iure submersa. quod in utero dolij uix fieri posset propter inæqualitatẽ figuræ. maximè autem ad hoc necessarium esse aceti, & duræ muriæ usum, quæ utraq; sic conficiuntur.

Quemadmodum ex uino uapido acetum fiat. CAP. V.

IN uini uapidi, ut acre fiat, sextarios duodequinquaginta, fermenti libram, fici aridæ pondo quadrantẽ, salis sextariũ subterito, & subtrita cũ quartario mellis aceto diluito, atq; ita in prædictam mẽsurã adijcito. Quidã ordei tosti sextarios quatuor, & nuces ardentes iuglandes quadraginta, & mentæ uiridis pondo selibram in eandem mensurã adijciunt. quidã ferri massas exurunt, ita ut ignis speciem habeant, easq; in eandem mensuram demittunt. tum etiã exemptis nucleis ipsas nuces pineas uacuas numero quinq;, uel sex incendunt, & ardẽtes eôdem demittunt. alij nucibus sapineis ardentibus idem faciunt.

Quomodo muria dura fiat. CAP. VI.

MVriam duram sic facito, dolium quàm patentissimi oris locato in ea parte uillæ, quæ plurimum solis accipit. id doliũ aqua cœlesti repleto, ea est enim huic rei aptissima, uel si non fuerit pluuialis, certè fontana dulcissimi saporis. In eam tum indito sportam iunceam, uel sparteam, quæ replenda sit sale candido, quò candidior muria fiat: cum salem per aliquot dies uidebis liquescere, ex eo intelli

intelliges nondũ esse muriam maturam. Itaq; subinde aliũ salem tandiu ingeres, donec in sporta permaneat integer, nec minuatur, quod cũ animaduerteris scies habere muriã maturitatem suã. & si aliam in id uas facere uolueris, hãc in uasa bene picata diffundes, & opertam in sole habebis, omnem enim mucorem uis solis aufert, & odorem bonum præbet. Est aliud muriæ maturæ experimentum. Nam ubi dulcem caseum demiseris in eam, si pessum ibit, scies esse adhuc crudam, si innatabit, maturam.

Quæ per quatuor anni tempora herbæ, & quomodo condiantur. CAP. VII.

His præparatis circa uernum æquinoctium herbas in usum colligi, & reponi oportebit, cymam, caulem, capparim, apij coliculos, rutam, olusatrum cum suo caule antè quàm de folliculo exeat, item ferulæ cum coliculo silentes, quam tenerrimum florem pastinacæ agrestis, uel satiuæ cum coliculis, silentem florem uitis albæ, & asparagi, & ruscí, & thanni, & digitelli, & puleij, & nepetæ, & lapsanæ, & battis, & eius coliculum, qui muluinus pes appellatur, quinetiam tenerum coliculum fœniculi. Hæc omnia una conditura commodè seruãtur, id est aceti duas partes, & tertiam duræ muriæ si miscueris. Sed uitis alba, ruscus, & thannum, & asparagus, lapsana, & pastinaca, & nepeta, & battis generatim in alueos cõponuntur, & sale conspersa biduo sub umbra, dum consudẽt, reponuntur: deinde si tãtũ remiserint humoris, ut suo sibi iure ablui possint, si minus superfusa dura muria lauantur, & ponderc impositò exprimuntur: tum suo quidq; uase cõditur, & ius, ut suprà dixi, quod est mistum duabus partibus aceti, et una muriæ infunditur. fœniculiq; aridi, quod est per uindemiã proximo anno lectum spissamentum imponitur,

ponitur, ita ut herbas deprimat, & ius usq; in summum labrum fideliæ perueniat. Olusatrum, & ferulam, et fœniculũ cum legeris sub tecto exponito, dum flaccescat: deinde folia, et corticem omnem* folliculorum detrahito. Caules si fuerint pollice crassiores, arundine secato, et in duas partes diuidito. ipsos quoq; flores, ne sint immodici, diduci, & partiri oportebit, atque ita in uasa condi. deinde ius, quod suprà scriptũ est, infundi, & paucas radiculas laseris, quod Græci σίλφιον uocãt adiectas, ita spissamẽto fœniculi aridi contegi, ut ius superueniat. Cymam caulem, capparim, pedem mului, puleium, digitellum compluribus diebus sub tecto siccari, dum flaccescat, & tum eodẽ modo condiri conuenit, quo ferulam, rutam, satureiam, cunilam. Sunt qui rutam muria tantum dura sine aceto condiant, deinde, cum usus exigit, aqua, uel etiã uino abluãt, & superfuso oleo utantur. Hac conditura posset cõmodè satureia uiridis, & æquè uiridis cunila seruari.

* coliculorum.

Oxygala quomodo fiat. CAP. VIII.

Oxygalam sic facito, ollam nouã sumito, eamq; iuxta fundum terebrato: deinde cauum, quem feceris surculo obturato, & lacte ouillo quàm recentissimo uas repleto, eoq; adijcito uiridiũ condimẽtorũ fasciculos origani, mentæ, cepe, coriãdri. has herbas ita in lacte demittito, ut ligamina earum extent. Post diem quintum, surculum, quo cauum obturaueras, eximito, & serum emittito: cum deinde lac cœperit manare, eodem surculo cauum obturato, intermissoq; triduo, ita, ut suprà dictũ est, serũ emittito, & fasciculos condimentorum exemptos abijcito: deinde exiguum aridi thymi, & cunilæ aridæ super lac distringito, concisiq; sectiui porri quantum uidebitur, adijcito, & pmisceto: mox intermisso biduo rursus serũ emittito

tito, cauumq; obturato, & salis triti, quantum satis erit, adijcito, & misceto, deinde operculo impositio, & oblinito, non antè aperueris ollam quàm usus exegerit: sunt qui satiui, uel etiam syluestris lepidij herbam cùm collegerũt, in umbra siccent, deinde folia eius abiecto caule die, et nocte muria macerata, expressaq; lacti misceant sine condimentis, & salis quantum satis arbitrantur, adijciant: tum cætera, quæ suprà præcepimus faciant. Nõnulli recentia folia lepidij cùm dulci lacte in olla miscent, & post diem tertium quemadmodum præcipimus, serum emittũt: deinde compertã satureiam uiridem: tum etiam arida semina coriandri, atque anethi, & thymi, & apij in unum bene trita adijciunt, salemq; bene coctum cribratum permiscẽt. Cætera eadem quæ suprà faciunt.

Conditura lactucæ. CAP. IX.

CAules lactucæ ab imo depurgatos eatenus, qua tenera folia uidebuntur, in alueo salire oportet, diemq; unum, & noctem sinere, dum muriam remittant: deinde muria eluere, & expressos in cratibus pãdere, dum absiccescant: tum substernere anethum aridum, & fœniculum, rutaq; aliquid & porri concidere, atq; ita miscere: tũ siccatos coliculos ita componere, ut faseoli uirides integri interponantur, quos ipse antè dura muria die, & nocte macerare oportebit: similiterq; absiccatos cum fasciculis lactucarum condi, & superfundi ius quod sit aceti duarũ partiũ, atq; unius muriæ: deinde arido spissamento fœniculi sic comprimi, ut ius supernatet: quod ut fiat, is, qui huic officio præerit, sæpe suffundere ius debebit, nec pati sitire salgama, sed extrinsecus munda spongia uasa pertergere, & aqua fontana quàm recentissima refrigerare: simili ratione intubum, & cacumina rubi, qua lactucam condire

condire oportet, nec minus thymi & satureiæ, & origani, tum etiam armoraciorum cymam. Hæc autem, quæ suprà scripta sunt, uerno tempore componuntur.

Cepæ, pyrorum, & malorum, cæterorumq; pomorum compositio. CAP. X.

NVnc quæ per æstatem, circa messem, uel etiam exactis iam meßibus colligi, & reponi debeant, præcipiemus. Pompeianã, uel ascaloniam cepam, uel etiam marsicam simplicem, quam uocant unionem rustici, eligito: ea est autem, quæ nõ fruticauit, nec habuit soboles adhærenteis: hanc prius in sole siccato, deinde sub umbra refrigeratam substrato thymo, uel cunila componito in fidelia, & infuso iure, quod sit aceti trium partium, & unius muriæ fasciculum cunilæ superponito, ita ut cepa deprimatur, quæ cùm ius cõbiberit, simili mistura uas suppleatur. Eodem tẽpore corna, & pruna onychina, & pruna syluestria, nec minus genera pyrorum, & malorum cõdiuntur. Corna, quibus pro oliuis utamur: item pruna syluestria, & pruna onychina adhuc solida, nec maturißima legẽda sunt, nec tamen nimium cruda, deinde uno die umbra siccanda: tum æquis partibus acetum, & sapa, uel defrutum misceatur, & infundatur. Oportebit autẽ aliquid salis adijcere, ne uermiculus, aliudue animal innasci possit: uerùm cõmodius seruantur, si duæ partes sapæ cũ aceti una parte misceantur: pyra dolobelliana, crustumina, regia, ueneria, uolema, neuiana, lateritiana, decumana, laurea, mirappia, pruna purpurea, cùm immatura, non tamen percruda legeris, diligenter inspicito, ut sint integra sine uitio, aut uermiculo: tum in fictili picata fidelia cõponito, & aut passo, aut defruto cõpleto, ita ut omne pomũ submersum sit, operculo deinde impositio gypsato. Illud in

totum

totũ præcipiendũ existimaui, nullũ esse genus pomi, quod non possit melle seruari: itaque cùm sit hæc res interdum ægrotãtibus salutaris, censeo uel pauca poma in melle custodiri, sed separata generatim: nam si cõmisceas, alterum ab altero genere corrumpitur, & quoniam opportunè mellis fecimus mentionẽ, hoc eodem tempore alui castrandæ, ac mel conficiendũ, cera fãcienda est: de quibus nono libro iam diximus: nec nunc aliam curã exigimus à uillico, quàm ut administrantibus intersit, fructumq; custodiat.

De mella facienda, qua in conditu-ris utuntur. CAP. XI.

CAeterum cùm eodem tempore mella, nec minus aqua mulsa in uetustatem reponi debeat, meminisse oportebit, ut cùm secundariũ mel de fauis fuerit exceptũ, ceræ statim minutè resoluãtur, & aqua fontana, uel cœlesti macerentur: expressa deinde aqua coletur, & in uas plumbeum defusa decoquatur, omnisq; spurcitia cum spumis eximatur: quæ decocta, cùm tam crassa fuerit quàm defrutum, refrigeretur: & bene picatis lagœnis condatur. Hac quidam mella pro aqua mulsa utuntur, nõnulli etiam pro defruto in condituras oliuarum, quibus quidem magis ido neam censeo, quòd cibarium saporẽ habet, nec potest languentibus pro aqua mulsa remedio esse, quoniam si bibatur, inflationem stomachi, & præcordiorum facit: itaque seposita esse, & ad condituras destinata.

De aqua mulsa facienda. CAP. XII.

PEr se facienda erit optimo melle aqua mulsa: hæc autem non uno modo componitur: nam quidam multos ante annos cœlestẽ aquam uasis includunt, & sub dio in sole habent: deinde cùm sæpius eam in alia uasa transfuderint, & eliquauerint (nam quoties etiam per longum tempus

tempus diffunditur, aliquod crassamentum, in imo simile fœci reperitur) ueteris aquæ sextarium cum libra mellis miscent: nonnulli tamẽ cum austeriorem uolũt efficere gustum, sextarium aquæ cum dodrante pondo mellis diluũt, & ea portione repletam lagœnam, gypsatamq; patiũtur per caniculæ ortum in sole quadraginta diebus esse, tum demum in tabulatum, quod fumum accipit, reponunt: nõnulli, quibus non fuit curæ cœlestem inueterare aquã, recentem sumunt, eamq; usq; in quartam partẽ decoquunt: deinde cùm refrixerit, siue dulciorem mulsam fãcere uolunt, duobus aquæ sextarijs sextarium mellis permiscẽt. Si uerè austeriorem, sextario aquæ dodrantem mellis adijciunt, & his portionibus factam in lagœnam diffundunt: eamq;, ut suprà dixi, quadraginta diebus insolatã, posteà in tabulatum, quod suffumigatur, reponunt.

De caseo in usus domesticos seruando, & de quibusdam herbis condiendis. CAP. XIII.

CAseo usibus domesticis præparãdo, hoc maximè idoneum tẽpus est, quo & caseus seri minimũ remittit, & ultimo tẽpore, cum iam exiguũ lactis est, nõ tam expedit operas morari ad forum fructibus deferendis, & sanè sæpe deportati per æstum, acore uitiãtur: itaq; præstat eos hoc ipso tẽpore in usum cõficere: id autẽ ut quamoptimi fiat opilionis officiũ est, cui septimo libro præcepta dedimus, quæ sequi debeat. Sunt etiã quædam herbæ, quas appropinquante uindemia condire possis, ut portulaca, & olus cordũ, quod quidã satiuũ battim uocãt: hæ herbæ diligenter purgantur, & sub umbra expanduntur: deinde quarto die sal in fundis fideliarũ substernitur, & separatim unaquæq; earum componitur, acetoq; infuso iterum sal superponitur, nam his herbis muria non conuenit.

De malis,& pyris,in sole siccādis. CAP. XIIII.

HOc eodem tempore,uel etiam primo mense Augusto mala,& pyra dulcißimi saporis mediocriter matura eliguntur,& in duas,uel tres partes arundine, uel osseo cultello diuisa in sole ponuntur,donec arescant: eorū si est multitudo, non minimam partem cibariorum per hyemem rustici uindicant:nam pro pulmentario cedit: sicuti ficus,quæ cum arida sepositæ est, hyemis temporibus rusticorum cibaria adiuuat.

De ficis aridis. CAP. XV.

EA porrò neq; nimium uieta, neq; immatura legi debet,& in eo loco expandi, qui toto die solem accipiat:pali autē quatuor pedibus inter se distātes figūtur, & perticis iugātur:factæ deinde in hūc usum cānæ iugis superponuntur,ita ut duobus pedibus absint à terra, ne humorem,quē ferè noctibus remittit humus,trahere possint:tunc ficus inijcitur, & crates pastorales culmo, uel carice,uel filice textæ ex utroq; latere super terram planæ disponuntur,ut cum sol in occasum fuerit, erigantur, & inter se accliues testudineato tecto more tuguriorum inarescentem ficum à rore,& interdum à pluuia defendant,nam utraq; res prædictum fructum corrumpit:cum deinde aruerit,in orcas bene picatas meridiano tempore calentem ficum condere,& calcare diligenter oportebit,subiecto tamen arido fœniculo,& iterum uasis repletis superpositō, quæ uasa confestim operculare, & obliuire cōuenit,& in horreum siccißimum reponi,quo melius ficus perennet. Quidam lectis ficis pediculos adimūt, & in sole expandunt, cum deinde paulùm siccatæ sunt, antequàm indurescant in labra fictilia,uel lapidea cōgerunt eas:tum pedibus lotis in modum farinæ proculcant, & admi

scent torrefacta sesama cum aniso Aegyptio, & semine fœniculi,& cymini:hæc cū bene proculcauerint, & totam massam comminutæ fici permiscuerint, modicas offas foliis ficulneis inuoluūt,ac religatas iunco,uel qualibet herba offas reponunt in crates, & patiuntur siccari:deinde cum peraruerint,picatis uasis eas condūt:nōnulli hanc ipsam formā fici orcis sine pice includunt, & oblita uasa clibano,uel furno torrefaciūt,quo celerius omnis humor excoquatur,siccatā in tabulatū reponūt,et cū exegerit usus,testam comminuūt:nā duratam massam fici aliter eximere non possunt:alij pinguißimam quanq; uiridem ficorum eligunt,& arundine, uel digitis diuisam dilatant,atq; ita in sole arescere patiuntur, quas deinde bene siccatas meridianis teporibus, cùm calore solis emollitæ sunt,colligunt:& ut est mos Afris, atq; Hispanis,inter se compositas comprimunt in figuram stellarum, flosculorumq;,uel in formam panis redigentes: tum rursus in sole aßiccant,& ita in uasis recondunt.

De uuis passis faciendis,& sorbis seruandis. CAP. XVI.

SImilem curam uuæ desyderant,quas dulcißimi saporis albas,maximis acinis,nec spißis luna decrescente, sereno,& sicco cœlo post horam quintam legi oportet, & in tabulas pauliſper porrigi,ne inter se pondere suo pressæ collidantur:deinde aheno,uel in olla noua fictili ampla, præparatam lixiuiam cineris sarmenti calefieri conuenit, quæ cum feruebit exiguum olei quàm optimi adijci, & ita permisceri: deinde uuas pro magnitudine binas, uel ternas inter se colligatas in ahenum feruens demitti, & exiguum pati,dum decolorentur, nec rursus committere,ut excoquantur,nam quadam moderatione temperamentoq;

mentoq; opus est. Cum deinde exemeris, in crate dispo-
nito rarius quàm ut altera alterã contingat. Post tres dein-
de horas, unãquanq; uuã conuertito, nec in eodẽ uestigio
reponito, ne in humore, qui defluxerit, corrumpatur: no-
ctibus autem contegi debent quemadmodum fici, ut à ro-
re, uel pluuia tutæ sint. cum deinde modicè aruerint, in ua
sa noua sine pice operculata, & gypsata, sicco loco repo-
nito: quidam uuam passam foliis ficulneis inuoluunt, &
asiccãt: alij foliis uitigineis, nõnulli plataninis semiuietas
uuas contegunt, & ita in amphoras recondunt. Sunt qui
culmos fabæ exurant, & ex eo, quod cremauerint, cinere
lixiuiam faciant: deinde in lixiuiæ sextarios decẽ salis tres
cyathos, & olei cyathum adijciant: tum adhibito igne ca
lefaciant, & cætera eodem modo administrent. quòd si ui
debitur in aheno parum inesse olei: subinde quantũ satis
erit adijciatur, quò sit pinguior, et nitidior uua passa. eo-
dem tempore sorba manu lecta curiosè in urceolos pica-
tos adijcito, & opercula picata imponito, & gypso lini-
to, tum scrobibus bipedaneis sicco loco intra tectũ factis
urceolos ita collocato, ut oblita ora eorũ deorsum spectẽt:
deinde terrã congerito, et modicè desuper calcato: melius
est autem pluribus scrobibus pauciora uasa distãtia inter
se disponere: nã in exemptione eorũ dum unũ tollis, si re-
liqua commoueris, celeriter sorba uitiantur: quidam hoc
idem pomum etiam in defruto commodè seruant, adiecto
spissamento aridi fœniculi, quo deprimantur, ita sorba, ut
semper ius supernatet, ac nihilominus picata opercula di-
ligenter gypso linunt, ne possit spiritus introire.

De aceto ficulneo faciendo. CAP. XVII.

SVnt quædã regiones, in quibus uini, ideoq; etiã aceti
penuria est: itaq; hoc eodẽ tempore ficus uiridis quàm
maturi

maturissima legenda est, utiq; etiam si iam pluuiæ incesse-
runt, & propter imbres in terram decidit, quæ cum suble
cta est, in dolium uel in amphoras conditur, & ibi sinitur
fermentari: deinde cum exacuit, & remisit liquorem: quic
quid est aceti diligẽter colatur, & in uasa picata bene oli
da diffunditur: hoc primæ notæ acerrimi aceti usum præ-
bet, nec unquã situm, aut mucorem contrahit, si nõ humi-
do loco positum est: sunt qui multitudini studentes aquã
ficis permisceant, & subinde maturissimas ficus recentes
adijciãt, & patiãtur in eo iure tabescere, donec satis acris
aceti sapor fiat: postea in iũceis fiscellis, uel sparteis saccis
percolant, liquatumq; acetũ inferuefaciant, dum spumam,
& omnẽ spurcitiã eximant: tũ torridi salis aliquid adijci-
ãt, quæ res prohibet uermiculos, aliã ue ĩnasci animalia.

Quæ præparanda sint uindemiæ. CAP. XVIII.

QVamuis priore libro, qui inscribitur uillicus, iam di
ximus quæ ad uindemiam præparanda sunt, non ta
men alienum est etiam uillicæ de ijsdem rebus præcipere,
ut intelligat suæ curæ esse debere quæcunq; sub tecto ad-
ministrantur circa uindemiã. Si ager amplus, aut uineta,
aut arbusta grandia sunt, perenne fabricandæ decimo-
diæ, & trimodiæ, & fiscellæ texendæ, & picandæ: nec mi
nus falculæ, & ungues ferrei quamplurimi parandi, &
exacuendi sunt, ne uindemiator manu distringat uuas, et
non minima fructus portio dispersis acinis in terram dila
batur. Funiculi quoq; fiscellis aptandi sunt, & lora trimo
dijs: tum lacus uinarij, & torcularij, & fora, omniaq; ua-
sa (si uicinum est mare) aqua marina, si minus, dulci elu-
enda sunt, & commundanda, & diligenter asiccanda, ne
humorem habeant. Cella quoq; uinaria omni stercore li-
beranda, & bonis odoribus suffienda, nequem redoleat

fœtorem, acorem'ue. Tum sacrificia Libero, Liberæq;, & uasis pressorijs quàm sanctissimè, castissimeq; faciẽda, nec per uindemiam ab torculari, aut uinaria cella recedendũ est, ut omnia, quæ mustum conficiunt, purè, mundeq; faciant, ne furi locus detur præsentem fructum intercipiendi. Dolia quoq;, & seriæ, cæteraq; uasa ante quadragesimũ uindemiæ diẽ picanda sunt, atq; aliter ea, quæ demersa sunt humi, aliter quæ stant supra terrã. Nã ea, quæ demersa sunt, ferreis lampadibus ardentibus calefiunt, & cũ picẽ in fundũ distillauit, sublata lampade rutabulo ligneo, & ferrea curuata radula ducitur, qd' destillauit, aut quod in lateribus hæsit: deinde penicillo detergitur, & feruentissima pice infusa nouo alio rutabulo, et scopula picatur. At quæ supra terrã consistunt, complures dies antè quàm curentur in solem producuntur: deinde cùm satis insolata sunt, in labra conuertuntur, & subiectis paruis tribus lapidibus suspenduntur, atq; ita ignis subijcitur, & tandiu incenditur, donec ad fundum calor tam uehemens perueniat, ut apposita manus patiens eius non sit: tum dolio in terram demisso, & in latus deposito pix feruentissima infunditur, uolutaturq;, ut omnes dolij partes linantur. Sed hæc die quieto à uentis fieri debent, ne admoto igne cùm afflauerit uentus, uasa rumpantur. Sunt autem satis sesquiculleatibus dolijs picis duræ pondo uicenaquina, nec dubium, quin si quinta par picis brutiæ in uniuersam coctu-ram adijciatur, utilissimum sit omni uindemiæ.

De pluribus generibus conditurarum, quibus uinum confirmatur. CAP. XIX.

CVra quoq; adhibenda est, ut expressum mustum perenne sit, aut certè usque ad uenditionem durabile. Quod quemadmodum fieri debeat, & quibus conditu-ris adiuuari,

adiuuari, deinceps subijciemus. Quidam partem quartam eius musti, quod in uasa plũbea cõiecerunt, nõnulli tertiã decoquunt. Nec dubiũ, quin ad dimidiam si quis excoxerit, neliorẽ sapam facturus sit, eoq; usibus utiliorem, adeò quidẽ, ut etiam uice defruti, sapa, mustum, quod est ex ueteribus uineis, condire possit. Quæcũq; uini nota sine cõdimento ualet perennari, optimam esse eam cẽsemus, nec omnino quicquã permiscendum, quo naturalis sapor eius infuscetur. Id enim præstantissimũ est, quod suapte natura placere poterit. Cæterũ cùm aut regionis uitio, aut nouellarum uinearum mustum laborabit, eligenda erit pars uineæ (si est facultas) amineæ, si minus, quàm bellissimi uini, quæq; erit & uetustissima, & minimè uliginosa. Tum obseruabimus decrescentẽ lunam, cùm est sub terra, & sereno, siccoq; die uuas quàm maturissimas legemus, quibus proculcatis mustũ, quod defluxerit, antè quàm prælo pes eximatur, satis de lacu in uasa defrutaria deferemus, leuiq; primũ igne, & tenuibus admodũ lignis, quæ gremia rustici appellant, fornacẽ incendemus, ut ex cõmodo mustum feruceat. Isq;, qui præerit huic decoquendo, cola iuncea, uel spartea ex crudo, id est, non malleato sparto præparata habeat. Itẽq; fasciculos fœniculi fustibus illigatos, quos posit utiq; ad fundũ uasorũ demittere, ut quicquid fecis subsederit, exagitet, & in summũ reducat: tum colis omnẽ spurcitiam, quæ redundarit, expurget. Nec absistat id facere, donec uidebitur eliquatũ omni fece mustũ carere. tũ siue mala cydonia, quæ percocta sublaturus sit, seu quoscunq; uoluerit cõueniẽtes odores adijciat, & nihilo minus subinde fœniculo peragitet, neqd subsederit, quod posit plumbeũ perforare. Cùm deinde iã acriorẽ potuerit ignẽ uas substinere, id est, cùm aliqua iam parte mustũ

excoctũ in se feruebit, tum codices, & uastiora ligna subij ciantur, sed ita ne fundũ contingant. Quod nisi uitatum fuerit, uel uas ipsum, quod aliquãdo cõtingit, pertũdetur, uel si id factum non erit, utiq; adurctur mustũ, & amaritudine concepta condituris fiet inutile. Oportebit autem antè, quàm mustum in uasa defrutaria cõijciatur, oleo bono plumbea ipsa intrinsecus imbui, & bene fricari, atq; ita mustum adijci. Ea res non patitur defrutum aduri.

De sapa, & defruto coquendis. CAP. XX.

QVinetiam diligenter factũ defrutũ, sicut uinũ solet acescere: quod cùm ita sit, meminerimus annículo defruto, cuius iam bonitas explorata est, uinũ condire: nã uitioso medicamine fructus, qui perceptus est, uitiatur. Ipsa autè uasa, quibus sapa, aut defrutũ coquitur, plũbea potius quàm ænea esse debẽt. Nam in coctura æruginem remittunt ænea, & medicaminis saporẽ uitiãt: odores autem uino ferè apti sunt, qui cũ defruto coquuntur, iris, fœnum Græcũ, schœnum: harũ rerũ singulæ libræ in defrutarium, quod cœperit musti amphoras nonaginta, cùm iam deferbuerit, & expurgatum erit, tum adijci debẽt: deinde si natura tenue mustũ erit, cùm ad tertiã partẽ fuerit decoctum, ignis subtrahendus est, & fornax protinus aqua refrigerẽda: quod si fecerimus, nihilo minus defrutũ infra tertiam partẽ uasis consedit. Sed id quamuis aliquid detrimẽti habeat, prodest tamen: nam quanto plus decoquitur (si modò nõ est adustũ) melius, & spissius fit. Ex hoc autẽ defruto, quod sic erit coctũ, satis est singulos sextarios singulis amphoris immiscere. Nã cum amphoras musti nonaginta in defrutario decoxeris, ita ut iam exiguum supersit de coctura, quod significat decoctũ ad tertias: tũ demum medicamina adijcito, quæ sint aut liquida, aut resinosa,

sinosa, id est picis liquidæ nemeturicæ, cum eam diligẽter ante aqua marina decocta perlueris, decẽ sextarios. Item resinæ terebinthinæ sesquilibrã. Hæc cum adijcies, plumbeum peragitabis, ne adurãtur. cũ deinde ad tertias subsedcrit coctura, subtrahe ignẽ, & plumbeũ subinde agitabis, ut defrutũ, & medicamẽta coeant: deinde cũ uidebitur mediocriter calere defrutũ, reliqua aromata contusa, & cribrata paulatim insperges, & iubebis rutabulo ligneo agitari, quod decoxeris eousq;, dũ defrigescit. Quod si non ita, ut præcipimus, permuscueris, subsident aromata, & adurentur. Ad prædictũ autẽ modum musti adijci debent ij odores, nardi folium, iris illyrica, nardum gallicũ, crocum, palma, cyperum, schœnum, quorum singulorum selibræ satisfacient. Item myrrhæ quincunx, calami pondo libram, casiæ selibram, amomi pondo quadrans, croci quincunx, cripæ pãpinaceæ libra. Hæc, ut dixi, arida cõtusa, & cribrata debẽt adijci, & his cõmisceri rasis, quod est genus crudæ picis, eaq; quanto est uetustior, tanto melior habetur. Nã longo tempore durior facta, cum est cõtusa in puluere redigitur, & his medicaminibus admiscetur. Satis est autem prædictis ponderibus sex libras eius miscere. Ex hac compositione, quantum in sextarios musti quadragenos octonos adijciendum sit incertum est, quoniã pro natura uini æstimari oportet, quod satis sit. Cauendumq; est, ne conditus sapor intelligatur, nã ea res emptorem fugat. Ego tamen, si humida fuerit uindemia, trientem, si sicca, quadrantem medicaminis in binas amphoras miscere solitus sum, ita, ut quatuor urnarum esset musti modus. Vrna autem quatuor & uiginti sextariorũ. Nonnullos agricolas singulis amphoris quadrantẽ medicaminis indidisse scio, sed hoc coactos fecisse propter

nimiam infirmitatẽ uini eiusmodi, quod uix triginta diebus integrũ permanebat. Hoc tamen mustũ, si sit lignorũ copia, satius est inferuefacere, & omnẽ spumam cum fecibus expurgare, quo facto decima pars decidet, sed reliqua perennis erit. At si lignorum penuria est, marmoris, uel gypsi, quod flos appellatur, uncias singulas, itẽ ad tertias decocti defruti sextarios binos singulis amphoris miscere oportebit. ea res etiam si nõ in totũ perennat, certè usq; in alterã uindemiam plerunq; uini saporem seruat.

De defruto, quod adijcitur in uinum ad uetustatem. CAP. XXI.

MVstum quamdulcissimi saporis decoquatur ad tertias, & decoctum, sicut suprà dixi, defrutum uocatur. quod cum defrixit, transfertur in uasa, & reponitur, ut post annũ sit in usu. Potest tamen etiã post dies nouẽ, quam refrixerit, adijci in uinũ, sed melius est, si anno requeuerit. Eius defruti sextarius in duas urnas musti adijcitur, si mustũ ex uineis collinis est, sed si ex campestribus, tres heminæ adijciuntur. Patimur autẽ, cum de lacu mustum sublatum est, biduo deferuescere, & purgari. Tertio die defrutum adijcimus. deinde interposito biduo, cum id mustum pariter cũ defruto deferbuerit, purgatur, & ita coadijcitur in binas urnas ligula cumulata, uel mẽsura semunciæ bene plenæ salis cocti, & triti. Sal autem quãcandidissimus conijcitur in urceo fictili sine pice, qui urceus, cũ recipit salem, diligẽter totus oblinitur luto paleato, & ita igni admouetur, ac tandiu iam torretur, quãdiu strepitum edit. cum silere cœpit, finem habet coctura. Prætereà, fœnum Græcum maceratur in uino uetere per triduũ, deinde eximitur, & in furno siccatur, uel in sole: idq; cum est aridum factum, molitur, & ex eo molito post salituram

salîturam musti cochlear cumulatum, uel simile genus poculi eius, qui est quarta pars cyathi, adijcitur in binas urnas: deinde cum iã perfectè mustũ deferbuit, & constitit, tantundẽ gypsi floris miscemus, quantũ salis adieceramus: atq; ita postero die purgamus doliũ, & nutritũ uinũ operimus, atq; oblinimus. Hac conditura Columella patruus meus illustris agricola uti solitus est in ijs fundis, in quibus palustres uineas habebat. Sed idem, cũ collina uina condiebat, aquã salsã decoctã ad tertias pro sale adijciebat: ea porrò facit sine dubio maiorẽ mensurã, et odoris melioris, sed periculum habet, ne uitietur uinũ, si male cocta sit aqua. Sumitur autem hæc, ut iam dixerã, quàmlongissimè à littore. Nã liquidior, & purior est, quantum altiori mari hausta est. Eam si quis (ut Columella faciebat) reponet, post trienniũ in alia uasa eliquatam transfundat. Deinde post alterũ trienniũ decoquat usq; ad partem tertiã longè meliorẽ habebit cõditurã uini. Nec ullũ periculũ erit, ne uina uitiẽtur. Satis est autẽ sextarios singulos adijcere salsæ, eosq; in binas musti urnas, quamuis multi etiam binos immisceant, nonnulli etiam ternos sextarios: idq; ego facere non recusem, si genus uini tantum ualeat, ut aquæ salsæ non intelligatur sapor. Itaq; diligens paterfamiliâs, cũ parauerit fundũ, statim prima uindemia tres aut quatuor notas condituræ totidem amphoris musti experietur, ut exploratũ habeat quantum plurimum salsæ uinũ, quod fecerit, sine offensa gustus pati possit.

Picis liquidæ alterum medicamen, quo mustum condias. CAP. XXII.

PIcis liquidæ nemeturicæ metretam adde in labrum, aut in alueum, & in eodem infundito cineris lixiuiæ congios duos, deinde permisceto spatha lignea. cum requieuerit,

quieuerit, eliquato lixiuiam. deinde iterum tantundē lixiuiæ addito, eodem pacto permisceto, & eliquato. Tertio quoq; idem facito. Cinis autem odorē picis aufert, & eluit spurcitiā. Post eodē addito picis brutiæ, si minus alterius quam purissimæ quinq; libras. Hæc minutè concidito, & admisceto pici nemeturicæ. Tum aquæ marinæ quamuetustissimæ, si erit, si minus, ad tertiam partem recētis aquæ marinæ decoctæ congios duos inijcito. Apertum labrum finito in sole per caniculæ ortū, & spatha lignea permisceto quam sæpissime, usq; eò, dū ea, quæ addideris, in pice colliquescant, & unitas fiat. Noctibus autem labrum operire cōueniet, ne irroretur. Deinde cum aqua marina, quam addideris, sole consumpta uidebitur, sub tectum uas totū ferre curabis. Huius autem medicaminis quidam pondo quadrantem in sextarios XLVIII. miscere soliti sunt, & hac conditura cōtenti esse. Alij cyathos tres eius medicāmenti adijciunt in totidē sextarios, quot suprà diximus.

De pice, qua utuntur Allobroges ad condituram uini picati. CAP. XXIII.

PIx corticata appellatur, qua utuntur ad condituras Allobroges. Ea sic conficitur, ut dura sit, & quanto facta est uetustior, eo melior in usu est. Nam omni lentore misso facilius in puluerē resoluitur, atq; cribratur. Hāc ergo cōteri & cribrari oportet, deinde cùm bis mustū deferbuerit, quod plerunq; est intra quartū diem, quàm de lacu sublatum, diligenter manibus expurgatur. Et tunc demū prædictæ picis sextans, & semuncia in sextarios quinque, et quīquaginta adijcitur, & rutabulo ligneo permiscetur, nec postea tangitur, dum conferuescat: quod tamen non amplius diebus quatuordecim à conditura patiendum est. Nam oportebit post hunc numerum dierū confestim uinū emundare

emundare, & siquid fecis aut labris uasorum, aut lateribus inhæsit, eradi, ac suffricari, & protinus operculis impositis oblini. At si ex eadem pice totam uindemiam condire uolueris, ita ne gustus picati uini possit intelligi, sat erit eidem picis sex scrupula in sextarios quinq; & quadraginta: tum demum miscere, cū mustū deferbuerit, & fæces expurgatæ fuerint, oportebit, atq; salis decocti, contritiq; semunciam in eundem modū musti adijcere. Nec solū huic notæ uini sal adhibendus est, uerùm, si fieri possit, in omnibus regionibus omne genus uindemiæ hoc ipso pōdere saliendū est: nam ea res mucorē uino inesse nō patitur.

De pice nemeturica ad condituras. CAP. XXIIII.

PIx nemeturica in Liguria conficitur. Ea deinde ut fiat cōdituris idonea, aqua marina quàm longissimè à littore de pelago sumēda est, atq; in dimidiā partē decoquenda, quæ cum in tantùm refrixerit, quantū ne contacta corpus urat, partem aliquā eius, quæ satis uidebitur, prædictæ pici immiscemus, & diligenter lignea spatha, uel etiā manu peragitabimus, ut si quid ineſt uitij eluatur: deinde patiemur picem considere, & cùm sederit, aquam eliquabimus: posteà bis, aut ter ex reliqua parte aquæ decoctæ tandiu lauabimus, & subigemus eā, donec rutila fiat: tum eliquatam in sole quatuordecim diebus patiemur esse, ut quisquis ex aqua humor remanſit, assiccetur, noctibus autem uas tegendum erit, ut irroretur. Cùm hoc modo picem præparauerimus, & uina, cùm iam bis deferbuerint, condire uolucrimus, in musti sextarios octo & quadraginta, cyathos duos picis prædictæ sic adijciemus. Ex ea mensura, quam condituri sumus, sextarios duos musti sumere oportebit: deinde ex his sextarijs in picis sextantem paulatim mustum infundere, & manu tanquam mulsum subigere

subigere, quò facilius coëat. Sed ubi toti duo sextarij cum pice coierint, & quasi unitatem fecerint, tum eosdem in id uas, unde sumpseramus, perfundere, & ut permisceatur medicamen, rutabulo ligneo peragitare conueniet.

De aqua salsa, uel muria ad uina condienda. CAP. XXV.

QVoniam quidã, immò etiã ferè omnes Græci, aqua salsa, uel muria mustum condiunt, eã quoq; partem curæ non omittendã putaui. In mediterraneo, quò non est facilis aquæ marinæ inuectio, sic erit ad condituras conficienda muria. Huic rei uel maxime est idonea cœlestis aqua, si minus, ex fonte liquidissimo profluens. Harũ ergo alterutrã curabis quamplurimã, & quamoptimis uasis cõditã ante quinquenniũ in sole ponere: deinde cùm compu truerit, tandiu pati donec ad pristinum modum perueniat. Quod cùm factũ fuerit, alia uasa habeto, & in ea sensim aquam eliquato, donec ad fecẽ peruenias: semper enim in requieta aqua crassamen aliquod in imo reperitur. Sic curata cùm fuerit, in modũ defruti ad tertias decoquẽda est: adijciuntur autem in aquæ dulcis sextarios quinquaginta, salis sextarius, & mellis optimi unus sextarius: hæc pariter decoqui, & omnem spurcitiam expurgari oportet: deinde cùm refrixerit, tum quantumcunq; humoris est, tantum in amphoram musti portionem adijci. Quòd si ager maritimus est, silentibus uentis de alto quàm quietissimo mari sumẽda est aqua, & in tertiam partem decoquẽda, adiectis, si uidebitur, aliquibus aromatis ex ijs, quæ suprà retuli, ut sit odoratior uini curatio. Mustũ autẽ antè, quàm de lacu tollas, uasa rore marino, uel lauro, uel myrto suffumigato, & largè repleto, ut in efferuescendo uinũ se bene purget. Posteà uasa nucibus pineis suffricato: quod uinum

uolueris dulcius esse, postero die, quod austerius quinto die, quàm sustuleris, cõdire oportebit, & ita supplere, & oblinire uasa. Nonnulli etiam suffumigatis scrijs prius condituram addunt, & ita mustum infundunt.

Remedia acescentis uini. CAP. XXVI.

IN quo agro uinum acescere solet, curandũ est, ut cùm uuam legeris, & calcaueris prius, quàm uinacea torculis exprimantur, mustũ in corbẽ defundas, & aquæ dulcis puteanæ ex codẽ agro partẽ decimam adijcias, & coquas, donec ea aqua, quam adieceris, decocta sit. Posteà cùm refrixerit, in uasa defundas, & operias, & oblinas: ita diutius durabit, & detrimenti nihil fiet. Melius est, si ueterẽ seruatã cõpluribus annis aquã addideris, longeq; melius, si aquæ nihil addideris, & decimam musti decoxeris, frigidumq; in uas trãstuleris, & si in sextarios VII. musti heminam gypsi miscueris, posteaquàm decoctũ refrixerit. Reliquum mustũ, quod in uinaceis fuerit expressum, primo quoq; tempore absumito, aut ære cõmutato.

De uino dulci faciendo. CAP. XXVII.

VInum dulce sic facere oportet. Vuas legito, in sole per triduũ expandito, quarto die meridiano tẽpore calidas uuas proculcato, mustũ lixiuũ (hoc est, antequàm prælo pressũ sit, quod in lacũ musti fluxerit) tollito, cùm deferbuerit in sextarios quinquaginta irim bene pinsitam nec plus unciæ pondere addito, uinum à fecibus eliquatũ diffundito: hoc uinũ erit suaue, firmum, corpori salubre.

De alijs salubribus conditurarum generibus. CAP. XXVIII.

ALia medicaminum genera uini condituris, & firmitati aptissima sic facito. Irim quàm candidissimã pinsito, fœnum Græcũ uetere uino macerato, deinde in sole exponito,

exponito, aut in furno, ut ficcescat: tum cõmolito minutis simè. Item odoramenta trita, id est, irim cribratam, quæ sit instar pondo quincuncem, & trientẽ, fœni Græci pondo quincuncẽ & trientẽ, schœni pondo quincuncẽ in unum permisceto: tum in serias singulas, quæ sint amphorarum septenũm addito medicamẽtis pondo unciã, & scrupula octo gypsi. Cùm ex locis palustribus mustũ erit, in singulas ternas heminas, cùm de nouellis uineis erit, sextarium, cùm de ueteribus et locis siccis, heminas singulas adijcito. Tertio die quã calcaueris conditurã infundito, sed antequàm cõdias musti aliquantũ in seriam de seria trãsferto, ne in cõdiendo cum medicamẽto efferuescat, & fluat. Sic autẽ curatum gypsum, & medicamentũ, in labello permisceto, quantũ serijs singulis fuerit necessariũ, idq; medicamẽtũ musto diluito, & ipsa ad serias addito, & permisceto: cum deferbuerit, statim repleto, & oblinito. Omne uinũ cum condieris, nolito statim diffundere, sed sinito in dolijs quiescere: posteà cum de dolijs, aut de serijs diffundere uoles, uere florente rosa defecatum quamlimpidissimũ in uasa bene picata, & pura transferto: si in uetustatẽ seruare uoles, in cado duarum urnarum quamoptimi uini sextariũ, aut fecis generosæ recentis sextarios tres addito: aut si uasa recẽtia, ex quibus uinum exemptum sit, habebis, in ea confundito. Si horum quid feceris, multo melius, & firmius erit uinũ, etiam si bonos odores addideris, omnem malum odorẽ, & saporẽ prohibueris: nã nulla res, alienum odorem celerius ad se ducit, quàm uinum.

Quemadmodum mustum semper dulce tanquam recens permaneat. CAP. XXIX.

MVstum ut semper dulce tanquam recẽs permaneat, sic facito. Antequàm prælo uinacea subijciantur, de lacu quamrecentissimum addito mustum in amphorã nouam, eamq; oblinito, & impicato diligenter, ne quicquam aquæ introire possit: tunc in piscinam frigidæ & dulcis aquæ totã amphorã mergito, ita nequa pars extet, deinde post dies XL. eximito, sic usq; in annũ dulce permanebit.

Optima uini curatio, & remedia languentis uini. CAP. XXX.

AB eo tempore, quo primum dolia operculaueris: usq; ad æquinoctium uernum semel in diebus XXXVI. uinũ curare satis est, post æquinoctium uernum bis: aut si uinum florere incipiet, sæpius curare oportebit: ne flos eius pessum eat, & saporẽ uitiet. Quanto maior æstus erit, eo sæpius conuenit uinum nutriri refrigerariq;, & uentilari: nam quandiu bene frigidũ erit, tandiu rectè manebit. Labra uel fauces doliorum semper suffricari nucibus pineis oportebit, quoties uinum curabitur: siqua uina erunt duriora, aut minus bona, quod agri uitio, aut tẽpestate sit factum, sumito fecẽ uini boni, & panes facito, & in sole arefacito & coquito in igne: postea terito, et pondo quadrantẽ amphoris singulis infricato, & oblinito, bonũ fiet.

Siquod animal in mustum ceciderit, & interierit, remedia. CAP. XXXI.

SI quod animal in mustum ceciderit, & interierit, uti serpẽs, aut mus, sorexue, ne mali odoris uinum faciat, ita ut repertũ corpus fuerit, id igne aduratur: cinisq; eius in uas, quò deciderat, frigidus infundatur, atq; rutabulo ligneo permisceatur: ea res erit remedio.

Vinum ex Marrhubio. CAP. XXXII.

VInum Marrubij multi utile putant ad omnia intestina uitia, & maximè ad tussim. Cum uindemiã facies, Marrubij caules teneros, maximè de locis incultis, & maris

eris legito, eosq; in sole siccato: deinde fasciculos facito, & tomice palmea, aut iuncea ligato, & in seriâ mittito, ita ut uinculum extet: in musti dulcis sext. CC. Marrubij libras VIII. adijcito, ut simul cũ musto deferuescat: post ea eximito marrubiũ, et purgatũ uinũ diligẽter oblinito.

Vinum scylliten. CAP. XXXIII.

VInum scylliten ad concoquendum, & ad corpus reficiendum, itemq; ad ueterẽ tussim, & ad stomachũ hoc modo condire oportet. Primum ante dies quadraginta quàm uinum uoles uindemiare scyllam legito, eamque secato quàm tenuissimè, sicut raphani radicem, taleolasq; sectas suspende in umbra, ut adsiccentur: deinde cum aridæ erunt, in musti aminei sextarios XLVIII. scyllæ aridæ adde pondo libram, eamq; inesse patere diebus XX. postea eximito, & desiccatum uinum in amphoras binas adijcito. Alij scribunt in musti sextarios XLVIII. scyllæ aridæ pondo libram, & quadrantem adijci oportere, quod & ipsum non improbo: alij hoc ipsum scyllæ põdus, quod supra dixi, in aceti duas urnas adijciũt, & per XL. dies inesse patiuntur.

De aceto scyllitico. CAP. XXXIIII.

QVi scylliticum acetum facere uolunt, decem bambatæ in tres amphoras musti mitis, aceti acris congium, aut duplum, si non est acre, & in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmũ, id est, ad quartas, aut si non dulce mustum, ad tertias dispumetur: sed mustum desubmassa, & limpidum sit.

Vinum absynthiten, & hyssopiten, & abrotoniten, & reliquarum notarum quomodo facias. CAP. XXXV.

VInum absynthiten, & hyssopiten, & abrotoniten, & thymiten, & maratriten, & glyciriziten sic cõdire oportet. Põtici absynthij põdo libra cũ musti sextar. IIII. decoque usq; ad quartas: reliquũ quod erit, id frigidũ adde in musti aminei urnã: idẽ ex reliquis rebus, quæ suprascripta sunt, facito: possunt etiã pulei aridi tres libræ cum congio musti ad tertias decoqui, & cũ refrixerit liquor, exẽpto pulcio in urnã musti adijci: idq; mox tussientibus per hyemem rectè datur: uocaturq; uini nota gleconites.

De musto tortiuo. CAP. XXXVI.

MVstum tortiuũ est, quod post primã pressurã uinaceorum circunciso pede exprimitur: id mustũ conijcies in amphoram nouam, & implebis ad summum: tum adijcies ramulos roriſmarini aridi lino colligatos, & patieris unà deferuescere per dies septem: deinde eximes ramulorũ fasciculum, & purgatũ diligẽter uinũ gypsabis: sat erit autẽ roriſmarini sesquilibrã in duas urnas musti adijcere: hoc uino post duos mẽses posis pro remedio uti.

Vinum simile græco facere. CAP. XXXVII.

VVas præcoquas quàmmaturissimas legito, easq; per tridum in sole siccato, quarto die calcato, & mustũ quod nihil habeat ex tortiuo, conijcito in seriam, diligenterq; curato, ut cum deferbuerit, fœces expurgentur: deinde quinto die cum purgaueris mustum, salis cocti & cribrati duos sextarios, uel quod est minimum, adijcito unum sextarium in sextarios musti XLIX. Quidam etiam defruti sextarium miscent: nonnulli etiam duos adijciunt, si existimant uini notam parum esse firmam.

Vinum myrtiten quomodo facias. CAP. XXXVIII.

VInum myrtiten ad tormina, & ad alui proluuiem, & ad imbecillum stomachum sic facito. Duo sunt

genera myrti, quorum alterum est nigrum, alterũ album. Nigri generis baccæ, cum sunt maturæ legũtur, et semina earũ eximuntur, atq; ipsæ sine seminibus n sole siccãtur, & in fictili fidelia sicco loco reponuntur: deinde per uindemiam ex uetere arbusto, uel si id non est, ex uetustißimis uineis amineæ bene maturæ uuæ sole calido leguntur, & ex his mustum adijcitur in seriam, & statim primo die antè, quàm id feruerat, baccæ myrti, quæ fuerant repositæ, diligenter conteruntur, & totidem earum libræ contusarum appẽduntur, quot amphoræ condiri debent: tum exiguum musti sumitur ex ea seria, quam medicaturi sumus, & tanquam farina conspergitur, quicquid contusum, & appensum est: post hæc complures ex ea massulæ fiunt: & ita per latera seriæ in mustum demittuntur, ne altera offa super alteram perueniat: cum deinde bis mustum deferbuerit, & bis curatum est, rursus eodem modo, & tantundem ponderis baccæ, sicut suprà dixi, contunditur: nec iam ut prius massulæ fiunt, sed in labello mustum de eadem seria sumitur, prædicto ponderi permiscetur, sic ut sit instar iuris crassi, quòd cum est permistũ, in eandẽ seriam confunditur, & rutabulo ligneo peragitatur: deinde post nonum diem quàm id factum est, uinum purgatur, & sco pulis aridæ myrti seria suffriatur, operculumq; superimponitur, nequid eo decidat. Hoc facto, post septimum diem rursus uinum purgatur, & in amphoras bene picatas, & bene olidas diffunditur: sed curandum est, ut cum diffundis liquidũ, & sine fece diffundas. Vinum aliud myrtiten, sic temperato: mel atticum ter inferuere facito, & toties dispumato: uel si atticum non habueris, quàm optimum mel eligito, & quater uel quinquies dispumato: nam quanto est deterius, tanto plus habet spurcitiæ: cum deinde mel

de mel refrixerit, baccas albi generis myrti quàmmaturissimas legito, & perfricato, ita ne interiora semina conteras: mox fiscello ligneo inclusas exprimito, succumq; earum, qui sit sextariorũ sex cum mellis decocti sextario immisceto, & in lagunculam diffusum oblinito: sed hoc mense Decembri fieri debebit, quo fere tempore matura sunt myrti senuna: custodiendumq; erit, ut antè, quàm baccæ legantur, si fieri potest, septem diebus, sin autem ne minus triduum serenum fuerit, aut certè non pluerit, & ne rorulentæ legantur cauendũ: multi nigram, uel albam myrti baccam, cum iam maturuit, distringunt, & duabus horis eam cum paululum in umbra expositam siccauerunt, perterunt ita, ut quantum fieri potest, interiora semina integra permaneant: tum per lineum fiscum, quod pertriuerant, exprimunt, & per colum iunceum liquatum succum lagunculis bene picatis condunt, neq; melle, neq; alia re ulla immista: hic liquor non tam est durabilis, sed quandiu sine noxa manet, utilior est ad ualetudinem quàm alterius myrtei notæ cõpositio. Sunt qui hũc ipsum expressum succum, si sit eius copiosior facultas, in tertiã partẽ decoquãt, & refrigeratum picatis lagunculis condant: sic confectũ diutius permanet: sed quod nõ decoxeris, poterit innoxiũ durare biennio, si modò mundè, & diligenter id feceris.

Passum quemadmodum fiat. CAP. XXXIX.

PAssum optimum sic fieri Mago præcipit, ut & ipse feci. Vuam præcoquem bene maturã legere, acina arida, aut uitiosa reijcere, furcas, uel palos, qui cannas sustineant, inter quaternos pedes figere, & perticis iugare. Tum insuper cannas ponere, & in sole pandere uuas, & noctibus tegere, ne irrorentur. Cum deinde exaruerint, acina decerpere, & in dolium, aut in seriam conijcere, eôdẽ mu-

ſtum quamoptimum, ſic ut grana ſubmerſa ſint, adijcere: ubi combiberint uuæ, ſeq; impleuerint, ſexto die in fiſcellam conferre, & prælo premere, paſſumq; tollere. Poſteà uinaceos calcare adiecto recentiſſimo muſto, quod ex alijs uuis factum fuerit, quas per triduum inſolaueris: tum permiſcere, & ſubactam briſam prælo ſubijcere, paſſumq; ſecundarium ſtatim uaſis oblinitis includere, ne fiat austerius: deinde poſt uiginti, uel triginta dies, cum deferbuerit, in alia uaſa deliquare, & confeſtim opercula gypſare, & pelliculare. Paſſum ſi ex uua apiana facere uolueris, uuam apianam integram legito, acina corrupta purgato, & ſecernito. Poſtea in perticis ſuſpendito, perticæ uti ſemper in ſole ſint facito: ubi ſatis corrugata erunt acina demito, & ſine ſcipionibus in dolium conijcito, pedibusq; bene calcato: ubi unum tabulatũ feceris, uinum uetus cõſpergito, poſtea alterũ ſupercalcato, & item uinum cõſpergito: eodem modo tertium calcato, & infuſo uino ita ſuperponito, ut ſupernatet, & ſinito dies quinq;: poſteà pedibus proculcato, & in fiſcina noua uuas premito. Quidam aquam cœleſtem ueterem ad hunc uſum præparant, & ad tertias decoquunt: deinde cum ſic uuas, ut ſuprà ſcriptum eſt, paſſas fecerunt, decoctam aquam pro uino adijciunt, & cætera ſimiliter adminiſtrant: hoc ubi lignorum copia eſt, uiliſſimè conſtat, & eſt in uſu uel dulcius, quàm ſuperiores notæ paſſi.

Lora optima quomodo fiat. CAP. XL.

QVantum uini uno die feceris, eius partem decimam quot metretas efficiat conſiderato, & totidem metretas aquæ dulcis in uinacea, ſed quibus unius diei uinum expreſſum erit, addito: eodem & ſpumas defruti, ſiue ſapæ, & fecem ex lacu confundito, et permiſceto, eamq; intritam

tritam macerari una nocte ſinito, poſtero die pedibus proculcato, & ſic permiſtam prælo ſubijcito: quod deinde fluxerit, aut dolijs, aut amphoris condito, & cum deferbuerit, obturato. Commodius autem ſeruatur in amphoris. Hanc ipſam loram M. Columella ex aqua uetere faciebat, & nonnunquam plus biennio innoxiam ſeruabat.

Muſtum lixiuum quomodo fiat. CAP. XLI.

MVſtum lixiuum de lacu ſtatim tollito: hoc autẽ erit, quod diſtillauerit antè, quàm nimium calcetur uua. Sed de arbuſtiuo genere, quod ſicco die legeris id facito, conijcies in urnam muſti mellis optimi pondo x. & diligenter permiſtũ recondes in lagœna, eamq; protinus gypſabis, iubebisq; in tabulato reponi, ſi plus uolueris facere, pro portione qua ſuprà mel adijcies: poſt trigeſimum & alterum diem lagœnam aperire oportebit, & in aliud uas muſtum eliquatum oblinire, atq; in furnum reponere. Cõditura ex cydoneis fit hoc modo. In cacabo figuli nouo, uel in ſtagneo coquitur muſti arbuſtiui amînei urna, & mala cydonea grandia expurgata uiginti, & integra mala dulcia granata, quæ punica uocantur, & ſorba non permitia diuiſa exemptis ſeminibus, quæ ſint inſtar ſexteriorum trium. Hæc ita coquũtur, ut omnia poma deliqueſcant cum muſto, & ſit puer, qui ſpatha lignea, uel arundine permiſceat poma, ne poſſint aduri: deinde cum fuerint decocta, ut non multum iuris ſuperſit, refrigerantur, & percolantur, eaq;, quæ in colo ſubſiderunt, diligenter contrita leuigantur, & iterum in ſuo ſibi iure lento igni, ne adurantur, carbonibus decoquuntur, donec craſſamentum in modum fecis exiſtat. prius tamen quàm de igne medicamentum tollatur, tres heminæ roris ſyriaci contriti, & cribrati ſuper omnia adijciuntur, & ſpatha permiſcentur, ut

coëant cum cæteris. Tum refrigeratum medicamentum adijcitur in uas fictile nouum picatum, idq; gypsatũ altè suspenditur ne pallorem trahat.

De caseo condendo. CAP. XLII.

CAsei aridi ouilli proximi anni frusta ampla facito, & in picato uase componito: tum optimi generis musto adimpleto, ita ut superueniat, & sit ius aliquanto copiosius, quam caseus. Nam caseus combibit, & fit uitiosus, nisi mustum semper supernatet. uas autem, cum impleueris, statim gypsabis: deinde post dies x x. licebit aperiri, & uti qua uoles adhibita conditura, est autem etiam per se non iniucundus.

Vuæ ollares quemadmodum componantur, & seruentur. CAP. XLIII.

VVas bumastos, uel duracinas, uel purpureas cũ decucueris à uite, continuò pediculos earũ impicato dura pice. deinde labellum fictile nouũ impleto paleis quàm siciβimis cribratis, ut sine puluere sint, & ita uuas superponito: tum labello adoperito, & circumlinito luto paleato, atq; ita in tabulato siccißimo composita labra paleis siccis obruito. Omnis autem uua sine noxa seruari potest, si luna decrescente, & sereno cœlo post horam quartam, cum iam insolata est, nec roris quicquam habet, uiti detrahatur. Sed ignis in proximo decumano fiat, ut pix ferueat, in qua pediculi uuarũ statim demittantur. In dolium bene picatum defruti amphoram conijcito, deinde transuersos fustes spisse arctato, ita ut defrutum non contingant: tum superponito fictiles nouas patinas, & in his sic uuam disponito, ut altera alteram non contingat: tum opercula patinis imponito, & linito. deinde alterum tabulatum, & tertium, & quandiu magnitudo patitur dolij similiter instruito

struito, & eadem ratione uuas componito. deinde picatum operculum dolij defruto largè linito, & impositum cinere obturato. nonnulli adiecto defruto contenti sunt transuersas perticas arctare, & ex his uuas ita suspendere, ne defrutũ contingant. deinde operculum impositum oblinire. quidã uuas cum ita, ut suprà dixi, legerunt, doliola noua sine pice in Sole siccant. deinde cum ea in umbra refrigerauerunt, furfures ordeaceos adijciunt, & uuas ita superponunt, ut altera alteram non comprimat: tum generis eiusdem furfures infundunt, & alterum tabulatum uuarum eodem modo collocant. idq; faciunt usq; dum dolium alternis furfuribus, & uuis compleant. mox opercula imposita linunt, & uuas siccißimo, frigidißimoq; tabulato reponunt. quidam eadem ratione aridã populnea, uel abiegna scobe uirides uuas custodiunt. nonnulli sicco flore gypsi obruunt uuas, quas non nimium maturas uitibus detraxerunt. Alij cum legerũt uuã, si qua sunt in ea uitiosa grana forficibus amputant, atq; ita in horreo suspendunt, in quo triticum suppositum est. Sed hæc ratio rugosa facit acina, & penè tam dulcia quàm est uua passa. Marcus Columella patruus meus ex ea creta, qua fiunt amphoræ, lata uasa in modum patinarum fieri iubebat: eaq; intrinsecus, & exterius crassè picari: quæ cum præparauerat, tum demum purpureas, & bumastos, & numisianas, & duracinas uuas legi præcipiebat, pediculosq; earum sine mora in feruentem picem demitti, & in prædictis patinis separatim sui cuiusq; generis ita componi, ne uuæ inter se contingerent. post hoc opercula superponi, & oblini crasso gypso: tum demum pice dura, quæ igni liquata esset, sic picari, nequis humor transire posset. tota deinde uasa in aqua fontana, uel cisternina ponderibus impositis mergi.

Nec ullam partem earum pati extare. sic optimè seruatur uua. Sed cum est exempta, nisi eo die consumitur, acescit. Nihil est tamen certius, quàm uasa fictilia facere, quæ singulas uuas laxè recipiant. Ea debent quatuor ansas habere, quibus illigata uiti dependeant. itemq; opercula eorum sic formari, ut media diuisa sint, ut cum suspensa uasa singulas uuas receperint, ex utroque latere appositi operculi duæ partes coëant, & contegant uuas. & hæc uasa, & opercula extrinsecus, & intra diligenter picata esse debebunt. deinde cum cõtexerunt uuas, luto paleato multo adoperiri, sed uuæ depẽdentes à matre sic in pulmarios condi debebunt, ne quæ partes uasa contingant. Tẽpus autẽ quo includi debẽt, id ferè est, quo adhuc siccitatibus, & sereno cœlo crassa, uariaq; sint acina. Illud in totũ maximè præcipimus, ne in codẽ loco mala, & uuæ cõponantur, neue in uicino, unde odor malorũ posit ad eas peruenire. Nam huiusmodi halitu celeriter acina corrumpuntur. & tamen custodiendorum pomorum rationes, quas retulimus, non omnes omnibus regionibus aptæ sunt, sed pro conditione locorum, et natura uuarum aliæ alijs conueniunt. antiqui plerunque sircitulas & uenuculas, & maiores amineas, et gallicas, quæq; maiores, & duri, & rari acini erant, uasis condebant. nunc autem circa urbẽ maximè ad hunc usum numisianæ probantur. hæc sereno cœlo cum iam Sol in rorem sustulit, quarta, uel quinta hora (si modò luna decrescat, & sub terris est) modicè maturæ lectissimæ leguntur. deinde in cratibus ita ponuntur, ne altera alteram collidat: tum demum sub tectum referuntur, & arida, uel uitiosa grana forficibus amputantur, & cum paululum sub umbra refrixerint, ternæ, aut etiam quaternæ pro capacitate uasorum in ollas demittuntur, & opercula diligenter pice

pice obturantur, ne humorem transmittant: tum uinaceorum pes bene prælo expressus proruitur, & modicè separatis scipionibus, resolutaq; intrita folliculorum in dolio substernitur. & deorsum uersus spectantes ollæ cõponuntur, ita distantes, ut interculcari possint uinacea, quæ cum diligenter conspissata primum tabulatũ fecerunt, aliæ ollæ eodem modo componuntur, expleturq; secundum tabulatum. deinde similiter dolium completur tabulatis ollarum, spißeq; uinaceis inculcantur. mox usq; ad summum labrũ uinaceæ condensantur, & statim operculo superpositio cinere in modum gypsi temperato dolium linitur. Monendus tamen erit, qui uasa empturus est, ne bibulas, aut male coctas ollas emat. Nam utraq; res trãsmißo humore uitiat uuam. quinetiam oportebit, cum ad usum promuntur ollæ, tota singula tabulata detrahi. Nam conspissata uinacea, si semel mota sunt, celeriter acescunt, & uuas corrumpunt.

Mala granata quemadmodum seruentur. CAP. XLIIII.

SEquuntur uindemiam rerum autumnalium compositiones, quæ & ipsæ curã uillicæ distendunt. Nec ignoro plurima in hunc librum non esse collata, quæ C. Matius diligentißimè persecutus est. Illi enim propositum fuit urbanas mẽsas, & lauta conuiuia instruere. Libros tres edidit, quos inscripsit nominibus coci, & cetarij, & salgamarij: nobis tamen abunde sunt ea, quæ ex facili rusticæ simplicitati non magna impensa possunt contingere. Vti sunt in primis omnium generum mala. Quidam, ut à granatis incipiam, pediculos punicorum, sicuti sunt, in arborem torquent, ne pluuijs mala rumpantur, & hiantia dispereant, eaq; ad maiores ramos religant, ut immota permaneant: deinde sparteis restibus arborem cludunt, ne aut coruis

coruis,aut cornicibus,alijśue auibus pomũ laceretur:non= nulli uaſcula fictilia dependentibus malis aptant, & illita luto paleato arboribus hærere patiuntur:alij fœno,uel cul mo ſingula inuoluunt, & inſuper luto paleato craſſe li= nunt,atq; ita maioribus ramis illigant,ne ut dixi,uento cõ moueãtur.Sed hæc omnia,ut dixi,ſereno cœlo adminiſtra ri ſine rore debent:quæ tamen aut faciẽda non ſunt, quia lædantur arbuſculæ:aut certè non continuis annis uſurpã= da,præſertim cùm liceat etiam detracta arboribus eadem innoxia cuſtodire.Nam & ſub tecto fõſulæ tripedaneæ ſiccißimo loco fiunt: eoq́; cùm aliquantum terræ minutæ repoſitum eſt, infiguntur ſambuci ramuli: deinde ſereno cœlo granata leguntur cum ſuis pediculis,& ſambuco in= ſeruntur,quoniam ſambucus tam apertam,& laxã medul= lam habet,ut facile malorum pediculos recipiat.Sed caue= re oportebit, ne minus quatuor digitis à terra abſint, & ne inter ſe poma contingant. Tum factæ ſcrobi operculũ imponitur,& paleato luto circumlinitur,eaq́; humo,quæ fuerat egeſta,ſuperaggeretur. Hoc idem in dolio fieri po= teſt,ſiue quis uolet reſolutam terram uſq; ad dimidium uas elicere,ſeu,quod quidam malunt,fluuialẽ arenam cæteraq́; eadem ratione peragere. Pœnus quidem Mago præcipit aquam marinã uehementer calefieri,& in ea mala grana= ta lino,ſpartóue illigata paulùm demitti, dum decoloren= tur,& exempta per triduum in ſole ſiccari,poſteà loco fri gido ſuſpendi,& cùm res exegerit,una nocte,& poſtero die uſq; in eam horam,qua fuerit utendũ, aqua frigida dul ci macerari.Sed & idem autor eſt,creta figulari bene ſub= acta recentia mala craſſe illinire, & cùm argilla exaruit, frigido loco ſuſpendere.Mox cùm exegerit uſus,in aquam demittere,& cretam reſoluere.Hæc ratio tanquam recen= tißimum

tißimum pomum cuſtodit.Idem iubet Mago in urceo no= uo fictili ſubſternere ſcobem populneam,uel iligneam,& ita diſponere,ut ſcobs inter ſe calcari poßit. Deinde facto primo tabulato rurſus ſcobem ſubſternere,& ſimiliter ma= la diſponere, donec urceus impleatur, qui cum fuerit re= pletus,operculum imponere,& craßo luto diligenter obli nire. Omne autem pomum,quod in uetuſtatem reponitur, cum pediculis ſuis legendum eſt, ſed ſi ſine arboris noxa fieri poßit, etiam cum ramulis. Nam ea res plurimum ad perẽnitatem confert.Multi cum ramulis ſuis arbori detra hunt,& creta figulari cùm diligenter mala obruerunt, in ſole ſiccant:deinde ſi qua rimam creta facit,luto linunt,& aßiccata frigido loco ſuſpendunt.

Mala orbiculata,ſeſtiana,melimela,& alia ge= nera quomodo ſeruantur. CAP. XLV.

MVlti eadem ratione, qua granata in ſcrobibus, uel dolijs ſeruant cydonea. Nonnulli fõlijs ficulneis illi gant,deinde cretam figularẽ cũ amurca ſubigunt,& ea li nunt mala,quæ cùm ſiccata ſunt,in tabulato frigido loco, & ſicco reponunt. Nonnulli hæc eadem in patinas nouas ſicco gypſo ita obruunt,ut altera altera non contingant: nihil tamen certius,aut melius experti ſumus,quàm ut cy= donea maturißima integra ſine macula, & ſereno cœlo decreſcente Luna legãtur,& in lagœna noua,quæ ſit pa= tentißimi oris deterſa lanugine, quæ malis ineſt, compo= nãtur leuiter,& laxè,ne collidi poßint:deinde cùm ad fau ces uſque fuerint compoſita,uimineis ſurculis ſic trãſuerſ= ſis arctentur,ut modicè mala comprimant, nec patiantur ea cùm acceperint liquorẽ,ſubleuari:tum quamoptimo,& liquidißimo melle uas uſq; ad ſummũ ita repleatur,ut po= mum ſubmerſum ſit: hæc ratio non ſolùm ipſa mala cuſto

dit,

dit,ſed etiam liquorẽ mulſei ſaporis præbet,qui ſine noxa poſſit interdum dari febricitantibus, isque uocatur melimeli:ſed cauendum eſt,ne quæ in melle cuſtodire uolueris, immatura mala condantur,quoniã cruda ſi lecta ſunt, ita indureſcant,ut uſui nõ ſint:illud uerò,quod multi faciunt, ut ea diuidant oſſeo cultro,& ſemina eximant,quòd putent ex eis pomum uitiari,ſuperuacuũ eſt,ſed ratio, quam nunc docui,adeò quidẽ certa eſt,ut etiam ſi uermiculus ineſt,nõ amplius tamen corrumpantur mala,cùm prædictum liquorẽ acceperint:nam ea mellis eſt natura,ut coërceat uitia,nec ſerpere ea patiatur,qua ex cauſa etiam exanimum corpus hominis per annos plurimos innoxium conſeruat: itaq; poſſunt alia genera malorum ſicuti orbiculata,ſeſtiana,melimela,matiana hoc liquore cuſtodiri, ſed quia uidentur in melle dulciora fieri ſic condita,nec proprium ſaporem conſeruare,arculæ ſãgineæ,uel etiam tiliacæ, quales ſunt,in quibus ueſtimenta fòrenſia conduntur, huic rei paulò ampliores præparari debent,eæq; in tabulato frigidiſſimo,& ſiccißimo loco,quò neq; fumus,neq; teter perueniat odor, collocantur:deinde ſubſtrata prædicta poma ſic componi,ut floſculi ſurſum,pediculi deorſum ſpectent. quemadmodum etiã in arbore nata ſunt,& ne inter ſe alterum ab altero contingatur.Ita obſeruandũ eſt,ut unumquodq; genus ſeparatim proprijs arculis reponatur: nam cùm unà clauſa ſunt diuerſa genera, inter ſe diſcordant, & celerius uitiantur. Propter quod etiam conſeminalium uinearum,non tam eſt firmum uinum,quàm ſi per ſe ſyncerum amineum,uel apianum,aut etiam ſecinum cõdideris: uerùm ſic,ut prædixi,cùm diligenter mala fuerint cõpoſita operculis arcularũ cõtegantur,& ut luto paleato linãtur opercula,ne introire ſpiritus poſſit:atque ea ipſa nonnulli ſicut

ſicut in alijs generibus, ut ſuprà iam diximus, populnea quidam,etiam abiegna ſcobe interpoſita,mala cuſtodiunt. Hæc tamen poma non matura,ſed acerbiſſima legi debent.

De conditura inulæ. CAP. XLVI.

INulæ cõditura ſic fiet,cùm eius radicem menſe Octob. (quo maximè matura eſt) è terra erueris, aſpero linteolo,uel etiam cilicio detergito quicquid arenæ inhærebit:deinde acutiſſimo cultello ſummatim eradito, & quæ plenior radicula fuerit, pro modo craſſitudinis in duas, uel plures partes digiti longitudine diffindito: deinde ex aceto modicè in cacabo æneo coquito,ita ne taleolæ inuri poſſint.Poſt hæc in umbra triduo ſiccentur,& ita in fideliam picatam recondantur, adiecto paſſo uel defruto, quod ſupernatet,ſpißamentoq; cunilæ impoſito contectũ uas pelliculetur.Alia inulæ cõditura. Cũ radices eius raſeris,taleolas,ut ſuprà facito, & in umbra triduo, uel etiam quatriduo ſiccato:deinde ſiccatas in uaſis ſine pice,interiecta cunila conijcito,cunila impoſita, ſex partibus aceti una pars ſapæ miſceatur cũ hemina ſalis cocti, ut hoc iure macerentur taleolæ,donec quàm minimũ amaritudinis reſipiant.Poſteà exemptæ iterum ſiccentur per dies quinq; in umbra:tum craſſamentum uini feculenti,nec minus,ſi ſit, mulſi,& utriuſq; eorum quartam partẽ boni defruti confundito in ollam,quæ cum inferbuerit taleolas inulæ adijcito,& ſtatim ab igne remoueto,ac rudicula lignea peragitato,donec perfectè refrigeſcant. Poſteà transfundito in fideliam picatam,operculo tegito,tumq; pelliculato. Tertia eiuſdem inulæ conditura,Cum radiculas diligenter eraſeris,minutè conciſas in muria dura macerato, donec amaritudinem dimittant:deinde effuſa muria ſorba quàm optima, & maturißima ſemine detracto contere,& cum

inula

inula miſce, tum ſiue paſſum, ſeu quàm optimum defrutum adijcito, & uas obturato. Quidam cum condiuerunt inulam, muriaq; macerauerunt, exſiccant, & malis cydoneis tritis, quæ in defruto, uel melle decoxerant, miſcent, atque ita ſuperfundunt paſſum, uel defrutum, & uas operculatum pelliculant.

Sampſa quemadmodum fiat. CAP. XLVII.

ACerbam pauſeam menſe Septembri, uel Octobri, dum adhuc uindemia eſt, contunde, & aqua calida paululum maceratam exprime, fœniculiq; ſeminibus, & lentiſci cum cocto ſale modicè permiſtam reconde in fideliam, & muſtũ quam recentiſſimũ infunde. Tum faſciculum uiridis fœniculi ſuperpoſitum merge, ut oliuæ premantur, & ius ſupereminеat. Sic curata oliua tertio die poſsis uti. Albam pauſeam, uel orchitem, uel radiolum, uel regiam dum contundes, primũ quanq;, ne decoloretur, in frigidam muriã demerge, cuius cum tantum paratæ habueris, quantũ ſatis fuerit implendæ amphoræ, fœniculi aridi faſciculum ſubſterne in imo: deinde uiridis fœniculi ſemina, & lentiſci diſtricta & purgata in urceolo habeto: tum exemptam de muria oliuã exprimuto, & permiſtam prædictis ſeminibus in uas adijcito: deinde, cum ad fauces peruenerit eius, fœniculi aridi faſciculos ſuperponito, & ita recentis muſti duas partes, & unam duræ muriæ permiſtas adijcito. Hac conditura compoſitis oliuis toto anno commodè uteris. Quidam oliuam non contundunt, ſed acuta arundine inſecant, idq; operoſius quidem, ſed melius eſt, quia hæc candidior eſt oliua, quàm ea, quæ ex contuſione liuorem contrahit. Alij ſiue contuderint, ſiue inſecuerint oliuas, modico ſale cocto, & prædictis ſeminibus immiſcent: deinde ſapam, uel paſſum, uel ſi eſt facultas, mellã infundunt. Mella autem

la autẽ quomodo fiat, paulò antè hoc ipſo libro præcepimus. Cætera omnia ſimiliter adminiſtrant. Poſias oliuas, uel regias ſine macula quàm cãdidiſsimas manu diſtrictas eligito: deinde ſubſtrato fœniculo arido in amphorã conijcito, intermiſtis ſeminibus lẽtiſci, nec minus fœniculi, & cum ad fauces uas repleueris, adijcito muriam durã: tum ſpiſſamento facto de arundinum fõlijs, oliuam premito, ut infra ius merſa ſit: & iterũ infundito muriã duram, dum ad ſummũ amphoræ labrum perueniat. At hæc oliua per ſe parum iucunda eſt, ſed ad eas condituras, quæ lautioribus menſis adhibẽtur, idonea maximè eſt: nam cũ res exigit, de amphora promitur, & cõtuſa recipit quãcunq; uoluceris conditurã. Plericq; tamen ſectiuum porrũ, & rutam cum apio tenero, & mentam minutè cõcidunt, & cõtuſis oliuis miſcent, deinde exiguũ aceti piperati, & pluſculũ mellis, aut muſti adijciunt, oleoq; uiridi irrorant, atq; ita faſciculo apij uiridis contegitur. Quidã ſic lectæ oliuæ in modios ſingulos ternas heminas ſalis permiſcent, & adiectis ſeminibus lentiſci, fœniculoq; ſubſtrato amphorã uſq; ad fauces replent oliuis: deinde aceto non acerrimo infundunt, & cum iam penè amphoram impleuerunt, fœniculi ſpiſſamento deprimunt baccam, & rurſus acetum uſq; ad ſummũ labrum adijciunt. Poſteà quadrageſimo die omne ius defundunt, & ſapæ, uel defruti tres partes cum aceti una permiſcent, & amphorã replent. Eſt & illa probata cõpoſitio, ut cum muria dura pauſea alba maturuerit, omne ius defundatur, & immiſtis duabus partibus defruti, cum aceti una, repleatur amphora. Eadẽ conditura poſſet etiam regia componi, uel orchita. Quidam unam partem muriæ, et duas aceti miſcẽt, eoq; iure oliuas poſcas colymbadas faciunt: quibus ſi per ſe quis uti uelit, ſatis iucũdas

experietur, quãuis & hæ cum exeunt de muria, conditu-
ram qualemcũq; recipere poßunt. Oliuæ poſeæ, cum iam
decolorãtur, antequàm miteſcant, cum petiolo leguntur,
& oleo quã optimo ſeruãtur. Hæc maximè nota etiã poſt
annum repræſentat uiridem ſaporem oliuarum. Nonnulli
etiam cum de oleo exemerũt, trito ſale aſperſas pro nouis
apponũt. Eſt & illud condituræ genus, quod in ciuitati-
bus Græcis plerũq; uſurpatur, idq; uocant epityrũ. Oliua
pauſea, uel orchita cùm primùm ex albo decoloratur, fitq;
luteola, ſereno cœlo manu diſtringitur, & in uannis uno
die ſub umbra expanditur: & ſiqui adhærent pediculi, fo-
liaq;, aut ſurculi leguntur: poſtero die cribratur, & nouo
fiſco incluſa prælo ſupponitur, uehemẽterq; premitur, ut
exudet quantulũcũq; habet amurcæ. Patimur autẽ non-
nunquam tota nocte, & poſtero die pondere preſſam bac
cam uelut exaniari, tum reſolutis corticulis eximimus eã,
et in ſingulos modios oliuæ triti ſalis cocti ſingulos ſexta
rios infundimus: itemq; lẽtiſci ſemen, rutæq;, & fœniculi
folia ſub umbra ſiccata, quæ uti ſatis uidẽtur conciſa mi-
nutè, admiſcemus, patimurq; horis tribus, dũ aliquatenus
bacca ſalem combibat: tum ſuperfundimus boni ſaporis
oleũ, ita ut obruat oliuam, & fœniculi aridi faſciculũ de-
primimus, ita ut ius ſupernatet. Huic autẽ cõdituræ uaſa
noua fictilia ſine pice præparãtur: quæ ne poßint oleum
ſorbere, tanquam oliuariæ metretæ imbuuntur liquamine,
tum demũ & aßiccantur. Sequitur autem frigus hyemis,
per quod oliuitas, ſicut uindemia, curam uillicæ repetit.

Nigræ oliuæ conditura. CAP. XLVIII.

PRius itaq; (quoniã inchoauimus) de cõdituris oliuarũ
præcipiemus, ac ſtatim conficiendi olei rationẽ ſub-
ijciemus. Pauſeæ baccæ, uel orchitæ nonnullis regionibus
etiam

etiam næuiæ cõuiuiorum epulis præparantur. Has igitur,
cùm iam nigruerint, nec adhuc tamen permaturæ fuerint,
ſereno cœlo diſtringere manu conuenit, lectasq; cribrare,
& ſecernere, quæcunq; maculoſæ, ſeu uitioſæ, minoris ue
incrementi uidebuntur: deinde in ſingulos modios oliuæ
ſalis integri ternas heminas adijcere, & in uimineos qua-
los confundere ſuperpoſito copioſo ſale, ita uti oliuas cõ-
tegat, ſicq; triginta dies pati conſudaſcere, atq; omnem
amurcam extillare, poſteà in alueum diffundere, mundaq;
ſpongia ſalem, ne permaneat, detergere: tum in uas adij-
cere, & ſapa, uel defruto amphoram replere ſuperpoſito
ſpiſſamento aridi fœniculi, quod oliuam deprimat. Pleriq;
tamẽ tres partes defruti, aut mellis, & unã miſcent aceti,
aliqui duas partes, & unam aceti, & eo, quo cõdiunt, iu-
re. Quidam, cùm oliuam nigram legerũt, eadem portione,
qua ſuprà, ſaliunt, & ſic collocãt in qualis, ut immiſtis ſe-
minibus lentiſci alterna tabulata oliuarum, & ſalis uſq; in
ſummum cõponũt: deinde poſt quadraginta dies cum oli-
ua quicquid habuit amurcæ exſudauit, in alueũ defundũt,
& cribratam ſeparant ab ſeminibus lentiſci, ſpõgiaq; de-
tergẽt, nequid adhæreat ſalis: tum in amphorã cõfundunt
adiecto defruto, uel ſapa, uel etiam melle, ſi eſt copia, ca-
teraq; ſimiliter faciũt. In ſingulos modios oliuæ ſingulos
ſextarios maturi ſeminis aniſi, lentiſciq;, & ternos cya-
thos ſeminis fœniculi: ſi id nõ eſt, ipſum fœniculum cõci-
ſum quãtum ſatis uidebitur, adijci oportet: deinde in ſin-
gulis modijs oliuarum ſalis cocti, & nõ moliti ternas he-
minas admiſceri, & ita in amphoris condi, easq; faſciculis
fœniculi obturari, & quotidie per terram uolutari: dein-
de tertio quoq; aut quarto die quicquid amurcæ ineſt mit
ti. Poſt x L. dies in alueum diffũdi, & à ſale tãtummodo

separari, sic ne spongia detergeantur oliuæ, sed ita ut exierunt exemptæ, massulis salis mistis in amphoram condantur, & spissamentis impositis ad usus in cellam reponantur. Maturam oliuã in statura factam colymbadẽ, de muria tollito, spongia tergito: deinde canna uiridi scindito duobus, uel tribus locis, & triduo in aceto habeto, quarto die spõgia extergito, in urceum, aut cacabum nouũ mittito substrato apio et modica ruta. Cõcisis deinde pleno uase oliuis immitte defrutũ usq; ad os. Lauri turiones in hoc usu mittito, ut oliuas deprimant: post dies uiginti utere.

Sirapa quomodo fiat. CAP. XLIX.

OLiua nigra maturissima sereno cœlo legitur, eaq; sub umbra uno die in cannis porrigitur, & quæcũq; est uitiosa bacca, separatur. Item siqui adhærẽt pediculi, adimuntur, foliaq;, & surculi, quicunq; sunt inter musti, eximuntur. Postero die diligẽter cribratur, ut siquid ineſt stercoris separetur: deide intrita oliua nouo fisco includitur, et prælo subijcitur, ut tota nocte exprimatur. Postero die inijcitur quammundißimis molis suspẽsis, ne nucleus frãgatur. Et cùm est in sampsam redacta, tunc sal coctus, tritusq; manu permiscetur cũ cæteris aridis condimẽtis. Hæc autem sunt, carenũ, cyminum, semẽ fœniculi, anisum ægyptium. Sat erit autem totidẽ heminas salis adijcere, quot sunt modij oliuarũ, & oleũ superfundere, ne exaresçat. Idq; fieri debebit, quotiescũq; uidebitur aßiccari. Nec dubiũ est, quin optimi saporis sit, quæ ex oliua posia facta est. Cæterum supra duos menses sapor eius non permanet integer. Videntur autem alia genera huic rei magis esse idonea, sicut liciniæ, & culmineæ. Veruntamen habetur præcipua in hos usus olea calabrica, quam quidam propter similitudinem oleastellum uocant.

Oleum

Oleum quemadmodum fiat. CAP. L.

MEdia est oliuitas plerunq; initium mensis Decembris. Nam & ante hoc tempus acerbum oleum conficitur, quod uocatur æstiuũ, & circa hunc mensem uiride premitur, deinde posteà maturũ. Sed acerbum oleum facere patris familiãs rationibus nõ conducit, quoniã exiguũ fluit, nisi bacca tẽpestatibus in terrã decidit, et necesse est eam sublegere, ne à domesticis pecudibus, feriséue cõsumatur. Viridis autem notæ cõficere uel maximè expedit, cùm & satis fluit, et pretio penè duplicat domini redditũ. Sed si uasta sunt oliueta, necesse est, ut aliqua pars eorum maturo fructui reseruetur. Locus autem in quo cõfici oleum debeat, etiam descriptus est priore uolumine. Pauca tamen ad rem pertinentia commemoranda sunt, quæ prius omiseram. Tabulatum, quò feratur olea, necessarium est, quamuis præceptũ habeamus, ut uniuscuiusq; diei fructus molis, & prælo statim subijciatur. Verũtamen quia interdum immodica multitudo baccæ torcularioru uincit laborẽ (si labor est) esse oportet pensile horreũ, quò imponãtur fructus, idq; tabulatum simile esse debet granario, & habere lacusculos tã multos, quàm postulabit modus oliuæ, ut seperatur, & seorsum reponatur uniuscuiusq; diei coactura. Horum lacusculorum solum lapide, uel tegulis oportet cõsterni, et ita decliue fieri, ut celeriter omnis humor per canales, aut fistulas defluat. Nam est inimicißima oleo amurca, quæ si remãsit in bacca saporẽ olei corrũpit. Itaq; cùm lacus, quemadmodum diximus, extruxeris, asserculos inter se distantes semipedalibus spatijs supra solũ ponito, & cannas diligenter spißè textas inijcito, ita ut ne baccã transmittere queãt, & oliuæ pondus poßint sustinere. Iuxta omnes autẽ lacusculos, ea parte, qua defluet amurca,

ſub ipſis fiſtulis in modum fõſularũ concauum pauimentum, uel cauum lapidem eſſe oportebit, in quo conſiſtat, & unde exhauiri poſsit quicquid defluxerit. Prætereà lacus, uel dolia præparata ſub tecto habere oportebit, quæ ſeorſum recipiant ſui cuiuſq; generis amurcam, ſiue quæ ſyncera defluxerit, ſiue etiã quæ ſalẽ receperit: nam utraq; uſibus plurimis idonea eſt. Oleo autẽ conficiendo molæ utiliores ſunt, quàm trapetum: trapetum, quàm canalis, & ſolea. Molæ quàm facilimam patiuntur adminiſtrationẽ: quoniam pro magnitudine baccarũ uel ſubmitti, uel etiã eleuari poſſunt, ne nucleus, qui ſaporẽ olei uitiat, cõfringatur. Rurſus trapetum plus operis, faciliuſq;, quàm ſolea, & canalis efficit. Eſt & organum erectæ tribulæ ſimile, quod tudicula uocatur: idq; non incommodè opus efficit, niſi quòd frequenter uitiatur, & ſi baccæ plus ſculum ingeſſeris, impeditur. Pro conditione tamẽ, & regionum conſuetudine prædictæ machinæ exercentur. Sed eſt optima molarũ, tum etiam trapeti. Hæc antè, quàm de oleo cõficiendo diſſererem, præfari neceſſe habui. Nunc ad ipſam rem ueniendum eſt, quã quàm multa omiſſa ſint, quæ ſicut ante uindemiam, ſic ante oliuitatem præparãda ſunt, tanquàm lignorũ copia, quæ multò antè apportanda eſt, ne cum res deſiderauerit, operæ auocentur. Tum ſcalæ, corbulæ, decẽmodiæ, trimodiæ ſatoriæ, quibus diſtricta bacca ſuſcipitur, fiſci, funes canabini, & ſpartei, conchæ ferreæ, quibus depletur oleum, opercula, quibus uaſa olearia conteguntur, ſpongiæ maiores, & minores, urcei, quibus oleũ progeritur, canneæ tegetes, quibus oliua excipitur, & ſiqua ſunt alia, quæ nunc memoriã meã refugiunt. Hæc omnia, & multò plura eſſe debent, quoniam in uſu depereunt, & pauciora fiunt, quorum ſiquid ſuo

ſuo tẽpore defuerit, opus intermittitur. Sed iam quod pollicitus ſum exequar. Cùm primũ baccæ uariare cœperint, & iam quædã nigræ fuerint, plures tamẽ albæ ſereno cœlo manibus diſtringi oliuã oportebit, & ſubſtratis tegetibus, aut cannis cribrari, & purgari. Tum diligẽter mundatã protinus in torcular deferri, & integrã in fiſcinis nouis includi, prælisq; ſubijci, ut quantum poſsit pauliſper exprimatur. Poſteà reſolutis corticulis emolliri debebunt, adiectis binis ſextarijs integri ſalis in ſingulos modios. Et aut regulis, ſi cõſuetudo erit regionis, aut certè nouis fiſcinis ſampſæ exprimi. Quod deinde primũ defluxerit in rotundũ labrum (nam id melius eſt, quàm plumbeũ quadratũ, uel ſtructile gemellar) protinus capulator depleat, et in fictilia labra huic uſui præparata defundat. Sint autem in cella olearia tres labrorum ordines, ut unus primæ notæ, id eſt primæ preſſuræ oleũ recipiat, alter ſecũdæ, tertius tertiæ. Nam plurimũ refert non miſcere iterationẽ, multoq; minus tertiationẽ cum prima preſſura, quoniam longè melioris ſaporis eſt, quod minore ui præli, quaſi lixiuiũ defluxerit. cum deinde paululũ in labris primis cõſtiterit oleũ, eliquare id capulator in ſecunda labra debebit, & deinde in ſequẽtia uſq; ad ultima. Nam quãto ſæpius trãslatione ipſa uentilatur, & quaſi exercetur, tanto fit liquidius, & amurca liberatur. Sat erit autẽ in ſingulis ordinibus tricena componi labra, niſi uaſta fuerint oliueta, & maiorẽ numerum deſyderauerint. Quòd ſi frigoribus oleum cum amurca cõgelabitur, pluſculo ſale cocto utiq; utendũ erit. Ea res reſoluit oleum, & ſeparat ab omni uitio. Neq; uerendum eſt, ne ſalſum fiat. Nam quantũcunq; adieceris ſalis, nihilominus ſaporem nõ recipit oleum. Solet autem ne ſic quidẽ reſolui, cum maiora frigora inceſ-

serunt, itaq; nitrum torretur, & contritũ inspergitur, & cõmiscetur. Ea res eliquat amurcã. Quidam, quamuis dili gentes olearij baccam integrã prælo non subijciũt, quòd existimant aliquid olei deperire. Nam cum præli pondus accepit, non sola exprimitur amurca, sed & aliquid secũ pinguitudinis attrahit. Illud autẽ in totum præcipiendũ habeo, ut neq; fumus, neque fuligo quandiu uiride oleum conficitur, in torcular admittatur, aut in cellam olearium. Nam est utraq; res inimica huic rei, peritißimiq; olearij uix patiuntur ad unam lucernam opus fieri. Quapropter ad eum statũ cœli & torcular, & cella olearia cõstituenda est, qui maximè à frigidis uentis auersus est, quoniam minime uapor ignis desyderatur. Dolia autem, & seriæ, in quibus oleum reponitur, non tantũ eo tempore curãda sunt, cum fructus necessitas cogit, sed ubi fuerint à mercatore uacuata, confestim uillica debet adhibere curam, ut si quæ feces, aut amurcæ in fundis uasorum subsederint, statim emundẽtur, & non calidißima lixiuia, ne uasa ceram remittant, sed semel, atq; iterum eluẽtur, deinde aqua tepida leuiter manibus defricentur, & sæpius eluãtur, atq; ita spõgia omnis humor absiccetur. Sunt qui cretam figularẽ in modũ liquidæ fecis aqua resoluãt, & cũ uasa lauerint, hoc quasi iure intrinsecus oblinant, & patiãtur arescere. Posteà cum res exigit, pura eluunt aqua, nonnulli prius amurca, deinde aqua uasa perluunt, & absiccãt, tum consyderant nunquid ceram nouam dolia desyderent. Nam ferè sexta quaq; oliuitate cerari oportere antiqui dixerũt, quod fieri posse nõ intelligo. Nam quemadmodum noua uasa si calefiant, liquidam cerã facilè recipiant, sic uetera non crediderim propter olei succũ, ceraturã pati. Quam tamen & ipsam ceraturã nostrorum temporum agricolæ repud

repudiauerunt, existimauerunt q; satius esse noua dolia liquida gummi perluere, siccataq; suffumigare alba cera, ne pallorẽ capiant. Eamq; suffitionẽ semper faciendam iudicant quotiescunq; uel noua, uel uetera uasa curantur, & oleo nouo præparantur. Multi cum semel noua dolia, uel seriας crassa gummi liuerunt, una in perpetuũ gummitione contenti sunt. Et sanè quæ semel oleum testa combibit, alteram gummitionẽ non recipit. Resputt enim olei pinguitudo talẽ materiã, qualis est gummi. Post mensem Decembrem circa Calẽdas Ianuarias eadem ratione, qua superius, distringenda erit olea, & statim exprimẽda. Nam si reposita in tabulatũ fuerit, celeriter concalescet, quoniã hyemalibus pluuijs amurcæ plus concipit, quæ est cõtraria huic rei. Cauendum est itaq;, ne ex ea fiat oleum cibarium quod uno modo uitari poterit, si protinus illata de agro bacca cõmolita, et expressa erit, quæ sic administrata fuerit, ut suprà diximus. Pleriq; agricolarũ crediderunt, si sub tecto bacca deponatur, oleum in tabulato crescere, quod tam falsum est, quàm in area frumenta crescere: idq; mendaciũ uetus ille Porcius Cato sic refellit. Ait enim in tabulato corrugari oliuã, minoremq; fieri. Propter quod cum facti unius mensurã rusticus sub tecto reposuerit, & post multos dies eam molere uoluerit, oblitus prioris mensuræ quã intulerat, ex alio aceruo similiter sepositio quantum cuiq; mẽsuræ defuit supplet. Eoq; facto uidetur plus olei quieta, quàm recens bacca reddere, cum longè plures modios acceperit. Attamẽ si id maximè uerũ esset, nihilominus ex pretio uiridis olei plus quàm multitudine mali contrahitur, quod & Cato dixit. Et sic quidem quicquid ponderis, aut mensuræ oleo accedit, si portionem uelis in factum adiectæ baccæ computare, non prouentum, sed detrim

detrimentum senties. Quapropter dubitare non debemus lectam oliuam, primo quoque tempore commolere, prælocq; subijcere. Nec ignoro etiam cibarium oleum esse faciendum. Nam ubi exesa uermiculis oliua decidit, uel tempestatibus, & pluuijs in lutum defluxit, ad præsidium aquæ calidæ decurritur, ahenumq; calefieri debet, ut immundæ baccæ eluãtur. Sed id non feruẽtißima fieri oportet, uerũ modicè calida, quò cõmodior gustus olei fiat: nã si excoctus est etiam uermiculorũ, cæterarumq; immunditiarum saporẽ trahit. Sed cum fuerit oliua elota, reliqua, sicut suprà præcepimus, fieri debebunt. Fiscis autem non ijsdem improbũ & cibariũ oleum premi oportebit. Nam ueteres ad caducam oliuam, noui autem ordinario aptari oleo, semperq; cùm expresserint facta statim feruentißima debent aqua bis, aut ter elui: deinde si sit profluens, impositis lapidibus, ut pondere preßi detineantur immergi: uel si nec flumẽ est, in lacu, aut piscina quampurißimæ aquæ macerari, & posteà uirgis uerberari, ut sordes, fecesq; decidant, & iterum elui, siccariq;.

De oleo gleucino. CAP. LI.

QVamuis non erat huius temporis olei gleucini cõpositio, tamen huic parti uoluminis reseruata est, ne parum opportunè uini cõditionibus interponeretur: hac autem ratione cõfici debet. Vas oleariũ quàmmaximũ, & aut nouũ, aut certè bene solidũ præparari oportet: deinde per uindemiam musti quamoptimi generis, & quàm recentißimi sextarios sexaginta cùm olei põdo octoginta in id confundi: tum aromata nõ cribrata, sed ne minutè quidem contusa, uerùm leuiter cõfracta in reticulum iunceũ, aut lineum adijci, & ita cum saxi põdusculo in olei, atq; musti partem demitti. Sin autem ijs portionibus pensata, quas

quas infrà subijcimus, calami, schœni, cardomomi, xilobalsami, corticis de palma fœni Græci uetere uino maccrati, & posteà siccati, atq; etiã torrefacti, iũci radicis, tum etiã iridis græcæ, nec minus anisi ægyptij pari pondere, id est, uniuscuiusq; libram, & quadrãtem, ut suprà diximus, reticulo inclusa demittito, & metretam linito: post septimũ diem, aut nonum per se metretæ siquid fecis, aut spurcitiæ faucibus inhærebit, manu eximito, & detergito: deinde oleũ eliquato, nouisq; uasis recõdito, mox reticulũ eximito, & aromata in pila quãmundißimè cõtundito, tritaq; in eandẽ metretã reponito, & tantundem olei quantum prius infundito, & obturato, in sole ponito. Post septimũ diem oleum depleto, & quod reliquum est musti picato cado recondito. Nam id si nõ exhauseris medicamentum, dabitur potatum imbecillis bubus, & cætero pecori.

Oleum ad unguenta quemadmodum facias. CAP. LII.

OLeum autem secundarium non insuauis odoris quotidianam unctionẽ præbere poterit dolore neruorũ laborantibus: antè, quàm oliua nigrescat, cùm primùm decolorari cœperit, nec tamen adhuc uaria fuerit, maximè liciniam, si erit, si minus, regiã, si nec hæc fuerit, tunc culminiam baccam manu stringito, & statim purgatam prælo integram subijcito, & amurcam exprimito, deinde suspensa mola oliuam frangito, eamq; uel in regulas, uel in nouo fisco adijcito, subiectamq; prælo sic premito, ne uasa intorqueas, sed tantũ ipsius præli pondere quãtulumcunq; exprimi patiaris: deinde cùm sic fluxerit, protinus capulator amurca separare, & diligenter seorsum in noua labra transferat, eiusq; eliquet reliquum olei: quod posteà fuerit expressum, poterit ad escam uel cum alia nota mistum

ta miſtum, uel per ſe approbari.

De ſalſura ſuillæ carnis. CAP. LIII.

HActenus de oleo abunde diximus, nunc ad minora redeamus: omne pecus, & præcipuè ſuem pridie quàm occidatur, potione prohiberi oportet, quò ſit caro ſiccior. Nam ſi biberit, plus humoris ſalſura habebit: ergo ſitientẽ cùm occideris, bene exoſſato. Nã ea res minus uitioſam, & magis durabilẽ ſalſurã facit: deinde cùm exoſſaueris, cocto ſale, nec nimium minuto, ſed ſuſpenſa mola infracto diligẽter ſalito, & maximè in eas partes, quibus oſſa relicta ſunt, largũ ſalẽ infarcito, cõpoſitisq; ſupra tabulatũ tergoribus, aut fruſtis uaſta pondera imponito, ut exanietur. Tertio die pondera remoueto, & manibus diligẽter ſalſurã fricato, eamq; cùm uoles reponere, minuto, & trito ſale aſpergito, atq; ita reponito: nec deſieris eius quotidie ſalſurã fricare, donec matura ſit: quòd ſi ſerenitas fuerit ijs diebus, quibus perfricatur caro, patieris eam ſale cõſperſam eſſe nouem diebus: at ſi nubilũ, aut pluuiæ, undecima, uel duodecima die ad lacum ſalſurã deferri oportebit, & ſalẽ prius excuti, deinde aqua dulci diligẽter perlui: necubi ſal inhæreat, & paululũ aſſiccatam in carnario ſuſpendi, quò modicus fumus perueniat, qui ſiqd humoris adhuc cõtinetur, ſiccare eum poſſit. Hæc ſalſura luna decreſcẽte maximè per brumã, ſed etiam menſe Februario ante Idus commodè fiet. Eſt & alia ſalſura, quæ etiã locis calidis omni tempore anni poteſt uſurpari, quæ talis eſt. Cùm ab aqua pridie ſues prohibiti ſunt, poſtero die mactantur, & uel aqua candente, uel ex tenuibus lignis flammula facta glabrãtur (nam utroq; modo pili detrahuntur) caro in libraria fruſta cõciditur: deinde in ſeriam ſubſternitur ſal coctum, ſed modicè (ut ſuprà diximus

mus) infractum: deinde offulæ carnis ſpiſsè cõponuntur, & alternis ſal ingeritur: ſed cùm ad ſauces ſeriæ peruentum eſt, ſale reliqua pars repletur, & impoſitis ponderibus in uas comprimitur: eaq; caro ſemper conſeruatur, & tanquam ſalſamentum in muria ſua permanet.

Rapa, & napos quemadmodum condias. CAP. LIIII.

RAporum quàm rotundiſsima ſumito, eaq;, ſi ſunt luteoſa, detergito, & ſummã cutem nouacula decerpito: deinde (ſicut cõſueuerũt Salgamarij) decuſſatim ferramẽto lunato incidito. Sed caueto, ne uſq; ad imũ præcidas rapũ. Tum ſalẽ inter inciſuras raporũ non nimiũ minutũ aſpergito, & rapa in alueo, aut ſeria cõponito, & ſale pluſculo aſperſa triduo ſinito, dum exudẽt: poſt tertiã diẽ mediã fibrã rapi guſtato, ſi receperit ſalẽ. Deinde cùm uidebitur ſatis recepiſſe, exemptis omnibus, ſingula ſuo ſibi iure eluito: uel ſi nõ multũ liquoris fuerit, muriã durã adijcito, & ita eluito: & poſteà in quadratã ciſtam uimineã, quæ neq; ſpiſsè, ſolidè tamẽ, & craſsis uiminibus cõtexta ſit, rapa cõponito: deinde ſic aptatam tabulã ſuperponito, ut uſq; ad fundũ, ſi res exigat, intra ciſtã deprimi poſsint. Cum autẽ eam tabulã ſic aptaueris: grauia pondera ſuperponito, & ſinito nocte tota, et uno die ſiccari. Tum in dolio picato fictili, uel in uitreo cõponito, & ſic infundito ſinapi, & aceto, ut à iure contegantur. Napi quoq;, ſed integri, ſi minuti ſunt, maiores autẽ inſecti, eodẽ iure, quo rapa cõdiri poſſunt: ſed curandũ eſt, ut hæc utraq; antequàm caulẽ, aut cymã faciãt, dum ſunt tenera, cõponantur. Napos minutos integros, aut rurſus amplos in tres, aut quatuor partes diuiſos in uas cõijcito, & aceto infundito, ſalis quoq; cocti unum ſextariũ in

congium

congium aceti adijcito: post trigesimũ dicm uti poteris.

Sinapim quemadmodum facias. CAP. LV.

SEmen sinapis diligenter purgato,& cribrato:deinde aqua frigida eluito,& cum fuerit bene lotum,duabus horis in aqua finito: Posteà tollito, & manibus expressum in mortarium nouum, aut bene emundatum conijcito,& pistillis conterito,cum contritũ fuerit,totam intritam ad medium mortariũ contrahito,et comprimito manu plana:deinde cum compresseris, sacrificato,& impositis paucis carbonibus uiuis aquam nitratam suffundito,ut omnem amaritudinem eius,& pallorem exanict:deinde statim mortarium erigito, ut omnis humor eliquetur. Post hoc album acre acetũ adijcito,& pistillo permisceto,colatoq;. Hoc ius ad rapa condienda optimè facit. Cæterũ si uelis ad usum cõuiuiorũ præparare,cũ exaniueris sinapi, nucleos pineos quamrecentissimos,et amygdalũ adijcito, diligẽterq; cõterito infuso aceto. Cætera,ut suprà dixi,facito. Hoc sinapi ad embammata nõ solum idoneo,sed etiã specioso uteris: nã est cãdoris eximij, si sit curiose factũ.

Oleris atri & siseris radicem quemadmodum condias. CAP. LVI.

PRiusquàm olus atrum coliculum agat, radicem eius exerito mense Ianuario,uel etiam Februario,& diligenter desricato,nequid terreni habeat,& in aceto,& sale componito:deinde post diem trigesimum eximito,& corticem eius delibratum abijcito. Cæterum medullã eius concisam in fideliam uitream,uel nouam fictilem conijcito, & adijcito ius,quod sicut infrà scriptum est fieri debebit. Sumito mentam,& uuam passam,& exiguam cepã aridam,camq; cum torrido farre,& exiguo melle subteritо:quæ cũ fuerit bene trita,sapæ, uel defruti duas partes,

& aceti

& aceti unam permisceto:atq; ita in eandẽ fideliam confundito,camq; operculo contectam pelliculato:cum deinde uti uoles,cum suo iure concisas radiculas promito, & oleum adijcito: hoc ipso tempore siseris radicem poteris eadẽ ratione,qua suprà cõdire:sed cum exegerit usus,eximes de fidelia,& oxymelli,cum exiguo oleo superfunde.

Moretum oxyporum,uel ut alij, oxygarum quemadmodũ componas. CAP. LVII.

ADdito in mortarium satureiam,mentam,rutam,coriandrum,apium,porrum sectiuum,aut si non erit uiridem cepam:folia lactucæ,folia erucæ,thymum uiride,uel nepetam,tum etiam uiride puleium,& caseum recentem, & salsum: ea omnia pariter conterito, acetiq; piperati exiguum permisceto. Hanc mistura cum in catillo composueris,oleum superfundito. Cum uiridia,quæ suprà dicta sunt,contriueris, nuces iuglandes purgatas quantùm satis uidebitur,inserito,acetiq; piperati exiguum permisceto, & oleum infundito. Sesamum leuiter torrefactum cum ijs uiridibus, quæ suprà dicta sunt, conterito. Item aceti piperati exiguum permisceto, cui suprà oleum superfundito. Caseum gallicum,uel cuiuscunq; notæ uolueris minutatim concidito, & conterito, nucleosq; pineos, si eorum copia fuerit,si minus,nuces auellanas torrefactas adempta cute,uel amygdalas æquè supra condimenta pariter misceto, acetiq; piperati exiguum adijcito, & permisceto, compositumq; oleo superfundito. Si condimenta uiridia non erunt,puleium aridum,uel thymum, uel origanum, aut aridam satureiam cum caseo conterito, acetumq; piperatum, & oleum adijcito. Possunt tamen hæc arida, si reliquorum non sit potestas,etiam singula caseo misceri. Piperis albi si sit, si minus, nigri unciæ tres, apij

seminis

seminis unciæ duæ, laseris radicis, quod σίλφιον Græci uocant, sescunciam, casei sextantem. Hæc cõtusa & cribrata melli permisceto, & in olla noua seruato: deinde cum exegerit usus, quantulumcunque ex eo uidebitur aceto, & garo diluito. Ligustici unciam, passæ uuæ detractis uinaceis sextantem, piperis albi, uel nigri quadrantem. Hæc, si maiorem impensam uitabis, possunt melli admisceri, & ita seruari: at si pretiosius oxyporum facere uoles, hæc eadem cum superiore compositione miscebis, & ita in usum repones: quòd si etiam cum laser non habueris, pro silphio, mellis adijcies pondo semunciam.

CLausulam peracti operis mei P. Siluine non alienum puto indicem lecturis, si modò fuerint, qui dignentur ista cognoscere: nihil dubitasse me penè infinita esse, quæ potuerint huic inseri materiæ: uerùm ea, quæ maximè uidebantur necessaria, memoriæ tradenda censuisse: nec tamen canis natura dedit cunctarum rerum prudentiam: nam etiam quicunque sunt habiti mortalium sapientissimi, multa scisse dicuntur, non omnia.

L. IVN.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE LIBER DE ARBORIBVS.

Qui cum tertius eius de re rustica librorũ haberetur, tum ex ipsius Columellæ uerbis, tum alijs argumentis, temerè in alienum locum irrupisse deprehensus est, neq; inter illos annumerandus.

De uitiario faciendo. CAP. I.

QVONIAM de cultu agrorũ abunde primo uolumine præcepisse uidemur, nõ intempestiua erit arborũ, uirgultorumq; cura, quæ uel maxima pars habetur rei rusticæ. Placet igitur, sicuti Vergilio, nobis quoq; duo esse genera surculorũ, quorum alterũ suâ sponte gignitur, alterum cura mortalium procedit. Illud, quod non ope humana prouenit, materiæ est magis aptũ: hoc cui labor adhibetur, idoneum fructibus: unũ hoc itaq; præcipuum est, atq; id ipsum genus tripartitò diuiditur: nam ex surculo uel arbor procedit, ut olea, ficus, uel frutex, ut rosæ arundines: uel tertium quiddam, quod neq; arborẽ, neq; fruticem propriè dixerimus, sicuti est uitis. Arborum, & fruticum docebimus cultum, si prius de uitibus præceperimus. Qui uineã uel arbustum constituere uolet, seminaria prius facere debebit, sic enim sciet cuius generis uitem positurus est: nam quæ pretio parata disponitur, certam generositatis fidem non habet, quoniam dubium est, an is, qui uendidit, legendis seminibus adhibuerit diligentiam: tum etiam quod ex longinquo petitur, parum familiariter nostro solo uenit, propter quod difficiliùs conualescit alienũ exteræ regionis. Optimũ est itaq; eodem agro, quo uitem dispositurus es, uel certè uicino

facere seminarium: idq; multum refert loci natura. Nam si colles uineis, uel arbustis occupaturus es, prouidendum est, ut siccissimo loco fiat seminariũ, & iam quasi ab incunabulis uitis exiguo assuescat humori: aliter cùm trãstuleris de humido in aridum locum, uiduata pristino alimento deficiet: at si campestres, & uliginosos agros possidebis, proderit quoq; seminariũ simili loco facere, & uitem largo consuescere humori: nãq; exilis, cùm in aquosum agrũ transfertur, utcunq; putrescit: ipsum autẽ agrum, quẽ seminario destinaueris planũ, & succosum, sat erit bipalio uertere: quod uocãt rustici sestertiũ, ea repastinatio altitudinis habet plus sesquipede, minus tamẽ quàm duos pedes. Eiusmodi bipalio iugerum agri uertitur operis quinquaginta. Collem autẽ, & cliuum modum iugeri cõtinentẽ, si ne minus duobus pedibus altè repastinabis operis sexaginta: uel si eodẽ loco, quo uineã ordinaturus es, facere uoles seminariũ, tribus pedibus altè repastinabis iugerũ opis octoginta: ita tamẽ si neq; lapis, neq; tophus, aut alia materia difficilior interuenerit: quæ res quot operas absumat, parum certum est. Nos autem de terreno loquimur.

Qualia semina, & quando legas. CAP. II.

PEracta repastinatione, mense Februario, uel prima parte Martij semina legito: sunt autem optima, quæ de uitibus notatis legũtur. Nã cui cordi est bona seminaria facere, circa uindemiã uites, quæ & magnũ, & incorruptum fructum ad maturitatẽ perduxerint, rubrica cum aceto (ne pluuijs abluatur) permista denotat, nec hoc uno tantummodo anno facit, sed continuis tribus, uel pluribus uindemijs easdem uites inspicit: an perseuerent esse fœcũdæ. Sic enim manifestum est generositate uitium, non anni ubertate fructũ prouenire. Si compluribus uindemijs eundem

dem tenorem seruarint, ex eiusmodi uitibus lecta semina multum bonumq; uinum præbebunt: nanq; qualiscunque generis uuæ, quæ incorruptæ ad maturitatem proueniunt, longè melioris saporis uinum faciunt, quàm quæ præripiuntur æstu, aut alia de causa.

Quemadmodum semina eligas, & de habitu terræ. CAP. III.

SEmina autem eligito grandi acino, tenui folliculo, paucis, minutisq; uinaccis, dulci sapore. Optima habẽtur à lũbis: secũda ab humeris: tertia summa in uite lecta, quæ celerrimè comprehendunt, & sunt feraciora, sed & quàm celerrimè senescunt. Pampinaria sarmenta deponi nõ placet: quia sterilia sunt. Locis pinguibus, & planis, & humidis præcoques uites serito raris acinis, breuibus nodis imbecillas: nã tali generi uitium eiusmodi ager aptus est. Locis aridis, & macris, & siccis uitem sere natura feracem, & ualidam, crebrisq; acinis. quòd si pingui agro ualidas uites deposueris, pãpinis magis eluxuriabuntur, & qualencunq; fructũ tulerint, ad maturitatẽ nõ perducent. Rursus imbecillæ exili agro celeriter deficiẽt, exiguumq; fructum dabunt. Vnumquodque genus uitium separatim serito: ita suo quodque tempore putabis, & uindemiabis. Semina nouella cum uetere sarmento deposita citò comprehendunt, & ualenter crescunt, sed celeriter senescunt: at quæ uetere sarmento panguntur, tardius conualescunt, sed tardius deficiunt: semina quàm recẽtissima terræ mandare conuenit. Si tamen mora interuenerit, quò minus statim serantur, quàmdiligentissimè obrui tota oportet eo loco, unde neq; pluuias, neq; uentos sentire possint: plãtaria facito ab exoriente, & à decima luna, & à uigesima. Hæc melior est uitibus satio. Sed cùm seris, frigidos uẽtos

uitato. Malleolū sic deponito: uirgam malleolarem nō amplius, quàm sex gemmarū esse conuenit, ita tamen sunt, si breuia internodia habent: eius imam partē, quam in terrā demissurus es, acutißima falce iuxta nodum, sic ne gemmā lædas, rotunda plaga amputato, & statim fimo bubulo lito: tum in terram bene pastinatam, & stercoratam rectū sarmentum defigito, ita ne minus quatuor gemmæ abscondantur. Pedale quoquouersus spatiū sat erit inter semina relinqui: cùm comprehenderint, identidem pampinentur, ne plura sarmenta quàm debent, enutriant. Item quàm sæpißimè fodiantur: ferro ne tangātur. Vigesimo & quarto mense resecentur: post trigesimū, & sextū mensem transferantur. In agro requieto uineā ponito. Nam ubi uinea fuerit, quod citius decimo anno seueris: ægrius comprehendet, nec unquā roborabitur. Agrū antè, quàm uineis obseras, explorato qualis saporis sit, talem enim etiam gustus uini præbebit. Sapor autem (sicuti primo docuimus uolumine) comprehendetur, si terrā aquā diluas, & cū colaueris, tum demum aquā degustes: aptißima uitibus terra est arenosa, sub qua consistit dulcis humor: probus consimilis ager cui subest tophus. Aequè utilis congesta, & mota terra. Sabulum quoq;, cui subest dulcis argilla, uitibus cōuenit: omnis autē qui per æstatē finditur ager, uitibus, arboribusq; inutilis: terra inferior alit uitē, & arborē superior custodit. Saxa summa parte terræ, et uites, et arbores lædunt, ima parte refrigerant: & mediocri raritudine optima est uitibus terra: sed ea, qua transmittit imbres, aut rursus in summo diu retinet, uitanda est. Vtilißima est autem superior modicè rara, circa radices densa. Montibus, cliuisq; difficulter uineæ conualescunt, sed firmū, probūq; saporem uini præbent. Humidis, & planis locis robustißimæ, sed infirmi saporis uinū, nec perenne faciunt. Et quoniam de seminibus, atq; habitu soli præcepimus, nunc de genere uinearum disputabimus.

De generibus uinearum. CAP. IIII.

VItes maximè gaudent arboribus, quia naturaliter in sublimè procedunt, tū & materias ampliores creant, & fructum æqualiter percoquunt. Hoc genus uitū arbustiuū uocamus, de quo pluribus suo loco dicemus. Vinearum autem ferè genera in usu tria sunt, iugata, humi proiecta, & deinde tertia, quæ est à terra subrecta, more arborum in se consistens. Id genus comparatū iugatæ quadam parte deficitur, quadam superat. Iugata plus aëris recipit, & altius fructum fert, & æqualius concoquit, sed difficilor est eius cultus. At hæc ita constituta est, ut etiam arari possit, eoq; ubertatem maiorem consequitur, quòd sæpius, & minore impensa excolitur. At quæ protinus in terram proiecta est, multum sed non bonæ notæ uinum facit. Vinea optimè repastinato agro reponitur. Nonnunquam tamen uel melius quibusdā locis, sulcis committitur. Interdum etiam scrobibus deponitur, sed ut dixi, repastinabitur iugerum in altitudinem pedum triū operis octoginta. Sulcum autem terrenum pedum duorum altum, & longū septuaginta, una opera effodit. Scrobes ternarios, id est quoquouersus pedū trium, una opera facit XVIII. Vel sicui cordi est laxius uites ponere, scrobes quaternarios, id est quoquouersus pedum quaternum, una opera XII. facit. Vel bipedaneos quoquouersus una opera XX. effodit. Curandum autem est, ut locis aridis & cliuosis altius uites deponantur, quàm si humidis, & planis. Item si scrobibus, aut sulcis uineam posituri erimus, optimū erit, ante annum scrobes, uel sulcos facere. Vinea, quæ angu-

ſtißimè conſeritur, quoquouerſus quinq; pedũ ſpatio interpoſito ponitur, laxius uerò inter pedes VII. uel VIII. Sed quæ rariſſimè (ut etiã facilè arari poſſit) inter denos pedes conſtituitur. Hæc poſitio uinearum modum ſine dubio agri maiorem occupat, ſed ualẽtißima, & fructuoſißima eſt. Cum ſemina depones, imum ſcrobem, uel ſulcum bidentibus fodito, mollemq; reddito. Vitem, quam ponis, fac ut ad orientem ſpectet adminiculo religata. In Imo ſcrobe lapides circa pondo quinq; ita ponito, ne uitẽ premãt, ſed tamen iuxta radices ſint. Prætereà poſt hæc uinaceæ heminã uuæ albæ in nigra, uuæ nigræ in alba ponito, atq; ita ſcrobem, uel ſulcũ cum ſtercorata terra ad medium cõpleto. Triennio deinde proximo paulatim ſcrobẽ, uel ſulcum uſq; in ſummum completo. ſic uites conſueſcent radices deorſum agere. Spatium autem radicibus, quà repant, lapides præbent, et hyeme aquam repellunt, æſtate humorem præbent uineaceæ, quæ & radices agere cogunt.

Quoniam præcepimus quemadmodum uites ponendæ ſint, nunc culturam earum docebimus.

Quemadmodum uites coli debeant. CAP. V.

VInearn nouellam omneis gemmas agere ſinito, ſimul atq; pampinus inſtar quatuor digitorum erit, tum demum pampinato, & duas materias relinquito, alteram, quam uitis conſtituendæ cauſa ſubmittas, alterã ſubſidio habeas, ſi fortè illa ordinaria interierit: hanc ruſtici cuſtodem uocant: proximo deinde anno, cum putabis uitẽ, meliorem unã uirgam relinquito. tertio anno uitem, in quã formam uoles, dum tenera eſt, componito. Si iugatam erimus facturi, unam materiã ſubmittito, ita ut duas gemmas, quæ ſunt proximæ à terra, falce acuta radas, ne poſſint germinare, deinde tres ſequentes relinquas, reliquã partem

tem uirgæ amputes. Sin autem uitem in ſe conſiſtere uoles, ſicuti arbori brachia ſubmitti patieris, & dabis operam, ut in orbem quàm rectißimè formetur. Nam præterquàm quòd ſpeciẽ habet ſic compoſita, tum etiã minus laborat, cum undiq; uelut æquilibrio ſtabilita in ſe requieſcit. Sat erit autẽ, cùm primò brachia ſubmittentur, ſingulas gemmas ſingulis ſarmentis relinqui, ne protinus onere grauetur. Poſt hanc putationem lectis ſarmentis, bidẽtibus altè, & æqualiter uineam fodito: uel, ſi ita latè diſpoſita erit, arato. Ab Idibus Octobris ablaqueare incipito, ante brumam ablaqueatam habeto. Per brumam uitem ne colito, niſi ſi uoles eas radices, quæ in ablaqueatione appareburit, perſequi: tum demũ optimè amputabis, ſed ita ne codicẽ lædas, ſed potius inſtar digiti unius à matre relinquas, & ita radicem reſeces. Nam quæ propius abraditur, præterquàm quòd uulnus uiti præbet, eoq; nocet, tum etiam de ipſa cicatrice plures radices prorepunt. Itaq; optimũ eſt exiguam partẽ relinqui, atq; ita ſummas partes, quas æſtiuas ruſtici appellant, reſecare, quæ ſic reſectæ inoleſcunt: nec ultrà uitibus obſunt. Poſſunt etiam ſoboles per brumam cædi, eò magis q, frigoribus extirpatæ minus recreãtur. Peracta ablaqueatione ante brumã tertio quoq; anno macerati ſtercoris, ne minus ſextarijs binis ad radices uitiũ poſuiſſe conueniet, præterquàm columbinũ, quo ſiquid amplius, quàm heminam poſueris, uiti nocebit. Poſt brumã deinde ablaqueationẽ circunfodito. Ante æquinoctium uernum, quod eſt Octauo Cal. April. ablaqueationẽ adæquato. Poſt Idus Aprilis terrã ad uitẽ aggerato, æſtate deinde quàm potes ſæpiſſimè occato. Iugerum uineæ quinq; operis ablaqueatur, quinque foditur, tribus occatur. Iugerũ ualẽtis, & iam cõſtitutæ uineæ quatuor ope-

ris putatur, ſex alligatur. Arbuſto nihil eiuſmodi poteſt aptè finiri, quoniã inæqualitas arborũ nõ patitur operis iuſta comprehendi. Quibuſdã placet uitẽ proximo anno translatam non putare, ſequenti deinde anno purgare, & unam uirgã, quam ſubmittamus, ad tertiam gẽmam reſecare: tertio deinde, ſi uitis rectè cõualuerit, una plus gẽma ſubmittere: quarto duas gẽmas proximæ putationi adijcere, atq; in quinto demum anno uitem iugare. Hũc eundem ordinem culturæ nos quoq; experti cõprobauimus.

De reſecanda uinea uetere, & propaganda. CAP. VI.

VEterem uineam ſi in ſummo radices habebit, reſecare nolito: alioquin etiam nouella uinea, quæ ex reſectione enata fuerit, uim inutilẽ habebit, ſumma parte terræ natantibus radicibus, quamobrem neque fructum uberem percipies, & nihilo minus celeriter cõſeneſcet. Eiuſmodi itaq; uinea, ſi non aridos in corpore habet truncos, & flecti poteſt, factis ſulcis optimè ſternitur, atq; ita reno uellatur. Sin autem eo uſq; exaruit, ut curuari non poſſit, primo anno ſummatim, ita ne radices eruas, aut lædas, ablaqueato, & ſtercus ad radices addito, atq; ita putato, ut paucas, & certas materias relinquas, & fodias diligẽter, & ſæpius pampines, ne omnino ſuperuacua ſarmenta nutriat. Sic exculta, firmas & longas materias creabit, quas ſequenti anno ſcrobibus inter ordines factis propagabis: ac deinde per triennium pòſt dum conualeſcet ſæpius fodies, matremq; ipſam enecabis, nihil in poſterum proſpiciens ei, quam ſublaturus es. In poſtremum annum matrem radicitus tolles, atq; ita nouellam uineam ordinabis. Sin autem uetus uinea duntaxat generis boni radices in alto ſitas habebit, ita ut ablaqueatæ non cõſpiciantur, eã uineam

uineam circa Cal. Martias antè quàm reſeces ablaqueato, & protinus cũ altè ablaqueaueris, reſecato. Quatuor digitos ab radicibus truncum relinquito, & ſi fieri poterit, iuxta aliquem nodum ſerrula deſecato, & plagã acutiſſimo ferro deleuato, deinde minutam terram mediocriter ſtercoratã ita ſuperponito, ut adobruto trunco ne minus tres digiti terræ ſuper plaga ſint. Hoc iccirco ne ſole inareſcat, & ut melius materias det ex percepto humore, quem terra præbet: at quæ mali generis, & infructuoſa uinea eſt, ſummasq; partes & mucidas, & exeſas habet, ſi radices eius ſatis altè poſitæ ſunt, optimè inſeretur ita ut ablaqueata, & nudata pars ima ſecundum terrã ſic amputetur, ne cum aggerata fuerit, ſupra terram extet.

De propagatione. CAP. VII.

PRopagationũ genera tria ſunt in uſu maximè: unũ, quo uirga edita à matre ſulco committitur: alterum, quo ipſa mater proſternitur, atque in plurcis palos per ſuas uirgas diuiditur. Tertiũ, quo uitis ſcinditur in duas, uel tres partes, ſi diuerſis ordinibus diducenda eſt. Hoc genus tardiſſimè conualeſcit, quia uitis diuiſa medullam amittit. Et quoniã genera propoſuimus, unũquodq; qualiter faciendum ſit, demõſtremus. Virgam cùm à matre in terrã deprimere uoles, ſcrobẽ quoquouerſus quatuor pedum facito ita, ut propago nõ lædatur alterius radicibus. Deinde quatuor gẽmas, quæ in imum ſcrobẽ perueniant, relinquito, ut ex ijs radices citentur, reliquam partẽ, quæ cõtinens matri eſt, abradito, ne ſuperuacua ſarmẽta proereet. Diuerſæ autem, quæ ſupra terram extare debent, ne paſſus fueris plus, quàm duas, aut ut maximè tres gemmas habere. Reliquas, quæ in terram abſconduntur, exceptis quatuor imis, fac abradas, ne in ſummo radices uitis citet:

hoc modo propagata celeriter conualescet, & tertio anno à matre separabitur. Sin autẽ ipsam uitem sternere uoles, iuxta radicẽ ita, ne ipsam lædas, curiosè fodito, & uitẽ ita supplãtato, ne radicẽ abrumpas: cùm eam straueris, & uideris quousq; posit pertingere, sulcum facies unum, in quem uitem integram dimittas: deinde ex eo sulco, quasi ramos fossarum facies, per quos uti quæq; uirga postulauerit, propagetur, atq; ita terra adoperies. Sin autẽ uitis exiguam materiam habebit, & in diuersos ordines diducenda erit, neq; aliter potuerit palos, ad quos perducitur pertingere, quàm ut diffluat, curabis, ut quàm acutissima falce ab ea parte, qua bifurca est, findas, & eodem ferro acuto plagã emendes, si cubi inæqualiter findi uidebitur: sic diducta poterit in plures ordines diuidi. Non inutilis est etiam illa propagatio, quam nos reperimus, si quando in ordinẽ uitis deest, neq; est tam procera uirga, quæ cùm in imum scrobẽ demissa fuerit, retorqueri, & erigi supra terram posit. Breuitatem ne reformidaueris, sed qualemcũq; uirgã, cuius cacumen in imũ scrobẽ peruenit, deprimito, & obruito: deinde gẽmas, quæ secundum ipsam matrem sunt, submittito, ut materias à superiore parte citẽt. Tum demum post triennĩũ à matre amputato, & ad suum palũ eam partẽ, quã à matre præcideris, reducito, & caput uitis fãcito. Propaginis scrobem ne minus triẽnio paulatim completo: summas radices præcidito: crebrò fodito.

De insitionibus fructuosis, quæ uites fœcundas faciunt. CAP. VIII.

CVm uitem inserere uoles, optimi generis sarmẽta fructuaria tum, cùm gemmas agere incipiẽt, uento austro à matre præcidito. Sarmentum, quod inseris, de summa uite sit rotundum, bonis, crebrisq; nodis. Tres deinde nodos

nodos integerrimos relinquito infra tertiam gemmam ex utraq; parte duorum digitorum spatium in modum cunei tenuissimè scapello acuto, ita ne medullã lædas, adradito. Vitem deinde, quam insiturus es resecato, & plagam leuato, atq; ita findito, & paratos surculos in fissuram demittito, eatenus qua adrasi sunt, ita ut cortex surculi corticem uitis æqualiter contingat: quicquid inserueris uiti, diligenter libro ligato, atq; luto subacto paleato oblinito, operitoq; plagam, & ita alligato, ne aqua, uentus ue penetrare possit: deinde supra lutum muscum imponito, & ita religato: ea res præbet humorẽ, nec inarescere sinit: infra insitionem, & alligaturam falce acuta leuiter uitem uulnerato ex utraq; parte, ut ex his potius plagis humor defluat, quàm ex insitione ipsa abundet: nocet enim nimius humor, nec patitur surculos insertos cõprehendere. Quibusdam antiquorum terebrari uitẽ placet, atq; ita leuiter adrasos surculos demitti. Sed nos meliore ratione idem fecimus: nã antiqua terebra scobẽ facit, propter hoc urit eam partem, quam perforat: perusta autem perraro unquã cõprehendit insertos surculos. Nos rursus terebram, quam gallicam dicimus, huic insitioni aptauimus: ea excauat, nec urit, quod nõ scobem, sed ramenta facit. Itaq; cauatũ foramẽ cùm purgauimus, undiq; adrasos surculos inserimus, atq; ita circũlinimus. Talis insitio facilimè conualescit. Igitur secundum æquinoctiũ perfectam uitiũ insitionem habeto, humida loca, de uua alba: sicca, de nigra inserito. Infructuosas uites fœcundas sic fãcito. Vites, quæ exiguũ dant fructum, aceto acri cũ cinere rigato, ipsumq; codicem eodem cinere linito. At si quæ fructum, quem ostendũt, ad maturitatẽ nõ perducunt, sed priusquàm mitescant uuæ, inarescunt, hoc modo emendabuntur, cùm scipiones

piones amplitudinem acini habuerint, radice tenus uitem præcidito, plagam acri aceto pariter, ac lotio ueteri permista terra linito, eodēq; radices rigato, sæpe fodito. Hæc materias citant, uuæq; succum perferunt.

Vt uua cōplura genera acinorū habeat. CAP. IX.

EST etiā genus insitionis, quod uuas tales creat, in quibus uarij generis colorisq; reperiuntur acini. Hoc autem ratione tali efficitur: quatuor, uel quinq;, siue etiam plures uoles, uirgas diuersi generis sumito, easq; diligenter, & æqualiter compositas colligato, deinde in tubulū fictilem, uel cornu arctè inserito, ita ut aliquantum extēt ab utraq; parte, easq; partes, quæ extabunt resoluito, in scrobem deinde imponito, & terra stercorata, obruito, & rigato, donec gemmas agant. Cùm inter se uirgæ cohæserint, post biennium, aut triennium facta iam unitate, dissolues tubulum, & circa medium ferè crus, ubi maximè uidebuntur coisse, uitem serra præcidito, & plagam leuato, terramq; minutam aggerato, ita ut tribus digitis altè plagam operiat, ex eo codice cum egerit coles, duos optimos submittito, reliquos deijcito, sic uuæ nascentur, quales proposuimus. Vt autem uuæ sine uinaceis nascantur, mallcolum scindito ita, ne gemmæ lædantur, medullamq; omnem eradito, tum demum in se compositum colligato, sic ne gemmas allidas, atq; ita terra stercorata deponito, et rigato: cum coles agere cœperit, sæpe, & altè refodito. Adulta uitis tales uuas sine uinaceis creabit.

Vindemiam quomodo putes. CAP. X.

VIndemia facta statim putare incipito ferramentis q̄ optimis, & acutissimis, ita plagæ leues fient, neque in uite aqua consistere poterit, quæ simulatq; immorata est corrumpit uitē, uermesq;, & alia creat animalia, quæ mate

materiam exedunt: plagas autem rotundas facito: nam celerius cicatricem ducunt. Sarmenta lata, uetera, male nata, contorta, omnia hæc præcidito: nouella, & fructuaria & interdum sobolem idoneā, si iam superficies parum uallebit, submittito, brachiaq; conseruato: quamcelerrime poteris putationem perficito: arida, & uetera, falce quæ amputari nō possunt, acuta dolabra abradito: in agro macro, & sicco uineam imbecillam à bruma amputato: quam partem non deputaueris, circa Calend. Februa. repetito: ab Idibus Decemb. ad Idus Ianuarias ferro tangi uitem, & arborem non conuenit. Cum uitē putabis, inter duas gemmas secato: nam si iuxta ipsam gemmā secueris, laborabit, nec materiam citabit. Cicatrix autē semper deorsum spectet, ita neq; aqua, neq; sole laborabit, humorēq; rectè capiet: in agro crasso, ualidaq; uinea plures gemmas, & palmas relinquito, in exili pauciores. Sicubi in uite brachium desyderabis, falce acuta semel, aut bis eo loco altè instar digiti mucrone ferito. Brachium quamuis longum cane totum tollas, nisi totum aruerit: uineam nouellam ante brumam ablaqueatam habeto, ut omnes imbres, limumq; concipiat. Vites, arboresq;, quò citius ablaqueaueris, erūt ualentiores. Sed quæcunq; in cliuis erunt positæ, ita ablaqueandæ sunt, ut à superiore parte secundum codicem lacusculi fiant, ab inferiore autē puluinuli altiores excitētur, quo plus aquæ, limiq; contineant. Vinea uetus neque ablaqueanda est, ne radices, quas in summo habet, inarescant, neq; aranda, ne radices abrumpantur. Bidentibus sæpe, & altè fodito æqualiter, & stercore, uel palea conspergito solum ante brumam, uel cum circum ipsam uitē summatim ablaqueaueris, stercorato.

De pampinatione. CAP. XI.

Vineā

VIneam quàm bene putare, tam diligenter pampinare utile est, nam & materiæ, quæ fructũ habent melius cõualescunt, & putatio sequentis anni expeditius, tũ etiã uitis minus cicatricosa fit, quoniã quod uiride, & teneru decerpitur, protinus conualescit. Super hæc quoq; melius uuæ matures cunt ante dies decem, quàm uinea florere incipit, pampinatam habeto: quicquid superuacui enatũ fuerit, tollito: quod in cacumine, aut in brachijs natũ erit decerpito, duntaxat, quæ uuã non habebũt. Cacumina uirgarum, ne luxurientur, demutilato. Vuas, quæ meridiem, aut occidentẽ spectabũt, ne perurãtur suo sibi pãpino tegito.

De fossura. CAP XII.

SImulatq; uua uariari cœperit, fodito tertiam fossurã, & cum iam matures cet, ante meridiẽ priusquàm calere incipiet, & cũ desierit, post meridiẽ fodito, puluereq; excitato: ea res & à sole, & à nebula maxime uuam defendit. Lutulẽtam terrã, neq; arare, neq; fodere oportet, quia ualde dures cit, & finditur. Bidentibus terram uertere utilius est, quàm aratro. Bidens æqualiter totam terram uertit: aratrum præterquàm quòd scamna facit, tũ etiam boues, qui arant, aliquantulum uirgarum, et interdum totas uites frangunt. Finis autem fodiendi uineã nullus est, nam quanto sæpius fõderis, tanto uberiorem fructum reperies.

Ne rubigo uineam uexet. CAP. XIII.

PAlearum aceruos inter ordines uerno tempore positos habeto in uinea: cum frigus contra tẽporis consuetudinem intellexeris, omneis aceruos incendito, ita fumus nebulam, & rubiginem remouebit.

Ne formica uitẽ ascendat. CAP. XIIII.

LVpinum terito, & cum fracibus miscето, eóq; imam lineã uitẽ circumlinito: uel bitumẽ cum oleo coquito, eo

eo quoq; imas uites tangito, formicæ non exedent.

Ne sorices, aut uolucra uitem lædat. CAP. XV.

VItes, quæ secundũ ædificia sunt, à soricibus, aut muribus infestantur: id ne fiat plenam lunã obseruabimus, cum erit in signo leonis, uel scorpionis, uel sagittarij, uel tauri, & noctu ad lunã putabimus. Genus est animalis, uolucra appellatur, id fere prærodit teneros adhuc pampinos, & uuas: quod ne fiat, falces, quibus uineã putaueris, peracta putatione sanguine ursino linito: uel si pellem fibri habueris, in ipsa putatione quotics falcẽ acueris, ea pelle acie detergito, atq; ita putare incipito. Quoniam de uineis abunde diximus, de arbustis præcipiamus.

De arbustis. CAP. XVI.

VItem maximè opulus alit, deinde ulmus, deinde fraxinus. Opulus quoniam frondem non idoneã habet, à pleriſq; improbatur. Vlmus autem, quam atiniam uocant rustici, generosissima est, & lætissima, multamq; frondem habet, eaq; maximè serenda est locis pinguibus, uel etiã mediocribus: sed si aspera, & siticulosa loca arboribus obserenda erunt, neq; opulus, neq; ulmus tam idoneæ sunt quàm orni: eæ syluestres fraxini sunt paulò latioribus tamẽ fõlijs q̃ cæteræ fraxini, nec deteriorem frondem, quàm ulmi præstant. Capræ quidẽ, & oues libentius etiã hanc frondẽ appetũt. Igitur qui arbustũ cõstituere uolẽt, ante annũ quã deponãt arbores, scrobes faciant quatuor pedũ quoquouersus, deinde circa Cal. Mart. in eandẽ scrobẽ ulmũ, et opulũ, uel fraxinũ deponãt, ut si ulmus defecerit, opulus, uel fraxinus locũ obtineãt: si autẽ utraq; uixerint, altera eximatur, & alio loco deponatur. Arbustum inter quadragenos pedes dispositũ esse conuenit: sic enim

& ipsæ

& ipſæ arbores,& appoſitæ uites melius conualeſcent, fructumq; meliorẽ dabunt. Segetes etiam, quæ in eo crũt, minus umbra laborabũt: arborẽ, quam depoſueris, ſæpius circunfodito, quò celerius adoleſcat, & citra trienniũ ferro ne tetigeris. Completis ſex & triginta mẽſibus ad recipiendã uitẽ formabis, & ſuperuacuos ramos amputabis, altera brachia in modum ſcalarum relinquens, alternisq; annis, ſexto anno, ſi iã firma uidebitur, maritabis hoc modo: ab ipſo arboris crure pedale ſpatiũ intermittito, deinde ſulcum in quatuor pedes longum, in tres altum, in dupõdium, & ſemiſſem latũ cũ feceris, patiere minime duobus menſibus cum tẽpeſtatibus uerberari: tum demũ circa Cal. Martias uitem, de ſeminario, ne minorẽ quidẽ decem pedũ ſternito, & adminiculato, arboriq; iungito: eã proximo anno ne putaueris: tertio uerò ad unã uirgã redigito, paucasq; gẽmas relinquito, ne antequàm inualuerit, in altitudinẽ repat: deinde ubi amplũ incrementũ habuerit, p̃ omnia arboris tabulata diſponito eius materias, ita tamẽ ne uitẽ oneres, ſed certa, & robuſtiſſima flagella ſubmittas, arbuſtiuã uitem quàm putare, tam alligare diligenter oportet: nam in ea fructus maximè uis cõſiſtit, diutiusq; perẽnat, quæ firmis toris & idoneis locis religata eſt: itaq; omnibus annis cõuenit ſubſequi putationẽ, ita ut tori renouentur, & uitis per idoneos ramos diſponatur.

De oliuetis. CAP. XVII.

OLea maximè collibus ſiccis, & argilloſis gaudet, at humidis cãpis, & pinguibus lætas frõdes ſine fructu affert. Melius autẽ truncis quàm plantis oliuetũ cõſtituitur. Magoni autẽ placet ſiccis locis oliuam, aut mox poſt æquinoctium ſeri, aut ante brumã. Noſtræ ætatis agricolæ ferè uernum tempus circa Calen. Maias ſeruãt. Oportet autem

tet autem ſcrobem oleæ quoquouerſus pedes quaternos patẽre, in imum ſcrobẽ lapidẽ, glareamq; abijcere, deinde ſuper terram quatuor digitorum inijcere, tum arbuſculam deponere ita rectam, ut quod à ſcrobe extiterit, in medium ſit: arbuſculum autem à tempeſtatibus tueri diligenter oportet adminiculando, & terræ, quæ in ſcrobe reponitur, ſtercora immiſcendo. Oleam decet inter ſexagenos pedes diſponi, ut ſpatium in latitudinẽ creſcendi habeat: nam quæ in proceritatem extenduntur, euanidæ fiunt, parumq; fructus ferunt. Optima eſt olea liciniana, pauſia ſecunda oleo, eſcæ orchis. Sunt & regiæ, & radij, quæ neque ſpecie, neq; oleo ſunt, tam gratæ, quàm quas ſuprà diximus. Si oleam poſueris eo loco, unde quercus effoſſa eſt, morietur, ideo quòd uermes quidam ſunt, qui in radice quercus naſcuntur, & educantur, ijq; maximè ſemina olcæ conſumunt: ſi in olea unus ramus aliquanto cæteris lætior eſt, niſi eum recideris, arbor tota fiet retorrida. Omnes arbuſculas prius quàm trãſferantur, rubrica notare conuenit, ut cùm ſerentur, eaſdem cœli partes aſpiciant, quas etiam in ſeminario conſpexerant, alioquin frigore, uel calore laborabunt ab ijs partibus, quas præter cõſuetudinem ſub alio tractu expoſitas habuerint.

De pomario conſtituendo. CAP. XVIII.

PRiuſquam pomarium conſtituas, quàm magnum habere uoles circummunito macerio, aut foſſa, ita ut non ſolùm pecori, ſed ne homini quidem tranſitus ſit, niſi per oſtium, dum adoleſcant ſemina: nam ſi prius cacumina manu perfracta, aut à pecore præroſa fuerint, quàm adoleſcãt, in perpetuũ corrumpuntur. Generatim autem arbores diſponere utilius, maximè ne imbecillæ à ualẽtioribus premãtur, quæ nec uiribus, nec magnitudine ſunt pa

res,neq; pariter crescunt: terra quæ uitibus apta est, eadem quoq; utilis est arboribus.

De scrobibus faciendis. CAP. XIX.

ANte annum,quàm pomaria disponere uoles,scrobes fodito,ita sole,pluuiaq; macerabuntur, & quod posueris citò comprehendet. Sed si quo anno scrobes feceris etiam semina ponere uoles,minimum ante duos mẽses fodito scrobes,posteà stramentis eos completo, & incendito. Quò latiores,patẽtioresq; scrobes feceris, eò lætiores erunt,uberioresq; fructus. Scrobs clibano similis esse debet,imus quàm summus patẽtior,ut laxius radices euagẽtur,ac minus frigoris hyeme, minusq; æstate uaporis per angustũ os terræ admittant. Tum etiã cliuosis locis terra, quæ in eum congesta est,pluuijs non abluitur. Arbores paribus interuallis serito,ut cùm creuerint,spatium habeãt, quò ramos extendant: nam si spissè posueris, neque infrà quicquam serere poteris: nec sic ipsæ fructuosæ erũt,nisi eas interraseris. Itaq; placet inter ordines quadragenos pedes,minimumq; tricenos relinquì uersuris.

Quomodo semina legas. CAP. XX.

SEmina lege,ne minus crassa,quàm manubriũ est bidentis,recta,leuia,procera, sine ulceribus,integro libro: ea bene,& celeriter comprehendunt. Semina si ex arboribus sumes,de ijs potissimum sumito,quæ omnibus annis bonos,& uberes ferunt fructus. Obseruabis autem ab humeris, qui sunt contra solem orientem, ut eosdem decerpas. Si cum radice plantam posueris,incrementum eius futurum,quod & cæteris,quas seueris,arboribus. Arbos insita fructuosior est, quàm quæ insita non est, id est, quàm quæ cum ramis,aut plantis ponitur. Priusquàm arbusculas trãsferas,rubrica,uel alia qualibet re signato, ut ijsdẽ uentis,

uentis,quibus ante steterunt, constituas eas,curamq; adhibeto,ut ab superiore,& sicciore,& exiliore in planiorem,humidiorem,pinguiorem agrum transferas. Semina trifurca maxime ponito: ea extent supra terram tribus pedibus. In eodem scrobe,si duas aut tres arbusculas ponere uoles, curato ne inter se contingant. Nam ita uermibus interimuntur. Cùm semina depones,dextra,ac sinistra singulis usq; in imum scrobem fasciculos sarmentorum brachij humani crassitudine deponito, ita ut supra terrã paululum extent,per quos æstate paruo labore aquam radicibus subministres. Arbores,aut radicata semina autumno serito circa Idus Octob. Taleas,& ramos uerè antè,quã germinare arbores incipiant,deponito. Sed ne tinca molesta sit seminibus ficulneis, in imum scrobem taleam lentisci,ita ut cacumen eius deorsum spectet,obruito.

Quando ficus serenda sit. CAP. XXI.

FIcum frigoribus ne serito: loca aprica,calculosa,glareosa,interdum & saxosa amat. Eiusmodi agro citò conualescit,si scrobes amplos,& idoneos feceris. Ficorũ genera etiam si sapore, & habitu differunt, tamen uno modo,sed dispari differentia agri seruntur. Locis frigidis, et autumni temporibus aquosis,præcoques serito,ut ante pluuiam fructũ deligas. Locis calidis hybernas serotinas serito. At si uoles ficum quamuis non natura serã facere, cùm grossuli minuti erũt,fructũ decutito. Iterũ alterũ edet fructum,& in hyemem serã differet maturitatẽ. Nonnunquam etiã,cùm frondere cœperint arbores,cacumina fici acutissimo ferramẽto summa amputare prodest. Sic firmiores arbores,& feraciores fiunt: semper proderit simulac folia agere cœperit ficus,rubricã amurca diluere, et cùm stercore humano ad radicem infundere: ea res efficit ube-

riorem fructum,& farctum fici speciosius & plenius.

De nuce serenda. CAP. XXII.

NVcem græcam serito arcturi signo, uel circa Cal. Feb. quæ pruinam nescit. Agrum calidum, durum, et siccum desyderat. Nam in locis diuersis natura eiusmodi si posueris nucem, protinus putrescet. Antè quàm nucem deponas, in aqua mulsa, nec nimis dulci macerato, ita iucundioris saporis fructum, cùm adoleuerit, præbebit, & interim melius, atq; celerius nascetur. Ternas nuces in trigonum statuito, parsq; acutior inferior sit, quia inde radices mittit, nuxq; à nuce minimè palmo absit, & anceps ad fauonium spectet. Omnis nux unam radicem mittit, & simplici stylo prorepit. Cùm ad scrobis solum radix peruenit, duritia humi coërcita recuruatur, & extensa in modum ramorum alias radices emittit. Nucem græcam, & auellanam Tarentinam hoc modo facere poteris. In quo scrobe destinaueris nucem serere, terram minutam in modum semipedis ponito, ibiq; semè ferulæ repangito. Cùm ferula fuerit enata, eam findito, & in medullam eius sine putamine nucem græcam, uel auellanam abscondito, et ita adobruito: hoc ante Cal. Mart. facito. uel etiam inter Nonas, & Idus Martias. Hoc eodem tempore iuglandem, et pineam, & castaneam serere oportet.

De malo punico serendo. CAP. XXIII.

MAlum punicum uere usq; in Cal. Apriles rectè seritur. Quod si acidum, aut minus dulcem fructum feret hoc modo emendabitur. Stercore suillo, & humano, & lotio humano ueteri radices rigato: ea res & fertilem arborem reddet, & primitiuos annos fructum uinosum, postea uerò etiam dulcem, et apyrenũ facit. Nos exiguum admodum laser cyrenaicũ uino diluimus, & ita cacumina arbo

arboris summa obleuimus, ea res emendauit acorẽ malorum. Mala punica ne rumpantur in arbore, remedio sunt lapides tres, si cum seres arborem, ad radicem ipsam collo caueris. At si iam arborem satam habueris, scyllam secundum radices arboris serito: alio modo cũ iam matura mala fuerint, antè quàm rumpantur, peciolos, quibus pendent, intorqueto. Eo modo seruabuntur etiam anno toto.

De pyro. CAP. XXIIII.

PYros autumno ante brumã serito, ita ut minimè dies quinq; & uiginti ad brumam supersint, quæ ut sint feraces, cum iam adoleuerint, altè ablaqueato, & iuxta ipsam radicem truncum findito, et in fissuram cuneum pineum tedæ adijcito, & ibi relinquito: deinde obruta ablaqueatione cinerem supra terram spargito.

De malis serendis. CAP. XXV.

MAla æstiua cydonea, sorba, pruna, post mediam hyemẽ usq; in Idus Fe. serito. Morũ ab Idib. Fe. usq; in æquinoctium uernum rectè seres. Siliquam græcam, quam quidam κεράσον uocant, deinde persicum ante brumã per autumnum serito. Amygdala, si parum feracia erunt, per foratam arborem lapidem adigito. Ita librum arboris inolescere sinito. Omnium autem generum ramos circa Cal. Mar. in hortis, ubi & subacta & stercorata terra est, per puluinos arearum disponere conuenit: deinde cum creuerint, danda est opera, ut dũ teneros ramulos habẽt, ueluti pampinentur, & ad unum stylum primo anno semina redigantur: et cum autumnus incesserit, antequàm frigus ea cumina adurat, omnia fŏlia decerpere expediet: et ita crassis arundinibus, quæ ab una parte nodos integros habẽt, quasi pileolos induere, atq; ita à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Post quartum & uigesimũ de-

inde mensem, siue transferre, & disponere in ordinem uoles, seu inserere, satis tutò utrunq; facies.

De insitione arborum. CAP. XXVI.

OMnis surculus omni arbori inseri potest, si non est ei, cui inseritur, dissimilis cortice: si uerò fructũ etiam eodem tempore fert, sine ullo scrupulo optimè inseritur. Tria autem genera insitionũ antiqui tradiderunt. Vnum, quod resecta, & fissa arbore recipit insertos surculos: Alterum, quod resecta inter librũ, et materiam admittit semina, quæ utraq; genera uerni temporis sunt: Tertiũ, quod ipsas gemmas, cum exiguo cortice in partem sui delibratam recipit, quam uocant agricolæ emplastrationem. Hoc genus æstatis est. Quarũ insitionum rationem cum tradiderimus, à nobis quoq; repertam aliã docebimus. Omnes arbores simulatq; gẽmas agere cœperint, Luna crescente inserito, oliuam autem circa æquinoctium uernum usq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inserere uoles, & surculos ad insitionem sumpturus es, uideto ut sit tenera, et ferax, nodisq; crebris. Et cùm primùm germina tumebũt de ramulis anniculis, qui solis ortum spectabunt, & integri erunt, eos legito. Crassitudine minimi digiti surculi sint bisulci. Arborem, quam inserere uoles, serra diligenter exsecato ea parte, quæ maximè nitida, & sine cicatrice est. dabisq; operam, ne librum lædas. Cum deinde truncũ recideris, acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum ferreum, uel oßeum inter corticem, & materiem, ne minus digitos tres: sed leniter demittito, ne lædas, aut rũpas corticem. Posteà surculos, quos inserere uoles, falce acuta ab una parte cradito tam altè quàm cuneum demisisti, sed ita ne medullam, neue alterius partis corticem lædas: ubi surculos paratos habueris, cuneum uellito: statimq; surculos demittito

demittito in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticẽ, & materiem facta sunt. Ea autem fine, qua adraseris, surculos demittito ita, ut sex digitis de arbore extent. In una autem arbore duos, aut tres ramulos figito, dum ne minus quaternũm digitorũ inter eos sit spatium. Pro arboris magnitudine, & corticis bonitate hæc facito. Cum omnes surculos, quos arbor patietur, demiseris, libro ulmi, uel uimine arborẽ astringito, posteà paleato luto bene subacto oblinito totam plagã, & spatium, quod est inter surculos usq; eò, ut duobus digitis insita extent: supra lutum muscum imponito, & ita alligato, ne pluuia dilabatur. Si pusillam arborẽ inserere uoles, iuxta terram abscindito, ita ut sex quipedẽ à terra extet. Cũ deinde abscideris, plagã diligenter leuato, & mediũ truncum acuto scalpro modicè findito, ita ut fissura trium digitorũ sit. In eã deinde cuneum quoad patietur, inserito, & surculos ex utraq; parte adrasos demittito, ita ut librum seminis libro arboris æqualem facias: cũ surculos diligenter aptaueris, cuneum uellito: deinde arborẽ, ut suprà dixi, alligato, & oblinito: dein terrã circa arborẽ aggerato usq; ad ipsum insitum: ea res à uento, & calore maximè tuebitur. Tertium genus insitionis, cum sit subtilißimum, non omni generi idoneum est: & ferè eæ recipiunt talem insitionem, quæ humidum, succosumq;, & ualidum librum habẽt, sicuti ficus: Nam & lactis plurimum remittit, & corticem robustum habet: optimè itaq; ea inseritur tali ratione. Ex qua arbore inserere uoles, in ea quæsito nouellos, & nitidos ramos: in his deinde obseruato gẽmam, quæ bene apparebit, certamq; spem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis circunsignato, ut medio gemma sit, & ita acuto scalpello circũcidito, delibratoq; diligẽter, ne gem-

mam lædas: deinde ex qua arbore inſerere uoles, in ea nitidiſſimum ramum eligito, & eiuſdem ſpatij corticem circuncidito, & materiem delibrato, & in eam partẽ, quam nudaueras, gemmam hanc, quam ex altera arbore ſumpſeras, aptato ita, ut emplaſtrum circunciſæ parti conueniat: ubi hæc feceris, circa gemmam bene uincito, ita ne lædas: deinde commiſſuras, & uincula luto oblinito ſpatio relicto, qua gemma liberè geminet. Materia, quã inſeueris, ſi ſobolẽ, uel ſuperiores ramos habebit, omnia præcidito, nequid ſit, quo poßit ſuccus euocari, aut cui magis, quàm inſito ſeruiat. Poſt unum & uigeſimum diem ſoluito emplaſtrũ. Hoc genere etiam optimè olea inſeritur. Quartum illud genus inſitionis iam docuimus, cùm de uitibus diſputauimus: itaq; ſuperuacuum eſt hoc loco repetere iam traditam rationem terebrationis.

Quòd omnium generum ſurculi, omnibus arboribus inſeri poſsint. CAP. XXVII.

SEd cùm antiqui negauerint poſſe omne genus ſurculorum in omnem arborẽ inſeri, & illam quaſi finitionem, qua nos paulò antè uſi ſumus, ucluti quandam legẽ ſanxerint, eos tantũ ſurculos poſſe coaleſcere, qui ſint cortice, ac libro, & fructu cõſimules ijs arboribus, quibus inſeruntur, exiſtimauimus errorẽ huius opinionis diſcutiendum, tradendamq; poſteris rationem, qua poßit omne genus ſurculi, omni generi arboris inſeri: quod ne longiori exordio legentes fatigemus, unum quaſi exemplũ ſubijcimus, qua ſimilitudine quiſq; quod genus uolet omni arbori poterit inſerere. Scrobem quoquouerſus pedũ quatuor ab arbore oliuæ tam longè fodito, ut extremi rami olcæ poßint eam contingere: in ſcrobem deinde fici arbuſculã deponito, diligentiamq; adhibeto, ut robuſta, & nitida fiat. Poſt

fiat. Poſt triennium, aut quinquẽnium, cùm iam ſatis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui uidebitur nitidiſſimus deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa: atq; ita amputatis cæteris ramulis, ea tantũ cacumina, quæ inſerere uoles, relinquito: tum arborẽ fici detrũcato: plagamq; leuato, & mediã cuneo findito. Cacumina deinde oliuæ ſicuti matri inhærent, utraq; parte adradito, & ita fiſſuræ fici aptato, cuneũq; eximito, & diligẽter colligato, ne qua ui reuellantur. Sic interpoſito triẽnio coaleſcet ficus oliuæ: & tum demum quarto anno, cùm bene coierint, uelut propagines, ramulos oliuæ à matre reſecabis. Hoc modo omne genus in omnem arborem inſeritur.

De cythiſo. CAP. XXVIII.

CYthiſum, quem Græci aut *ſ{ίαν, aut *κεφνίκιον, aut *πτυφόδωρον uocant, quamplurimum habere expedit, quod gallinis, apibus, ouibus, capris quoq;, & omni generi pecudum utiliſſimus eſt, quòd ex eo citò pingueſcit, & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quòd octo menſibus uiridi eo pabulo uti, & poſteà arido poßis. Præterea in quolibet agro, quamuis macerrimo celeriter comprehendit, omnemq; iniuriã ſine noxa patitur. Mulieres quidem, ſi lactis inopia premuntur, cythiſum aridum in aquam macerari oportet, cùm tota nocte permaduerit: poſtero die expreßi ſucci ternas heminas permiſceri modico uino, atq; ita potandum dari, ſic & ipſæ ualebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythiſi uel autumno circa Idus Octob. uel uere fieri poteſt. Cùm terram bene ſubegeris, in modum horti areas facito, ibiq; uelut ocymum ſemen cythiſi autumno ſerito: plantas deinde uere diſpoſito, ut inter ſe quoquouerſus quatuor pedum ſpatio diſtent. Si ſemen non habueris, cacumina cy-

thisorum uere disponito. Stercoratam terram circa aggerato: si pluuia nō incesserit, rigato xv. proximis diebus: simul ac nouam frondem agere cœperit, sarrito. Post triennium deinde cædito, & pecori præbeto. Equo abunde est uiridis pondo xv. boui pondo xx. cæterisq; pecudibus pro portione uirium. Potest autem etiam circa Septembrem ramis seri. Aridum si dabis, exiguum dato, quoniam maiores uires habet, priusq; aqua macerato, & exemptum paleis permisceto. Cythisum, quod aridum facere uoles, circa mensem Septembris, cùm semen eius grādescere incipiet, cædito. Paucis deinde horis, dum flaccescat, in sole habeto: deinde in umbra adsiccato, & ita condito.

De salice, & genista, & arundine.

CAP. XXIX.

SAlicem, & genistam crescente luna uere circa Calendas Martias serito. Salix humida loca desyderat, genista etiam sicca, utraq; tamen circa uineā opportunè seruntur, quoniam palmitibus idonea præbēt uincula. Arūdo optimè seritur, quos alij bulbos, alij oculos uocāt. Simul atq; terrā bipalio repastinaueris, radicem arundinis acuta falce præfectam impendenti pluuia disponito. Sunt qui arundines integras sternant, quoniā ex omnibus nodis satæ arundines emittunt, sed ferè hoc genus cuanidā, exilemq;, & humilem arundinem affert. Melior itaq; satio est ea, quam prius demonstrauimus. Placet autē omnibus annis simulac arundinem ceciderís, locum altè, & æqualiter fodere, atq; ita rigare.

De uiola, & rosa.

CAP. XXX.

VIolam qui facturus est, terram stercoratam, & repastinatam minimum altè pedem in puluinos redigat. Atque ita plantas hornotinas scrobiculis pedalibus factis

factis ante Cal. Mart. dispositas habeat. Semen autem uiolæ sicut olerū in areis duobus temporibus seritur uere, uel autumno. Colitur autem eo modo, quo & cætera olera, ut rūcetur, ut sarriatur, ut interdum etiā rigetur. Rosam fruticibus, ac surculis disponi per surculos pedales conuenit per idē tempus, quo & uiola. Sed omnibus annis fodiri ante Calen. Mart. & interputari oportet. Hoc modo culta multis annis perennat.

FINIS.

INDEX OMNIVM FERE' QVAE IN HISCE Columellæ libris scitu digna reperiuntur.

A

Ablaqueāda uinea quādo 131.157
Actor 30 Actus 16
Adorcum 49
Africanæ gallinæ 277
Agna quid 166
Agricultores 4
Albuelis 87
Ambulationes 24
Amerina salix 160
Amethystos 87
Amineæ uites 63.100
Amygdala 200.485
Amurca 96.70
Amurca oleo inimica 453
Anates 308
Anguifer sydus 375
Anetum 396
Andromeda 377
Anser 300
Apes 314.315
Apes Iouis nutrices 315
Apes ut reuiuiscant 328
Apes quomodo à pugna cō pescantur 326
Apiana uua 438.85
Apium 394
Apium pestilentia 330
Apium pulli 317
Apium fugam exploratam præscire

præscire 325
Apiarium 318
Ἀποκατάστασις 95
Apothecæ 25. 27
Apyrenum 484
Aquila exoritur 56. 374
occidit 375
Aquæ bonitas 17
Arator bonus 35
Arbor insita melior 483
Arborum translatio 482
Arborator 360
Arbusculæ omnes quomodo transferendæ 481
Arborum insitio tempestiua 486. 482 translatio 483
Arbustiuum 469
Arbustum 477
Arbutus 192
Arcturus qñ occidat 377
Area 28
Areæ 389
Argilla 107
Arietis exortus 372
Arietes 484
Argitis 86
Argo nauis occidit 378
Arietum habitus 248
Armoracia 415
Arundinetum 163. 368
Arundo 162
As 167
Asinus, Asellus 245
Ἀσφάλειον 225
Asparagi satiui 397
Assis angularis 173
Ἀπάφαξις 396
Atrienses 409
Auara uitis 87
Aues quo tempore párere desinant 288
Auellana 199
Auenæ satio 63
Aurigæ occasus 3. 80
Autumnalis putatio 133

B

Balneæ 27
Balnearia 24
Bambatæ 434
Battis satiuus 417
Beta 396
Bidens 478
Bigemmis 179
Blattæ lucifugæ 321
Boum cura 212
Boum medicinæ 214
Boues quales parandi 207
Boues inter arandũ quomodo disponendi 44. 45
Boues ab opere quomodo curandi 44. 45

Brachia uitis 148
Brachiatæ uineæ 179
Branchiæ 310
Brassicæ satio 392
Brisa 438
Brutia pix 334
Brumæ tempus 335
Brumæ tempore uitis non colenda 471
Bubilia 25
Bubulci statura 34
Buculus 209
Bulbi satio 490
Bumasti uites 83

B

Cacabus 439
Cadus 432
C. Matius rei rusticæ scriptor 443
Cæsonianũ præceptũ 19
Calabrica olea 453
Calameta 152
Calcare 288
Calisto sydus occidit 367
Cammarus 311
Campestris, & collina uua 83
Campus 38
Canalis 453
Candida lactuca 392
Candosocci 180
Candelas sebare 79
Canicula apparet 292
Canum genera 272
Canis uillaticus 272
Canum admissura, & partus 274 cibaria ibid. quo modo appellandi, ibidem
Canna 273
Cannabis 60
Canterioli 400
Canterius 134. 402
Capi semimares 277
Capillamenta seminũ 134
Capillorũ cõcinatores 277
Capparis 399
Capisterium 53
Caper optimus 261
Caprarum partus 262
Capra sydus exoritur 372
Caprarum morbi: earundẽ remedia 263
Capreolus ferramentũ 444
Caprarij officium 263
Capitatum porrum 393
Capulator 455
Capitatæ uineæ 179
Caput uitis 100
Carex 377
Carpinus 190
Caseale 71
Casei faciendi ratio 264

Caseus Gallicus 463
Caseus quõ seruetur 417
Cassiope occidit 381
Castratio ouium 261
Castanea calueſcere 163
Catulorum cura 274
Catulo facere 79
Caudarum canum caſtratio 275
Cellæ 25
Centaurus apparet 373. & 378
Centuria quid 167
Centones 33
Cera ex quibus floribus fiat 337. & quomodo cõficiatur 339
Κεράδιον 485
Ceparum genera, & quõ reponantur 415
Cepa Aſcalonia, & Pompeia 415
Ceuæ uaccæ 230
Chalcis 310
Charcari 333
Charcata 176
Cherephyllum 396
Cibarium oleum 457
Cicera 64
Cicercula 60.64
Cicer arietinum 60
Ciconia quid 112
Cydonia 445.485
Cydoniorũ conditura 439
Cynaræ ſatio 393
Cythiſi ſatio 204
Claſſes 36
Claui 223
Claui in ouibus 74
Cochlear 427
Cœleſtis aqua optima 22
Cœnationes 24
Colere quid 40
Colliquiæ 50
Colliria 248
Collis 38
Color aruorum 42
Cocolubes quid 86
Columbarum color qui melior 293
Columbarum ſagina 293
Columbæ ne ſedes mutent 291
Columbinum ſtercus 70
Coloni indigenæ 29
Colus 437
Colymbades 449
Conchæ ferreæ 454
Conſeminales uineæ 446
Conſigillo 215
Coniugij maritalis inſtitutio 402

Contu

Contubernalis mulier 31
Cornelius Celſus 13
Corbis 213
Corbulæ 454
Coruda 396
Coriago 221
Cordum olus 417
Coriandri ſatio 390
Corna 415
Coronæ 223
Corona ſydus cœleſte exoritur 381. Eadem occidit 375
Corporis membra, eorumq; officia 102
Corticatæ picis uſus
Cortinale 27
Crater ſydus cœleſte appa ret 278
Κρεμασῆρες 131
Cretoſa humus 107
Creta cimolia 225
Cruſtumia pira 200
Cubitor bos quomodo emẽ dandus 210
Cuculli ſagati 32.362
Cucumis 397
Cucurbita 397
Cunila bubula 221
Cunila quæ et Satureia 317
Culina 24
Culex 400
Cuneati agri forma 169
Curgulio 120
Cura ruſticationis apud antiquos Romanos gloriæ fuit 6
Curius Dentatus 18
Cuſtos quid 470
Cuſtos palmes quomodo ſubmittendus 149

D

Dactyli 83
Decacuminare 131
Decẽmodiæ 421. 454
Decuriæ 36
Decuſſare 148
Defrutum quõ fiat 426
Delibrare 197.185
Delphini occaſus 376
Denſæ glabræq; ſues 9
Diabetes 100
Diradiari 190
Diſrarari 162
Diſtichum ordeum 56
Dodrante tertiari 50
Dolabra 46
Dolus Mendeſius 398
Dracontion 88
Δραγὴ 273
Duramina 143
Dulce uinum quõ fiat 431

Effœtum

E
Effœtum ſolum 3
Effœminatorum geſtus 6
Elices qui 50
Embammata 462
Emarcus uitis genus 87
Emplaſtratio 201.486
Emuſcare oleas 373
Epitomis circunſcribere 13
Epicharmus 258
Epiphora 226
Equa ut marem patiatur quid agendum 233
Equi quomodo ad admiſſuram ſaginandi 223
Equorum indoles & forma 235
Equorum cura, & medicina 236
Ergaſtularij 33
Eruncare 389
Eruum 64.212
Etheſiæ uenti 377
Exoſſare 351
Examina apum ſyluestria quum inueniantur 323
Euhemerus 315
F
Fabæ 57
Faba an occanda ibidem
Faba an ſarrienda 65
Fabalia 57
Falculæ 152
Falcis figura 152
Far 50
Farrago 63
Fauonius 78
Ferijs qd agricolæ, quidq; non facere liceat 79
Febris ſigna 218
Fermentare terram 39
Ficus qñ ſerẽda 198.483
Ficus ſerotinæ 483
Fici aridæ 418
Ficus ut aſpernentur dulces 288
Ficorum genera 198
Ficedula 382
Fidis ſydus cœleſte occidit 470
Filix 371
Filicis extirpatio ibidem
Fiſcellæ 41
Fiſci 455
Flagellum quid 100
Focaneus palmes 148.159
Fœneratio 5
Fœni ſiccandi modus 76
Fœnum græcum 63
Fœminæ uillicæ 29
Formicæ ne uitibus noceant 479
Frigus terrã excoquit 389
Fronde qua, & quando utendum 213
Fructuariæ partes 25
Fructuarius quis 187
Frutetoſi tractus 40
Frutex 465
Fuligo 400
Fumarium 27
G
Galaticum ordeum 56
Gallinarum genera 277
Gallinaceus mas qualis eſſe debeat 278
Gallinæ albæ uitandæ 278
Gallinaria inſula 277
Gemella uitis 84
Gemellar 455
Glarea & calculus 107
Glechonites uinum 435
Glocire 277
Græcum, & Tarentinum pecus 254
Graminis extirpatio 129
Grandeſcere frumenta in horreo 78
Granata poma 439
Granata mala quomodo ſeruentur, & quomodo de ijs fiat uinum 443
Gremia ligna 385
Groſſuli 483
Grumi 75
Gummitio 457
H
Halcyonei dies 369
Halicaſtrum 49
Hæræ quõ cõſtruẽdæ 268
Helueolæ uites 86
Heluenaciæ uites 87
Hedera 317
Hexagonij agri forma 172
Higinius 13
Hinnus 242
Hippomanes 225
Hornotinæ uirgæ 188
Hœdi ſydus cœleſte exoritur 378
Horreum 25.406
Horreum penſile 26
Ὑποσκύαμος 245
Ὑποσίλινον 394
Hyſſopitis uinum 434
I
Ianitores 5
Illiteratus uillicus 32
Incilia 195
Inerticula uitis 87
Inoculatio, & Emplaſtratio 472
Interordinia 177
Indicia frumentariæ terræ 43

Inodorare 410
Insitionũ uaria genera 201
Inulæ satio 394. Eius conditura 447
Insitio arborum 201. 486
Insitio uitis 102
Intybi satio 390. Eius conditura 414
Inula 394
Italia unde dicta 207
Iter commodum 16
Iterati, tertiatiq; agri 45
Iugata uinea 469
Iugarius 24
Iugerum quot operis colatur 64. Quot modios seminũ postulet 51. Eius forma & partes 169
Iulius Atticus 13
Iulius Græcinus 13
Iumenta unde dicta 206
Iusta 50

L

Labellum 432
Laboriosior est negligẽtia quàm diligẽtia 406
Lactuca 392
Lactucæ genera 392
Lacusculi 483
Laconica 7
Lacubus distinguere graria 26
Lacus uinarij & torcularij 421
Laserpitium 225
Lanata aminea 84
Leguminum genera 49
Leguminum satio 50
Legumina agros stercorãtia 69. Et quæ obsint agris ibidem
Lentis satio 59
Lepidij satio 395
Liber & Libera dij 422
Libella 113
Libra sydus cœleste occidit 372
Liciniana iugera 18
Lignatio 21
Linum 59
Lira 391. 52
Lirari 374
Loci uitia 145
Loræ confectio 439
Lumbrici: cõtra lumbricos uitulorum remedia 230
Lupinum 49. 65. 73
Luna infra terram 391
Luxuriosa uitis 143

M

Macies & languor mularũ quomodo cũretur 245
Machina 243
Magistri pecoris 32
Mali punici satio 200. 484
Mala punica ne rumpantur in arbore 485
Malorũ genera uaria 200
Malleolus quid 94
Malleoli dispositio 468
Malleorum numerus & electio 94
Marina lactuca 223
Marsica cepæ, quæ & Vnio 415
Maritale coniugium 402
Massulæ 436
Materia, palmitis genus 190
Maritare statumina uidua 144
Melãpedis doctrina in pecoris cultu 10
Meleagrides gallinæ 277
Mel secundarium 416
Mella qd, & quõ fiat ibid.
Mel nemorense 317
Mellatio 375
Mellissa 314
Melimeli quid 445
Mel coërcet uitia 446
Mẽdesius Aegyptius 260. 398
Mentastrum 395
Menstruosa mulier fœtui fruticibusq; nociua 398
Menta 395
Mentigo 262
Merula 309
Mergi 78. 180
Mergis purgare, & propagare 126
Messis tempus 76
Meuaniæ boues 100
Militaris uia 22
Miluinus pes 412
Myrti genera 436
Mnaseas scriptor Græcus 410
Modus in rebus 17
Molæ 454
Mons 38
Mons transuersus sulcandus 47
Mororum satio 200
Mula 244
Mulas parere ĩ Africa ib.
Mularum morbi & remedia ibid.
Mulsa aqua quõ fiat 416
Mus araneus 224
Murinus color 243
Muriæ confectio 430
Muria dura quõ fiat 411

Mulieris officia 403
Muscus in uite 147
Mustella 130
Mustum lixiuum 432
Mustum quõ fiat 433
Quõ condiatur 428
Et quõ semper dulce maneat 433
Mutilus aries 249

N

Næuius Pollio Romanus uir longißimus 97
Napus 60.400.461
Natrix 22
Negligentia quàm diligentia laboriosior 406
Nemeturica pix 427.429
Nepæ syderis cœlestis occasus 371
Nepotes 130
Nomentanæ 85
Nomina optima non appellando fieri mala 29
Nubilarium 28
Nundinarum conuentus 7
Numidicæ gallinæ 302
Nux græca 484
Nux auellana ibid.

O

Occatio 376
Oculorum uitia quomodo sanentur 239
Odores uino apti 424
Offulæ carnis 461
Olearum genera 192
Oliuarum seminaria quomodo facienda 193
Olearius 456
Oleum 27
Oliuitas 453
Oleum quomodo fiat 453
Oleum amurca corrumpitur 455
Oliueti stercoratio 196
Oleastellum 453
Olus atrum 394. Eius conditura 462
Olus cordum 417
Olerum sationes 388
Olympionicæ equæ 99
Onychina pruna 415
Operculati faui 375
Operculare 418
Ὀφιῶχος 375
Opimare 290
Opulus 479
Ordeũ hexastichon & Cãtherinum 55
Orchis 192
Ornithiæ uenti 363
Orni 450
Ornus 192

Ortho

Orthocissos 370
Ostigo 261
Orthogonij agri forma 170
Oues ne scabræ fiant 256
Ouis pulmonaria quomodo curanda 259
Ouium pascua 246
Oues quales emendæ 246
Ouium natura, pabulum, et curatura 259.251.252
Oues si pascua fastidiant 252
Ouilia ne à serpentibus infestentur 255
Oua quæ, quando, & quot supponenda 285
Oua ut diu integra seruentur 289
Oua sale minuuntur 289
Oua pauonina & anserina 285
Oxygala quõ fiat 413
Oxyporum, siue Oxygarũ quõ componatur 463
Ozimum 394

P

Pabulorum genera 49
Paleæ 212
Palustris aqua pestilens 21
Palmare quid 385
Palumborum sagina 290
Palmipedalis 119
Palmitum longitudo 151
Pali 126
Panis ex milio 55
Pampinaria sarmenta 467
Pampinarium 101
Pampini 118
Pampinatio 129.479
Pampinator 155
Pampinandi modus 180
Pampinarius palmes 147. 188
Panax 393
Pangẽdi ratio optima 118
Papaueris satio 396
Papiliones quõ necentur, ne apibus noceant 334
Paridius Veterensis 128
Passus quid 166
Passum quomodo fiat 437
Passa uua quõ fiat 419
Pastinaca 394
Pastinum quid 117
Pastinandi soli modus 109. 114.115.368
Patrisfamiliâs uilliciq; officium 360
Pauo mas 296
Pauonum educatio 295
Paxamus autor Græ. 410
Pecunia, & Peculium 205

 Pecu

Pecudum ſtercus 70
Pecuarius canis 273
Pecus aquatile 309
Pedanda quõ uinea 134
Pedamen quid 160
Pedicularis herba 238
Pelagij piſces 307
Pellis fibri 479
Pelles manicatæ 31.362
Pendula loca 74
Penſile horreum 26
Perſonata herba 224
Perticæ 160
Perticalis ſalix 161
Pes 166
Phaſeli ſatio 56
Phryxonides 315
Pyrorũ uaria genera 200
Pyri ſatio ibid.
Pyra generoſiſsima ibid.
Picãda quõ ſint dolia 422
Picatum uinum quomodo fiat 429
Piſcis aquilonius ſignũ cœleſte 369
Piſcis auſtrinus, ſydus cœleſte 377
Piſces pelagij, & piſces plani 306
Piſces ſaxatiles 307
Piſi ſatio 57
Piſcinæ, lacuſq; memorabileis 331
Plagæ uitis 147
Planities 74
Plumarum anſerũ uulſura bis in anno fit 300
Pluuialis aqua ſaluberrima 21
Porculator quis 9. Eius officium 268
Pollex in uinea 144
Poma cum pediculis legenda, ſi in uetuſtatẽ reponere uelis 444
Pomariũ quõ ĩſtituẽdũ 197
Porca quid 166
Porrum ſectiuum 393
Portulaca 417
Poſia oliua, & Regia 448
Pratum quaſi paratum 73
Prata quõ fiant ex aruo ib. Quomodo colantur 74
Prati ſitu obducti remedia 75
Prodromi uenti flare incipiunt 376
Procyum ſydus exoritur 375
Promercales res 32
Promi & cellarij 409
Propagationũ genera 473
Proſtrata uinea 181
Pruni ſatio 200
Pſythiæ uites 87
Ptiſana 49
Pullicies 294
Pulla terra 8
Pulmonariæ 270
Pultarij 442
Pulueratio 377
Puluinuli 477
Pupinia 19
Puſula quid 260
Putandi tempus 133
Putatio 133
Putatoris officium 139
Puteus quando effodiendus 388
Q
Quadrans 167
Quadrati agri forma 167
Quercus 192
R
Racemarij 118
Radicata ſemina 482
Radula 422
Rami arborum quomodo diſponendi 486
Ranæ, linguæ uitium 218
Rapa 61
Raporum conditura 463
Raphanus 397
Raripilum 9
Raſis, picis genus 425
Recraſtinari 77
Regelari 23
Rei ruſticæ ſcriptores græci 12. Latini 14
Repaſtinatæ uineæ 117
Ridica 134
Reſtibilis uinea 106.177
Robuſta frumenta 54
Roſa 491
Roſaria 368
Roſarium ſerotinum 370
Rotare quid 297
Rotundi agri forma 171
Rubrica 8. 57
Rubigo ne uineam uexet 478
Rumpotinum, & Rumpotinetum 190
Runcandum quando 64
Ruſtica auis 277
Ruſticæ uillæ partes 24
Ruta 395
Rutabulum 428
S
Sabina ſalix 160
Sabulo, onis 107
Sabuloſa loca quomodo ſtercoranda 73
Sacer ignis 260
Sacra certamina 98
Sagitta quid 105.116

Salgamum quomodo condiendum 410
Salix 160.190
Salictum 161.275
Salitura 427
Saliẽtes riui in uillam perducendi 25
Salinandum pecus 215
Salutator mercenarius 5
Salsa amaraq; terra peßima 82
Salubritas cœli in agro potißimum 15
Sampsa quomodo fiat 448. 452
Sanguinalis herba 220
Sanguinaria herba 260
Santonica herba 230
Sapa quõ coquatur 424
Sapore bonitatem soli dignosci 42
Sapor terræ quomodo deprehendatur 467
Sationis tempora 390
Satio autumnalis potißima 52
Satoria trimodia 53
Satureia 399
Satureiæ conditura 415
Scabies 258
Scalæ 454
Scamnum quid rusticis 43
Scyllæ satio 485
Σκυτάλη 224
Scylliticum uinum 434
Scylliticum acetum ibidem
Scrobs ne similis sit alueo 128
Scrobs oleæ 481
Scrobes ternarij & quaternarij 370
Scrobs arborũ serẽdarũ 198
Scrobibus uineta quomodo ponenda 109
Scrofa 266
Scrupulum 167
Sedum quid 53.400
Sementis prima 50
Semicircularis, & maioris semicirculo agri forma 171
Semina quomodo deponenda 198
Semina trifurca 483
Seminum genera, & differentiæ 48
Semina inter quinos, senos, septenos, & ternos pedes &c. 173.174
Seminandi tempus 50
Semina quõ legenda 482
Seminarium arborum 125. 198

Semina

Seminarijs uitium prouincias non uti 113. Eorum cura 127
Sentis canis 387
Semis 167
Semuncia 167
Sepes uiua 387
Serendi tempora 390
Serere ne dubita 364
Seris, σέρις. 301
Serotini pulli 288
Serpentum afflatus quibus noxius 287
Serpillum 395
Serui quales ad uillam eligendi 32
Sesamorum satio 59
Sesquiopera 67
Sestertium 466
Sextans 167
Siccaneus locus 39.161
Sicilicus 167
Siligo, et eius satio 49.54.
Siliqua græca 63.200
Silex uitibus amicus 107
Σίλφιον 413.464
Symonianum trifoliũ 225
Sinapis satio 393
Sinapi quõ facias 462
Syri 26
Sirapa quõ fiant 452
Siser 394. Conditura eiusdem 462
Σμύρνιον 394
Solstitium quãdo fiat 333
Sophortiæ uites 87
Solum uitibus aptum 450
Solstitialis spina 74
Sorba 200. 485
Sorices ne uitẽ lædant 479
Spadones, surculi 103
Spatha lignea 427
Spica Virginis, sydus cœleste, exoritur 378
Spionicus 123
Spionia dapsilis 87
Spongiæ 396.454
Spongiolæ 396
Squamosi greges 308
Stabula 24
Stercus uetustũ non probari 70. Et ibidem de generibus stercoris
Sterquilinia 28
Stercus auiũ optimum 70
Stella 153
Stercoranda quomodo sit terra exilis 48
Sterile senium 29
Stiua 179
Stratæ uites 176
Subluuies, & Intertri-

go 157
Suppuratio 220
Suburbanũ prædium commodißimum 13
Succularum occaſus 371
Earundem ortus 373
Suffragines 223
Surcularis terra 106
Surculorũ poſitio 115
Surculi inſerẽdi modus, & an omne ſurculorum genus inſeratur 201
De Suibus & eorum medicinis 266
Sues impatiẽtißimæ famis, atque ob id ſcroſæ aliqñ fœtus ſuos mandũt 271
Suile 269

T

Tabulata 184
Tabulatum 453
Taleæ 160
Taleæ, & rami quãdo deponendi 483
Taleolæ 160
Tarentinum pecus 9
Tarentina nux 199
Tauri forma 227
Tellus cõmunis parens 3
Terebra, et terebratio 475
Terebra Gallica 475
Terrarum ſpecies uariæ 8
Terreni genera tria 38
Thaſiæ uites 87
Thalli ceparum 400
Thymum 395
Thymites uinum 435
Τιθύμαλος 223
Tineæ aruorum 334
Tinũculus, accipitris genus
Tofus 157
Tonſuræ ouium tempus 256.292
Torcularię cellæ poſitio 26
Torminum remedia 217
Traduces 188.158
Trapetum 379
Triãgularis agri forma 170
Tribus unde dictæ 167
Tribula & traha 78
Trifurca ſemina 483
Trimeſtre ſemẽ 53.58.369
Trigemmis ſurculus 119
Tripedaneæ uuæ 63
Triquetri agri forma 170
Trimodiæ 421.454
Tritici ſatio 51
Tritici omne in loco uligi noſo poſt tertiam ſationem conuertitur in ſiliginem 54.55
Tritura granorum quomodo facienda 77
Tudicula 454
Turdi 309
Tußis remedia 433.ca. 32

V

Vaccæ forma, admiſſura, partus, fœtura, paſtus 228
Vacerræ quid 312
Valetudo bona corp. 108
Varia terra uaricoſaq; 46
Vbertas ſoli potißima 16 cap. 3
Vennuculum far 49
Ventilare uinum 434
Venucula uitis 83
Vepres ut efficias 388
Veruactum crudum 46
Vergiliarũ occaſus 50. Earum exortus 372
Viatores qui 7
Viciæ ſatio 62
Vicinitas bona in uilla neceſſaria 17
Viæ commoditas ad uillam multum refert 16
Villæ poſitio 24
Villicus qualis eligẽdus 30
Villaticus canis 272
Viminalis ſalix 161
Viminũ cura 60.cap.30
Vinariæ cellæ poſitio 25
Vindemiæ præparãda 421
Vindemia quõ putãda 476
Vineæ uberrimus reditus 87
Vinea res infirma, iniuriæ impatiens 127
Vinea uetus nec ablaqueanda nec aranda 478
Vineæ quando palãdæ 367
Vinea per autumnum ablaqueãda 131. Ablaqueata quomodo putanda 131
Vineæ quomodo in hortulos diuidẽdæ 140 Ac de reliqua uinearũ cura per totum librum tertium et quartum.
Vinitoris officiũ 146.c. 24
Vini acentis, durioris, languentis, remedia 433. cap. 30
Vini flos ibid.
Vinũ quibus condituris cõfirmetur 422
Virginis humeri exoriuntur 376
Viri negotia 403
Viſulæ 86
Vitis inſerendæ ratio 156 512
Vitiũ alligãdarũ cura 141
Vites præcoques 81
Vitis ad oriẽtẽ ſpectet 470

Vitiariũ quomodo fiat 93
Vites non ſtercorandæ 73
Vitis fœcunditas quomodo exploranda 95. cap. 7
Et quomodo infœcunda fructuoſa reddatur 475
Vitibus quod ſolum eligendum 95.105.467
Vitium ſemina qualia eligenda 374.467
Vites ad eſcam 82
Vites ſi luxuriãt ſine fruge 142
Vites per brumam non colendæ 471
Vites ne à ſoricibus, formicis, rubigine infeſtentur 479
Vitium genera 83.84 & 469. cap. 4. reliqua de uitibus quæ in uinea, & uua
Viuiradix quo tẽpore trãſferenda 137
Vligini quomodo medẽdũ 46.53
Vlmus Attinea 182.479
Vlmi ſatio 182
Vlmorum genera 182
Vlmariũ quomodo fiat 182
Vlpicum 390
Vmbratilis mora 15
Vncia 166
Vnciariæ uuæ 83
Vngues annotini 148
Volucra ne uitẽ lædat 479
Vrbana uilla & eius ædificatio 24
Vrina hominis ſurculis apta 70
Vrticã anſerculos necare 302
Vſus et experientia dominantur in artibus 14
Vuæ duracinæ, purpureæ, bumaſti, dactyli, rhodiæ, libycæ, ceraunie 82
Vuæ ſtephanitæ, tripedaneæ, unciariæ, cydonitæ, uenuculæ, numeſianæ, amineæ 83
Vua qñ legẽda 440.441
Vuæ ollares quomodo ſeruentur 440
Vuas ut aſpernentur aues 288
Vuæ complura genera acinorum habentes 476
Vuæ ſine uinaceis ibidem
Vulcanalia 390
Vulturnus 180

FINIS.